

HARCERSKI SŁOWNNIK

biograficzny

TOM VI

**HARCERSKI
SŁOWNIK BIOGRAFICZNY**

Rada Redakcyjna

prof. dr hab. Adam Massalski – przewodniczący

dr Wanda Czarnota

dr hab. Adam Dobroński

prof. dr hab. Andrzej Janowski

prof. dr hab. Janina Kamińska

dr hab. Andrzej Krzysztof Kunert

prof. dr hab. Roman Loth

prof. dr hab. Maria Straszewska

prof. dr hab. Bogusław Śliwerski

dr Julia Tazbir

mgr Katarzyna Traczyk

dr hab. Janusz Wojtycza

**HARCERSKI
SŁOWNIK
BIOGRAFICZNY**

TOM VI

pod redakcją

Janusza Wojtyczy

Warszawa – Łódź 2023

Autorzy:

Marcin Binasiak, Julian Borkowski, Beata Chomicz, Michał Czerwiński,
Lesław Dall, Ludwika Dębicka, Andrzej Gaczorek, Małgorzata Jarosińska,
Roman Kopitkowski, Dariusz Koziński, Elżbieta Kubiec, Zenon Kuligowski,
Eugeniusz Loska, Wiesława Majchrzyk, Marian Miszczuk, Wojciech Mokwa,
Tadeusz Morawski, Krzysztof Nawrocki, Jan Ozaist, Danuta Parys-Siodelska,
Karol Przesławski, Bogdan Radys, Andrzej Rembalski, Bartosz Rzońca,
Brygida Serafin, Wojciech Jerzy Skotnicki, Dariusz Szczecina, Tomasz Śmiałek,
Marian Uherek, Lesław J. Welker, Janusz Wojtycza, Krzysztof Wojtycza,
Jan Maria Wołucki, Adam Wróbel, Zdzisław Jan Zasada

Zamieszczone fotografie pochodzą ze zbiorów autorów haseł,
kolekcji hm. dr hab. J. Wojtyczy, Muzeum Harcerstwa w Warszawie
oraz Archiwum Narodowego w Krakowie (fot. A. Jamrozka).

Recenzenci:

prof. dr hab. Józef Lipiec, prof. dr hab. Sławomir M. Mazur,
dr hab. Jacek J. Nawrocki, dr hab. Mieczysław Rokosz

Redaktor: Agnieszka Kazek
Projekt okładki: Studio Marron
Producent wydawniczy: Marek Skrzydlewski

Zadanie publiczne pt. „Harcerski Słownik Biograficzny – tom VI” jest współfinansowane
ze środków Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych.

Patronem publikacji jest Krakowski Holding Komunalny S.A.

ISBN 978-83-923571-0-0
t. 6 ISBN 978-83-953754-4-6, ISBN 978-83-66193-25-3

Wydawcy:
Muzeum Harcerstwa
Wydawnictwo Marron

WSTĘP

Oddajemy do rąk Czytelników kolejny – już szósty – tom Harcerskiego Słownika Biograficznego. W ciągu siedemnastu lat od ukazania się pierwszego tomu wydawnictwo zyskało zarówno grono wiernych sympatyków, jak i współpracujących z redakcją autorów. To nasze i ich wspólne dzieło. Zajmuje ważną pozycję w harcerskiej historiografii. „Słownik” znalazł się w licznych bibliotekach w kraju i szeregu ważnych bibliotek za granicą. Cieszy się uznaniem w środowisku historyków, którzy sięgają do zawartych w nim haseł chociażby z uwagi na specyfikę, a nawet w pewnej mierze hermetyczność pewnych pojęć i sformułowań opisujących zjawisko, jakim jest harcerstwo. O tym, że jest wykorzystywany, świadczą odwołania w ukazujących się publikacjach.

Wśród ponad 600 opublikowanych dotychczas haseł biograficznych znalazła się większość postaci, które w przeszłości miały wpływ na powstanie, ukształtowanie się i rozwój ruchu harcerskiego. Pamiętaliśmy także o wychowankach organizacji, którzy oddali życie w służbie dla Ojczyzny i tych, którzy służbę Ojczyźnie, podjętą w harcerstwie, kontynuowali na innych polach aktywności. Wszystkie te postaci mogą być dla harcerki i harcerzy wzorami osobowymi, bliskimi poprzez przynależność do tego samego ruchu, a także patronami jednostek harcerskich. Jednak wiele postaci jeszcze nie zostało zaprezentowanych w „Słowniku”, zwłaszcza spośród lokalnych działaczy, będących w swoich środowiskach symbolami wierności idei harcerskiej. Ich biografie oczekują na opracowanie, które może być jednym z zadań podejmowanych przez młodych instruktorów w ramach prób na stopnie instruktorskie, a może też stać się początkiem głębszych studiów nad dziejami harcerstwa w lokalnym środowisku i regionie, a potem także całej organizacji.

Niniejszy tom ukazuje się w roku ważnym dla ruchu harcerskiego, w którym miało miejsce otwarcie z udziałem najwyższych władz państwowych Muzeum i Centrum Ruchu Harcerskiego – oddziału Muzeum Historycznego Miasta Krakowa w zrewitalizowanym poaustriackim forcie 52a „Jugowice”. Nawiązaliśmy współpracę z nowo powstałym oddziałem i otrzymaliśmy ze strony dyrekcji Muzeum Historycznego Miasta

Krakowa deklarację wsparcia kontynuacji naszego wydawnictwa. Nowemu ośrodkowi harcerskiej myśli i służby, realizującemu zadania z zakresu ochrony oraz popularyzacji minionych dziejów harcerstwa, ale również otwartemu dla wszystkich harcerzy i skautów miejscu bieżącej pracy harcerskiej, życzymy powodzenia.

Wydanie niniejszego tomu umożliwiło wsparcie ze strony Urzędu do spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych oraz Krakowskiego Holdingu Komunalnego S.A.

Niniejszy tom zechcieli zrecenzować prof. dr hab. Józef Lipiec, prof. dr hab. Sławomir M. Mazur, emerytowany prof. Akademii Ignatianum dr hab. Mieczysław Rokosz i dr hab. Jacek J. Nawrocki, którym dziękuję za rzetelną ocenę i zachętę do dalszej pracy. Grono autorów haseł, wyrażając im podziękowanie za podjęty wysiłek, tradycyjnie zachęcam do dalszej współpracy.

Zainteresowanym przypominam jednocześnie, że schemat biogramu zastosowany w naszym wydawnictwie oparto na standardzie Polskiego Słownika Biograficznego. Każdy artykuł składa się z trzech części: hasła, właściwego życiorysu i dokumentacji. W hasle obok nazwiska, imienia (imion), innych używanych nazwisk i pseudonimów oraz dat życia znajdują się następujące informacje: zawód, stopień instruktorski i najważniejsze funkcje pełnione w harcerstwie (w kolejności chronologicznej). Biogramy zostały przygotowane w oparciu o opracowania i źródła drukowane, a często także źródła archiwalne, wzmianki prasowe, informacje rodzin i znajomych oraz inskrypcje nagrobne.

We wskazówkach bibliograficznych znajdujących się w dokumentacji każdego biogramu podano najważniejsze źródła z podziałem na:

- wytworzone współcześnie wydawnictwa o charakterze słownikowym, bibliograficznym i katalogowym, w tym bazy danych, encyklopedie internetowe itp.,
- opracowania,
- wydawnictwa źródłowe,
- wzmianki w prasie i innych mediach,
- archiwalia oraz źródła rękopiśmienne,
- relacje ustne,
- inskrypcje nagrobne.

W Harcerskim Słowniku Biograficznym zastosowany został tzw. układ holenderski, zakładający umieszczanie w każdym kolejnym tomie wyboru haseł od A do Z.

Janusz Wojtycza

WYKAZ BIOGRAMÓW

ANDRUSIKIEWICZ Anna Wanda
BADZIAĞ Kazimierz
BANACH Jan
BAZYLEWSKI Jerzy
BAK Wojciech
BAKOWSKI Marian
BIELECKI Witold
BOY Tadeusz
BRETSZNAJDER Halina
BRZECHOWSKI Wojciech
BUGAJSKI Stanisław
DANIELAK Ludwik
DZIĘDZIELEWICZ Zdzisław
FIK Ignacy
FRANCUZ Władysława Maria
FURMAŃCZYKOWA Helena
GAJDZIK Paweł
GOLEC Józef
GOLKA Salomea Janina
GÓRZEWSKI Jan
GROHS de ROSENBERG Władysław
HAŁA Józef
IMBIEROWICZ Zygmunt
JAKUBOWSKI Maksymilian
JAMROZEK Aleksander
JAMROŻY Zygmunt
JANKOWSKI Jan
JANUSZ Bogusława
JAWORSKA Stanisława
JAWORSKI Damazy
KELLER Tadeusz
KOGNOWICKI Tadeusz
KONIECZNA Irena
KOPCIÓWNA (Kopeć) Zofia
KOZIŃSKI Józef
KRYMSKI Wiesław
KWIATKOWSKA Wanda
KWIECIŃSKI Zbigniew
KIWIETNIEWSKI Józef
KWOCZEK Paweł
LEE Karolina
LEWAKOWSKI Jerzy
LEWANDOWSKI Aleksander
LINDA Zygfryd
LUBLINERÓWNA Karolina
MACIEJOWSKA Pola
MASIAK Małgorzata
MEISNERÓWNA Zofia
MIRAU Stefan
MITERA Zygmunt
MOTARSKI (pierw. Moskal) Tadeusz
MROZIŃSKI Bernard
NOWAK Zdzisław
ORŁOWSKI Stanisław
ORSZT Henryk
OZAIST Zofia
PANAŚ Barbara
PIECHOWSKI Franciszek
PIECZARKOWSKI Marian
PIENIAŻKIEWICZ Czesław
PIETRASZKO Jan
POMORSKI Edward

POWALISZ Stanisław
PRAŻMOWSKA zamężna Prażmowska-
-Ivánka Wanda
PUKOWIEC Józef
RADNICKI Maciej
RĄCZKOWSKI Stanisław
RODOWICZ Jan
ROKOSSOWSKI Tadeusz
RUSINEK Bogdan
RYMARZ Ludwik
RYMSZEWICZ Jan
SANAKIEWICZ Zbigniew
SIDOR Czesław
SIERPINA Ligia
SIKORA Zdzisław
SIODELSKI Andrzej
SKŁODOWSKI Zbigniew
SOBIENIAK Stanisław
SPÓLNIK Stanisław
SULEK Zofia

SZAFRAŃSKI Bronisław
SZEWCZUK Jadwiga
SZMELTER Kazimierz
ŚLIWA Antoni
TAZBIR Wanda
TEŁAKOWSKA Krystyna
THUN Stanisław
WEINBRENNER Leon
WĘGRZYNOWICZ Leopold
WIECKI Aleksander
WITCZAK Wojciech
WOCALOWSKA Jadwiga
WOJCIECHOWSKA Jadwiga
WOŁUCKI Edward
ZALESKI Karol
ZAWADZKI Jan
ZIELIŃSKA Rozalia
ŻAWROCKA Jadwiga
ŻYWICKI Piotr

WYKAZ SKRÓTÓW

- AAN — Archiwum Akt Nowych
abp — arcybiskup
AE — Akademia Ekonomiczna
AGH — Akademia Górniczo-Hutnicza
AK — Armia Krajowa
al. — aleja
AM — Akademia Medyczna
AMG — Akademia Medyczna w Gdańsku
AN — Archiwum Narodowe w Krakowie
AP — Archiwum Państwowe
arch. — archiwum, archiwalny
Arch. Kom. Hist. — Archiwum Komisji Historycznej
Arch. MHW — Archiwum Muzeum Warszawy
art. — artykuł
ASP — Akademia Sztuk Pięknych
ATK — Akademia Teologii Katolickiej
AWF — Akademia Wychowania Fizycznego
AZS — Akademicki Związek Sportowy
b. — były
B. — Bydgoszcz
BBC — British Broadcasting Corporation (Brytyjska Korporacja Nadawcza)
BBWR — Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem
BCh — Bataliony Chłopskie
b.d. — brak daty
bibl. — biblioteka
bibliogr. — bibliografia, bibliograficzny
biogr. — biografia, biograficzny
BIP — Biuro Informacji i Propagandy
bł. — błogosławiony
Błażejowski *Bibliografia 1911–1960* — Błażejowski W. *Bibliografia harcerska 1911–1960*, Warszawa 1981
Błażejowski *Bibliografia 1961–1981* — Błażejowski W. *Bibliografia harcerska 1961–1981*, Warszawa 1985
Błażejowski *Z dziejów* — Błażejowski W. *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910–1939)*, Warszawa 1985
b.m.w. — brak miejsca wydania
BN — Biblioteka Narodowa
bp — biskup
b.p. — brak paginacji
Broniewski *Całym życiem* — Broniewski S. *Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika*, Warszawa 1983
CAS — Centralna Akcja Szkoleniowa [ZHP]
CAW — Centralne Archiwum Wojskowe
CD — Compact Disc [nośnik danych]
c.k. — cesarsko-królewski
chor. — chorągiew
chor. — chorąży
ckm — ciężki karabin maszynowy
COP — Centralny Okręg Przemysłowy
CSH — Centralna Składnica Harcerska
CWM — Centrum Wychowania Morskiego
cyt. — cytat
cz. — część
Cz. — Częstochowa
dn. — dnia
dod. — dodatek
dok. — dokument, dokumenty
DOK — Dowództwo Okręgu Korpusu
dot. — dotyczący, dotyczy
DP — Dywizja Piechoty
dr — doktor
dr med. — doktor medycyny
druk. — drukowany
ds. — do spraw
dypl. — dyplomowy
dz. cyt. — dzieło cytowane
dz. harc. — działacz harcerski
EKD — Elektryczna Kolej Dojazdowa
fot. — fotografia
Gąsiorowski *Szare Szeregi* — Gąsiorowski A. *Szare Szeregi na Pomorzu 1939–1945*, T. 1998

- G. — Gdańsk
- Gawel *Harcerska sztafeta* — Gawel T. *Harcerska sztafeta pokoleń. Biogramy instruktorów ZHP w Chorągwi Krakowskiej*, Kraków 1991
- Gawel *Pelnili służbę* — Gawel T. *Pelnili służbę. Komendanci Krakowskiej Chorągwi ZHP*, Kraków 1989
- Gawel *Pokłon tym, którzy tworzyli* — Gawel T. *Pokłon tym, którzy tworzyli... Instruktorzy Chorągwi Krakowskiej ZHP*, Kraków 1999
- „Gaz. Wyb.” — Gazeta Wyborcza
- Gd. — Gdynia
- gen. — generał
- GK — Główna Kwatera
- GKM — Główna Kwatera Męska
- GK ZHP — Główna Kwatera Związku Harcerstwa Polskiego
- GKŻ — Główna Kwatera Żeńska
- Głuszek *Szare Szeregi* — Głuszek Z. *Szare Szeregi. Słownik biograficzny*, t. 1, Warszawa 2006, t. 2, Warszawa 2009, t. 3, Warszawa 2010
- gm. — gmina
- hab. — habilitowany
- „Harc.” — „Harcerstwo” [czasopismo]
- Harcerki 1911–1939* — *Harcerki 1911–1939. Historia, program, wychowanie*, red. J. Raniecka-Bobrowska, Warszawa 1990
- Harcerki 1939–1945* — *Harcerki 1939–1945*, red. K. Wyczańska, wyd. 2, Warszawa 1983
- Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki* — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*, red. K. Wyczańska, Warszawa 1985
- Harc. słownik biogr. Kielecczyzny* — *Harcerski słownik biograficzny Kielecczyzny*, red. A. Rembalski, Kielce 2012
- Harcerstwo gdańskie* — Kuligowski Z., Radys B. *Harcerstwo gdańskie, 1945–1975*, Sopot [2015]
- Harcerstwo Kielecczyzny w walce* — *Harcerstwo Kielecczyzny w walce z hitlerowskim okupantem w latach 1939–1945. Materiały sesji historycznej. Kielce, kwiecień 1981*, red. R. Mazur, A. Rembalski, K. 1981.
- hm. — harcmistrz, harcmistrzyni
- hm. PL — harcmistrz Polski Ludowej
- HOM — Harcerski Ośrodek Morski
- „HR” — „Harcercz Rzeczypospolitej” [miesięcznik wydawany w l. 1981–1989]
- HSB — Harcerski Słownik Biograficzny
- IH PAN — Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk
- i in. — i inni
- im. — imienia
- inf. — informacja, informacje
- inst. — instytut
- inż. — inżynier
- IPN — Instytut Pamięci Narodowej
- Jałbrzemski *Harcerze* — Jałbrzemski J. *Harcerze z Szarych Szeregów*, Warszawa 1997
- Jankowski *Harcerstwo Pomorza* — Jankowski J. *Harcerstwo Pomorza Gdańskiego i Kujaw 1911–1945*, Warszawa 1987
- Jarzęmbowski, Kuprianowicz *Harcemistrzynie i harcmistrzowie* — Jarzęmbowski K., Kuprianowicz L. *Harcemistrzynie i harcmistrzowie Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920–1949*, Kraków 2006
- jęz. — język
- k. — koło
- K. — Kielce
- kard. — kardynał
- Kat. — Katowice
- KBW — Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego
- Kedyw — Kierownictwo Dywersji
- KEN — Komisja Edukacji Narodowej
- Kielecka Chorągiew ZHP w l. 1956–2000* — *Kielecka Chorągiew Związku Harcerstwa Polskiego im. Stefana Żeromskiego w latach 1956–2000. Sesja historyczna*, red. A. Rembalski, Kielce 2003
- KIHAM — Krag Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego
- KIMB — Koło Instruktorów im. Mieczysława Bema
- kl. — klasa
- KL — Konzentrationslager (obóz koncentracyjny)
- kom. hist. — komisja historyczna

- komp. — komputerowy
 KOP — Korpus Ochrony Pogranicza
 koresp. — korespondencja
 KPH — Koło Przyjaciół Harcerstwa
 kpt. — kapitan
 kr. — król, królowa
 Kr. — Kraków
 krak. — krakowski
 KRN — Krajowa Rada Narodowa
 krypt. — kryptonim
 ks. — książd, książę
 KUL — Katolicki Uniwersytet Lubelski
 Kunert *Słownik konspiracji warszawskiej*
 — Kunert A. K. *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 1, Warszawa 1987, t. 2, Warszawa 1987, t. 3, Warszawa 1991
 Kurowska *Szare Szeregi* — Kurowska M. *Szare Szeregi w Krakowie 1939–1945*, Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa „Krzysztofor” 1978, z. 5, s. 59–89
 l. — lata
 L. — liczba [numeracja rozkazów]
 L. — Londyn
 lek. — lekarz
Leksykon — Leksykon harcerstwa, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988
 Leonhard *Kalendarium* — Leonhard B. *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego 1910–1950*, Kraków 2001
 LO — liceum ogólnokształcące
 LOK — Liga Obrony Kraju
 LOP — Liga Ochrony Przyrody
 LOPP — Liga Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej
 Lub. — Lublin
 Lw. — Lwów
 LWP — Ludowe Wojsko Polskie
 Ł. — Łódź
 m. — miasto
Małopolski słownik — Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939–1956, red. T. Gąsiorowski i in., t. 1–17, Kraków 1997–2015
 mat. — materiały
Materiały do HSB — Materiały do „Harcerskiego słownika biograficznego”, red. O. Fietkiewicz, „Harcerstwo” 1994–1996 [wkładka], wyd. 2, poprawione i uzupełnione
 maz. — mazowiecki
 MBP — Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
 mec. — mecenas
 MENiS — Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu
 MH — Muzeum Harcerstwa w Warszawie
 międzyn. — międzynarodowy
Mileska Materiały do historii — Mileska M. I. *Materiały do historii krakowskiego harcerstwa żeńskiego w latach 1911–1939*, t. 1, Kraków 2003, t. 2, Kraków 2004
 m.in. — między innymi
 min. — minister, ministerstwo
 Min. WRiOP — Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
 mjr — major
 MO — Milicja Obywatelska
 MON — Ministerstwo Obrony Narodowej
 mps — maszynopis
 MPW — Muzeum Powstania Warszawskiego
 MRN — Miejska Rada Narodowa
 m. st. — miasto stołeczne
 MSWojs. — Ministerstwo Spraw Wojskowych
 MSZ — Ministerstwo Spraw Zagranicznych
 muz. — muzeum
 n. — nad
 NAC — Narodowe Archiwum Cyfrowe
 nast. — następny
 nauk. — naukowy
 NBP — Narodowy Bank Polski
 Nekrasz *Harcerze w bojach* — Nekrasz W. *Harcerze w bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość ojczyzny w latach 1914–1921*, t. 1, Warszawa 1930, t. 2, Warszawa 1931
 niepubl. — niepublikowany
 NKWD — Narodnyj Komissariat Wnutriennich Dieł [SSSR] (Ludowy Komissariat Spraw Wewnętrznych ZSRS)
 NMP — Najświętsza Maria Panna
 NOT — Naczelna Organizacja Techniczna

NOW — Narodowa Organizacja Wojskowa
 nr — numer
 NRD — Niemiecka Republika Demokra-
 tyczna
 NRH — Naczelna Rada Harcerska
 NSZ — Narodowe Siły Zbrojne
 NSZZ — Niezależny Samorządny Związek
 Zawodowy
 o. — ojciec
 O. — Opole
 oddz. — oddział
 OH PL — Organizacja Harcerska Polski
 Ludowej
 OH ZMP — Organizacja Harcerska Związ-
 ku Młodzieży Polskiej
 ok. — około
 Ol. — Olsztyn
 OM TUR — Organizacja Młodzieży Towa-
 rzystwa Uniwersytetu Robotniczego
 ONR — Obóz Narodowo-Radykalny
 ONZ — Organizacja Narodów Zjednoczo-
 nych
 oo. — ojcowie
 OPL — Obrona Przeciwlotnicza
 oprac. — opracowanie
 ORMO — Ochotnicza Rezerwa Milicji
 Obywatelskiej
 ORP — Okręt Rzeczypospolitej Polskiej
 OSP — Ochotnicza Straż Pożarna
 P. — Poznań
 PAN — Polska Akademia Nauk
 Pankowicz, Wojtycza *Informator* — Pan-
 kowicz A., Wojtycza J. *Informator
 statystyczny do dziejów społeczno-go-
 spodarczych Galicji. Skauting polski
 w Galicji w latach 1911–1918*, red.
 H. Madurowicz-Urbańska, Kraków —
 Warszawa 2000
 państw. — państwowy
 par. — paragraf
 PAT — Papieska Akademia Teologiczna
 PAU — Polska Akademia Umiejętności
 PCK — Polski Czerwony Krzyż
 pedagog. — pedagogiczny
 pers. — personalny
 phm. — podharcistrz, podharc mistrzyni
 pierw. — pierwotnie
 PKP — Polskie Koleje Państwowe
 PKU — Powiatowa Komenda Uzupelnień
 PKWN — Polski Komitet Wyzwolenia Na-
 rodowego
 PL — Polska Ludowa
 PLAN — Polska Ludowa Akcja Niepodle-
 głościowa
 PŁ — Politechnika Łódzka
 płk — pułkownik
 p.o. — pełniący obowiązki
 pocz. — początek, początki
 pod kier. — pod kierunkiem
 podst. — podstawowy
 polit. — politechnika
 Polit. Krak. — Politechnika Krakowska
 Polit. Lwow. — Politechnika Lwowska
 Polit. Pozn. — Politechnika Poznańska
 Polit. Warsz. — Politechnika Warszawska
 Polit. Wr. — Politechnika Wroclawska
 poł. — połowa
 POP — Podstawowa Organizacja Partyjna-
 [PZPR]
 por. — porucznik
 Porebski *Krakowskie* — Porebski S. *Kra-
 kowskie Szare Szeregi*, Kraków 1985
 POS — Polska Organizacja Skautowa
 pow. — powiat
 POW — Polska Organizacja Wojskowa
 POWZP — Polska Organizacja Wojskowa
 Zaboru Pruskiego
 powiat. — powiatowy
 powsz. — powszechny
 poz. — pozycja
 pp — pułk piechoty
 ppanc. — przeciwpancerny
 pplk. — podpułkownik
 ppor. — podporucznik
 PPR — Polska Partia Robotnicza
 PPS — Polska Partia Socjalistyczna
 PRL — Polska Rzeczpospolita Ludowa
 PRN — Powiatowa Rada Narodowa
 prof. — profesor
 pryw. — prywatny
 przegl. — przegląd
 przysp. wojsk. — przysposobienie wojskowe
 PSB — „Polski Słownik Biograficzny”
 pseud. — pseudonim
 PSZ — Polskie Siły Zbrojne
 pt. — pod tytułem

- PTTK — Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
- Puchała *Poczet* — Puchała S. *Poczet harcmistrzyń i harcmistrzów*, t. 1, A–L, t. 2, M–Ż, Warszawa 2014
- PUWFiPW — Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przeposobienia Obronnego
- pw. — pod wezwaniem
- PWK — Przeposobienie Wojskowe Kobiet
- PWN — Państwowe Wydawnictwo Naukowe
- PZPR — Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
- PZZ — Polski Związek Żeglarski
- r. — rok
- RAF — Royal Air Force
- RFN — Republika Federalna Niemiec
- r. akad. — rok akademicki
- rec. — recenzja
- red. — redakcja, redaktor
- red. nauk. — redakcja naukowa
- ref. — referat
- Rembalski *Kalendarium* — Rembalski A. *Kalendarium harcerstwa na Kielecczyźnie w latach 1911–1981*, Kielce 1982
- reż — reżyseria
- RGO — Rada Główna Opiekuńcza
- r. harc. — rok harcerski
- rks — rękopis
- RN — Rada Naczelna
- ROPWiM — Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa
- Rossmann, Zawadzka *Tadeusz Zawadzki* — Rossmann J., Zawadzka A. *Tadeusz Zawadzki „Zośka”*, Warszawa 1991
- RP — Rzeczpospolita [Polska]
- RPH — Rada Przyjaciół Harcerstwa
- r. szk. — rok szkolny
- rtm. — rotmistrz
- RWPG — Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej
- Rz. — Rzeszów
- S.A. — Spółka Akcyjna
- SARP — Stowarzyszenie Architektów Polskich SARP [przed 1952 r. Stowarzyszenie Architektów Rzeczypospolitej Polskiej]
- SB — Służba Bezpieczeństwa scen. — scenariusz
- Seweryn-Splawska *Harcerki w ZHP* — Seweryn-Splawska W. *Harcerki w Związku Harcerstwa Polskiego. Początki i osiągnięcia w Kraju oraz lata 1939–1949 poza Krajem*, Londyn 1993
- SGGW — Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
- SGPiS — Szkoła Główna Planowania i Statystyki
- Sikorski *Harcerskie odznaki* — Sikorski T. *Harcerskie odznaki honorowe 1916–1988*, Kraków 1991
- śl. — słowa
- SPATiF — Stowarzyszenie Polskich Artystów Teatru i Filmu
- spraw. — sprawozdanie
- sp. z o.o. — spółka z ograniczoną odpowiedzialnością
- ss. — siostry
- st. — stopień
- stow. — stowarzyszenie
- s/y — sailing yacht (jednostka żaglowa)
- sygn. — sygnatura
- Sz. — Szczecin
- Szare Szeregi* — *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*, red. J. Jabrzemski, 3 t., Warszawa 1988
- Szare Szeregi. Ocalałe dokumenty* — *Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego w czasie II wojny światowej. Ocalałe dokumenty*, oprac. J. Rossmann, Londyn 1982
- SZP — Służba Zwycięstwu Polski
- św. — święty
- ŚZZAK — Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej
- t. — tom
- T. — Toruń
- TG „Sokół” — Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”
- TKKF — Towarzystwo Krzewienie Kultury Fizycznej
- TOPR — Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe
- tow. — towarzystwo
- TPD — Towarzystwo Przyjaciół Dzieci

- TPPR — Towarzystwo Przyjaźni Polsko-
-Radzieckiej
 t.r. — tego roku
 TSL — Towarzystwo Szkoły Ludowej
 TVP — Telewizja Polska
 TWP — Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
 TWWP — Towarzystwo Wolnej Wszechni-
cy Polskiej
 tyg. — tygodnik
 „Tyg. Powsz.” — „Tygodnik Powszechny”
 tys. — tysiąc
 UAM — Uniwersytet im. Adama Mickie-
wicza w Poznaniu (od 1955)
 UB — Urząd Bezpieczeństwa
 UBP — Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
 UdsKiOR — Urząd do spraw Komba-
tantów i Osób Represjonowanych
 UG — Uniwersytet Gdański
 UJ — Uniwersytet Jagielloński
 UJK — Uniwersytet Jana Kazimierza we
Lwowie [1919–1939]
 ul. — ulica
 UŁ — Uniwersytet Łódzki
 UMCS — Uniwersytet Marii Curie-Skło-
dowskiej w Lublinie
 UMK — Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu
 UNESCO — United Nations Educational,
Scientific and Cultural Organisation
(Organizacja Narodów Zjednoczonych
dla Wychowania, Nauki i Kultury)
 uniw. — uniwersytet
 Uniw. Lwow. — Uniwersytet Lwowski [do
1919 i w l. 1939–1941]
 Uniw. Pozn. — Uniwersytet Poznański
[w l. 1920–1939 i 1945–1955]
 Uniw. Wrocł. — Uniwersytet Wrocławski
 UNRRA — United Nations Relief and
Rehabilitation Administration (Admi-
nistracja Narodów Zjednoczonych do
spraw Pomocy i Odbudowy)
 UPA — Ukraińska Powstańcza Armia
 ur. — urodzony
 USB — Uniwersytet Stefana Batorego
w Wilnie [od 1919]
 USC — Urząd Stanu Cywilnego
 UŚ — Uniwersytet Śląski w Katowicach
 UW — Uniwersytet Warszawski
 w. — wiek
 W. — Warszawa
 WAGGGS — World Association of Girl
Guides and Girl Scouts (Światowe Sto-
warzyszenie Przewodniczek i Skautek)
 WAT — Wojskowa Akademia Techniczna
 WBH — Wojskowe Biuro Historyczne
w dn. — w dniu, w dniach
 WDH — Warszawska Drużyna Harcerzy
 WIH — Wojskowy Instytut Historyczny
 WiN — Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość
 wg — według
 wlkp. — wielkopolski
 właśc. — właściwie
 woj. — województwo
 wojew. — wojewódzki
 WOPR — Wodne Ochotnicze Pogotowie
Ratunkowe
 WOSM — World Organization of Scout
Movement (Światowa Organizacja Ru-
chu Skautowego)
 WP — Wojsko Polskie
 „WPH” — „Wojskowy Przegląd Historyczny”
 w pos. — w posiadaniu
 Wr. — Wrocław
 WRN — Wojewódzka Rada Narodowa
 WSK — Wojskowa Służba Kobiet
 WSP — Wyższa Szkoła Pedagogiczna
 WSR — Wojskowy Sąd Rejonowy
 WSS — Wojskowa Służba Społeczna
 „WTK” — „Wrocławski Tygodnik Katoli-
ków”
 „WU” — „Wiadomości Urzędowe” [ZHP]
 WUBP — Wojewódzki Urząd Bezpieczeń-
stwa Publicznego
 WWP — Wolna Wszechnica Polska
 wych. fiz. — wychowanie fizyczne
 wydz. — wydział
 WZDH — Warszawska Żeńska Drużyna
Harcerska
 z. — zeszyt
 ZAIKS — Stowarzyszenie Autorów
ZAIKS, dawniej Związek Artystów
i Kompozytorów Scenicznych
 zam. — zamieszkały
 Zawadzka *Dzieje harcerstwa* — Zawadz-
ka A. *Dzieje harcerstwa żeńskiego w Pol-
sce 1911–1948/1949*, Warszawa 2004

- Zawadzka *Gawędy* — Zawadzka A. *Gawędy o tych, które przewodziły*, cz. 1, Warszawa 1994, cz. 2, Warszawa 1998, cz. 3, Warszawa 2000
- Zawadzka *Harcerstwo żeńskie* — Zawadzka A. [przy współpracy zespołu] *Harcerstwo żeńskie w Warszawie w latach 1911–1949*, Warszawa 1995
- ZBoWiD — Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
- z d. — z domu
- Z dziejów harc. na Kielecczyźnie 1912–1982* — *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912–1982. Materiały sesji historycznej*, red. A. Rembalski, Kielce – Sielcia 1982
- zesp. — zespół
- ZHP — Związek Harcerstwa Polskiego
- ZHPnW — Związek Harcerstwa Polskiego na Wschodzie
- ZHPpgK — Związek Harcerstwa Polskiego działający poza granicami Kraju
- ZHPwN — Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech
- ZHR — Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej
- zm. — zmarły
- ZMP — Związek Młodzieży Polskiej
- ZHP r. zał. 1918 — Związek Harcerstwa Polskiego rok założenia 1918
- ZMW — Związek Młodzieży Wiejskiej
- ZNiO — Zakład Narodowy im. Ossolińskich
- ZNP — Związek Nauczycielstwa Polskiego
- ZSL — Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
- ZSP — Zrzeszenie Studentów Polskich
- ZSRS — Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
- ZUS — Zakład Ubezpieczeń Społecznych
- ZWZ — Związek Walki Zbrojnej

A

ANDRUSIKIEWICZ z d. Ender Anna Wanda, pseud. Tirliporek (1926–2012), magister ekonomii, harcmistrzyni, zastępczyni komendanta Krakowskiej Chogawgi Harcerstwa (1957–1959).

Urodziła się 2 XII 1926 w Wilnie jako jedyne dziecko Jana Ferdynanda (1900–1981, uczestnika I wojny światowej oraz wojny polsko-bolszewickiej, odznaczonego Krzyżem Walecznych, w okresie międzywojennym oficera służby stałej, kapitana dyplomowanego, kwatermistrza 2 DP Legionów, absolwenta Wyższej Szkoły Wojennej, uczestnika obrony Modlina, jeńca oflagu IIC Woldenberg) i Jadwigi z d. Strzałkowskiej (zm. 1980, nauczycielki).

W 1938 r. ukończyła Szkołę Powsz. w Brześciu n. Bugiem (w twierdzy), następnie w 1939 r. – również w Brześciu I kl. w Gimnazjum im. R. Traugutta, a w 1942 r. – Szkołę Handlową Żeńską w Krakowie. Uczęszczała na tajne komplety; świadectwo dojrzałości uzyskała 5 VI 1946 w Liceum Handlowym w Krakowie. Studiowała w Akademii Handlowej (od 1950 r. Wyższa Szkoła Ekonomiczna) w Krakowie, gdzie 6 II 1952 uzyskała dyplom ukończenia studiów I st. Studia magisterskie w zakresie ekonomii ukończyła w 1972 r. w SGPiS w Warszawie.

Pracowała w Krakowie w Rejonowym Urzędzie Telefonicznym jako pracownik biurowy (1942–1945), w Liceum Pedagog. jako księgowa (1946–1951), w Centrali Handlowej Żelaza i Stali „Centrostal” jako kierownik sekcji planowania

(1952–1959) i w Olsztynie jako kierownik działu w Urzędzie Wojew. (1960–1965) oraz kierownik działu w Wojew. Komisji Planowania (1965–1981), gdzie także zajmowała się sprawami obronności (1967–1981). Po przejściu na emeryturę w 1982 r. była zatrudniona na pół etatu w Okręgowym Związku Spółdzielczości Pracy w Krakowie jako inspektor ds. obronnych (1985–1988).

W październiku 1935 wstąpiła do drużyny zuchowej w Kielcach. Jako harcerka w drużynie przy Szkole Podst. w Brześciu n. Bugiem w czasie obozowego kursu zastępowych złożyła przyrzeczenie harcerskie (13 VII 1938). Po obozie prowadziła zastęp i pełniła funkcję przybocznej, a w lipcu 1939 wraz z drużynową i dorosłą opiekunką prowadziła kolonię 12 Drużyny Harcerek (DH) w Nowosiółkach n. Bugiem.

W czasie pierwszych dni wojny pełniła służbę pomocniczą w schronie dla rodzin wojskowych w Twierdzy Brzeskiej. W marcu 1940 znalazła się z rodziną w Krakowie, gdzie spotkała hufcową z Brześcia hm. Alojżę Tokarż, która wprowadziła ją w szeregi konspiracyjnego harcerstwa. Przyjęła pseud. Tirliporek i prowadziła zastęp starszych dziewcząt, z którym uczestniczyła w realizacji zadań przekazywanych przez komendę, szkoliła się oraz uczestniczyła w kursie drużynowych.

W 1945 r. po wyzwoleniu Krakowa spod okupacji niemieckiej wraz ze swoim konspiracyjnym zastępem założyła szereg harcerski w Żeńskiej Szkole Handlowej w Krakowie. Została drużynową 12 Żeńskiej DH im. Antoniego Żulińskiego. W lecie 1945 uczestniczyła w obozie drużynowych w Szklarskiej Porębie (po którym 30 VII 1945 uzyskała próbę drużynowej), a w marcu 1947 w kursie podharcmistrzowskim w Chylicach k. Warszawy. W l. 1945–1948 prowadziła obozy letnie swojej drużyny. Pod koniec 1948 r. wycofała się z działalności harcerskiej.

W 1956 r. uczestniczyła w działaniach związanych z reaktywowaniem harcerstwa w Krakowie. Była członkinią nowo powstałej komendy chor. (1957–1 XII 1959), a następnie zastępczynią komendanta chor. (11 VI 1957–1 I 1960). Pełniła także w komendzie chor. kolejno funkcje kierownika: Wydz. Kształcenia, Działu Programowego i Działu Harcerskiego oraz była członkinią komisji prób instruktorskich na stopień podharcemistrza i przewodnika (1957–1959). Uczestniczyła w kształceniu instruktorskim, wchodząc w skład kadry kursu drużynowych w Zwardoniu oraz kadry kursów podharcemistrzowskich. Została powołana skład Komisji Ideowo-Programowej NRH (8 VI 1958), w której współpracowała z wybitnymi instruktorami, m.in. z hm. Aleksandrem Kamińskim. W czasie CAS ZHP w 1958 r. była komendantką obozu „Wiślan” zlokalizowanego w Psiegłowach, pow. Złocieniec. Uczestniczyła w wielu wizytacjach hufców i obozów. Została mianowana podharcemistrzynią (26 IV 1957) i harcistrzynią (1 VII 1958).

W 1959 r. na kursie podharcemistrzowskim w Smereku, na którym pełniła funkcję zastępcy komendanta, powstała drużyna instruktorska „Powsinogi Bieszczadzkie”. Z upływem czasu przekształciła się ona w krąg instruktorski, kontynuujący spotkania przez ponad 50 lat, w którym była jednym z najaktywniejszych członków, pomimo zamieszkiwania w Olsztynie. Przeprowadziła się tam na przełomie l. 1959/60. Nie podjęła już działalności w harcerstwie, a swoje doświadczenie i zapał przeniosła na pracę społeczną w PTTK. Współpracowała z Chor. Olsztyńską w szkoleniu kadry dla drużyn turystycznych.

Od 1951 r. należała do PTTK i w ciągu trwającej ponad pół wieku działalności w tym stowarzyszeniu zdobyła szereg uprawnień i wyróżnień. Skupiała się głównie na turystyce pieszej, krajoznawstwie, przewodnictwie i szkoleniu

kadry. Od 1956 r. była przodownikiem turystyki pieszej na obszar całej Polski. Od 1975 r. była instruktorem krajoznawstwa, od 1981 r. z uprawnieniami na całą Polskę. W 1976 r. została przewodnikiem PTTK na Warmię i Mazury (z czasem uzyskała uprawnienia I kl.). Pełniła z wyboru różne funkcje organizacyjne: sekretarza Okręgowej Komisji Turystyki Pieszej w Krakowie (1952–1959), członka Zarządu Koła PTTK, wiceprezesa Zarządu Oddziału, członka Prezydium Zarządu Okręgu PTTK w Olsztynie, członka Komisji Egzaminacyjno-Kwalifikacyjnej Przewodników, przewodniczącej Regionalnej Komisji Turystyki Pieszej, członka Komisji Turystyki Pieszej Zarządu Głównego (ZG) PTTK, członka plenum ZG PTTK oraz członka Kapituły Odznaczeń ZG PTTK. Prowadziła wiele kursów dla kadry PTTK oraz przewodników i pilotów.

W konkursach krasomówczych przewodników PTTK w Golubiu-Dobrzyniu czterokrotnie zdobywała I miejsce – „Złoty Laur”. W 1996 r. otrzymała w tym konkursie tytuł Krasomówcy 25-lecia. Była popularyzatorką wiedzy krajoznawczo-historycznej, osobą wybitnie zasłużoną dla polskiego krajoznawstwa i turystyki pieszej. Wygłosiła ponad 250 prelekcji z przeźrociami i pogadań radiowych, napisała dziesiątki artykułów w prasie codziennej i turystycznej oraz przewodniki: *Olsztyn i okolice* (G. 1977, 1982) i *Wędrówki po Olsztynie* (kilka wydań, w tym tłumaczenie na jęz. niemiecki). Oprowadzała wycieczki, przygotowywała programy wypraw krajoznawczych o charakterze szkoleniowym oraz pisała informatory o ciekawostkach na trasach tych wycieczek.

Po ukończeniu 70. roku życia zrezygnowała z kandydowania do władz i organów PTTK, skupiając się na działalności turystycznej i krajoznawczej prowadzonej w ramach Uniw. Trzeciego Wieku w Olsztynie. Należała do ŚZZAK (koło miejskie w Olsztynie).

Zmarła 23 VIII 2012 w Olsztynie. Przy trumnie wartość honorową pełnili olsztyńscy harcerze.

Została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1981), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1959), Krzyżem AK (1994), srebrnym medalem Za Zasługi dla Obronności Kraju (1987), odznakami Zasłużony Działacz Turystyki (1974) i Zasłużony Działacz Kultury (1980), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (2006), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1980), Złotą Honorową Odznaką PTTK (1976), złotą odznaką Zasłużony dla Warmii i Mazur (1972), złotą odznaką „Zasłużony w pracy PTTK wśród młodzieży” (1985). Otrzymała tytuły Honorowego Przewodnika Turystyki Pieszej (1983) i Zasłużonego Instruktora Krajoznawstwa (1994).

Była Członkiem Honorowym PTTK (1993) oraz Członkiem Honorowym Klubu Turystyki Kwalifikowanej „Ostańce” w Sopocie (1999), została także wpisana do „Księgi zasłużonych działaczy PTTK woj. olsztyńskiego” (1981). Na kanwie jej życia Stanisław Maciej Gębski napisał książkę *Ania Wędrowniczka. Sylwetka Anny Wandy Andrusikiewicz* (G. 2011, Sopot 2011).

W l. 50. pozostawała w związku małżeńskim z Januszem Andrusikiewiczem (1925–2013, doktorem nauk humanistycznych, magistrem ekonomii, harcmistrzem). Nie miała dzieci.

— *Anna Andrusikiewicz*, w: Wikipedia [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Anna_Andrusikiewicz [dostęp 15 II 2020]; *Jan Ender*, w: Bohaterowie 1939 [online] <http://www.bohaterowie1939.pl/polegly,ender.jan,7493.html> [dostęp 15 II 2020, dot. ojca]; — Gębski S. *Anna Wanda Andrusikiewicz*, „Jantarowe szlaki” 1999, nr 2, s. 49–52; — *Rozkazy Krak. Chor. ZHP z l. 1957–1975*, zebrał i oprac. J. Wojtcza, Kr. 2019 [CD]; „WU” 1957–1958; — *Pożegnaliśmy Annę Andrusikiewicz* [online] <http://mojemazury.pl/120356,Pozegnalismy-Anne-Andrusikie->

wicz.html [dostęp 15 II 2020]; — Arch. Kom. Hist. Chor. Krak. ZHP: kwestionariusz osobowy A. W. Andrusikiewicz; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtczy: kserokopia książeczki służbowej Wandy Ender.

Janusz Wojtcza

B

BADZIĄG Kazimierz Antoni (1921–2016), fizyk, docent doktor, nauczyciel akademicki, harcmistrz.

Urodził się w Tczewie 26 VIII 1921 w rodzinie Antoniego (1887–1974, kolejarza, uczestnika I wojny światowej w szeregach armii niemieckiej) i Joanny z d. Kamskiej (1890–1967). Miał młodszego rodzeństwo – braci Zygmunta i Stanisława oraz siostrę Katarzynę, zmarłych w niemowlęctwie. Do 1931 r. mieszkał w Tczewie, gdzie ukończył trzy klasy Szkoły Powsz. nr 3. Kiedy ojca przeniesiono służbowo do Chojnic, uczył się tam w gimnazjum klasycznym, a jego gimnazjalny wychowawca był równocześnie opiekunem harcerstwa. W 1932 r. wstąpił do 13 Drużyny Harcerzy i w t.r. na obozie złożył przyrzeczenie. W lipcu 1935 uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale, na którym zdobył stopień wywiadowcy.

Po ukończeniu nauki w gimnazjum uczęszczał do liceum; chciał zostać leśnikiem. W maju 1939 zdał egzamin dojrzałości. Zdobył stopień ćwika i latem t.r. uczestniczył w kursie podharcmistrzowskim, a także w junackim obozie pracy w Sarnach na Kresach Wschodnich. W panującej atmosferze zagrożenia wojną złożył podanie o przyjęcie do Szkoły Podchorążych Artylerii Konnej we Włodzimierzu

BADZIĄG KAZIMIERZ

na Wołyniu. Został przyjęty i 1 X 1939 miał się stawić w szkole.

Wybuch wojny 1 IX 1939 pokrzyżował te plany. K. Badziąg został wywieziony na przymusowe roboty do Niemiec, skąd pod koniec 1940 r. uciekł i powrócił do Chojnic. W 1941 r. został zaprzysiężony przez hufcowego Szarych Szeregów w Chojnicach Franciszka Spychalskiego i utworzył swoją konspiracyjną trójkę. W tym czasie zdobył także stopień harcerza orlego.

Powołany do niemieckiego wojska, początkowo zamierzał się ukrywać. Jednak komenda Szarych Szeregów poleciła mu, aby służąc w Wehrmachcie, zbierał informacje dla polskiego podziemia. W październiku 1942 skierowano go do pułku grenadierów w Berlinie. Po miesięcznym przeszkoleniu rekruckim został wysłany na Krym. W tym czasie gestapo w Chojnicach wpadło na trop Szarych Szeregów, nastąpiły aresztowania i brutalne przesłuchania. Ktoś z przesłuchiwanym wydał go, w konsekwencji czego 1 III 1943 został aresztowany w Bachczysaraju, gdzie pełnił służbę wojskową. Został tymczasowo osadzony w Symferopolu na Krymie. W śledztwie do niczego się nie przyznał. Na żądanie gestapo został przetransportowany do Gdańska (podróż pod eskortą trwała ponad trzy miesiące). Po kolejnych przesłuchaniach udało mu się uniknąć kary śmierci, ale zesłano go do KL Stutthof, gdzie trafił 1 XI 1943. Przez półtora roku doświadczał upokorzeń i trudów obozowych, w tym okresie przeżył też tyfus plamisty. W trakcie choroby walczył o życie, przez kilka tygodni pozbawiony lekarstw. Więzienny szpital opuścił w lutym 1945. Ominął go tzw. „marsz śmierci”, który rozpoczął się już w styczniu, ale wziął udział w ewakuacji morzem, tzw. „rejsie śmierci”. Został przewieziony kolejką wąskotorową do Mikoszewa, stamtąd przepelnionymi więźniami barkami płynął do portu w Helu, a potem w kierunku wyspy Rugii. Podczas rejsu wielu

więźniów zmarło, barki były też torpedowane przez sowieckie okręty podwodne, gdyż uznawano, że przewożą uciekinierów z Prus Wschodnich.

Chory na żółtaczkę i wycieńczony (wagi zaledwie 37 kg), 5 V 1945 dotarł do duńskiego portu na wyspie Møn. Po intensywnym i długim leczeniu oraz kilkumiesięcznej rehabilitacji w szpitalu w Kopenhadze wrócił do zdrowia. Odtąd Danię uważał za swoją drugą ojczyznę. Zatrudnił się jako wychowawca w Kolonii Dzieci Polskich Uchodźców w Karsmose, założył tam drużynę harcerską i został jej drużynowym. Był reprezentantem polskiego harcerstwa w komendzie głównej duńskiego skautingu.

W styczniu 1946 jako opiekun ewakuowanych do kraju dzieci popłynął statkiem na rekonesans do Gdyni. Zadecydował wówczas o powrocie i 21 IV 1946 przybył do Polski. Doświadczenia harcerskie skłoniły go do zdobywania zawodu nauczycielskiego. Rozpoczął studia w Państw. Wyższej Szkole Pedagog. w Gdańsku-Oliwie na kierunku fizyki. Założył przy uczelni drużynę, którą prowadził do 1949 r. Ukończył kurs i 4 X 1948 otrzymał stopień podharcemistrza.

Już na drugim roku studiów uzyskał etat asystenta kontraktowego. Pierwszy etap studiów zakończył egzaminem dyplomowym w październiku 1949. Pracę na uczelni łączył z nauczaniem fizyki w szkołach średnich Gdańska i Sopotu oraz Studium Nauczycielskim (później Wyższym Studium Nauczycielskim). Na uczelni współpracował z hm. Stefanią Stipal (przed wojną i w czasie wojny komendantką Lwowskiej Chor. Harcererek) i hm. Marią Krynicką (ostatnią naczelniczką harcererek przed II wojną światową).

W 1950 r. powołano go do zespołu redakcyjnego czasopisma dla nauczycieli „Fizyka w Szkole”. Rok później został jego redaktorem naczelnym oraz wszedł w skład Komisji Programowej Fizyki

Min. Oświaty (współpracował z kierownictwem resortu do przejścia na emeryturę). W 1954 r. został starszym asystentem, a cztery lata później uzyskał tytuł magistra. W 1962 r. otrzymał stypendium Kennedy'ego dla dydaktyków fizyki. Przez ponad siedem miesięcy zapoznawał się z pracą kilku uniwersytetów amerykańskich. W 1964 r. po powrocie ze Stanów Zjednoczonych obronił pracę doktorską. W latach nast. miał okazję poznać uniwersytety w Czechosłowacji, Francji, Niemczech i Szkocji. Skoncentrował się na pracy dydaktycznej, kształcąc kadry nauczycieli fizyki dla szkół i uczelni. Uczestniczył w pracach organizacyjnych powstałego w 1970 r. UG. Kierował w nim Katedrą Dydaktyki Fizyki oraz pełnił funkcję prodziekana Wydz. Matematyki i Fizyki. Na Polit. Gdańskiej organizował wykłady tzw. „ciekawej fizyki” dla społeczności Trójmiasta. Wypromował 10 doktorów i ok. 100 magistrów. Kilko jego wychowanków zostało profesorami. W 1991 r. przeszedł na emeryturę.

Opublikował 101 artykułów, z których szczególnie cenne dotyczą metodyki nauczania fizyki w szkole średniej, programów kształcenia i dydaktyki. Publikował je w czasopismach „Fizyka w Szkole”, „Życie Szkoły Wyższej”, „Zeszyty Naukowe UG” i „Postępy Fizyki”. Przez 10 lat wydawał pismo „Problemy Dydaktyki Fizyki”. Niektóre jego prace zostały opublikowane w jęz. angielskim, niemieckim i czeskim. Początek swojej pracy naukowej opisał w książce *Zanim powstał Uniwersytet Gdański* (G. 2005).

Do harcerstwa powrócił w 1966 r. Do 1977 r. brał udział w kształceniu kadry i prowadził wspólnie z hm. dr. Janem Winklewskim obozy letnie i zimowe. Od 1977 r. był członkiem Kręgu Seniorów „Korzenie”, a po zamieszkaniu w Tczewie Kręgu Seniorów „Jaszczurkowcy”. Stopień harcmistrza otrzymał 23 V 2010.

Dokumentował losy harcerskich ofiar II wojny światowej związanych z Tczewem.

Opublikował *Z Tczewa do Kopenhagi – wojenna historia pomorskiego skauta* (G. 2002), *Był taki czas. Wspomnienia pomorskiego harcerza* (W. 2009, Sztutowo 2016, tłum. niem. Sztutowo 2013, publikacja stanowiła jedno z zadań jego próby harcmistrzowskiej) oraz *W poszukiwaniu* (G. 2016) o swojej drodze naukowej i doświadczeniach pedagogicznych.

Wielokrotnie uczestniczył w rajdach „Rodło” Chor. Gdańskiej, podczas których w gawędach wspominał losy więźniów KL Stutthof, szczególnie w miejscowościach na trasie „marszu śmierci”. Współpracował z Muz. Stutthof, spotykał się z młodzieżą niemiecką na terenie byłego obozu i podczas podróży służbowych w Niemczech. Mówił o przebaczeniu i przestrzegal przed szerzeniem nienawiści, aby nie powtórzyły się nigdy prześladowania z pobudek nacjonalistycznych. Uczestniczył w realizacji filmów *Przybysze* (1998, TVP 2, reż. Mira Praisner) i *Ostatni świadkowie. Byli więźniowie obozu Stutthof opowiadają* (2010, Muz. Stutthof, scen. Marcin Owiński).

Zmarł 14 X 2016. Został pochowany na cmentarzu w Tczewie.

Był odznaczony Medalem KEN, Srebrnym Krzyżem za Zasługi dla ZHP oraz Krzyżem Zasługi ze Wstęgą Orderu Zasługi RFN za długoletnią działalność na rzecz pojednania polsko-niemieckiego (2012). W 2019 r. Tow. Miłośników Ziemi Tczewskiej w cyklu „Tczewskie Zaduszki” zorganizowało w Fabryce Sztuk w Tczewie spotkanie poświęcone jego pamięci.

W 1949 r. zawarł związek małżeński z Ludwiką Pozorską (1924–1988, urzędniczką), z którą miał syna Kazimierza Piotra (ur. 1952, doktora fizyki) i córkę Katarzynę Małachowską (1955, magister fizyki). W 1991 r. wstąpił w związek małżeński z Marią Borzyszkowską (ur. 1953, ekonomistką).

— Chrzanowski B., Gašiorowski A., Steyer K. *Polska Podziemna na Pomorzu w l. 1939–1945*,

G. 2005; Gašiorowski *Szare Szeregi*; Kulas J. *Niezwykłe biografie harcerskie Tczewa i Pomorza*, Pelplin 2016, s.121–135; tenże, Deja-Gałecka B., Ickiewicz K. *Panorama harcerstwa Tczewa i pow. tczewskiego w l. 1921–2011*, Tczew 2014, s.115, 258, 260, 262; — *Tczewskie Zaduszki: Kazimierz Badziąg* [online] <https://www.radiotczew.pl/imprezy/1545,tczewskie-zaduszki-kazimierz-badziag> [dostęp 20 IX 2023]; — Arch. Kręgu Seniorów „Korzenie” w G.; — inf. żony.

Bogdan Radys

BANACH Jan Józef, pseud. Sawczuk, używał nazwiska Janusz Sawczuk (1920–2002), harcmistrz, hufcowy hufców Szarych Szeregów Mokotów (1939–1940) i Mokotów Dolny (1940–1941), starszy instruktor Wydziału Nauki i Rozwoju Zainteresowań GK ZHP.

Urodził się 1 IV 1920 w Warszawie w rodzinie Jakuba (pracownika administracyjnego UW, ogrodnika Ogrodu Botanicznego w Al. Ujazdowskich 4 w Warszawie) oraz Franciszki z d. Danielskiej. Miał brata Stanisława (1916–1944, żołnierza AK, poległego w powstaniu warszawskim na Mokotowie).

W l. 1927–1934 uczył się w szkole powsz. przy ul. Nowowiejskiej 2, a później w l. 1934–1938 w II Miejskiej Szkole Technicznej przy ul. Sandomierskiej 12, uzyskując tytuł technika mechanika specjalności budowy obrabiarek. Następnie pracował w pryw. Wytwórni Sprawdzianów i Przyrządów Floriana Juchnikowskiego przy ul. E. Plater 10, w której w okresie okupacji objął stanowisko kierownika kontroli technicznej.

W 1930 r. wstąpił do 40 WDH „Złotej” im. M. Bema z siedzibą przy ul. Złotej 51. Po podziale drużyny wszedł w skład 40 WDH „Błękitnej”, pełniąc funkcję przybocznego. W lipcu 1935 uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. Od jesieni 1937 był przybocz-

nym 54 WDH im. Władysława Jagiełły, prowadzonej przez hm. Henryka Łukaszeńskiego, działającej przy Generalnym Inspektoracie Sił Zbrojnych, do której należeli harcerze i harcerki ze Szkoły Powsz. nr 98 przy al. Szucha 9 i Szkoły Rodzin Wojskowych przy al. Szucha 29 (drużyna należała do Hufca Harcerzy Mokotów). W dn. 3–27 VIII 1939 wziął udział w prowadzonym przez hm. Bojana Krąkowskiego kursie instruktorskim nad jez. Wigry, po którym otrzymał stopień harcerza Rzeczypospolitej.

Na pocz. września 1939 podczas obrony Warszawy uczestniczył w służbie pomocniczej Pogotowia Harcerzy. Na apel płk. Romana Umiaszowskiego 7 IX 1939 wyruszył ze starszymi harcerzami i kilkoma harcerkami z 54 WDH pod komendą hm. H. Łukaszeńskiego w składzie batalionu harcerskiego prowadzonego przez hm. Lechosława Domańskiego, pseud. Zeus. Dotarł z nimi do Włodawy, gdzie 17 IX 1939 nadeszła wiadomość o wkroczeniu do Polski wojsk sowieckich. W tej sytuacji wraz z grupą harcerzy zawrócił do walczącej Warszawy (dotarł już po jej kapitulacji, 29 IX 1939). Od października 1939 uczestniczył w zbieraniu porzuconej broni i amunicji, którą magazynował na terenie Łazienek oraz w Obserwatorium Astronomicznym w Ogrodzie Botanicznym.

Wstąpił do podziemnego harcerstwa i 11 XI 1939 w mieszkaniu H. Łukaszeńskiego przy ul. Starościeńskiej 3 złożył konspiracyjne przyrzeczenie. Został wówczas hufcowym Hufca Mokotów, wchodzącego w skład Okręgu Południe Chor. Warszawskiej Szarych Szeregów, krypt. „Ul Wisła”. Zwerbował do służby ok. 20 harcerzy. Kiedy w czerwcu 1940 Hufiec Mokotów został podzielony na dwa hufce: Mokotów Górny i Mokotów Dolny, objął kierownictwo Hufca Mokotów Dolny. Zaangażował się w tworzenie siatki drużyn i organizację służby konspiracyjnej. Na terenie hufca kolej-

no zaczęły funkcjonować drużyny: MD-100 (wcześniej 54 WDH), MD-200 (wcześniej 42 WDH oraz 1 WDH), MD-300 i MD-400 (wcześniej 101 WDH). Pozostawał w ścisłym kontakcie z phm. Ludwikiem Rymarzem, pseud. Miś Kudłaty, hm. H. Łukaszewskim (którzy weszli w skład komendy hufca) i phm. Romaną Łukaszewską, pseud. Ewa, organizatorką należącego do hufca żeńskiego zastępu w składzie MD-100 (późniejszej Grupy Wykonawczej przy GK Szarych Szeregów „Pasiece”).

Po utworzeniu w grudniu 1940 Organizacji Małego Sabotażu „Wawer” (kierowanej przez hm. Aleksandra Kamińskiego, pseud. Dąbrowski) wprowadził hufiec jako obwód Mokotów Dolny w skład warszawskiego Okręgu Południe. Uczestniczył w malowaniu napisów na murach, gazowaniu kin, niszczeniu mundurów niemieckich za pomocą kwasu solnego oraz w kolportażu ulotek mających na celu podniesienie na duchu umęczonego okupacją społeczeństwa polskiego. Organizował również kolportaż prasy konspiracyjnej (m.in. „Biuletynu Informacyjnego”), służbę Wywiad i Informacja Szarych Szeregów (WISS), polegającą na prowadzeniu obserwacji ruchu wojsk niemieckich oraz kursy terenoznawstwa i bronioznawstwa.

W grypsie więziennym został poinformowany przez aresztowanego wcześniej phm. L. Rymarza o współpracy z organami niemieckiej policji dawnego harcerza 42 WDH Mieczysława Wiącka – jednak ten zdążył już naprowadzić na niego niemiecką policję.

W nocy z 17/18 VI 1941 Banach został aresztowany przez Sicherheitsdienst (SD) w mieszkaniu na terenie Obserwatorium Astronomicznego przy Ogrodzie Botanicznym. Był więziony na Pawiaku, siedmiokrotnie brutalnie przesłuchiwany w SD w referacie III C rozpatrującym sprawy kultury, religii i propagandy w gmachu w al. Szucha 25. W dn. 17 IV

1942 został skierowany do KL Auschwitz, gdzie otrzymał numer 30 946. Pracował przy obsłudze pomp w filtrach w Wasserbergu (Birkenau), gdzie filtrowano wodę przeznaczoną dla baraków esesmanów. Przebywał w bloku nr 15. Chorował na tyfus. W okresie pobytu w obozie Rozkazem Naczelnika Szarych Szeregów L. 2 z 15 VIII 1942 został mianowany podharcemistrzem.

Wstąpił do zorganizowanej na terenie KL Auschwitz przez hm. Wiktora Śnieguckiego, pseud. Dobrosław głęboko zakonspirowanej grupy harcerskiej Droga Brzozowa, zwanej Ge-Ha. Jej działania obejmowały wzajemną samopomoc, podtrzymywanie na duchu osadzonych, działania wywiadowcze i informacyjne oraz współpracę z obozowym konspiracyjnym Związkiem Organizacji Wojskowej.

W obozie zetknął się ponownie z agentem gestapo Wiąckiem, który znalazł się w KL Auschwitz, choć w oficjalnej kartotece niemieckiej nie figurował. Razem z L. Rymarzem Banach był świadkiem przyznania się Wiącka do jego zbrodniczej działalności, za którą był wynagrodzany przez Niemców. Ostatecznie Wiącek został zgładzony na terenie obozu we wrześniu 1943.

W listopadzie 1944 Banach został wywieziony wraz z 70 innymi więźniami na roboty do KL Reichenau (filii KL Gross-Rosen), przebywał także w Gross-Rosen, a następnie znalazł się w miejscowości Jablonec n. Nysą, gdzie pracował w fabryce produkującej urządzenia nadawczo-odbiorcze.

Po wyzwoleniu (8 V 1945) krótko leczył się w szpitalu w Pradze Czeskiej. W czerwcu 1945 wrócił do Polski i zamieszkał w Jeleniej Górze, gdzie zatrudnił się jako pracownik umysłowy w Państw. Monopolu Spirytusowym. Dwa lata później przybył do Warszawy. W grudniu 1947 został zastępcą dyrektora Zakładów Wytwórczych Lamp Elektrycznych im. R. Luksemburg na Woli, a następnie w 1957 r.

został przeniesiony do Zakładów Doświadczalnych Inst. Elektroniki na stanowisko kierownika wydziału. W l. 1960–1962 był zastępcą dyrektora ds. technicznych w CSH, a później pracował w warsztacie introligatorskim. Jako inspektor ruchu drogowego dowodził kompanią ORMO. Przez lata leczył rany i choroby poobozowe. W 1972 r. przeszedł na rentę.

W 1956 r. powrócił do służby w ZHP jako instruktor Warszawskiej Chor. Harcerstwa, w której od 1959 r. pełnił funkcję kierownika Zaplecza Technicznego. Został mianowany harcmistrzem (2 V 1959). Od l. 60. XX w. był zaangażowany w rozwój drużyn specjalnościowych (łącznościowych i lotniczych). Dzięki jego staraniom harcerstwo otrzymało od wojska dwa samoloty „Wilga”.

Od kwietnia 1978 pełnił funkcję instruktora Młodzieżowej Służby Ruchu (MSR) w GK ZHP. W listopadzie 1981 został przeniesiony do Wydz. Rozwoju Zainteresowań GK ZHP. Do jego obowiązków należało opracowywanie materiałów i programów, koordynowanie działalności drużyn MSR, konkursów i zawodów związanych z bezpieczeństwem drogowym, współpraca w tej dziedzinie z Komendą Główną MO i stołecznym sztabem MO, popularyzacja materiałów programowych związanych z bezpieczeństwem w ruchu drogowym wśród drużyn MSR, kierowanie inspektoratem MSR GK ZHP, lustracje i wizytacje harcerskich komend oraz drużyn i klubów specjalnościowych.

Był także kierownikiem administracyjno-organizacyjnym Reprezentacyjnego Zespołu Artystycznego ZHP „Gawęda”. W 1982 r. sprawował funkcję zastępcy ds. organizacyjnych komendanta Harcerskiego Festiwalu Kultury Młodzieży Szkolnej w Kielcach, a potem przez trzy lata był członkiem komendy tego festiwalu. W 1984 r. przeszedł na emeryturę.

Od 1987 r. był starszym instruktorem Wydz. Nauki i Rozwoju Zainteresowań GK ZHP. Od czerwca do końca grudnia

1989 pracował w Wydz. Organizacyjnym GK ZHP.

Zmarł 17 II 2002 w Warszawie. Został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1981), Złotym (1977) i Srebrnym (1972) Krzyżem Zasługi, Krzyżem Oświęcimskim (1987), złotym medalem Za Zasługi dla Obronności Kraju (1985), Medalem KEN (1981), złotą odznaką Zasłużony Pracownik Łączności (1984), złotą odznaką „Za zasługi w ochronie porządku publicznego” (1987), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1982), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1974) i Rozetą-Mieczami (1985), Złotą Odznaką Honorową „Za Zasługi dla Warszawy” (1980). W 1983 r. otrzymał honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP.

W 2010 r. został upamiętniony na tablicy poświęconej harcerzom Hufca Mokotów Dolny Szarych Szeregów, a zarazem żołnierzom AK, umieszczonej na budynku Gimnazjum nr 7 z Oddziałami Integracyjnymi „Przy Łazienkach Królewskich” (obecnie 156 LO Integracyjne „Przy Łazienkach Królewskich”) przy ul. Podchorążych 49/61 w Warszawie.

Był dwukrotnie żonaty, miał syna Janusza oraz córki Jolantę i Małgorzatę.

— Głuszek *Szare Szeregi*, t. 2; Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 41; *Księga pamięci. Transporty Polaków z Warszawy do KL Auschwitz 1940–1944*, t. 1, red. F. Piper, I. Strzelecka, W. – Oświęcim 2000, s. 505; *Puchała Poczta*, t. 1, s. 58; — Borkowski J. *Harcmistrz Ludwik Rymarz „Miś Kudłaty” – harcerz, więzień, filozof i ekonomista*, „Mat. Historyczne Stow. Szarych Szeregów” 2016, nr 103, s. 53, 54, 55, 57–58; Broniewski *Całym życiem*; Michałowski M. Ł. *Harcerze Mokotowa. Wojenny harcerek Mokotów Szarych Szeregów 1939–1944. Suplement do opracowania „Warszawskie Szare Szeregi 1939–1944”*, W. 1999; Niemiec H. *Odeszli... i tylko cisza po nich*.

Harcerze z Dolnego Mokotowa w l. 1939–1944, W. 2010, s. 13, 14, 15, 22, 24–27, 28, 30, 31, 44, 45; Zonik Z. *Alert trwał 5 lat. Harcerze i harcerki w KL Auschwitz*, W. 1989; tenże *Długi egzamin*, W. 1985, s. 78, 112–130, 217–218; tenże *Wyrwani z szeregów. Harcerki i harcerze na Pawiaku w l. okupacji hitlerowskiej*, W. 1988; *Związek Harcerstwa Polskiego w konspiracji. „Ul Wisła” Warszawska Chor. Szarych Szeregów X 1939 r. – VII 1944 r. (Organizacja)*, zebrał i oprac. M. Ł. Michałowski, W. 1998 [błędna data zakończenia pełnienia funkcji komendanta Hufca Mokotów Dolny]; — Deczkowski J. B. „Wróbel” z „Kamieni na szaniec”, W. 1999, s. 14, 25–26; tenże *Wspomnienia żołnierza baonu AK „Zośka”*, W. 1999; Domańska R. *Pawiak, więzienie gestapo. Kronika 1939–1944*, W. 1978, s. 215; Michalski C. *Wojna warszawsko-niemiecka*, W. 1974; *Szare Szeregi. Ocalałe dokumenty*; Śliwicki Z. *Meldunek z Pawiaka*, W. 1974; Zawadzka A., Rossman J. *Tadeusz Zawadzki „Zośka”*, W. 1991, s. 79; — AAN: Zespół ZHP, t. 2384; MH: Arch. Stow. Szarych Szeregów, teczka pers. sygn. MHAR/SS/600/1374 (J. Banacha), teczka pers. sygn. B-3/21 (J. J. Banacha), *Rozkaz GK Harcerstwa L. 10/59 z 2 V 1959*; Muz. Więzienia Pawiak: kartoteki osobowe J. Banacha i Jana Rolewicza; — inf. Marii Tarasiewicz.

Julian Borkowski

BAZYLEWSKI Jerzy (1912–2001), oficer Wojska Polskiego, harcistrz, komendant Chorągwi Harcerzy w Niemczech „Skrzydła” (1945–1946) i „Wisła” (1946–1949), komendant główny harcerzy w Niemczech (1949–1951), komendant Chorągwi Harcerzy w Stanach Zjednoczonych (1952–1954), przewodniczący Okręgu ZHP poza granicami Kraju w Stanach Zjednoczonych (1961–1963).

Urodził się 23 VII 1912 w Aszchabadzie w Turkiestanie rosyjskim (obecnie stolica Turkmenistanu) w rodzinie Ludwika (w l. 1927–1935 kierownika AP w Kielcach) i Wandy z d. Kudrewicz. Był

wnukiem zesłańca na Sybir. Miał trzy siostry. Wrócił z rodziną do Polski w 1921 r. Mieszkał w Kielcach. Uczył się w Pryw. Gimnazjum św. Stanisława Kostki, gdzie zdał maturę w czerwcu 1933. We wrześniu 1925 wstąpił do drużyny harcerskiej, której drużynowym był Czesław Szwagrzak. Przyrzeczenie harcerskie złożył 27 IV 1927. Zdobył kolejne stopnie harcerskie: młodzika (1926), wywiadowcy (1928), ćwika (1933), harcerza orlego (1936) i harcerza Rzeczypospolitej (1937). Od września 1928 prowadził kolejno kilka zastępów. Brał udział w II Zlocie Narodowym w Poznaniu (1929). We wrześniu 1933 został przybycznym 8 Kieleckiej Drużyny Harcerzy (KDH); funkcję tę pełnił do czasu wcielenia do wojska, a następnie w l. 1934–1935.

We wrześniu 1934 zaczął prowadzić metodą harcerską grupę „Łobuziaków” vel „Skiciaków” złożoną z chłopców z rodzin robotniczych, mieszkających w śródmieściu Kielc; z tej grupy powstał zastęp „Lisów”. Również od września t.r. był zastępowym zastępu „Orłów”, zwanego zastępem „gazeciarzy”. Był pomysłodawcą wydawania gazetki drużyny pod nazwą „Harcerska Dola” i redaktorem jej pierwszych numerów. W 1935 r. brał udział w obozie drużyny w Suchedniowie, następnie w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (jako zastępowy starszych chłopców) i w obozie zimowym w Bukowinie k. Zakopanego. W 1936 r. był oboźnym na obozie stałym drużyny n. Jez. Białym k. Augustowa, a następnie komendantem obozu „gazeciarzy” we wsi Cichawa k. Krakowa. Wziął także udział w obozie kursu podharcistrzowskiego Kieleckiej Chor. Harcerzy. Od stycznia 1937 był członkiem gromady starszoharcerskiej przy 8 KDH, skupiającej byłych i działających wówczas członków starszyny drużyny. Mianowanie na stopień podharcistrza uzyskał 10 III 1937. W 1938 r. był komendantem obozu Legii Akademickiej, a następnie kierował

BAZYLEWSKI JERZY

kursem drużynowych Kieleckiej Chor. Harcerzy.

Od 18 IX 1933 do 17 IX 1934 odbywał służbę wojskową. Najpierw ukończył Dywizyjny Kurs Podchorążych rezerwy 4 pp Legionów w Kielcach, a następnie od 2 VI 1934 odbywał praktykę w 2 pp Legionów stacjonującym w Sandomierzu; 18 IX 1934 w stopniu plutonowego podchorążego został zwolniony do rezerwy. W okresie 6 V–15 VI 1935 odbył ponownie ćwiczenia wojskowe w 2 pp Legionów i został awansowany do stopnia sierżanta podchorążego.

We wrześniu 1935 wstąpił na Wydz. Prawny UW. W l. 1937–1938 studiował chemię na UJ (po zaliczeniu pierwszego roku uzyskał urlop). Od 1 III 1938 był współpracownikiem (instruktorem) Wydz. Obozów, a od 1 XI 1938 kierownikiem działu harcerzy w Wydz. Programowym Komendy Krak. Chor. Harcerzy. Należał do drużyny akademickiej „Watra” i od lutego 1939 był przewodniczącym komisji na stopień harcerza orlego przy tej drużynie. Po przeprowadzce do Warszawy na pocz. 1939 r. został drużynowym 87 WDH im. H. Sienkiewicza oraz członkiem Komendy Hufca Harcerzy Warszawa-Śródmieście. W czasie studiów należał do Stow. Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”.

W kampanii wrześniowej 1939 r. był w stopniu podporucznika dowódcą plutonu w 4 pp 2 DP Legionów. Początkowo walczył w Armii „Łódź”, a następnie w składzie Armii „Modlin” bronił dostępu do miejscowości Zakroczym. Wraz z całym pułkiem 29 września dostał się do niewoli. Przebywał w oflagach IIA Prenzlau, IIE Neubrandenburg, a po jego likwidacji w marcu 1943 prawdopodobnie w oflagu IID w Großborn-Rederitz. W końcu po ponad 700-kilometrowym marszu 29 I 1945 znalazł się w oflagu XA w Sandbostel w Dolnej Saksonii, gdzie 29 IV 1945 został wyzwolony przez oddziały kanadyjskie. Wziął aktywny udział w tworzeniu

ZHPwN. Od 1945 do 1951 r. był kolejno hufcowym, komendantem chor. (1945–1949), a później delegatem Naczelnictwa ZHPpgK oraz komendantem głównym ZHPwN (1949–1951). Z dn. 28 III 1946 został mianowany harcistrzem.

W lutym 1951 przeniósł się z rodziną do Stanów Zjednoczonych. Zamieszkał w Chicago. Tam został hufcowym Hufca Harcerzy „Warta” i pełnił tę funkcję do r. 1953, a nast. w l. 1956–1971. W l. 1952–1954 był komendantem Chor. Harcerzy w Stanach Zjednoczonych. Latem 1955 był w komendzie Złotu 5-lecia Pracy Harcerskiej w Stanach Zjednoczonych „Walterloo” w Michigan.

Od 1958 do 1961 r. był referentem zuchowym, w l. 1961–1963 przewodniczącym, a w l. 70. i 80. wiceprzewodniczącym Okręgu ZHPpgK w Stanach Zjednoczonych. W 1956 r. współtworzył Harcerską Szkołę Przedmiotów Ojczystych, jedną z pierwszych polskich szkół sobotnich w Chicago. Od 1964 r. przez 22 lata był przewodniczącym Obwodu ZHP Chicago, a następnie został jego honorowym przewodniczącym.

W l. 1962–1964 studiował w Laski Institute of Technology i uzyskał uprawnienia projektanta instalacji elektrycznych. W l. 1974–1976 uzupełnił wykształcenie w Lighting Institute w Chicago. Projektowaniem instalacji zajmował się zawodowo do przejścia na emeryturę w 1977 r.

W l. 1977–1978 był komendantem chorągwianych kursów drużynowych. Od 1964 r. redagował „Kronikę Harcerską”, która przez kilkadziesiąt lat ukazywała się jako dod. do „Dziennika Chicagowskiego”, a później jako samodzielne wydawnictwo. Był członkiem Zarządu Fundacji Kopernikowskiej i należał do Stow. Polskich Kombatantów.

Zmarł 16 IX 2001 i został pochowany na Interment Maryhill Cemetery.

Został uznany za Wybitnego Obywatela przez Citizens Council of Metropolitan

Chicago oraz Immigration and Naturalization Service of the US Department of Justice, a w 1994 r. wyróżniony w „Chicago Portraits on Volunteerism” przez Chicago Department of Cultural Affairs. Organizacja polskich przedsiębiorców uhonorowała go tytułem Człowieka Roku, a Kongres Polonii Amerykańskiej wyróżnił Heritage Award. Był wielokrotnie wyróżniany przez burmistrzów Chicago za pracę społeczną na terenie miasta.

W 1947 r. w Maczkowie (Mappen, Niemcy) zawarł związek małżeński z Pełnią z d. Walkowiak (1913–2010, podharc mistrzynią). Miał syna Konrada/Conrada (ur. 1948) i córkę Grażynę/Grace (ur. 1956, urbanistkę, artystkę i propagatorkę sztuki wycinanek papierowych, nawiązującej do polskich tradycji ludowych).

— Jarzembowski K. *Mat. do „Słownika biogr. ZHPpgK (1946–1996)”*, „Harc.” 1996, nr 4/5, s. 3; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmi-strzynie i harc mistrze*, s. 95–96; — *25-lecie Harcerstwa Polskiego w Chicago. 1949–1974*, Chicago 1974; *75 lat ZHP*, Chicago 1986; Bazylewski J. *Harcerska Szkoła Przedmiotów Ojczystych w Chicago (1956–1981)*, „Głos Nauczyciela” [Chicago] 2002, nr 1; Kukła W. *Kronika harcerska (Chicago, Illinois, USA)*, „Skaut” [Tarnów] 2006, nr 4, s. 7–9 [online] http://skaut.tarnow.pl/download/sk_04_08.pdf [dostęp 10 IX 2023]; Marszałek J. *Sometimes it's not what you put on paper, but what you cut away*, „Chicago Sun Times” 2023 z 23 VIII [online] <https://chicago.suntimes.com/2023/8/26/23814370/wycinanki-grace-bazylewski-polish-paper-cutting> [dostęp 10 IX 2023, dot. córki G. Bazylewski]; Prokop P., Kordyżon Ł. *Karawaniarze. Dzieje „Czarnej Ósemki” w Kielcach*, K. 2013; — Paradowski T. *Harcerskie wspomnienia*, K. 1997; *Rozkaz L. 2–38 z 1 III 1938*, w: *Rozkazy i okólniki Krak. Chor. Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; *Rozkaz L. 6 z 1 XI 1938*, „Rozkazy i Okólniki Zarządu Okręgu, Komend Chor. Harcerki i Harcerzy”

[Kr.] 1938, nr 2; *Rozkaz Naczelnika Harcerzy z 10 III 1937*, „WU” 1937, nr 4, s. 65; — AAN: zesp. akt ZHP 76, sygn. 1545, Jerzy Bazylewski – wykaz służby członka starszozny, 22 XI 1937; Arch. UW: Bazylewski Jerzy, sygn. RP48397 (życiorys z 5 IX 1935, książeczka wojskowa nr 672/34 [odpis]); Arch. UJ: indeks L. 645, sygn. I 6638; Centralne Muz. Jeńców Wojennych, Łambinowice, sygn. 5128, 5129, Danek M. *Biogram J. Bazylewskiego*.

Marian Miszczuk

BAŁ Wojciech Józef (1949–2013, magister inżynier inżynierii środowiska, harc mistrz, pilot balonowy, współorganizator Harcerskiego Klubu Balonowego.

Urodził się 8 III 1949 w Krakowie w rodzinie Wojciecha (1914–1984, specjalisty w zakresie produkcji kotwic wielkowymiarowych, spawacza w stoczni krak., więźnia obozu hitlerowskiego) i Heleny z d. Burtan (1918–2008, góralki z Lubnia). Miał siostrę Janinę (zameżną Zygmunto-wicz, magister ekonomii, żonę malarza pejzaży-sty Władysława) oraz brata Mieczysława.

W l. 1956–1963 uczęszczał do Szkoły Podst. nr 33 przy ul. Konarskiego 2, a następnie w l. 1963–1969 do Zespołu Szkół Budowlanych nr 1 w Krakowie, gdzie zdał maturę. Studiował na Wydz. Inżynierii Sanitarnej i Wodnej (obecnie Wydz. Inżynierii Środowiska) Polit. Krak., uzyskując w 1974 r. tytuł inżyniera, a w 1978 r. – magistra inżyniera.

W 1959 r. wstąpił do 19 Krak. Drużyny Zuchów „Spod Czarnego Żbika” i całą późniejszą służbę harcerską odbył w barwach „Dziewiętnastki”. Służbę instruktorską rozpoczął jako drużynowy 19 Drużyny Zuchów „Kosmonautów” (1964–1966), a później prowadził 19 Drużynę Harcerzy (1966–1969). Po reorganizacji Szczepu Lotniczego im. F. Żwirki i S. Wigury został komendantem Szczepu

Lotniczego „Słonecznych Dróg” (1968–1971 oraz 1973–1976). Następnie pełnił funkcję drużynowego XIX Kręgu Instruktorskiego (1976–1979) i kierownika Ref. Szczepów (1979/80) oraz członka Komisji Instruktorskiej Hufca Kraków-Krowodrza (1983–1987). Równocześnie był kierownikiem Inspektoratu Lotniczego Chor. Krak. ZHP (1983–1990), zastępcą przewodniczącego Społecznego Komitetu Popularyzacji Lania Balonem (od 1983) oraz współorganizatorem i sekretarzem Harcerskiego Klubu Balonowego.

Przez dziesięć lat był członkiem zarządu – sekretarzem Aeroklubu Krak. Brał udział w pracach wydawniczych Szczepów Lotniczych. Był jednym z głównych inicjatorów zakupu balonu SP – BZP „Harcerz”, jednego z nielicznych wówczas polskich balonów i pierwszego harcerskiego balonu na ogrzane powietrze. Zainicjował fundację tablicy ku czci kpt. Mieczysława Medweckiego na krak. lotnisku Balice. Wielokrotnie uczestniczył jako pilot w zawodach balonów na ogrzane powietrze, a później pełnił także funkcję sędziego podczas zawodów balonowych na Błoniach Krak.

Zdobył stopnie instruktorskie: przewodnika (1965), podharcmistra (1967) i harcmistrza (1971) oraz otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL (1981). Był komendantem wielu harcerskich obozów, w tym zagranicznych, m.in. obozu wędrownego w Bułgarii (1976) oraz obozów w Niemczech: Oybin (1987), Heiligensee (1991) i Kratzberg (1992).

W l. 1969–1977 był pracownikiem naukowo-badawczym Polit. Krak., a następnie nauczycielem w Zespole Szkół Budowlanych nr 1 w Krakowie (1975–2007), gdzie pełnił również funkcję dyrektora ds. administracyjnych. Posiadał II st. specjalizacji zawodowej z zakresu budownictwa. W 2001 r. uzyskał stopień nauczyciela dyplomowanego. Był ponadto wieloletnim kierownikiem szkoleń szwajcarskiej firmy branży instalacyjnej „Ge-

berit” oraz metodykiem Krak. Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli (gdzie pełnił też funkcję dyrektora administracyjnego), a po jego reorganizacji Wojew. Ośrodka Metodycznego. Należał do Małopolskiej Izby Hotelarskiej „Gremium”, w której był członkiem komisji rewizyjnej.

Ukończył szkolenia i kursy z branży zawodowej, a na emeryturze kształcił się i rozwijał w branży turystyczno-hotelarskiej (m.in. uzyskał certyfikat nowoczesnego menedżera w turystyce oraz ukończył szkolenie w zakresie organizacji, marketingu i zarządzania gospodarką turystyczną i obiektami hotelarskimi).

Zmarł 21 VIII 2013 w Krakowie i został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

Był odznaczony m.in. Złotym (1989) i Brązowym (1984) Krzyżem Zasługi, srebrnym medalem Za Zasługi dla Obronności Kraju (1987), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1989), odznaką Zasłużony Działacz Lotnictwa Sportowego, Odznaką za Zasługi dla Aeroklubu PRL (1988), Srebrną Odznaką „Za Zasługi dla Ziemi Krak.” (1977), Srebrną (1981) i Brązową Odznaką „Za pracę społeczną dla m. Krakowa”, Honorową Odznaką Ofensywy Zuchowej, Złotą Honorową Odznaką Hufca Kraków-Krowodrza oraz Honorowym Odznaczeniem Szczepów Lotniczych (1981).

W 1976 r. zawarł związek małżeński z Elżbietą Grembowicz (ur. 1949, poznańską pochodzącą z rodziny o tradycjach powstańczych, magister inżynier urządzeń sanitarnych, nauczycielką akademicką w Polit. Krak. oraz nauczycielką Zespołu Szkół Geodezyjno-Drogowych i Gospodarki Wodnej w Krakowie). Miał córkę Joannę Magdalenę (ur. 1981, doktor inżynier inżynierii środowiska, nauczycielką akademicką w Polit. Krak., harcerkę).

— Wojtyca J. *Hm. Wojciech Bąk*, „Dziewiętnastak” 2014, nr 10, s. 38–40 [online] <https://19k1dh.pl/monografia/st/dziewietnastak/>

zeszyty/z10/nr10.pdf [dostęp 12 X 2023]; Wojtycza K. *Hufiec Kraków Kleparz-Lobzów w l. 1957–1972*, Kr. 2007; tenże *Hufiec Kraków-Krowodrza w l. 1973–1989*, Kr. 2014; — Arch. Komendy Hufca ZHP Kraków-Krowodrza: Rozkazy Komendy Hufca Kraków-Kleparz-Lobzów z l. 1957–1972, Rozkazy Komendy Hufca Kraków-Krowodrza z l. 1973–1989; — inf. córki dr J. Bąk i hm. Czesława Przybyłka.

Krzysztof Wojtycza

BAKOWSKI Marian, pseud. Sędziwój (1901–1984), pracownik umysłowy kolei, współorganizator harcerstwa w Nowej Wsi k. Krakowa, kwatermistrz Miejscowej Komendy Skautowej w Krakowie (1917), instruktor nestor Czarnej Trzynastki Krakowskiej, opiekun i założyciel harcerskich drużyn przy Rodzinie Kolejowej.

Urodził się 17 XI 1901 w Krakowie w rodzinie Henryka (1867–1933, kucharza) i Franciszki z d. Gębczak. Miał czterech braci: Jana (1893–1955, mechanika samochodowego, zamieszkałego i zmarłego w Chicago), Kazimierza (1895–1915, który zginął w Brześciu jako oficer armii austriackiej), Zygmunta (magistra filozofii, pracownika Uniw. Pozn.) oraz Stefana (kierownika szkoły w Mostku k. Olkusza).

Jako nastolatek uczestniczył w zajęciach prowadzonych przez Sodalację Mariańską w Domu Młodzieżowym w Nowej Wsi k. Krakowa, mieszącym się w parterowym domku przy ul. Lea. Była to ważna i znana w Krakowie placówka kulturalna, posiadająca salę teatralną i prowadząca m.in. kółko teatralne, chór, sekcje krajoznawczą i sportową. M. Bąkowski kierował utworzoną tu sekcją filatelistyczną. Prowadził także „dziki” pluton, który powstał z zastępów działających przy tej placówce i pozostawał w kontakcie z drużynowym 6 Krak. Drużyny Harcerzy Antonim Sarną. Na pocz. 1917 r. A. Sarna

objął funkcję drużynowego związanej na terenie Domu Młodzieżowego 7 Drużyny Skautowej. Bąkowski został instruktorem tej drużyny, z którą współpracował także Józef Grzesiak, ówczesny plutonowy „Czarnych Wilków”.

W 1917 r. M. Bąkowski był kwatermistrem Miejscowej Komendy Skautowej w Krakowie. Razem z innymi chłopcami przeszedł do 13 Drużyny Skautowej, założonej w lutym 1918 i prowadzonej przez popularnego w środowisku J. Grzesiaka. Z Trzynastką wziął udział w rozbrajaniu wojsk austriackich (członkowie tej drużyny pełnili również służbę jako Straż Obywatelska). Później, podobnie jak wielu innych członków obu wymienionych drużyn, wstąpił do powstającego WP.

W 1920 r. odbył służbę wojskową w 1 pułku wojsk kolejowych w Krakowie, m.in. pracując przy budowie linii kolejowej Puck – Władysławowo – Hel. Później pracował na kolei zawodowo, będąc równocześnie kwatermistrem Hufca Harcerzy w Krakowie. Podlegające mu magazyny mieściły się przy ul. Szujskiego w pobliżu izby harcerskiej Czarnej Trzynastki.

W 1934 r. przeniósł się z rodziną do Kielc, gdzie nadal pracował na kolei. Społecznie udzielał się w placówce stow. Rodzina Kolejowa. Był współzałożycielem i opiekunem 10 Kieleckiej Drużyny Harcerzy im. A. Małkowskiego, przystąpił także do organizacji 7 Kieleckiej Drużyny Harcerek (obie drużyny działały przy Szkole Podst. im. G. Piramowicza i pod opieką Rodziny Kolejowej). Niebawem objął swoją opieką także kolejową Jędrzejowską Drużynę Harcerzy, działającą przy Gimnazjum w Jędrzejowie. (Środowisko drużyn kolejowych było wówczas bardzo silne dzięki porozumieniu w sprawie opieki nad drużynami dzieci pracowników kolei, zawartemu przez ZHP z Zarządem Głównym Rodziny Kolejowej; w 1935 r. były 142 takie drużyny skupiające łącznie 4243 członków).

Uczestniczył w wycieczkach i obozach harcerskich, m.in. w Komańczy (1935), Suchedniowie, Janowie Maz. oraz Juracie (1938), gdzie gościem harcerzy był min. komunikacji płk Juliusz Ulrych, w latach studenckich jeden z pierwszych drużynowych skautowych w Krakowie. Ostatni przed wojną obóz, w którym uczestniczył M. Bąkowski, odbył się nad jez. augustowskimi. W 1939 r. otrzymał przeniesienie do Warszawy, gdzie objął kierownictwo Ref. Kolejowych Drużyn Harcerskich w Zarządzie Głównym Rodziny Kolejowej.

W 1948 r. wrócił do Krakowa. Po reaktywowaniu ZHP w grudniu 1956 włączył się w pracę 13 Krak. Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego, prowadzonej wówczas przez Zygmunta Smolenia. Objął w niej funkcję sekretarza. W sierpniu 1957 był na obozie w Jelesni. W tym czasie był również współinicjatorem obchodów rocznicowych oraz został sekretarzem Komitetu Organizacyjnego Jubileuszu 40-lecia Czarnej Trzynastki. Uroczystości rocznicowe odbyły się 15 II 1958 na dziedzińcu Zamku Królewskiego na Wawelu. Stawili się na nich licznie trzynastacy, rodzice i sympatycy oraz drużyny Hufca Kraków-Łobzów, a także 10 Kielecka Drużyna Harcerzy. Nast. dnia w Szkole Podst. nr 7 miał miejsce uroczysty kominek, w którym wziął udział m.in. b. miejscowy komendant skautowy w Krakowie Leopold Węgrzynowicz.

W 1959 r. Bąkowski był komendantem obozu wędrownego Czarnej Trzynastki w Górach Świętokrzyskich. Później wskutek nieporozumień z ówczesną kadrą drużyny więzi seniorów z Czarną Trzynastką uległy rozluźnieniu. Jednak do końca życia M. Bąkowski cenił sobie to, co wyniósł z harcerstwa, a praca w nim była dla niego źródłem satysfakcji. Uważał, że prawo harcerskie obowiązuje przez całe życie.

Zmarł 30 IV 1984. Został pochowany w Krakowie na cmentarzu Rakowickim.

Był odznaczony Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938), Odznaką Honorową Zjednoczenia Polskich Zespołów Śpiewaczych i Instrumentalnych st. I (1968), Złotą Odznaką Polskiego Związku Filatelistów (1968) i Odznaką 25-lecia ZHP.

W lipcu 1932 zawarł związek małżeński z Heleną Magierą (1909–1969). Miał syna Jerzego (ur. 1934, magistra inżyniera projektanta). Powtórnie ożenił się z Janiną Sobor (1921–1996).

— Skiba J., Wojtycza J., Wojtycza K. *Groby harcerskie na cmentarzach krak.: cmentarze Rakowicki, Podgórski i Salwatorski*, Kr. 2001, s. 4; — Błażejowski Z *dziejów*; Leonhard *Kalendarium*; Wojtycza J. *Marian Bąkowski (1901–1984)*, „Gaz. Wyb.” 2003, nr 84, dod. „Kraków”, s. 10; — Bąkowski M. *Skaut nowowiejski*, „Wiadomości Lokalne” [Rady Dzielnic V m. Kr.] 2004, nr 1, s. 10–11, 15; Myslakowski P. *Moja Trzynastka. Wspomnienia na stulecie Czarnej Trzynastki Krak.*, Kr. 2017, s. 85, 87, 132, 141, 150–151, 233–234, 241–246; *Pamiętnik stulecia Czarnej Trzynastki Krak.*, red. A. Kacperski, Kr. 2018, s. 46, 144; — Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: Bąkowski M. *Jak wygląda moja kronika, odnośnie C.T.Harc. (słowo wstępne)*, b.d., mps. oraz koresp.; — inf. syna J. Bąkowskiego i udostępnione przez niego fragmenty wspomnień ojca.

Janusz Wojtycza

BIELECKI Witold, pseud. Czarny (1935–2007), prawnik, kapitan Wojska Polskiego, harcmistrz, komendant Hufca Tczew (1964–1968).

Urodził się 13 VI 1935 w Tczewie w woj. pomorskim w rodzinie Stanisława (1892–1974, żołnierza armii gen. Józefa Hallera, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej, podoficera KOP oraz urzędnika celnego) i Agaty z d. Sehlert (1890–1971). Nie miał rodzeństwa.

BIELECKI WITOLD

Po wybuchu II wojny światowej rodzina została eksmitowana i umieszczona w obozie przejściowym w Gniewie, skąd wywieziono ją na roboty przymusowe do Szczecina. Dzięki staraniom dziadka matkę oraz syna zwolniono i zamieszkali oni u rodziny w Tczewie. W 1942 r. Witold rozpoczął naukę w niemieckiej szkole i kontynuował ją po wyzwoleniu w Szkole Powsz. nr 2, gdzie 29 IV 1945 wstąpił do drużyny zuchowej „Wilków Morskich”. W 1948 r. pełnił funkcję przybocznego w drużynie „Indian Leśnych”, należąc równocześnie do 39 Drużyny Harcerzy (DH) im. ks. J. Poniatowskiego w Hufcu Harcerzy w Tczewie w Gdańsko-Morskiej Chor. Harcerzy.

W l. 1950–1952 pod pseud. Czarny kierował Tajną Organizacją Skautingu, której był współzałożycielem (organizacja w kilkusobowych sekcjach wojskowo-harcerskich działała na terenie Tczewa i Gdańska). Aresztowany w 1952 r., został skazany na osiem lat więzienia. Karę odbywał w Jaworznie k. Katowic. Do Tczewa powrócił wiosną 1955 r. po skróceniu wyroku. Podjął naukę; egzamin dojrzałości w trybie dla pracujących zdał w 3 LO w Gdańsku. W l. 60. odbył zaoczne studia prawnicze na UAM w Poznaniu. Pracę zawodową rozpoczął jako robotnik w Tczewskiej Stoczni Remontowej, po maturze pracował w Prezydium MRN jako referent podatkowy, a później jako kierownik ref. kultury. W l. 1959–1963 był zatrudniony w tczewskich Zakładach Sprzętu Motoryzacyjnego na stanowisku inspektora szkolenia zawodowego i m.in. organizował Zasadniczą Szkołę Przemysłową, której w r. szk. 1962/63 był pierwszym dyrektorem. Od 1963 r. uczył też w wieczorowej szkole Powiat. Związku Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Tczewie.

Po wyjściu z więzienia włączył się w odbudowę harcerstwa. Już 21 XI 1956 założył DH im. T. Kościuszki, a w lutym 1957 – Szczęp Harcerski im. Szarych Sze-

regów przy Szkole Podst. nr 5. Był twórcą 1 Żeglarskiej DH w Tczewie. W l. 1959 i 1963 ukończył kursy instruktorskie zorganizowane przez GK Harcerzy w Muszynie i w Warszawie. Uzyskał stopnie instruktorskie: przewodnika (1958), podharcmistra (1959) i harcmistra (1961). Honorowy stopień harcmistra PL otrzymał w 1972 r. Od 1959 r. pełnił funkcję sztormana i zastępcy hufcowego.

W 1963 r. uczestniczył w rejsie żaglowcem „Zawisza Czarny” do Wielkiej Brytanii i Francji. W 1964 r. był delegatem na III Zjazd ZHP. W l. 1964–1968 był komendantem Hufca w Tczewie, a później do 1975 r. kierował Szczępem Harcerskich Drużyn Obrony Wybrzeża im. Szarych Szeregów przy Zasadniczej Szkole Zawodowej Fabryki Przekładni Samochodowych „Polmo” w Tczewie (szczęp liczył 300 harcerzy i 20 instruktorów w 7 drużynach). W 1969 r. został wybrany w skład Rady i Komisji Instruktorskiej Chor. Gdańskiej ZHP, a w 1973 r. – do Prezydium Rady Chor.; funkcje te pełnił do 1976 r. W l. 80. przewodniczył Komisji Instruktorskiej Hufca w Tczewie, później zaangażował się w działalność Harcerskiego Klubu Seniorów „Jaszczurkowcy”.

W l. 1968–1995 zawodowo pracował w gdańskiej Delegaturze Najwyższej Izby Kontroli jako specjalista i główny specjalista kontroli państwowej. Na emeryturę przeszedł w 1995 r.

W 1990 r. zaangażował się w pracę Związku Byłych Więźniów Politycznych i Osób Represjonowanych. Był członkiem Zarządu Głównego, przez pewien czas przewodniczył pomorskiej strukturze i do końca życia pełnił funkcję prezesa koła tczewskiego tej organizacji. Był sekretarzem w Konwencie Organizacji Kombatanckich M. i Pow. Tczewskiego. Na emeryturze współpracował z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej w ramach Forum Inicjatyw Społecznych, gdzie jako wolontariusz prowadził poradnictwo prawne.

Był popularyzatorem tradycji patriotycznych i niepodległościowych jako autor książek: *Przemijają lata, pozostają ślady* (Tczew 1997), *Koszmar i gehenna czyli próba przedstawienia nierównej walki niektórych organizacji niepodległościowych Pomorza Gdańskiego z dyktaturą stalinowską na tle systemów totalitarnych* (Tczew 1999), *Stalinizm czyli ostrzeżenie historii* (Tczew 2000), *Szkice z dziejów Związku Byłych Więźniów Politycznych Ziemi Tczewskiej* (Tczew 2000), *Zarys dziejów Koła Terenowego Ogólnokrajowego Stow. Kombatantów Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w Tczewie w l. 1991–2001* (Tczew 2001), a także ponad 30 artykułów. Zainicjował budowę pomnika ofiar terroru stalinowskiego przy Zespole Szkół Technicznych w Tczewie. Phm. Wojciech Chabałowski, tczewski harcerz i adwokat, dał najkrótszą charakterystykę W. Bieleckiego: *To był najwybitniejszy tczewski harcerz, człowiek-institucja, który wyprzedził czas.*

Zmarł 27 XI 2007. Został pochowany w harcerskiej asyście na cmentarzu w Tczewie. Na nagrobku umieszczono lilijkę i motto zaczerpnięte z jego publikacji: *Przemijają lata. Pozostają ślady.*

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem za Wolność i Niepodległość, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1986), odznakami: Zasłużony Działacz Kultury, Zasłużony dla Kontroli Państw. i Zasłużonym Ziemi Gdańskiej. W 1974 r. został laureatem w plebiscycie „Sylwetki najwartościowszych instruktorów harcerskich” tyg. „Motywy” oraz otrzymał Honorowy Proporzec Komendanta Chor. Gdańskiej „Za długoletnią, zaangażowaną pracę instruktorską w ZHP”. Jego nazwisko umieszczono w *Rejestrze represjonowanych harcerzy Naczelnego Sądu Harcerskiego ZHP*. Posiadał stopień kapitana WP w stanie spoczynku. Otrzymał patent Weterana Walk o Niepodległość.

W 1959 r. w Poznaniu zawarł związek małżeński z Izabelą Waruszewską (1940–2001, harcmistrzynią). Miał córki Tamarę (zameżną Skibniewską, ur. 1960, bibliotekarkę) i Dorotę (zameżną Świątlik, ur. 1963, ogrodnika, zam. w RFN).

— Puchala Poczec, t. 1, s. 101; — *Harcerstwo gdańskie*, s. 12, 98; *Niezwykłe biografie Tczewa i Pomorza*, red. J. Kulas, Pelplin 2016, s. 40, 139–145; *Panorama harcerstwa Tczewa i pow. tczewskiego w l. 1921–2011*, red. tenże, Tczew 2011, s. 116–117; Rusinek B., Szczurek Z. *Konspiracyjne organizacje niepodległościowe działające na Pomorzu Gdańskim w l. 1945–1955*, G. 1994, s. 174–176; — Bielecki W. *Przemijają lata, pozostają ślady*, Tczew 1997, passim; — Zieliński P. *Odszedł na wieczną wartę. Pożegnanie kapitana Witolda Bieleckiego (1935–2007)*, „Gazeta Tczewska” nr 49 z 6 XII 2007; — Arch. Komendy Hufca ZHP w Tczewie; — inf. rodziny.

Zenon Kuligowski
Roman Kopitkowski

BOY Tadeusz Karol, pseud. Trosklicy Orzeł (1914–1958), doktor prawa, porucznik rezerwy, podharcmistrz, kierownik wydziału Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerzy (1937–1939), żołnierz Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, drużynowy (1933–1937) i patron 7 Krakowskiej Drużyny Harcerzy.

Urodził się 27 I 1914 w Dobczycach w rodzinie Piotra (zm. 1923, od 1905 r. kierownika powsz. szkoły żeńskiej w Dobczycach) i Marii z d. Stoy (zm. 1939). Miał sześcioro starszego rodzeństwa, w tym siostrę Józefę (nauczycielkę w Dobczycach), braci Kazimierza (zm. 1945, wywiezionego na wschód), Wincentego Antoniego (ur. 1905, rozstrzelanego przez Niemców w Warszawie), Jana Edwar-da (1909–1944, który poległ jako skoczek spadochronowy w czasie desantu w Holandii) i Piotra Józefa (ur. 1911).

BOY TADEUSZ

Po ukończeniu szkoły powsz. rozpoczął naukę w gimnazjum w Wieliczce i kontynuował ją w 7 Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Krakowie. W tym czasie wstąpił do działającej przy tej szkole 7 Krak. Drużyny Harcerzy (KDH) im. T. Rejtana. W wyniku reformy szkolnej i związanej z nią likwidacji VII Liceum dwie klasy, w których uczyła się większość harcerzy 7 KDH, zostały od r. szk. 1932/33 przeniesione do 1 Gimnazjum i Liceum Męskiego im. B. Nowodworskiego. Odtąd drużyna kontynuowała działalność na terenie tego liceum. W 7 KDH T. Boy był zastępowym „Krakowiaków”, potem przybocznym i od maja 1933 drużynowym (mianowany rozkazem z 10 XI 1934). W 1933 r. prowadził obóz 7 KDH wspólnie z Eugeniuszem Żółkosiem, a w roku nast. był samodzielnie komendantem obozu w Sieniawie.

W 1934 r. zdał maturę i rozpoczął studia na Wydz. Prawa i Administracji UJ. Do wybuchu wojny zaliczył trzy lata studiów; dla zaliczenia czwartego roku nie zdażył zdać jednego egzaminu poprawkowego.

W maju 1935 zaliczono mu próbę drużynowego i został powołany na kurs podharc mistrzowski. W t.r. był komendantem obozów drużyny – latem w Jeleśni, a zimą w Witowie. Od 1935 r. był współpracownikiem (instruktorem), a od 20 XI 1936 kierownikiem Ref. Obozowego Komendy Krak. Chor. Harcerzy. Zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej (30 III 1936) i został mianowany podharc mistrzem (28 V 1936). W 1936 r. prowadził obóz stały 7 KDH w Słobódce na Wileńszczyźnie (2 VII–2 VIII), następnie 26-dniowy kurs zastępowych krak. hufców w Osieczanach, a także obóz zimowy w Rajczy. W kwietniu 1937 został mianowany kierownikiem Wydz. Obozów i Turystyki Komendy Krak. Chor. Harcerzy, a w czerwcu t.r. – członkiem komisji na stopień harcerza orlego przy Hufcu Harcerzy Kraków II. W t.r. był opiekunem obozów wędrownych zastępu „Rysi”

w Pieninach i zastępu „Łazików” w Górach Świętokrzyskich, a także obozu stałego zastępu „Orłów” w Dolinie Będkowskiej. Z dn. 12 XI 1937 został zwolniony z funkcji drużynowego, a 1 XI 1938 – z funkcji kierownika Wydz. Obozów i Turystyki. Został wówczas mianowany kierownikiem Wydz. Kształcenia Starszyzny i przewodniczącym komisji na stopień harcerza Rzeczypospolitej w Komendzie Chor. Krak. Od 3 VII do 10 IX 1938 odbywał szkolenie wojskowe w 50 pp. w Kowlu. W dn. 2–8 I 1939 był komendantem odbywającego się w Krakowie teoretycznego kursu dla drużynowych.

Przed wybuchem wojny (od 3 VII 1939) odbywał szkolenie wojskowe w 50 pp w Kowlu. Od 10 września w jego szeregach uczestniczył w wojnie obronnej. W dn. 24 września wraz z oddziałem dostał się do niewoli sowieckiej i został wywieziony w głąb ZSRS. We wrześniu 1941 wstąpił do organizowanej w ZSRS Armii Polskiej, gdzie został wcielony do 16 pp. Wraz z wojskiem został ewakuowany na Środkowy Wschód. Uzyskał tytuł podchorążego (12 VII 1942), a następnie został mianowany plutonowym podchorążym (15 VIII 1942). Z dn. 27 X 1942 otrzymał przydział do 16 batalionu strzelców. Ukończył kurs dowódców plutonów (15 II–4 IV 1943) i kurs dowódców plutonów rozpoznania (6 IV–4 VI 1943).

W szeregach 2 Korpusu Polskiego wziął udział w kampanii we Włoszech. Dn. 1 III 1944 został awansowany do stopnia podporucznika. Miesiąc później został dowódcą plutonu. Podczas bitwy pod Monte Cassino w dn. 13 V 1944 dowodził II plutonem 4 kompanii 16 Lwowskiego Batalionu Strzelców. Kiedy jego pluton pełnił służbę ubezpieczenia czołgów pomiędzy wzgórzem 593 a wzgórzem Maiola i był ostrzeliwany przez ciężką artylerię, zachowywał zimną krew, wykazywał się inicjatywą i poświęceniem, dając podwładnym przykład odwagi. W drodze na punkt obserwacyjny został

ciężko ranny, później wyciągnięto go spod ciała poległych. Trafił do szpitala w Egipcie, gdzie amputowano mu prawą nogę. Z dn. 26 VII 1944 został przeniesiony do rezerwy. Od 26 XI 1944 odbywał rekonwalescencję w Anglii w polskim 4 Szpitalu Wojennym w Ormskirk.

Podjął studia na Polskim Wydz. Prawa na Uniw. w Oxfordzie, uzyskując 27 IV 1945 tytuł magistra prawa, a następnie 3 IV 1947 tytuł doktora prawa cywilnego na podstawie dysertacji pt. *Potrącenia i skarga wzajemna*. Jako porucznik rezerwy był powiernikiem Funduszu Pomocy Wdowom, Sierotom i Inwalidom 5 Kresowej Dywizji Piechoty.

Zmarł 28 III 1958 w Londynie. Został pochowany na londyńskim cmentarzu New Chiswick.

Został odznaczony Krzyżem Walecznych (1945), Krzyżem Pamiątkowym Monte Cassino (1945), War Medal 1939–1945 (1946), 1939–1945 Star (1946), Italy Star (1946) i Defence Medal (1947). Jako dawny drużynowy 7 KDH został patronem powstałej w 1964 r. przy Szkole Podst. nr 6 (ul. Szujskiego 2) 7 KDH, która wraz z drużyną przy 1 LO utworzyła Szczep „Szarej Siódemki” (po 1989 r. najpierw w ZHP r. założenia 1918, nast. w ZHR). Wobec braku szczegółowych danych uznano, że miał on stopień harcmistrza, zatem jako patron 7 KDH występuje hm. T. Boy.

Rodziny nie założył.

— Danel J. K. *Druga Wielka Emigracja 1945–1990. Słownik biogr.*, t. 1, A–F, Zamość 2011, s. 281; Grodziska K. *Polskie groby na cmentarzach Londynu*, t. 2, Kr. 2001, s. 129–130, 136; — Duda K. *Historia 7 KDH (1917–1950)*, w: Szczep „Szarej Siódemki”. *Opowieści na stulecie*, red. A. Staniewska i in., Kr. 2017, s. 27; Feczko J. *Tadeusz Boy (1914–1958) (drużynowy 7 KDH im. T. Reytana w l. 1933–1937)*, w: tamże, s. 171–174; Figlewicz P. *Królewskie miasto Dobczyce. Od czasów najdawniejszych do współczesności*, Kr. 2015, s. 624, 648; Mo-

nografia Polskiego Wydz. Prawa 1944–1947 Uniw. w Oxford, red. J. W. Cywiński, T. S. Rojewski, W. Toporowski, L. 1997, s. 305–306; Szczep „Szarej Siódemki”. *Opowieści na stulecie*, dz. cyt; Wańkowicz M. *Monte Cassino*, W. 1972; — *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 15 z 28 V 1936*, „WU” 1936, nr 6, s. 90; tenże *L. 2a z 14 I 1937*, „WU” 1937, nr 3, s. 31; *Rozkazy i okólniki Krak. Chor. Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; — AAN: zesp. Akt ZHP, t. 1221, k. 119, Wykaz obozów i kolonii wychowawczych, które Komenda Chor. zakwalifikowała; Arch. UJ: księga studentów, sygn. S II 401; Inst. Polski i Muz. im. gen. Sikorskiego: dok. dot. T. Boya (sygn. A.XI.42/6a, przebieg służby wojskowej, sygn. A.XI.42/7a, dok. dot. studentów w L., sygn. A19.II.77/23, wniosek o odznaczenie Krzyżem Walecznych, sygn. A.XII.85/86/50, lista odznaczonych Krzyżem Pamiątkowym Monte Cassino); Kancelaria parafii w Dobzyczach: Liber Natorum pro oppido Dobzyce, t. 8, 1904–1933; — inf. dr Karoliny Grodziskiej-Ożóg i Elżbiety Polończyk-Moskal z Dobzyc.

Janusz Wojtycza

BRETZSNAJDER Halina Maria, pseud. Olga (1905–1942), harcmistrzyni, podporucznik, komendantka Hufca Harcerzek w Radomiu (1929–1937), zastępczyni komendantki Kieleckiej Chorągwi Harcererek (1931–1937), komendantka Obszaru Radomskiego Harcererek (1935–1942), zastępczyni komendanta II Oddziału Obwodu Radomskiego Związku Walki Zbrojnej/Armii Krajowej.

Urodziła się 25 X 1905 w Charkowie (obecnie Ukraina) w rodzinie Romualda Ludwika (zm. 1928, inżyniera kolejnictwa) i Zofii Heleny (absolwentki konserwatorium). Miała brata Stanisława (pseud. Chemik, 1907–1967, profesora doktora habilitowanego, inżyniera chemika, twórcę oryginalnej polskiej szkoły naukowej, który w czasie okupacji produkował ma-

teriały do akcji sabotażowych). Jej rodzice mieli rozległe zainteresowania, a szczególnie bliskie im były muzyka i sztuka.

Podjęła naukę w Charkowie. W 1920 r. powróciła z rodzicami z Rosji do Polski. Po osiedleniu się w Radomiu uczyła się w Pryw. Gimnazjum Marii Gajl, które ukończyła w 1928 r. W 1921 r. wstąpiła do harcerstwa. Jako uczennica kl. V zorganizowała w 1925 r. drużynę harcerek przy Szkole Powsz. im. Adama Czartoryskiego. W nast. roku utworzyła w tej szkole 12-osobowy zastęp i kierowała jego pracą. W l. 1927–1928 społecznie uczyła geografii Polski w szkole Tow. Opieki nad Dziewczętami, skupiającej uczennice z przedmiocie przedstawienia i choinki, a dochód z tych imprez przekazywała najbiedniejszym rodzinom. Chcąc przyjść z pomocą bezrobotnym radomskim harcerkom, uruchomiła pracownię swetrów, która przez dłuższy czas dobrze prosperowała i przynosiła dochody.

Po śmierci ojca została zatrudniona jako urzędniczka w Dyrekcji Polskich Kolei Państw. w Radomiu, gdzie pracowała do pocz. II wojny światowej. Z dn. 8 V 1929 została mianowana podharcemistrzynią. W 1929 r. objęła funkcję hufcowej III Hufca Harcerek w Radomiu. Kierowała także Wydz. Obozów Komendy Kielecko-Radomskiej Chor. Harcerek (1930–1934). W 1931 r. została zastępczynią komendantki Kieleckiej Chor. Harcerek na Obszar Radomski, a jednocześnie nadal pełniła funkcję hufcowej w Radomiu. W t.r. uczestniczyła w Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze, na którym była komendantką reprezentacyjnej drużyny harcerek Chor. Kieleckiej. Urządziła wówczas świetlicę ludową, która zyskała uznanie uczestników zlotu i odwiedzających. Stopień harcemi-strzyni otrzymała 23 III 1932. W 1935 r., kiedy Kielecką Chor. Harcerek podzielono na pięć obszarów, została mianowana komendantką Obszaru Radomskiego,

obejmującego północną część ówczesnego woj. kieleckiego, który skupiał 29 drużyn harcerek i gromad wychowych. W 1937 r. brała czynny udział w tworzeniu Zakładu Lecznico-Wychowawczego w Rabszynie k. Olkusza prowadzonego przez Chor. Kielecką. Zorganizowała pierwszą w tym ośrodku kolonię dziecięcą i współpracowała z tą placówką do wybuchu II wojny światowej, załatwiając m.in. związane z jej działalnością sprawy organizacyjne.

Po wybuchu wojny na polecenie Komendy Pogotowia Wojennego Harcerek podjęła działalność w Czerwonym Krzyżu. Powołała w Radomiu Biuro Informacyjne i przy pomocy starszych harcerek – pocztową sieć poszukiwań. Od pierwszych dni wojny kierowała pracą radomskich harcerek na licznych posterunkach: w urzędzie pocztowym, we wszystkich szpitalach, przy organizowaniu pomocy rodzinom żołnierzy i wysiedlonych oraz opiece nad dziećmi. W październiku 1939 zwołała w swoim domu zbiórkę radomskich instruktorek skupionych w zastępie „Dębów”. Na zbiórce tej mianowała komendantką drużyny kurierek-łączniczek phm. Irenę Hoffman-Marszałkową.

Na polecenie komendantki Pogotowia Harcerek hm. Józefiny Łapińskiej nawiązała kontakt z ZWZ/AK. Przyjęła pseud. Olga. Objęła stanowisko zastępczyni komendanta II Oddziału Obwodu Radomskiego ZWZ/AK Ewarysta Żetyckiego, pseud. Andrzej. Oddana pracy harcerek i podziemnej organizacji wojskowej, nie dbała dostatecznie o własne bezpieczeństwo. Mimo ostrzeżeń przed aresztowaniem nie opuściła domu i nie wyjechała z Radomia (prawdopodobnie nie chciała pozostawić matki i ciotki, których była jedyną opiekunką). Przyjmowała meldunki wojskowe z tras kolejowych: Radom – Dęblin – Puławy, Radom – Kozienice, Radom – Szydłowiec i Radom – Skaryszew. W dn. 25 IX 1942 została aresztowana przez radomskie gestapo. W więzieniu była katowana i poddawana torturom.

Wraz z dziesięcioma skazanymi została powieszona 15 X 1942 podczas publicznej egzekucji w Radomiu przy szosie warszawskiej. Przed egzekucją wzniosła okrzyk *Jeszcze Polska nie zginęła*. Została pochowana we wspólnej mogile w nieustalonym miejscu, prawdopodobnie na cmentarzu w radomskiej dzielnicy Firlej. Kilka lat po wojnie na miejscu egzekucji położono płytę z nazwiskami straconych. W Radomiu znajduje się także jej symboliczny grób (na cmentarzu przy ul. Limanowskiego) i upamiętniająca ją tablica (w kościele garnizonowym pw. św. Stanisława Biskupa przy pl. Konstytucji 3 Maja).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 18; Rembalski A. *Bretsznajder Halina Maria*, w: *Harc. słownik biogr. Kielecczyzny*; — Borzobohaty W. „Jodła” *Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939–1945*, W. 1988; Dobski J. *Straty osobowe poniesione przez harcerstwo Kielecczyzny w walce o niepodległość Polski w l. 1912–1945*, w: *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912–1982*, s. 102–122; *Harcerki 1939–1945*; Jezierska-Rycażakowa M. *Harcerstwo żeńskie na Kielecczyźnie w l. 1912–1939*, w: *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912–1982*, s. 36, 61; Seredyński J., Pawlak Z. *Zastępy cieni. Opowieść o walce harcerzy Ziemi Radomskiej w l. 1939–1945*, W. 1982, s. 51, 153, 154; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*; — Arch. Komendy Chor. Kieleckiej ZHP: życiorys H. Bretsznajder, b.d., Marszałkowska I. *Halina Maria Bretsznajder ppor. AK „Olga”*, W. 27 V 1984.

Andrzej Rembalski

BRZECHOWSKI Wojciech, pseud. Jasny Grom (1930–2019), inżynier mechanik, harcmistrz, komandor Harcerskiego Kręgu Morskiego przy Głównej Kwaterze ZHP (2000–2004).

Urodził się 23 VIII 1930 w Przedborzu jako syn Józefa Brzechowskiego her-

bu Pomian (1891–1953, przemysłowca, naczelnika miejscowej OSP) i Heleny z d. Żurawskiej (1894–1977), w rodzinie o korzeniach szlacheckich, która utraciła majątki wskutek udziału w powstaniach narodowych. Miał pięcioro rodzeństwa: braci Zbigniewa (1912–1951, żołnierza AK) i Zdzisława (1921–1996, żołnierza AK, partyzanta) oraz siostry Zofię (zamężną Sobocińską, 1915–1998), Ludmiłę (zamężną Pomian-Piątkowską, pseud. Zośka, 1915–2006, projektantkę odzieży, uczestniczkę powstania warszawskiego, żonę Bolesława, 1905–1981, pilota RAF i pisarza) i Krystynę (zamężną Widawicz, 1932–2002, magister chemii).

Naukę rozpoczął w kl. I szkoły powsz. w Przedborzu, a po przeprowadzce rodziny ukończył ją w Rzeszowie, uczestnicząc również w tajnym nauczaniu. Następnie uczęszczał do 1 Gimnazjum i Liceum w Rzeszowie.

W styczniu 1945 wstąpił do 1 Rzeszowskiej Drużyny Harcerzy im. R. Traugutta zwanej „Czarna Jedyńka”. Przyrzeczenie harcerskie złożył 27 I 1946. Od marca 1946 do września 1947 był zastępowym zastępu „Orląt”, w tym czasie zdobył stopień ćwika. W 1946 r. wziął udział w obozie wędrownym w Beskidzie Sądeckim, a także w kursie drużynowych w Julinie, po którym 29 VII 1946 przyznano mu próbę drużynowego. Latem 1947 był zastępowym na obozie w Zakopanem. We wrześniu t.r. objął funkcję drużynowego.

W 1948 r. ukończył kurs szybowcowy oraz kurs spadochronowy II st.; wówczas także prowadzona przez niego drużyna przyjęła specjalizację lotniczą jako 1 Rzeszowska Lotnicza Drużyna Harcerzy, będąca równocześnie kołem Ligi Lotniczej.

W grudniu 1948 zdobył stopień harcerza orlego. Jako zastępowy uczestniczył w zimowisku hufca w Poroninie-Majerczykówce, na którym 1 I 1949 został przyjęty przez wodza kręgu, hufcowego Adama Rząsę do Instruktorskiego Kręgu Totemowo-Puszczańskiego „Czarnego Dębu”,

BRZECHOWSKI WOJCIECH

otrzymując miano Jasny Grom. W marcu 1949 działalność drużyny została zawieszona, a 15 IV 1949 Brzechowski został zwolniony z funkcji drużynowego. Został referentem zdrowia w Komendzie Hufca Harcerzy w Rzeszowie i był nim do 15 IX 1949. Latem 1949 uczestniczył w obozie wędrownym hufca w Karkonoszach i Beskidzie Śląskim.

Podjął naukę w Szkole Jungów w Gdyni, a następnie w Szkole Morskiej. Został z niej relegowany, gdy okazało się, że jego ojciec był właścicielem sklepu (wówczas takie pochodzenie wykluczało możliwość studiowania w tej szkole). Przeniósł się do Przedborza, aby w 1951 r. zdać tam maturę. W czasie nauki w liceum organizował wspólne powtórki do matury, imprezy szkolne, wycieczki krajoznawcze, zajmował się również fotografią.

W 1952 r. zorganizował spływ kajaków z Rzeszowa do Kazimierza n. Wisłą – Wisłokiem, Sanem i Wisłą. W l. 1953–1965 uczestniczył (z reguły jako organizator) w ośmiu spływach Sanem, Wisłą, Pilicą, Wartą i Brdą oraz w spływach po jez. mazurskich, Jez. Budziszewskim i Jez. Charzykowskim, a także siedmiokrotnie w Międzyn. Spływach na Dunajcu, przepływając łącznie 2593 km.

W l. 1951–1955 studiował na Polit. Pozn., uzyskując dyplom inżyniera o specjalności obróbki skrawaniem. Otrzymał nakaz pracy w Kraśnickiej Fabryce Wyrobów Metalowych. Pracował tam do r. 1969, awansując z mistrza obróbki szlifierskiej na kierownika sekcji w dziale głównego technologa, a następnie na zastępcę dyrektora ds. organizacji produkcji. Równocześnie uczył w wieczorowym Technikum Mechanicznym.

Po reaktywowaniu ZHP założył 11 Kraśnicką Wodną Drużynę Harcerzy im. T. Zawadzkiego „Zośki” (później 11 Kraśnicka Żeglarska Drużyna Harcerska) i 1 IV 1957 został mianowany jej drużynowym. Był też szczerpowym Szczepu Drużyn Żeglarskich przy Szkole Podst. i LO im.

M. Reja w Kraśniku Fabrycznym oraz członkiem Komendy Hufca w Kraśniku. W 1957 r. był oboźnym kursu drużynowych w Stróży k. Kraśnika, a w 1958 r. komendantem zimowego obozu na Hali Gąsienicowej. W t.r. w ramach Harcerskiej Akcji Letniej Młodzieży Szkolnej zorganizował zgrupowanie obozów nad jez. Wiartel k. Pizsa.

Stopień podharc mistrza otrzymał 21 X 1958. W t.r. została zwodowana pierwsza zbudowana przez jego harcerzy motorówka. W nast. latach zbudowano oraz zakupiono kolejne jednostki. W 1959 r. Brzechowski prowadził obóz szkoleniowy w Dzierzkowicach i uczestniczył w kursie w Trzebieży, na którym uzyskał stopień sternika jachtowego. Na stopień harcmistrza został mianowany 26 III 1960. W kolejnych latach prowadził obóz żeglarski po Wielkich Jeziorach Mazurskich (1960), rejsy z Annopola do Sandomierza i z Annopola do Ostródy (1961) oraz żeglarski obóz wędrowny Wisłą do jej ujścia i na jeziora Warmii (1962). Uczestniczył z harcerzami w regatach na jez. Firlej (1963, 1964), rejsach po jez. mazurskich (1963, 1964, 1965, 1966, 1969) oraz Złocie Młodzieży Wisłą do Warszawy (1964).

W 1964 r. zorganizował wystawę sprzętu pływającego. W t.r. drużyna została przyjęta do PZZ i powstał przy niej Klub Żeglarski „Zjawą”. W następnych latach najpoważniejszą z wypraw był spływ Dunajem z Bratysławy przez Budapeszt, Bukareszt i Belgrad do Konstancy (1967).

Dzięki Brzechowskiemu harcerskie środowisko żeglarskie z Kraśnika stało się znane w całej Polsce. Jego wychowankowie uzyskali ponad 120 stopni żeglarza oraz blisko 20 patentów sternika. W 1968 r. uczestniczył jako komendant podobozu w międzyn. obozie w Talinie i rejsie żeglarskim po Bałtyku (Gdynia – Sztokholm – Helsinki – Ryga – Sassnitz – Rostock – Gdynia). W październiku t.r. na IV Zjeździe ZHP został wybrany do

RN ZHP i był jej członkiem do marca 1973. Z jego inicjatywy przy drodze do Urzędowa stanął pomnik upamiętniający partyzantów pomordowanych przez Niemców.

W czerwcu 1969 przekazał pełnione funkcje i przeniósł się z rodziną do Rzeszowa, gdzie został zastępcą dyrektora ds. technicznych w Przedsiębiorstwie Produkcji Betonu „Kolbet” (później „Prefabet”) w Kolbuszowej.

W okresie 10 IX 1969–17 X 1973 był drużynowym 17 Rzeszowskiej Drużyny Harcerzy i szczepowym Szczepu Drużyn Żeglarskich przy Technikum Mechaniczno-Elektrycznym w Rzeszowie. Równocześnie był zastępcą pilota Chor. Rzeszowskiej ZHP. W 1970 r. pełnił funkcję kierownika wykszolenia żeglarskiego na chorągwanym obozie żeglarskim w Polańczyku, a w latach nast. prowadził wędrownie obozy żeglarskie na Wielkich Jeziorach Mazurskich (1971, 1975, 1977, 1979, 1983). Nad Zalewem Solińskim zbudował dwa hangary, a w Rzeszowie hangar i pawilon dla sprzętu żeglarskiego.

Honorowy stopień harcmistrza PL otrzymał 22 VII 1978. Od 2 XII 1984 do 4 XII 1989 był zastępcą przewodniczącego Komisji Instruktorskiej Chor. Rzeszowskiej. W 1982 r. uzyskał patent sternika motorowodnego. W lutym 1983 został komandorem Morskiego Kręgu Instruktorskiego (od 1989 Harcerski Krąg Morski – HKM „Ogniwo” im. gen. M. Zaruskiego w Rzeszowie, od 2000 r. o statusie kręgu seniorów) przy Komendzie Chor. Podkarpackiej ZHP, którego celem były integracja instruktorów i szkolenie młodzieży w specjalności wodnej. Krąg jako swoje hasło przyjął zestaw liter IJB, które wg Międzyn. Kodu Sygnałowego oznaczają *Wyjdźcie na morze, skoro tylko będziecie gotowi* – jako hasło harcerskich żeglarzy propagował je gen. M. Zaruski. Jako przewodniczący – komandor rzeszowskiego HKM od chwili jego powstania w 1983 r. do zakończenia działalności

kręgu w 2008 r. zorganizował sesje naukowe, m.in. poświęcone pamięci hm. Antoniego Gromskiego (1985) i A. Małkowskiego (1989), obchody rocznicowe, m.in. z okazji 80. rocznicy powstania 1 Rzeszowskiej Lotniczej Drużyny Harcerzy na lotnisku w Jasionce (1991) oraz spotkania z zasłużonymi instruktorami seniorami. Zorganizował 10 wystaw prezentowanych 30-krotnie w różnych miastach, m.in. wystawę o gen. M. Zaruskim prezentowaną w ramach Sejmiku Pokoleń Harcerskich Żeglarzy Morskich w Warszawie (2000). Powołał do życia Biuletyn HKM „IJB” i był jego redaktorem (w l. 1991–2008 ukazało się 28 zeszytów). Z okazji 65. rocznicy pobytu w Rzeszowie A. Małkowskiego zainicjował ufundowanie poświęconej mu tablicy umieszczonej na gmachu Teatru im. W. Siemaszkowej (dawnej siedzibie „Sokoła”). Kierowany przez niego HKM ufundował tablicę ku czci hm. Józefa Kreta, urodzonego w Staromieściu, odsłoniętą w 1986 r., a także zainicjował odbudowę rzeszowskiego pomnika płk. L. Lisa-Kuli.

Najpoważniejszym przedsięwzięciem zrealizowanym pod jego kierunkiem przez HKM było odszukanie miejsca pochówku gen. M. Zaruskiego, który zmarł w 1941 r. w Chersoniu na Ukrainie. Po sześciu latach poszukiwań w 1997 r. urnę z ziemią z grobu gen. Zaruskiego przywieziono do Polski i pochowano na Cmentarzu Zasłużonych na Pęksowym Brzysku w Zakopanem; symboliczny pogrzeb odbył się także na morzu. W ramach akcji „Dzwon z twoim sercem” Brzechowski zainicjował zbiórkę funduszy na dzwon i tablicę pamiątkową w kościele katolickim w Chersoniu; dzwon ten, noszący imię „Generał Zaruski”, popłynął do Chersonia na pokładzie „Zawiszy Czarnego” w 1999 r. W ramach zainicjowanej przez niego akcji „Serce dla Chersonia” udzielano wsparcia tamtejszej parafii oraz uporządkowano miejsce spoczynku M. Zaruskiego. Zorganizowano uroczystości 10-lecia (1993) i 25-lecia HKM (2009). Równoległe od-

nowił działalność HKM przy GK ZHP z siedzibą w Gdyni. Zwołał sejmik HKM i z rekomendacji Honorowego Komodora ZHP hm. Witolda Bublewskiego został w pierwszej kadencji jego komandorem (27 V 2000–19 VI 2004).

Od 1989 r. był przewodnikiem „Gromady Lisów” Instruktorskiego Kręgu Totemowo-Puszczańskiego „Czarnego Dębu”. Wydał opracowanie *1 Rzeszowska Drużyna Harcerzy „Czarna Jedynka”. Historia w fotografiach i dokumentach* (Rz. 2011). Uczestniczył w jubileuszowych rejsach mazurskich w kolejne rocznice powstania 11 Kraśnickiej Żeglarskiej Drużyny Harcerskiej: 50. (2007), 55. (2012) i 60. (2017). Dopóki pozwalał mu na to stan zdrowia, uczestniczył w złotach, złazach i spotkaniach seniorów harcerskich.

Pod koniec l. 90. związał się z Bractwem św. Józefa przy kościele pod tym samym wezwaniem w Rzeszowie. Był wieloletnim rektorem tego bractwa.

W monografii HKM napisano: *Trzy pasje dominowały w jego prężnym życiu: harcerstwo, żeglarstwo i szybownictwo. Dwie pierwsze z nich wykreowały właśnie niecodzienną działalność HKM. Kuzyn Wojciech Żórawski tak go opisał: Miał ogromny dar zjednywania sobie ludzi i motywowania ich do działania. Zawsze uśmiechnięty, można powiedzieć społecznik i wychowawca w najlepszym znaczeniu tych słów. Cały czas pełen pomysłów i planów kolejnych wypraw. Do końca był aktywny i doskonalone znany w środowisku, wyjątkowy człowiek.*

Zgromadzona przez niego kolekcja archiwaliów harcerskich (w tym harcerskich biuletynów żeglarskich) i dokumentacja działalności HKM została przekazana Kom. Hist. Chor. Podkarpackiej ZHP.

Zmarł 8 II 2019 we Wrocławiu. Został pochowany na cmentarzu Staromiejskim w Rzeszowie. Jego pogrzeb zgromadził kilka pokoleń harcerzy z całej Polski.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2001),

Złotym Krzyżem Zasługi (1981), Medalem 40-lecia PL (1984), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1966), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1982), Harcerską Odznaką Honorową za Zasługi dla ZHP (1966), nadanym przez Ligę Morską i Rzeczną Krzyżem „Pro Mari Nostro”, przyznany przez PZZ Medalem za Szczególne Zasługi dla Żeglarstwa Polskiego (2003), Medalem za Zasługi w Wychowaniu Wodnym ZHP im. gen. M. Zaruskiego (2018), wręczoną mu przez Naczelniczkę ZHP komandorią HKM (2004), odznaką Zasłużony Działacz Żeglarstwa Polskiego (1976), Złotym (1978) i Srebrnym (1969) Odznaczeniem im. Janka Krasickiego, odznakami Zasłużony dla Woj. Rzeszowskiego (1983) i Zasłużony dla Ziemi Kraśnickiej (1969), a także Honorową Odznaką 1 Rzeszowskiej Lotniczej Drużyny Harcerzy (1949) oraz Złotą Odznaką 11 Kraśnickiej Żeglarskiej Drużyny Harcerzy (1969). Otrzymał Znak Najwyższego Uznania Puszczańskiego Instruktorskiego Kręgu Totemowo-Puszczańskiego „Czarnego Dębu” (1985). Był Honorowym Drużynowym 11 Kraśnickiej Żeglarskiej Drużyny Harcerzy i Honorowym Prezesem Klubu Żeglarskiego „Zjawia” w Kraśniku. W 2020 r. w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku została umieszczona tabliczka epitafijna z jego nazwiskiem.

W 1954 r. zawarł związek małżeński z Haliną Baran (pseud. Jasna Łania, 1932–1999, radcą prawnym, harcmistrzynią, drużynową w Rzeszowie i Kraśniku, która pełniła funkcję wicekomandora rzeszowskiego HKM). Miał synów Jana (ur. 1955) i Macieja (ur. 1957). W 2010 r. ożenił się ponownie z Katarzyną Błażewicz z d. Stolarczyk (pseud. Wodna Lilia, ur. 1942, doktor nauk humanistycznych, nauczycielką, podharcmistrzynią, drużynową we Wrocławiu, która współpracowała w l. 80. XX w. ze strukturami Solidarności Walczącej, prowadząc w domu podziemną drukarnię).

— Jarosińska M. *Harcerskie groby na rzeszowskich cmentarzach*, Rz. 2010, s. 41 [dot. żony H. Brzechowskiej]; — Podleśny W. *Z lilijką w kotwicę wpisaną. Monografia ćwierćwiecza działalności Harcerskiego Kręgu Morskiego 1983–2008* [online] <http://www.wodnik-rzeszow.info/hkm/index.html> [dostęp 12 X 2023]; — Błażewicz P. *Drukarnia* [online] <https://www.jaworowa44.pl/drukarnia/> [dostęp 12 X 2023, dot. żony K. Błażewicz-Brzechowskiej]; Brzechowscy H. W. *W Morskim Kręgu*, „Biuletyn IJB” 1993, nr 5, s. 9–14; Brzechowski W. *1 Rzeszowska Drużyna Harcerzy „Czarna Jedyńka”. Historia w fotografiach i dokumentach*, Rz. 2011; tenże *Spraw. z działalności Rady HKM w Gdyni*, „Biuletyn IJB” 2004, nr 22, s. 19–24; *Uchwała Zarządu PZZ z dn. 16 XII 2003* [online] <http://pya.org.pl/files/Komisje%20PZ%C5%BB/komisja-odznaczen/rejestr-medal.pdf> [dostęp 12 X 2023]; — *Zmarł Wojciech Brzechowski* [online] <https://kranikfabryczny.wordpress.com/2019/02/10/zmarl-druh-wojciech-brzechowski/> [dostęp 12 X 2023]; *Komunikat Kapituły Wspólnoty Seniorów ZHP w Skulsku z 14 IV 2020*, „Senior” [P.] 2020, nr 168 (05), s. 7; — Kom. Hist. Chor. Podkarpackiej ZHP: dok. dot. W. Brzechowskiego (karta ewidencyjna instruktora; *Harcerski życiorys*, b.d.; *Harcerski życiorys instruktora Rzeszowskiej Chor. ZHP*, 1985); Muz. Okręgowe w Rz.: *Kronika Instruktorskiego Kręgu Totemowo-Puszczańskiego „Czarnego Dębu”*; — inf. żony K. Błażewicz-Brzechowskiej.

Janusz Wojtycza

BUGAJSKI Stanisław, pseud. Gwaźrzący Bór, Chrzan (1889–1956), nauczyciel, podharemistrz, hufcowy Hufca Męskiego w Nowym Sączu (1920–1923), podporucznik, żołnierz Armii Krajowej.

Urodził się 3 XI 1889 w Suchej w rodzinie Juliana Jakuba (1857–1920, strażnika kolejowego) i Elżbiety z d. Gomółka (1861–1943, guwernantki u hrabiny Konstancji Stadnickiej, a następnie u hrabiny Olimpij Stadnickiej na dworze w Bia-

łej Niżnej). Miał ośmioro rodzeństwa: Franciszka (1891–1962, tokarza), Anielę Wandę (zameżną Waclawską, 1894–1990), Edwarda Aleksandra (1896–1968, ślusarza), Józefę Julię (189–1920, nauczycielkę w Przysietnicy), Annę (zameżną Sołewską, 1902–1999) oraz troje zmarłych w dzieciństwie.

W roku jego urodzenia rodzina przeprowadziła się do Nowego Sącza. Tam w l. 1896–1901 uczęszczał do szkoły ludowej, a w l. 1901–1909 do gimnazjum. Po maturze zdanej w 2 c.k. Gimnazjum im. kr. Bolesława Chrobrego w Nowym Sączu (czerwiec 1909) uczył się w Seminarium Duchownym w Tarnowie (1909–1911). Uznawszy wybór za niewłaściwy, przerwał naukę i w 1911 r. podjął studia w zakresie filologii klasycznej (łacina i greka) na Wydz. Filozoficznym UJ. Kontynuował je do r. 1914, kiedy wstąpił jako ochotnik do Legionów; służył w 13 kompanii 4 batalionu 2 pułku. Wziął udział w kampanii karpackiej. We wrześniu 1914 został mianowany kapralem. W 1915 r. otrzymał przydział do Kompanii Sztabowej, a następnie do 8 kompanii 4 pp Legionów. W czerwcu t.r. został awansowany na sierżanta. Po odmowie przysięgi internowany w Szczypiornie i Marmaros Sziget, później służył w 16 pp armii austriackiej. Pod koniec sierpnia 1918 z przyczyn zdrowotnych został zwolniony z wojska. W r. akad. 1917/18 wrócił na studia.

Od 1918 r. uczył (początkowo jako zastępca nauczyciela, a potem nauczyciel) jęz. polskiego, jęz. niemieckiego, łaciny, muzyki i śpiewu w 1 i 2 Gimnazjum oraz Żeńskim Seminarium Nauczycielskim w Nowym Sączu. W lutym 1920 zdał państw. egzamin nauczycielski przed Komisją Egzaminacyjną dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich w Krakowie, uzyskując uprawnienia do nauczania jęz. łacińskiego i jęz. polskiego. Zorganizował mieszany chór szkolny, męski chór robotniczy „Echo”, którego w l. 1919–1921 był dyrygentem, orkiestrę 1 pułku strzelców

podhalańskich i zespół teatralny (zespół teatralny w „Sokole” i kaplicy szkolnej wystawiał m.in. *Betlejem Polskie* Rydla i *Dziady* Mickiewicza, a chór wykonywał *Litanie ostrobramską* Moniuszki i *Siedem słów Chrystusa* Gounoda).

W styczniu 1919 uczestniczył w przygotowaniach do wystawienia *Betlejem*, a latem t.r. wspólnie z Witoldem Nawratilem prowadził obóz Hufca Harcerzy na Kryściowie. W sierpniu 1919 na kolonii skautek w Przysietnicy na uroczystość przyrzeczenia napisał pieśń *O Panie Boże, Ojczyzna*.

Był pierwszym hufcowym Hufca Męskiego w Nowym Sączu (1920–25 II 1923). Za jego kadencji komenda hufca zainicjowała budowę stancji harcerskiej w Koszarzyskach (oddanej do użytku w 1928 r.) i harcerze z Nowego Sącza wzięli udział w zlocie we Lwowie z okazji 10-lecia harcerstwa (1921). W czerwcu 1921 komenda chor. przyznała mu stopień cwiaka. Naczelnictwo ZHP uchwalała z 11 VI 1921 mianowało go przodownikiem zaliczeniem służby od 1 I 1920 (po zmianie systemu stopni instruktorskich stopień równoznaczny ze stopniem podharcmistra).

W 1927 r. został przeniesiony do Łodzi, gdzie był wizytatorem, a później pracował kolejno jako wizytator i kurator Okręgu Szkolnego w Lublinie (1928–1931), inspektor szkolny w Warszawie i naczelnik Wydz. Szkół Powsz. w MWRiOP (1932–1939). Został członkiem 16 WDH im. Zawiszy Czarnego. W 1936 r. z okazji 25-lecia tejże drużyny napisał tekst i skomponował jej hymn zaczynający się od słów *Śmiało patrz* (1936). Był także kompozytorem pieśni do słów Jerzego Brauna *Defilada* (1920) oraz do słów Bronisławy Szczepańcówny *Nasz sztandar* (1926), *Nasze pieśni* (1929), *Po całej Polsce* (1929) i *W kręgu ognia* (1932).

W czasie okupacji kierował Szkołą Powsz. nr 98, a także tajnymi kompletami Gimnazjum i Liceum im. S. Staszica.

W powstaniu warszawskim brał udział jako podporucznik pod pseud. Chrzan w 7 Kompanii Motorowej „Iskra” Batalionu AK „Kiliński”, walcząc w rejonie Śródmieścia. Napisał dla kompanii pieśń marszową, której zapis zaginął.

Po powstaniu przedostał się do Krakowa, gdzie działał w Ośrodku Tajnego Nauczania nr 11. Od stycznia 1945 do września 1950 uczył w 4 Gimnazjum i Liceum im. H. Sienkiewicza. Po jego likwidacji został przeniesiony do 3 Gimnazjum im. kr. J. Sobieskiego, nie podjął jednak pracy z powodu choroby serca i w sierpniu 1951 przeszedł na emeryturę.

Zmarł 15 I 1956. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim-Prandoty.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), Krzyżem i Medalem Niepodległości oraz Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

W małżeństwie z Marią Wusatowską (pseud. Czarna Orlica, 1885–1976, nauczycielką, harcmistrzynią, w czasie I wojny światowej czynną w Lidze Kobiet Naczelny Komitetu Narodowego, organizatorką harcerstwa, w l. 1921–1929 hufcową Hufca Żeńskiego w Nowym Sączu, od 1934 r. referentką GK Harcerki, kierowniczką zespołów gospodarczych w czasie obrony Warszawy w 1939 r., a potem członkinią Komisji Rewizyjnej Pogotowia Harcerki) miał synów Jana Kantego Stanisława Zygmunta (pseud. Bugaj, 1919–1943, studenta Polit. Warsz., podharcmistra, harcerza Rzeczypospolitej, w 1938 r. drużynowego 16 WDH, uczestnika konspiracji, więzionego na Pawiaku i rozstrzelanego przez Niemców) oraz Stanisława Mariana Tadeusza (1922–1970, aktora i reżysera, przed wojną harcerza 16 WDH).

— Barcik M. i in. *Corpus studiosorum Universitatis Iagiellonicae 1850–1918 A–D*, red. J. Michalewicz, Kr. 1999, s. 464; Jarzembowski,

Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 19; Lorek M. *Groby i miejsca pamięci harcererek, harcerzy, przyjaciół harcerstwa sądeckiego*, Nowy Sącz 2012, s. 8; też: Gniady S. *Słownik biografów sądeckich harcerzy, instruktorów, przyjaciół 1911–2012*, Nowy Sącz 2012, s. 10; Stanisław Bugajski, w: *Encyklopedia teatru polskiego* [online] <http://encyklopediateatru.pl/autorzy/1633/stanislaw-bugajski> [dostęp 20 X 2023, dot. syna]; Stanisław Bugajski, w: *Powstańcze Biogramy*, MPW [online] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/stanislaw-bugajski,4977.html> [dostęp 20 X 2023]; — Gawel *Pokłon tym, którzy tworzyli*, s. 45, 238 [liczne błędy]; *Harcerki 1939–1945*; Korpak J. *Zarys dziejów harcerstwa męskiego w Nowym Sączu w l. 1911–1939*, „Rocznik Sądecki” 2011, t. 39, s. 205–242; Leonhard *Kalendarium*; tenże *O autorze „Modlitwy harcerskiej”*, „Tyg. Powsz.” 1990 z 19 VIII; — Bogusławski W. *Kronika 16 WDH im. Zawiszy Czarnego 1911–1986*, W. 1987, s. 45–48, 50–53, 64 [online] <http://www.16wdh.pl/images/Dokumenty/Historia-75-lat/Kronika-75-lecia.pdf> [dostęp 20 X 2023, dot. syna Jana]; *Okólnik Komendy Chor. Krak. L. 3 z 15 III 1921*, w: *Rozkazy i okólniki Krak. Chor. Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; *Rozkaz Komendy Męskiej Chor. Krak. L. 9 z VII 1921*, w: tamże; *Rozkaz Komendy Męskiej Chor. Krak. L. 26 z 25 II 1923*, w: tamże; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 4 z 12 I 1922*, „Rozkazy, Okólniki, Instrukcje Naczelnictwa ZHP” nr 12 z 21 I 1922, s. 2; *Rozkaz Przewodniczącego. ZHP L. 5 z 7 VI 1937*, „WU” 1938, nr 6, s. 85 [dot. żony]; — Arch. UJ: katalogi studenckie, Komisja Egzaminu Nauczycielskiego, sygn. PKEN 26; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Maria Wusatowska-Bugajska, pseud. Czarna Orlica*, mps [w mat. M. I. Mileskiej]; — inf. red. Jakuba Domoradzkiego, prawnika Franciszka, brata S. Bugajskiego.

Janusz Wojtycza

D

DANIELAK Ludwik (1909–1939), powstowiec, organizator harcerstwa w pow. krotoszyńskim.

Urodził się 24 VIII 1909 w Piaskach (obecnie w granicach Ostrowa Wlkp.) jako syn Walentego (1874–1946, prawnika, działacza społecznego, restauratora i hotelarza, radnego Zdun, powstańca wlkp, radcy prawnego majątku Lipskich, członka Tow. Przemysłowców) i Antoniny z d. Krysiak (1878–1963). Miał trzy siostry: Helenę (zameżną Kryg), Ewę (zameżną Marciniak, zastępową w drużynie harcerskiej w Zdunach) i Mariannę (zameżną Wierchacz). Najmłodszy stryj Ludwika, również Ludwik Danielak (1902–1944) był powstańcem wlkp., podczas okupacji niemieckiej za działalność w partyzancie został aresztowany i zamordowany w Kaliszu.

W 1923 r. L. Danielak ukończył Szkołę Realną w Ostrowie Wlkp., a w roku nast. wraz z rodziną przeprowadził się z Lewkowa do Zdun. Uczęszczał do gimnazjum w Krotoszynie. Z pomocą finansową ojca rozpoczął działalność harcerską najpierw w Zdunach, a potem w okolicy. Początkowo istniała tam jedna, ok. 20-osobowa drużyna im. Zawiszy Czarnego (w l. 30. nosząca nazwę 8 Zdunowskiej Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego), złożona z kilku zastępów (w tym jednego żeńskiego), kierowanych od 1925 r. przez Danielaka, który po kilku miesiącach, po odejściu dwóch instruktorów (nauczycieli), wydawał samodzielnie zgody na ich tworzenie.

W 1925 r. drużyna L. Danielaka w liczbie kilkunastu harcerzy wzięła udział w zlocie harcerskim w Krotoszynie. Nie była wówczas zarejestrowana w kolumnie hufca, dopiero w 1927 r. znalazła się

DANIELAK LUDWIK

w jego ewidencji. Program jej działania obejmował głównie wychowanie patriotyczne, szkolenia z łączności i topografii oraz przysp. wojsk., wycieczki i biwaki.

Naukę w gimnazjum zakończył maturą w 1928 r. W l. 1928–1930 odbywał zasadniczą służbę wojskową w Tarnowskich Górach na Śląsku, a potem w 56 Pułku Piechoty Wlkp. w Krotoszynie. Wówczas w pracy harcerskiej zastępował go Józef Podemski, a on sam na przepustkach wspierał harcerzy swoim doświadczeniem, wiedzą oraz wspomagał finansowo ich harcerską działalność. W l. 20. kandydaci musieli przejść specjalne próby i egzaminy, aby dostać się do drużyny utworzonej i prowadzonej przez L. Danielaka, a potem J. Podemskiego, co nie podobało się części rodziców harcerzy. Danielak cieszył się jednak powszechnym szacunkiem i autorytetem nie tylko wśród młodzieży, ale i dorosłych mieszkańców Zdun (do r. 1933 także części miejscowych Niemców).

W 1929 r. dwa zastępy L. Danielaka i J. Podemskiego wzięły udział w obozie harcerskim w Janikowie k. Inowrocławia; Danielak uczestniczył w nim, wykorzystując swój żołnierski urlop. Po Danielaku drużynę w Zdunach w 1931 r. objął Franciszek Jaskulski, a od 1934 r. prowadził ją Kazimierz Wieczorek.

Po przeprowadzce z rodziną na pocz. 1938 r. do pobliskiego Krotoszyna L. Danielak kontynuował współpracę z harcerzami. Wśród jego harcerskich współpracowników i wychowanków byli późniejsi żołnierze konspiracji okupacyjnej i powojennej (m.in. por. F. Jaskulski, żołnierz ZWZ/AK, później w partyzantce antykomunistycznej i strukturach WiN, skazany na karę śmierci w 1947 r.).

Od 1927 r. Danielak był szachistą Klubu Szachowego „Giermek” Zduny, od 1935 r. reprezentował także barwy Krotoszyńskiego Klubu Szachowego „Krotoszyn” w rozgrywkach na szczeblu wojew., a od 1938 r. barwy Ostrowskiego

Klubu Szchistów „Skoczek” Ostrów Wlkp. W rozgrywkach szachowych zdobył wiele nagród.

Od 1928 r. był działaczem Tow. Obywateli Polskich w Zdunach, które m.in. wspierało organizację obozów dla młodzieży południowej Wielkopolski, w tym także harcerzy. Po zakończeniu służby wojskowej od 1930 r. pracował na stanowisku starszego asystenta Poczty Polskiej w Krotoszynie. Od 1931 r. był też aktorem amatorskiego teatru pocztowego w Krotoszynie.

W l. 30. XX w. dom Danielaków był ostoją patriotyzmu. Organizowano tam patriotyczne wieczornice, występy chóru „Harmonia”, zbiórki harcerskie, turnieje szachowe, szkolenia oficerów 56 pp z Krotoszyna i miejscowej ludności. Wraz z ojcem Walentym L. Danielak organizował zbiórki pieniężne na rzecz Funduszu Obrony Narodowej i OPL. Był też bardzo aktywnym działaczem LOPP i Przysp. Wojsk. W l. 1936–1939 pełnił funkcję dowódcy pododdziału Poczтового Przysp. Wojsk. w Krotoszynie. W dn. 6 maja 1939, kiedy zapoczątkowano akcję zapisów ochotniczych do tzw. zadań specjalnych, zgłosił się i został przydzielony do służby dozoru.

Jako funkcjonariusz Poczty Polskiej miał przydzielone zadania na rzecz obronności państwa (zadania specjalne, dozoru, obserwacje powietrzne lotnictwa nieprzyjaciela i przekazywanie informacji do Głównej Zbiornicy Dozorowania w Warszawie) oraz zadania kurierskie. Organizacja służby dozoru w praktyce opierała się głównie na nielicznych pracownikach pocztowych, członkach Przysp. Wojsk. i ZHP.

W dn. 1 IX 1939 Danielak wyjechał wraz z rodziną i innymi urzędnikami z Krotoszyna specjalnym pociągiem ewakuacyjnym przez Koźmin – Jarocin – Wrześnię – Konin – Koło – Kutno w kierunku Warszawy i dalej na wschód. W trakcie podróży nadzorował transport

walorów pieniężnych, tajnej dokumentacji „Mob” i utajnionej dokumentacji pocztowej.

Danielak, jego rodzina i inni towarzysze podróży przeżyli ciężkie bombardowanie, kiedy 2 września wieczorem stojący na boczniczy kolejowej w Kole pociąg ewakuacyjny został zaatakowany przez trzy samoloty Luftwaffe (zginęło wówczas ponad 150 osób). Podczas nalotu Danielak był wśród osób kierujących spanikowanych pasażerów pociągu (w tym dzieci) do pobliskiego lasu.

W dn. 3–5 IX 1939 dalsza ewakuacja urzędników przebiegała bardzo powoli ze względu na zerwane tory i liczne blokady powstające z uszkodzonych po bombardowaniach składów. W czasie postojów Danielak wraz z kolegami udzielał innym pocztowcom pomocy w naprawach łączy telefonicznych po bombardowaniach (przy uszkodzeniach linii telefonicznych sieci stałej i napowietrznej).

Do Kutna dotarł z rodziną 5 września i tam przeżył kolejne bombardowanie. Nadal miał do wykonania zadania obronne wynikające z przydziału mobilizacyjnego. Po dotarciu do Ozorkowa w dn. 6 września rozpoczął akcje dywersyjne i zadania specjalne skierowane przeciwko Niemcom. Prawdopodobnie jako jedyny w rejonie Modlnej do końca nie zdjął munduru funkcjonariusza Poczty Polskiej i w obliczu bezpośredniego zagrożenia życia – nie posiadając broni – kontynuował akcję dywersyjną, niszcząc po drodze telefoniczne linie napowietrzne oraz centralę w Ozorkowie, które znalazły się potem w rękach niemieckich. W tym czasie na odcinku Ozorków – Modlna – Sokolniki – Kębliny trwało niemieckie rozpoznanie, poprzedzone silnym bombardowaniem, prowadzone przez niemiecki 31 pp 24 dywizji piechoty, którego działania wzmocniono zrzuconiem desantu.

W dn. 7 IX 1939 podczas wykonywania zadania obronnego w Modlnej, przed bitwą nad Bzurą, L. Danielak został poj-

many przez lotniczy desant niemiecki, a następnie w pośpiechu rozstrzelany przez żołnierzy rozpoznania 10 kompanii niemieckiego 31 pp z 24 DP. Prawdopodobnie, widząc zbliżające się wojska niemieckie, w ostatniej chwili próbował przedostać się do stacjonujących nieopodal oddziałów polskich. Został pochowany w Modlnej. Jego rodzina przeżyła, kryjąc się w jednym z tamtejszych gospodarstw. We wrześniu 1959 z inicjatywy córki i syna przeprowadzono ekshumację jego ciała do grobu na cmentarzu w Zdunach.

Pośmiertnie został odznaczony Krzyżem Kampanii Wrześniowej 1939 r. (1984) i uhonorowany patentem Weterana Walk o Wolność i Niepodległość Ojczyzny (2003).

W 2016 r. Poczta Polska upamiętniła L. Danielaka, wydając kartę pocztową i okolicznościowy datownik z jego wizerunkiem. Jego postać została także upamiętniona w albumie *Sportowcy dla Niepodległej* (Kr. 2018).

W 1933 r. zawarł związek małżeński z Anną z d. Świtalską (1906–1969), pochodzącą z Gniezna. Miał dwoje dzieci: syna Romana (1935–2015) i córkę Krysztynę (zameżną Nawrocką, 1936–2008).

— *Ludwik Danielak*, Zdunowski Portal Historyczny [online] zduny.wordpress.com [dostęp 20 X 2023]; Stankiewicz J. *Lista pracowników Poczty i Telekomunikacji poległych w l. 1939–1945* [online] Stankiewiczce.co [dostęp 20 X 2023]; Wolsza T. *Arcymistrzowie amatorzy. Słownik biogr. szachistów polskich*, W. 2007; — Bauer P., Polak B. *Armia Poznań 1939. Udział ludności cywilnej w przygotowaniach obronnych (kwiecień – sierpień 1939)*, P. 1987, s. 16; Cichy Ł. *Nigdy nie zdjął swojego munduru*, „*Życie Krotoszyzna*” 2015, nr 23 z 9 VI, s. 22; tenże *Walenty Danielak – patriota i społecznik*, „*Życie Krotoszyzna*” 2015, nr 59 z 17 XI, s. 23 [dot. ojca]; tenże *W Ostrowie Wlkp. odślonią tablicę pamięci zdunowianina L. Danielaka* [online] <https://krotoszyn.naszemiasto.pl/w-ostrowie-wlkp->

odslonia-tablice-pamieci-zdunowianina/ar/c1-9216239?utm_source=facebook.com&utm_medium=krotoszyn-nasze-miasto&utm_content=magazyn-historia&utm_campaign=w-ostrowie-wlkp-odslonia-tablice-pamieci-zdunowianina&fbclid=IwAR0GDpu3gNf6pRyeQVu_m72153NCfpIVVKVK9ej03IoAwvRkT-c9yfl3MX1M [dostęp 12 X 2023]; Dudziński P. *Historia szachów na Ziemi Ostrowskiej. 80 lat szachów klubowych w Ostrowie Wlkp. 1930–2010*, Ostrów Wlkp. 2010, s. 2, 16; Korczyński J., Macias A., Grobelny K., Kryg G. *Dzieje Zdun. Środowisko przyrodnicze. Historia*, Zduny 1994; *Oni przeżyli nalot na pociąg w 1939 r.*, „Rzecz Krotoszyńska” 2014, nr 27 z 8 VII; Pałasz S. *Zduny. Szkice z historii miasta i okolic*, Kwidzyn 2014; Stokłosa M., Wójcik A. *Sportowcy dla Niepodległej*, Kr. 2018, s. 71–72; Zimowski L. *Łącznościowcy wlkp. w l. 1939–1946*, P. 1969; — *Baczność szachiści*, „Krotoszyński Orędownik Powiat.” 1938, nr 16 z 23 II; „Kurier Zdunowski” 2014, nr 37 z 22 XII; „Lwowski szachista” 1938 z 15 V; *Mecz szachowy*, „Orędownik Ostrowski” 1938, nr 9; „Pocztowe Przysp. Wojsk.” 1934 nr 1, 1935 nr 4, 1939 nr 2; *Subskrybenci pożyczki OPL – mieszkańcy Zdun*, „Krotoszyński Orędownik Powiat.” 1930, nr 39 z 17 V, s. 2; *Wiadomości szachowe*, „Dziennik Ostrowski” 1938, nr 141, s. 5; — Muz. Poczty Polskiej i Telekomunikacji we Wr.: dok. i wspomnienia pracowników poczty i telekomunikacji zebrane w l. 1943–1978, sygn. MPiT-P-VII-780, Konkurs na wspomnienia z działalności zawodowej, związkowej i konspiracyjnej z okazji 25-lecia łączności i 50-lecia związku zawodowego, sygn. MPiT-P-VI-51/1-113; Zdunowski Ośrodek Kultury – Izba Muzealna: Rychter S. *Moje harcerstwo* [wspomnienia z l. 1925–1939], s. 4–9.

Krzysztof Nawrocki

DZIĘDZIELEWICZ (od 1996 r. Dzieńdzielewicz-Kirkin) Zdzisław Adam (1916–2010), inżynier mechanik, działacz harcerski, taternik, alpinista, przewodnik

tatrzański, drużynowy I Zakopiańskiej Drużyny Harcerzy im. ks. Józefa Poniatowskiego (1933–1934), kierownik Sekcji Wysokogórskiej Harcerskiego Klubu Narciarskiego w Zakopanem (1936–1937).

Urodził się 25 IX 1916 we Lwowie w rodzinie Witolda (zm. 1931, inżyniera budowy dróg, mostów i fortyfikacji) oraz Eugenii z d. Kirkin (1879–1972, długoletniej sekretarki Państw. Gimnazjum w Zakopanem). Był wnukiem Józefa Dzieńdzielewicza (1844–1918, prawnika, radcy sądowego, entomologa). Jego pradziadek ze strony matki – Kirkin – był litewskim rewolucjonistą pochodzenia skandynawskiego; walczył przeciw caratowi i po zażaleniu musiał uciekać do Galicji. Miał siostrę Janisławę Ewę (1906–1929), brata Leszka (1918–1986, w l. 1936–1937 drużynowego I Zakopiańskiej Drużyny Harcerzy, w l. 1949–1962 obserwatora meteorologicznego na stacji Inst. Meteorologii i Gospodarki Wodnej na Hali Gąsienicowej w Tatrach, przewodnika tatrzańskiego, instruktora narciarskiego Polskiego Związku Narciarskiego) i przyrodną siostrę Krystynę z drugiego związku ojca (ur. 1926).

Ze względu na zatrudnienie ojca często zmieniał miejsce zamieszkania. Mieszkał w Brzeżanach i Bochni, następnie z matką i rodzeństwem w Zakopanem oraz z ojcem w Nowym Targu, gdzie w Państw. Gimnazjum w l. 1926–1928 ukończył kl. I i II. W l. 1928–1831 uczył się w Państw. Gimnazjum w Myślenicach (kl. III–V). Tutaj też 22 IX 1928 wstąpił do 1 Męskiej Drużyny Harcerskiej (DH) im. T. Kościuszki i 11 I 1930 złożył przyrzeczenie. W l. 1931–1934 kontynuował naukę w Państw. Gimnazjum w Zakopanem (kl. V–VIII), gdzie w 1934 r. zdał egzamin dojrzałości.

Od 15 IV 1931 należał do 1 DH im. ks. J. Poniatowskiego w Zakopanem. Brał udział w obozach harcerskich w Kozach k. Bielska (1931), Smydze k. Krzemieńca (1932) oraz Sokole k. Gorlic (1933).

Zorganizował i prowadził wędrownie obozy wysokogórskie w Tatrach dla harcerzy z 1 DH: sześciodniowy w sierpniu 1933, ośmiiodniowy w sierpniu 1934 r. i pięciodniowy w 1936. Zdobył kolejno stopnie harcerskie: młodzika (1930), wywiadowcy (1931), ćwika (1932), harcerza orlego (1933) i harcerza Rzeczypospolitej (1934). Po kursie drużynowych w Zwardoniu (1–27 VIII 1932), został mianowany drużynowym 1 DH im. ks. J. Poniatowskiego w Zakopanem i pełnił tę funkcję od 4 II 1933 do 5 V 1934. Był też członkiem komisji na ćwika i sprawności w Zakopanem (od 1933). W 1934 r. ukończył kurs podharcemistrzowski w Laskowej. Na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (11–24 VII 1935) pełnił funkcję drużynowego Drużyny Podhalańskiej im. A. Małkowskiego w podobozie nr 2. Był komendantem obozu wędrownego po Spiszu (1–10 VII 1936).

W l. 1934–1939 ukończył cztery lata studiów na Wydz. Elektrycznym, a potem na Wydz. Mechanicznym Polit. Lwów. Od października 1934 był zastępowym zastępcą „Rycerzy spod Znaku Swastyki Tatr” przy 3 Akademijskiej Drużynie Harcerskiej im. J. Grodyńskiego na Polit. Lwów. Był także założycielem i w l. 1936–1937 kierownikiem Sekcji Wysokogórskiej Harcerskiego Klubu Narciarskiego (HKN) w Zakopanem, przekształconej później w grupę „Makolągwy”.

Kiedy wybuchła wojna, wspinał się w Tatrach. W czasie okupacji pracował najpierw jako uczeń ślusarski w warsztacie Jana Mosza na Kamieńcu, a następnie w tartaku. Potem był palaczem i konserwatorem w pensjonatach zajmowanych przez Niemców.

Pomagał kolegom w przedostawaniu się przez Tatry na Węgry. Nawiązał kontakt z placówką ZWZ na Hali Wzorcowej pod Turbaczem, kierowaną przez inż. Henryka Radosińskiego. Przywoził stamtąd do Zakopanego tajną prasę i był obstawą H. Radosińskiego w czasie jego

wizyt w Chochołowie. Po napaści Niemiec na ZSRS został zabrany przez Niemców do Lwowa. Tam zakładał telefony i służył Niemcom za tłumacza. Pomagał ukrywać się H. Radosińskiemu oraz organizował akcję przemykania żywności dla głodujących Żydów. Następnie Niemcy przenieśli go do miejscowości Kamienskoje n. Dnieprem i był tam przez pół roku tłumaczem, pracował jako hydraulik i wyładowywał węgiel na kolei. Po zwolnieniu udał się do Lwowa, gdzie pracował przy sprzedaży części samochodowych, a potem w ukraińskim biurze transportowym „Johan Zieleniak Transport Biuro”. Wraz z żołnierzami AK brał udział w walkach o oswobodzenie Lwowa spod okupacji niemieckiej. Zapisał się na politechnikę i razem z kolegami oraz pracownikami organizował na tej uczelni katedrę budowy samochodów i ciągników. Pracował w niej jako laborant, równocześnie studiując. Dzięki temu uniknął poboru do wojska.

W maju 1945 wrócił jako repatriant do Zakopanego. Pracował jako palacz w hotelu na Kalatówkach, a potem jako urzędnik w Polskich Kolejach Linowych. W listopadzie 1945 został przyjęty do Koła Zakopiańskiego Klubu Wysokogórskiego oraz złożył przyrzeczenie ratownicze w TOPR, w którego akcjach uczestniczył już wcześniej. Jesienią 1945 r. zapisał się na Polit. Śląską w Gliwicach, równocześnie rozpoczął tam pracę jako młodszy asystent w katedrze samochodów i silników. Potem był asystentem na maszynoznawstwie. Od 1945 r. był drużynowym Taternickiej Drużyny Wysokogórskiej podporządkowanej Komendzie Drużyn Szkoleniowych ZHP przy Polit. Śląskiej w Gliwicach i prowadził w niej szkolenie taternicze. W marcu 1948 uzyskał dyplom inżyniera mechanika, a dwa lata później magistra nauk technicznych. Od września 1949 do przejścia na emeryturę w 1979 r. pracował w Biurze Konstrucyjnym Gliwickich Zakładów Hutniczych

(później Biuro Projektów Przemysłu Hutniczego „Biprohut”). Równolegle był też wykładowcą w szkołach technicznych w Katowicach i Gliwicach oraz instruktorem w AZS.

Od dzieciństwa był zapalonym narciarzem i przez wiele lat uprawiał narciarstwo wysokogórskie. Pierwszą zdobytą przez niego sprawnością harcerską była sprawność „narciarza” (23 VI 1930). Przy gimnazjalnej drużynie harcerskiej istniał HKN, w którym działał wraz z bratem Leszkiem. Obaj brali udział w barwach HKN w zawodach narciarskich w Zwardoniu i Zakopanem. W czasie studiów na Polit. Lwow. należał do sekcji narciarskiej AZS, a od l. 50. przez szereg lat brał udział w organizacji wysokogórskich rajdów narciarskich jako kierownik tras. Prowadził szkolenie taternicze na kursach narciarskich PTTK, bywał też instruktorem na obozach ski-alpinizmu w Dolinie Pięciu Stawów. Był członkiem Zarządu Tow. Ochrony Tatr.

Jego największą pasją były Tatry. Na wycieczki taternicze chodził od 1936 r. Już w 1939 r. dokonał kilku pierwszych wejść: wejścia Żlebem Drege’a na Granaty, przejścia wschodniej ściany Zawratowej Turni, wejścia na Kościelec zachodnią ścianą, wprost ściśle dnem komina czy na Zamarłą Turnię płytami środkowej części południowej ściany. Po wojnie przez wiele lat dalej uprawiał bardzo intensywnie taternictwo, chodził też dużo po Tatrach w zimie. M.in. dokonał pierwszego zimowego przejścia Żlebu Drege’a oraz pierwszego zimowego wejścia południową ścianą na Pośrednią Nowoleśną Turnię. W l. 1960–1965 wyjeżdżał kilka razy w Alpy Wschodnie i Dolomity, gdzie przeszedł wiele dróg lodowo-skalnych. W 1957 i 1972 wspinał się na Kaukazie.

Był jednym z głównych organizatorów taternictwa na Śląsku. Jesienią 1948 r. wziął czynny udział w powstaniu gliwickego koła Polskiego Tow. Tatrzańskiego (PTT), a po rozwiązaniu PTT w 1950 r.

szkolił taterników w kole śląskim Klubu Wysokogórskiego (od 1953 Sekcja Taternicka Oddziału PTTK). Był współzałożycielem Grupy Alpinizmu Sekcji Turystycznej AZS w Gliwicach (1951). W 1954 r. otrzymał II kl. sportową, a w 1956 r. został uznany za starszego instruktora taternictwa. Zorganizował Oddział Terenowy Koła Śląskiego Klubu Wysokogórskiego PTTK w Katowicach i był jego pierwszym prezesem, pełnił tę funkcję także w l. 1955 i 1956. Szkolił w taternictwie kandydatów na przewodników tatrzańskich w Kole Przewodników Tatrzańskich w Gliwicach. Był jednym z najaktywniejszych działaczy w szkoleniu taterniczym na Śląsku, uznanym autorytetem w środowiskach taternickich, przewodnickich i narciarskich. Ogłosił w różnych czasopiśmiech szereg artykułów na tematy turystyczne, taternicze, alpinistyczne ratownicze oraz ochrony przyrody.

Często podkreślał swoje związki z harcerstwem. Jeszcze w l. 80. XX w. spotykał się w Tatrach z zakopiańskimi harcerzami i prezentował dawne techniki wspinaczkowe.

Zmarł 21 IX 2010 w Gliwicach. Urna z jego prochami została pochowana w rodzinnym grobowcu na Nowym Cmentarzu w Zakopanem.

W 1965 r. został Członkiem Honorowym Klubu Wysokogórskiego, a w 1995 r. otrzymał tytuł Członka Honorowego PTT. Upamiętniająca go tablica została odsłonięta w 2015 r. w asyście poczty sztandarowego Hufca Podhalańskiego ZHP w Tatrach obok kaplicy na Wiktorówkach.

Rodziny nie założył.

- Radwańska-Paryska Z., Paryski W. H. *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin 1995;
- Morawska-Nowak B. *Nowi Członkowie Honorowi. Dździsław Dziędzielewicz-Kirkin*, „Pamiętnik PTT” [Kr.] 1995, t. 4, s. 253–254; też *Pożegnanie seniora*, „Pamiętnik PTT” [Kr.] 2010, t. 19, s. 283–298; Nyka J. *Dździsław*

Dziędzielewicz-Kirkin, „Głos Seniora” 2006 nr 9; Rokosz M., Dall L. *Harcerstwo zakopiańskie w l. 1913–1945*, Zakopane 2013; — (mb) *Senior ekstremalista*, „Tatry” 2010, nr 4; — *Rozkazy i okólniki Krak. Chor. Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; — AAN: zesp. Akt ZHP, t. 1221, k. 119, Wykaz obozów i kolonii zachowowych, które Kom. Chor. zakwalifikowała (akcja letnia 1936); AN w Kr., Ekspozytura w Spytkowicach: Gimnazjum Państw. w Zakopanem, Katalogi główne [uczniów] z r. szk. 1930/31, 1931/32, 1932/33, 1933/34; Muz. Harcerskie im. O. i A. Małkowskich w Zakopanem: książeczka służbowa do krzyża harcerskiego Z. Dziędzielewicza z 1930, Księga główna drużyny [1 DH, 10 VI 1930–8 XII 1933]; — inf. Barbary Morawskiej-Nowak z Kr.

Lesław Dall
Krzysztof Wojtycza

F

FIK Ignacy, pseud. Andrzej (1904–1942), krytyk literacki, poeta, publicysta, nauczyciel i działacz społeczny, przodownik, drużynowy 6 Krakowskiej Drużyny Harcerzy (1923–1925), patron hufców Kraków-Zwierzyniec (1962–1972) i Kraków-Krowodrza (od 1974).

Urodził się 4 IV 1904 w Przeciszowie k. Oświęcimia w rodzinie Macieja (ok. 1876–1910, robotnika) i Pauliny. Miał brata Eugeniusza (zob. t. 1).

Od 1911 r. uczęszczał do szkoły powsz. w Przeciszowie, a od 1915 r. do gimnazjum w Wadowicach. Miał znakomitą pamięć, wyróżniał się oczytaniem, erudycją i jasnością myślenia. W wysokim stopniu opanował historię, psychologię, nauki

przyrodnicze i matematykę. W 1920 r. wraz z bratem przeniósł się do Krakowa. Utrzymywał się z udzielania korepetycji. W t.r. jako ochotnik wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po maturze, którą zdał w 3 Gimnazjum Klasycznym im. J. Sobieskiego w Krakowie w r. 1923, rozważał studia na politechnice, ale nie miał środków na utrzymanie. W l. 1923–1927 zaliczył cztery lata studiów polonistyki i filozofii na Wydz. Filozofii UJ.

Od 1918 r. należał do harcerstwa w Wadowicach, gdzie był sekretarzem drużyny i redagował piśmko harcerskie. Od 1920 r. był przybocznym 6 Krak. Drużyny Harcerzy (KDH) im. R. Traugutta. W lipcu 1922 ukończył kurs instruktorski Krak. Chor. Męskiej w Czerzy k. Piwnicznej. Równocześnie otrzymał świadectwo przysp. wojsk. Od 4 XI 1923 do 28 XII 1925 był p.o. drużynowym 6 KDH; w 1924 r. drużyna ta była wnioskowana – wśród trzech w chorągwi – o zakwalifikowanie jej jako harcerskiej (wyróżniającej się).

Propagował obozy wędrowne i wycieczki. Latem 1924 prowadził 24-dniowy obóz wędrowny drużyny w Beskidach, a następnie uczestniczył w chorągwiowym obozie instruktorskim w Jeleśni. W 1925 r. prowadził kolejny dwutygodniowy obóz wędrowny w Beskidzie Żywieckim i Tatrach. Od 1925 do 1926 r. z ramienia komendy chor. pełnił obowiązki lustratora środowisk harcerskich w Białej, Wadowicach i Żywcu oraz był członkiem komisji próby na II st. i sprawności dla 6 KDH i 14 KDH. Otrzymał stopień przodownika (24 III 1926).

W 1925 r. zgłosił akces do lewicowego Związku Pionierów, utworzonego na III Zjeździe Wolnego Harcerstwa (1–3 VIII 1924), w konsekwencji czego w kwietniu t.r. został aresztowany i na kilka tygodni osadzony w krak. więzieniu św. Michała. Po uwolnieniu działał w Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej (ZNMS) „Życie”. Aktywnie uczestniczył w pracy na

terenie czytelní robotniczych i kontynuował przerwane arestowaniem studia.

Wiosną 1926 na łamach wydanej w Krakowie Jednodniówki Akademickiego Koła Starszego Harcerstwa opublikował artykuł *O punkt wyjścia*. Podjął w nim polemikę z deklaracją ideową warszawskiego harcerstwa. Zarzucał jej ograniczenie pracy ideowej starszego harcerstwa do samodoskonalenia się, bez uwzględnienia działalności społecznej poza harcerstwem. Krytykował założenia wychowawcze ograniczające się do układności, uprzejmości i dbałości o swoją pozycję życiową. Występował przeciwko militarystyce. Krytykował kierownictwo oraz ideowe założenia ZHP. Po ukazaniu się tego artykułu Oddział Włocławski ZHP wystąpił do Naczelnika GKM Stanisława Sedlaczka, informując go o treści artykułu, a także o tym, że autor jest zaangażowanym członkiem ZNMS „Życie” i był arestowany w 1925 r. Sedlaczek skierował sprawę do komisji dyscyplinarnej, zarzucając mu komunizm.

Po zawieszeniu w prawach instruktorskich Fik tłumaczył, iż tekst miał prowokować do dyskusji. W proteście przeciwko postępowaniu mającemu na celu rozprawienie się z niewygodnymi ludźmi zgłosił swoje wystąpienie z ZHP. Komisja Dyscyplinarna zarzuciła mu sprzeniewierzenie się ideologii harcerstwa, sympatyzowanie z komunizmem, niekarność oraz arogancję. Na tej podstawie Naczelnictwo ZHP uchwałą z 10 VI 1926 cofnęło mu stopień przodownika i usunęło go z ZHP.

W 1927 r. przerwał naukę, aby po rocznej praktyce nauczycielskiej kontynuować studia na UJK we Lwowie. W 1929 r. obronił pracę dyplomową *Uwagi nad językiem Cypriana Norwida*.

Od 1927 r. był nauczycielem jęz. polskiego, łaciny i propedeutyki filozofii w gimnazjach w Borszczowie, później Pińczowie (od 1928), Brzeżanach, w Pryw. Gimnazjum Realnym Koedukacyjnym

im. ks. S. Konarskiego (później Gimnazjum i Liceum) w Oświęcimiu (1930–1938) oraz w Mysłowicach (od 1938). W Oświęcimiu założył i prowadził gimnazjalne kółko literackie, podejmujące szeroki program zagadnień, również z zakresu psychologii i nauk przyrodniczych. Organizował odczyty pisarzy i uczonych, a także występy artystów teatralnych z Krakowa. Prowadził bibliotekę i uprządkował księgozbiór, był opiekunem samorządu, świetlicy i czytelní uczniowskiej. Wygłaszał odczyty w OM TUR i w Tow. Obrony Ziemi Zachodnich, w którym był przez pewien czas przewodniczącym oddziału. W 1934 r. otrzymał dyplom nauczyciela szkół średnich. K. Koźniowski podał, że w 1931 r. wrócił do harcerstwa, a B. Rybski, że był w Oświęcimiu opiekunem drużyny harcerskiej. W l. 1937–1939 współorganizował Klub Dyskusyjny, a następnie Klub Demokratyczny w Krakowie i Katowicach. W 1938 r. był współzałożycielem Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”, wydawcy m.in. dwóch czasopism.

W tym okresie ukazały się jego dwa tomy poetyckie – *Kłamstwa lustra* (Kr. 1932) i *Przemiany* (W. 1932). Na tej podstawie w 1932 r. został przyjęty do Związku Zawodowego Literatów Polskich.

W t.r. napisał swoją pierwszą, niewydaną powieść biograficzną *Przygoda własna Andrzeja*. Później powstał pomysł filozoficznej powiastki o miłości *Dialog w nocy*, a wreszcie *Powieści prowincjonalnej* (lub *Powieści z prowincji*), zaplanowanej jako trzytomowe dzieło. Powstałe w tym czasie utwory poetyckie zostały zebrane w tomiku *Plakaty na murze. Poezje 1936* (W. 1936).

Ukończył szkołę podchorążych w Cieszynie, jednak z powodu przekonań nie otrzymał stopnia podporucznika i we wrześniu 1939 nie został powołany do wojska. Po wybuchu wojny przeniósł się z rodziną do Krakowa, gdzie znalazł się w bardzo trudnym położeniu materialnym

i musiał wyprzedawać swoją bibliotekę. Zatrudnił się w małej mleczarni, a po jej likwidacji pracował jako członek Rady Nadzorczej i Zarządu Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”, w okresie okupacji działającej jako Spółdzielnia Księgarska (w ramach spółdzielni „Społem”), która m.in. sprzedawała nielegalne książki, w tym podręczniki szkolne. Jej księgarnia przy ul. Łobzowskiej 6 była punktem kontaktowym konspiratorów, miejscem kolportażu prasy i schronieniem dla ukrywających się. Fik zajmował się kolportażem książek i czasopism w ramach nielegalnej czytelnicy. Był współorganizatorem grupy młodzieży licealnej „Pionierzy Spółdzielczości”, która w celu ocalenia księgozbiorów kompletowała podręczne biblioteki w przyw. mieszkaniach. Od 1940 r. był nauczycielem na korespondencyjnych kursach handlowych, ucząc pod tym pozorem historii literatury polskiej. Równocześnie tworzył wiersze, które złożyły się na tom *Przymierze* (1940).

W grudniu 1939 został współzałożycielem grupy konspiracyjnej „R”, wspólnie z hm. Mieczysławem Lewińskim opracował deklarację ideową grupy i został redaktorem podziemnego pisma sygnowanego nazwą organizacji. Działalność prowadzona była z rozmachem, obejmując powiaty Polski południowej. Później organizacja przyjęła nazwę Polska Ludowa i wydawała dwutygodnik o tej samej nazwie, którego Fik pod pseud. Andrzej został redaktorem. Organizacja skupiała lewicującą inteligencję krakowską.

Od lutego 1942 wraz z innymi członkami Polski Ludowej był związany z podziemną PPR. W marcu t.r. został sekretarzem Komitetu Miejskiego PPR i rozwinął szeroką działalność, m.in. współredagował kolejne czasopismo, w którym zamieszczał swoje artykuły wstępne i programowe. Wygłaszał odczyty, cieszył się autorytetem i sympatią. Organizował pomoc dla jeńców i Żydów oraz brał udział w podziemnej działalności kulturalnej.

Rozmach działalności zwrócił uwagę okupanta. W październiku 1942 Niemcy wpadli na trop organizacji. I. Fik został aresztowany w nocy z 22 na 23 października w mieszkaniu przy ul. Kujawskiej. Wraz z nim aresztowano całe kierownictwo organizacji, a następnego dnia jego żonę Helenę. Przetrzymano ich w więzieniu przy ul. Montelupich w Krakowie. Brutalnie torturowani przez szereg tygodni, nie zdradzili nazwisk ani adresów. Fika poddawano bestialskim torturom w obecności żony, którą później wysłano do obozu w Brzezince (KL Birkenau), gdzie zmarła na tyfus. Fik prawdopodobnie został rozstrzelany 26 XI 1942 w Krzesławicach (wg innej relacji w okolicach Niepołomic). Miejsce jego pochówku do dziś pozostaje nieznane.

Był autorem książek syntetyzujących zjawiska literackie XIX i XX w. – *Rodowód społeczny literatury polskiej* (Kr. 1938, 1946, Praha 1948) i *20 lat literatury polskiej 1918–1939* (Kr. 1939, 1949). Wydał rozprawę *Uwagi nad językiem Cypriana Norwida* (Kr. – W. 1930), prace z dziedziny estetyki oraz zbiory wierszy – już po wojnie ukazały się ostatni tom pt. *Wiersze* (W. 1954). Był również autorem prac publicystycznych o tematyce społecznej, m.in. *O żywą treść demokracji* (Kat. 1938, W. 1957, 1988). Należał do czołowych krytyków literackich swojego pokolenia. Akcentował społeczne, ideowe i klasowe uwarunkowania literatury. Postulował estetykę realizmu, chociaż akceptował częściowo nowe trendy literackie. Współpracował głównie z czasopismami o orientacji lewicowej, ale publikował też na łamach pism o innych odcieniach politycznych, łącznie dwudziestu kilku, zamieszczając w nich artykuły krytyczne, wiersze, eseje i recenzje.

Pośmiertnie został odznaczony Orderem Krzyża Grunwaldu II kl. (1948).

W Krakowie na domu przy ul. Kujawskiej 11 znajdowała się tablica upamiętn.

nijająca działalność Fika jako poety, a jego imieniem została nazwana ulica na osiedlu Prądnik Biały (obecnie ul. S. Cata-Mackiewiczza). Nazwana jego imieniem była także ulica w Oświęcimiu. Był patronem 6 KDH (1945–1949) i Hufca Kraków-Zwierzyniec (1962–1972), jest patronem Hufca Kraków-Krowodrza im. I. Fika i M. Lewińskiego (od 1974) oraz Szkoły Podst. nr 1 w Przeciszowie.

W 1936 r. zawarł związek małżeński z Heleną Marią Moskwianką (pseud. Danuta, 1903–1943, nauczycielką, autorką książek dla dzieci, nowelistką, działaczką społeczną na Śląsku, więźniarką KL Auschwitz-Birkenau). Miał córkę Martę (zameżną Fik-Augustyniak, 1937–1995, historyka i krytyka teatru, profesor Inst. Sztuki PAN).

— *Encyklopedia Krakowa*, W. – Kr. 2000, s. 203; Gazda G. *Dwudziestolecie międzywojenne. Słownik literatury polskiej*, G. 2008; Red. *Fik Ignacy (1904–1942)*, w: PSB, t. 6, Wr. 1948, s. 447–448; — Błażejewski *Z dziejów; Bohaterowie hufca Ignacy Fik i Mieczysław Lewiński*, red. M. Gumienny i in., Kr. 1974, passim; Gaj J. *Główne nurty ideowe w ZHP w l. 1918–1939*, W. 1966, s. 106–109; Heska-Kwaśniewicz K. *Taki to mroczny czas. Losy pisarzy śląskich w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej*, Kat. 2004; Koźniewski K. *Ognie i ogniska*, W. 1961, s. 91–92; Kwiatek A. M. *6 Krak. Drużyna Harcerzy w l. 1911–1971*, praca magisterska napisana pod kier. dr. J. Krukowskiego, 1983, WSP w Kr., s. 4, 27–29, 35, 42, 48, 56, 78; Leonhard *Kalendarium*; Rybski B. *Bohaterowie hufca*, w: *Vademecum zastępowego*, red. M. Kudasiewicz., Kr. 1979, s. 20–22; Spytkowski J. *Ignacy Fik*, „Pamiętnik Literacki” 1946, z. 1/2, s. 154–158; Stępień M. *Ignacy Fik 1904–1942*, W. 1975; Świączek J. *Literatura polska w l. II wojny światowej*, W. 1997; *Varia Sobieszciana. Księga pamiątkowa 2 Liceum (dawniej 3 Gimnazjum) im. kr. Jana III Sobieskiego w Krakowie 1883–2008*, Kr. 2008, s. 197; — *Rozkaz* [Komendy Krak. Chor. Męskiej] *L. 4 z 1 VI 1926*, „Rozkazy i Okólniki”

1926, nr 3, s. 3; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 8 z 24 III 1926*, „WU” 1926, nr 4, s. 11; tenże *L. 16 z 25 VI 1926*, „WU” 1926, nr 7/8, s. 23; *Rozkazy i okólniki Krak. Chor. Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; *Spraw. harcerstwa krak. z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2020 [CD]; *Wpis drużyn męskich do ZHP na r. 1925*, „WU” 1925, nr 8/9, s. 39; — AAN: zesp. akt ZHP (t. 1323, k. 110–111, t. 1326, k. 31–32; t. 1403, k. 58–110); Arch. UJ: karty wpisowe studentów Wydz. Filozofii, sygn. S II 317A, S II 323A, S II 331, S II 339a, WF II 408, WF II 412, WF II 416, WF II 420; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkaz Komendy Krak. Chor. Harcerzy L. 2 z 1 I 1945*.

Janusz Wojtycza

FRANCUZ z d. Bujak Władysława Maria, pseud. Drużna Dziunia (1944–2017), profesor oświaty, doktor nauk humanistycznych, magister inżynier budownictwa, harcmistrzyni, kierowniczka Harcerskiego Zespołu Pieśni i Tańca „Małe Słowianki” (1975–1990).

Urodziła się 7 XII 1944 w Krakowie w rodzinie Józefa (1919–1994, pracownika Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego, działacza klubów sportowych „Cracovia” i „Tramwaj”, działkowca w Ogródkach Działkowych „Dębniki”) i Anny z d. Kuryło (1920–2000, pracowniczki Spółdzielni Spożywców „Społem”, siostry PCK). Miała braci Stanisława (ur. 1946, technika mechanika) i Adama (1948–2010, technika budowlanego) oraz siostrę Małgorzatę (zameżną Mączka, ur. 1958, magistra pedagogiki, harcmistrzynię, instruktorkę Harcerskiego Zespołu Pieśni i Tańca – HZPiT „Małe Słowianki”, zam. we Włoszech).

W l. 1952–1958 uczęszczała do Szkoły Podst. nr 43 w Krakowie-Dębnikach, a w l. 1958–1962 do 9 LO im. J. Joteyko. W czasie nauki szkolnej uczestniczyła w działalności koła tanecznego przy

Szkole Podst. nr 30, Zespołu Pieśni i Tańca Spółdzielni „Społem”, sekcji pływackiej Klubu Sportowego „Cracovia” i chóru Młodzieżowego Domu Kultury, uprawiała gimnastykę artystyczną i należała do sekcji lekkiej atletyki. Po maturze w l. 1962–1969 studiowała na Wydz. Budownictwa Łądowego Polit. Krak., uzyskała tytuł magistra inżyniera budownictwa oraz przygotowanie pedagogiczne (1971).

Od 1957 r. należała do 13 Krak. Drużyny Harcererek „Białej Trzynastki” im. J. Falkowskiej. W l. 1957–1962 pełniła funkcje zastępowej, przybocznej oraz drużynowej 13 Drużyny Zuchów „Polne Kwiaty”. Zdobyła stopnie ochotniczeki (1957), tropicielki (1958), pionierki (1961), wędrowniczki (1962) oraz przewodniczki (I V 1962), podharc mistrzyni o specjalności zuchowej (I I 1964) i harcmistrzyni (I V 1967). W l. 1962–1969 była instruktorką Komendy Hufca Kraków-Podgórze, pełniąc funkcje kierownika ref. finansowo-gospodarczego (1962–1964), namiestnika ref. zuchowego, drużynowej Kręgu Pracy „Szumiący Bór” (1964–1967), członkini i sekretarza komisji kształcenia i prób instruktorskich (1965–1968) oraz szczepowej Szczepu „Czerwonych Beretów” (1968–1969). Była członkinią Rady Hufca Kraków-Podgórze (1965–1969) i instruktorką Wydz. Zuchów Komendy Krak. Chor. (1964–1969).

W l. 1969–1973 pracowała jako nauczycielka przedmiotów zawodowych w Technikum Gospodarki Wodnej i Budownictwa Drogowego w Krakowie. W tym czasie była komendantką działającego przy tej szkole Szczepu „Maraton 44” w Hufcu Kraków-Zwierzyniec (1969–1973), członkinią Rady Hufca Kraków-Zwierzyniec (1971–1973) oraz instruktorką Wydz. Szkół Ponadpodstawowych Komendy Chor. Krak. ZHP (1973–1977).

W 1973 r. podjęła pracę w Inst. Kształcenia Nauczycieli w Warszawie, Oddział w Krakowie, w którym pod zmieniającymi się nazwami (Inst. Kształcenia Na-

uczycieli i Badań Oświatowych, Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Centrum Doskonalenia Nauczycieli) pracowała do r. 1990, awansując od starszego asystenta przez wykładowcę i kierownika Zakładu Przedmiotów Zawodowych do zastępcy dyrektora ds. dydaktycznych. W tym czasie (1985) uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych na Wydz. Filozoficzno-Historycznym UJ na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Aleksandra oraz II st. specjalizacji zawodowej w zakresie pedagogiki społecznej (1986).

W l. 1975–1990 kierowała HZPiT „Małe Słowianki” przy Pałacu (obecnie Centrum) Młodzieży im. dr. H. Jordana, który do 1990 r. jako szczepek harcerski był reprezentacyjnym Zespołem Artystycznym Chor. Krak. ZHP. Liczba jej wychowanków jest szacowana na ok. 3,5 tys. Repertuar zespołu popularyzował kulturę ludową Polski i krajów słowiańskich; zespół odbywał koncerty w kraju i za granicą, był laureatem licznych festiwali folklorystycznych, m.in. ogólnopolskiego Harcerskiego Festiwalu Kultury Młodzieży Szkolnej w Kielcach, został odznaczony Medalem KEN i Krzyżem za Zasługi dla ZHP.

W. M. Francuz była także instruktorką i zastępczynią komendanta Chorągwaniej Szkoły Instruktorów (1977–1990) oraz przewodniczącą Kręgu Instruktorskiego „Zielona Droga” przy szczepie HZPiT „Małe Słowianki” (1975–1990). Została delegatką na VI (1977) i VII (1981) Zjazd ZHP. Od 2013 r. była członkinią Kom. Hist. Chor. Krak. ZHP oraz jury chorągwanego plebiscytu na najlepszych instruktorów „Tadek”.

Od 1990 r. była adiunktem Polit. Krak., od 1994 r. do 2014 r. – dyrektorem Centrum Pedagogiki i Psychologii oraz równocześnie od 2010 r. koordynatorem Uniw. Trzeciego Wieku Polit. Krak.

Opracowała liczne programy autorskie, m.in. z zakresu zagadnień eduka-

cji równoległej w placówkach wychowania pozaszkolnego, przedstawiała je na konferencjach naukowych, seminariach dla nauczycieli i kursach kwalifikacyjnych. W l. 1975–2014 opublikowała łącznie ponad 140 prac, głównie z zakresu dydaktyki przedmiotów zawodowych i budownictwa. Uczestniczyła w pracach jury konkursów przedmiotowych i olimpiad. Od 1987 r. była przewodniczącą Komitetu Okręgowego w Krakowie i członkinią Komitetu Głównego Olimpiady Wiedzy i Umiejętności Budowlanych w Warszawie, od 1996 r. członkinią Zespołu Pedagogiki Pracy Komisji Nauk Pedagog. PAN, a od 2003 r. także Zespołu Pedagogiki Oddziału PAN w Krakowie. Była ekspertem MENiS i członkiem Zespołu Akredytacyjnego Kuratorium Oświaty w Krakowie.

Zmarła 3 VIII 2017 w Krakowie. Została pochowana z honorami harcerskimi na cmentarzu w Krakowie-Borku Fałęckim przy ul. Zawilej.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2002), Złotym (1988), Srebrnym (1982) i Brązowym (1977) Krzyżem Zasługi, Medalem KEN (1981), Orderem Uśmiechu (1986), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1966), odznaką Zasłużony Działacz Kultury (1979), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1985) i Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1971), odznaką TPD Przyjaciół Dziecka (1966), Złotą (1979) i Srebrną (1969) Odznaką „Za pracę społeczną dla m. Krakowa”, Odznaką „Honoris Gratia” (2010), Złotą Honorową (2002) i Honorową Odznaką Polit. Krak. (1996), Medalem 70-lecia Polit. Krak. (2015), Złotym Medalem ZHP Chor. Krak. (2006), Honorowym Odznaczeniem z okazji 100-lecia Harcerstwa w Krakowie w st. złotym (2011), Honorową Odznaką Ofensywy Zuchowej (1966), odznaką „Zasłużony w pracy harcerskiej dla szczeplu «Bór»” (1970), Sygnetem i tytułem Kawalera Stow. Przyjaciół Harcerstwa (SPH)

w Krakowie (2017), Medalem „Za zasługi dla SPH” i odznaką Zasłużony dla SPH (2010).

Otrzymała honorowy tytuł profesora oświaty (2010) i nagrodę samorządu woj. małopolskiego „Amicus Hominum” w kategorii „Edukacja i Wychowanie” (2009). W plebiscycie „Gazety Krak.” dwukrotnie została uhonorowana tytułem Człowieka Roku (2000, 2016), otrzymała specjalne wyróżnienie w plebiscycie „Dziennika Polskiego” pt. „Taaaki człowiek” (2014) oraz tytuł Krakowianki Roku przyznany przez Klub Soroptimist International Kraków (2015). Czterokrotnie otrzymała Nagrodę Min. Edukacji Narodowej, również czterokrotnie Nagrodę Rektora Polit. Krak., sześciokrotnie Nagrodę Prezydenta M. Krakowa i Kuratora Oświaty oraz kilkanaście razy Nagrodę Dyrektora Pałacu Młodzieży. W 2018 r. Rada Pedagog. Centrum Młodzieży im. dr. H. Jordana nadała Zespołowi Pieśni i Tańca „Małe Słowianki” imię W. M. Francuz, a w 2019 r. jej imię otrzymał Uniw. Trzeciego Wieku Polit. Krak.

W 1965 r. zawarła związek małżeński z Januszem Francuzem (ur. 1941, pracownikiem umysłowym, harcmistrzem, komendantem Szczepu przy Szkole Podst. nr 49 w l. 1961–1962, Szczepu „Dębnickiego” w l. 1970–1973 i Szczepu HZPiT „Małe Słowianki” w l. 1975–1990, Kawalerem Orderu Uśmiechu). Miała córkę Beatę (zamężną Romek, ur. 1969, magister pedagogiki, pracowniczkę Polit. Krak., przewodniczkę) i syna Jacka (ur. 1971, mechanika, zam. we Włoszech).

— *Encyklopedia Krakowa*, red. A. H. Stachowski, Kr. 2000, s. 590; — *40 lat Zespołu Pieśni i Tańca „Małe Słowianki” 1975–2015*, red. B. Włoczkowska, Kr. 2015; — Wojtycza K. *Hufiec Kraków-Krowodrza w l. 1973–1989*, Kr. 2014; także *Hufiec Kraków-Zwierzyniec w l. 1957–1972*, Kr. 2011; — *Komendanci Chor. Krak. ZHP z l. 1956–1996 o swojej pracy*, red. J. Wojtycza, K. Wojtycza, Kr. 1999;

— dok. w pos. autora: Gaczorek A. *10 lat SPH. Sylwetki instruktorów harcistrzów*, Kr. 16 I 2010, prezentacja multimedialna; Włoczkowska B. *10 lat SPH. Sylwetki instruktorów harcistrzów*, Kr. 16 I 2010, prezentacja multimedialna; też *Przy podgórskiej wiatrze... hm. W. M. Francuz*, Kr. 21 II 2014, prezentacja multimedialna; dok. w pos. rodziny: książeczki instruktorskie i książeczka harc. W. M. Francuz, nekrologi; — inf. męża, córki oraz siostry.

Andrzej Gaczorek

FURMAŃCZYKOWA z d. Bibulska Helena, pseud. Halina (1892–1943), nauczycielka, hufcowa Hufca Żeńskiego w Krakowie (1923).

Urodziła się 17 VII 1892 w Krakowie w rodzinie Jana (zm. 1929, zatrudnianego przez Arcybractwo Męki Pańskiej) i Marianny z d. Powińskiej (zm. 1935). Miała braci: Adama, Stanisława (zm. 1928), Ludwika, Franciszka (zm. 1948, absolwenta Wydz. Prawa UJ, założyciela Biura Podróży „Argos”) i Marceja (pseud. Maciek, zm. 1963, kapitan AK).

Ukończyła seminarium nauczycielskie oraz pierwszy rok studiów medycznych na UJ.

W maju 1910 została członkinią TG „Sokół”, wstąpiła również do złożonego z członkiń Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie” zastępu prowadzonego przez Zofię Langierównę. Po ujawnieniu się skautingu na terenie „Sokoła”, kiedy jesienią 1911 została utworzona 1 Akademicka Drużyna Skautowa im. kr. Jadwigi, objęła w niej pierwszy zastęp instruktorski „Orłów”, składający się z zarzewiaczek. Z zastępem tym prowadziła szkolenie instruktorek, a następnie organizowała żeńskie drużyny skautowe w Krakowie. Możliwe też, że wzięła udział w kursie skautowym w Kuźnicach, prowadzonym przez Andrzeja Małkowskiego zimą 1913/14. W 1914 r. zdała eg-

zamin na ochotniczkę i złożyła przyrzeczenie harcerskie.

W czasie I wojny światowej była zastępową oraz jako członkini Samarytanina Polskiego pełniła dyżury w sali opatrunkowej (Krankenhalstation) Czerwonego Krzyża na Dworcu Głównym w Krakowie (kierownikiem tego punktu sanitarnego był służący w armii austriackiej dr med. Tadeusz Boy-Żeleński). Próbowała przedostać się przez przełęcz Pantyrską do walczących w Karpatach Legionów, co się jednak nie udało. Współpracowała z Legionami w późniejszym okresie. Uprawiała wioślarstwo i w 1917 r. wygrała regaty na Wiśle. W 1923 r. została hufcową Hufca Żeńskiego w Krakowie. Na podstawie sprawozdań z l. 1922 i 1924 można stwierdzić, że w tym okresie liczba drużyn żeńskich w Krakowie wzrosła z sześciu do dziewięciu i to pomimo zgłaszanych przez poprzednią hufcową Jadwigę Kwiatkowską licznych trudności w pracy drużyn, takich jak brak wykwalifikowanych instruktorek, harcówek, kursów specjalistycznych, kół przyjacieleń, a czasem także nieżyczliwość władz szkolnych.

Pracowała jako nauczycielka gry na fortepianie, a w latach późniejszych jako sekretarka w Kuratorium Krak. Okręgu Szkolnego. Należała do BBWR i kandydowała na posłankę. W 1939 r. została wybrana w skład Zarządu Okręgowego Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość, została także delegatką Koła do Zarządu Okręgu Krak. ZHP oraz do Komendy Krak. Chor. Harcerek.

W czasie okupacji niemieckiej wraz z mężem pomagała Żydom, ukrywając w swoim mieszkaniu całe rodziny oraz zapewniając im fałszywe dokumenty. Od 15 V 1942 pod pseud. Halina należała do AK i w ramach pododdziału IIa (obszar pomiędzy ulicami Długą i Warszawską) wykonywała zadania z zakresu wywiadu oraz dostarczała fałszywe dokumenty.

Razem z mężem została aresztowana we wrześniu 1942, po czym w grud-

niu t.r. wywieziono ją do KL Auschwitz, gdzie zginęła 24 I 1943. Jej męża Niemcy wysłali do pracy w Ukraińskiej Drukarni w Krakowie, co uratowało mu życie.

W lutym i marcu 2016 r. w lokalu Kom. Hist. Krak. Chor. ZHP była eksponowana poświęcona jej wystawa pt. „Druhini Helena” (jej kuratorem była artysta plastyk Brygida Serafin).

W 1919 r. zawarła związek małżeński z Wacławem Furmańczykiem (1881–1976, zecerem, członkiem Związku Pracowników Skarbowych RP i krak. „Sokoła”, legionistą, żołnierzem AK, po wojnie zamieszkałym w Warszawie). Miała córkę Krystynę (zamezną Polańską, 1920–1997, instruktorkę harcerską czynną m.in. po odrodzeniu harcerstwa w 1957 r. w Hufcu Gliwice-miasto i później w l. 60. w Komendzie Rzeszowskiej Chor. Harcerstwa) oraz synów Zbigniewa (1923–1990, elektryka, chórzystę Filharmonii Krak., pilota sportowego Aeroklubu Krak., więzionego przez Niemców w obozie w Płaszowie) i Leszka (ur. 1929, inżyniera architekta).

— *Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką w l. 1939–1945*, IPN [online] <https://straty.pl/szukaj-osoby.php> [dostęp 24 10 2023]; Pankowicz, Wojtycza *Informator*, s. 115; — Bagiński H. *U podstaw organizacji WP 1908–1914*, W. 1935, s. 449; Grodecka E. *Pierwsze ćwierćwiecze harcerstwa żeńskiego. Mat. do historii*, cz. 1, 1911–1914, W. 1937, s. 108; Hausner W. *Krakowski skauting 1910–1914*, Kr. 1994, s. 126; Mileska *Materiały do historii*, t. 1–2; — *Komunikat Okręgowego Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość nr 9 z 1 III 1939*, „Rozkazy i Okólniki Zarządu Okręgu, Koła Dawnych Harcerzy. Komend Chor. Harcererek i Harcerzy” 1939, nr 6 z 1 III; — arch. rodzinne.

Brygida Serafin
Janusz Wojtycza

G

GAJDZIK Paweł, pseud. Lilijska (1915–2010), nauczyciel, harcmistrz, zastępca hufcowego Hufca Harcerskiego w Berlinie (1935–1936), członek Naczelnictwa ZHP w Niemczech (1935–1936).

Urodził się 30 V 1915 w Berlinie w rodzinie Franciszka (1874–1947, członka Związku Polaków w Niemczech – ZPwN i Tow. Szkolnego „Oświata” w Berlinie, odznaczonego Odznaką Wiary i Wytrwania) i Katarzyny z d. Nowickiej (1888–1977, członkini towarzystw polskich w Berlinie). Miał starszego brata Roberta (zm. 1946, w l. 1930–1934 nauczyciela w Poznańskim oraz Polonii w Berlinie, uczestnika konspiracji, więźnia KL Mauthausen).

Od 1921 r. uczęszczał w Berlinie do niemieckiej szkoły i na kurs jęz. polskiego do tzw. szkółki polskiej Tow. Szkolnego „Oświata”. W wyniku działań Polskiego Tow. Emigracyjnego znalazł się w Krasnymstawie, gdzie we wrześniu 1926 wstąpił do Drużyny Harcerzy (DH) im. T. Kościuszki przy Gimnazjum im. Władysława Jagiełły. Został skrzypkiem i wiodłaczeliście orkiestry gimnazjalnej.

W 1929 r. wrócił do Berlina. Należał do ZPwN, Koła Gimnazjalistów Polskich, Tow. Śpiewaczego „Chopin”, Tow. Muzycznego „Dźwięk” i TG „Sokół”.

W sierpniu 1929 wstąpił do 1 DH im. Zawiszy Czarnego w Berlinie, w której w 1930 r. był zastępowym, a następnie od pocz. 1931 r. drużynowym gromady zuchów przy 1 DH, która w 1934 r. przekształciła się w 3 DH im. ks. J. Poniańskiego. W czerwcu 1931 uczestniczył z pięcioosobową reprezentacją harcerzy berlińskich w Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze. Na przełomie l. 1934 i 1935 został zastępcą hufcowego Hufca Harcerskiego w Berlinie, obejmującego

Berlin i środkowe Niemcy. Pozostał nadal drużynowym 3 DH i objął dodatkowo w 1935 r. funkcję drużynowego 4 DH im. J. Piłsudskiego. W t.r. został powołany na członka Naczelnictwa ZHPwN, działając w Bytomiu i Opolu. Organizował, instruował i szkolił drużyny harcerskie w Szczecinie (gdzie został delegowany w celu reaktywowania Drużyny „Gryf”), Magdeburgu, Hanowerze oraz na Łużycach w Senftenbergu i Calau. Wspólnie z phm. Edmundem Rydzyńskim urządził dwie harcówki oraz wystawę prac harcerskich w Domu Polskim w Berlinie.

Już w 1933 r. zaproponował połączenie symbolu Rodła z lilijką harcerską. Znak ten stał się godłem harcerstwa polskiego w Niemczech i został przyjęty jako oficjalny. Jesienią 1935 zainicjował wydawanie miesięcznika „Harcierz” i był jego współredaktorem. Ukończył z maturą niemieckie gimnazjum oraz Industrie und Handelskammer w Berlinie. Pracował jako nauczyciel na kursach jęz. polskiego i wspólnie z bratem zorganizował orkiestrę młodzieżową złożoną z harcerzy. Ponadto pracował w Centrali ZPwN, wydawnictwie „Dziennika Berlińskiego”, Banku Słowiańskim, a w 1934 r. odbył sześciomiesięczną praktykę w „Dzienniku Poznańskim”, uczestnicząc w pracy 5 Poznańskiej Drużyny Harcerzy im. ks. J. Poniatowskiego. W dn. 14–31 VII 1936 uczestniczył w instruktorskim kursie dla działaczy spoza granic kraju w Brennej, a 3–4 X t.r. w odprawie starszyny harcerskiej w Niemczech, zorganizowanej w Bytomiu. Zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej (1936). Latem 1936 został zatrzymany na ok. dwie godziny przez policję na komisariacie w czasie prowadzenia biegu na stopnie harcerskie w okolicy miejscowości Friedrichshagen. Do końca 1936 r. pełnił wymienione wcześniej funkcje członka Naczelnictwa, zastępcy hufcowego i drużynowego dwóch drużyn. Po trzeciej odmowie włączenia ZHPwN do Hitlerjugend, zagro-

żony aresztowaniem, 23 XII 1936 wyjechał do Polski, gdzie zamieszkał u brata w Masłowie, gm. Jaskółki.

W styczniu 1937 uczestniczył w kursie instruktorów zuchowych w Nierodzimiu, po którym otrzymał stopień podharcemistrza w specjalności zuchowej. W marcu t.r. otrzymał polskie obywatelstwo, stając się tym samym dezerterskim z wojska niemieckiego. W l. 1937–1939 ukończył z maturą Państw. Liceum Pedagog. w Wągrowcu. W tym czasie był instruktorem w 3 DH im. Władysława Warneńczyka w Wągrowcu, skrzypkiem i zastępcą dyrygenta orkiestry liceum oraz kierował chórem dziecięcym przy szkole ćwiczeń tego liceum. Grał w zespole muzycznym, udzielał lekcji oraz prowadził kurs jęz. niemieckiego dla urzędników skarbowych.

W czasie okupacji pracował w dziale personalnym cukrowni w Środzie Wlkp. W listopadzie 1939 został zaprzysiężony w Wlkp. Organizacji Wojskowej przez dowódcę oddziału Czesława Marciniaka, przyjmując pseud. Lilijka. Po likwidacji tej organizacji przez gestapo w 1940 r. wstąpił do organizacji wojskowej przy Wlkp. ZMW „Wici”, a w kwietniu 1941 do BCh w Środzie Wlkp. Jako pracownik cukrowni, znając doskonale jęz. niemiecki, zajmował się bezpieczeństwem organizacji oraz uprzedzał zagrożonych aresztowaniem. Sam był kilkakrotnie aresztowany i został wysiedlony z mieszkania. W 1944 r. został wysłany na roboty przymusowe, z których udało mu się wrócić w grudniu t.r.

W okresie 1 II–31 VIII 1945 pracował jako nauczyciel w Szkole Podst. nr 1 w Środzie Wlkp., gdzie mieszkał do końca 1946 r. Następnie pracował w „Chemii” w Gliwicach, Teatrze Rapsodycznym w Krakowie, Ośrodku Informacji i Kultury NRD w Warszawie (jako zastępca dyrektora, 1 IX–30 XI 1957), Centrali Obsługi Przedsiębiorstw i Instytucji Artystycznych w Warszawie, Zakładach

Szadkowskiego oraz Państw. Domach Dziecka nr 4 (1 IX 1958–31 VIII 1959) i nr 2 (1 I–31 III 1960) w Krakowie. Kierował zespołem muzycznym w Technikum Łączności (1 IX 1960–31 XII 1961) oraz nauczał jęz. niemieckiego w tymże technikum (1 I 1962–31 VIII 1966), a także na kursach w kilku innych instytucjach. Od 1 IX 1966 był nauczycielem w Technikum Mechanicznym, a od 1 X 1969 do 31 VIII 1975 był zatrudniony jako nauczyciel jęz. niemieckiego w 5 LO w Krakowie, gdzie zorganizował pracownię germanistyczną i skąd przeszedł na emeryturę. W tym czasie przewodniczył uroczystościom jubileuszowym z okazji 100-lecia 5 LO (1972). Uzyskał dyplom nauczyciela szkół średnich w zakresie jęz. niemieckiego (1969) oraz technika ekonomisty w zakresie ekonomiki i organizacji przedsiębiorstwa (1973). Był również tłumaczem przysięgłym jęz. niemieckiego.

W l. 1964–1973 był radnym m. Krakowa, a w l. 1962–1965 ławnikiem Sądu Wojew. w Krakowie. Był członkiem Zarządu Głównego i Zarządu Wojew. w Warszawie Stow. „Wisła – Odra” i Komisji „Rodła”. Należał do ZBoWiD, ZNP oraz Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych.

Otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL (1982). W l. 1982–1998 był członkiem Kom. Hist. Chor. Krak. ZHP. Opublikował w pracach zbiorowych: *W hufcu berlińskim* (w: *70 lat harcerstwa na Śląsku Opolskim*, O. 1983) oraz *Wspomnienia i refleksje byłego instruktora ZHP w N. „Rodła i lilijka”* (w: *Nie rzucim ziemi, skąd nasz ród. Wspomnienia instruktorów ZHPwN*, O. 1987). Na łamach „HR” ukazały się jego artykuły *O dziejach Berlińskiego Hufca ZHP w Niemczech* (1983, nr 1, 2) oraz *Inie ustaniem w walce* (1983, nr 5), a także artykuły biograficzne poświęcone instruktorkom i instruktorom tej organizacji: Stanisławowi Cwołkowi (1984, nr 10), Marii Gąszczak (1985, nr 2), Józefowi Grothowi (1985, nr 8), Józefowi Horstowi (1984, nr 7), Stefanii Jung-Mochnackiej (1983, nr 8), Józefowi Kachłowi (1984, nr 1), Ryszardowi Knosale (1985, nr 1), Józefowi Kwoczkowi (1984, nr 9), Aleksandrowi Omieczyskiemu (1984, nr 3), Władysławowi Planetorzowi (1984, nr 12), Franciszkowi Sarnowskiemu (1985, nr 3) i Stanisławowi Schwalenbergowi (1984, nr 4). W 1995 r. przekazał swoje zbiory archiwaliów, obejmujące działalność ZHPwN, do GK ZHP.

Zmarł 15 IX 2010. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim (1987) i Krzyżem Kawalerskim (1973) Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi (1970), Medalem 40-lecia PL (1984), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1976), Medalem Rodła (1986), Medalem 10-lecia PL (1955), Medalem KEN (1986), Krzyżem BCh (1989), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1966), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1978) i Rozetą-Mieczami (1985), Złotą Odznaką „Za Zasługi dla Ziemi Krak.” (1987), Odznaką Honorową „Zasłużonemu Opolszczyźnie” (1983), Odznaką Honorową Gryfa Pomorskiego (1983), Złotą Odznaką „Za pracę społeczną dla m. Krakowa” (1972), Odznaką za Zasługi dla M. Opola (1983), Złotą Honorową Odznaką Tow. Przyjaciół Szczecina (1983), odznaką Chor. Katowickiej ZHP „Za Zasługi” (1988), oraz złotą Odznaką Ligi dla Przyjaźni między Narodami (NRD, 1982).

Otrzymał honorowe tytuły Zasłużonego Nauczyciela PRL (1984) i Instruktora Seniora ZHP (1984), a także Nagrodę Min. Oświaty i Wychowania II st. (1973).

Był żonaty, miał córkę Małgorzatę (ur. 1952).

— Wojtycza J. *Bibl. prac Kom. Hist. Krak. Chor. ZHP 1980–2004*, Kr. 2005, s. 17; tenże *Historia harcerstwa na łamach „HR”*. *Bibl. za l. 1982–1990*, „Harc.” 1997, nr 11/12, s. 39, 42–43; — Kapiszewski H. *ZHPwN*, W. 1969,

s. 139; Nowak A. *Skauting – harcerstwo polskie w Berlinie 1912–1939*, P. 1983, s. 56, 60–62, 69–70; *Pokłosie jubileuszu stulecia 5 LO im. Augusta Witkowskiego w Krakowie*, Kr. 1973, s. 11, 18, 32, 87; — Gajdzik P. *I nie ustaniem w walce*, „HR” 1983, nr 5, s. 23–27; tenże *O dziejach Berlińskiego Hufca ZHP wN*, „HR” 1983, nr 1, s. 35–36; nr 2, s. 5–8; Nowak A. *Wspomnienia harcerskie. Berlin-Poznań 1912–1939*, W. 1983, s. 2, 57, 63–64, 66–70, 81; — „Harczerz Opolski” [O] 1983, wyd. specjalne nr 2, dod. do kwartalnika „Wczoraj – Dzisiaj – Jutro”, s. 24; — Arch. 5 LO w Kr.: tecz. akt osobowych, pismo z 24 V 1967 w sprawie zaliczenia stażu pracy; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: kserokopie dokumentów (opinia dyr. 5 LO w Kr. z 30 IV 1973, podziękowanie naczelnika ZHP za arch. przekazane do GK ZHP z 3 I 1996, potwierdzone notarialnie oświadczenia: J. Hryniewieckiego-Sroczyńskiego z 6 I 1981, F. Jung-Mochackiej z 8 VII 1969, J. Kachła z 21 VII 1970, C. Korka z 18 VIII 1966, F. Skiby z 21 VIII 1978, T. Karnowskiego z 26 VIII 1988, E. Rydzynskiego z 28 V 1969, T. Świta z 16 VIII 1978, poświadczenie Polskiego Komitetu w Berlinie z 7 XI 1946, życzorys, b.d., mps, zaświadczenie Polskiego Związku Zachodniego Okręg Poznański L. 114/45 z 2 X 1945 [dot. rodziców], legitymacja ZPwN F. Gajdzika z 1 I 1923, legitymacja nr 713 Odznaki Wiary i Wytrwania F. Gajdzika z 6 III 1938); — inf. działu kadr 5 LO w Kr. i hm. Eugeniusza Loski.

Janusz Wojtycza

GOLEC Józef, pierw. Otton (1935–2017), pedagog, podharczmistrz, komendant szczepu im. kontradmirała Włodzimierza Steyera w Sopocie (1973–1979).

Urodził się 30 III 1935 w Cieszynie w rodzinie Józefa (1911–1989, hutnika) i Zofii z d. Wanat (1912–1992). Miał brata Emila (ur. 1933, poligrafa) oraz siostrę Stefanię (zameżną Bojda, ur. 1938, artystę-stęplastyka, nauczycielkę). W wieku 12 lat imię Ottona zmienił na Józef, po ojcu i dziadku.

Po ukończeniu miejscowej szkoły ćwiczeń zdał egzamin do Państw. Liceum Sztuk Plastycznych w Krakowie, jednak z powodu nieuzyskania miejsca w internacie nie rozpoczął w nim nauki. Kontynuował edukację w cieszyńskim Liceum Pedagog., w klasie o profilu wych. fiz. W 1955 r. ukończył liceum i otrzymał nakaz pracy jako nauczyciel wych. fiz. oraz śpiewu w Szkole Podst. w Wojkowicach Komornych na Górnym Śląsku. Po trzech miesiącach otrzymał powołanie do wojska. Trafił do Marynarki Wojennej. Po okresie unitarnym w Uście został przeszkolony w 7 Szpitalu Marynarki Wojennej w Gdańsku-Oliwie i dalszą służbę pełnił jako sanitariusz. W 1957 r. został przeniesiony na okręt hydrograficzny ORP „Bałtyk”; w czasie pełnienia na nim służby wziął udział w polskiej ekspedycji naukowej na Spitsbergen.

Po opuszczeniu wojska zamieszkał w Sopocie i w listopadzie 1957 podjął pracę w miejscowej Szkole Podst. nr 3. Był nauczycielem wych. fiz. Posiadając uzdolnienia plastyczne, podjął się prowadzenia szkolnej kroniki, a z czasem także kółka plastycznego. Pod jego opieką uczniowie tworzyli prace nagradzane i wyróżniane w konkursach sztuki dziecięcej. Pod jego kierunkiem rozpoczynali swoją działalność artystyczną m.in. prof. Maciej Świeszewski i prof. Anna Królikiewicz (oboje związani z ASP w Gdańsku). Ukończył dwa kursy dla nauczycieli rysunków, podnosząc swoje umiejętności metodyczne.

W 1961 r. został przeniesiony do Szkoły Podst. nr 2 w Sopocie na stanowisko nauczyciela plastyki. W nowej szkole zorganizował pracownię plastyczną z prawdziwego zdarzenia, m.in. projektując stoliki dające się przekształcić w sztalugi. W grudniu 1965 został powołany na stanowisko kierownika (później dyrektora) Szkoły Podst. nr 8 w Sopocie. Wprowadził w tejsze szkole nauczanie jęz. esperanto oraz gry w szachy. W 1972 r.

w oparciu o szkołę stworzył pierwsze w Polsce Muz. Esperanto i jedyny w Polsce Dziecięcy Teatrzyk Esperancki. Kierowana przez niego szkoła w 1973 r. została wpisana na listę Szkół Stowarzyszonych UNESCO. Latem 1973 jedna ze szkolnych drużyn harcerskich wzięła udział w międzyn. obozie esperanckim w Sikindy na Węgrzech.

Rozwijał w szkole działalność turystyczną, sportową i harcerską. W 1974 r. został mianowany podharcemistrzem. Włączył się w pracę szczeptu harcerskiego, który nosił imię kontradmirała W. Steyera. Najpierw był instruktorem szczeptu, a od września 1973 jego komendantem. Początkowo prowadził krótkie wycieczki piesze i rowerowe, później dłuższe obozy wędrownie; harcerze brali udział w rajdach regionalnych i ogólnopolskich oraz obozach wędrownych (w czasie obozu w 1975 r. przeszli ponad 400 km z Rumunii do Zakopanego). Wprowadził indywidualne i drużynowe współzawodnictwo w odbywaniu wypraw, dając przykład osobście, np. w 1981 r. był wśród instruktorów liderem z wynikiem przebytych pieszo 1285 km.

Jako dyrektor szkoły stowarzyszonej w UNESCO i komendant szczeptu organizował wyjazdy zagraniczne: obozy, zimowiska i wycieczki. Do 1980 r. harcerze z jego szczeptu zwiedzili Czechosłowację, Bułgarię, NRD, Rumunię, Węgry, Francję, Danię, Szwecję i Finlandię. W 1979 r. przekazał funkcję komendanta i został zastępcą komendanta szczeptu.

W l. 1976–1980 był członkiem Rady Hufca Sopot. Organizował w hufcu konkursy plastyczne i turnieje szachowe.

Podczas stanu wojennego w lutym 1982 został zmuszony do ustąpienia ze stanowiska dyrektora szkoły; pozwolono mu jeszcze do końca roku szkolnego prowadzić lekcje plastyki. Później musiał pożegnać się z pracą w oświacie, zaprzestał też działalności harcerskiej. Podjął pracę w sklepie z pamiątkami, co pozwo-

liło mu na utrzymanie rodziny. W 1985 r. na zaproszenie mera Paryża wyjechał do Francji z kolekcją prac dziecięcych, która była prezentowana m.in. w Galerii Pierre Cardinoraż w Akademii Katolickiej w Trewirze. W nast. roku powrócił do kraju, ale nadal nie zezwolono mu na pracę w szkole, którą wcześniej kierował. Został nauczycielem plastyki w Szkole Podst. nr 53 w Gdańsku-Nowym Porcie, skąd przeszedł na emeryturę w 1989 r.

Na emeryturze dorywczo prowadził zajęcia plastyczne z dziećmi w Sopocie i Cieszynie oraz na zaproszenie m.in. w Czechach, Niemczech, Francji, Danii, Rosji i Izraelu. Jego wychowankowie zdobyli 324 medale w międzyn. konkursach sztuki dziecięcej. W ciągu 50 lat pracy pedag. skutecznie realizował wychowanie estetyczne.

Zajmował się także badaniem i popularyzowaniem historii rodzimego Cieszyna oraz Sopotu. Efektem tych działań były liczne publikacje prasowe oraz książkowe. Tworząc słowniki biograficzne, zwracał szczególną uwagę na harcerską działalność opisywanych postaci. Interesował się również historią ruchu esperanckiego i mniejszości żydowskiej w Polsce oraz filatelistyką.

Bywał na kominkach i ogniskach harcerskich. Przygotował kilka haseł do *Małego bedekera sopockiego harcerstwa* (Sopot 2005), udostępniał posiadane materiały na harcerskie wystawy. Zasiadał w jury w organizowanych przez Hufiec Sopot konkursach plastycznych o zasięgu regionalnym i ogólnopolskim, m.in. w Konkursie Plastycznym „Pocztówka z wakacji”.

Przez całe życie był aktywny społecznie. W l. 1990–2002 był radnym Sopotu, w ostatniej z trzech kadencji pełniąc funkcję przewodniczącego komisji kultury. Od 1972 do 1976 r. był wiceprezesem Zarządu Głównego Polskiego Związku Esperantystów, a ponadto przewodniczącym XVIII Ogólnopolskiego Kongresu

Esperantystów (Sopot 1973). Był członkiem kolegium redakcyjnego miesięcznika „Nowa Szkoła” (1980–1983). W 1980 r. został członkiem Międzyn. Stow. Wychowania przez Sztukę InSea. Aktywnie działał w nauczycielskiej „Solidarności”. Od 1998 r. był członkiem Stow. Autorów Polskich.

Był autorem lub współautorem ponad 60 publikacji (od kilkunastostronicowych broszur po kilkusetstronicowe słowniki biogr.), 1355 ekslibrisów stworzonych w l. 1982–2016 (w tym 37 tzw. ekslibrisów koronkowych), blisko tysiąca projektów cieszyńskich koronek, około tysiąca krzyżówek i zagadek umysłowych. Dziecięce prace plastyczne stworzone pod jego kierunkiem były prezentowane w kraju i za granicą na wystawie „Mali świadkowie wielkich wydarzeń”, ponadto 61 z nich zamieszczono w okolicznościowym albumie wydany w 25. rocznicę Gdańskiego Sierpnia pt. *Obrazki z historii* (G. 2005), a ponad 200 znalazło się w książkach autorstwa ks. Jana Twardowskiego.

Zmarł 26 VIII 2017 w Sopocie i został pochowany na miejscowym Cmentarzu Komunalnym. Mowę pożegnalną wygłosił jego wychowanek, marszałek Senatu Bogdan Borusewicz.

Został odznaczony Krzyżem Oficerskim (2012) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi, Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego, odznaką Zasłużony Działacz Kultury. W 1966 r. otrzymał tytuł Gdańszczanina Roku. W 2008 r. został Honorowym Obywatelem Gminy Goleszów, a w 2012 r. Honorowym Obywatelem M. Cieszyna. Dwukrotnie otrzymał Nagrodę Min. Oświaty I st. Został laureatem nagrody Fundacji Polcul im. Jerzego Bonieckiego (Australia, 2009). W 2018 r. fragment sopockiej ulicy prowadzącej do szkoły, której był dyrektorem, nazwano jego imieniem. Jego działalność prezentowała wystawa „Między

Cieszynem a Sopotem – życie i działalność Józefa Golca” (2011–2012). Poświęcono mu dwie książki – W. Pieńkowskiego *Alfabet Józefa Golca* (Cieszyn 2015) i M. Guldy *Człowiek – nauczyciel – twórca. Józef Golec, sopocki cieszyńnianin* (Gd. 2010).

W 1957 r. poślubił Notburkę Ewertowską (1932–2009, pielęgniarkę, w związku tym miał córkę Brygidę (zamężną Łukacz, ur. 1958, fotografkę) i syna Mariusza (1960–2013, przedsiębiorcę, poligrafa, grafika). W 1972 r. zawarł związek małżeński z Lubomiłą Pędzisz (ur. 1943, nauczycielką), z którą miał córkę Ewę (zamężną Kluge, ur. 1974, ekonomistkę).

— *Ekslibris polski* [online] http://ekslibrispolski.pl/?page_id=2854 [dostęp 05 IV 2020]; Golec J. *Sopot. Kronika XX w.*, Gd. 2001; *Mały bedeker sopockiego harcerstwa*, red. D. Szczecina, Sopot 2005, s. 63–65; — Golec J., Głembin R. *Dwa wieki sopockiego szkolnictwa*, Cieszyn 2014, s. 166–167, 170–173, 192–198, 268–273, 348–349; Gulda M. *Człowiek – nauczyciel – twórca. Józef Golec, sopocki cieszyńnianin*, Gd. 2010; Pieńkowski W. *Alfabet Józefa Golca*, Cieszyn 2015; Szczecina D. *Harcerski Klub Sportowy Sopot i jego następcy*, Sopot 2016, s. 41–42; tenże *Księga stulecia sopockiego harcerstwa*, Sopot 2019, s. 102, 123, 145; tenże *Sopockie harce*, Sopot 1997, s. 83; — Arch. Hufca ZHP Sopot: kartoteka instruktorska, rozkazy.

Dariusz Szczecina

GOLKA Salomea Janina (1905–1989), magister biologii, uczestniczka tajnego nauczania, harcmistrzyni, instruktorka Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerek (1936–1939) i Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1959).

Urodziła się 22 X 1905 w Krakowie w rodzinie Józefa (1878–1938, asesora dyrekcji kolei w Krakowie) i Kunegundy z d. Etryk (1882–1970). Miała młod-

GOLKA SALOMEA JANINA

sze rodzeństwo, siostry Władysławę (zamężną Figuła, 1907–1978, ekonomistkę) i Marię (1917–1999, inżynier rolnik) oraz braci Józefa (1910–1966, inżyniera metalurga, więźnia KL Gross-Rosen) i Stanisława (1919–1997, inżyniera, zam. w Stanach Zjednoczonych).

Po ukończeniu Szkoły Powsz. im. św. Scholastyki i gimnazjum odbyła w l. 1927–1931 studia w zakresie zoologii na Wydz. Filozoficznym UJ, uzyskując stopień magistra na podstawie pracy pt. *Nabłonek torby legowej Siphonostoma typhle*, napisanej pod kierunkiem prof. Michała Sie-dleckiego. Pracowała jako nauczycielka biologii i fizyki w Pryw. Gimnazjum i Liceum Żeńskim im. św. Rodziny.

Z harcerstwem zetknęła się w 1930 r. poprzez koleżankę ze studiów Zofię Kottik. Przyrzeczenie harcerskie złożyła 1 I 1932. Na terenie szkoły zorganizowała trzy drużyny harcerek. Co roku prowadziła letnie i zimowe obozy oraz kursy zastępowych Krak. Chor. Harcerek. Od grudnia 1931 była w komendzie chor. referentką spraw ochrony przyrody, a w l. 1932–1933 – zastępcą sekretarza Zarządu Oddziału ZHP w Krakowie.

W 1933 r. prowadziła kurs zastępowych drużyn kolejowych. Stopień podharcemistrzynie otrzymała 5 VI 1936. W r. 1936/37 była kierowniczką Ref. Organizacyjnego, od października 1937 Wydz. Kształceniowego i Działu Drużynowych Harcerek, od 6 XII 1937 Ref. Kształcenia Starszyny i od 1 I 1939 Ref. Starszych Dziewcząt Komendy Krak. Chor. Harcerek. Latem 1939 była komendantką obozu drużynowych wędrowniczek w Jurgowie.

We wrześniu 1939 jako instruktorka harcerska w ramach Pogotowia Harcerek obsługiwała w Krakowie grupy wysiedlonych z Wielkopolski, pracując w punkcie kwaterekowym w koszarach przy ul. Warszawskiej. Pracę na rzecz wysiedlonych kontynuowała w ramach działalności RGO, a następnie Sekcji Charyta-

tywnej Obywatelskiego Komitetu Pomocy dla Wysiedlonych.

Do 20 XI 1939 pracowała w dotychczasowej szkole, później natomiast w zawodowej szkole żeńskiej. Równocześnie przez cały okres okupacji prowadziła konspiracyjne nauczanie w zakresie gimnazjum i liceum ogólnokształcącego, pracując w ramach tajnych kompletów w Ośrodku Nauczania nr 5. Ponadto weszła w skład Komisji Oświecenia Publicznego, skupionej wokół b. naczelnika Kuratorium Okręgu Szkolnego Krak. Włodzimierza Gałęckiego, organizującej i koordynującej tajne szkolnictwo na terenie okręgu. Pełniła także funkcję łączniczki tajnego Okręgowego Biura Szkolnego z terenem. Brała udział w pracach zespołu przygotowującego założenia działalności z zakresu różnych dziedzin w przyszłej wolnej Polsce. Zebrania tego zespołu odbywały się w jej mieszkaniu. Działała w chrześcijańskim ruchu Unia.

Po wojnie uczyła w Liceum św. Jacka, a po likwidacji tej szkoły w powstałym na jej miejscu Zespole Szkół Gastronomicznych. W 1972 r. przeszła na emeryturę.

Po reaktywowaniu ZHP w 1956 r. pracowała w l. 1957–1959 w Komendzie Krak. Chor. Harcerstwa, pełniąc funkcje członka Komendy Chor. (1 IX 1957–1 II 1959), instruktorki (25 IV–20 X 1957) i kierowniczką Wydz. Harcerskiego (20 X 1957–20 X 1958) oraz kierowniczką Ref. Drużyn Starszych w Wydz. Drużyn Miejskich (20 X 1958–10 X 1959).

Została zweryfikowana w stopniu podharcemistrzynie (20 I 1958), a następnie otrzymała stopień harcmistrzynie (1 VII 1958). Zimą 1957/58 była komendantką chorągwanego kursu drużynowych w Zwardoniu, a latem 1958 chorągwanego kursu drużynowych młodzieży starszej w Podszklu k. Czarnego Dunajca. W l. 1959–1960 pozostawała instruktorką w rezerwie.

Zmarła 18 IV 1989. Została pochowana na cmentarzu Podgórskim.

W styczniu 1943 wzięła pod opiekę ósmiomiesięcznego żydowskiego chłopca Jerzego Indraszkiewicza (1942–1996, socjologa, doktora habilitowanego, profesora Uniw. Ekonomicznego w Krakowie), którego matka zginęła w KL Auschwitz; wychowywała go i wykształciła.

— *Słownik biogr. nauczycieli w Małopolsce w l. II wojny światowej (1939–1945)*, red. J. Chrobaczyński, Kr. 1995, s. 195–196; — *Harcerki 1939–1945*; Leonhard *Kalendarium*; Mileska *Materiały do historii*, t. 1; Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. *Mat. do historii Krak. Chor. Harcerstwa w l. 1956–1959*, Kr. 2000, s. 9–11, 14, 16; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki; Rozkaz komendantki Krak. Chor. Harcerek L. 4 z 1 I 1939*, „Rozkazy i Okólniki Zarządu Okręgu, Komend Chor. Harcerek i Harcerzy” 1939, nr 4; *Rozkaz Naczelniczeki GK Harcerek L. 10 z 9 XII 1931*, „WU” 1932, nr 1, s. 2; *Rozkaz Naczelniczeki Harcerek L. 5 z 5 VI 1936*, „WU” 1936, nr 6, s. 84; tenże *L. 11 z 6 XII 1937*, „WU” 1937, nr 11, s. 167; tenże *L. 2 z 17 III 1939*, „WU” 1939, nr 3, s. 57; tenże *L. 9 z 20 VI 1939*, „WU” 1939, nr 6, s. 124; *Rozkaz Naczelniczeki ZHP L. 9 z 14 VI 1932*, „WU” 1932, nr 6, s. 63; tenże *L. 11 z 30 V 1933*, „WU” 1933, nr 6, s. 100; *Spraw. Zarządu Oddziału, Komendy Chor. Harcerek i Harcerzy za r. 1932*, s. 3; *toż za r. 1932*, s. 3–4; „WU” 1957–1961; — Arch UJ: Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis 1922/23–1929/30 (sygn. S II-517, teczka akt S. Golkówna, KM 56); Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: Golka J. ankieta pers. instruktorki z 20 I 1981, mps; — inf. bratanicy mgr Anny Golki-Jędrygas używane za pośrednictwem hm. Jadwigi Skiby.

Janusz Wojtycza

GÓRZEWSKI Jan (1927–2016), adwokat, radca prawny, harcmistrz, kierownik Wydziału Finansowo-Gospodarczego Komendy Chorągwi Gdańskiej ZHP (1957–1974), współtwórca Domu Harcerza w Gdańsku.

Urodził się 1 I 1927 w Trzeczaliszkach w woj. wileńskim w rodzinie Franciszka (rolnika) i Anieli z d. Liminowicz. Miał siostrę Stanisławę i brata Edwarda.

W l. 1933–1940 uczył się w Szkole Powsz. w Duksztach Pijarskich k. Wilna. Do harcerstwa wstąpił w 1939 r. i w drużynie harcerskiej w swojej szkole działał do r. 1940. W 1944 r. w szeregach AK brał udział w akcji „Burza” na Wileńszczyźnie. By uniknąć aresztowania przez Sowieców, w t.r. wstąpił do II Armii WP i w jej składzie przeszedł szlak bojowy do Budziszyna. Po zwolnieniu z wojska w l. 1946–1948 pracował jako robotnik w Fabryce Mebli w Bydgoszczy, a po przeszkoleniu podjął w 1948 r. pracę w służbach finansowych Powsz. Organizacji Służba Polsce (POSP) w Gdańsku. Po ukończeniu Liceum Ekonomicznego (1951) objął stanowisko szefa Wydz. Finansowego Komendy Wojew. POSP w Gdańsku. W 1955 r. został powołany na stanowisko kierownika Sektora Administracyjno-Finansowego w Zarządzie Wojew. ZMP w Gdańsku; funkcję tę pełnił do rozwiązania ZMP.

W styczniu 1957 został zatrudniony na stanowisku głównego księgowego-kierownika Wydz. Finansowo-Gospodarczego w Komendzie Gdańskiej Chor. Harcerstwa, której komendantem był hm. Józef Grzesiak. Po ukończeniu kursów otrzymał stopnie instruktorskie: przewodnika i podharcmistra (1959) oraz harcmistrza (1960). Wychował dziesiątki instruktorów o specjalności ekonomicznej, w tym sześciu swoich następców na stanowisku głównego księgowego chorągwi. W 1962 r. jako zastępca komendanta chorągwanego zlotu odpowiadał za sprawy kwatermistrzowskie. Wniósł ogromny wkład w rozwój bazy materialnej chorągwi, zwłaszcza w rozbudowę HOM w Pucku wraz z jego flotyllą i budowę Domu Harcerza w Gdańsku.

W 1970 r. otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL. W l. 1972–1974 był

członkiem Rady Chor., a od 1973 r. również członkiem Prezydium Rady i Komendy Chor. W l. 1965–1972 pracę zawodową i działalność instruktorską łączył ze studiami zaocznymi na UMK w Toruniu, gdzie w 1968 r. ukończył Zawodowe Studium Administracyjne, a w 1972 r. Wydz. Prawa i Administracji, uzyskując tytuł magistra prawa. Następnie do 1974 r. odbywał aplikację arbitrażową, zakończoną uzyskaniem uprawnień do wykonywania zawodu radcy prawnego. W 1985 r. został wpisany na listę adwokatów Izby Adwokackiej w Gdańsku.

W 1974 r. zrezygnował z pracy etatowej w ZHP i podjął pracę w Oddziale Przedsiębiorstwa Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków (PKZ) w Gdańsku, gdzie pracował do r. 1985 (okresowo w bazie PKZ w Rydze). Do emerytury w 2010 r. prowadził własną kancelarię radcy prawnego i adwokata. Przez wiele lat doradzał Komendzie Chor. Gdańskiej i należał do Chorągwaniej Komisji Rewizyjnej (1980–1984). Od 2013 r. był członkiem Harcerskiego Kręgu Seniorów „Korzenie”. W 2015 r. napisał artykuł *Jak powstał Dom Harcerza w Gdańsku*, opublikowany w pracy zbiorowej *Tak było* (W. 2017).

Zmarł 23 IX 2016. Został pochowany w honorowej asyście gdańskiej palestry i harcerstwa na cmentarzu Gdańsk-Łostowice. W „Gdańskim Kwartalniku Adwokackim” autor wspomnienia pośmiertnego napisał: *Janek to tzw. „stara, dobra szkoła adwokacka”, swoją postawą życiową, która przekładała się na pracę zawodową, był wzorem dla innych, bo skupiał w sobie nie tylko wiedzę, rzetelność, ale też zasady, które winny być zawsze brane pod uwagę przez każdego z nas.*

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Złotym (1970), Srebrnym (1959) i Brązowym (1956) Krzyżem Zasługi, Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1967), odznaką Zasłużonym Ziemi Gdańskiej (1966)

i Honorową Odznaką Ofensywy Zuchowej (1961). W 1974 r. został wyróżniony Honorowym Proporcem Komendanta Chor. Gdańskiej „Za długoletnią zaangażowaną pracę instruktorską w ZHP”. W 2018 r. poświęconą mu tabliczkę epitafrą umieszczono w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku.

Miał synów Janusza (1951–2013) i Leszka (ur. 1951) oraz córkę Bożenę (zameżną Kazimierczyk, ur. 1958).

— *Leksykon Chor. Gdańskiej ZHP*, red. Z. Kuligowski, G. 2018, s. 19; Puchała *Poczet*, t. 1, s. 442; — *Harcerstwo gdańskie*, s. 104, 182; — Górzewski J. *Jak powstał Dom Harcerza w Gdańsku*, w: *Tak było. Drogi i rozstaje harcerstwa*, W. 2017, s. 191–194; — *Szpalty pamięci – adwokaci Pomorskiej Izby Adwokackiej zmarli w 2016 r.*, „Gdański Kwartalnik Adwokacki” 2016, nr 44, s. 22 [cyt.]; — Arch. Komendy Chor. Gdańskiej ZHP: *Spraw. z działalności Gdańskiej Chor. ZHP za okres 20 kwietnia 1969 – 2 marca 1974*, G. 1974, s. 46–68, 71–72, 80; — dok. w pos. autora [kopie]: pismo Prezydium WRN w G. z 20 XI 1969 dot. pracy J. Górzewskiego w Komisji Planu i Finansów, *Autobiografia J. Górzewskiego* z 18 III 1985, rkps; kwestionariusz wstąpienia do HKS „Korzenie” z 16 X 2014, rkps; *Inf. J. Górzewskiego dot. budowy Domu Harcerza w Gdańsku*, G. 2014, rks; pożegnanie hm. J. Górzewskiego, wygłoszone przez Z. Kuligowskiego na pogrzebie w dn. 29 IX 2016; — inf. wnuczki Wioletty Kazimierczyk.

Zenon Kuligowski

GROHS de ROSENBERG Władysław, pseud. Feliks Skarga, używał nazwiska Walenty Głowacz (1910–1977), ksiądz, podharc mistrz, kapelan Hufca Harcerzy Oświęcim (1939), hufcowy Hufca Harcerzy Kęty (1947–1948).

Urodził się 18 VII 1910 w Podgórzu k. Krakowa w rodzinie Franciszka (urzędnika kasy chorych) i Małgorzaty

z d. Sehn. Miał braci Jana (1909–1921) i Edmunda (1913–1994), który przywiózł do Chrzanowa 70 matek z dziećmi, po upadku powstania warszawskiego wywiezionych przez Niemców do obozu we Wrocławiu – w ten sposób zapobiegł odeśłaniu kobiet do KL Auschwitz i zniemczeniu dzieci.

W czerwcu 1928 zdał maturę w Państw. Gimnazjum im. S. Staszica w Chrzanowie. W czasie nauki gimnazjalnej wstąpił do harcerstwa, które w Chrzanowie w tym czasie rozwijało się prężnie pod opieką m.in. prof. Z. Krawczyńskiego oraz phm. Józefa Mędyka. W 1927 r. uczestniczył w obozie instruktorskim Krak. Chor. Męskiej. Od 25 XI 1927 do 1 X 1928 był drużynowym 1 Drużyny Harcerzy (DH) im. T. Kościuszki w Chrzanowie. Od 8 V 1928 był również członkiem komisji na stopień ćwika Hufca Męskiego w Chrzanowie.

W l. 1928–1933 studiował teologię na UJ, uzyskując absolutorium (27 VII 1933). W tym czasie przeprowadził 24-osobowej reprezentacji 1 DH w Chrzanowie na II Narodowy Zlot w Poznaniu (lipiec 1929) i zdobył stopień podharc mistrza. W dn. 9 IV 1933 z rąk kard. Adama S. Sapiehy otrzymał święcenia kapłańskie. Był wikarym w Zawoi (1933–1934) i Milówce (1934–1935). Równocześnie był instruktorem w Komendzie Hufca Harcerzy w Wadowicach, a następnie w Żywcu. Został mianowany kapelanem podobozu nr 2 (Krak. i Kieleckiej Chor. Harcerzy) na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale, brak jednak potwierdzenia, że w zlocie uczestniczył.

W l. 1935–1938 był wikarym w Czernichowie i katechetą w tamtejszej Państw. Średniej Szkole Rolniczej (17 VIII 1935–18 VIII 1938). Od 1939 r. był wikarym w Oświęcimiu; w lutym t.r. został kapelanem Hufca Harcerzy w Oświęcimiu.

Po wybuchu wojny w jego mieszkaniu zorganizowano harcerski punkt kontaktowy. Struktury harcerskie zostały włą-

czone do oddziału PCK i objęły opieką polskich jeńców osadzonych przez Niemców w łagrze utworzonym w Oświęcimiu, którzy stąd byli wywożeni do obozów na terenie III Rzeszy. Kontaktując się z jeńcami, sporządził listę osadzonych w łagrze. W grudniu 1940, po utworzeniu KL Auschwitz, udał się wraz z ks. Rudolfem Schmidtem do komendanta obozu Rudolfa Hössa z listem abpa Sapiehy. Nie uzyskał zgody na odprawianie w obozie mszy, ale otrzymał zezwolenie na przesłanie więźniom 6 tys. paczek świątecznych. Urządził w swoim mieszkaniu magazyn żywności, odzieży, lekarstw i środków czystości, które przekazywano uwięzionym. Do niego była też dostarczana korespondencja do więźniów i od więźniów z prośbą o jej wysłanie do adresatów. Podjął współpracę z ZWZ.

W l. 1941–1942 był także katechetą w szkołach powsz. w Kętach. Dn. 21 VII 1942 został aresztowany przez gestapo za zorganizowanie wspólnego śniadania po uroczystości pierwszej komunii (zarzut – przestępstwo gospodarcze). Po zwolnieniu (29 lipca) przez rok ukrywał się przed gestapo w Kętach i Katowicach. Pod pseud. Feliks Skarga pełnił posługę kapelana AK na Okręg Śląski, Inspektorat Bielsko i Obwód Oświęcim. Brał czynny udział w pracach Inspektoratu Bielskiego AK i uczestniczył w nawiązywaniu kontaktów z komendami różnych organizacji konspiracyjnych w terenie.

Ponownie został aresztowany 10 XI 1944. Był więziony w KL Auschwitz, w bloku nr 11, gdzie odprawiał msze św., głosił kazania, spowiadał, komunikował oraz udzielał wiatyku przed egzekucją i zbiorowego rozgrzeszenia prowadzonym na śmierć, a za cichą zgodą blokowego i sztabowego odprawił nawet pasterkę. W dn. 18 I 1945 znalazł się w grupie więźniów ewakuowanych pieszo do KL Mauthausen, gdzie przystąpił do obozowego ruchu oporu „Nie”. Został wyzwolony 5 V 1945. Współpracując z Amerykanami,

doprowadził do aresztowania niemieckiej załogi obozu.

Po wojnie był katechetą w Gimnazjum i Liceum w Jaworznie (1945–1946) oraz Kętach (1946–1949). Latem 1946 był komendantem obozu stałego Hufca Harcerzy Jaworzno w Dubiu. Jesienią (20 XI 1946) objął funkcję hufcowego Hufca Harcerzy w Kętach. Naczelnik Harcerzy 15 II 1947 przywrócił mu stopień podharcemistrza.

W czasie wakacji 1947 był komendantem obozu wędrownego w Pieninach i Gorcach. W październiku 1947 został mianowany przewodniczącym komisji na stopień harcerza orlego dla Hufca Kęty. W dn. 10 IV 1948 zwolniono go z funkcji hufcowego, a 1 IV 1949 uzyskał zwolnienie z ZHP na własną prośbę.

W l. 1949–1964 pełnił funkcje notariusza dekanatu oświęcimskiego oraz administratora parafii w Osieku w dekanacie oświęcimskim. Był głównym inicjatorem utworzenia tam odrębnej parafii i budowy kościoła. Opracował w tym czasie *Historię Malca* (mps), wsi w okolicy Kęt, przypuszczalnego miejsca urodzenia św. Jana Kantego. W 1964 r. przybył do Wieliczki. Tu aż do śmierci był proboszczem parafii św. Klemensa. W l. 1968–1971 był wicedziekanem, a od 1973 r. dziekanem dekanatu Wieliczka.

Był cenionym kaznodzieją i rekolekcjonistą. Jako proboszcz wielicki dokonał gruntownej restauracji kościoła oraz plebanii. Uporządkował skarbiec kościelny i bibliotekę parafialną oraz przyczynił się do konserwacji zabytkowego kościoła pw. św. Sebastiana. Za jego probostwa w 1968 r. miała miejsce peregrynacja Obrazu Jasnogórskiego, a w 1970 r. wizytacja kanoniczna parafii św. Klemensa przez ks. kard. Karola Wojtyłę i wizyta abpa A. Cassaroli wraz z kard. Wojtyłą w kopalni.

Nie pił i nie palił, uprawiał z zamiłowaniem turystykę, był zapalonym kierowcą, pisał wiersze, zbierał książki i znaczki.

Zmarł 20 XII 1977 i został pochowany na cmentarzu w Osieku. Nabożeństwo żałobne w kościele pw. św. Klemensa w Wieliczce odprawił kard. Wojtyła, abp metropolita krak., w wygłoszonej homilii przedstawiając go jako wybitnego kapłana i Polaka.

Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami.

W wielickiej farze upamiętnia go obraz olejny w zakrystii oraz umieszczona w bocznej kruchcie płyta marmurowa z jego podobizną odlaną w brązie (ufundowana przez parafian), a także tablica na ścianie wewnętrznej kościoła nad chórem o treści: *Bogu niech będzie chwała, że dzięki ofiarom parafian wielickich kościół ten został odnowiony za pontyfikatu Pawła VI, metropolity krak. Karola Kard. Wojtyły, proboszcza Władysława de Rosenberg Grohsa w l. 1970–1972.*

W grudniu 2002 w sali „Magistrat” Urzędu M. i Gm. Wieliczka odbyło się spotkanie z cyklu „Wieliczka – Wieliczanie” pt. „Ku pamięci księdza Władysława de Rosenberg Grohsa (1910–1977), proboszcza i dziekana w Wieliczce – w 25. rocznicę śmierci”. Pokłosem spotkania było poświęcone mu wydawnictwo.

— Gawlik M., Szczepaniak J. *Księża katecheci diecezji krak. 1880–1939. Słownik biogr.*, t. 1, Kr. 2000, s. 73; Hadyś W. *Miejsca pamięci narodowej na terenie m. i gm. Chrzanów. Katalog*, Chrzanów 1982 [dot. E. Grohsa de Rosenberg]; — Czech D. *Kalendarz wydarzeń w KL Auschwitz*, Oświęcim 1992; Duda J. 60. spotkanie z cyklu „Wieliczka – Wieliczanie” pt. „Ku pamięci Władysława de Rosenberg Grohsa (1910–1977), proboszcza i dziekana w Wieliczce – w 25. rocznicę śmierci”, Wieliczka 2003; Michalik A. *Skauci i harcerze w Chrzanowie 1912–1945*, w: *Chrzanów. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 3, red. B. Krasnowolski i in., Chrzanów 2009, s. 192; Szafranski M. *Mija 77. rocznica pierwszej akcji pomocy więźniom Auschwitz* [online] <https://dzieje.pl/aktualnosci/rocznica-pierwszej-akcji-pomocy>

wieziom-auschwitz [dostęp 20 IX 2023]; — *Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego. Spała 11–25 lipca 1935 r. Przewodnik po Zlocie. Dzienniczek uczestnika*, red. E. Konopacki, W. [1935], s. 25; *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 1 z 15 I 1947*, „WU” 1947, nr 1–12, s. 25; *Rozkazy i okólniki Krak. Chor. Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; *Rozkazy Krak. Chor. Harcerzy/Chor. ZHP w Krakowie z l. 1945–1950*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2018 [CD]; — Arch. UJ: księgi studentów, sygn. S II 363, S II 371, S II 387, S II 650 1932/33 WT; Arch. Kurii Metropolitalnej w Kr. [inf. dot. rodziców W. Grohsa]; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkaz pers. Naczelnictwa ZHP nr 1 z 1 IV 1949*; Parafia św. Mikołaja w Chrzanowie: Księga chrztów [dot. rodzeństwa].

Janusz Wojtycza

H

HAŁA Józef (1904–1937), górnik, harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Knurowie (1931, 1934–1937), kierownik Wydziału Przystosobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego Komendy Śląskiej Choraży Harcerzy (1936–1937).

Urodził się 20 III 1904 w Sosnowcu w rodzinie Antoniego (1860–1916, pracownika parowozowni w Sosnowcu) i Magdaleny z d. Blocher (1869–1946). Miał liczne rodzeństwo.

W 1918 r. ukończył szkołę powsz., a następnie Miejską Szkołę Doksztalającą Zawodową w Sosnowcu (20 VI 1922). Od 1916 do 1918 r. należał do 2 Zagłębiowskiej Drużyny, tzw. „Drugiej Zet” w Milowicach (dzielnica Sosnowca); w okresie walk o granice państwa polskiego, gdy większość starszych harcerzy

wstąpiła do WP, drużyna ta zaprzestała działalności. Uczestniczył w rozbrajaniu Niemców w Sosnowcu w 1918 r. W marcu 1920 wstąpił do utworzonej przy wieczorowych kursach rzemieślniczych 25 Zagłębiowskiej Drużyny Harcerskiej (ZDH) im. J. Piłsudskiego, w której w 1921 r. złożył przyrzeczenie harcerskie. Z bronią w rękę uczestniczył w II i III powstaniu śląskim. Potem do 1924 r. w stopniu wywiadowcy był zastępowym i skarbnikiem w reaktywowanej 2 ZDH im. ks. J. Poniatowskiego. Następnie zorganizował w Milowicach 43 ZDH Męską i 30 ZDH Żeńską. Urządzał wycieczki, przedstawienia teatralne, zabawy ogrodowe, zorganizował wystawę prac harcerskich, wyposażył izbę harcerską, zdobył dla drużyny sprzęt i liczną bibliotekę. Zorganizował również KPH.

Od 20 III 1920 do 12 VI 1923 pracował w Zakładach Przemysłowo-Budowlanych „Dźwignia” w Sosnowcu jako praktykant biurowy, magazynier i kontroler, a następnie od 12 VI 1923 do 2 X 1925 w Modrzejewskich Zakładach Górniczo-Hutniczych w Sosnowcu jako pomocnik magazyniera i brakarz. W dn. 5 X 1925 został wcielony do 19 Pułku Piechoty „Odsieczy Lwowa”, który stacjonował we Lwowie. W czasie służby wojskowej ukończył czteromiesięczny kurs instruktorów łączności i od grudnia 1926 do marca 1927 pełnił służbę jako zastępca szefa PKU Lwów-miasto. Służbę wojskową zakończył 18 III 1927 w stopniu kaprała rezerwy.

W czerwcu 1929 ukończył Wydz. Mistrzów Maszynowych Wojew. Szkoły Mechanicznej i Hutniczej w Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów), odbywając w tym czasie praktyki zawodowe w zakładach mechanicznych i hutniczych na Śląsku i w Zagłębiu. Odbył szkolenie przysp. wojsk. (1927–1929). W r. szk. 1928/29 uczestniczył w ćwiczeniach przysp. wojsk. jako kontraktowy instruktor kadry półzawodowej Powiat. Komendy Przysp. Wojsk. 11 pp w Sosnowcu.

HAŁA JÓZEF

W 1927 r. ukończył kurs instruktor-ski w Łękawie i był drużynowym 4 ZDH (wcześniej 2 ZDH). Również w tym czasie zorganizował pluton harcerzy na Pia-skach, dzielnicy Czeladzi, który przyłączył do 43 ZDH w Miłowicach, kiedy w 1928 r. został jej drużynowym; pełnił tę funkcję do czasu przeniesienia służbowe-go na Śląsk we wrześniu 1929. Pod jego komendą drużyna ta otrzymała sztandar.

Zdobył stopień harcerza Rzeczypospo-litej. Stopień podharcemistrza otrzymał 10 I 1929. Do 1929 r. był członkiem Ko-mendy Chor. Męskiej Zagłębia Dąbrow-skiego. Od 26 VIII 1929 pracował jako technik w Polskich Kopalniach Skarbo-wych na Górnym Śląsku w Knurowie.

W dn. 17–30 VII 1930 ukończył kurs na Buczu. W l. 1930 i 1932–1934 był dru-żynowym 1 Męskiej Drużyny Harcerskiej (MDH) im. H. Dąbrowskiego w Knurowie, od września 1930 do września 1932 za-stępowym zastępu starszoharcerskiego, w 1930 r. przybocznym hufca i referen-tem programowym, w r. 1931 i od r. 1934 – hufcowym Hufca Harcerzy w Knurowie (początkowo Hufiec w Czerwionce), a od 20 IV 1936 kierownikiem Wydz. Przysp. Wojsk. i Wych. Fiz. Komendy Śląskiej Chor. Harcerzy.

Od 1 IX 1930 prowadził też harcer-ski oddział przysp. wojsk. w Knurowie. W wojsku otrzymał awans do stopnia plu-tonowego rezerwy.

Prowadził obozy drużyny w dn. 2–9 VI 1930 oraz 5–9 VII t.r. na Buczu w cza-sie Jubileuszowego Zlotu Chor. Śląskiej, a także wycieczkę drużyny do Krako-wa i Wieliczki (13–15 VIII 1932), obóz drużyny pod namiotami w Lesie Szczy-głowskiem (23 VI–3 VII 1933), ponad-to kurs zastępowych i wodzów zucho-wych, również w Lesie Szczygłowskiem (4–13 VII 1934). W 1930 r. organizo-wał obchody 10-lecia harcerstwa knu-rowskiego, a w 1935 r. obchody 15-lecia 1 MDH im. H. Dąbrowskiego (połączone z wręczeniem drużynie sztandaru), któ-

re zgromadziły na dwudniowym zlocie w Knurowie ponad 600 harcerek i harce-ry z 34 śląskich drużyn.

W dn. 3–11 III 1934 uczestniczył w Kursie Instruktorów Strzelectwa ZHP zorganizowanym przez GK Harcerzy, uprawniającym do instruowania w zakre-sie strzelectwa i łucznictwa oraz sędziowa-nia na zawodach strzelecko-luczniczych ZHP. W lipcu 1935 wziął udział w Jubi-leuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. Stopień harcemistrza otrzymał 15 XII t.r.

W l. 1930–1935 był instruktorem Przysp. Wojsk. na pow. rybnicki. Ukoń-czył z wynikiem dobrym kursy III st. (1935) i II st. (1937) obrony przeciwlot-niczno-gazowej kategorii ogólnej. Był orga-nizatorem, sędzią i komisarzem zawodów strzeleckich oraz wielokrotnym zwycięz-cą zawodów o odznakę strzelecką I kl. Zdobył mistrzostwo Śląskiej Chor. Har-cerzy w tenisie stołowym w grze pojedyn-czej w grupie instruktorów (14 III 1937).

Okręgowy Urząd Górniczy nadał mu w 1930 r. uprawnienia do badania szy-bowych lin wyciągowych, a w 1934 r. uzyskał uprawnienia dozorca maszyno-wego. W marcu t.r. awansował na sta-nowisko zastępcy sztygara warsztato-wego w ruchu maszynowym w Polskich Kopalniach Skarbowych na Górnym Ślą-sku w Knurowie. Przystąpił do egzami-nu eksternistycznego z zakresu cztero-letniej szkoły techników mechanicznych w Śląskich Technicznych Zakładach Na-ukowych w Katowicach. W październiku 1937 został przeniesiony jako sztygar po-wierzchniowy do kopalni „Wyzwolenie” w Łagiewnikach, należącej do spółki „Skarboferm”.

Zmarł 14 XI 1937, śmiertelnie ranny w wypadku podczas pracy w kopalni „Wy-zwolenie”. Uroczystości pogrzebowe roz-poczęły się w kościele parafialnym w Cho-rzowie, gdzie zęgał go kapelan harcerzy ks. Jan Skowronek. Następnie trum-nę przewieziono do kościoła pw. NMP

HAŁA JÓZEF

w Sosnowcu. Wartość honorową przy trumnie pełnili harcerze z 1 MDH im. H. Dąbrowskiego z Knuruwa. W pogrzebie wzięło udział ponad półtora tysiąca harcerzy z Chor. Śląskiej i Chor. Zagłębiowskiej oraz przedstawiciel naczelnika harcerzy i Komenda Chor. Śląskiej. Został pochowany w grobie rodzinnym na cmentarzu Parafii Katedralnej Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu.

Komendant Śląskiej Chor. Harcerzy hm. dr Józef Bielec napisał w nekrologu, że zmarły przez 20 lat służył niestrudzenie idei harcerskiej i że harcerstwo śląskie straciło w nim jednego z najdzielniejszych i najpracowitszych harcmistrzów. Jego imię przyjął powstały w 1938 r. Krag Starszoharcerski w Knurowie.

Otrzymał Odznakę 25-lecia ZHP (1936), dwukrotnie harcerską Odznakę Dziesięciolecia Służby (1929, 1936), Odznakę 25-lecia ZHP Zagłębia Dąbrowskiego (1936), odznakę pamiątkową 19 Pułku Piechoty „Odsieczy Lwowa” (1931). Posiadał Odznakę Przysp. Wojsk. II st. (1930) i Odznakę Instruktorską Przysp. Wojsk. (1932).

W 1933 r. zawarł związek małżeński z Władysławą Błachut (1909–1943, w l. 1930–1933 nauczycielką Szkoły Powsz. nr 1 w Knurowie, w l. 1930–1934 drużynową 1 Żeńskiej Drużyny Harcerskiej im. kr. Jadwigi w Knurowie, członkinią Organizacji Orła Białego, łączniczką w Inspektoracie Rybnickim ZWZ/AK, aresztowaną w 1942 r. za udzielanie pomocy w ucieczkach jeńców z obozu w Knurowie organizowanych przez knurowkich harcerzy, skazaną przez Niemców na karę śmierci i straconą). Miał córkę Cecylię (1934–2018) i syna Witolda (ur. 1937). Harcerstwo knurowskie wspomagało jego dzieci także po II wojnie światowej.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 121; — Hrycan A. *4 Zagłębiowska Męska Drużyna Harcerska im.*

ks. J. Poniatowskiego, „Ekspres Zagłębiowski” 1995, nr 5 z 6 V, s. 28–30; *Z dziejów harcerstwa śląskiego. Rozwój i działalność harcerstwa na Górnym Śląsku w l. 1920–1945*, red. W. Janota, Kat. 1985, s. 101, 109–110; — *Rozkaz GKM L. 3 z 15 IV 1931*, „WU” 1931, nr 4/5, s. 41; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 1 z 10 I 1929*, „WU” 1929, nr 2, s. 5; tenże *L. 1 z 15 I 1936*, „WU” 1936, nr 2, s. 14; *Rozkaz Naczelnika GK Harcerzy L. 7 z 17 VII 1931*, „WU” 1931, nr 7/8, s. 49; tenże *L. 6 z 11 III 1932 i L. 7 z 12 III 1932*, „WU” 1932, nr 4, s. 52–53; tenże *L. 4 z 20 III 1934*, „WU” 1934, nr 4, s. 10; tenże *L. 7 z 18 V 1934*, „WU” 1934, nr 6, s. 25; tenże *L. 9 z 20 IV 1936*, „WU” 1936, nr 5, s. 76; tenże *L. 15 z 28 V 1936*, „WU” 1936, nr 6, s. 91; tenże *L. 27 z 1 XII 1936*, „WU” 1937, nr 1, s. 5; — *Manifestacyjny pogrzeb harcerza*, „Polska Zachodnia” 1937, nr 319 z 20 XI, s. 8; *Raport z za grobu*, „Mam szczerą wolę pełnić służbę Bogu i Polsce”, „Czuwaj. Tygodniowy Dod. Harcerski” nr 140, dod. do „Kurjera Zachodniego” 1937, nr 345 z 16 XII; Stasiak *O harcmistrzu Józku Hale. Koleżeńskie wspomnienie pośmiertne*, „Czuwaj. Tygodniowy Dod. Harcerski” nr 137, dod. do „Kurjera Zachodniego” 1937, nr 324 z 27 XI; — Arch. Kręgu Terenowego Stow. Ruchu Harcerskiego „Czuwaj” w Knurowie: *Kronika 1 Męskiej Drużyny Harcerskiej im. J. Dąbrowskiego z l. 1935–1946*; CAW: wniosek o nadanie Krzyża Niepodległości z Mieczami z 30 XII 1933; dok. w pos. autora: *Rozkaz komendanta Śląskiej Chor. Harcerzy L. 4 z 16 XI 1937*; *Rozkaz Komendy Śląskiej Chor. Harcerzy L. 5 z 31 V 1934*; *Rozkaz Śląskiej Chor. Męskiej L. 11 z 15 V 1931*; dok. w pos. Krzysztofa Wawrzuty, prawnuka J. Hały: dyplom dla najlepszego strzelca zawodów strzeleckich o Odznakę Strzelecką kl. I z 15 VII 1934, dyplom nr 100 Odznaki Dziesięciolecia Służby z 20 IX 1929, dyplom nr 1253 Odznaki Dziesięciolecia Służby (nadanej po raz drugi) z 6 VI 1936, dyplom Odznaki 25-lecia Chor. Harcerzy Zagłębia Dąbrowskiego, dyplom Odznaki 25-lecia ZHP z 15 I 1936, dyplom odznaki pamiątkowej 19 pp z 1 VI 1931, list mianowania harcmistrzem z 16 XI 1935, list mianowania hufcowym

z 4 II 1935, pismo komendanta Zagłębiowskiej Chor. Męskiej z 21 IX 1929; świadectwo ukończenia kursu obrony przeciwlotniczo-gazowej III kategorii ogólnej z 11 XII 1935, świadectwo ukończenia kursu obrony przeciwlotniczo-gazowej II kategorii ogólnej z 2 III 1937, zaświadczenie Związku Strzeleckiego z 8 V 1934, życiorys J. Hały z 21 I 1937; — inskrypcje nagrobne.

Michał Czerwiński

I

IMBIEROWICZ Zygmunt, pseud. Kupała, Bury Wilk (1929–1998), prawnik, harcmistrz, przywódca konspiracyjnej Organizacji Harcerskiej „Mężne Serca” w Klecku (1948–1949), drużynowy w Klecku i Słubicach, wiceprezes Morskiego Oddziału Stowarzyszenia Szarych Szeregów.

Urodził się 11 IV 1929 w Klecku Wlkp. w rodzinie Kazimierza (kupca, powstańca wlkp.) i Apolonii z d. Grześkowiak. Miał siostrę Anielę. W 1936 r. rozpoczął naukę w miejscowej szkole powsz. Wkrótce wstąpił do gromady wilczków przy 9 Drużynie Harcerzy (DH) im. Mieszka I w Klecku, w której został szóstkowym. Uczestniczył w zlocie zorganizowanym w piątą rocznicę powstania miejscowej drużyny harcerskiej.

We wrześniu 1939 razem z harcerzami z drużyny zgłosił się do pomocy w obronie miasta. Podczas dwóch dni obrony Klecka pełnił rolę gońca. Później opiekował się grobami poległych obrońców miasta oraz mieszkańców rozstrzelanych przez Niemców. W czasie okupacji uczestniczył w tajnych kompletach i uczył się rze-

miosła w zakładzie szewskim. W 1943 r. zaprzyjaźnił się z Włodzimierzem Jasińskim (później pisarzem, znanym pod nazwiskiem Odojewski), razem z którym postanowił wskrzesić w konspiracji drużynę harcerską. W dn. 3 V 1943 złożył przyrzeczenie harcerskie i przysięgę AK. Został zastępowym, a następnie przybocznym w tajnej drużynie. Jej członkowie urządzili na poddaszu konspiracyjną harcówkę, w której gromadzili zdobywaną broń i amunicję, materiały opatrunkowe oraz sprzęt saperski. Prowadzili nasłuch radiowe i przechodzili intensywne szkolenie wojskowe, przygotowując się do akcji „Burza”.

W dn. 17 VIII 1944 do harcówki wkroczyło gestapo i aresztowało członków drużyny. Zostali przewiezieni na przesłuchanie do Gniezna. Wkrótce kilku z nich zwolniono z aresztu, jednak Jasiński (drużynowy) i Imbierowicz (przyboczny) zostali oskarżeni o kierowanie nielegalną organizacją. Dopiero w listopadzie 1944 dzięki usilnym staraniom rodzin zostali zwolnieni z niemieckiego więzienia, ale oddano ich pod nadzór policji. W tej sytuacji Imbierowicz nie wznowił już działalności konspiracyjnej.

W 1945 r. po przejściu frontu został zastępowym w 2 Gnieźnieńskiej Drużynie Harcerzy im. Zawiszy Czarnego, a rok później po powrocie do Klecka i wznowieniu działalności 9 DH im. Mieszka I stanął na czele zastępu w tej drużynie. Zorganizował dla zastępu pierwszy biwak w Zakrzewie. Przeszedł szkolenie instruktorskie i w 1947 r. został drużynowym. Kiedy w Hufcu Gniezno wyodrębniono klecki „rejon” (odpowiednik szczepu), jego kierownictwo powierzono Imbierowiczowi, który nadal prowadził także drużynę. Równocześnie nadbrał zaległości w edukacji, początkowo w gnieźnieńskim Gimnazjum im. Bolesława Chrobrego, a następnie w Liceum Handlowym, gdzie został przewodniczącym samorządu szkolnego. Początkowo

był przychylnie nastawiony do nowej rzeczywistości, angażował się z harcerzami w odbudowę kraju, organizował obozy harcerskie, których uczestnicy w ramach Harcerskiej Służby Polsce pomagali rolnikom, porządkowali drogi oraz uczestniczyli w elektryfikacji wsi. W 1946 r. włączył się w pomoc przy referendum. Został wybrany do Rady Miejskiej. Jednak wkrótce odczuł polityczne naciski wywierane na ZHP.

Aby ocalić tradycje i harcerskie wartości, Imbierowicz założył Tajną Organizację Harcerską „Mężne Serca” i stanął na jej czele. Ta organizacja drugiej konspiracji harcerskiej zrodziła się w zastępie „Wilków” z jego drużyny, do którego należeli starsi harcerze, w wieku 17 i 18 lat. Już od 1946 r. gromadzili i ukrywali oni broń na wypadek zbrojnego powstania. Nawiazywali kontakty i wspierali rozwój drużyn harcerskich w okolicznych miejscowościach, które miały być dla nich zapleczem w razie potrzeby ukrywania się w lesie. Kiedy pojawiły się wiadomości o tym, że osobami zaangażowanymi w konspirację interesuje się aparat bezpieczeństwa, Imbierowicz zwolnił z organizacji młodszych chłopców i rozpuścił pogłoski o jej rozwiązaniu. W konspiracji pozostało sześciu najstarszych harcerzy. Mimo to funkcjonariusze UB szybko wpadli na trop nielegalnej działalności.

W dn. 29 I 1949 Imbierowicz został aresztowany oraz oskarżony o kierowanie nielegalną organizacją. Podczas brutalnie prowadzonego śledztwa był przetrzymywany w Gnieźnie w tej samej celi, w której wcześniej więzili Polaków gestapowcy. Sądzony był w oparciu o Dekret z dn. 13 VI 1946 o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa. Dn. 29 III 1949 WSR w Poznaniu skazał go w trybie doraźnym z art. 4 par. 1 na pięć lat więzienia. Przebywał we Wronkach, a od 1951 r. w Ośrodku Pracy Więźniów w Knurowie, skąd był kierowany do katorżniczej

pracy w kopalniach. W 1953 r. na mocy amnestii został zwolniony i niezwłocznie powołany do wojska. Wcielono go do 14 Batalionu Pracy w Knurowie, gdzie przez dwa lata nadal ciężko pracował w kopalniach. Po zwolnieniu wiosną 1955 powrócił do Klecka. Nękanym przez MO, nie mógł znaleźć pracy. Po dłuższych poszukiwaniach wyjechał do Poznania, gdzie został zatrudniony w magazynie Centrali Odzieżowej na Ratajach. Zaocznie kontynuował naukę, uzyskując tytuł technika ekonomisty. Zdobyty zawód pozwolił mu w 1956 r. na powrót w rodzinne strony i podjęcie pracy księgowego w brigadzie remontowo-budowlanej Państw. Gospodarstwa Rolnego w Rybnie.

W styczniu 1957 reaktywował kłęską drużynę, która w czerwcu t.r. w składzie pięciu zastępów uczestniczyła w jubileuszowym zlocie w Janowcu Wlkp., a jesienią zorganizowała własny zlot z okazji 25-lecia istnienia DH im. Mieszka I. Pod koniec 1957 r. wyjechał z Klecka do Słubic, gdzie podjął pracę w dziale technicznym miejscowej Powsz. Spółdzielni Spożywców. W nowym miejscu nie pozostał bierny społecznie. Założył i poprowadził 14 DH im. Jana Sobieskiego. Objął też 30 DH im. Baonu „Zośka”. Do współpracy przy organizacji pierwszych obozów zapraszał harcerskich przyjaciół z Klecka. Jego działalność szybko zyskała aprobatę i uznanie harcerzy oraz ich rodziców, a nawet władz harcerskich, szkolnych i miejskich. Został szczerpowym i hufcowym. Nadal jednak był w polu zainteresowań aparatu bezpieczeństwa. Z tego względu w 1963 r. musiał wycofać się z życia harcerskiego i wkrótce z rodziną opuścił Słubice. W 1965 r. zamieszkał w Sopocie i podjął pracę w Spółdzielni Rzemieślniczej. Przez wiele lat pracował w niej na stanowisku kierownika. Przez pewien czas należał do Stronnictwa Demokratycznego. W 1977 r. ukończył studia magisterskie na Wydz. Prawa i Administracji UG.

IMBIEROWICZ ZYGMUNT

Do służby harcerskiej powrócił dopiero w l. 80. XX w., po zmianach ideowych zmierzających w kierunku tradycyjnych zasad działania. Należał do Kręgu Instruktorów Seniorów „Korzenie” przy Komendzie Chor. Gdańskiej ZHP. Brał udział w spotkaniach z harcerzami, utrzymywał kontakt ze środowiskami dawnych harcerzy w Klecku i Słubicach, był współautorem rozdziału o harcerstwie w książce *Dzieje Klecka* (P. 1983).

W 1989 r. współorganizował sopockie koło ŚZZAK, w którym pełnił kolejno funkcje przewodniczącego zarządu oraz sekretarza komisji rewizyjnej. Był też delegatem na okręgowy zjazd tej organizacji. Pełnił funkcję wiceprezesa Zarządu Głównego Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, do którego należał od 1946 r.

W lutym 1993 zainicjował spotkanie mieszkających na Pomorzu harcerzy – uczestników konspiracji podczas II wojny światowej, na którym zdecydowano o utworzeniu Morskiego Oddziału Stow. Szarych Szeregów. Wszedł do jego zarządu i przez kilka lat pełnił funkcję wiceprezesa. Prowadził biuro oddziału i nadawał ton jego działaniom. Wziął udział w Złazie Harcerskich Kręgów Seniora w Sielpi (1994) oraz w Zlocie ZHP w Ze-grzu (1995). Wspierał inicjatywy nadania szkołom imienia Szarych Szeregów. Uczestniczył w spotkaniach z młodzieżą. Pomimo pogarszającego się stanu zdrowia (w 1995 r. przyznano mu grupę inwalidzką) pozostał aktywny i wierny harcerstwu do ostatnich dni.

Zmarł po ciężkiej chorobie 23 VIII 1998, został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Sopocie.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK, Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami, Złotym Medalem J. Kilińskiego „Za Zasługi dla rzemiosła polskie-

go”, medalem Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej. W 2004 r. jego imię nadano Gimnazjum nr 1 w Słubicach, a w 2008 r. Specjalnemu Ośrodkowi Szkolno-Wychowawczemu w Klecku.

W 1956 r. zawarł związek małżeński z Krystyną Modrzejowską (1932–2009). Miał dwie córki, harcerki Agnieszkę i Magdalenę (1963–1980, zmarła tragicznie podczas niesienia pomocy bliźnim).

— *Biogramy i wspomnienia*, red. A. Kisiel-Śliwa, C. Kleban, M. Kulak, C. Stefanowicz, Sopot 1998, s. 59, 183–185; *Biogramy i wspomnienia pokolenia Kolumbów*, red. E. W. Ostrowska, Gd. 2009, passim; Golec J. *Sopocki album biograficzny*, Cieszyn 2008, s. 94–95; — *Dzieje Klecka*, red. J. Danielewicz, P. 1983, s. 69–73; *Harcerskie historie*, red. J. Grzywacz, B. Radys, G. Ruta, D. Szczecina, Jastrzębie-Zdrój 2010, s. 125–135, 159–161, 195–201; Kuświk B. *Antykomunistyczna działalność harcerzy w Wielkopolsce i na Ziemi Lubuskiej w l. 1945–1956*, praca doktorska, 2012, UAM w P. s. 80–197 [online] <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/eede3717-b1c9-4cba-9381-3b9558f5e528/content> [dostęp 20 X 2023]; Siepak J. *Wspomnienie o harcmistrzu*, „Przemiany na Szlaku Piastowskim” 1989 z 23 X, s. 11; *Słubice 1945–1995*, red. M. Rutkowska, Słubice 1996, s. 81; Szczeci-na D. *Ocalić od zapomnienia*, Sopot 1998/99, s. 9–10; *Śladami naszego patrona hm. Z. Imbierowicza*, oprac. A. Karbowski, prezentacja multimedialna [online] http://www.soswklecko.pl/attachments/article/176/%C5%9Bładami%20patrona_poprawione-DG.pdf, dostęp [20X 2023]; — *Dar Pamięci...*, „Gazeta M. Sopot” 1998, nr 34, s. 5; *Przyrzekam wiernie służyć Ojczyźnie...*, *Gazeta Gnieźnieńska* 1957, nr 8, s. 1; — Arch. Gdańskiego Okręgu ŚZZAK: teczka 29; dok. w pos. autora [kopie]: *Życiorys Z. Imbierowicza* z 10 V 1990 i *Suplement* [do życiorysu 1949–1956] z 2 XII 1990; — inf. hm. prof. Jerzego Siepaka z Poznania i Eugeniusza Parzyszka ze Słubic; — inskrypcje nagrobne.

Dariusz Szczecina

J

JAKUBOWSKI Maksymilian, pseud. Jur (1913–1981), urzędnik, harcmistrz, hufcowy I Hufca Harcerzy w Bydgoszczy (1938–1939), komendant Chorągwi Pomorskiej Szarych Szeregów (1943–1945).

Urodził się 16 III 1913 w Koronowie w rodzinie Romana (mistrza stolarskiego) i Marcjanny z d. Pieniaszek. Ukończył szkołę powsz. w Koronowie, a następnie sześcioklasową Szkołę Wydziałową w Bydgoszczy, po czym podjął pracę biurową. W listopadzie 1925 wstąpił do 11 Bydgoskiej Drużyny Harcerzy (BDH) im. K. Marcinkowskiego. Przyniesienie harcerskie złożył 20 VI 1926 na ręce phm. Kazimierza Papińskiego (1893–1940). Od 1 IV 1928 należał do 7 BDH im. K. Chodkiewicza, w której był zastępowym i zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej (1931).

W 1932 r. założył 8 BDH im. Władysława Jagiełły i został jej drużynowym; 16 II 1933 został mianowany podharcmistrzem, a 10 II 1938 harcmistrzem. W czerwcu 1938 objął funkcję hufcowego I Hufca Harcerzy (skupiającego drużyny pozaszkolne), a w lipcu t.r. zastępcy komendanta Bydgoskiego Ośrodka Harcerskiego. W marcu 1939 został mianowany komendantem Pogotowia Harcerzy w Bydgoszczy.

Podczas okupacji pracował jako robotnik w fabryce elektrotechnicznej „Schmidt”. Reaktywował drużynę i na pocz. 1940 r. wszedł z nią do konspiracji; 15 VI t.r. został zaprzysiężony w Szarych Szeregach i ZWZ przez hufcowego bydgoskiego hufca Szarych Szeregów phm. Bernarda Mrozińskiego. Budował sieć łączności z grupami partyzanckimi w Borach Tucholskich. W 1942 r. zorganizował bydgoską kompanię Bojowych Szkół i objął jej dowództwo; kompania składała się z har-

cerzy w wieku powyżej 18 lat. W ramach Szarych Szeregów zorganizował też służbę pomocniczą, którą pełnili młodszy harcerze. Pod koniec 1942 r. utracił łączność z kierującym bydgoskimi Szarymi Szeregami B. Mrozińskim i nawiązał bezpośredni kontakt z komendantem Garnizonu Bydgoskiego AK ppor. marynarki wojennej Bronisławem Sonnenfeldem. Na jego polecenie zorganizował z harcerzy sieć łączności z oddziałami w Borach Tucholskich, Solcu Kujawskim, Fordonie oraz Świeciu.

Po fali aresztowań członków Szarych Szeregów i AK na Pomorzu objął obowiązki komendanta Chor. Pomorskiej Szarych Szeregów, formalnie przejmując funkcję 2 XI 1943. Odbudował strukturę w południowej części Pomorza oraz zorganizował Szare Szeregi w Tucholi, Chojnicach, Inowrocławiu, Brodnicy, Nakle, Fordonie i Grudziądzu. Za pośrednictwem wizytatora „Pasieki” (GK Szarych Szeregów) hm. Edwarda Zürna oraz jego łącznika utrzymywał kontakt z Warszawą. Organizował akcję „N”, w ramach której harcerze prowadzili nasłuch radiowe i rozpowszechniali podziemną prasę w jęz. niemieckim. W 1944 r. prowadził szkolenie harcerzy w Bydgoszczy w zakresie szkoły podchorążych, a także zorganizował kurs podharcmistrzowski.

Mianowany na funkcję komendanta III Dzielnicy AK Bydgoszcz i 1 I 1945 awansowany do stopnia podporucznika czasu wojny, został włączony do akcji tworzenia konspiracji na wypadek zajęcia Pomorza przez wojska sowieckie.

Po przejściu frontu kontynuował działalność konspiracyjną, początkowo w ramach niepodległościowej organizacji „Nie”, a następnie Ruchu Oporu bez Wojny i Dywersji „Wolność i Niezawisłość” (WiN), w których występował pod pseud. Jur i kierował oddziałem liczącym ok. 70 ludzi. Był szefem Ref. Bezpieczeństwa Komendy Okręgu Pomorskiego WiN. Został aresztowany 20 IV 1946 przez funkcjo-

nariuszy UB pod zarzutem fałszowania dokumentów, rozpowszechniania ulotek skierowanych przeciw sojuszowi z ZSRS i zabójstwa milicjantów, tj. przestępstw z art. 86, 102 i 225 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego. W procesie 19 działaczy WiN (6 IX 1946) został skazany na 10 lat pozbawienia wolności i 5 lat pozbawienia praw obywatelskich. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach. Wycieńczony psychicznie, został zwolniony w 1951 r. i zamieszkał w Poznaniu. Pracował w administracji firmy „Arget”.

Zmarł 15 X 1981. Został pochowany na cmentarzu w Szczecinku.

Pośmiertnie został odznaczony Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (1989). Prawdopodobnie otrzymał także Brązowy Krzyż Zasługi z Mieczami (1943).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmi-strzynie i harcmistrze*, s. 124; Komorowski K. *Konspiracja pomorska 1939–1947. Leksykon*, G. 1993; *Leksykon*, s. 234; Puchała Poczet, t. 1, s. 530; *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945*, red. A. Zakrzewska, E. Zawacka, cz. 4, T. 1998, s. 61–62; *Materiały do HSB „Harc.”* 1995, nr 1/2, s. 57; — Chrzanoski B., Gašiorowski A., Steyer K. *Polska Podziemna na Pomorzu w l. 1939–1945*, G. 2005; Gašiorowski *Szare Szeregi*; Jabrzemski *Harcerze*; Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; Paczoska-Hauke A. „Winowajczy-nie”. *Sylwetki kobiet Pomorskiego Okręgu Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”, „Biuletyn”* [Fundacji gen. Elżbiety Zawackiej, T.] 2016, s. 3–44; *Powojenne losy konspiracji pomorskiej*, red. E. Zawacka, R. Kozłowski, T. 1995; *Szare Szeregi*; — Arch. IPN: akta [online] [https://inwentarz.ipn.gov.pl/showDetails?id=1373485&q=maksymilian%20jakubowski&page=1&url=\[|typ=0\]](https://inwentarz.ipn.gov.pl/showDetails?id=1373485&q=maksymilian%20jakubowski&page=1&url=[|typ=0]) [dostęp 27 VII 2020]; Arch. Pomorskie AK w T.:teczka Jakubowski Maksymilian, sygn. M: 388/1006 Pom.

Dariusz Szczecina

JAMROZEK Aleksander (1904–1942), magister pedagogiki, harcmistrz, zastępca komendanta Krakowskiej Chorągwi Harcerzy (1930–1933), komendant Pogotowia Harcerzy na pograniczu Śląska Cieszyńskiego (1938), koordynator działalności Szarych Szeregów na Rzeszowszczyźnie (1939–1940).

Urodził się 18 XII 1904 w Malawie k. Rzeszowa w rodzinie chłopskiej. Miał dziesięcioro rodzeństwa. Ukończył szkołę powsz. i gimnazjum klasyczne w Rzeszowie.

Do harcerstwa wstąpił w latach nauki w gimnazjum. Po maturze został nauczycielem w Kobryniu na Polesiu, gdzie w l. 1924–1926 był opiekunem 2 Drużyny Harcerzy. W tym czasie (17 II 1926) otrzymał stopień przodownika (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. równoważny ze stopniem podharcmistrza). W l. 1926–1929 był instruktorem objazdowym Komendy Brzeskiej Chor. Męskiej. Od 12 III 1929 był przewodniczącym podkomisji na stopień ćwika w Hufcu Harcerzy w Rzeszowie.

Przez cztery lata odkładał pieniądze na studia, które podjął w Krakowie. Wiosną 1929 rozpoczął również pracę na terenie Krak. Chor. Męskiej. Był w komendzie chor. kierownikiem Wydz. II Złotu Narodowego w Poznaniu i III Jamboree w Anglii. Stopień harcmistrza otrzymał 26 X 1929. Od 18 III 1930 do 1933 r. był zastępcą komendanta chor. i kierownikiem Wydz. Pedagoga (jedynego w ZHP), od 23 V 1931 – referentem drużyn seminaryjnych w Wydz. Organizacyjnym, a od 15 III 1934 – kierownikiem Wydz. Kształcenia Starszyny Komendy Krak. Chor. Harcerzy. W lipcu 1930 prowadził kurs instruktorski dla słuchaczy studiów nauczycielskich i był członkiem podkomisji próby na podharcmistrza dla kursu instruktorskiego chorągwi. Od grudnia t.r. był członkiem chorągwianych podkomisji na stopnie harcmistrza (do czerwca 1932) i podharcmistrza (do grudnia 1931).

W 1931 r. uczestniczył w kursie harc-mistrzowskim w Brennej k. Skoczowa, a w l. 1932 i 1933 kierował kursami dla nauczycieli szkół powsz. Od 30 I 1932 był członkiem komisji dla chorągwi na in-struktora zuchowego. Od 1932 do 1935 r. był członkiem Zarządu Oddziału (ZO) ZHP w Krakowie, w 1932 r. delegatem ZO do NRH, od 1933 r. członkiem Komi-sji Programowej GK Harcerzy, a od 1934 r. kierownikiem Wydz. Kształcenia Starszy-zny Komendy Krak. Chor. Harcerzy. Z dn. 15 X 1935 został przeniesiony do Śląskiej Chor. Harcerzy.

W czasie studiów na UJ należał do Związku Polskiej Młodzieży Demokratycz-nej, reprezentując go we władzach Brat-niej Pomocy Studentów UJ. Był także pre-zesem Koła Rzeszowiaków, w l. 1930–1931 – prezesem Zrzeszenia Akademickiego Kół Prowincjonalnych, a w r. 1933 – prezesem Koła Studentów Pedagogów UJ. Uczestni-czył w pracach ogólnopolskiej komisji zaj-mującej się zagadnieniem wprowadzenia metod harcerskich do szkolnictwa.

W 1933 r. uzyskał stopień magistra peda-gogiki na podstawie pracy pt. *Drużyna harcerska jako środowisko wychowaw-cze*, napisanej pod kierunkiem prof. Zyg-munta Mysłakowskiego. Po ukończeniu studiów pracował krótko w szkole powsz. w Wieliczce, a następnie w l. 1933–1935 był najmłodszym w Polsce inspektorem szkolnym – pracował w obejmującym trzy powiaty obwodzie krak. Od lipca 1935 do wybuchu wojny był inspektorem obwodowym w Cieszynie. Wprowadzał tam nowe metody pracy i usuwał nauczycieli nad-uzyskujących alkoholu. Dbał o biblioteki szkolne i dokształcanie kadry pedagogicz-nej. Był członkiem ZNP i Zarządu Głównego Macierzy Szkolnej w Cieszynie.

W l. 1933–1939 wchodził w skład trzy-osobowej komisji doradczej przy ekspe-rymentalnej szkole powsz. w Mikołowie, prowadzonej metodą harcerską. Należał do władz harcerskich Cieszyna i był ini-cjatorem budowy Domu Harcerza w tym

mieście. Od 21 IX 1938 był komendan-tem Pogotowia Harcerzy na pograniczu Śląska Cieszyńskiego. W związku z tym 19 XII 1938 dowódca Samodzielnej Gru-py Operacyjnej „Śląsk”, która zajmowa-ła Zaolzie, gen. Władysław Bortnowski wysłał do niego list z wyrazami uznania dla cieszyńskiego harcerstwa. Z chwilą wybuchu II wojny światowej powrócił do Krakowa. Zajął się organizowaniem dzia-łalności konspiracyjnego harcerstwa na terenie Rzeszowszczyzny. Kontaktował się z kierownictwem Chor. Krak. Szarych Szeregów, któremu podlegała pro-wadzona przez niego działalność. Latem 1940 wycofał się z konspiracji harcerskiej, przekazując funkcję koordynatora tajnego harcerstwa w Rzeszowskim hm. Józefo-wi Kretowi, pseud. Znicz.

Został aresztowany 25 IV 1941; prze-słuchiowano go w więzieniu w Rzeszowie. Wożony przez gestapo, był obecny przy aresztowaniach kolejnych członków Szarych Szeregów (m.in. 2 V 1941 przy aresztowaniu J. Kreta), co może sugerować, że nie wytrzymał tortur i był przyczyną tych aresztowań (inny ślad prowadzi do zatrzy-manego 19 IV 1941 kuriera przewożącego konspiracyjny „Odwet” do Dębicy). Dn. 26 VI 1941 przewieziono go do Krakowa, skąd 20 I 1942 trafił do KL Auschwitz, gdzie otrzymał nr obozowy 25891.

Zginął w KL Auschwitz 11 II 1942.

— Fietkiewicz O. *Mat. do księgi harc-mistrzów (1920–1939)*, „Harc.” 1992, nr 10, s. 54; Ja-rzembowski, Kuprianowicz *Harc-mistrzynie i harc-mistrze*, s. 124; Wojtycza J. *Jamrozek Aleksander (1904–1941)*, w: *Małopolski słow-nik*, t. 8, Kr. 2002, s. 46–48; — Błażejewski *Z dziejów*; Gawel *Pokłon tym, którzy tworzyli*, s. 85; Krężel J. *Szare Szeregi na Rzeszowsz-czyźnie*, Mielec 1987, s. 8; Kurowska *Szare Szeregi* [dot. przyczyny aresztowań w rzeszow-skich Szarych Szeregach]; Leonhard *Kalen-darium*; Miszczuk M. *Aleksander Jamrozek (1904–1941), pedagog, instruktor harcerski*, „Drużyna-Na Tropie” 1987, nr 4, s. 20–21;

Pogotowie harcerzy na Śląsku Cieszyńskim w okresie przyłączenia Zaolzia w 1938 r., „Harc.” 1939, nr 2, s. 89–90; Porebski *Krakowskie; Szare Szeregi*; Wojtycza J. *Aleksander Jamrozek (1904–1941). Wspomnienie*, „Gaz. Wyb.” 2003, nr 43, dod. „Kraków”, s. 11; — Kret J. *Ostatni krag*, Kr. 1973, s. 6; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 5 z 17 II 1926*, „WU” 1926, nr 3, s. 4; tenże *L. 6 z 18 III 1930*, „WU” 1930, nr 4, s. 19; tenże *L. 9 z 14 VI 1932*, „WU” 1932, nr 6, s. 63; *Rozkaz Naczelnika GKM L. 14 z 13 VI 1930*, „WU” 1930, nr 7, s. 32; tenże *L. 21 z 29 XII 1930*, „WU” 1931, nr 1, s. 32; tenże *L. 3 z 15 III 1934*, „WU” 1934, nr 4, s. 8; tenże *L. 17 z 15 X 1935*, „WU” 1935, nr 11, s. 126; *Spraw. Zarządu Oddziału Krak., Komendy Chor. Harcerki i Harcerzy za r. 1932*, Kr. 1933, s. 3; *toż za r. 1933*, Kr. 1934, s. 4; *toż za r. 1934*, Kr. 1935, s. 3; — AN w Kr.: zbiór fotograficzny, sygn. 29/670/0/-/336 (fot.); Arch. Kom. Hist. Chor. Krak. ZHP: Rozkazy Komend Chor. z l. 1920–1939; Arch. UJ: teczka pers. (dyplom magistra filozofii z zakresu pedagogiki l. 42/33 z 13 XII 1933 oraz świadectwa zdanych egzaminów); Państw. Muz. Auschwitz-Birkenau: inf. w piśmie do autora liczba dziennika I-Arch-i/5627/20168/2001 z 8 I 2002 – na podst. numerowych wykazów transportów przybyłych do KL Auschwitz, zbioru fotografii obozowych więźniów (fot.), książki stanów dziennych, numerowych spisów więźniów zmarłych w obozie, księgi zgonów KL Auschwitz.

Janusz Wojtycza

JAMROŻY Zygmunt, pseud. Jurand, Zyga (1928–2010), profesor doktor habilitowany, inżynier, harcmistrz, namiestnik zuchowy Hufca Harcerzy w Miechowie (1946–1948), członek Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (1960–1962), zastępca kierownika Wydziału Zuchów Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (1960–1964), członek Krajowej Rady Zuchmistrzów (1989–1990).

Urodził się 18 III 1928 w Oględowie w pow. stopnickim w rodzinie Jana (1902–

–1986, nauczyciela, uczestnika tajnego nauczania) i Marii/Marianny (1905–1993). Miał braci Tadeusza (1929–2015, magistra inżyniera, drużynowego po próbie) i Jerzego (ur. 1941, magistra ekonomii, przybocznego i skarbnika szczepu) oraz siostrę Halinę (zameżną Szymańską-Jagiello, ur. 1934, magister farmacji, drużynową).

W 1936 r. wstąpił do drużyny zuchów w Działoszycach, a w latach nast. uczestniczył w dwóch koloniach zuchowych. W 1939 r. złożył przyrzeczenie harcerskie, został przybocznym w drużynie zuchów, ukończył kurs wodzów zuchowych zorganizowany pod namiotami oraz uczestniczył jako przyboczny w kolonii zuchowej w Białogonie. Specjalizował się w pionierce i terenoznawstwie.

Okupację spędził u dziadków we wsi Piestrza, a potem w Działoszycach. W tajnym nauczaniu ukończył II kl. gimnazjum i zapoznał się z treścią *Kamieni na szaniec*. Złożył przysięgę w AK (18 III 1944), przyjmując pseud. Jurand. Był łącznikiem i miał zostać skierowany do służby sanitarnej, co jednak już nie nastąpiło.

Po wojnie podjął naukę w gimnazjum i liceum w Miechowie. Wstąpił do 1 Drużyny Harcerzy (DH) im. R. Traugutta w Miechowie i od 15 IV 1945 był drużynowym założonej przez siebie 1 Drużyny Zuchów „Śmiałków”. W 1945 r. był komendantem kolonii zuchowej tej drużyny oraz drużyny z Domu Dziecka ze Słomnik w Zakopanem, a także uczestniczył w zimowisku szkoleniowym 1 DH. Wspólnie z namiestnikiem zuchowym Czesławem Bonenbergiem zorganizował pięć nowych drużyn zuchowych. W maju 1946 przyznano mu próbę drużynowego zuchów. Został mianowany p.o. namiestnikiem zuchowym (15 XII 1946), członkiem komisji na stopień harcerza orlego (20 III 1947) i namiestnikiem zuchowym Hufca Harcerzy w Miechowie (1 IV 1947).

W dn. 1–8 I 1946 ukończył związkowy kurs podharcmistrzowski ze specjalnością

zuchową w Luborzycy (na tym kursie spotkał po raz pierwszy hm. A. Kamińskiego) i 15 XI 1946 otrzymał stopień podharc mistrza. W t.r. był komendantem kolonii zuchowej, uczestniczył jako zastępowy w obozie harcerskim w Łądku Zdroju, a także był gospodarzem podobozu w ramach II CAS ZHP n. Turawą oraz instruktorem kursu drużynowych w Łuczycach. W nast. roku uczestniczył w obozie stałym pod namiotami i prowadził kolonię zuchową w Szklarskiej Porębie. Uczestniczył w obozie wędrownym po Podhalu. Był członkiem komendy kursów zuchowych w Luborzycy, Sidzinie (dwukrotnie) i Makowie Podhalańskim, a także instruktorem na kursie drużynowych harcerskich pod namiotami w Limanowej oraz członkiem komendy kolonii zuchowych drużyn krak. w Bukowinie Tatrzańskiej. W ocenie komendy chor. z kwietnia 1947 prowadzone przez niego namiestnictwo zuchowe pracowało lepiej od innych.

W 1948 r. zdał maturę w LO w Miechowie i rozpoczął studia w zakresie budownictwa na Wydz. Inżynierii Akademii Górniczej. W tym czasie był instruktorem Wydz. Zuchów (październik 1948–1950), kierownikiem Ref. Kręgów Pracy w Wydz. Zuchów (18 XI 1948–1949) i współpracownikiem (instruktorem) Wydz. Zuchów Komendy Krak. Chor. Harcerzy (1949). Latem 1948 był komendantem kursu drużynowych w Bukowinie Tatrzańskiej, a w styczniu 1949 znalazł się w kadrze kursu drużynowych zuchowych w Sidzinie. Łącznie uczestniczył w kadrze siedmiu kursów. Zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej. W l. 1950–1956 prowadził kilka obozów wędrownych (żeglarskich, kolarskich, narciarskich oraz pieszych) w ramach sekcji sportowych. Uczestniczył w kilkunastu obozach żeglarskich i uzyskał uprawnienia żeglarskie. Zajmował się fotografią i zdobył nagrody za zdjęcia z rejsów, a później również z kolonii zuchowej.

W l. 1951–1952 pracował w Bielskim Przedsiębiorstwie Budownictwa Przemysłowego jako zastępca kierownika budowy. W 1952 r. uzyskał tytuł inżyniera budownictwa lądowego w specjalności budowy mostów, a w 1954 r. – magistra inżyniera budownictwa lądowego w specjalności budownictwa przemysłowego. Został nauczycielem akademickim Polit. Krak.

Do pracy harcerskiej powrócił po reaktywowaniu ZHP w 1956 r. W kwietniu 1957 został mianowany instruktorem Wydz. Zuchowego Komendy Krak. Chor. Harcerstwa. W dn. 1–21 II 1958 był instruktorem na pierwszym kursie podharcemistrzowskim w Centralnej Szkole Instruktorów Zuchowych w Cieplicach. Podczas I Centralnej Zuchowej Akcji Szkoleniowej w lipcu 1957 w Górzycu k. Cieplic Śląskich był członkiem komendy kursu drużynowych zuchów, który odwiedził hm. A. Kamiński.

Otrzymał stopień harc mistrza (20 IX 1957) i został powołany w skład komisji prób instruktorskich na stopień przewodnika ze specjalnością zuchową. Został zastępcą kierownika Wydz. Zuchowego oraz kierownikiem Ref. Kręgów Pracy, Ośrodków Programowych i Nauczycieli pracujących w ruchu zuchowym w tym wydziale (20 X 1958), a także członkiem komisji prób instruktorskich na stopnie podharcemistrza i przewodnika o specjalności zuchowej przy Komendzie Krak. Chor. Harcerstwa (1 XI 1958). Powołał wspólnotę pięciu namiestnictw zuchowych hufców m. Krakowa „Pięciosif”, która w l. 1958–1961 odbywała spotkania dwa razy w roku.

Wiosną 1958 był komendantem kursu drużynowych w Nowej Hucie, a w lipcu t.r. instruktorem kursu w Sosnowce (prowadzona przez niego wycieczka kursu na Śnieżkę została sfilmowana przez ekipę Polskiej Kroniki Filmowej). W 1959 r. był komendantem chorągwanego kursu podharcemistrzowskiego na Cygalowej Górze k. Stróży.

JAMROŻY ZYGMUNT

Specjalizował się w starannym (artystycznym) opracowywaniu scenariuszy ognisk, które stanowiły silne przeżycia dla ich uczestników. Objął funkcję kierownika Wydz. Pracy Drużyn Zuchowych w Dziale Zuchów Komendy Krak. Chor. Harcerstwa (10 X 1959 – Rozkaz GKH z 1 I 1960). Był z wyboru członkiem Komendy Chor. (28 II 1960–15 XII 1962), będąc także zastępcą kierownika Wydz. Zuchów (15 III 1960–1 X 1963) i zastępcą przewodniczącego komisji prób na stopień podharcmistra (1 VII 1960–2 V 1963). Zorganizował spotkanie krak. zuchmistrzów z hm. A. Kamińskim (28 XI 1960). Prowadził kolejne kursy drużynowych zuchowych w Koszarzyskach (1960), Koninie (1961) i Szklarskiej Porębie (1961/62) oraz kurs z kolonią zuchową Hufca Kraków-Stare Miasto w Filipowicach k. Czchowa (1963).

Do 1963 r. był współorganizatorem 22 kolonii zuchowych i obozów, a także 10 kursów drużynowych i kursów podharcemistrzowskich ze specjalnością zuchową. Prowadził cztery zagraniczne wycieczki instruktorskie (Francja 1956, NRD 1958, Węgry, ZSRR). Łącznie na kursach, obozach i koloniach zuchowych spędził 350 dni i wyszkolił ok. 1500 instruktorów zuchowych. Uczestniczył w redagowaniu czasopism metodycznych.

W 1963 r. uzyskał stopień doktora nauk technicznych. Pracował na Wydz. Inżynierii Lądowej Polit. Krak., od 1964 r. w Inst. Budownictwa (będąc w l. 1968–1970 kierownikiem Zakładu Technologii Betonu), a od 1970 r. w Inst. Materiałów i Konstrukcji Budowlanych, specjalizując się w konstrukcjach żelbetowych i technologii betonu, w tym szczególnie zajmując się metodami diagnoz, napraw i zabezpieczeń konstrukcji betonowych, głównie chłodzi kominowych.

Habilitował się w 1971 r. Kierował Zakładem Materiałów Budowlanych (1975–1992) oraz Katedrą Materiałów Budowlanych i Ochrony Budowli (1992–1999).

Był prodziekanem Wydz. Budownictwa Lądowego (1981–1983) oraz zastępcą dyrektora Inst. Materiałów i Konstrukcji Budowlanych (1985–1992) Polit. Krak. W l. 1977–1983 był członkiem Rektor-skiej Komisji Dyscyplinarnej dla Nauczycieli Akademickich.

Był autorem lub współautorem 9 książek, m.in. *Technologia betonu* (Kr. 1977), *Drutobeton* (Kr. 1985) oraz *Beton i jego technologie* (Kr. 2000, 2003, 2005, 2015), 300 publikacji, 40 referatów na konferencjach naukowych, 3 patentów, 2 świadectw racjonalizatorskich i ponad 200 ekspertyz oraz instrukcji wykonawczych. Wypromował 6 doktorów, 25 razy był recenzentem w postępowaniach o nadanie tytułu profesora, przewodach habilitacyjnych i doktorskich.

Zbierał doświadczenia w czasie wyjazdów naukowych do NRD (1970–1971), Belgii (1973), Finlandii, Norwegii, Czechosłowacji, Afryki Zachodniej i USA (1986). Był członkiem Sekcji Materiałów Budowlanych (od 1975) i Sekcji Konstrukcji Budowlanych Komitetu Inżynierii Lądowej i Wodnej (KILiW) PAN (od 1975), Komisji Mechaniki Stosowanej (od 1975) oraz Komisji Budownictwa (1990) Oddziału Krak. PAN, Komitetu Nauki (od 1967), Komitetu Trwałości Budowli (od 1995), Zarządu Głównego (1972–1978) i Zarządu Oddziału Krak. (1963–1971) Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa, do którego należał od 1953 r. Był także członkiem Krak. Tow. Technicznego (od 1991).

W 1964 r. uczestniczył w wyprawie żeglarskiej za równik. Później odbył kilkanaście zespołowych wypraw zagranicznych, w tym trzymiesięczną do Afryki, miesięczną do USA, miesięczną do Azji Mniejszej, po Europie i ZSRR. Odwiedził łącznie 84 kraje.

Należał do ZNP (od 1954), AZS i PTTK. Był podporucznikiem rezerwy (1954).

W 1981 r. został drużynowym Kręgu Zuchmistrzów (w składzie chorągwanego

Kręgu Seniorów), później przemianowanego na Krąg Seniorów Zuchmistrzów Krakowa „Gorących Dłoni” i oficjalnie powołanego przez komendę chor. jako Drużyna Instruktorów Zuchowych; zbiórki kręgu były poświęcone m.in. postaciom zasłużonych instruktorów (np. A. Kamińskiego), sprawom ideowym, metodycznym i bieżącej pracy harcerstwa.

Od 1 XII 1983 był instruktorem Wydz. Zuchów, a od 13 XI 1986 – członkiem Kom. Hist. Krak. Chor. ZHP. Otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL (22 VII 1988). W sierpniu 1989 wszedł w skład Krajowej Rady Zuchmistrzów, a 10 V 1990 został członkiem Nadzwyczajnej Komisji Programowej powołanej przez Radę Chor. Krak. Był delegatem na Zjazd Chor. Krak. ZHP w 1991 r.

Uczestniczył w Seminarium „Kraków 88”, pierwszym forum gospodarki rynkowej w ramach Makroregionalnej Rady Nauki i Techniki PAN. Pod koniec 2002 r. podpisał „Apel w obronie Tatr”, skierowany przez ponad 100 profesorów do min. środowiska, zawierający protest przeciwko zwiększeniu przepustowości kolei linowej na Kasprowy Wierch oraz wzywający do zobligowania Polskich Kolei Linowych do rekultywacji terenów zniszczonych przez kolej.

Zmarł 2 XI 2010. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1981), Złotym (1974) i Srebrnym (1969) Krzyżem Zasługi, Medalem KEN (1987), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1965), Złotą Odznaką Honorową NOT (1975), Złotą Honorową Odznaką Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa – PZITB (1966), Złotą Odznaką ZNP (1972), Medalem Jubileuszowym KILiW PAN (1977), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (2005), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1980), Honorową Odznaką Ofensywy Zuchowej (1959), Złotą Odznaką „Za Zasługi dla Ziemi Krak.”

(1971), Złotą Odznaką „Za pracę społeczną dla m. Krakowa” (1969), Złotą Odznaką Polit. Krak. (1996), Honorową Odznaką Polit. Krak. (1968), Złotym Medalem 50-lecia Polit. Krak. (1995) i in. W 2005 r. został odznaczony Orderem „Ecce Homo” za *wieloletnią pracę z młodzieżą, bezinteresowne dawanie siebie, za pracę na rzecz sierot oraz kształtowanie młodych charakterów w duchu najlepszych harcerskich ideałów*. Otrzymał Nagrodę Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa im. prof. W. Żenczykowskiego za osiągnięcia w dziedzinie budownictwa ogólnego (1972) i 11 nagród ministra za osiągnięcia naukowe i pracę dydaktyczną. Wielokrotnie był wyróżniany nagrodą rektora Polit. Krak.

W 1965 r. zawarł związek małżeński z Grażyną Fularską (1935–2011, lekarka, harcmistrzynią, m.in. namiestniczką zuchową Hufca Kraków-Stare M. i instruktorką Wydz. Zuchów Komendy Chor. Krak. ZHP). Nie miał dzieci.

— Jamroży Z. *Ruch zuchowy w okresie odradzania się ZHP w l. 1956–1959*, w: *Odrodzenie harcerstwa i walka o jego oblicze ideowe w l. 1956–1959. Materiały z konferencji naukowej odbytej w auli Collegium Novum UJ 4 grudnia 2006 r.*, red. A. Pankowicz, J. Wojtycza, Kr. 2007, s. 45–49; Leonhard *Kalendarium; Polit. Krak. im. T. Kościuszki 1945–1995*, red. W. Muszyński, Kr. 1995; Pyrak S. *O historii nagród PZITB*, „Inżynieria i Budownictwo” 2017, nr 1, s. 53; — Jamroży Z. *Moje ZHP*, Kr. 2006; Lipiec J. *Harcerski szlak*, Kr. 2011; *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 10 z 15 XI 1946*, „WU” 1946, nr 9–12, s. 18; — Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: dok. harcerskie [kopie] (ewidencyjna karta instruktora z 1957, przebieg służby harcerskiej z 29 III 1957, ankieta pers. instruktora z 10 XII 1980, taż z 7 I 1985, wniosek o nadanie Krzyża za Zasługi dla ZHP w st. złotym), klepsydra, Rozkazy i załączniki do rozkazów Komendy Krak. Chor. Harcerzy i Komendy Chor. ZHP w Kr. z l. 1945–1950; — inf. brata Jerzego i hm.

prof. dr. hab. Józefa Lipca; — inskrypcje nagrobne.

Janusz Wojtycza

JANKOWSKI Jan, pseud. Kruk (1910–1993), magister historii, nauczyciel, harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Szubinie (1933–1934), komendant „Zawiszy” w Mińsku Mazowieckim, kronikarz toruńskiego harcerstwa.

Urodził się 11 XI 1910 w Budzynie k. Chodzieży w rodzinie Wojciecha i Marii z d. Adamskiej. Uczył się w miejscowej szkole powsz., a potem w Państw. Seminarium Nauczycielskim w Rogoźnie Wlkp. W czasie nauki w 1924 r. wstąpił do harcerstwa. W 1929 r. ukończył z wyróżnieniem seminarium i rozpoczął pracę jako nauczyciel w Laskowie k. Żnina, a potem pracował w Szaradowie i Rynarzewie, gdzie był kierownikiem szkoły. Tu prowadził również Drużynę Harcerską im. Jana III Sobieskiego. Stopień podharcmistra otrzymał 12 III 1931. W l. 1932–1933 odbył służbę wojskową w 59 pp w Inowrocławiu. Od września 1933 do maja nast. roku był hufcowym Hufca Harcerzy w Szubinie. W lipcu 1935 uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale.

Po wybuchu II wojny światowej był członkiem Straży Obywatelskiej w Szubinie. Został aresztowany 23 X 1939, a następnie na pocz. grudnia wysiedlony do Generalnej Guberni, w okolice Mińska Maz. W marcu 1940 rozpoczął pracę w czteroklasowej szkole w Chobocie. Włączył się w działalność konspiracyjną w ZWZ i Szarych Szeregach. Pod pseud. Kruk był komendantem mińskiej „Zawiszy” oraz instruktorem Bojowych Szkół.

Po wyparciu Niemców z Mazowsza został aresztowany przez NKWD i osadzony w obozie w Rembertowie, gdzie poddano go brutalnym przesłuchaniom. Został wcielony do I Armii WP (17 X 1944) i prze-

szedł z nią szlak bojowy, biorąc udział w walkach o Warszawę, Wał Pomorski, Kołobrzeg i Berlin, aż do Łaby.

Zdemobilizowany 17 IX 1945, rozpoczął pracę w Rynarzewie, gdzie ponownie został kierownikiem szkoły i na nowo zorganizował drużynę harcerską. Obozował z nią w Sudetach, a także odbył kilka wycieczek, m.in. do Zakopanego i Wrocławia na Wystawę Ziem Odzyskanych. W 1947 r. uczestniczył w toruńskim Zlocie 30-lecia Harcerstwa Pomorskiego.

W końcu stycznia 1949 został przeniesiony na stanowisko inspektora szkolnego w Aleksandrowie Kujawskim, gdzie został kierownikiem Publicznej Szkoły Powsz. nr 2. Od marca 1950 był instruktorem w Zarządzie ZNP w Toruniu. W tym czasie rozpoczął studia humanistyczne na UMK, które ukończył 22 VI 1953. We wrześniu t.r. podjął pracę jako nauczyciel LO w Chełmży. Rok później wrócił do Torunia i został nauczycielem w Technikum Przemysłu Cukrowniczego. W l. 1955–1957 odbył studia II st., które ukończył z tytułem magistra historii.

W r. szk. 1959/60 uczył m.in. geografii i wykładał na Uniw. Robotniczym ZMS. W 1963 r. został powołany na członka Państw. Komisji Egzaminacyjnej egzaminów dojrzałości w Technikum Zawodowym Zaocznym (w 1968 r. szkoła została przekształcona w Technikum Przemysłu Spożywczego). Pracował tam do przejścia na emeryturę (30 XI 1970). Później pracował jeszcze w niepełnym wymiarze godzin jako nauczyciel przedmiotów ogólnokształcących iopedeutyki nauki o społeczeństwie (do 30 IV 1975).

W l. 1969–1975 (przez dwie kadencje) był przewodniczącym Komisji Rewizyjnej Hufca ZHP w Toruniu. Jako delegat uczestniczył w V Zjeździe ZHP (1973). W 1971 r. otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL. Trzy lata później obchodził złoty jubileusz pracy harcerskiej. Na pocz. 1976 r. wszedł w skład władz powołanej rok wcześniej Chor. Toruńskiej

ZHP. Był instruktorem Kom. Hist. Hufca w Toruniu, a od 1983 r. również nowo powołanej Kom. Hist. Chor. Toruńskiej.

Chętnie spotykał się z młodzieżą i włączał w organizację obchodów rocznic harcerskich. Był autorem licznych publikacji prasowych dotyczących historii harcerstwa pomorskiego oraz jego monografii pt. *Harcerstwo Pomorza Gdańskiego i Kujaw 1911–1945* (T. 1988), a także spisanych w czasie okupacji wspomnień, *Swastyka nad Szubinem. Pamiętnik nauczyciela* (P. 1961). Był bibliofilem, już przed wojną posiadał duży księgozbiór. Lubił podróżować. Zwiedził Polskę, był w Jugosławii, Hiszpanii i Rosji, gdzie na Zabajkału zbierał informacje o losach polskich zesłańców i ich potomków.

W 1985 r. ciężka choroba wyłączyła go z aktywnego życia. Zmarł 2 X 1993 w Toruniu, gdzie został pochowany na cmentarzu św. Jerzego przy ul. Gałczyńskiego.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Srebrnym Medalem Zasłużonym na Polu Chwały (1954), Medalem za Warszawę 1939–1945 (1946), Medalem za Odrę, Nysę, Bałtyk (1946), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1947), Medalem za Udział w Walkach o Berlin, Medalem KEN (1972), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1979), Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (1974), Złotym Odznaczeniem im. Janka Krasickiego (1975), Złotą Odznaką ZNP, Odznaką Zasłużonego Działacza Ruchu Spółdzielczego oraz wpisem do „Honorowej księgi woj. toruńskiego”.

— *100 lat harcerstwa w Toruniu. Kalendarium*, T. 2017; Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; *Kalendarium harcerstwa w Toruniu*, T. 2007; Welker L. J. *Śladami lilijki w grodzie Kopernika*, T. 2002; — Jankowski J. *Swastyka nad Szubinem. Pamiętnik nauczyciela*, P. 1961; *Spraw. Okręgu Pomorskiego ZHP za r. 1938*, T. 1939; — Arch. Zespołu Szkół Spo-

żywczych w T.: akta pers.; dok. w pos. autora: Rozkazy Komendy Hufca ZHP w T.; — rel. pisemna córki Danuty Jankowskiej-Starzyńskiej z XI 2007; relacja Zenona Erdmana z 22 V 2001.

Lesław J. Welker

JANUSZ Bogusława, pseud. Wilga, Sowa, Wierzba (1899–1984), harcmistrzyni, komendantka Hufca Harcerek w Ostrowcu Świętokrzyskim (1937–1943, 1945–1949), komendantka obszaru harcerek w Ostrowcu (1939–1943), zastępczyni komendantki Kielecko-Radomskiej Chorągwi Harcerek (1948–1949).

Urodziła się 11 III 1899 w Ostrowcu Świętokrzyskim w rodzinie Józefa i Ewy z d. Kurek. Po ukończeniu szkoły powsz. kontynuowała naukę w Państw. Seminarium Nauczycielskim w Ostrowcu.

W 1920 r. wstąpiła do 2 Drużyny Harcerek im. A. Mickiewicza w tej szkole. Przez krótki okres pełniła funkcję drużynowej, gdy dotychczasowa drużynowa Wiktoria Anzelewicz po ukończeniu seminarium otrzymała pracę w Wilnie. Po uzyskaniu w 1922 r. dyplomu nauczycielki ze specjalnością geografii i biologii w poszukiwaniu pracy wyjechała na Górną Śląsk, gdzie rozpoczęła pracę w jednoklasowej Szkole Powsz. w Brzeźnie w pow. świętochłowickim. Następnie uczyła w dwuklasowych szkołach powsz. w Borii i Podgórzu w gm. Ruda Kościelna, pow. ostrowiecki. Od 1 X 1928 do 31 VIII 1937 uczyła w pięcioklasowej Szkole Powsz. w Szewnej, a od 1 IX 1935 również w siedmioklasowej Szkole Powsz. nr 4 w Ostrowcu Świętokrzyskim.

W 1934 r. została oddelegowana przez inspektorat szkolny na kurs wodzów gromad zuchowych w Szkole Instruktorskiej Harcerstwa Żeńskiego na Buczu (Śląsk Cieszyński). W lipcu 1935 jako przyboczna komendantki Hufca Harcerek w Ostrowcu uczestniczyła w obozie przedzłotowym w Tarłowie oraz w Jubileuszowo-

JANUSZ BOGUSŁAWA

wym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spa-
le. W sierpniu t.r. wzięła udział w kursie
drużynowych w Jusinie k. Wilna.

Mianowana podharcemistrzynią 5 VI
1936, w lipcu 1936 prowadziła obóz hufca
w Sielpi Wielkiej k. Końskich. W 1937 r.
objęła funkcję hufcowej Hufca Harcerek,
a po wyjeździe z Ostrowca hm. Marii Fie-
dler-Morawcowej – w czerwcu 1939 tak-
że komendantki Obszaru Ostrowieckie-
go Harcerek. Rozkazem Naczelnictwa
ZHP z dn. 14 VI 1938 została mianowana
harcemistrzynią.

W 1938 r. była komendantką obozu
w Buszcy k. Krzemieńca. Uczestniczy-
ła również w Pogotowiu Harcerek na Za-
olziu. W lipcu 1939 prowadziła kolonie
dla dzieci górników w Jaworzu Śląskim.
W sierpniu t.r. brała udział w kursie dru-
żynowych, który odbywał się w ramach
tzw. obozów służby organizowanych
przez Kielecką Chor. Harcerek n. Jez.
Żarnowieckim na terenach granicznych
z Niemcami; główne elementy programu
tych obozów stanowiły uświadamianie
obywatelskie ludności wiejskiej, przygo-
towanie kobiet i dziewcząt do samo-
obrony i opieka nad dziećmi.

Po wybuchu II wojny światowej konspi-
racyjnie kierowała hufcem ostrowieckich
harcerek. Otrzymała zgodę prezydenta
miasta na obsługiwanie transportów
zmobilizowanych żołnierzy, którym har-
cerki podawały herbatę i kawę. Włączyły
się także do kopania rowów przeciwlotni-
czych w mieście. Zorganizowały kuchnię,
do której mieszkańcy i właściciele pryw.
zakładów dostarczali produkty żywno-
ściowe. Kiedy 4 IX 1939 Niemcy zbombar-
dowali dworzec kolejowy (byli zabici i ran-
ni), harcerki opatrywały poszkodowanych,
naprawiły zburzoną kuchnię i zorgani-
zowały punkt żywnościowy, który działał
do wkroczenia Niemców do miasta. Poza
pracą na dworcu gasiły pożary. Później
nosiły pomoc samarytańską w utworzo-
nym w szkole przejściowym obozie je-
nieckim i pomagały jeńcom w ucieczkach.

W 1943 r. w związku z przejściem do
służby wojskowej i objęciem funkcji szefa
łączności na pow. opatowski AK przeka-
zała komendę Hufca Harcerek i Obszar
Ostrowiecki phm. Agnieszce Szymkowiak.
W okresie okupacji posługiwała się pseud.
Wilga, Sowa i Wierzba.

Do pracy harcerskiej powróciła 15 I
1945, obejmując funkcję hufcowej Hufca
Harcerek w Ostrowcu Świętokrzyskim.
Tam też podjęła pracę w Szkole Podst.
nr 4, gdzie była zatrudniona do prze-
jścia na emeryturę. W 1946 r. prowadziła
obóz w Rudzie Kościeleckiej, a w 1947 r.
w ramach zgrupowania Radomskiej Chor.
Harcerek – obóz na Ziemi Lubuskiej w Gu-
binie. W 1948 r. kierowała obozem n. Wi-
grami, a podczas ferii 1947/48 w ramach
zgrupowania Radomskiej Chor. – zimo-
wiskiem w Zakopanem. Pełniła funkcje
kierowniczkki Ref. Kształcenia Komendy
Radomskiej Chor. Harcerek (1947–1948)
i zastępczyni komendantki Kielecko-Ra-
domskiej Chor. Harcerek (1948–1949).
Bardzo ciężko przeżyła podporządkowa-
nie harcerstwa ZMP. Bolała nad tym, że
został zaprzeczony dorobek ostro-
wieckiego harcerstwa, mozołnie wyprac-
owany przy jej osobistym udziale.

W 1951 r. zaangażowała się w działal-
ność turystyczno-krajoznawczą prowa-
dzoną przez ostrowiecki oddział PTTK.
Na I zjeździe tego oddziału została wy-
brana w skład komisji rewizyjnej. Na ko-
lejnych powierzano jej funkcje sekretarza
i skarbnika oddziału. Często odbywała
samotne wycieczki na Łysą Górę i do św.
Katarzyny, w czasie których zbierała cie-
kawce okazy roślin oraz minerałów i prze-
kazywała je do Muz. Świętokrzyskiego
Parku Narodowego na Świętym Krzyżu
i Muz. Regionalnego w Ostrowcu. Aktyw-
nie działała również w LOP.

Po Zjeździe Łódzkim w 1956 r. ponow-
nie włączyła się do pracy harcerskiej.

Zmarła 4 VIII 1984 w Ostrowcu Świę-
tokrzyskim. Została pochowana na miej-
scowym cmentarzu.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Medalem KEN, Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Srebrną i Złotą Odznaką LOP.

Rodziny nie założyła.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 36; Mężyk A. *Janusz Bogusława*, w: *Kalendarium i słownik biograf. krajoznawców oddziału PTK-PTTK w Ostrowcu Świętokrzyskim*, Ostrowiec Świętokrzyski 2013, s. 49–51; tenże *Janusz Bogusława*, w: *Słownik biograf. krajoznawców Kielecczyzny*, red. A. Rembalski, K. 2008, s. 103–104; Rembalski A. *Janusz Bogusława*, w: *Harc. słownik biograf. Kielecczyzny*; — Borzobohaty W. „Jodła” Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ/AK 1939–1945, W. 1988, s. 190, 199–201; *Harcerki 1939–1945*; Jezierska-Ryczakowa M. *Harcerstwo żeńskie na Kielecczyźnie w l. 1939–1945*, w: *Z dziejów harc. na Kielecczyźnie 1912–1982*, s. 54–55, 59; też *Kielecka Chor. Harcerki w l. 1939–1945*, w: *Harcerstwo Kielecczyzny w walce*, s. 29–30; Starzyński W. *Dh. Bogusława Janusz*, w: *I Złot Seniorów i Instruktorów ZHP w Ostrowcu Świętokrzyskim*, Ostrowiec 2004, s. 43–48; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*; — Arch. Komendy Chor. Kieleckiej ZHP: Fiedler-Morawcowa M. *Bogusława Janusz harcmistrzyni*, W. 1985, mps, też *Biogram. Bogusława Janusz, pseud. Wilga, Sowa, Wierzb*, W. 1985, mps.

Andrzej Rembalski

JAWORSKA z d. Tykarska Stanisława Marianna (1902–1939), nauczycielka, instruktorka harcerska.

Urodziła się 8 V 1902 w Rogowie w pow. rypińskim w rodzinie Franciszka i Leonardy z d. Witkowskiej, właścicieli niewielkiego gospodarstwa rolnego. Szkołę powsz. ukończyła w rodzinnej wsi w 1915 r. W czasie I wojny światowej przez dwa lata pracowała w rodzinnym go-

spodarstwie, opiekowała się rodzeństwem i samodzielnie się uczyła. W 1917 r. zdała egzaminy i została przyjęta do III kl. Gimnazjum im. Hetmanowej Żółkiewskiej w Płocku. Jako uczennica gimnazjum wstąpiła do przyszkolnej drużyny.

W 1923 r. uzyskała maturę i wróciła do rodzinnego, gdzie we wrześniu t.r. została mianowana tymczasową nauczycielką w Publicznej Szkole Powsz. z zastrzeżeniem, że musi uzupełnić wykształcenie metodyczno-pedagog. Z wynikiem bardzo dobrym ukończyła sześciotygodniowy kurs początkowy w Płocku, a następnie z oceną celującą czterotygodniowy kurs uzupełniający w Dobrzyniu n. Drwęcą; 30 VIII 1924 uzyskała pełne kwalifikacje pedagoga.

Poza pracą zawodową organizowała kursy gotowania oraz pomagała słabszym uczniom i przygotowywała ich do egzaminów. Założyła i prowadziła drużynę harcerską. Po ślubie przeniósła się z mężem do Wrzosów k. Torunia (obecnie część miasta), gdzie kupili gospodarstwo rolne. We wrześniu 1928 podjęła pracę w Szkole Powsz. nr 7 w Torunio, a w roku nast. w Szkole Powsz. we Wrzosach. Równocześnie pracowała w gospodarstwie oraz pomagała teściom. W szkole założyła i prowadziła gromadę zuchową, była też zastępową w pozaszkolnej drużynie harcerskiej i współpracowniczką Komendy Pomorskiej Chor. Harcerki.

Wybuch wojny przerwał jej działalność. Już 17 X 1939 została wraz z mężem aresztowana (do czego prawdopodobnie przyczynił się szwagier jej męża) i osadzona w obozie przejściowym dla internowanych w toruńskim Forcie VII.

Została rozstrzelana 31 X 1939 w lasach Barbarki k. Torunia; 24 IX 1945 przeprowadzono ekshumację na miejscu zbrodni. Wśród 87 ciał Władysław Dobrowolski, dawny kierownik szkoły we Wrzosach, a wówczas prezydent Torunia, oraz mieszkańcy Wrzosów rozpoznali jej zwłoki. Złożono je do trumny i pochowano

na miejscu kaźni. W 1960 r. jedną z ulic w Toruniu nazwano imieniem Stanisławy i Damazego Jaworskich. W 1969 r. jej imię nadano Szkole Podst. nr 9 na Wrzosach. Na budynku szkoły umieszczono poświęconą jej tablicę. W l. 80. przy tejże szkole działał 58 Szczep ZHP im. S. i D. Jaworskich.

W sierpniu 1928 S. Tykarska zawarła związek małżeński z Damazym Jaworskim (zob.). Miała troje dzieci.

— *Harcerki 1939–1945* [błędna inf. o rozstrzelaniu S. Jaworskiej wraz z mężem]; Palczewski J. *Stanisława Jaworska*, „Nowości” b.d. [pocz. l. 90.]; Przybyłowa J. *Przed Dniem Nauczyciela. Te, o których zapomnieć nie wolno*, „Ilustrowany Kurier Polski” 1967, nr 269 z 12–13 XI; — dok. w pos. autora: Zielińska-Melkowska K. *Stanisława Jaworska. Życiorys*, mps.

Lesław J. Welker

JAWORSKI Damazy (1899–1940), nauczyciel, harcmistrz, kierownik Wydziału Organizacyjnego Pomorskiej Choraży Męskiej (1926–1928), hufcowy Hufca Harcerzy w Lubawie (1927–1929), kierownik Wydziału Szkół Powszechnych (1931–1933), Wydziału Programowego (1932–1934) i Wydziału Propagandy (1933–1939) Komendy Pomorskiej Choraży Harcerzy.

Urodził się 11 XII 1899 w Wolęcinie w pow. lipnowskim jako syn Walentego i Bronisławy z d. Zielińskiej, w rodzinie chłopskiej. Miał pięcioro rodzeństwa; wieku dojrzałego dożyli brat Ludwik (był drużynowym) i siostra Zofia.

W 1913 r. ukończył w Makówcu szkołę powsz. i z powodu trudnej sytuacji materialnej rodziny nie podjął dalszej nauki. Kontynuował ją od 1919 r. w Państw. Seminarium Nauczycielskim w Wymyślinie, które ukończył w r. 1923.

Od września t.r. do końca stycznia 1925 pracował w szkole powsz. w Podgórzu,

a następnie w preparandzie w Lubiczu. W r. szk. 1926/27 odbył studia na Państw. Wyższym Kursie Nauczycielskim, kończąc je z oceną bardzo dobrą. Z dn. 1 IX 1927 jako nauczyciel tymczasowy został przeniesiony do Szkoły Ćwiczeń Państw. Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Lubawie, gdzie wkrótce został nauczycielem stałym. W 1929 r. uzyskał przeniesienie do Torunia na równorzędne stanowisko w Seminarium Nauczycielskim Męskim. Zamieszkał z żoną we Wrzosach w gospodarstwie, które małżonkowie zakupili wspólnie z jego rodzicami. Awansował na kierownika szkoły ćwiczeń. We wrześniu 1937, po likwidacji Seminarium Nauczycielskiego, przeszedł do pracy w utworzonym na jego miejsce Państw. Pedagogium w Toruniu, gdzie pracował do wybuchu wojny.

W 1917 r. wstąpił do harcerstwa, w ślad za starszym bratem Ludwikiem, który był jego pierwszym drużynowym. Założył drużyny harcerskie w Podgórzu i Lubiczu oraz udzielał się w harcerstwie w Lubawie. Od 15 X 1926 do 1928 r. był kierownikiem Wysz. Organizacyjnego w Komendzie Pomorskiej Chor. Męskiej. Zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej i 1 II 1927 został mianowany przodownikiem (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. stopień ten był równoważny ze stopniem podharcmistrza). Objął funkcję hufcowego Hufca Harcerzy w Lubawie (31 X 1927). W październiku 1928 został drużynowym 4 Drużyny im. gen. J. Hallera w Toruniu przy Seminarium Nauczycielskim Męskim i prowadził ją do r. 1939 (od 1930 r. 9 Pomorska DH im. gen. K. Pułaskiego, a od 1937 r. 9 DH „Żubrów”). Założył gromadę zuchową w szkole ćwiczeń i pomagał żonie w prowadzeniu drużyny śródowskiej we Wrzosach, gdzie mieszkali.

W l. 1931–1933 był kierownikiem Wysz. Szkół Powsz., od 1932 r. – Wysz. Programowego, a od 10 XII 1933 także Wysz. Propagandy Komendy Pomorskiej Chor.

Harcerzy. W maju 1932 był głównym oboźnym Zlotu 25-lecia Harcerstwa Pomorskiego. W lutym 1934 został referentem Zlotu Narodowego w Komendzie Hufca w Toruniu, a w styczniu t.r. – członkiem podkomisji próby na podharcemistrza w Komendzie Pomorskiej Chor. Harcerzy.

Stopień harcemistrza otrzymał 22 VI 1934. Latem t.r. prowadził w Hallerowie kolonię zuchową 9 Pomorskiej DH. W dn. 28 V 1936 został mianowany członkiem chorągwaniej komisji próby na podharcemistrza i działacza harcerskiego (w okresie 9 I–10 IX 1937 był zastępcą przewodniczącego tej komisji). W 1937 r. był członkiem Honorowego Sądu Harcerskiego przy Zarządzie Okręgu Pomorskiego ZHP. W 1938 r. ukończył kurs instruktorski w Górkach Wielkich. Wziął udział w III Światowym Jamboree Skautowym w Anglii (1929), IV Światowym Jamboree Skautowym na Węgrzech (1933) oraz V Światowym Jamboree Skautowym w Holandii (1937), a także w II Międzyn. Zlocie Starszych Skautów na wyspie Ingarö k. Sztokholmu (1935). Uczestniczył w obozie na Litwie oraz zlotach i obozach krajowych, m.in. w Międzyn. Zlocie Skautów Wodnych w Garczynie (1932) i Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (1935).

Po wybuchu wojny został wraz z żoną aresztowany 17 X 1939 (możliwe że przyczynił się do tego mąż jego siostry, Niemiec o prohitlerowskich przekonaniach) i osadzony w niemieckim obozie przejściowym dla internowanych w toruńskim Forcie VII, z którego w grudniu t.r. został przewieziony do KL Stutthof. Stamtąd 10 IV 1940 wywieziono go do KL Sachsenhausen, gdzie zmarł 25 V 1940.

Został odznaczony Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929) i harcerską Odznaką Dziesięciolecia Służby (1931). Posiadał Państw. Odznakę Sportową kl. III. Jedną z ulic na Wrzósach w Toruniu w 1960 r. nazwano imieniem Stanisławy i Damazego Jaworskich.

Szczep ZHP przy Szkole Podst. nr 9 w Toruniu w l. 80. XX w. nosił imię S. i D. Jaworskich.

W sierpniu 1928 Jaworski zawarł związek małżeński ze Stanisławą Tykarską (zob. Jaworska z d. Tykarska Stanisława). Miał troje dzieci.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcemistrzynie i harcetrze*, s. 126; *Toruński słownik biogr.*, red. K. Mikulski, t. 7, T. 2014; — Janowski *Harcerstwo Pomorza*; — „Harc.” 1987, nr 11/12; „Nowości” z 7 X 1994; „WU” 1934, nr 2, 1937, nr 8; — *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 15 z 28 V 1936*, „WU” 1936, nr 6, s. 90; — AAN: zesp. akt ZHP 1913–1939, t. 1216, 1217, 1219, 1221, 1280, 1288; AP w B.: zesp. Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego, t. 454/4525; AP w T: zesp. AmTD IV, sygn. 5940, uchwała MRN w T. nr III/9/60; — relacja Adama Walczaka z 2001 r.

Lesław J. Welker

K

KELLER Tadeusz, pseud. Tekka (1920–2015), ekonomista, harcemistrz, hufcowy Roju Szarych Szeregów „Giermkowie Wolności” w Warszawie (1943–1944), zastępca komendanta Centrum Wychowania Morskiego ZHP w Gdyni (1959–1967).

Urodził się 20 X 1920 w Strzemieszyczach k. Katowic w rodzinie Józefa (zamordowanego w 1939 r.) i Konstancji z d. Wolak. Miał brata Zbigniewa (zamordowanego w 1939 r.).

Początkowo uczył się w Częstochowie, gdzie w 1930 r. wstąpił do „Trzeciej Błękitnej” Drużyny Harcerzy im. W. Łukasiewskiego, a od 1937 r. – po przeprowadzce

rodziny do Poznania – jako uczeń Państw. Gimnazjum im. K. Marcinkowskiego kontynuował harcerską działalność w „Błękitnej Czternastce” im. S. Żółkiewskiego. W czerwcu 1939 odbył miesięczne szkolenie wojskowe na obozie w Rozewiu, a po mobilizacji został przydzielony do 57 pp i w ramach Pomocniczej Służby Wojskowej ochraniał mosty i dworzec oraz zwalczal niemieckich dywersantów V kolumny w Poznaniu. Wraz z wycofującą się Armią Poznań 7 IX 1939 opuścił miasto i 14 września przedostał się do walczącej Warszawy. Otrzymał przydział do Batalionu „Toruń-Poznań”. W czasie walk obronnych został awansowany do stopnia starszego strzelca.

Po kapitulacji stolicy dostał się do niewoli i został przewieziony do Poznania. Zwolniony z niewoli 7 października, dotarł do domu, gdzie dowiedział się o zamordowaniu ojca i brata w poznańskim Forcie VII. W grudniu t.r. został wysiedlony z matką na Podhale do przymusowych robót. Wkrótce uciekł do Warszawy i we wrześniu 1941 podjął naukę na tajnych kompletach dla młodzieży Ziemi Zachodnich, na których w czerwcu 1942 uzyskał maturę. Został studentem Wydz. Mechanicznego tajnej Polit. Warsz. (tzw. Kursy Techniczne Jagodzińskiego).

Służbę harcerską kontynuował w Szarych Szeregach i we wrześniu 1943 został hufcowym Roju „Giermkowie Wolności”. Po ukończeniu Szkoły Podchorążych „Agricola” został mianowany kapralem podchorążym. W czasie powstania warszawskiego walczył w rejonie Śródmieście Północ w ramach Obwodu „Radwan”, a następnie dowodził drużyną w Zgrupowaniu mjr. Bartkiewicza. Z dn. 15 VIII 1944 został mianowany podharcemistrzem. Ranny odłamkiem i uznany za zmarłego, odzyskał przytomność w prowizorycznej kostnicy, skąd przetransportowano go do Szpitala Dzieciątka Jezus. Po upadku powstania został ewakuowany z rannymi do Studzienca w Puszczy Mariańskiej,

a następnie w grudniu 1944 skierowany do majątku Jeżyce k. Tarczyna, gdzie doczekał końca wojny.

W czerwcu 1945 osiadł w Gdańsku i rozpoczął studia na Wydz. Budowy Okrętów Polit. Gdańskiej, gdzie do 1948 r. kierował założonym przez siebie Akademickim Kręgiem Harcerskim „Wodnik”, którego członkowie prowadzili drużyny, organizowali obozy drużyn żeglarskich i szkolenia kadry żeglarskiej chorągwi. Był też stałym przedstawicielem kręgu przy Delegaturze PZZ. W tym czasie został zweryfikowany w stopniu podharcemistrza (15 I 1947).

W okresie studiów aktywnie działał w Bratniej Pomocy. W 1946 r. został mianowany komendantem nowo powstałego HOM w Gdańsku, który posiadał dziesięć jachtów i trzy łodzie wiosłowe. Na przełomie 1946/47 był komendantem zimowiska kręgów akademickich z Gdańska, Krakowa, Łodzi, Poznania i Wrocławia zorganizowanego w Jagniątkowie k. Karpacza. Wszedł w skład Komisji Wychowania Morskiego, powołanej w 1949 r. przy Komendzie Morskiej Chor. Harcerstwa.

W 1948 r. przeniósł się do Wyższej Szkoły Handlu Morskiego w Sopocie, jednak w 1951 r. otrzymał zakaz przebywania na Wybrzeżu. Podjął pracę zarobkową w Lipnie k. Włocławka, pracował także w domach wycieczkowych w Zegrzynku i Kazimierzu Dolnym. W 1959 r. powrócił na Wybrzeże i zamieszkał w Sopocie. Ukończył studia w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Sopocie.

W 1962 r. otrzymał stopień harcemistrza. Najpierw był zatrudniony jako zastępca komendanta CWM ZHP w Gdyni, a potem w Zjednoczeniu Przemysłu Okrętowego i Zakładzie Elektronicznej Techniki Obliczeniowej, skąd w 1989 r. przeszedł na emeryturę.

Z CWM ZHP był związany do 1967 r. Później utrzymywał kontakt z harcerstwem, m.in. działając w Harcerskim Kręgu Morskim. W 2000 r. wziął udział

w Sejmiku Pokoleń Harcerskich Żeglarskich Morskich. Był konstruktorem łodzi żaglowej „Wydra”, której plany zostały opublikowane w serii „Zrób To Sam” Harcerskiego Wydawnictwa „Horyzonty” (1974).

W 2010 r. wstąpił do Morskiego Oddziału Stow. Szarych Szeregów. Został awansowany do stopnia porucznika.

Zmarł 13 X 2015 w Sopocie. Został pochowany w Kwaterze AK Cmentarza Komunalnego w Sopocie. Był odznaczony m.in. Honorową Odznaką „Zasłużony dla Żeglarstwa Polskiego”.

W 1950 r. zawarł związek małżeński z Janiną Aleksandrą Paradowską (pseud. Janka, Parada, Roma, 1921–2017, urzędniczką, drużynową w Lipnie, łączniczką AK, więźniarką KL Stutthof). Miał córki Marię i Annę oraz syna Wacława.

— *Akademicki Krąg Harcerski „Wodnik” na Polit. Gdańskiej*, w: *Gedanopedia* [online] https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=AKADEMICKI_KR%C4%84G_HARCERSKI_%E2%80%9EWODNIK%E2%80%9DNA_POLITECHNICZNE_GDA%C5%83SKIEJ [dostęp 28 X 2020]; Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 42; *Leksykon Chor. Gdańskiej ZHP*, red. Z. Kuligowski, G. 2018, s. 27; Ostrowska E. W., Rajtar M. I. *In memoriam żołnierzy AK*, G. – Sopot 2018; Puchala *Poczet*, t. 1, s. 631; *Rejestr osób odznaczonych Honorową Odznaką „Zasłużony dla żeglarstwa polskiego”* [online] <https://pya.org.pl/files/odznaczenia-zwiazkowe/rejestr-zdzwg-alfabetu.pdf> [dostęp 1 XI 2020]; *Tadeusz Keller*, w: *Historia Mówiona*, Muzeum II Wojny Światowej [online] <https://historiamowiona.muzeum1939.pl/swiadkowie-historii/swiadek/tadeusz-keller> [dostęp 28 X 2020]; *Tadeusz Keller*, w: *Powstańcze Biogramy*, MPW [online] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/tadeusz-keller,20625.html> [dostęp 28 X 2020]; — *Harcerstwo Gdańskie*, s. 44, 49, 181; Keller T. „Wodnik” *Akademicki Krąg Harcerski na Polit. Gdańskiej w l. 1945–1950*, „Rocz-

nik Historii Harcerstwa” 2010, s. 183–192; Małszycki D. *Wychowanie wodne w harcerstwie gdyńskim w l. 1945–1989*, „Nautologia” 2010, nr 147, s. 52–53; *Szare Szeregi; Wojenne i powojenne losy żołnierzy AK*, G. 2016, s. 39; — *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 1 z 15 I 1947*, „WU” 1947, nr 1–12, s. 25; — *Janina Keller, pro memoria* [online] <http://stutthofmuseum.blogspot.com/2017/03/janina-keller-pro-memoria.html> [dostęp 10 I 2021, dot. żony]; *Zmarł Tadeusz Keller* [online] <https://zeglarski.info/artykuly/zmarl-tadeusz-keller/> [dostęp 28 X 2020]; — inskrypcje nagrobne.

Dariusz Szczecina

KOGNOWICKI Tadeusz, pseud. Złoty, Gryzzli (1922–1941), podharcemistrz, komendant Harcerstwa Polskiego na Litwie i komendant Szarych Szeregów na Kowieńszczyźnie (1939–1941).

Urodził się 18 VI 1922 w Kownie na Litwie w rodzinie Wincentego (1876–1927, okręgowego lekarza weterynarii, właściciela majątku ziemskiego Skuby) i Zofii z d. Lewoniewskiej. Miał starszą siostrę Stanisławę i młodszą Zofię (zameżną Komza, 1924–2011, harcerkę, łączniczkę AK).

Początkowo uczył się w domu. Ponad wiek rozwinięty, starał się odciążyć matkę od obowiązków w majątku, które spadły na nią po śmierci ojca. W 1934 r. został przyjęty do III kl. polskiego przyw. Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Kownie. Od razu zaangażował się w wiele szkolnych inicjatyw, był m.in. chorążym sztandaru gimnazjum. Wstąpił również do rodzącego się na Litwie tajnego harcerstwa, działającego pod szyldem Czerwonego Krzyża. Wykazywał wyraźne zdolności przywódcze.

Latem 1935 uczestniczył w obozie harcerskim zorganizowanym nieoficjalnie w Prepuntach n. Dubissą na zachodzie Litwy. W nast. roku został wysłany na kurs instruktorski do Brennej na Śląsku,

przeznaczony dla harcerstwa z zagranicy (wg innych źródeł już w 1934 r. brał udział w kursie instruktorskim w Grabowie k. Gdyni, gdzie miał się udać z Tadeuszem Korewą za pośrednictwem konsulatu RP na Litwie). Po powrocie zorganizował w Kownie i poprowadził 1 Drużynę Harcerzy im. Zawiszy Czarnego. W lipcu 1938 ponownie został skierowany na szkolenie w Macierzy, tym razem jako uczestnik kursu podharcemistrzowskiego w Górkach Wielkich. Poznał tam pisarkę Zofię Kossak-Szczucką, którą zaprosił do harcerzy na Litwę. Tego lata po powrocie z Polski prowadził obóz w Skubach, który odwiedziła Krystyna Wańkowiczówna, córka Melchiora Wańkowicza, spędzająca wakacje w majątku ciotki położonym w pobliżu.

Kolejne szkolenie w Polsce odbył zimą 1938/39 w Zakopanem na kursie harcistrzowskim, po którym został mianowany hufcowym Hufca Harcerzy na Litwie (komendantem Harcerstwa Polskiego na Kowieńszczyźnie). Wg niektórych przekazów miał wówczas zostać mianowany harcmistrzem, lecz fakt ten nie znajduje potwierdzenia w rozkazach władz harcerskich. Reprezentował harcerstwo w rozmowach z litewskimi władzami i Litewskim Związkiem Skautów, mających na celu legalizację pracy harcerskiej na Litwie. O zadaniach stojących przed harcerstwem na Litwie pisał w 1939 r. w czasopiśmie „Głos Młodych”.

Po nieudanym podejściu do egzaminu maturalnego w 1940 r. (podejrzewa się, że egzaminatorzy jęz. litewskiego otrzymali z ministerstwa dyspozycje, aby ocenić negatywnie krnąbrnego polskiego działacza) podjął pracę zarobkową w Treście Budowlanym, nie zaprzestając działalności harcerskiej i konspiracyjnej. Do lipca 1940 redagował i wydawał harcerski dwutygodnik „Wzwyż”.

Od 19 IX 1939, kiedy do Kowna przybyła duża fala polskich uchodźców, razem ze Zbigniewem Skłodowskim, później-

szym komendantem Szarych Szeregów na Litwie, organizował dla nich pomoc, wynajdując schronienie, dostarczając żywność i ubranie. Nawiązał kontakty z polskimi wojskowymi w obozach internowania, przekazywał im fałszywe dokumenty, ułatwiał ucieczki i kontakty z konspiracją. Razem z harcerzami wyniósł z obozu internowania polskich żołnierzy sztandary pułkowe, które następnie zostały wywiezione z Litwy pocztą dyplomatyczną.

Wstąpił do tworzącej się na Litwie polskiej konspiracji. Został mianowany szefem Oddziału Organizacyjnego w Podokręgu Kowno ZWZ. Współpracował z poznanym wcześniej konsulem Japonii w Kownie Chiune Suigiharą, który wystawiał zagrożonym Polakom japońskie wizy, umożliwiające podróż przez ZSRS (szacuje się, że uratowano w ten sposób ok. 10 tysięcy polskich obywateli, głównie pochodzenia żydowskiego). Ponadto korzystając z japońskich kontaktów dyplomatycznych, organizował wysyłkę mel-dunków na Zachód (tzw. poczta japońska). W 1940 r. z ramienia ZWZ zajmował się również sprawami informacji i propagandy.

Został aresztowany przez NKWD w dn. 22 III 1941 (w zasadzce przygotowanej w punkcie kontaktowym) i osadzony w kowieńskim więzieniu. Sowietzi rozstrzelali go podczas ewakuacji więzienia, w egzekucji grupy 14 osób w dn. 26 VI 1941 w pobliżu białoruskiej wsi Wopytnaja w rejonie Połocka. W spisie osób rozstrzelanych zaznaczono, że był członkiem organizacji kontrrewolucyjnej.

Pośmiertnie został odznaczony Krzyżem Walecznych. Wspomina o nim Melchior Wańkowicz w książce *Ziele na kraterze* (Nowy Jork 1951 i nast. wydania).

Rodziny nie założył.

— Jackiewicz M. *Polacy na Litwie 1918–2000. Słownik biograf.*, W. 2002; *Materiały do HSB*, „Harc.” 1995, nr 3, s. 70; *Tadeusz Kognowicki*,

w: Wikipedia [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Kognowicki [dostęp 16 I 2021]; — Bogusławski A. *W znaku Pogoni. Internowanie Polaków na Litwie. IX 1939 – VII 1940*, T. 2004; Bojko K. *Tadeusz Kognowicki. Polacy na Litwie Kowieńskiej*, „Wileńskie Rozmaitości” 2001, cz. 1, nr 5, s. 5–7, cz. 2, nr 6; s. 9–11; tenże *Zbigniew Skłodowski „Kura”*, tamże 2005, nr 5, s. 10–12; tenże *Żyjąc krótko, przeżył czasów wiele*, „Magazyn Wileński” 1998, nr 10, s. 12–16; Buchowski K. *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918–1940*, Białystok 1999; Dowgird J. *Działalność harcerstwa polskiego na Kowieńszczyźnie podczas okupacji radzieckiej*, „Bunt Młodych Duchem” [online] <https://bunt.com.pl/buntmlodychduchem/162521/Dzialalnosc-harcerstwa-polskiego-na-Kowienszczyznie-podczas-okupacji-radzieckiej-cz-4-> [dostęp 18 I 2021]; Gąsiorowski A. *Z dziejów Harcerstwa Polskiego w Republice Litewskiej 1918–1940*, „Przegląd Wschodni” 2015, t. 14, z. 1, s. 97–123; Jabrzemski Chor. *Wschodnie Szarych Szeregów*, „Harc.” 1995, nr 6, s. 21; tenże *Harcerze*; Pałasz-Rutkowska E., Romer A. *Historia stosunków polsko-japońskich 1904–1945*, W. 2009; Roman W. K. *Działalność niepodległościowa żołnierzy polskich na Litwie i Wileńszczyźnie. Wrzesień 1939 r. – czerwiec 1941 r.*, Piotrków Trybunalski 2003; *Szare Szeregi*; — Mackiewiczowa J. *Polacy na Litwie w latach II wojny światowej*, B. 1995; Paczkowska C. *Wspominając rodzinę Skłodowskich* [online] <http://www.tygodnik.lt/200504/ng2.html> [dostęp 18 I 2021]; — Nekrolog Zofii Komzy [online] <https://www.nekrologi.net/nekrologi/zofia-komza/7888369> [dostęp 24 I 2021, dot. siostry]; — Arch. Harcerskie: Arch. Czesława i Ryszarda Mackiewiczów. Harcerstwo na Litwie Kowieńskiej [online] https://archiwum-harcerskie.pl/index.php?title=Kategoria:Kolekcja_Czes%C5%82aw_i_Ryszard_Mackiewicz [dostęp 15 X 2023].

Dariusz Szczecina

KONIECZNA zamężna Wranbek Irena, pseud. Dąb, Antek, Koniczynka (1905–1993), doktor medycyny, harcmistrzyni, członkini Komendy Poznańskiej Chor. Żeńskiej (1926–1930), współzałożycielka i kierowniczką Nieprzetartego Szlaku w Gdańskiej Chor. Harcerstwa (1958–1968).

Urodziła się 7 X 1905 w Poznaniu w rodzinie Antoniego (dziennikarza, redaktora „Dziennika Kujawskiego” w Inowrocławiu) i Wiktorii z d. Tyrakowskiej. Dzieciństwo spędziła w Poznaniu. W czasie nauki w gimnazjum w 1922 r. wstąpiła do 2 Drużyny Harcerek im. E. Plater w Inowrocławiu. W 1924 r. uczestniczyła w I Zlocie Narodowym Harcerek w Świdrze k. Warszawy. Maturę uzyskała w Inowrocławiu w 1925 r. i rozpoczęła studia medyczne na Uniw. Pozn.

W 1926 r. ukończyła kurs zastępowych. W l. 1926–1930 była członkinią Komendy Poznańskiej Chor. Żeńskiej. Prowadziła w niej Ref. Statystyki, Ref. Sprawności (1927), Ref. Zdrowia i Ref. Starszo-harcerski. W czasie studiów założyła i prowadziła w l. 1928–1930 akademicką 17 Drużynę Żeńską im. Z. Sokolnickiej. Na II Ogólnopolskim Zlocie Harcerek w Rybieniu w lipcu 1928 prowadziła ze swoim zastępem sanitarnym szpital polowy. W 1928 r. ukończyła kurs drużynowych w Wałkowicach. Prowadziła obozy wędrownie swojej drużyny w Tatrach i po Huculszczyźnie (1930).

Stopień podharcemistrzyni otrzymała 30 I 1931, a harcmistrzyni 23 III 1932. W t.r. ukończyła studia jako doktor medycyny. Staż lekarski ze specjalizacją ginekologiczną odbyła w Szpitalu św. Jadwigi w Chorzowie. W 1933 r. jako członkini komendy Złotu Wlkp. Chor. Harcerek odpowiadała za dział służby zdrowia.

W 1936 r. przeprowadziła się do Inowrocławia i została lekarzem szkolnym w Gimnazjum im. M. Konopnickiej. Prowadziła tam gimnazjalną drużynę harcerek i była członkinią Komendy Hufca

KONIECZNA IRENA

Harcerek (1935–1939). Na pocz. września 1939 wyjechała na front jako lekarz 59 pp w Inowrocławiu. Razem z wojskiem dotarła pociągiem do Kutna, gdzie jej pułk został rozwiązany. Po zajęciu miasta przez Niemców wróciła pieszo do Inowrocławia. W listopadzie 1939 została aresztowana przez gestapo i pobawiona całego dobytku. Osadzono ją w ciężkim więzieniu, a po miesiącu wywieziono do Starachowic w Generalnym Gubernatorstwie. Tam przez dłuższy czas pozostawała bez pracy i środków do życia, zmuszona korzystać z pomocy RGO. Dopiero w połowie 1942 r. znalazła zatrudnienie jako lekarz w Ubezpieczalni. Wstąpiła do ZWZ, gdzie posługiwała się pseud. Dąb, Antek i Koniczynka.

W maju 1940 poznała phm. Kamile Kalecińską, pseud. Mech (przed wojną instruktorkę Szkoły Instruktorskiej Harcerstwa Żeńskiego na Buczu) i phm. Stefanę Piechocką, pseud. Wilżyna (przedwojenną komendantkę III Hufca Harcerk w Łodzi), z którymi założyła tajną drużynę harcerek starszych w Starachowicach, krypt. „Las” (włączoną później do Szarych Szeregów). Jesienią 1941 drużyna liczyła 17 harcerek, które przygotowywały się do pracy w ruchu oporu i służby sanitarnej oraz zdobywały umiejętności posługiwania się bronią. Zastępy prowadziły w niej S. Piechocka i K. Kalecińska, później także Wanda Jedyńska, pseud. Podbiał, Stanisława Gonciarz, pseud. Kruszyna, Halina Goszcz, pseud. Mięta i Maria Wysokińska, pseud. Skrzyp.

Konieczna objęła funkcję drużynowej i pełniła ją do czasu swego aresztowania. Przeprowadziła m.in. kurs sanitarny dla całej drużyny, po którym harcerki otrzymały dyplomy pielęgniarek. W ramach praktyk opiekowały się chorymi członkami organizacji podziemnej w Starachowicach i pomagały drużynowej, która była często używana do rannych partyzantów z różnych ugrupowań stacjonujących w lasach Lubieni, Michałowa i Marcul.

Aresztowano ją 21 VIII 1943. Dwa dni później była już więźniarką KL Auschwitz-Birkenau, gdzie pracowała jako lekarka w rewirze dla chorych kobiet. Wielu z nich uratowała życie, pracując w bardzo trudnych warunkach, bez dostępu do lekarstw. Kiedy Niemcy polecieli jej usunąć dziecko ciężarnej więźniarce, odmówiła wykonania zabiegu, ryzykując własnym życiem. Przed najcięższymi konsekwencjami uchroniła ją prawdopodobnie lekarska kompetencja, stanowczość i biegła znajomość jęz. niemieckiego. W obozie współpracowała z położną Stanisławą Leszczyńską, również zaangażowaną w ratowanie życia niemowląt i ich matek. Uratowała życie m.in. młodej Żydówce, w czasie ostatecznej likwidacji Żydów w obozie ukrywając ją w lazarecie. Podczas pobytu w obozie sama ciężko chorowała na tyfus.

Po wyzwoleniu KL Auschwitz przez Armię Czerwoną pozostała w obozie jeszcze przez dwa miesiące w poczuciu odpowiedzialności za ok. 2000 chorych, którymi się opiekowała. Kiedy wróciła do Inowrocławia, jej przedwojenne mieszkanie było już zajęte. W takiej sytuacji zdecydowała się zamieszkać w Gdańsku. Pracowała jako lekarz ginekolog do czasu, kiedy w l. 50. za odmowę aborcji zwolniono ją z pracy. Aby móc wykonywać zawód lekarza, zmieniła specjalizację i została internistą. Przez wiele lat, do przejścia na emeryturę, pracowała w Przychodni Zakładowej Stoczni Gdańskiej.

Prowadziła Ref. Zdrowia w Komendzie Morskiej Chor. Harcerk/Morskiej Chor. Harcerstwa (1946–1949) oraz Gdańskiej Chor. Harcerstwa (1957–1958). W 1958 r. była współzałożycielką ruchu Nieprzetartego Szlaku (NS) i kierowała nim w Gdańskiej Chor. przez dziesięć lat. W tym czasie przeprowadziła wiele wizytacji drużyn i obozów NS. Była członkinią Rady i Komendy Chor. Gdańskiej. W ostatnich latach życia należała do Harcerskiego Kręgu Seniorów „Korzenie” Chor. Gdańskiej

ZHP i gdańskiego KIHAM. W 1984 r. została matką chrzestną Sztandaru Duszpasterstwa Harcerskiego w Gdańsku.

Współtworzyła Poradnictwo Rodzinne i do pracy w nim przeszkoliła wiele kobiet. Pracowała społecznie w gdańskim telefonie zaufania „Anonimowy Przyjaciel” i w PCK. Należała do organizacji kombatanckich i „Solidarności”. Była w pracy dokładna, punktualna, systematyczna i wymagająca. Wśród bliskich i współpracowników cieszyła się powszechnym autorytetem i szacunkiem. We wspomnieniach nie wracała do okropności wojny, z troską i życzliwością traktowała innych.

Zmarła 8 VI 1993 w Gdańsku. Została pochowana na Cmentarzu Centralnym Srebrzysko.

Była odznaczona m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem AK (L. 1946) i papieskim odznaczeniem „Benemerenti”. Redakcja Katolicka TVP Kraków w 2015 r. nakręciła film dokumentalny pt. *Irena Konieczna – cała dla życia*.

Po wojnie zawarła związek małżeński z Józefem Wranbkiem („żołnierzem wyklętym”), który wkrótce zginął. Miała syna Jacka Koniecznego (1947–2022, magistra inżyniera elektronika, harcmistrza, w l. 1981–1982 zastępcę komendanta Chor. Gdańskiej ZHP).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 42; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 693; — *Harcerstwo gdańskie*, s. 180, 186; Piotrowska-Szulczewska D. *Włkp. Chor. Harcererek 1912–1939*, P. 1992; — Arch. Harcerskiego Kręgu Seniorów „Korzenie” w G.

Bogdan Radys

KOPCIÓWNA (Kopeć) Zofia, pseud. Zofia (1909–1994), księgowa, harcmistrzyni, hufcowa hufców harcererek w Bydgoszczy (1933) i Starogardzie (1938–1939), komendantka Pogotowia Harcererek w Sta-

rogardzie (1939) i Bydgoszczy (1939–1942), członkini Komendy Pomorskiej Chor. Harcererek (1947–1949).

Urodziła się 21 I 1909 w Berlinie w rodzinie Franciszka (zm. 1943, rzemieślnika) i Marii z d. Małeckiej, zaangażowanych w życie berlińskiej Polonii. Początkowo uczyła się w szkole niemieckiej, uzupełniając wiedzę z zakresu jęz. polskiego i historii Polski na pryw. kursach. W 1919 r. zamieszkała z rodzicami w Bydgoszczy, gdzie kontynuowała naukę w szkole wydziałowej i liceum handlowym. W maju 1921 wstąpiła do 2 Drużyny Harcererek (DH) im. M. Konopnickiej, w której m.in. pełniła funkcję zastępowej. Po zakończeniu edukacji od 1927 r. pracowała zarobkowo jako stenografistka-maszynistka, a następnie księgowa.

W l. 1926–1937 prowadziła 4 DH im. Marii i Władysława Zamoyskich w Bydgoszczy. Organizowała letnie kolonie i obozy dla harcererek z ubogich rodzin. Zaktywizowała miejscowe KPH. Została mianowana podharcmistrzynią (23 III 1932) i harcmistrzynią (15 I 1936). Po utworzeniu w 1933 r. Ośrodka Harcererek w Bydgoszczy powierzono jej pełnienie funkcji hufcowej II Hufca Harcererek.

W 1937 r. podjęła pracę w fabryce baterii i w związku z tym przeniosła się do Starogardu, gdzie została mianowana hufcową miejscowego hufca harcererek. W międzyczasie przeszła szkolenie pielęgniarek PCK, szkolenie strzeleckie w ramach PWK oraz szkolenie z obrony przeciwpowietrznej i przeciwigazowej. Zaangażowała się w pracę Polskiego Białego Krzyża. W lipcu 1939 została mianowana komendantką Pogotowia Harcererek w Starogardzie. W sierpniu t.r. prowadziła obóz w Mermecie k. Ocypla, na którym starsze harcerki przygotowywały się do pełnienia służby pomocniczej na wypadek wojny. Po powrocie z obozu na polecenie władz wojskowych organizowała z harcerkami szpital polowy i punkty informacyjne.

KOPCIÓWNA ZOFIA

Po wybuchu II wojny światowej została ewakuowana wraz z wycofującymi się oddziałami wojskowymi. Wydostała się z okrażeń pod Świeciem i powróciła do Starogardu, lecz ostrzeżona o planowanym aresztowaniu, pod koniec września wyjechała do rodziców mieszkających w Bydgoszczy. Otrzymała zatrudnienie w biurze pobliskiego tartaku, gdzie później także zamieszkała. Zaangażowała się w pomoc dla wysiedleńców, ratowanie niszczonej przez Niemców polskich książek, wystawiała również fikcyjne zaświadczenia o zatrudnieniu, chroniąc młodych Polaków przed wywózką na przymusowe roboty. Do tejsze działalności wciągnęła harcerki, zostając komendantką Pogotowia Harcerek w Bydgoszczy. Zainicjowała w mieście tajne nauczanie, do którego także włączyła harcerki. W marcu 1941 za pośrednictwem hm. Haliny Strzeleckiej nawiązała kontakt z Inspektorem Bydgoszcz ZWZ, w którym została kierowniczką łączności. W oparciu o harcerki zbudowała sieć kurierską.

W następstwie dekonspiracji pomorskich struktur AK została aresztowana przez gestapo (3 VII 1942) i po kilkumiesięcznym śledztwie odesłana do KL Stutthof jako polska więźniarka polityczna (1 XII 1942). W obozie razem z przebywającymi tam harcerkami współorganizowała życie kulturalne i religijne osadzonych; tłumaczyła zdobyte niemieckie gazety i porównywała z komunikatami z nasłuchów zagranicznych stacji.

Na pocz. 1945 r. znalazła się w grupie więźniów ewakuowanych na barce drogą morską na wyspę Rugię, gdzie w maju odzyskała wolność. Powróciła do matki przebywającej w Bydgoszczy i podjęła pracę w administracji tartaku Lasy Polskie, gdzie od 1 VII 1945 była główną księgową. Od 15 XII 1947 do 1 IV 1949 pełniła funkcję kierowniczką Ref. Gospodarczego Komendy Pomorskiej Chor. Harcerek. Ze względu na zły stan zdrowia w 1949 r. wyjechała na Wybrzeże i za-

mieszkała w Sopocie. Pracowała w księgowości kolejno w Sopockich Zakładach Przemysłu Maszynowego, Spółdzielni Pracy „Energetyka” i Zakładach Zbożowo-Młynarskich, skąd przeszła na emeryturę w 1969 r. Cały czas utrzymywała kontakt z harcerkami oraz działała w Stow. Księgowych, związkach zawodowych, Klubie Byłych Więźniów Obozu Koncentracyjnego Stutthof i związku kombatantów.

Zmarła w Sopocie 25 XII 1994 i została pochowana na miejscowym Cmentarzu Katolickim.

Rodziny nie założyła.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy nie i harcmistrze*, s. 43; Puchala *Poczet*, t. 1, s. 699; *Słownik biogr. konspiracji pomorskiej 1939–1945*, red. A. Zakrzewska, E. Zawacka, T. 1998, cz. 4, s. 75–77; — Gąsiorowski *Szare Szeregi; Harcerki 1939–1945*; Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; Krasuski J. *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, W. 1971; Owiński M. *Polscy więźniowie polityczni w obozie Stutthof 1939–1945*, T. 2001; Ozimek J. „...i z dala słycać trąbki głos...” *Harcerstwo Starogardu w l. 1921–1959*, Starogard Gdański 2021; Rezmarski W., Wojciechowski M. *Organizacje paramilitarne i pokrewne na Pomorzu w przededniu II wojny światowej*, T. 1996; Zahorski Z. *Pogotowie Harcerek i Pogotowie Harcerzy we wrześniu 1939 r.*, Kr. 1999, s. 536; — *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 3 z 23 III 1932*, „WU” 1932, nr 4, s. 50; tenże *L. 1 z 15 I 1936*, „WU” 1936, nr 2, s. 15; *Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 6 z 10 III 1947 i L. 4 z 15 XII 1947*, „WU” 1947, nr 1–12, s. 16, 22; — Arch. Pomorskie AK w T.:teczka Kopeć Zofia, K-101/101 Pom.

Dariusz Szczecina

KOZIŃSKI Józef (1902–1979), podpułkownik rezerwy Wojska Polskiego, oficer pożarnictwa, harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy Włocławek (1930–1939)

KOZIŃSKI JÓZEF

i Hufca Harcerzy Włocławek-Powisłe (1946–1948).

Urodził się 12 II 1902 w Sieradzu w rodzinie Władysława (zm. 1929, mistrza zduńskiego) i Walentyny z d. Piotrowskiej (zm. 1909). Jego rodzina po upadku powstania styczniowego musiała opuścić Wołyń i osiedliła się w ziemi sieradzkiej. Miał siostrę Helenę (zamężną Makowczyńską, zamieszkałą we Francji, wraz z mężem uczestniczącą we francuskim ruchu oporu i więzioną wraz z nim w obozie koncentracyjnym, odznaczoną Krzyżem Legii Honorowej).

W 1913 r. ukończył szkołę powsz. i rozpoczął naukę w pryw. gimnazjum w Sieradzu. W 1914 r. wstąpił w Sieradzu do konspiracyjnego skautingu. Był zastępowym, plutonowym i instruktorem drużyny. W l. 1918–1919 był drużynowym w Zduńskiej Woli. W lecie 1917 prowadził obóz w Męckiej Woli k. Sieradza. W t.r. zgłosił się do Biura Werbunkowego Legionów w Sieradzu, ale nie został przyjęty z powodu niepełnoletności. W 1918 r. ze swoją drużyną wspierał oddziały POW, uczestnicząc w rozbrajaniu Niemców w Zduńskiej Woli i pow. sieradzkim oraz wystawiając posterunki na dworcu, poczcie i magistracie. W 1919 r. zgłosił się do wojska w Krakowie, ale ponownie nie przyjęto go z powodu wieku.

W l. 1919–1925 w czasie nauki w Męskim Państw. Seminarium Nauczycielskim w Łowiczu był zastępowym. Następnie pełnił w Łowiczu funkcję drużynowego, uczestnicząc także w pracach harcerstwa na terenie Sieradza i Zduńskiej Woli. Równolegle aktywnie działał w kole PCK.

W dn. 21 VI 1920 wraz z kolegami oraz profesorami z Seminarium Nauczycielskiego w Łowiczu przybył do Warszawy i w punkcie rekrutacji otrzymał przydział do ochotniczego 201 pp zwanego harcerskim. Już 25 lipca wyruszył z pułkiem na front, aby walczyć w obronie Białegostoku, zajętego przez wojska sowieckie. Chrząst

bojowy przeszedł 28 VII 1920, broniąc linii Narwi w okolicach miejscowości Łapy i Suraż; walczył w 7 kompanii, dowodząc drużyną. Jego kompania wobec kolejnych szarż kozackich z najwyższym trudem zdołała utrzymać linię obrony. Po starciach n. Narwią pułk rozpoczął odwrót w kierunku Modlina, prowadząc ciągłe walki z nacierającym wrogiem. W dalszych walkach, w czasie bitwy niemieńskiej, Koziński uczestniczył w zajęciu Grodna (w dn. 25 września jego kompania nacierała na Fort VII). Przeszedł cały szlak bojowy ochotniczego 201 pp, przemianowanego później na 6 pp wileński i przekazanego pod komendę gen. Lucjana Żeligowskiego. Po zakończeniu walk na Litwie jako żołnierz pociągu pancernego brał udział w walkach z bolszewikami na Łotwie. W połowie grudnia 1920 został zdemobilizowany i wrócił do Seminarium Nauczycielskiego w Łowiczu.

Ukończył je w 1925 r. We wrześniu t.r. wstąpił do Szkoły Podchorążych Piechoty w Warszawie. Podczas zamachu majowego w 1926 r. walczył na pierwszej linii po stronie rządu RP. W czerwcu t.r. ukończył z wynikiem dobrym Szkołę Podchorążych i został przyjęty do Oficerskiej Szkoły Piechoty w Ostrowi Maz. W czasie nauki w Warszawie i Ostrowi Maz. był instruktorem i wykładowcą PCK. Szkołę oficerską ukończył w sierpniu 1928 w stopniu podporucznika i otrzymał przydział służbowy do 14 pp we Włocławku.

W l. 1928–1931 pełnił służbę wojskową jako dowódca plutonu strzeleckiego, a następnie plutonu łączności. Od 1931 do 1933 r. w stopniu porucznika był komendantem obwodowym Przysp. Wojsk. i Wych. Fiz. na pow. i m. Włocławek. Następnie w l. 1933–1936 był kolejno dowódcą 8 i 2 kompanii strzeleckiej 14 pp, a w l. 1936–1939 dowódcą 2 i 3 kompanii karabinów maszynowych i plutonu ppanc. W tym czasie (19 III 1937) został mianowany kapitanem. Od 5 IV 1939 do 19 IX 1939 był I adiutantem dowódcy

KOZIŃSKI JÓZEF

pułku. W okresie służby w 14 pp ukończył kurs łączności w Zegrzu (1932/33), kurs dowódców kompanii w Rembertowie (1934) oraz kurs ppanc. (1936). Od 1934 r. był wykładowcą łączności na dywizyjnym kursie instruktorskim dla oficerów 4 DP. Od 1939 r. był zastępcą przewodniczącego Sądu Honorowego pułku.

Od 1928 r. był instruktorem oraz wykładowcą LOPP. W l. 1928–1930 pełnił funkcję sekretarza powiat. KPH we Włocławku. W 1930 r., w okresie kryzysu we włocławskim harcerstwie, przyjął propozycję przewodniczącej Zarządu Oddziału Włocławskiego ZHP Marii Książkowskiej i został hufcowym hufca obejmującego m. Włocławek i pow. włocławski; pełnił tę funkcję do 28 VIII 1939. W l. 1932–1933 był również hufcowym Nieszawskiego Hufca Harcerzy z siedzibą w Aleksandrowie Kujawskim. Z dn. 20 X 1932 został mianowany działaczem harcerskim.

Pod jego kierownictwem hufiec przodował najpierw w Maz. Chor. Harcerzy, a od 1938 r. w Pomorskiej Chor. Harcerzy. Koziński pozyskał wielu nowych instruktorów i szkolił kadre. Zorganizował prężnie działające KPH. Obok corocznej obozowej akcji letniej harcerze z jego hufca uczestniczyli w 1933 r. w IV Światowym Jamboree Skautowym w Gödöllő i w 1935 r. w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale, na którym Koziński pełnił funkcję komisarza łączności w Komisariacie Harców.

Był twórcą i organizatorem harcerstwa wodnego we Włocławku. Organizował drużyny żeglarskie, budowę kajaków i żaglówek oraz osprzętu do nich. Był zwolennikiem wychowania puszcząńskiego i twardego życia obozowego w kontakcie z wodą. Pod jego komendą włocławscy harcerze w sierpniu 1932 uczestniczyli w Międzyn. Zlocie Skautów Wodnych w Garczynie, gdzie zaprezentowali pokaz umiejętności żeglarskich, zdobywając czwartą lokatę. Jako hufcowy uzyskał od Zarządu M. Włocławka parce-

lę przy bulwarach marsz. J. Piłsudskiego, gdzie w 1933 r. stała stacja wodna. Zorganizował lądowe i wodne bazy szkoleniowe, m.in. w Szkole Powsz. nr 4 przy ul. Kilińskiego, nad jez. Łuba i jez. Czarne oraz w Michelinie.

Od 1928 r. aktywnie działał w Polskim Związku Kajakowym oraz Polskim Tow. Krajoznawczym. Był animatorem sportów wodnych, propagował pływanie, żeglarstwo i kajakarstwo. W 1936 r. w „Przeglądzie Piechoty” opublikował artykuł na temat pływania. Szkolił instruktorów nauki pływania, organizował kursy pływania na jez. Czarnym, gdzie z jego inicjatywy żołnierze budowali pływalnię. Był współzałożycielem i wiceprezesem Yacht Klubu Wojskowego, działał w klubie „Cuiavia” (od 1934 r. Wojsk Klub Sportowy) i był członkiem jego zarządu. Czynn timer uprawiał sport – brał udział w splywach kajakarskich, żeglował (posiadał niewielki jacht), uczestniczył w zawodach sportowych, m.in. zajął I miejsce w biegu na 100 m w zawodach z okazji 10-lecia pułku oraz II miejsce w pływaniu na dystansie 50 m w ubraniu w zawodach o mistrzostwo wojska w Poznaniu w 1938 r.

Z dn. 10 V 1937 został mianowany harcmistrzem. W listopadzie 1938 wstąpił do Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość Okręgu Warszawskiego, a w 1939 r. został przewodniczącym takiego koła na terenie Włocławka. W 1938 r. zorganizował we Włocławku Pogotowie Wojenne Harcerzy, którego był pierwszym komendantem. Na przełomie marca i kwietnia 1939 kierował zorganizowanym w hufcu kursem podharcemistrzowskim.

W 1938 r. spędził z żoną urlop we Włoszech. Do września 1939 mieszkał z rodziną we Włocławku w kamienicy przy ul. św. Antoniego w mieszkaniu o powierzchni 100 m²; planował budowę domu na działce zakupionej w Michelinie k. Włocławka.

Już w dn. 1–3 IX 1939 w ramach bitwy granicznej 14 pp toczył walki nad rzeką Osą pod Mełnem i Grutą, gdzie mocno się wykrwawił, tracąc ok. 15% stanu. W tych walkach J. Koziński wykazał się dużą operatywnością. Płk dypl. Albin Leszczyński, szef sztabu Grupy Operacyjnej (GO) „Wschód” napisał: *Kpt. Koziński z 1 na 2 IX 1939 przerzucił na zaimprovizowanym pociągu 14 pp bez batalionu wzdłuż frontu pod ostrzałem n-pla ze stacji Konojady do miejscowości Mełno, czym przyczynił się do zatrzymania wojsk niemieckich, które dokonały wylomu w naszej obronie na odcinku 16 DP.* W dn. 4 września 14 pp wraz z GO gen. M. Bołtucia rozpoczął odwrót w kierunku Wisły i 9 września osiągnął miejscowość Czaple. Następnego dnia włączył się do działań zaczepnych w ramach bitwy n. Bzurą, gdzie 14 i 15 września toczył ciężkie walki; 16 września pułk wycofał się.

Koziński dostał się do niewoli 19 IX 1939 w rejonie Puszczy Kampinoskiej. Od 19 IX 1939 do 3 V 1945 przebywał w obozach jenieckich, najpierw w obozie przejściowym w Żyrardowie, a następnie kolejno w oflagach IVA Hohenstein, IVC Colditz i IIA Prenzlau. Najdłużej, od listopada 1940 do stycznia 1945, był więziony w oflagu IIC Woldenberg. W niewoli na podstawie posiadanych notatek opracował i zredagował *Dziennik bojowy 14 pp*, obejmujący okres 24 VIII–18 IX 1939 i zawierający 59 stron rękopisu, 10 stron szkiców sytuacyjnych i 9 stron zestawień statystycznych; dziennik ten znajduje się obecnie w CAW, stanowiąc cenne źródło do dziejów 14 pp.

W obozie Koziński zaliczył 1,5 roku studiów w WWP, instruktorski kurs masażu i kurs dowódców batalionów. Przewodził wykłady oraz zajęcia praktyczne z pierwszej pomocy. Uczestniczył też w działalności konspiracyjnego harcerstwa. Kiedy w związku ze zbliżającym się frontem wschodnim Niemcy zdecydowali o ewakuacji oflagu na zachód, wziął udział

w ponad 500-kilometrowym morderczym marszu podobozu „Zachód”, który podczas srogiej zimy 10 III 1945 dotarł do oflagu XD Fischbeck w rejonie Hamburga. Stał tam 15 kwietnia jeńcy zostali pognani pieszo pod Lubekę, gdzie 3 maja wyzwoliły ich wojska kanadyjskie. W dn. 8 XII 1945 Koziński wraz z 300 oficerami wyjechał pierwszym transportem wojskowym do Szczecina.

Po wojnie nie skorzystał z możliwości powrotu do wojska. Początkowo pracował jako magazynier we wrocławskim „Caritasie”. W r. akad. 1947/48 podjął studia na Wydz. Matematyczno-Przyrodniczym UMK, po czym przez krótki czas uczył geografii i geologii w szkole im. ks. J. Długosza we Włocławku. Następnie był urzędnikiem w Spółdzielni Wiejskiej przy ul. Spółdzielczej. W okresie 23 VIII–16 XII 1948 odbył w Warszawie Podst. Kurs Pożarniczy dla kandydatów na zawodowych oficerów pożarnictwa. Został mianowany podporucznikiem pożarnictwa ze starszeństwem od 15 XII 1948. W tym czasie wstąpił do PPS (5 X 1948).

W 1953 r. został mianowany młodszym kapitanem pożarnictwa, a w 1956 r. kapitanem pożarnictwa. W l. 1948–1960 pracował jako inspektor, a od 1960 r. jako starszy inspektor ochrony przeciwpożarowej w Zjednoczeniu Przemysłu Celulozowo-Papierniczego oraz Zjednoczeniu Przemysłu Meblarskiego. Jako profesjonalista i doskonały organizator był wyznaczany na komendanta kursów pożarniczych, angażowany jako szkoleniowiec i instruktor. W 1963 r. ukończył kurs uzupełniający pożarniczy dla oficerów, a w 1966 r. zaocznie Oficerską Szkołę Pożarnictwa. W t.r. awansował na stopień starszego kapitana pożarnictwa w Korpusie Technicznym Pożarnictwa, a w 1968 r. na stopień kapitana szefa pożarnictwa. W marcu 1970 przeszedł na emeryturę. Od września 1970 do śmierci pracował na pół etatu na stanowisku inspektora ochrony ppoż. w Bydgoskich Za-

KOZIŃSKI JÓZEF

kładach Taśm Technicznych „Pasamon” we Włocławku.

W 1946 r. po obchodach 3 Maja, w których wzięło udział włocławskie harcerstwo, władze bezpieczeństwa aresztowały całe kierownictwo tamtejszego hufca, Koziński zgodził się wówczas objąć funkcję hufcowego Hufca Harcerzy Włocławek-Powisłe. Podobnie jak przed wojną doprowadził do rozkwitu miejscowego harcerstwa. Zorganizował obozy harcerskie w Karpaczu w 1946 r. i w Kazimierzu Biskupim w 1947 r. Odbudował harcerstwo wodne, odzyskał stanicę wodną i parcelę w Michelinie. W wyniku zmian politycznych w grudniu 1948 zrezygnował z pracy w harcerstwie.

Po latach, w 1972 r. zorganizował Krag Instruktorski „Powisłe” (skupiający weteranów ruchu harcerskiego) i został jego przewodniczącym. Zorganizował I Seminarium Historyczne poświęcone harcerstwu włocławskiemu, uczestniczył w opracowaniu jego dziejów oraz utworzył przy Komendzie Hufca we Włocławku muzeum harcerskie, któremu ofiarował wiele cennych pamiątek.

W 1975 r. otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL. Uważany jest za najwybitniejszego działacza harcerskiego okresu powojennego we Włocławku. Harcerstwo zajmowało szczególne miejsce w jego życiu, było bliską mu ideą, uważał je za najlepszą formę pracy z młodzieżą.

Był aktywnym działaczem PCK, od 1950 r. członkiem Zarządu Powiat. we Włocławku. W 1952 r. zorganizował koło PCK w „Celulozie”. W l. 1960–1975 był wiceprezesem, następnie prezesem Zarządu Powiat., a w l. 1975–1979 wiceprezesem Zarządu Okręgu PCK we Włocławku oraz członkiem Komisji Rewizyjnej Zarządu Wojew. PCK we Włocławku.

W 1955 r. zorganizował w „Celulozie” koło Ligi Przyjaciół Żołnierza (LPŻ), którego został przewodniczącym. W marcu t.r. w ramach LPŻ utworzył sekcję wodną. Wspólnie z jej członkami wybudował

dziesięć zagłówek typu „Biedronka” i kilkanaście kajaków z żaglem. W l. 1957–1961 pełnił funkcję prezesa Klubu Wodnego LPŻ, w tym czasie rozbudował tabor wodny i bazę klubu. Odbił ekstremalne morskie wyprawy kajakowe, przepływając z Cetniewa na Hel i z Helu do Gdyni.

W l. 1961–1965 pełnił funkcję przewodniczącego komisji rewizyjnej w Zarządzie Powiat. LOK. W 1956 r. był organizatorem Klubu Oficerów Rezerwy przy Zarządzie Powiat. LPŻ we Włocławku. Do 1968 r. pełnił funkcję wiceprezesa, a potem aż do śmierci prezesa tego klubu. Z jego inicjatywy w 1976 r. na terenie dawnych koszar ustawiono obelisk poświęcony żołnierzom 14 pp, którzy zginęli w II wojnie światowej, a także odsłonięto poświęcone im tablice w sali Muz. Historii Włocławka i w Muz. Bitwy n. Bzurą w Kutnie. Jako oficer rezerwy został awansowany w 1969 r. do stopnia majora, a w 1976 r. do stopnia podpułkownika.

Zmarł 26 VI 1979. Został pochowany w grobowcu rodzinnym na cmentarzu komunalnym we Włocławku przy ul. Chopina. W pogrzebie uczestniczyli strażacy z „Celulozy” wraz z orkiestrą.

Został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (1972), Krzyżem Niepodległości (1939), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967), Krzyżem Walecznych (1922), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1938), Krzyżem Zasługi Wojsk Litwy Środkowej (1925), Medalem za Ratowanie Ginących (1932), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921 (1928), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938), Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, srebrnym i brązowym medalem Za Zasługi dla Obronności Kraju, złotym medalem Za Zasługi dla Pożarnictwa oraz lotewskim Medalem 10. Rocznicy Wojny Niepodległościowej (1929).

Otrzymał Odznakę Honorową LOPP II st., harcerską Odznaką „Za uratowanie

życia” (1923), Honorowy Krzyż Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość (1939), Krzyż za Zasługi dla ZHP (1975), Odznakę Honorową PCK I (1972), II, III i IV st., Medal Pamiątkowy 60-lecia PCK (1979), złotą odznakę Zasłużony Działacz LOK (1965), Złotą Odznakę za Zasługi dla Woj. Włocławskiego (1977) i Odznakę za Zasługi dla Rozwoju M. Włocławka (1969).

W 2006 r. w kościele garnizonowym pw. Najświętszego Zbawiciela we Włocławku odsłonięto tablicę upamiętniającą wybitnych działaczy włocławskiego ruchu harcerskiego, na której znajduje się tabliczka epitafijna J. Kozińskiego. W ramach ogólnopolskiego projektu edukacyjnego IPN „Kamienie Pamięci – Nieznany Bohater Niepodległości” w 2018 r. na terenie Zespołu Szkół Samochodowych we Włocławku uroczysto posadzono Dąb Pamięci i odsłonięto tablicę upamiętniającą postać Kozińskiego. Jego imię nosi Koło Naukowe Historyków przy Zespole Szkół Samochodowych we Włocławku.

W 1929 r. zawarł związek małżeński z Anną Lasecką (1902–1991, nauczycielką, harcerką, członkinią Pogotowia Harcerek, w l. 1932–1934 sekretarzem KPH we Włocławku, działaczką PWK i Koła Rodzin Wojskowych, uczestniczką tajnego nauczania). Miał synów: Jerzego Witolda (1932–1978, kapitana pożarnictwa, w l. 40. harcerza orlego) i Janusza (1935–2011, prawnika, podpułkownika MO/Policii, podharcmistra).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzy nie i harcmistrze*, s. 138; Jarzembowski R. *Józef Koziński (1902–1979)*, w: *Zasłużeni dla Włocławka*, red. M. Wojciechowski, Włocławek 1991; Koziński D. *Kozińska Anna (1902–1991)*, w: *Włocławski słownik biogr.*, red. S. Kunikowski, t. 8, Włocławek 2019 [dot. żony]; tenże *Koziński Janusz (1935–2011)*, w: tamże [dot. syna]; tenże *Koziński Józef (1902–1979)*, w: tamże, t. 1, Włocławek 2004; — Ciesielski Z. *Dzieje 14 pp w l. 1918–1939*, T. 2008; *Dziennik Bojowy 14 pp. Pamięci J. Kozińskiego*

go [online] <https://14pp.wwi.pl/> [dostęp 12 X 2023]; Jankowski *Harcerstwo Pomorza; Kamienie pamięci – hm. J. Koziński*, Koło Naukowe Historyków im. hm. J. Kozińskiego przy Zespole Szkół Samochodowych we Włocławku [online] <https://knh.wwi.pl/kamienie-pamieci-harc mistrz-j-kozinski/> [dostęp 12 X 2023]; Kraiński J., Pękról J. *14 pp*, W. 1992; Krajewski M. *Kujawy Wschodnie i Ziemia Dobrzyńska w l. okupacji hitlerowskiej (1939–1945)*, Włocławek 2002; Kunikowski S. *Z dziejów harcerstwa polskiego we Włocławku w 75-lecie istnienia*, Włocławek 1986; Pawłowski J. *Księga pamiątkowa Instruktorskiego Kręgu Seniorów ZHP im. A. Małkowskiego*, Włocławek-Rypin 1997; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 110; Skotnicki W. J. *Harcerstwo Męskie we Włocławku w l. 1911–1945*, T. 2002; Zawilski A. *Bitwy polskiego wrzesnia*, W. 1972; Ziółkowski B. *Tajne nauczanie i konspiracyjna działalność kulturalna na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej w l. 1939–1945*, Włocławek 2005; — *Jubileuszowy Złot Harcerstwa Polskiego. Spała 11–25 lipca 1935 r. Przewodnik po Złocic. Dzienniczek uczestnika*, red. E. Konopacki, W. [1935], s. 21; Piotrowski S. *Czerwone szlabany*, Kalisz 1994; tenże *Zerwane okowy*, Kalisz 1994; — „Echo Celulozy” 1971, nr 16; „Gazeta Kujawska” 1959, nr 32; 1970, nr 119; „Zdrowie” 1969, nr 244; „Żołnierz Polski” 1971, nr 10; „Życie Włocławka” 2003, nr 8 i nr 9; 2004, nr 5; — Arch. rodzinne: dok. osobiste, koresp., fot., pamiątki, wspomnienia J. Kozińskiego; CAW: *Dziennik bojowy 14 pp*, sygn. II/16.

Dariusz Koziński

KRYMSKI Wiesław, pseud. Sowa Piewca (1929–2001) lekarz, harcmistrz, szef Chorągwaniej Służby Zdrowia, przewodniczący Komisji Instruktorskiej Chorągwi Rzeszowskiej ZHP, pilot, żeglarz.

Urodził się 17 XII 1929 w Krakowie w rodzinie Edwarda (1901–1986, nauczyciela gimnazjum) i Marii (1904–1975, absolwentki Wyższej Szkoły Handlowej),

oboje rodzice należeli do harcerstwa. Miał brata Jerzego (1944–2018, doktora nauk medycznych). Naukę w szkole powsz. rozpoczął w Krakowie w r. 1936 i kontynuował w Mielcu, gdzie mieszkał od 1939 r. i uczył się w 1 Gimnazjum im. S. Konarskiego. Do harcerstwa wstąpił jako zuch w r. 1937, ale już wcześniej uczestniczył w obozach harcerskich i zimowiskach, które jego rodzice organizowali dla 2 Krak. Drużyny Harcerzy.

W 1942 r. wstąpił do samorządnie powstałego zastępu harcerskiego w Mielcu, który został włączony do konspiracyjnej drużyny im. gen. W. Sikorskiego. Jesienią t.r. złożył przyrzeczenie harcerskie, zdobył stopień młodzika i odbył przeszkolenie z zakresu małego sabotażu.

Po wojnie należał do 3 Drużyny Harcerzy (DH) im. Zawiszy Czarnego, potem prowadził 9 DH im. Władysława Jagiełły w Chorzelowie. Zdobyl stopnie ćwika i harcerza orlego, ukończył kurs drużynowych wiejskich w Przeczycy, a w 1947 r. kurs podharcemistrzowski w Symbarku k. Gorlic. W 1948 r. zdał maturę i podjął studia medyczne na UJ. W t.r. zdobył stopień harcerza Rzeczpospolitej, a w 1949 r. otrzymał stopień podharcemistrza. Po podporządkowaniu harcerstwa ZMP nie kontynuował pracy w OH ZMP.

W 1950 r. został aresztowany, posądzony o udział w konspiracji i kilka miesięcy spędził w areszcie w Mielcu oraz w więzieniu w Rzeszowie. Po zwolnieniu ukrywał się w różnych miejscach w Polsce (Katowice, Toruń, Gliwice) i dopiero po uprawomocnieniu się wyroku uniewinniającego wrócił do Mielca. Tu nadal był szykanowany – zwalniano go z pracy (ze stanowiska kierownika Aeroklubu), nie pozwolono studiować, utrudniano naukę zawodu (kierowcy). Dopiero po ukończeniu w Rzeszowie dwuletniej Szkoły Felczerskiej, został – jako prymus – oddelegowany na II r. medycyny w AM w Białymstoku. Wiosną 1959, po ukończeniu studiów, wrócił do Rzeszowa. Rozpo-

czął pracę jako lekarz najpierw w ośrodkach zdrowia, potem w Szpitalu Wojew. oraz szpitalu w Brzozowie. W l. 1962–1963 był kierownikiem Wydz. Zdrowia i Opieki Społecznej w Rzeszowie. Został ordynatorem oddziału laryngologicznego. Uzyskał specjalizację I i II st. z zakresu laryngologii i I st. z ochrony zdrowia. Pracował w szpitalu, w przychodniach, miał także przyw. praktykę w Boguchwale k. Rzeszowa. Z końcem 1982 r. przeszedł na emeryturę, ale dalej pracował w różnych placówkach służby zdrowia. Działal społecznie w kilku organizacjach, m.in. w Polskim Tow. Lekarskim, wykładał na Uniw. Ludowym we Wzdownie, zakładał wiejskie „szkoły zdrowia” we współpracy z kołami ZMW, Gospodyń Wiejskich, Ligi Kobiet i OSP.

Do służby w harcerstwie wrócił dopiero w 1978 r. jako lekarz na obozach harcerskich, a potem szef chorągwianej służby zdrowia. Był również przewodniczącym chorągwianej komisji instruktorskiej. Wychował wielu żeglarzy, harcerzy i instruktorów. Był założycielem i drużynowym 23 Wodnej Drużyny Harcerskiej im. J. Szajnowicza przy 2 LO w Rzeszowie, która działała bardzo prężnie i była dobrze wyposażona w sprzęt biwakowy i wodniacki (miała 16 kajaków). Jej członkowie przepłynęli wiele szlaków wodnych w całej Polsce. Działal w niej reprezentacyjny zespół szantowy „Klang”. Drużyna zainicjowała organizację Dni Kultury Marynistycznej w Rzeszowie.

W 1984 r. Krymski został przyjęty do Instruktorskiego Kręgu Totemowo-Puszczańskiego „Czarnego Dębu”, otrzymując miano Sowa Piewca. W ostatnich latach życia aktywnie uczestniczył w działaniach Harcerskiego Kręgu Seniora „Siwe Gołębiczki” w Rzeszowie i chorągwianych oraz ogólnopolskich zlotach i zjazdach seniorów.

Napisał i opublikował książkę pt. *Szpilki* (Rz. 2000) – zbeletryzowane wspomnienia z czasów młodości.

Zmarł 1 VIII 2001. Został pochowany na cmentarzu Pobitno w Rzeszowie.

Był odznaczony Krzyżem AK, Medalem 40-lecia PL, Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami, Złotą Honorową Odznaką ZMW, Odznaką Honorową PCK i odznaką Zasłużony Działacz Kultury.

W 1954 r. zawarł związek małżeński z Zofią Grabowiecką (1933–2012, lekarz). Miał synów Wojciecha (ur. 1955, inżyniera mechanika) i Sławomira (ur. 1960, inżyniera elektronika).

— Jarosińska M. *Harcerskie groby na rzeszowskich cmentarzach*, Rz. 2010; Witek J. *Encyklopedia m. Mielca*, Mielec 2004; — Krymski W. *Szpilki*, Rz. 2000; — dok. w pos. autorki: Krymski W. *Życiorys z uwzględnieniem mojej działalności w ZHP*, 1995, mps.; — inf. syna Wojciecha Krymskiego i phm. Sławomira Gołąba z Rzeszowa.

Małgorzata Jarosińska

KWIATKOWSKA Wanda Maria, pseud. Crataegus (1933–2005), magister fizyki, harcmistrzyni, założycielka i komendantka Szczepu „Puszcza” im. K. Kraheleskiej (1964–1974).

Urodziła się 3 VIII 1933 w Brzesczach w rodzinie Władysława Antoniego (1888–1981, farmaceuty, właściciela apteki) i Marii z d. Migdał (1906–1972, farmaceutki). Również jej dziad i pradziad byli aptekarzami. Miała starszą siostrę Jadwigę (1930–2001, magistra farmacji, podharcmistrzynię). Siostry otrzymały imiona po córkach J. Piłsudskiego, którego sympatykiem i zwolennikiem był ich ojciec.

Do 1938 r. mieszkała wraz z matką i siostrą w Rabce, a następnie w Zakopanem (w obu tych miejscowościach matka dzierżawiła apteki). W Zakopanem ukończyła szkołę powsz. i rozpoczęła gimnazjum. W 1945 r. wstąpiła do 1 Zakopiańskiej Drużyny Harcerki przy

LO im. O. Balcera. W 1948 r. w związku z podjęciem przez siostrę Jadwigę studiów przeprowadziła się razem z nią i matką do Krakowa. W 1951 r. ukończyła liceum w Wieliczce, a w l. 1952–1956 odbyła studia na Wydz. Matematyki-Fizyki-Chemii UJ, uzyskując tytuł magistra fizyki. W czasie studiów wstąpiła do Chóru Cecylińskiego przy parafii św. Floriana, prowadzonego przez ks. Karola Wojtyłę. Przyjaźń z nim przetrwała do końca ich życia.

Pracowała jako asystentka w Zakładzie Fizyki AM (1 X 1956–30 VI 1959), nauczycielka fizyki w LO sióstr Prezentek w Krakowie (1 IX 1959–31 VIII 1962) i asystentka w Państw. Szpitalu Klinicznym na Oddziale Promieniotwórczym I Kliniki Położnictwa i Chorób Kobiety AM (18 XI 1961–31 XII 1969). Była również starszą asystentką (15 I 1970–1 X 1971), kierowniczką pracowni Oddziału Radiologicznego (1 X 1971–1 X 1973) oraz kierowniczką Oddziału Ochrony Radiologicznej (1 X 1973–31 VII 1976) w Wojew. Stacji Sanitarnej-Epidemiologicznej w Krakowie. Następnie pracowała jako specjalista fizyk, prowadząc pracownię izotopową Zakładu Biologii Inst. Biologiczno-Morfologicznego AM (1 VIII 1976–22 VI 1990), skąd przeszła na emeryturę. Pracowała nadal na tym stanowisku w wymiarze pół etatu (1 VII 1990–13 III 1991).

W listopadzie 1956 wstąpiła do Kręgu Starszoharcerskiego „Asklepios” przy AM w Krakowie, przekształconego w roku nast. w 48 Drużynę Akademicką pod tą samą nazwą, prowadzoną w l. 1957–1959 przez dr Danutę Sadkowską. Wchodziła w skład zastępu „Ziółek”. Była kwatermistrzynią obozu wędrownego tego zastępu w Beskidzie Śląskim i Żywieckim (31 VIII–9 IX 1957), w czasie którego odwiedziła Bucze i Górki Wielkie, w roku uczestniczyła w obozie wędrownym przez Beskid Sądecki, Gorce i Pieniny, podczas którego zwiedziła Cisowy Dworek i Orle

Gniazdo (1958), uczestniczyła również w obozie w Sudetach (1960). W czasie wędrówki po Beskidach we wrześniu 1957 otrzymała miano Crataegus.

W maju 1957 założyła 70 Krak. Drużynę Harcerek „Puszcza” przy Szkole Podstaw. nr 20, która w 1964 r. rozwinęła się w Szczęp „Puszcza” im. K. Krahelskiej. Pierwszy obóz drużyny odbył się w 1958 r. w Polanach, pow. Nowy Sącz pod komendą pwd. Ireny Bućko.

W. Kwiatkowska pełniła funkcję drużynowej, a następnie szczepowej (do 1974 r.) i drużynowej kręgu instruktorskiego szczepu. Prowadzony przez nią szczep był znany z wzorowej pracy oraz dbałości o zachowanie tradycji i obrzędowości. W 1969 r. otrzymała sztandar; w tym czasie skupiał dwie drużyny harcerskie, trzy zuchowe i krąg instruktorski.

Kwiatkowska pełniła ponadto funkcje w Hufcu Kraków-Kleparz-Łobzów. Była członkinią Komendy Hufca (1961/62), referentką drużyn harcerskich żeńskich (1962–1963), kierowniczką Ref. Młodsoharcerskiego (11 III 1963–2 XI 1964), zastępczynią hufcowego ds. programowych i kształcenia (1 X 1963–1 III 1964), przewodniczącą komisji prób i kształcenia (15 XI 1963–2 XI 1964), komendantką Ośrodka VI „Kleparz” (1964–1966) oraz członkinią Rady Hufca (1965–1973).

W Hufcu Kraków-Śródmieście była członkinią Komisji Rewizyjnej (1973–1980), wiceprzewodniczącą Komisji Instruktorskiej (1984–1990) i członkinią komisji prób na stopnie harcerki i harcerza Rzeczypospolitej oraz wędrowniczki i harcerza orlego (1982–1987). Stopień przewodniczki otrzymała 30 V 1958, podharc mistrzyni – 1 XII 1959 i harcmistrzyni – 1 X 1962. Była m.in. komendantką obozów w Świdniku (1963), Rycerce Górnej (1964) i Beskidzie Żywieckim (wędrownego, 1965), a także obozu i kolonii szczepu (1967) w Szczawie (1968). W dn. 22 VII 1974 otrzymała honorowy stopień harcmistrza PL.

Od 1957 r. należała do Związku Zawodowego Pracowników Służby Zdrowia.

Zmarła 5 XI 2005 w Krakowie. Została pochowana na cmentarzu Rakowickim.

Była odznaczona Brązowym Krzyżem Zasługi (1977), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1983), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1971, 1982), odznaką TPD Przyjaciel Dziecka (1967), Srebrną Odznaką „Za Zasługi dla Ziemi Krak.” (1975), Srebrną Odznaką „Za pracę społeczną dla m. Krakowa” (1971), Medalem Krak. Chor. ZHP „Za Zasługi” (1986), Medalem 10-lecia Hufca Kraków-Śródmieście (1983), Honorową Odznaką Hufca Kraków-Śródmieście w st. srebrnym (1976).

— Bilek M. *Historia apteki „Zdrojowej” w Rabce* [online] <https://historiarabki.blogspot.com/2012/02/historia-apteki-zdrojowej-w-rabce.html> [dostęp 15 II 2021, dot. rodziców]; Wojtycza K. *Hufiec Kraków-Kleparz-Łobzów w l. 1957–1972*, Kr. 2007; tenże *Hufiec Kraków-Śródmieście w l. 1973–1989*, Kr. 2018; — *80 lat Zakopiańskiego Gimnazjum. Szkice z l. 1912–1992*, red. W. Osiński, Zakopane 1992, s. 113 [dot. siostry Jadwigi]; Gotfryd K. *Zastęp „Ziółek”*, w: *W Wilnie i w Krakowie. Wspomnienia o hm. dr D. Sadkowskiej*, red. B. Morawska-Nowak, Kr. 2007, s. 84–87; Kwiatkowska J. *Beskidzkim szlakiem pod komendą drużyny D. Sadkowskiej*, w: tamże, s. 103–112; Ozaist Z. *Wspomnienie o W. Kwiatkowskiej*, „*Krak. Rocznik Historii Harcerstwa*” 2007, t. 3, s. 173–176; *Rozkaz Naczelnika ZHP L. 2/82 z 1 II 1982*, „WU” 1982, nr 1, s. 9; *Rozkazy Krak. Chor. ZHP z l. 1957–1975*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2019; — Arch. UJ, Oddział Akt Collegium Medicum: sygn. DSP AM 14; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: pers. ankieta instruktorska z 19 XI 1980, *Rozkaz GK ZHP L. 3/71 z 1 III 1971*, *Rozkaz Naczelnika ZHP L. 8/74 z 22 VII 1974*, wykaz odznak i wyróżnień instruktorów Hufca Kraków-Śródmieście; — inf. hm. Zdzisławy Niwińskiej; — inskrypcje nagrobne.

Janusz Wojtycza

KWIECIŃSKI ZBIGNIEW

KWIECIŃSKI Zbigniew Jan, pseud. Czarny, Jastrzębiec (1921–1942), podharcemistrz, zastępca komendanta Harcerskiego Pogotowia Wojennego im. R. Traugutta we Włocławku (1940–1941).

Urodził się 24 IV 1921 w Szpetalu Dolnym k. Włocławka w rodzinie Czesława (mechanika) i Bronisławy z d. Zaremby. Miał brata Stanisława (sierżanta WP) i młodszą siostrę Irenę. Od pocz. l. 30. XX w. rodzina mieszkała w Poznaniu, a w 1937 r. wróciła do Włocławka.

Szkolę powsz. i zawodową ukończył w rodzinnym mieście, gdzie wstąpił do 19 Zawisłańskiej Drużyny Harcerzy (ZDH) im. T. Kościuszki, działającej przy Szkole Powsz. nr 11 w Szpetalu Górnym (obecnie gm. Fabianki). Pełnił funkcję przybocznego. Pracował jako ekspedient w sklepie Józefa Włodawskiego, a później, w tym samym lokalu, u Aleksandra Zabłockiego.

W 1937 r. w stopniu harcerza orlego został drużynowym macierzystej drużyny. Zbiórki drużyny często odbywały się w pobliżu Pomnika Poległych Obrońców Wisły 1920 r. w Szpetalu Dolnym. Na ostatnim przed wojną obozie włocławskiego Hufca Harcerzy, zakończonym 21 VIII 1939, zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej.

W dn. 27 VIII 1939 w siedzibie Komendy Hufca Harcerzy we Włocławku przy ul. Żabiej odbyła się zbiórka alarmowa, w której wzięli udział przebywający w mieście drużynowi, przyboczni i harcerze w wieku powyżej 16 lat. Wówczas to komendantem Pogotowia Harcerzy oraz hufcowym na czas wojny został hm. Teofil Woźnicki, a Kwieciński został członkiem komendy tego Pogotowia, podporządkowanego wojskowej komendanturze Włocławka. Jednocześnie nadal był drużynowym 19 ZDH im. T. Kościuszki, której członkowie pełnili służbę obserwacyjno-meldunkową na wieży włocławskiej katedry oraz na wzgórzach Szpetala Górnego.

Wojska niemieckie wkroczyły do Włocławka 14 IX 1939; wkrótce potem miasto zostało włączone do Rzeszy (znalazło się na terenie tzw. Kraju Warty). W tych okolicznościach Kwieciński wziął udział w zwołanym na 4 XI 1939 w domu Czesława Sidora przy ul. Paderewskiego 9 tajnym zebraniu, na którym ustalono formy harcerskiej działalności konspiracyjnej oraz akcji dywersyjnych. Następnie 12 XI 1939 w zdewastowanym dworcu na Łubie k. Włocławka została zaprzysiężona komenda konspiracyjnego harcerstwa oraz ok. 25–30 harcerzy tworzących Harcerskie Pogotowie Wojenne im. R. Traugutta. Komendantem został Tadeusz Kuderski, a Z. Kwieciński wszedł w skład komendy, posługując się pseud. Czarny i Jastrzębiec (wg niektórych źródeł Jastrzębiec Czarny i Longin Podbipięta). Wkrótce utworzonej komendzie podporządkowanych zostało dziesięć drużyn z terenu miasta.

Po wywiezieniu T. Kuderskiego na roboty do Niemiec w dn. 1 I 1940 Kwieciński został mianowany zastępcą Czesława Sidora, nowego komendanta konspiracyjnego Hufca Harcerzy we Włocławku. Po nawiązaniu kontaktu z Kujawskim Stow. Literacko-Społecznym znalazł się także wśród kolporterów i redaktorów wydawnictwa „Ogniwo” (później „Piorun”).

Został zatrzymany 3 II 1941 w czasie prowadzonych przez gestapo masowych aresztowań (181 osób). Po miesięcznym śledztwie trafił do aresztu śledczego w Inowrocławiu, skąd w połowie września t.r. przekazano go do sądowego więzienia w Zwickau na terenie Saksonii. Tam został osadzony w pojedynczej celi, był poddawany dotkliwym przesłuchaniom i katowany. Po roku przedstawiono mu akt oskarżenia, zarzucając, iż był jednym ze współorganizatorów akcji zbrojnych mających na celu oderwanie Kraju Warty od Rzeszy Niemieckiej. Pod koniec marca 1942, jeszcze przed otrzymaniem aktu oskarżenia, został bestialsko za-

mordowany. Miejsce jego pochówku pozostaje nieznanne.

Pośmiertnie został mianowany podharcemistrzem (1 VIII 1944). Jego nazwisko, obok 16 innych, widnieje na tablicy epitafijnej na pomniku autorstwa hm. Jerzego Pawłowskiego, poświęconym wrocławskiem Szarym Szeregom, znajdującym się na dziedzińcu klasztornym Franciszkanów we Wrocławku.

Rodziny nie założył.

— Skotnicki W. J. *Sidor Czesław Tadeusz (1919–1991)*, w: *Wrocławski słownik biogr.*, t. 2, W. 2005, s. 156–158; tenże *Woźnicki Teofil Zenon (1898–1941)*, w: tamże, s. 193–195; Sztajnke A. J., Ziółkowski B. *Kułaczkowski Włodzimierz, pseud. Ćwik (1918–1999)*, w: tamże, t. 4, W. 2006, s. 72–74; — Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; Sidor C. *W podziemnym Wrocławku*, w: *Szare Szeregi*, t. 2, s. 187–188; Skotnicki W. J. *Harcerstwo męskie we Wrocławku w l. 1911–1945*, T. 2002, s. 235, 249–250, 252–255, 257–258, 260–263; Ziółkowski B. *Kujawski Związek Polityczno-Literacki Stow. Społeczno-Literackie na Kujawach wschodnich w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, T. 2006, s. 100, 140, 148, 156–157, 182, 208, 225, 240; — Pawłowski J. *Harcierz orli ze Szpetala Dolnego. Wspomnienia*, Wrocław 2000, s. 8–9, 20, 25, 28, 62–65, 71–76; — Arch. domowe J. i A. Pawłowskich: Spychalski T. *Czytając wspomnienia druha hm. Jerzego Pawłowskiego. O Harcerzu Orlim ze Szpetala Dolnego*, mps; Bibl. Muz. Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej: Sztemborowski R., Krzysztofek K. J. *Referat dot. Szarych Szeregów we Wrocławku na podst. dokumentów i relacji członków Kręgu Instruktorskiego b. członków Szarych Szeregów i Harcerskiego Pogotowia Wojennego przy Komendzie Hufca Wrocławek-miasto*, mps, Tomaszewski W. *Dzieje harcerstwa wrocławskiego, l. 1945–1948*, Wrocław 1980, mps; USC Fabianki: akt urodzenia Z. J. Kwiecińskiego, sygn. 26/1921;

Zdzisław Jan Zasada

KWIETNIEWSKI Józef, pseud. Kruk, Bocian (1903–1969), urzędnik, harcistrz, naczelnik ZHP w Niemczech (1927–1935).

Urodził się 19 IV 1903 w Lünen k. Dortmundu (Westfalia, Niemcy) w rodzinie Władysława (zm. 1908, górnika, pochodzącego z Krępy w Wielkopolsce) oraz Zofii z d. Świećickiej (krawcowej). Miał siostrę Helenę (ur. 1905) i brata Antoniego (ur. 1907).

W 1905 r. rodzina przeniosła się do Berlina. Tam uczęszczał do szkoły powsz. (1909–1917), a następnie do średniej szkoły handlowej (1917–1920). Ze względu na trudną sytuację materialną rodziny po śmierci ojca równolegle zatrudnił się w Banku Skarbowym w Berlinie, początkowo jako uczeń-praktykant. Pracował tam do jesieni 1922 r. Już jako nastolatek włączył się w działalność kulturalno-oświatową, a z czasem także społeczno-polityczną berlińskiej Polonii. Uczestniczył w obchodach uroczystości narodowych, manifestacjach i zbiórkach pieniężnych na polskie ofiary I wojny światowej. W l. 1917–1921 uczył jęz. polskiego, historii i śpiewu na zorganizowanych przez siebie kursach młodzieżowych.

Pod koniec wojny polski Komitet Polityczny w Berlinie wydelegował go z misją do Polaków służących w armii niemieckiej, by skłonił ich do udania się na tereny Wielkopolski dla formowania tam polskich oddziałów wojskowych. W l. 1919–1921 zaangażował się w działania na rzecz przyłączenia Górnego Śląska do Polski, za co kilka razy został aresztowany przez berlińską policję.

Z harcerstwem zetknął się w 1912 r., obserwując zajęcia drużyny prowadzonej w Berlinie przez Tadeusza Strumiłłę. W nast. roku uczestniczył w spotkaniu z podróżującą na zlot w Birmingham w Anglii reprezentacją polskich skautów z Andrzejem Małkowskim na czele.

W 1915 r. wstąpił do Oddziału Młodzieżowego TG „Sokół” w Berlinie-Schönbergu. W 1917 r. w gronie kolegów z „Sokoła”

zorganizował konspiracyjną grupę „Rota”, która na pocz. nast. roku przekształciła się z jego i Antoniego Nowaka inicjatywy w 1 Drużynę Skautową im. Zawiszy Czarnego. Pełnił w niej funkcję zastępowego i przybocznego, a od 1920 r. – drużynowego. Przyrzeczenie harcerskie złożył 15 VI 1918. Po ukończeniu kursów instruktorskich w Biedrusku k. Poznania (1920) i Kazuniu Polskim k. Warszawy (1922) został mianowany przodownikiem (5 IV 1922). Rozwój 1 Drużyny doprowadził do powstania w Berlinie w 1925 r. hufca harcerskiego, którym Kwietniewski kierował w l. 1925–1934.

Jesienią 1922 został urzędnikiem kontraktowym w Konsulacie Generalnym RP w Berlinie. W tym samym czasie wstąpił do powstałego wówczas Związku Polaków w Niemczech (ZPwN), stowarzyszenia odgrywającego rolę organizatora i lidera polskiej mniejszości narodowej w Niemczech w okresie międzywojennym. W lutym 1924 objął posadę referenta w Centrali ZPwN z zadaniem zjednoczenia i rozwinięcia ruchu harcerskiego w Republice Weimarskiej. W t.r. wszedł w skład pięcioosobowego harcerskiego „dyrektorium”, które stawiało sobie podobny cel.

Po dwóch latach negocjacji i przygotowań w maju 1926 na zjeździe delegatów drużyn ze Śląska i Berlina powstał ZHPwN; nazwa ta została ostatecznie przyjęta w lutym nast. roku. Siedzibą zarządu ZHPwN stał się Bytom, a na naczelnika został wybrany Kwietniewski, który jako absolwent kursu instruktorskiego w Sidzinie (1926) w dn. 20 IV 1927 otrzymał stopień podharcemistrza (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. równoważny ze stopniem harcymistrza).

W okresie sprawowania przez niego funkcji naczelnika (1927–1935) kilkakrotnie wzrosła liczba młodzieży zrzeszonej w ZHPwN, a w miejscach zamieszkania polskiej mniejszości powstały nowe drużyny harcerskie. Ze względu na nie-

wielką liczbę polskich szkół w Niemczech Kwietniewski uważał, że pracy harcerskiej należy nadać przede wszystkim charakter działalności kulturalno-oświatowej. Konsekwentnie sprzeciwiał się próbom podporządkowania ZHPwN organizacjom skautingu niemieckiego, a potem Hitlerjugend. Był zwolennikiem zacieśniania kontaktów z harcerstwem w Polsce. Dążył do uznania ZHPwN przez Międzyn. Biuro Skautowe, licząc, że w ten sposób umocni pozycję Związku w sporach z administracją niemiecką.

Uważał, że doskonałą formą promocji dla harcerstwa w Niemczech jest udział w spotkaniach skautów i harcerzy, dlatego indywidualnie lub na czele reprezentacji ZHPwN uczestniczył w krajowych i międzynarodyn. zlotach: 10-lecia Harcerstwa Lwowskiego (Lwów 1921), I Narodowym Zlocie Harcerzy (Warszawa 1924), II Światowym Jamboree Skautowym (Kopenhaga 1924), II Ogólnopolskim Zlocie Harcerek (Wyszków n. Bugiem 1928), II Narodowym Zlocie Harcerzy (Poznań 1929), III Światowym Jamboree Skautowym (Birkenhead, Anglia 1929), Zlocie 10-lecia Harcerstwa Śląskiego (Bucze 1930), Zlocie Skautów Słowiańskich (Praga, Czechosłowacja 1931), IV Światowym Jamboree Skautowym (Gödöllő, Węgry 1933) i Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego (Spała 1935).

Na przełomie l. 20. i 30. nadal mieszkał w Berlinie i pracował w Centrali ZPwN, m.in. w l. 1925–1929 redagując jego organ „Polak w Niemczech” (z dod. „Mały Polak w Niemczech”). Następnie został zatrudniony w Związku Polskich Tow. Szkolnych w Berlinie (1929–1931), a w l. 1931–1934 był kierownikiem Tow. „Oświata”.

We wrześniu 1934 został przez ZPwN przeniesiony do Bytomia, gdzie do wybuchu II wojny światowej pracował jako sekretarz w tamtejszym męskim Gimnazjum Polskim i podobnie jak w Berlinie udzielał się społecznie w stowarzysze-

niach polonijnych. W nowym miejscu pracy stanął na czele zorganizowanej przez siebie drużyny szkolnej (1934–1936), a następnie hufca gimnazjalnego (1936–1939). Jedną z drużyn gimnazjalnych, utworzoną z inicjatywy Kwietniewskiego, który utrzymywał bliskie kontakty z ruchem narodowym Serbołużyczan, składała się z uczniów tej narodowości. W l. 1934–1939 pozostawał opiekunem dwóch drużyn harcerzek z Niemiec, które działały po polskiej stronie granicy, przy Kursach Licealnych Raciborzanek w Liceum Żeńskim w Tarnowskich Górach.

Od pocz. l. 30. XX w. wśród młodszych instruktorów harcerskich, głównie ze Śląska, narastało niezadowolenie z metod pracy i polityki kadrowej kierownictwa ZPwN. Kwietniewski, który stał na stanowisku ścisłej współpracy z Centralą ZPwN, uważając, iż każdy rozdźwięk odbija się niekorzystnie na pracy polskich organizacji, popadł w konflikt z żądającym zmian śląskim środowiskiem harcerskim i po wyborach do władz ZHPwN w kwietniu 1935 nie utrzymał stanowiska naczelnika. Mianowano go wówczas inspektorem w Naczelnictwie ZHPwN (1935–1939), w którym pełnił ponadto funkcję kierownika Wydz. Starszego Harcerstwa oraz Wydz. Społecznego. Jako inspektor wizytował drużyny harcerskie (przede wszystkim na Warmii, Kaszubach i ziemi lubuskiej) oraz zajmował się szkoleniem instruktorów. W 1935 r. przyczynił się do utworzenia Hufca Wschodniopruskiego ZHPwN. W tym okresie opracował *Szkic historyczny ZHPwN*, który zaprezentował w 1938 r. w Berlinie, podczas obchodów 25-lecia harcerstwa w Niemczech. Od pocz. l. 20. współpracował z licznymi czasopismami w Niemczech i w Polsce. Najczęściej jego artykuły (sygnowane m.in. pseud. Kruk i Bocian) ukazywały się w prasie młodzieżowej i harcerskiej: „Harcerzu Śląskim”, „Harcerzu Polskim w Niemczech”, „Harcerzu Opolskim”,

lwowskim „Skauście”, poznańskim „Ruchu Harcerskim” i in.

W okresie międzywojennym harcerstwo nie było jedynym terenem jego aktywności społecznej. Do 1939 r. był zaangażowany w działalność ZPwN, m.in. sprawując kierownictwo lokalnych struktur tej organizacji w Berlinie, a potem w Bytomiu. W l. 1917–1939 prowadził w wielu miejscach i w różnej formie kursy jęz. polskiego dla dzieci i młodzieży. Był członkiem polskich towarzystw: czytelni, klubów sportowych, chórów i amatorskich kółek teatralnych. W l. 1930 i 1933 jako kandydat z listy polskiej bezskutecznie ubiegał się o mandat deputowanego w wyborach do Landtagu pruskiego i Reichstagu.

W dn. 2 IX 1939 został aresztowany przez gestapo w Bytomiu i znalazł się w miejscowym więzieniu policyjnym. Po kilku tygodniach został przewieziony wraz z innymi działaczami polskimi ze Śląska do KL Buchenwald. Tu związał się z międzyn. ruchem oporu organizowanym przez więźniów politycznych, głównie niemieckich komunistów. W marcu 1942 przeniesiono go do obozu męskiego w Ravensbrück, gdzie też kontaktował się z zakonspirowanym kierownictwem ruchu oporu, pełniąc prominentną, jak na panujące warunki, funkcję pisarza obozowego, którą zawdzięczał wyśmienitej znajomości jęz. niemieckiego. Przekazywał informacje zasłyszane w komendanturze obozu, prowadził tajny rejestr uwięzionych, w miarę możliwości udzielał pomocy współwięźniom. Jesienią 1944 zaopiekował się grupą harcerzy z Szarych Szeregów, która trafiła do Ravensbrück po powstaniu warszawskim. Przeżył „marsz śmierci” i doczekał wyzwolenia 3 V 1945.

Podczas powrotu do domu został zatrzymany przez tworzące się polskie władze administracyjne pow. Gryfino i na ich polecenie od czerwca do września 1945 jako sołtys organizował akcje osiedleńcze w miejscowości Krzywin.

KWIETNIEWSKI JÓZEF

W październiku 1945 wrócił do Bytomia i ponownie objął posadę sekretarza I Państw. Gimnazjum i Liceum Męskiego. Od razu zaangażował się w działalność w Polskim Związku Zachodnim. Z jego ramienia wszedł w skład komisji weryfikujących przynależność narodową mieszkańców Górnego Śląska i decydujących o ich pozostaniu lub wysiedleniu do Niemiec. Należał do Związku Byłych Więźniów Politycznych. Działał w Związku Weteranów Powstań Śląskich, w którym był sekretarzem oddziału w Bytomiu oraz członkiem Rady Naczelnej. W listopadzie 1945 został członkiem MRN w Bytomiu, a w 1947 – WRN w Katowicach (w obu tych gremiach zasiadał aż do śmierci). W kwietniu 1947 wstąpił do PPR, a następnie do PZPR. W 1947 r. został wiceprezydentem Bytomia.

Po powrocie do Bytomia, jesienią 1945, spośród uczniów gimnazjum, w którym pracował, zorganizował 3 Drużynę Harcerzy im. A. Mickiewicza i przez rok, do czasu wyszkolenia następcy, był jej drużynowym. Równocześnie wszedł w skład komendy bytomskiego hufca harcerzy, w której został referentem drużyn (1946–1947), a potem instruktorem bez przydziału obowiązków (do końca 1949). Od 1947 r. był członkiem chorągwaniej komisji prób na stopień podharc mistrza. Na przełomie l. 1947 i 1948 stanął na czele Tarnogórskiej Drużyny Instruktorskiej, składającej się z kilkudziesięciu instruktorów z hufców w Bytomiu, Lublińcu, Oleśnie, Piekarach Śląskich i Tarnowskich Górach. W l. 1947–1949 pełnił też funkcję obwodowego kierownika KPH w Bytomiu i w związku z tym był członkiem Zarządu Obwodu ZHP w Bytomiu. Od 1947 r. uczestniczył w comiesięcznych odprawach instruktorów harcerskich – członków PPR (potem PZPR) organizowanych w Katowicach i Warszawie.

W okresie pogłębiającego się stalinizmu w lipcu 1950 został zwolniony z urzędu wiceprezydenta Bytomia. W l. 1950–

–1951 pracował kolejno jako dyrektor hurtowni Centrali Odzieżowej w Bytomiu i wicedyrektor bytomskiego Szpitala Miejskiego nr 1. Od 1951 do 1955 r. był etatowym pracownikiem Zarządu Okręgu ZBoWiD w Katowicach. W 1955 r. objął stanowisko dyrektora administracyjnego Przedsiębiorstwa Robót Górniczych w Bytomiu, które piastował do końca życia.

W l. 50. i 60. XX w. nadal oddawał się pracy społecznej. Był m.in. członkiem PTTK, TPD, Tow. Przyjaźni Polsko-Radzieckiej oraz Miejskiego i Wojew. Komitetu Społecznego Funduszu Budowy Szkół. Działał w bytomskim Klubie Literackim i Tow. Historycznym. Należał do władz bytomskiego oddziału Tow. Rozwoju Ziemi Zachodnich. Był przewodniczącym Miejskiego Komitetu Obrońców Pokoju i Komitetu Odbudowy Warszawy w Bytomiu, zastępcą przewodniczącego Miejskiego Komitetu Kultury Fizycznej w Bytomiu, przewodniczącym komitetu redakcyjnego bytomskiej rozgłośni przewodowej „Radiostudio”, prezesem bytomskiego oddziału Ligi Przyjaciół Żołnierza oraz prezesem Tow. Miłośników Bytomia.

Po październiku 1956 rozwinął działalność polityczną. Od 1957 r. do śmierci w 1969 r. zasiadał w Komitecie Miejskim PZPR w Bytomiu (do 1967 r. jako członek egzekutywy). Był przewodniczącym Miejskiego (1952–1969) oraz Wojew. (1957–1962) Komitetu Frontu Jedności Narodu. Od 1958 r. do końca życia pełnił funkcję prezesa Oddziału ZBoWiD w Bytomiu oraz działał we władzach wojew. i Radzie Naczelnej tej organizacji. W l. 1961–1969 był posłem do Sejmu PRL z okręgu wyborczego w Bytomiu. W okresie powojennym przygotował i w większości opublikował w różnych periodykach kilkadziesiąt artykułów historycznych i wspomnieniowych. Najwięcej z nich ukazało się na przełomie l. 50. i 60. XX w. na łamach tyg. „Życie Bytomskie”.

W l. 1950–1955, odsunięty od pracy z młodzieżą, jak pisał, *interesował się za-*

KWIETNIEWSKI JÓZEF

gadnieniami OH ZMP. Od wiosny 1956 był zaangażowany w jej reorganizację w Bytomiu. We wrześniu t.r. w związku z powstaniem OHPL, wszedł do bytomskiej Rady Harcerskiej jako jej przewodniczący. Był jednym z inicjatorów zwołania w Bytomiu w grudniu 1956 i w styczniu 1957 wspólnych konferencji instruktorów ZHP i OHPL.

Po reaktywowaniu ZHP stanął na czele komitetu organizacyjnego KPH przy Komendzie Hufca w Bytomiu i objął w nim na krótko funkcję przewodniczącego (luty – marzec 1957). Wszedł także w skład nowo wybranej Komendy Katowickiej Chor. Harcerstwa (marzec – grudzień 1957). W marcu 1958 został zweryfikowany w stopniu harcmistrza. Służbę instruktorską – jako instruktorowi przydzielonemu do Komendy Katowickiej Chor. Harcerstwa – zaliczono mu za l. 1957–1962. Do końca życia był członkiem Rady Hufca w Bytomiu. Korzystając z zajmowanych stanowisk, wspomagał harcerstwo, np. w czerwcu 1958 kierowane przez niego organizacje społeczno-polityczne w całości sfinansowały wykonanie sztandaru dla bytomskiego hufca.

W 1965 r. znalazł się w wąskim gronie instruktorów, którzy jako pierwsi otrzymali honorowy stopień harcmistrza PL.

Zmarł na zawał serca 5 VIII 1969. Został pochowany z udziałem asysty wojskowej, delegacji wielu organizacji i władz różnego szczebla na cmentarzu Mater Dolorosa w Bytomiu przy ul. Piekarskiej. W pogrzebie uczestniczyli licznie instruktorzy oraz kilka tysięcy harcererek i harcerzy.

Został odznaczony Krzyżem Komandorskim (pośmiertnie, 1969) i Krzyżem Oficerskim (1956) Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Niepodległości (1937), Złotym (1954) i Srebrnym (1946) Krzyżem Zasługi, Śląskim Krzyżem Powstańczym (1947), Wlkp. Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1947), Medalem 10-lecia PL (1955),

Złotym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego „Za Zasługę” (1947), Odznaką Wiary i Wytrwania (15-lecia ZPwN, 1938), Odznaką Grunwaldzką (1968), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1966), Odznaką 10-lecia 1 Męskiej Drużyny Harcerskiej w Berlinie (1928), harcerską Odznaką Dziesięciolecia Służby (1933), Złotą Odznaką Funduszu Odbudowy Szkół (1949), Złotą (1957), Srebrną (1952) i Brązową (1950) Odznaką Odbudowy Warszawy, Odznaką Honorową Ligi Przyjaciół Żołnierza (1956), Srebrną Odznaką Honorową Gryfa Pomorskiego (1960), Złotą Odznaką „Zasłużonemu w rozwoju woj. katowickiego” (1960), Odznaką Instruktorską Harcerskiej Służbie Ziemi Śląskiej (1961).

Otrzymał *Medaille für Kämpfer gegen den Faschismus 1933–1945* (nadawany bojownikom antyfaszystowskim przez rząd NRD, 1959).

Wkrótce po jego śmierci władze miejskie Bytomia zmieniły nazwę ul. Krzyżowej w centrum miasta na ul. J. Kwietniewskiego. Jego imię otrzymały też dwie placówki oświatowe: w 1970 r. – nieistniejąca już Szkoła Podst. w Łagiewnikach Wielkich w pow. lublinieckim oraz w 1980 r. – Szkoła Podst. nr 33 w Bytomiu. Od 1971 r. hm. Józef Kwietniewski jest patronem bytomskiego Hufca ZHP.

W 1930 r. zawarł związek małżeński z Martą Żółkowską (1901–1969, biuralistką, członkinią Organizacji Młodych Polek ZPwN, w l. 1926–1931 drużynową 1 Żeńskiej Drużyny ZHPwN im. kr. Jadwigi w Berlinie). Miał córkę Janinę (1930–2011, technika, podharcmistrzynię).

— *Die polnische Minderheit im KZ 1939–1945. Mitglieder polnischer Verbände im Deutschen Reich in den Konzentrationslagern Sachsenhausen und Ravensbrück. Ausstellungs-katalog. Polska mniejszość w KZ 1939–1945. Działacze i działaczki polskich organizacji w Rzeszy Niemieckiej w obozach koncentracyjnych Sachsenhausen i Ravensbrück.*

Katalog wystawy, red. A. Ohm, A. Pukajło, H. Seferens, Berlin 2013, s. 94; Drabina J. *Kwietniewski Józef (1903–1969)*, w: *Bytomski słownik biograf.*, red. tenże, Bytom 2004, s. 133–134; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 144–145; Zieliński W. *Kwietniewski Józef (1903–1969)*, w: PSB, t. 16, Wr. 1971, s. 377–378; — Gašiorowski A. *Harcerstwo polskie na Warmii w l. 1920–1939*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1973, nr 4, s. 384–387; Kapiszewski H. *ZHP w Niemczech. Zarys historyczny ze szczególnym uwzględnieniem l. 1933–1939*, W. 1969, s. 45–52, 64–92, 125–130, 143, 201–202, 210; Kwietniewski J. *Harcerstwo polskie w Niemczech*, w: *Harcerstwo śląskie 1920–1930*, Kat. 1931, s. 35–37; Lis M. *ZHPwN (1922–1939)*, O. 1987, s. 14–15, 19–22, 50–53, 59–61, 73, 79–89, 94–110; Oleksiński J. *Józef Kwietniewski (1903–1969)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1973, nr 1, s. 39–48; Ponczek M. *Życie i działalność Józefa Kwietniewskiego (1903–1969)*, *aktywisty ZHPwN*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1994, nr 1/2, s. 113–116; Zieliński W. *Józef Kwietniewski (1903–1969)*, „Magazyn Bytomski” 1970 [Bytom 1971], s. 213–226; — „Monitor Polski” 1937, nr 64, poz. 94, s. 14; Nowak A. *Wspomnienia harcerskie Berlin – Poznań 1912–1939*, W. 1983, s. 24–25, 31–32, 39; *Wspomnienia harcerskie*, 1 LO im. J. Smolenia w Bytomiu [online] <http://1lo.bytom.pl/wspomnienia-harcerskie/> [dostęp 29 XII 2019]; — Birek A. *Ostatnia droga Józefa Kwietniewskiego*, „Życie Bytomskie” 1969, nr 33, s. 2; *Imię Józefa Kwietniewskiego dla bytomskiego hufca ZHP*, „Życie Bytomskie” 1971, nr 19, s. 1; „WU” 1927, nr 5, s. 19, 1933, nr 4, s. 63, 1947, nr 1–12, s. 3, 1957, nr 2/3, s. 33, nr 4/5, s. 33, 1958, nr 1, s. 6; „Życie Bytomskie” 1957, nr 3, s. 1, nr 16, s. 3, 1958, nr 13, s. 2, nr 30, s. 2 i 4, 1960, nr 10, s. 1, 1962, nr 7, s. 4, 1969, nr 15, s. 1 i 4, nr 17, s. 1 i 4, nr 40, s. 1 i 4; — AP w Kat.: zesp. 592; Śląski Inst. Naukowy im. J. Koraszewskiego w Kat.: sygn. 2/347, k. 10–20, sygn. 2/349, k. 1–25, 34–36, 40–42, 45, 54–55; Arch. Komendy Hufca ZHP w Bytomiu: zespół archiwalistów i pamiątek po hm. J. Kwietniewskim, teki z dok. z l. 1945–

–1962; dok. w pos. Krystyny Rudowskiej-Palka z Katowic: Rozkazy komendanta Hufca Harcerzy w Bytomiu z l. 1946–1949; Repozytorium cyfrowe Kom. Hist. Chor. Śląskiej ZHP: Rozkazy chorągwi 1945–1949, 1957–1987 [online] https://historyczna.slaska.zhp.pl/?page_id=532 [dostęp (ograniczony) 12 IX 2020]; — inf. hm. Jerzego Cierpki, kustosa Izby Pamięci Hufca ZHP w Bytomiu i hm. Jana Piechaczka, przewodniczącego Kom. Hist. Chor. Śląskiej ZHP.

Tomasz Śmiałek

KWOCZEK Paweł (1904–1975), adwokat, działacz mniejszości polskiej na niemieckim Górnym Śląsku, przewodniczący ZHP w Niemczech (1935–1939).

Urodził się 21 IV 1904 w Grabinie w pow. prudnickim (obecnie woj. opolskie) jako trzynaste dziecko Józefa (1852–1938, rolnika, polskiego działacza społecznego) i Eleonory z d. Pela (1861–1939, gospodyni domowej). Miał m.in. siostry Marię, Florentynę (zameżną Mierzwa), Franciszkę (zameżną Dziwniak), Agnieszkę (zameżną Augustyn) oraz braci Jana (1885–1950, pierwszego polskiego lekarza w Opolu, w l. 1924–1926 członka komisji rewizyjnej ZHP w Prowincji Górny Śląsk), Brunona (1899–1923, skrytobójczo zamordowanego przez Niemców) i Jerzego.

Naukę rozpoczął w szkole powsz. w Grabinie, a do gimnazjum uczęszczał w Opolu. W 1920 r. jego rodzinna wieś nie została włączona do obszaru plebiscytowego. Polscy mieszkańcy, oburzeni taką decyzją, zorganizowali akcję zbierania podpisów pod petycją, w której domagali się przeprowadzenia plebiscytu na tych terenach. Kwoczki wraz z dziećmi włączyli się w jawną agitację na rzecz Polski. Aktywny udział w wymienionych działaniach brał także P. Kwoczek. Akcja zakończyła się fiaskiem i Grabina pozostała w granicach Rzeszy, a szesnastoletni Paweł, uczeń kl. 6 gimnazjum klasycz-

nego, stał się obiektem zainteresowania władz niemieckich.

W 1924 r. zdał maturę. W t.r. jako członek Związku Polaków w Niemczech (ZPwN) wspólnie z ojcem i bratem Janem uczestniczył w kampanii poprzedzającej wybory do parlamentu Rzeszy – odpowiedzią władz niemieckich była ciągła inwigilacja, rewizje w domu oraz złośliwości ze strony policji i władz administracyjnych. Po zakończeniu kampanii wyborczej wyjechał na studia prawnicze do Würzburga. Tam 28 VIII 1924 uczestniczył w powołaniu do życia Związku Akademików Górnoślązaków „Silesia Superior”, którego w l. 1926–1927 był prezesem.

Po roku studiów przeniósł się na Uniw. Pozn., skąd po kolejnym roku trafił do Berlina. Tutaj działały centrale organizacji polonijnych: ZPwN (do którego należał od 1923 r.) i Związku Polskich Tow. Szkolnych; w ich biurach odbywały się codzienne konferencje, w których uczestniczyli działacze polonijni oraz studenci (omawiano na nich zagadnienia polityki mniejszościowej oraz dokonywano przeglądu prasy).

Kwoczek został współzałożycielem Związku Akademików Górnoślązaków „Minioritas” (później „Polonia”). Tu także zapoznał się z harcerstwem. Po kolejnym roku akademickim przeniósł się na studia do Wrocławia, gdzie również utrzymywał kontakty z miejscową drużyną harcerską.

Po ukończeniu studiów w 1928 r. został skierowany na aplikację do Opolu. Był, po okresie plebiscytowym, pierwszym Polakiem, który aplikował w niemieckim sądownictwie. Od 1930 r. był członkiem Komisji Prawnej ZPwN. Po złożeniu egzaminu asesorskiego został wpisany na listę adwokatów przy Sądzie Okręgowym w Opolu (11 IV 1932). W t.r. reprezentował Bank Ludowy w Opolu w postępowaniu upadłościowym; bank został uratowany dzięki doskonale zorganizowanemu zebraniu wszystkich wierzycieli, które

stało się prawdziwą manifestacją polskości. Po przewrocie hitlerowskim w imieniu polskich studentów we Wrocławiu, bestialsko pobitych przez hitlerowców za mówienie po polsku, wystąpił przeciwko państwu niemieckiemu z powództwem o odszkodowanie. Tylko w l. 1933–1934 wytoczył Rzeszy Niemieckiej ponad 130 procesów w imieniu poszkodowanych Polaków, komunistów i socjalistów niemieckich oraz Żydów lub w imieniu rodzin osób pomordowanych.

Prowadząc praktykę adwokacką, nie zaniechał aktywnej działalności patriotycznej. W wyborach do parlamentu Rzeszy w 1932 r. kandydował na posła z listy Polskiej Partii Ludowej. Był sekretarzem tej partii na Śląsku Opolskim. W t.r. zaangażował się w akcję organizacji polskiego gimnazjum w Bytomiu. Po pokonaniu wielu problemów 8 XI 1932 odbyła się uroczystość otwarcia szkoły, podczas której przemawiał jako przedstawiciel „Silesii Superior”. Po ustąpieniu z funkcji ks. Karola Koziółka w 1935 r. krótko pełnił funkcję przewodniczącego Dzielnicy I ZPwN, a w l. 1932–1939 był prezesem Rad Nadzorczych Banków Ludowych w Opolu i Oleśnie. W l. 30. był członkiem komisji rewizyjnej Tow. Śpiewu „Lutnia”, a następnie Tow. Śpiewu „Echo”. Od 1929 r. był prezesem KPH w Opolu, a w r. 1935. został wybrany na przewodniczącego ZHPwN. Przyjął wybór w przekonaniu, że harcerstwo jest najlepszą formą pracy wśród polskiej młodzieży w Niemczech, a praca z młodzieżą najważniejszym odzieniem działalności społeczno-narodowej.

Ludwik Łakomy tak go scharakteryzował: *Typowy Górnoślązak, zamknięty w sobie i nieufny, genialny organizator i współtwórca całego szeregu związków. Obecnie nosi się on z zamiarem osiedlenia się w najbardziej zagrożonej germanizacją, a przy tym najważniejszej polaci Opolszczyzny. W przemarszach harcerskich ulicami Opolu kroczył na przędzie, znieważany przez bojówki hitlerowskie,*

a budynek mieszczący jego kancelarię zdobila tablica z polskim napisem.

W 1938 r. ZHPwN obchodził rocznicę 25-lecia istnienia. Uroczystości rocznicowe odbywały się w Berlinie, gdzie w Domu Polskim urządzono wystawę obrazującą życie Polaków w Niemczech. W 1939 r. harcerstwo polskie w Niemczech liczyło 11 hufców i 97 jednostek organizacyjnych. Silny rozwój działalności był w dużej mierze jego zasługą.

Kiedy po wybuchu wojny Niemcy przystąpili do generalnej rozprawy z Polakami mieszkającymi w Trzeciej Rzeszy, w pierwszym rzędzie uderzyli w działaczy polonijnych, z których większość została aresztowana i osadzona w obozach koncentracyjnych. P. Kwoczka aresztowano 11 IX 1939. Wraz z grupą 181 działaczy ruchu polskiego na Opolszczyźnie i Śląsku został wywieziony do KL Buchenwald, gdzie znalazł się 5 X 1939. W obozie utrzymywał kontakt z harcerzami organizującymi się w celu wzajemnej pomocy więźniów. Cieszył się zaufaniem i został jednym z członków utworzonego w 1942 r. pięciosobowego tajnego polskiego komitetu obozowego organizującego ruch oporu w obozie.

Po oswobodzeniu obozu przez Amerykanów (11 IV 1945) w październiku 1945 był już w Opolu, gdzie 1 grudnia ponownie podjął pracę jako adwokat. Pracował w samorządzie adwokackim, będąc od 1947 r. członkiem Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach i jej delegatem na teren m. Opola, a później po utworzeniu Izby Adwokackiej w Opolu jej sekretarzem (1956–1959) i skarbnikiem Rady Adwokackiej w Opolu (1957–1970). Od 1970 r. był członkiem Komisji Rewizyjnej Naczelnej Rady Adwokackiej (NRA) oraz Rady Programowej Ośrodka Badawczego Adwokatury. Już w 1945 r. został II wiceprezesem Tow. Przyjaciół Nauki i Sztuki w Opolu, którego celem było krzewienie wiedzy i kultury, głównie przez organizowanie odczytów z różnych dziedzin życia.

Podczas CAS ZHP zorganizowanej w 1946 r. przez władze harcerskie w Turawie na Opolszczyźnie odwiedził obozujących tam harcerzy.

Od 1946 r. był radnym MRN w Opolu, gdzie reprezentował Polski Związek Zachodni, którego w l. 1945–1947 był sekretarzem. Był także członkiem tymczasowego Zarządu Koła Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych w Opolu. Od 1946 r. należał do ZBoWiD, od 1947 r. do Związku Prawników Polskich, a od 1949 r. do PCK. W 1957 r. wszedł w skład powstałego w Opolu zarządu Klubu Inteligencji Katolickiej (KIK). Od 1959 r. był członkiem Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich.

W l. 1957–1961 był posłem na Sejm PRL z ramienia „Znaku”. W 1957 r. uczestniczył w organizacji KIK w Opolu. Jako poseł Ziemi Opolskiej i członek grupy katolickich posłów „Znak” został wybrany na członka Zarządu Opolskiego Oddziału KIK. W 1968 r. uczestniczył na Górze św. Anny w uroczystym nadaniu godła „Rodło” Szczepowi 88 Warszawskich Drużyn Harcerskich i Gromad Zuchowych z Hufca Warszawa-Śródmieście.

Opublikował wspomnienia w jednodniówce *35 lat 2 Męskiej Drużyny w Bytomiu* (Bytom 1960) i *Wspomnieniach Opolan*, t. 2 (W. 1965). W *Pamiętnikach adwokatów* (W. 1970) zamieścił opracowanie *Praca zawodowa i społeczno-narodowa adwokatów Polaków na Górnym Śląsku w okresie do 1945 r.*, a w „Kalendarzu Opolskim” teksty *Wigilia za drutami*, *Wspomnienia z obozu* (1976), *Ze wspomnień działacza Związku Polaków w Niemczech na Śląsku* (1972) i *Z dziejów palestry polskiej na Górnym Śląsku oraz na Opolszczyźnie* (1975).

Zmarł 17 VII 1975 w Opolu. Został pochowany na cmentarzu komunalnym Opole-Półwieś.

Był odznaczony Krzyżem Komandorskim (1972) i Krzyżem Oficerskim Orderu

Odrodzenia Polski, Złotym (1947) i Srebrnym (1946) Krzyżem Zasługi, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945, Medalem Rodła (pośmiertnie), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego, Złotą Odznaką Związku Prawników Polskich, Złotym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego „Za Zasługę” (1947), Odznaką Zasłużony dla Woj. Opolskiego. Prezydium NRA nadało mu Złotą Odznakę „Adwokatura PRL” (1974).

Otrzymał I nagrodę w konkursie NRA na wspomnienia. W 2020 r. Rada Miejska Wrocławia nadała jego imię jednej z ulic miasta.

W małżeństwie z Marią Fabiś (1908–2004, kierowniczką Wydz. Harcerek Naczelnictwa ZHPwN w l. 1935–1938, komendantką obozów harcerskich, działaczką ZPwN) miał córkę Marię (zameżną Kwoczek-Krywult, 1938–2015, adwokatkę).

— Antkowiak Z. *Patroni ulic Wrocławia*, W. 1992; Paweł Kwoczek, w: Jagielski M. A. *Historia adwokatury polskiej na Śląsku Opolskim 1945–2013*, O. 2013, s. 173–174; *Słownik biogr. adwokatów polskich*, red. S. Mikke, W. 2018, t. 3; — Gabryjelski M. *Adwokat Paweł Kwoczek*, „Palestra” 1975, nr 10, s. 64–66; Kapiszewski H. *ZHPwN. Zarys historyczny ze szczególnym uwzględnieniem l. 1933–1939*, W. 1969, s. 87–88; Kiszka A., Lyczywek R., Krzemiński Z. *Zarys historii adwokatury polskiej*, W. 1978; Krzemiński Z. *Mecenas Paweł Kwoczek*, „Palestra” 1988, nr 32, s. 97–104; Kuś Ł. *Paweł Kwoczek – adwokat i działacz społeczny*, praca magisterska napisana pod kier. prof. dr. hab. M. Lisa, 2001, Uniw. Opolski w O.; Pszczyński K. *Sztandar ZHPwN w opolskich zbiorach muzealnych. Przyczynek do dziejów harcerstwa polskiego w okresie międzywojennym na Śląsku Opolskim*, „Studia Śląskie” 1972 [seria nowa], t. 22, s. 253–260; Stawecki P. *Nieznany referat o obliczu narodowym Śląska Opolskiego z grudnia 1934 r.*, tamże 1974, t. 25, s. 335–367; — *Protokół Walnego Zebrania Dzielnicy Śląskiej*, „Słowo Polskie” 1936,

nr 1 z 15 IV, s. 5–6; *Rozkaz Przewodniczącego ZHP L. 3 z dn. 14 V 1947*, „WU” 1947, nr 1–12, s. 4; *Wspomnienia Opolan*, red. A. Glińska, K. Malczewski, A. Pałosz, t. 2, W. 1965, s. 190–197; *ZHPwN na Śląsku (1920–1939)*. *Wybór źródeł*, oprac. M. Lis, O. 2000, s. 141, 157; — *Bank Ludowy w Oleśnie (Śląsk Opolski)*, „Wiadomości Gospodarcze” 1938, nr 8, s. 3; *Bracia i Siostry! Górmoślązacy!*, „Nowiny Codzienne” 1932, nr 90 z 20 IV, s. 3; *Doroczny zjazd organizacji studentów polskich Silesia Superior*, „Katolik Codzienny” 1927, nr 94 z 27 IV, s. 3; *Harcerski krzyż pod znakiem Rodła*, „Nowiny Codzienne” 1939, nr 80 z 6 IV, s. 1–2; *Idziemy do wyborów pod hasłem Polsko-Katolickiej Partii Ludowej na Śląsku Opolskim*, tamże 1932, nr 68 z 23 III, s. 1–2; *Kronika*, „Palestra” 1967, nr 11/5, s. 112–118; *List pogróżkowy*, „Nowiny Codzienne” 1939, nr 193 z 26 VIII, s. 2; *Nasi akademicy*, tamże 1927, nr 97 z 30 IV, s. 1; *Ostatni dzień procesu przeciw panu J. Bauerowi*, tamże 1932, nr 38 z 17 II, s. 3–4; „*Płonie ognisko i sumią knieje*”... *Z wizytą w obozie II CAS ZHP*, „Trybuna Robotnicza” 1946, nr 227 z 20 VIII, s. 7; *Słuchajmy Bogu, Narodowi i Bliźniemu!*, „Nowiny Codzienne” 1938, nr 258 z 11 XI, s. 2; (Sw) *Polacy na Śląsku w akcji wyborczej*, tamże 1932, nr 90 z 20 IV, s. 5; *Walne Zebranie Banku Ludowego w Opolu*, „Wiadomości Gospodarcze” 1938, nr 5, s. 3; *Wielki wiec Polsko-Katolickiej Partii Ludowej w Budziskach*, „Nowiny Codzienne” 1932, nr 90, s. 4; X. *Śp. Brunon Kwoczek*, „Ziemia Śląska” 1931 z maja, s. 6–7 [wyd. nadzwyczajne, dot. brata]; *Ze Śląska Opolskiego*. *Zdał egzamin prawniczy*, tamże 1932, nr 25 z 31 I, s. 3; *Zjazd dzielnicy śląskiej ZPwN*, „Śląski Kurier Poranny” 1935, nr 294 z 26 XI, s. 6; *Z Walnego Zebrania Tow. Śpiwu „Lutnia”*, „Nowiny Codzienne” 1933, nr 86 z 27 IV, s. 5; *Z walnych zebrań opolskich chórów śpiewających*, tamże 1935, nr 61 z 14 III, s. 3; *Z życia Polaków w Niemczech*. *Wielki dzień harcerstwa polskiego w Niemczech*, „Front Zachodni” 1935, nr 4, s. 59–60; *Z życia towarzysystw*. *Baczność, przyjaciele harcerzy!*, „Nowiny Codzienne” 1934, nr 159 z 17 VII, s. 4; — AAN: *Maria i Paweł Kwoczkowie z Opola* –

wspomnienia P. Kwoczka na temat prześladowania Polaków przez Niemców na Opolszczyźnie oraz jego pobytu w obozie koncentracyjnym w Buchenwaldzie, audio, sygn. 3/33/02/3298; Arch. Rady Adwokackiej w O.: teczka osobowa P. Kwoczka.

Eugeniusz Loska

L

LEE Karolina Weronika, pseud. Linka (1913–1975), pedagog, harcmistrzyni, hufcowa Hufca Harcerek we Włocławku, członkini Komendy Mazowieckiej Chorałgwi Harcerek (1937–1939), kierowniczka Wydziału Szkolenia Komendy Pomorskiej Chorałgwi Harcerstwa (1949).

Urodziła się 13 V 1913 we wsi Brzezice k. Włocławka w rodzinie Anglika Karola i Litwinki Weroniki z d. Szarana (zm. 1943). Miała brata Stanisława (1914–1988, oficera Marynarki Wojennej, kombatanta II wojny światowej, po wojnie zam. w Anglii). Wcześniej straciła ojca i była wychowywana przez matkę. Po ukończeniu w rodzinnej wsi szkoły powsz. kontynuowała naukę w pryw. seminarium nauczycielskim we Włocławku. Do harcerstwa wstąpiła w r. 1927; przyrzeczenie złożyła 20 XII 1928. Jako drużynowa po próbie od 1930 r. prowadziła drużynę we Włocławku, organizowała obozy i uczestniczyła w kursach instruktorskich. Podharcmistrzynią została mianowana 22 VI 1934.

Była hufcową Hufca Harcerek we Włocławku. W grudniu 1937 została powołana w skład Komendy Chor. Maz. Harcerek, powierzono jej kierowanie Ref. Obozów i Wycieczek. W czasie instruktorskiej służby współorganizowała wiele obozów, była m.in. komendantką obo-

zu przedzlotowego i podoboju harcerek z Włocławka na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (1935), obozu (kursu) dla zastępowych włocławskiego hufca w Widoniu (1936) oraz obozu starszych dziewcząt Maz. Chor. Harcerek w Niemenczynie na Wileńszczyźnie (1937). W 1936 r. brała udział w kursie w Szkole Instruktorskiej Harcerstwa Żeńskiego na Buczu. Z ramienia GK Harcerek współorganizowała w 1938 r. kurs hufcowych i instruktorek dla Pomorskiej i Gdańskiej Chor. Harcerek. Latem 1939 na zgrupowaniu obozów szkoleniowych Pomorskiej Chor. Harcerek w Funce pełniła funkcję komendantki kursu drużynowych, czym rozpoczęła swoją próbę harcmistrzowską. Brała udział w specjalistycznych szkoleniach: przysposobienia do obrony kraju (Worochna, Augustów 1934), łączności (Warszawa 1935) i radiotelegraficznym (Zegrze 1935).

Jako nauczycielka pracowała kolejno w Kikole, Morzycach, Jankowie i Lipnie. W 1939 r. otrzymała pracę w doświadczalnej Szkole Powsz. nr 8 w Toruniu, prowadzonej metodą harcerską. W związku ze zmianą miejsca pracy zasiłała skład Wydz. Kształcenia Starszozny Komendy Pomorskiej Chor. Harcerek w Toruniu, którym miała kierować od września 1939.

Zaraz po wybuchu II wojny światowej została wysłana przez komendantkę chor. hm. Jadwigę Luśniak do Gdyni z poleceniem zniszczenia akt personalnych. Po wykonaniu tego zadania wróciła do Torunia i zamieszkała u byłej naczelniczki harcerek hm. Anny Dydynskiej-Paszkovskiej, która wraz z mężem była już zaangażowana w tworzenie pomorskiej konspiracji. Opiekowała się dziećmi Paszkowskich i prowadziła tajne nauczanie. W 1940 r. wraz z innymi instruktorkami rozpoczęła współpracę z pomorskim okręgiem ZWZ.

W 1941 r. opuściła Toruń, by opiekować się w Lipnie ciężko chorą matką. Dzięki temu uniknęła aresztowania

podczas akcji gestapo przeprowadzonej w Toruniu wśród działaczy organizacji konspiracyjnych w lipcu 1942 (wówczas zostali aresztowani m.in. Paszkowscy). Gdy A. Dydyńska-Paszkowska w więzieniu urodziła córkę Hannę, zajęła się niemowlęciem. Do powrotu matki opiekowała się również starszymi dziećmi Paszkowskich.

Po wojnie powróciła do służby harcerskiej; 15 VI 1948 została mianowana harcmistrzynią. Była współpracowniczką GK Harcerek i kierowała Wydz. Szkolenia Komendy Pomorskiej Chor. Harcerstwa (od 1 IV 1949). Prowadziła kurs drużynowych Morskiej Chor. Harcerek w Sianowie k. Kartuz (1946), kurs drużynowych w Gołaniu (1957) i wspomagała kadre obozu w Siemirowicach (1958).

Uzupełniła wykształcenie w Inst. Pedagogiki w Warszawie. W 1948 r. otrzymała dyplom uprawniający do nauczania pedagogiki i psychologii w szkołach i zakładach kształcących nauczycieli. W l. 1950–1969 pracowała w Liceum Pedagog. w Chełmnie n. Wisłą. Organizowała dla uczniów wycieczki w góry oraz spływy kajakowe. Przez szereg lat była kierowniczką internatu. Już na emeryturze opracowywała nowy elementarz, którego nie zdążyła ukończyć, pozostawiając po sobie obszerny materiał.

Zmarła 31 VII 1975 w Bydgoszczy i została pochowana na miejscowym cmentarzu nowofarnym.

Rodziny nie założyła.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzyni i harcmistrze*, s. 49; Puchała *Poczet*, t. 1, s. 852; *Słownik biogr. konspiracji pomorskiej 1939–1945*, red. A. Zakrzewska, E. Zawacka, T. 1998, cz. 3, s. 90–91; *Słownik biogr. Pomorza Nadwiślańskiego*, suplement II, G. 2002, s. 150–151; — Gašiorowski *Szare Szeregi; Harcarki 1939–1945; Harcerstwo gdańskie*, s. 47; Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; Ozimek J. „... i z dala słycać trąbki głos...” *Harcerstwo Starogardu w l. 1921–1959*, Starogard Gdań-

ski 2021, s. 419; — *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 10 z 22 VI 1934*, „WU” 1934, nr 7, s. 32; *Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 4 z 15 IV 1936*, „WU” 1936, nr 5, s. 75; tenże *L. 10 z 4 IV 1938*, „WU” 1938, nr 6, s. 93; tenże *L. 2 z 17 III 1939*, „WU” 1939, nr 3, s. 57; — Arch. Pomorskie AK: teczka Lee Karolina, sygn. 691-1514/Pom., teczka Paszkowska Anna, sygn. 166-166/Pom., teczka Piechocka Regina nr 684-1487/Pom.; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkaz pers. Naczelnictwa ZHP L. 1 z 1 IV 1949*.

Dariusz Szczecina

LEWAKOWSKI Jerzy Wiktor, pseud. Xavery Vocavelli (1891–1941), pułkownik Wojska Polskiego, kartograf, podharcmistrz, członek Naczelnej Komendy Skautowej (1911), Związkowego Naczelnictwa Skautowego (1912–1914), Naczelnej Rady Harcerskiej (1918–1920) i Naczelnictwa ZHP (1920–1921).

Urodził się 23 III 1891 we Lwowie w rodzinie Aleksandra (1847–1909, dyrektora Banku Hipotecznego we Lwowie) i Eugenii z d. Dębickiej (ur. ok. 1850). Miał brata Stanisława Zenona (ur. 1877). W 1911 r. ukończył c.k. 5 Gimnazjum we Lwowie i podjął studia na Wydz. Budownictwa Lądowego Szkoły Politechnicznej we Lwowie. Do wybuchu wojny zaliczył sześć semestrów.

Od 1906 r. należał do Niepodległych Kół Młodzieży Gimnazjalnej, a od 1910 r. do TG „Sokół”. Od 22 V 1911 był zastępcą drużynowego 1 Lwowskiej Drużyny Skautowej (LDS) prowadzonej przez Czesława Pieniążkiewicza. Od 1911 r. był p.o. skarbnikiem Naczelnej Komendy Skautowej, od 16 IX 1912 do 1914 r. członkiem Związkowego Naczelnictwa Skautowego (ZNS) we Lwowie i Sekcji Technicznej Głównej Komendy Skautowej (1914). Od 13 II 1912 był członkiem Miejscowej Komendy Skautowej we Lwowie. Wziął udział w kursie skautowym zorganizowanym na wiosnę 1912. Należał do

kadry kursu skautowego w Skolem (14 VII–2 VIII 1913). W l. 1913–1914 prowadził 7 LDS im. ks. J. Poniatowskiego. Drużyna, która liczyła w tym czasie 66 skautów, głównie uczniów c.k. Wyższej Szkoły Realnej, uczestniczyła m.in. w kursie pożarniczym.

Lewakowski był komendantem 1 plutonu w II akademickiej kompanii Stałych Drużyn Sokolich i zastępcą kompanijnego instruktora terenoznawstwa w szkołach oficerskich i podoficerskich oraz na obozach „Sokola”. Organizował zakup i zdobywanie broni dla drużyn. Opracował w tym czasie następujące regulaminy i podręczniki: *Karabin „Mannlicher” (zwięzły opis z tablicą)* (Lw. 1913), *Regulamin wewnętrzny drużyn skautowych. Projekt* (Lw. 1914), *Klucz znaków przyjętych rosyjskiej mapy wojskowo-topograficznej 1:26 000* (Lw. 1914, 1916) oraz *Terenoznawstwo i kartografia wojskowa. Podręcznik dla organizacyj wojskowych i drużyn skautowych* (Lw. 1916) – była to jedna z pierwszych, obok *Terenoznawstwa* H. Bagińskiego, polskich prac z tej dziedziny. W l. 1912–1914 na łamach lwowskiego „Skauta” jako X. Vocavelli opublikował cykl artykułów „Nauka o terenie”, pisał również na inne tematy, współpracując z redakcją do 1921 r. Opublikował m.in. *Wartość musztry* („Przewodnik Gimnastyczny” 1914, nr 5; „Harc mistrz” 1920, nr 4–12). W l. 1914–1918 współredagował „Polski Przegląd Wojskowy”.

W chwili wybuchu I wojny światowej był członkiem kadry kursu ZNS w Skolem (kierował kursem zastępowych pod namiotami). W dn. 27 VII 1914 został zmobilizowany do c.k. armii i skierowany do szkoły oficerów rezerwy artylerii w Krakowie, a później (6 XII 1914) do 2 Brygady Artylerii Fortecznej w Krakowie, gdzie służył w Regimentie Artylerii Fortecznej nr 2. Awansował do stopnia chorążego (1 V 1915), podporucznika (1 I 1916) i porucznika (1 II 1918). Walczył w armii austriackiej na frontach rosyjskim, serbskim

i rumuńskim, a od lutego 1917 jako dowódca baterii – na froncie włoskim, gdzie 22 II 1918 został ranny w głowę, w konsekwencji czego przeszedł operację oka. Po wyleczeniu pełnił służbę w batalionie zapasowym Regimentu Artylerii Ciężkiej nr 2 w Krakowie.

Już 20 X 1918 nawiązał kontakt z płk. Bolsławem Roją i 31 października na jego rozkaz, pełniąc służbę oficera dyżurnego, przejął dowodzenie regimentem, sprzęt artyleryjski i koszary przy ul. Montelupich – w ten sposób rozpoczęło się formowanie pierwszego pułku artylerii w WP. Zorganizował ochronę przed grabieżą i zniszczeniem pobliskiego szpitala oraz magazynów sprzętu saperskiego, artyleryjskiego i żywnościowego. Następnie gen. B. Roja mianował go dowódcą Pociągu Pancernego nr 2 „Śmiały” (4/5 XI 1918). Dowodził nim 11 i 12 XI 1918 podczas zdobywania Przemyśla i wślwił się atakiem przez most kolejowy na Sanie na silnie umocnione pozycje ukraińskie (atak pociągu otworzył piechocie drogę do przeprawy na drugi brzeg rzeki). Dowodził pociągiem w bitwie pod Bakońcycami i później, podczas odsieczy Lwowa (prowadził m.in. transporty żywności dla miasta). Z powodu ciężkiej choroby w połowie grudnia 1918 wrócił do Krakowa.

W l. 1918–1920 był członkiem NRH, a od sierpnia 1920 do 1921 r. członkiem Naczelnictwa ZHP. W sierpniu 1920 rozkazem Naczelnictwa ZHP otrzymał stopień ówika. W 1921 r. był też członkiem Sądu Harcerskiego. Posiadał stopień podharc mistrza. W pracy zbiorowej *Harcerstwo w obozach* (W. 1928) opublikował artykuł *Kurs skautowy w Skolem*.

Był kolejno instruktorem, nauczycielem oraz wykładowcą w 1 Pułku Artylerii Wałowej. Uczestniczył w zajęciach Inst. Sztuk Pięknych w Krakowie na kierunku architektury. W maju 1920 został przeniesiony do Korpusu Kadetów nr 1 w Łobzowie jako wykładowca i instruktor. W sierpniu i wrześniu 1920 w czasie woj-

ny z bolszewikami służył w Sztapie 1 Armii na stanowisku referenta Oddziału III Operacyjnego. W l. 1920–1926 pełnił kolejno służbę w Wydz. I Regulaminów i Wyszkożenia Oddziału III Sztabu Generalnego WP jako kierownik Ref. Regulaminów, w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii w Warszawie jako dowódca baterii szkolnej i instruktor artylerii, w Ref. Przysp. Wojsk. w Warszawie jako kierownik referatu oraz w Wydz. Szkolenia Departamentu I Broni Głównych i Wojsk Taborowych MSWojsk.

Następnie przez rok był wykładowcą w 5 pułku artylerii ciężkiej w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii oraz instruktorem artylerii i dyrektorem nauk w Szkole Podchorążych w Warszawie. W 1922 r. został zweryfikowany w stopniu kapitana ze starszeństwem z dn. 1 VI 1919. Ukończył kurs dowódców dywizjonów artylerii w Toruniu (6 IV–30 IX 1923) i kurs doskonalenia w Wyższej Szkole Wojennej (2 X 1924–18 III 1925); 1 XII 1924 został mianowany majorem ze starszeństwem z dn. 15 VIII 1924 i 59. lokatą w korpusie oficerów zawodowych artylerii. Pozostawał w tym czasie oficerem nadetatowym 5 pułku artylerii ciężkiej w Krakowie.

W 1920 r. wydał podręcznik *Terenoznawstwo i kartografia wojskowa* (W. – Kr. 1920), przez długi czas obowiązujący w szkołach oficerskich WP oraz *Klucz znaków przyrętkich austriackich: 1:75 000 i 1:20 000, pruskich: 1:100 000 i 1:200 000, rosyjskich: 1:84 000 i 1:126 000* (W. – Kr. [1920], Kr. 1936). W 1923 r. na łamach „Wychowania Wojskowego” opublikował artykuł *Nasze nowe regulaminy*.

Z dn. 16 V 1926 został wyznaczony na stanowisko kierownika Działu Ewidencji i Konstrukcji Map, później – kierownika Samodzielnego Ref. Organizacyjno-Mobilizacyjnego Wojskowego Inst. Geograficznego (WIG) w Warszawie. Od 1 VII 1932 był zastępcą, od 21 III 1935 do 15 IV 1936 p.o. komendantem WIG, a 25 VIII 1939

objął funkcję jego komendanta. Jako zastępca szefa WIG kierował Wydz. Administracyjnym, Samodzielnym Ref. Ogólnym oraz Oficerską Szkołą Topografów. Z jego inicjatywy w 1934 r. przekształcono Szkołę Służby Wojskowo-Geograficznej przy WIG z dziesięciomiesięcznego szkolenia w szkołę dwuletnią. W dn. 12 III 1933 został awansowany do stopnia podpułkownika ze starszeństwem od 1 I 1933 i pierwszą lokatą w korpusie oficerów geografów.

Był współorganizatorem założonej 3 XII 1923 Sekcji Geograficznej Tow. Wiedzy Wojskowej, jej członkowie powierzyli mu w 1927 r. stanowisko redaktora naczelnego kwartalnika „Wiadomości Służby Geograficznej”, którym był do 1939 r. Pod jego redakcją kwartalnik stał się głównym periodykiem specjalistycznym w kraju. Drukował na jego łamach artykuły dotyczące kartografii wojskowej, jak np. *Pomiar, mapa i obrona kraju. Rozważania z okazji dziesięciolecia* (1937, z. 3 i 4). Współredagował „Polski Przegląd Wojskowy”.

Był członkiem Komitetu Organizacyjnego II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w dn. 1–12 VI 1927 (i ponownie w r. 1936) oraz członkiem Komitetu Organizacyjnego i organizatorem międzyn. wystawy kartografii współczesnej w gmachu Polit. Warsz. w ramach XIV Kongresu Międzyn. Unii Geograficznej w Warszawie w dn. 23–30 VIII 1934. Był także członkiem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

Uczestniczył w spotkaniu pierwszych drużyn lwowskich, zorganizowanym 7 XI 1937 we Lwowie przez Koło Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość.

Dn. 4 IX 1939 otrzymał rozkaz ewakuacji WIG do Lwowa. Transport z wielkimi stratami dotarł do celu. Tam w Zakładach Graficznych Książnica-Atlas prof. Eugeniusza Romera podjęto druk map i dokumentów topograficznych. W dn. 15 września Lewakowski zarządził przeniesienie WIG do Stanisławowa,

gdzie 17 września zapadła decyzja o ewakuacji ze sprzętem i materiałami na Węgry. Lewakowski pozostał we Lwowie i brał udział w jego obronie jako oficer artylerii. Ujęty przez armię sowiecką, był internowany w Kozielsku i Starobielsku. Pomiędzy 4 i 9 IV 1940 został przewieziony do Katynia, gdzie został zamordowany. Jego grób znajduje się w Katyniu na Polskim Cmentarzu Wojennym.

Był odznaczony Medalem Niepodległości (1932), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1923), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921 (1928), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928), Odznaką Honorową „Orleńską”, odznaką harcerską „Za Zasługę” (1921). W 2007 r. został pośmiertnie awansowany do stopnia pułkownika. Na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie znajduje się jego symboliczne epitafium.

W 1920 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Marią Czarnecką 1^ovoto Rogowską (1890–1972, malarką, graficzką, nauczycielką, podharcemistrzynią, w l. 1909–1910 członkinią lwowskiego „Sokoła”, w l. 1914–1915 drużynową 2 Żeńskiej Drużyny Skautowej we Lwowie, w l. 1920–1921 członkinią Naczelnictwa ZHP i w 1920 r. członkinią NRH), z którą miał syna Johna Janusza Lewakowskiego (1923–2018, zam. w USA). Po rozwodzie po raz drugi wstąpił w związek małżeński w 1925 r. z Janiną Marią Mieczysławską (1888–1981, tancerka, choreografką, nauczycielką tańca, wykładowczynią w uczelniach artystycznych, która w l. 1954–1955 pełniła funkcję rektora Państw. Wyższej Szkoły Teatralnej w Łodzi).

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1960*; Jakowski A. *Jerzy Lewakowski*, w: *Geografowie polscy. Słownik biogr.*, red. tenże, K. Krzemień, I. Soljan, t. 2. K–P, s. 919–921; *Janina Mieczysławska*, w: *Encyklopedia teatru polskiego* [online] [\[by/7127/janina-mieczyslawska\]\(https://encyklopediateatru.pl/oso-by/7127/janina-mieczyslawska\) \[dostęp 22 X 2023, dot. żony\]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcemistrzyni i harcetrze*, s. 147; Krasowski B. *Lewakowski Jerzy Wiktor \(1891–1941\)*, w: PSB, t. 17, Wr. – Kr. 1972, s. 200–201; *Materiały do HSB*, „Harc.” 1995, nr 4/5, s. 85; Pankowicz, Wojtycza *Informator*, s. 105, 149; Sobczyński E. *Ppłk Jerzy Lewakowski, ps. „Vocavelli”*, geoforum.pl \[online\] <https://geoforum.pl/strona/47155,47164,47215,47217/wojsko-aneks-noty-biograficzne-j-lewakowski> \[dostęp 10 X 1923\]; Zając S. *Podpułkownik Jerzy Wiktor Lewakowski \(1891–1940\)*, w: *Pokój wam. Ocalić od zapomnienia*, Kr. 1994, s. 154–155; — Błażejowski Z *dziejów*; Jakowski A., Bilska-Wodecka E., Soljan I. *80 lat minęło... XIV Kongres Międzynarodowej Unii Geograficznej w Warszawie, 23–31 VIII 1934*, „Przegląd Geograficzny” 2014, t. 86, z. 1, s. 116–117, 122–123; Kozimala I. *Kadra instruktorska Lwowskiej Chor. Harcerzy ZHP w l. 1918–1945*, W. 2010, s. 70; też *Lwowska Chor. Harcerzy ZHP w l. 1921–1939*, Przemysł 2007; też *Polski skauting męski w Galicji Wschodniej w l. 1911–1920*, Kr. 2009, s. 19, 26, 31, 33, 35, 76, 144; Nowik G. *Polskie związki skautowe i harcerskie 1909–1922. Zarys organizacyjny*, W. 2019; *Pierwsza Lwowska 1911–1996*, red. B. Broś, K. Kołodziejczyk, Wr. 1996, s. 5, 21; Sobczyński E. *WIG w wojnie obronnej 1939 r.*, „Geodeta”, dod. „Historia” 2009, nr 9, s. 5, 7, 9–12, 16, 30; Wojtycza J. *Skauting polski w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim w l. 1910–1919*, Kr. 2000; — *II Zjazd Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce, 1–12 czerwca 1927. Program*, Kr. \[1927\], s. 4; *II Spraw. NRH \(I I 1921–I IX 1921\)*, W. 1921, s. 41, 47; *Dział urzędowy*, „Harcerz” 1920, nr 24, s. 216; *Geneza harcerstwa*, wybór i oprac. M. Miszczuk, W. 1985; J. M. \[Mękarska J.\] *O druhnie Jadwidze i druhu Jerzym Lewakowskich*, „Skaut” \[L.\] 1973, nr 16, s. 23–25; *Okólnik* \[Naczelnictwa ZHP\] *L. 1 z 19 VII 1919*, „Okólniki i Rozkazy Naczelnictwa ZHP” 1919, nr 1; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 42 z VIII 1920*, „Harcerz” 1920, nr 26, s. 238; tenże *L. 14 z 3 VII 1921*, „Rozkazy, Okólniki i Instrukcje” 1921, nr 11, s. 14; tenże *L. 4 z 12 I 1922*, tamże 1922, nr 12, s. 3;](https://encyklopediateatru.pl/oso-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Spraw. NRH (1918–1920), W. 1920, s. 3; *Urzędowe*, „Skaut” 1912, nr 10 z 1 III, s. 15; — *Kronika*, „Skaut” 1911, nr 1 z 15 X, s. 16; „Skaut” 1912, nr 10 z 1 III, s. 15; *Z życia skautów*, „Skaut” 1913, nr 19–21 z 25 VI, s. 331; — AN w Warszawie; zesp. Akt ZHP, t. 1, k. 174–176.

Janusz Wojtycza

LEWANDOWSKI Aleksander (1947–2007), nauczyciel, redaktor, harcmistrz, komendant hufców Lipno (1973–1975) i Włocławek-miasto (1975–1980).

Urodził się 4 II 1947 w Wyczałkowie (pow. lipnowski, woj. kujawsko-pomorskie) w rodzinie Kazimierza i Lucyny z d. Krysztoforskiej. Po ukończeniu Szkoły Podst. w Tłuchowie uczył się w Liceum Pedagog. im. W. Łukasieńskiego w Wymyślinie k. Lipna, gdzie w 1968 r. otrzymał świadectwo dojrzałości. W latach nauki aktywnie uczestniczył w życiu społeczno-kulturalnym szkoły, grał na puzonie w orkiestrze dętej i redagował szkolną gazetkę, a także dokumentował na fotografiach wydarzenia szkolne i lokalne.

We wrześniu 1968 podjął pracę jako nauczyciel w Szkole Podst. w Kawnie, gm. Chrostkowo, pow. lipnowski. Od 1 IX 1971 do 31 I 1973 był zatrudniony jako nauczyciel w Szkole Podst. w Julkowie, gm. Tłuchowo, pow. lipnowski. Następnie od 1 II 1973 do 30 VI 1975 był komendantem Hufca Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie. W 1975 r. otrzymał stopień harcmistrza.

Od 1 VIII 1975 do 15 VIII 1980 był komendantem Hufca Włocławek-miasto i kierownikiem Wydz. Organizacyjnego Komendy Włocławskiej Chor. ZHP. Szkolił instruktorów i starał się o zapewnienie wsparcia ze strony sojuszników, współpracując z Radą Przyjaciół Harcerstwa. W tym czasie Hufiec Włocławek-miasto osiągał co roku najwyższe wskaźniki uczestnictwa harcerzy i zuchów w letnich i zimowych akcjach obozowych.

Od 16 IX 1980 do 31 XII 1980 był komendantem wojew. Ochotniczych Hufców Pracy we Włocławku. W l. 1981–1985 studiował dziennikarstwo na Wydz. Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW, uzyskując tytuł magistra. W l. 1981–1997 pracował we włocławskim oddziale „Gazety Pomorskiej”, m.in. jako fotoreporter i starszy redaktor działu. Jako dziennikarz wniósł duży wkład w popularyzację dorobku kulturalnego i społeczno-gospodarczego Włocławka, Kujaw i ziemi dobrzyńskiej.

W 1998 r. pracował jako dziennikarz w Przedsiębiorstwie Wydawniczo-Reklamowym „Nowy Tyg. Płocki” w Płocku. W l. 1999–2003 był kierownikiem Biura Prasowego w Urzędzie M. Włocławka. W 2004 r. ukończył Międzyn. Podyplomowe Studium Zarządzania na Wydz. Przedsiębiorczości Wyższej Szkoły Technicznej w Brnie. W l. 2003–2007 był kierownikiem administracji we Włocławskiej Spółdzielni Mieszkaniowej.

Zarówno w życiu prywatnym, jak i w pracy zawodowej cechowała go postawa humanistyczna, troska o człowieka. Był perfekcjonistą oddanym swojej pracy. Przez całe życie chętnie utrzymywał na kliszach fotograficznych ludzi, miejsca i ważne wydarzenia, a później spędzał długie godziny w ciemni fotograficznej.

Zmarł 1 VII 2007. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku przy al. Chopina.

Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem za Zasługi dla ZHP.

W 1977 r. zawarł związek małżeński z Iwoną Sztuczka (zm. 2014, nauczycielką, instruktorką harcerską). Miał córkę Joannę Magdalenę i syna Radosława, oboje ukończyli studia w zakresie filologii angielskiej.

— *Aleksander Lewandowski, w: Znaki pamięci – dziennikarzom Pomorza i Kujaw trwale związanym z tym regionem*, red. Z. Jędrzyński, B. 2013, s. 91–92; Wróbel A. *Lewandowski*

Aleksander, w: *Włocławski słownik biograf.*, red. S. Kunikowski, Włocławek 2019, t. 8, s. 101–102; — Specjalski R. *Lipno i okolice. Mat. do monografii*, t. 2, Włocławek, s. 97; tenże *Okruchy życia 2007*, Włocławek 2010, s. 8; — UM we Włocławku: akta osobowe; Włocławska Spółdzielnia Mieszkaniowa: akta osobowe; — inf. córki Joanny.

Adam Wróbel

LINDA Zygfryd, pseud. Firlej, Spaliński (1920–1943), harcmistrz, wizytator Polski Zachodniej Głównej Kwatery Szarych Szeregów (1940–1943).

Urodził się 19 X 1920 w Gdyni w rodzinie Józefa (ur. 1882, ceramika) i Salomei z d. Czartowskiej (1883–1945). Miał siedmioro rodzeństwa: siostry Leokadię Teresę (zamężną Nowakowską, ur. 1907), Helenę Elżbietę (1910–1988), Annę Marię (1912–1992) i Irenę (zamężną Falkiewicz, 1925–1979) oraz braci Maksymiliana Alberta (1909–1939), Alfonsa Jana (1913–1995) i Pawła Bernarda (1914–1991). Rodzina przeniosła się do Szamotuł, gdzie pobierał nauki w szkole powsz. i Gimnazjum Humanistycznym im. ks. P. Skargi.

W 1930 r. wstąpił do drużyny harcerzy przy gimnazjum. Brał z nią udział w wycieczkach i obozach, a także w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (lipiec 1935). Od 1936 r. należał do 1 Drużyny Harcerzy im. kr. Bolesława Chrobrego w Szamotułach, w której był przybocznym. W 1938 r. zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej. Ukończył kurs podharcemistrzowski prowadzony w Beskidzie w dn. 28 XII 1936–10 I 1937 przez hm. Floriana Marciniaka. Po zdaniu egzaminu dojrzałości w 1938 r. rozpoczął studia medyczne na Uniw. Pozn. Kontynuował harcerską służbę w kręgu akademickim. Z dn. 10 II 1939 został mianowany podharcemistrzem.

Po wybuchu II wojny światowej podjął pracę w jednym z poznańskich szpitali.

Tam włączył się do działalności konspiracyjnej. Zagrożony aresztowaniem, wyjechał do Szamotuł, a następnie do Tczewa, gdzie pomagał ojcu w prowadzeniu dokumentacji cegielni. W końcu 1940 r. nawiązali z nim kontakt znajomi z Szarych Szeregów. Na przełomie 1940/41 wyjechał do Warszawy, gdzie znalazł się w gronie najbliższych współpracowników naczelnika Szarych Szeregów hm. F. Marciniaka i wg niektórych źródeł był jego przybocznym. Organizował szkolenie motorowe dla harcerzy Chor. Warszawskiej Szarych Szeregów i był kierownikiem służby wywiadu ofensywnego WISS – Wywiad i Informacja Szarych Szeregów. Ścisłe współpracował z Oddziałem II Komendy Głównej AK. Jesienią 1942 powierzono mu obowiązki wizytatora „Pasięki” (GK Szarych Szeregów) na Polskę Zachodnią. W związku z pełnieniem tej funkcji odbywał szereg niebezpiecznych podróży na tereny włączone do III Rzeszy. Podczas jednego z wyjazdów (23 IV 1943) został zatrzymany przez gestapo w Poznaniu razem z komendantem Wlkp. Chor. Szarych Szeregów hm. Janem Skrzypczakiem. Po ciężkich przesłuchaniach w poznańskim gestapo został przewieziony do Warszawy na badania w al. Szucha. Później ponownie przetransportowano go do Poznania razem z hm. F. Marciniakiem i szefem kontrwywiadu GK Szarych Szeregów phm. Andrzejem Kosickim.

Zmarł na skutek tortur 1 VIII 1943 w Forcie VII w Poznaniu.

Pośmiertnie został mianowany harcmistrzem (15 VIII 1943, stopień zweryfikowano 15 I 1947).

Rodziny nie założył.

— Broniewski S., Dłużewska-Kańska Z. *Linda Zygfryd (1920–1943)*, w: PSB, t. 17, Wr. 1972, s. 351; *Encyklopedia Gdyni*, Gd. 2006, s. 408–409; Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 35; Jarzembowski, Kupriano-

wicz *Harcistrzynie i harcistrze*, s. 148; Komorowski K. *Konspiracja pomorska 1939–1947. Leksykon*, G. 1993; Puchala *Poczet*, t. 1, s. 876; *Zygfryd Linda*, w: Wikipedia [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygfryd_Linda [dostęp 30 VII 2020]; — Chrzanowski B., Gąsiorowski A., Steyer K. *Polska Podziemna na Pomorzu w l. 1939–1945*, G. 2005; Gąsiorowski *Szare Szeregi*; Jabrzemski *Harcerze*; Jankowski *Harcerstwo Pomorza; Szare Szeregi*; — *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 1 z 15 I 1947*, „WU” 1947, nr 1–12, s. 25; — Arch. Pomorskie AK: teczka Linda Zygfryd, sygn. M-1615/2553Pom.

Dariusz Szczecina

LUBLINERÓWNA (od 1948 Lubliner-Mianowska) Karolina Anna Maria, pseud. Bukowa Jagoda, Kara, Mianowska (1899–1963) botanik, doktor filozofii, harcistrzyni, członkini Naczelnictwa ZHP (1936) i Głównej Kwatery Harcerek (1936–1937).

Urodziła się 28 IV 1899 w Warszawie w rodzinie Stanisława Leopolda (1863–1937, lekarza laryngologa) i Eugenii z d. Cohn (1869–1940, pedagoga, działaczki społecznej). Miała braci Stefana (1887–1943) i Wiktora Adama (od 1945 Ostrowskiego, pseud. Kuszel, 1895–1977, elektryka, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej, żołnierza AK, podporucznika, więźnia Pawiaka i KL Stutthof) oraz siostrę Anielę (1890–1943). Rodzina Lublinerów zasymilowała się ok. 1860 r.

W 1907 r. rozpoczęła naukę w ośmioklasowej Szkole Handlowej Żeńskiej A. Wereckiej, którą ukończyła w czerwcu 1916, składając egzamin dojrzałości. Od dziecka interesowała się przyrodą. W 1917 r. wstąpiła na Wydz. Filozoficzny UW (sekcja matematyczno-przyrodnicza). Dwukrotnie przerywała studia ze względu na stan zdrowia i wydarzenia wojenne. Należała do Koła Akademiczek UW. Studia ukończyła 27 III 1925, uzyskując

doktorat na podstawie pracy *O rozwoju zalążka i nasienia u rodzaju Podphyllum*.

W 1915 r. wstąpiła do drużyny należącej do Związku Skautek Polskich, prowadzonej w l. 1915–1918 przez Jadwigę Prażmowską i działającej na terenie szkoły A. Wereckiej. Od jesieni 1920 w ramach Pogotowia Harcerek wraz z Józefiną Łapińską, Marią Pawlikowską i Janiną Grodzicką kierowała bursą dla zdemobilizowanych żołnierzy harcerzy, głównie z Kresów, przy u. Chmielnej 26, gdzie byli oni żywieni oraz otrzymywali odzież, książki i zeszyty szkolne; bursa była czynna do lipca 1921. Z dn. 15 XII 1920 została mianowana podharcistrzynią (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. stopień ten był równoważny ze stopniem harcistrzyni).

Na pocz. l. 20. była zastępową I Utracskiej Żeńskiej Drużyny Harcerskiej należącej do V Hufca, którym kierowała J. Łapińska. W l. 1922–1923 redagowała „Hufiec. Pismo Hufca V” (33 numery powielone techniką hektografii), a następnie współpracowała przy wydawaniu pisma hufca „Samowychowanie”. Od 1924 r. była członkinią Komendy Warszawskiej Chor. Żeńskiej, od grudnia 1924 do 1925 r. – kierowniczką Wydz. Drużyn „Miasto” (warszawskich), a w l. 1928–1929 – kierowniczką Działu Starszo-harcerskiego tejże komendy. W 1928 r. należała do komendy II Ogólnopolskiego Złotu Harcerek w Rybieniu n. Bugiem, a w 1930 r. do Wielkiej Rady Obozu na Ogólnopolskim Zlocie Żeńskiej Starszyny Harcerskiej n. Jez. Kiełpińskim k. Lidzbarka. Od listopada 1930 była kierowniczką Wydz. Wycieczek i Obozów Komendy Warszawskiej Chor. Harcerek, a w l. 1930–1939 współpracowniczką pisma instruktorek „Skrzydła”, w którym w l. 1934–1935 opublikowała kilkanaście artykułów, m.in. *Zapomniany obowiązek* (1930, nr 1), *Logiczne rozważania pozjazdowe* (1930 nr 2), *Współżycie z przyrodą* (1930, nr 5), *Prace krajoznawcze obozów*

LUBLINERÓWNA KAROLINA

(1930, nr 6), *O tym, co najtrudniejsze* (1930, nr 9/10), *Drużyna w podmiejskim lesie* (1932, nr 5), *Próba lasu* (1932, nr 6), *Święto Wiosny* (1933, nr 4), *Pacyfizm a militarizm wobec światopoglądu harcerza*. *Gawęda* (1934, nr 4), *O sztuce myślenia* (1935, nr 8/9), *Uwagi o jednym prawie* (1936, nr 5), *Praca szuka człowieka* (1938, nr 4). Na XI Walnym Zjeździe ZHP w lutym 1931 została wybrana na zastępczynię członka Naczelnego Sądu Harcerskiego. W l. 1933–1934 była kierowniczką Działu Wydawniczego GK Harcererek.

W czasie Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale w 1935 r. należała do Rady Programowej Zlotu Harcererek. Swoją ocenę tego zlotu oraz wnioski i propozycje na przyszłość zawarła w artykule *Co dalej? Refleksje pozłotowe instruktorki* („Harc.” 1935, nr 4). Od 1936 r. była członkinią Działu Organizacyjnego GK Harcererek, w l. 1937–1939 kierowała w nim pośrednictwem pracy dla harcererek.

W maju 1936 na XVI Walnym Zjeździe ZHP we Lwowie została wybrana w skład NRH, jednak tej funkcji nie pełniła i w listopadzie t.r. zrezygnowała z członkostwa w NRH. Od 1937 r. zasiadała w Radzie Nadzorczej Harcerskiego Biura Wydawniczego „Na Tropie” sp. z o.o.

W l. 1925–1939 pracowała w kilkunastu miejscach, głównie podejmując prace zlecane. W pryw. Zakładach Naukowo-Gospodarczych na Polesiu (1925–1926) zebrała dużą kolekcję mchów i zapoznała się z metodami klasyfikacji torfowisk oraz ich florą. Później pracowała w szkołach średnich (1926–1928), Inst. Melioracyjnym (1931–1932), Zakładzie Doświadczalnym Lasów Państw. (1932–1933), jako kierownik stałej wystawy LOP (1933–1936), w Muz. Śląskim (1935–1936) i Polskim Tow. Zootechnicznym. W 1936 r. Min. Rolnictwa zleciło jej analizę pyłkową miodów polskich. Dzięki wsparciu Stow. Kobiet z Wyższym Wykształceniem otrzymała stypendium na

sześciotygodniowe studia w Szwajcarii w celu poznania metod analizy miodu. Rezultatem tych badań było opracowanie tysiąca prób miodów i próba ich klasyfikacji; przygotowana do druku praca uległa zniszczeniu w czasie wojny.

Wygłaszała w Polskim Radio odczyty na temat przyrody. W 1933 r. redagowała „Wiadomości Ligi Ochrony Przyrody w Polsce. Bulletin de la Ligue pour la Protection de la Nature en Pologne”. W l. 1928–1939 pracowała jako niezależny współpracownik naukowy (niepłatny) w Zakładzie Systematyki i Geografii Roślin UW, gdzie zajmowała się oznaczaniem mchów, czego rezultatem były pionierskie publikacje na ten temat. Wydała drukiem dziesięć prac naukowych. Była członkinią Polskiego Tow. Botanicznego – PTB (od 1922), Polskiego Tow. Przyrodniczo-Pedagog. (1928–1939) i Zarządu Głównego LOP (1932–1939). Od maja do września 1939 pracowała etatowo w Biurze Planowania Krajowego, w składzie grupy torfowej, poszukując i ewidencjonując torfowiska nadające się do eksploatacji.

W okresie okupacji musiała się ukrywać ze względu na swoje żydowskie pochodzenie. Często zmieniała miejsce zamieszkania, by nie narażać osób udzielających jej schronienia. Początkowo mieszkała w Warszawie u hm. Jadwigi Lindner, a następnie w l. 1940–1941 w Krakowie, gdzie otrzymała fałszywe dokumenty oraz pracę w Muz. Fizjograficznym przy oznaczaniu zbiorów. Po powrocie do Warszawy pracowała jako robotnica w Szkołkach Leśnych Zarządu Miejskiego. Od listopada 1941 do sierpnia 1944 kierowała ogrodem prowadzonego przez harcerki Domu Dziecięcego RGO w Konstancinie (ogród służył żywieniu kadry i podopiecznych). Po konfiskacie willi przez Wehrmacht utworzyła i prowadziła Dom dla Dzieci Warszawy (sierpień 1944 – maj 1945).

W 1948 r. zmieniła nazwisko na Lubliner-Mianowska. Po II wojnie światowej pracowała najpierw jako referent torfo-

wy w Departamencie Wodno-Melioracyjnym Min. Rolnictwa i Reformy Rolnej, a później jako starszy asystent (od listopada 1946) i adiunkt (od września 1949) w Katedrze Botaniki Polit. Gdańskiej. Stopień naukowy docenta uzyskała 25 IX 1954. W tym okresie intensywnie pracowała naukowo, czego rezultatem było 17 publikacji, głównie na temat mchów, porostów i osadów morskich. W czasie wycieczek ze studentami wykorzystywała swoje doświadczenia harcerskie, z tego powodu cieszyły się one wielkim powodzeniem. W l. 1956–1960 pracowała w Zakładzie Ochrony Roślin PAN, a w l. 1960–1963 w Państw. Inst. Hydrologiczno-Meteorologicznym w Gdyni jako kierowniczka sekcji datowania osadów morskich. Działała w ZNP i gdańskim oddziale PTB jako jego sekretarz. Wchodziła w skład Wojew. Komitetu Ochrony Przyrody. Została zweryfikowana jako harcmistrzyni w składzie kadry Gdańskiej Chor. Harcerstwa (2 V 1959).

Zmarła 18 XI 1963 w Gdańsku. Została pochowana na gdańskim Cmentarzu Centralnym Srebrzysko. Rodziny nie założyła, opiekowała się przybraną córką.

— Bohdziewicz L. *Lubliner-Mianowska Karolina Anna Maria (1899–1963)*, w: PSB, t. 17, Wr 1972, s. 617–618; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzyni i harcmistrze*, s. 50–51; Miszczuk M. *Bibliografia prasy harcerskiej 1911–1939*, W. 2020; — *Szkoła im. Anieli Wreckiej*, red. Z. Fronczyk-Stajewska i in., W. 1994; Ślaska E. M. *Karolina Lubliner-Mianowska*, w: ewamaria.blog [online] <https://ewamaria.blog/category/karolina-lubliner-mianowska/> [dostęp 20 XI 2023]; Sowiński A. J. *Anusia – Dom Małego Dziecka w Konstancinie* [online] http://www.muzeum-konstancina.pl/1263_anusia_dom_malego_dziecka_w_konstancinie_ [dostęp 24 X 2023]; — *Lubliner-Mianowska K. Harcerskie domy dziecięce w Konstancinie*, w: *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*, s. 205–217; — „Harcerz” 1915–1928; „Harcmistrz” 1924–1933; „Harc.”

1933–1938; „Skrzydła” 1930–1939; „WU” 1923–1938; — Arch. UW: K. Lubliner, nr albumu RP 1201, sygn. L. 1262; Arch. Polit. Gdańskiej: sygn. NLP/130/85/16.

Marian Miszczuk

M

MACIEJOWSKA Pola, właśc. Paulina, pseud. Kałuża (1899–1920), komendantka okręgu III B ZHP w Płocku (1917–1920).

Urodziła się 3 II 1899 w Kowlu na Wołyniu w rodzinie Piotra Pawła Wawrzyńca (1863–1941, technika drogowego) i Janiny Józefiny z d. Miszewskiej (1864–1938, nauczycielki jęz. francuskiego w gimnazjum w Płocku). Miała siostrę Zofię (zameżną Żarską, 1893–1941, nauczycielkę, działaczkę PPS-Frakcji Rewolucyjnej, PPS-Opozycji i KPP, żonę Tadeusza Żarskiego, 1896–1934, działacza politycznego, posła na Sejm II RP, członka władz KPP) i brata Bohdana (1902–1939, instruktora harcerskiego w stopniu przodownika, członka Komendy Płockiej Chor. Męskiej, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej, obrońcy Płocka i Warszawy, gdzie zaginął).

W 1903 r. przeprowadziła się z rodziną do Płocka, gdzie w l. 1910–1915 uczęszczała do szkoły pryw. wydziałowej. Egzamin dojrzałości złożyła jako eksternistka 6 X 1916 w Warszawie. W Płocku należała do kół młodzieży związanej z PPS-Lewicą oraz do harcerstwa. W 1913 r. współorganizowała 1 Żeńską Drużynę Skautową im. Zofii Chrzanowskiej w Płocku, uważaną za pierwszą żeńską drużynę na historycznym Mazowszu. W l. 1917–1920 była komendantką okręgu III B ZHP

w Płocku, który obejmował teren ówczesnych powiatów Gostynin, Płock, Rypin i Sierpc, a do wiosny 1919 również powiatów Ciechanów, Mława, Przasnysz i Kutno. Po złożeniu egzaminu dojrzałości została przyjęta na Wydz. Filozoficzny UW, gdzie studiowała polonistykę i historię. W Warszawie wstąpiła do Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej (później Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej), była też wiceprzewodniczącą Akademickiego Koła Szerzenia Wiedzy Społecznej (interesowała się geografią społeczną). W r. akad. 1918/19 pracowała jako kontraktowa nauczycielka na Wieczorowych Kursach dla Dorosłych Magistratu m. Warszawy. Po zaliczeniu siedmiu semestrów przerwała studia w semestrze letnim 1920 r.

Na pocz. 1920 r. Polski Komitet Plebiscytowy w celu zbudowania przeciwwagi dla istniejących towarzystw niemieckich, zaapelował o zakładanie polskich chórów, klubów sportowych, drużyn harcerskich itp. Była w grupie warszawskich studentów, którzy przyjechali na Górny Śląsk w połowie lipca 1920, aby pomóc śląskim działaczom. Na jej decyzję miała wpływ starsza siostra oraz atmosfera panująca na Śląsku i entuzjazm młodzieży po apelu Polskiego Komisariatu Plebiscytowego. Po przyjeździe zamieszkała w Będzinie w Zagłębiu Dąbrowskim, skąd przekradała się przez granicę na Śląsk, gdzie prowadziła nauczanie i agitację wśród robotnic w pow. bytomskim. W sierpniu 1920 r. jako kurierka harcerska wraz z liczną grupą studentów warszawskich brała udział w II powstaniu śląskim. Należała do lewego skrzydła śląskiej organizacji PPS, z którą najprawdopodobniej związała się na studiach. We wrześniu 1920, po rozłamie w łonie PPS, wstąpiła do Komunistycznej Partii Ziemi Śląskich, a od 7 XI 1920 współtworzyła Komunistyczną Partię Górnego Śląska i weszła w skład jej Komitetu Centralnego. W swojej działalności posługiwała się

pseud. Kałuża. W tym czasie mieszkała w Chropaczowie (obecnie dzielnica Świątochłowic).

W dn. 10 XI 1920 została aresztowana w Miechowicach k. Bytomia na Hindenburgstraße (obecnie ul. ks. Jana Frenzla w Bytomiu), przed gospodą Hugo Schindlera, gdzie odbyło się spotkanie grupy komunistycznej. Aresztowania dokonali funkcjonariusze policji plebiscytowej, którzy odprowadzili ją do więzienia w Bytomiu. Nazajutrz, 11 listopada, znaleziono ją powieszoną w celi. Okoliczności jej pojmania oraz śmierci do dziś nie zostały wyjaśnione i pozostają w sferze domysłów. Według jednej z wersji zarząd więzienia w Bytomiu przyjął Maciejowską pod naciskiem oficera policji plebiscytowej, który dokonał aresztowania, pomimo braku wyraźnych powodów uzasadniających zatrzymanie. Co do okoliczności jej śmierci, istnieje przypuszczenie, że w więzieniu dwóch nasłanych bandytów powiesiło ją na pasku od sukienki. Pomimo starań, aby śmierć wyglądała na samobójstwo, ślady zadrapań na jej ciele świadczyły, że bronila się przed napastnikami.

Tajemnicą śmierci Maciejowskiej interesowali się nie tylko mieszkańcy Bytomia. Radny miejski Brandt poprosił o wyjaśnienie okoliczności zgonu młodej dziewczyny. Z podobną prośbą zwróciła się Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa w Opolu. Ze względu na atmosferę panującą wokół tego wydarzenia i związane z nim napięcia władze miasta postawiły ostre warunki co do pogrzebu: *aby zmarła już o 9 rano była pochowana, aby w pochodzie żadnych nie niesiono sztandarów, aby nie wygłaszano mów pogrzebowych, aby nie rozwijano pochodu przez miasto*. Mimo to Maciejowską żegnały rzesze ludzi, a jej pogrzeb stał się manifestacją ludności polskiej przeciw niemieckiemu terrorowi.

Pochowano ją na cmentarzu parafii św. Trójcy w Bytomiu przy ul. Kraszewskiego. Na mogile stoi pomnik z czarnego ka-

mienia ufundowany przez społeczeństwo Bytomia.

W 1935 r. z okazji 25-lecia harcerstwa nakładem Kół Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość ukazała się seria kart pocztowych z wizerunkami poległych harcerzy. Na jednej z nich znajduje się wizerunek P. Maciejowskiej. Jej postać została zaprezentowana w publikacji E. Grodeckiej *Nasze siostry – nasze patronki 2* (W. 1937), a *Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 3 z 14 III 1938* zatwierdził ją jako patronkę drużyn harcerek.

W 1938 r. imię Pauliny Maciejowskiej przyjęła 2 Drużyna Harcerek w Rudzie Śląskiej. W 1960 r. w Szkole Podst. nr 12 w Bytomiu odsłonięto tablicę pamiątkową ku jej czci. Do 1974 r. była patronką tejże szkoły, a od 1974 r. jest patronką Szkoły Podst. nr 5 w Bytomiu przy al. Legionów 6. Również centralny plac Bytomia nosił imię P. Maciejowskiej. W 1989 r. po zmianach ustrojowych młodzi pravicowi radni miejscy usunęli jej imię, kierując się pobudkami politycznymi. Równocześnie władzom szkoły sugerowano, że powinny zmienić patrona, do czego jednak nie doszło.

— *Encyklopedia powstań śląskich*, O. 1982, s. 290; *Materiały do HSB*, „Harc.” 1995, nr 4/5; Szymiczek F. *Maciejowska Paulina (1899–1920)*, w: PSB, t. 19, Wr. 1974, s. 46–47; — Błazejewski Z *dziejów*; Fietkiewicz O. *Kroki do syntezy. Mazowsze*, „Harc.” 1988, nr 9; Kuźnik G. *Tajemnica Poli Maciejowskiej. Kim naprawdę była i kto ją w Bytomiu zamordował?*, „Dziennik Zachodni” 2014 [online] <https://dziennikzachodni.pl/tajemnica-poli-maciejowskiej-kim-naprawde-byla-i-kto-ja-w-bytomiu-zamordowal-historia-dz/ar/1085514> [dostęp 10 X 2020]; Grodecka E. *Nasze siostry – nasze patronki 2*, W. 1937; Lewandowska M. *Tej, która ukochała Śląsk*, „Świat Górnika” 1946, nr 6 z 20 VI, s. 26; Nekrasz *Harcerze w bojach*, t. 2; P. *Maciejowska*, w: *Historia Hufca Lubliniec. Biografie harcerek* [online] <http://lubliniec.zhp.pl/historia/index.php/bio>

grafie-harcerskie/8-biografie/827-paulinmac [dostęp 15 XI 2021], Potemski T. *Gdy przechodzisz placem Poli Maciejowskiej...*, „Życie Bytomskie” 1958, nr 11 z 8–14 III, s. 2 i nr 12 z 15–21 III, s. 2; Sandomierski B. *Dzieje harcerstwa plockiego od 1912 r.*, Płock 2012; *Zaduszkowe wspomnienie o Janinie Maciejowskiej*, red. W. Kopeć, Płock 2017 [dot. matki]; — *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 5 z 15 II 1922*, „Rozkazy, Okólniki, Instrukcje” 1922, nr 14; *Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 3 z 14 III 1938*, „WU” 1938, nr 3, s. 35; — „Bulletin de Presse” 1920, nr 271; *Koleżanki, Wspomnienie pośmiertne*, „Kurier Płocki” 1920, nr 297 z 19 XII; [nekrolog], „Robotnik” 1920, nr 312 z 16 XI, s. 6; *Wiadomości z bliższych i dalszych stron. Bytom. Komisja koalicyjna żąda wyjaśnienia*, „Katolik” 1920, nr 142 z 25 XI, s. 5.

Eugeniusz Loska

MASIAK z d. Raszeja Małgorzata Agnieszka, pseud. Nauczycielka (1911–1986), nauczycielka, haremistrzyni, hufcowa Hufca Harcerek w Starogardzie (1936–1937, 1945–1949).

Urodziła się 4 VI 1911 w Osowie w pow. starogardzkim w rodzinie Bolesława Kajetana (1882–1950, nauczyciela, m.in. rektora Szkoły Wydziałowej i kierownika szkół w Starogardzie, działacza Stow. Chrześcijańsko-Narodowego Nauczycielstwa Szkół Powsz.) i Antoniny z d. Richter (1884–1960, działaczki Katolickiego Stow. Polek w Starogardzie). Miała siostrę Jadwigę (zameżna Gielec, 1914–1982) i pięciu braci: Pawła (1908–1941, nauczyciela, haremistrza, ochotnika w wojnie obronnej 1939), Brunona (1909–1989, nauczyciela, porucznika WP, uczestnika kampanii wrześniowej 1939 r., jeńca oflagu Murnau), Jana Józefa (1913–2002, lekarza w Środzie Wlkp.), Alfonsa Józefa (1918–1994, ekonomistę i prawnika po studiach na Uniw. w Oxfordzie, od 1947 zam. na Wybrzeżu Gdańskim) i Stefana Bolesława (1922–2021, członka

Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”, profesora doktora habilitowanego nauk medycznych, specjalistę medycyny sądowej i deontologii, nauczyciela akademickiego, dziekana i rektora AMG).

W 1922 r. zamieszkała z rodziną w Starogardzie, gdzie w 1928 r. ukończyła szkołę wydziałową. W tym czasie wstąpiła do harcerstwa, kontynuując przynależność także podczas nauki w Seminarium Nauczycielskim w Toruniu. Po powrocie do Starogardu od 1931 r. była drużynową pozaszkolnej 2 Drużyny Harcerki im. E. Plater, z którą wzięła udział w VII Światowej Konferencji Skautek na Buczu (1932), organizowała także nowe drużyny żeńskie. Od lutego 1932 pracowała jako nauczycielka w Szkole Powsz. nr 4 w Starogardzie, w której w 1936 r. zorganizowała klasę specjalną dla dzieci upośledzonych. Zakładała świetlice oraz uczyła analfabetów w stacjonującym w mieście 2 Pułku Szwoleżerów WP. Działała również w amatorskim ruchu teatralnym – występowała w przedstawieniach „Sceny Polskiej”. Uczestniczyła w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (1935). W l. 1936–1937 pełniła funkcję hufcowej Hufca Harcerki w Starogardzie.

Po wkroczeniu wojsk niemieckich do Starogardu we wrześniu 1939 r. została aresztowana. Wypuszczona z więzienia po miesiącu, do marca 1940 ukrywała się w Osieku. Później znalazła zatrudnienie w fabryce cukierków i w tartaku. Prowadziła tajne nauczanie w zakresie szkoły powsz. i organizowała pomoc jeńcom wojennym internowanym na terenie Starogardu. Nawiązała kontakt z Tajną Organizacją Wojskową „Gryf Pomorski”, weszła w skład jej Rady Naczelnej i kierowała komórką kontrwywiadu oraz uczestniczyła w przerzutach broni dla grup partyzanckich w Borach Tucholskich.

Po wyzwoleniu Starogardu w marcu 1945 wróciła do pracy nauczycielskiej w Szkole Podst. nr 4 oraz na kursach wie-

czorowych dla milicjantów i służby więziennej. Kuratorium Oświaty powierzyło jej organizację szkoły specjalnej z interнатem (od 1953 Państw. Zakład Wychowawczy). W l. 1950–1955 pełniła funkcję kierowniczkę tej placówki, która w 1953 r. została uznana za najlepszą w kraju. Podjęła też dzieło odbudowy Hufca Harcerki i była jego komendantką w l. 1945–1949. W l. 1946 i 1948 współorganizowała zloty harcerskie w Starogardzie – na zlocie w 1946 r. został poświęcony sztandar hufca harcerki.

W 1955 r. zamieszkała w Sopocie i podjęła pracę w szkole dla dzieci chorych przy szpitalu AMG; od 1956 r. była zatrudniona jako kierowniczką Szkoły Podst. nr 2 przy tej lecznicy. Podjęła zaoczne studia w WSP w Gdańsku. Po odrodzeniu harcerstwa od 30 V 1957 do 1 VII 1958 była z wyboru członkinią Komendy Gdańskiej Chor. Harcerstwa, kierując równocześnie Wydz. Zuchów i Samodzielnym Ref. Osobowym. Współpracowała z Akademickim Kręgiem Starszoharcerskim „Westerplatte” przy AMG. W kwietniu 1957 należała do kadry chorągwanego kursu drużynowych w Polanicy. Po odwołaniu w listopadzie 1958 z funkcji komendanta chor. hm. Józefa Grzesiaka, pseud. Czarny wycofała się z czynnej działalności harcerskiej, do której powróciła w 1976 r. jako współorganizatorka Harcerskiego Kręgu Seniorów (HKS) „Korzenie” przy Komendzie Chor. Gdańskiej ZHP. Stopień harcmistrza otrzymała w 1977 r.

W 1968 r. przeszła na emeryturę Ze względu na pogarszający się stan zdrowia od lipca 1981 przebywała w Domu Pomocy Społecznej Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej w Browinie k. Chelmży, gdzie zmarła 22 V 1986. Została pochowana na starym cmentarzu katolickim w Starogardzie Gdańskim przy ul. 2 Pułku Szwoleżerów.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975) i dwukrotnie Złotym Krzyżem Zasługi.

W 2007 r. HKS „Korzenie” upamiętnił ją tabliczką epitafijną w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku.

W 1937 r. zawarła związek małżeński z Kazimierzem Masiakiem (1909–1939, nauczycielem w Mermecie, pow. Starogard, podporucznikiem piechoty, który zginął w rejonie Łowicza podczas bitwy n. Bzurą jako dowódca plutonu 16 DP). Miała syna Kazimierza (ur. 1939, magistra inżyniera, pracownika przemysłu okrętowego, uczestnika strajków oraz demonstracji w l. 1970 i 1980–1981, przewodniczącego Komitetu Zakładowego NSZZ „Solidarność” w firmie „Promor”, w 1982 r. skazanego i więzionego, od 1986 r. na emigracji w Stanach Zjednoczonych).

— Kazański A. *Masiak Kazimierz*, w: *Encyklopedia „Solidarności”* [online] <https://ency.sol.pl/es/encyklopedia/biogramy/17541,Masiak-Kazimierz.html> [dostęp 22 XI 2023, dot. syna]; *Księga pochowanych żołnierzy polskich poległych w II wojnie światowej*, red. B. Affek-Bujalska, t. 1, *Żołnierze września. A–M*, Pruszków 1993, s. 458 [dot. męża]; *Leksykon Chor. Gdańskiej ZHP*, red. Z. Kuligowski, G. 2018; *Masiak Kazimierz*, w: *Bohaterowie 1939.pl* [online] www.bohaterowie1939.pl/polegлымasiak,kazimierz,15877.html [dostęp 22 XI 2023, dot. męża]; *Słownik biogr. konspiracji pomorskiej 1939–1945*, red. A. Zakrzewska, E. Zawacka, T. 1998, t. 4, s. 101; *Słownik biogr. Pomorza Nadwiślańskiego. Suplement II*, red. Z. Nowak, G. 2002, s. 177–178; Szwoch R. *Słownik biogr. Kociewia*, t. 1, Starogard Gdański 2005, s. 171–173; t. 2, Starogard Gdański 2006, s. 205–208; — *Harcerstwo gdańskie*, s. 175, 182, 184; Milewski J. *Z dziejów i tradycji harcerstwa starogardzkiego (1921–1985)*, Starogard Gdański 1989, s. 62, 96; tenże *Z walk i męczeństwa harcerzy starogardzkich w l. 1939–1945*, Starogard Gdański 1967, s. 41–42; Raszeja S. *Od Gryfa Pomorskiego do Armii Krajowej – szlakiem Grupy Partyzantkiej „Czarnego”*, „Gdański Przekaz” 1995, nr 1; tenże *Zarys rodowodu Raszejów*, B. 2003,

s. 45; Szwoch R. *Druhna Małgorzata Masiakowa (1911–1986)*, „Biuletyn Parafii św. Mateusza w Starogardzie Gdańskim” 1999, nr 5, s. 21; — *Rozkaz GK Harcerstwa L. 14/57 z 11 VI 1957*, „WU” 1957, nr 4/5, s. 30; tenże *L. 10/58 z 1 VII 1958*, „WU” 1958, nr 3, s. 9; — Arch. Komendy Chor. Gdańskiej ZHP: *Rozkazy Komendy Gdańskiej Chor. Harcerstwa z l. 1957–1962*; dok. w pos. autorów: wniosek HKS „Korzenie” do Kapituły Wspólnoty Seniorów ZHP w Skulsku z 8 III 2007 [kopia]; — inf. hm. Dariusza Szczeciny z Sopotu.

Zenon Kuligowski
Wojciech Mokwa

MEISNERÓWNA Zofia Elżbieta, pseud. Zofia Meisner-Denis (1900–1955), nauczycielka muzyki, pisarka, dziennikarka, harcmistrzyni, hufcowa Hufca Żeńskiego w Grudziądzu (1922–1930), członkini Komendy Pomorskiej Chorągwi Żeńskiej.

Urodziła się 15 VI 1900 w Krakowie w patriotycznej rodzinie Wiktora (zm. ok. 1944, urzędnika pocztowego) i Julii z d. Pilz (zm. ok. 1933). W dzieciństwie zapadła na chorobę gruźlicy kości (wg innych źródeł miała wypadek), co spowodowało poważne zniekształcenia nogi i tułowia. Uczyla się w gimnazjum, a następnie w Konserwatorium Muzycznym w Krakowie (w klasie fortepianu). Zdobyła wykształcenie muzyczne oraz pedagog. uprawiające do nauczania w szkołach średnich i powsz.

Latem 1920 na krótko zamieszkała w Chodczu na Kujawach, by jesienią t.r. wyjechać do Grudziądza, gdzie podjęła pracę jako nauczycielka muzyki i śpiewu w Państw. Gimnazjum Żeńskim im. Marii z Billewiczów Piłsudskiej. Obok tej pracy z ramienia Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego organizowała objazdy po okolicznych miejscowościach z audycjami muzycznymi dla młodzieży. Doskonalać swój warsztat nauczyciela muzyki, zdała

wymagany egzamin we Lwowie (1926) oraz ukończyła Wakacyjny Kurs Muzyczny dla Nauczycieli Seminariorów i Szkół Średnich w Wolsztynie (1928).

Zafascynowana rodzącym się na tym terenie ruchem harcerskim (prawdopodobnie już w Krakowie zetknęła się ze skautingiem), założyła i prowadziła 1 Drużynę Harcerek im. Bałki Wołodyjowskiej w Grudziądzu. Ukończyła kursy instruktorskie, dzięki czemu skutecznie rozwijała działalność w mieście. W 1925 r. działały w nim cztery drużyny harcerek, w 1930 r. – osiem drużyn, w 1932 r. – dwanaście drużyn harcerek i dwie gromady zuchów, które tworzyły Hufiec Harcerek w Grudziądzu. Od 2 IX 1922 do 1930 r. była jego hufcową. Jako hufcowa organizowała i prowadziła obozy – stałe i wędrowne. W l. 1922–1923 współredagowała harcerski kwartalnik „Promień” (ukazały się trzy numery tego pisma). Z grupą pomorskich instruktorek uczestniczyła w I Ogólnopolskim Zlocie Harcerek w Świdrze k. Warszawy (1924). Została mianowana przodownicą (20 IX 1924) i podharcemistrzynią (25 III 1927) – po zmianie systemu stopni instruktorskich stopień ten był równoważny ze stopniem harcemistrzyni. W 1926 lub 1927 r. została powołana w skład Komendy Pomorskiej Chor. Żeńskiej. Wzięła udział w II Ogólnopolskim Zlocie Harcerek w Rybieniu k. Wyszkowa n. Bugiem (1928). W 1930 r. przekazała drużynę swojej następczyni. Od tego czasu osłabła jej aktywność na polu harcerskim.

Ok. 1933 r., po śmierci matki, za namową ojca wyjechała do Lublina, gdzie otrzymała posadę nauczycielki w Szkole Powsz. nr 21 im. kr. Jadwigi (wg innych źródeł – być może czasowo lub równolegle – w Gimnazjum Unii Lubelskiej), gdzie pracowała do 1943 r.

W okresie okupacji zarabiała korepetycjami i ucząc prywatnie muzyki. Na prośbę znajomych ukrywała w swoim mieszkaniu chłopca pochodzenia żydowskiego.

Przeszła do historii polskiej kultury jako pisarka powieści obyczajowych. Debiutowała krótkimi formami literackimi publikowanymi w gazetach już w 1919 r. W okresie grudziądzkim związała się z grupą młodych poetów i prozaików z Pomorza skupionych wokół „Głosu Pomorskiego”. W 1925 r. wygrała konkurs literacki i w nagrodę wyruszyła w rejs do Brazylii. Pokłosiem tej podróży była jej pierwsza powieść *Mewy* (W. 1928). W nast. latach także podróżowała za granicę, m.in. do Francji i Włoch.

W okresie międzywojennym wydała jeszcze osiem powieści jej autorstwa: *Otwórz! To ja* (W. 1930), *Wielkie święto* (W. 1930), *Echo* (W. 1931), *Srebrzysty namiot* (W. 1932), *Lawina (prawo do szczęścia)* (Grudziądz 1933), *Marynarze z „Delfina”* (W. 1934), *Sklamane życie* (Lub. 1938), *Gran Chaco* (W. 1939) – cały nakład tej ostatniej książki spłonął na pocz. wojny. Z kolei powieść o bezrobotnych *Revolta* nie została dopuszczona do druku przez cenzurę.

W miesięczniku „Muzyka w Szkole” opublikowała artykuł *Opera dziecięca w szkole* (1932/1933, nr 3, s. 57–58) oraz utwór sceniczny *Pory roku* (1932/1933, nr 3, s. 58–66; nr 4, s. 85–87; nr 5, s. 107–110). W 1936 r. MWRiOP zatwierdziło jej powieść *Marynarze z „Delfina”* ze wstępem gen. Mariusza Zaruskiego do bibliotek szkolnych. W Lublinie obok nauczania kontynuowała działalność pisarską. Należała do Lubelskiego Związku Literatów. Działała również w ZNP oraz Lidze Morskiej i Kolonialnej.

W pierwszych dniach września 1939 słuchała codziennych komunikatów radiowych o obronie Westerplatte. Przejęta heroiczną postawą żołnierzy, postanowiła napisać o nich książkę, ale na realizację tego planu musiała czekać kilka lat. Po przejściu frontu w 1944 r. otrzymała posadę dziennikarki w „Gazecie Lubelskiej”. W 1945 r. wyjechała na Wybrzeże, by odszukać obrońców Westerplatte

i zebrać materiał do planowanej powieści. Zamieszkała w Sopocie. Uczyła muzyki w kilku szkołach Trójmiasta oraz pracowała w Kuratorium Okręgu Szkolnego jako instruktorka wychowania muzycznego, a także zajmowała się pracą literacką. Zbierała wówczas materiał do nowej powieści, spotykała się z żołnierzami z Westerplatte, nawet podpisała umowę z wydawnictwem i otrzymała zaliczkę. Jednak złożony przez nią rękopis wydawnictwo zwróciło do poprawy – taka sytuacja powtarzała się kilkakrotnie. Powieść *Obrońcy Westerplatte* (W. 1957), znacząco zmieniona, ukazała się dopiero w dwa lata po jej śmierci (jako pierwsza powieść o takiej tematyce). Złożyła w wydawnictwie także powieść *Wraki*, która nie ukazała się drukiem.

W okresie powojennym Z. Meisner była współautorką podręczników do nauki muzyki *Piosenki dla najmłodszych* (W. 1947) oraz *Nasze pieśni i piosenki* (G. 1950), a także zbioru sześciu nowych pieśni marszowych (Gd. 1948), w którym zamieszczono marsz *Harcerskie szeregi* z jej słowami i muzyką. Przetłumaczyła również książkę Władimira Fiedorowa *On pierwszy* (W. 1951).

Napisała jeszcze kilka powieści, które jednak nie ukazały się drukiem, pomimo wypłacenia przez wydawców zaliczek. Tylko fragmenty niektórych z nich oraz nowele i opowiadania były drukowane w prasie. Podpisywała je nazwiskiem Zofia Meisner-Denis.

Zmarła 6 X 1955 w Sopocie i została pochowana na Cmentarzu Centralnym Srebrzysko w Gdańsku.

W 1939 r. za promowane tematyki marynistycznej wśród młodzieży przyznano jej Krzyż „Pro Mare Nostro” (wybuch wojny spowodował, że go nie wręczono). Została patronką 48 Grudziądzkiej Drużyny Harcerek „Samarytanki”.

Rodziny nie założyła.

— Golec J. *Sopocki album biogr.*, Cieszyn 2008; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmi-strzynie i harcmistrze*, s. 55; — Flisikowska A. *Gdańsk literacki*, G. 2011; Golec J., Glembin R. *Dwa wieki sopockiego szkolnictwa*, Cieszyn 2014, s. 230, 237; Golec J. *Sopot. Kronika XX wieku*, G. 2001; Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; Kochanowska E. *Odeszli w cień*, G. 1981, s. 75–88, 137; Lichnerowicz D. *Hufiec Harce-rek 1920–1939*, „Kalendarz Grudziądzki” 2015, s. 83–90; też *Pierwsza harcmistrzyni*, tamże 2015, s. 183–190; *Literatura Gdańska i ziemi gdańskiej po 1945*, red. A. Bukowski, t. 2, G. 1986, s. 30–31; Poręba S. *Calendarium grudziądzkie*, „Kalendarz Grudziądzki” 2002, s. 15–16; tenże *Z grudziądzkich lat dziennikarza i pisarza Józefa Kisielewskiego (1905–1966)*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądzka” 2006, nr 14, s. 2; tenże *ZHP w Grudziądzu 1920–1939*, w: „Kalendarz Grudziądzki” 2009, s. 101; *Przewodnik po współczesnej polskiej literaturze marynistycznej*, red. A. Babiński, Szczecin 1989, s. 220; — „Dziennik Urzędowy MWRiOP” 1936, s. 24; — „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądzka” 2007, nr 2, s. 2.

Dariusz Szczecina

MIRAU Stefan Wawrzyniec (1901–1942), doktor medycyny, działacz harcerski, działacz Polonii Gdańskiej, założyciel i pierwszy drużynowy harcerzy w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1921), lekarz Okręgu Gdańskiego ZHP (1936–1939).

Urodził się 2 VIII 1901 w Różnach k. Pruszcza Gdańskiego w rodzinie ziemiańskiej Jana i Heleny z d. Kręckiej (siostry Franciszka Kręckiego, zob. t. 1). Miał siostry Helenę i Marię, harcerki.

Rozpoczął naukę w niemieckiej szkole powsz. w Kościerzynie, a następnie uczył się w niemieckim Gimnazjum Państw. w Gdańsku. W gimnazjum wspólnie z Alfem Liczmańskim założył w 1917 r. tajne koło Tow. Filaretów oraz tajną drużynę

skautową, w której obaj współzałożyciele – mimo że nie mieli żadnego przygotowania – próbowali ćwiczyć przyszłych skautów podczas zajęć terenowych w oliwskich lasach. Niezbędne doświadczenie dał im dopiero udział w lipcu 1920 w obozie harcerzy warszawskich w Karwi k. Jastrzębiej Góry, na który wyjechali z grupą najaktywniejszych chłopców z Tow. Filaretów; na tym obozie zdobyli pierwsze sprawności harcerskie i stopnie młodzika oraz złożyli przyrzeczenie. Po powrocie z obozu 8 VIII 1920 utworzyli Drużynę Harcerzy im. Zygmunta Augusta, pierwszą na terenie Gdańska. S. Mirau, jako najstarszy z tego grona, został jej drużynowym. Ponadto kilka miesięcy później pomagał w założeniu Drużyny Harcerek im. E. Plater.

W 1921 r. zdał maturę i wyjechał do Monachium na studia medyczne. Ukończył je w 1926 r. w Berlinie na Uniw. im. Humboldta. Następnie pracował w Berlinie jako lekarz, równocześnie przygotowując pracę doktorską pt. *Technika transfuzji krwi* pod kierunkiem chirurga dr med. Alfreda Grotjahna. W 1928 r. uzyskał stopień doktora medycyny. Jako internista kardiolog pełnił obowiązki ordynatora oddziału wewnętrznego w Szpitalu św. Jadwigi, a następnie Szpitalu św. Józefa w Berlinie. Zdobył kolejne specjalizacje w zakresie interny, neurologii i kardiologii. Przełożeni cenili jego talent i pracowitość, on jednak w 1932 r. wrócił do Gdańska, rezygnując z perspektywy kariery w Berlinie. W nast. roku otrzymał zezwolenie Gdańskiej Izby Lekarskiej na podjęcie praktyki w charakterze specjalisty chorób wewnętrznych. Pełnił także społecznie funkcję kierownika Poradni dla Matki i Dziecka w PCK. Przygotowywał i wygłaszał dla gdańskiej Polonii prelekcje z zakresu higieny i podstaw wiedzy medycznej. Leczył rodziny polskich kolejarzy, pocztowców, harcerzy i podopiecznych PCK, często bezpłatnie. Działal aktywnie w polskich organiza-

cjach na terenie Wolnego Miasta: Gminie Polskiej, Tow. Ludowym „Jedność”, Tow. Przyjaciół Nauki i Sztuki oraz Macierzy Szkolnej. Utrzymywał bliskie kontakty z rodzinami znanymi z krzewienia polskości w Gdańsku oraz z kolegami z okresu początków gdańskiego harcerstwa.

W 1935 r. powrócił do służby harcerskiej. Od 14 XI t.r. był członkiem chorągwaniej komisji na Państw. Odznakę Sportową. Wszedł w skład Zarządu Okręgu ZHP w Gdańsku i 10 XI 1937 r. objął funkcję lekarza chorągwi w Komendzie Gdańskiej Chor. Harcerzy, a od 25 IV 1936 – lekarza Zarządu Okręgu. Otrzymał stopień działacza harcerskiego. Często dawał przykład swoich uczuć patriotycznych, np. w dniach polskich świąt narodowych w oknie swojego mieszkania przy ul. Długiej 20/21 wywieszał polską flagę, która jako jedyna wśród czerwonych płacht ze swastyką na reprezentacyjnej ulicy miasta była widoczna z daleka i szczególnie irytowała niemieckich faszystów.

Gdańska Izba Lekarska już 1 IX 1939 pozbawiła go prawa wykonywania zawodu lekarza, a 10 września został aresztowany. Razem z innymi działaczami polskimi uwięziono go w Victoriaschule i poddano brutalnym przesłuchaniom, a następnie 23 września osadzono w obozie dla cywilnych jeńców w Gdańsku-Nowym Porcie. W wyniku spowodowanej staraniami matki interwencji promotora oraz innych znanych niemieckich lekarzy 12 X 1939 został zwolniony z obozu z pismem polecającym w sprawie zatrudnienia go w Gdańsku. Jednak Gdańska Izba Lekarska nie wyraziła na nie zgody i złożyła skargę do gestapo, w wyniku czego w tydzień później został ponownie aresztowany. Znow znalazł się w obozie w Nowym Porcie, gdzie przebywał do lutego 1940, opiekując się współwięźniami w izbie chorych. Po likwidacji obozu w Nowym Porcie przewieziono go do KL Stutthof i zarejestrowano jako więźnia

politycznego. Został skierowany do pracy w rewirze. W l. 1940–1942 z narażeniem życia udzielał pomocy chorym współwięźniom i wielu z nich ocalił od śmierci. Wśród uratowanych byli jego dawni podopieczni i pacjenci, w tym harcerze. Jednym z nich był 17-letni harcerz Kazimierz Szmelter, skrajnie wyniszczony, którym zaopiekował się w obozowym lazarecie. Więźniowie doceniali jego postawę i poświęcenie, nazywając go Aniołem Dobroci.

On sam w liście do matki tak ocenił swoją sytuację: *Pomimo wszystkich utrapień i cierpień jestem zadowolony i szczęśliwy, bo mogę wspomagać najbardziej potrzebujących z towarzyszy niedoli*. Zarażony tyfusem plamistym, zmarł w obozie 24 IV 1942 na rękach współwięźnia dr. med. Juliana Węgrzynowicza. Spoczywa na Cmentarzu Ofiar Wojny na Zaspie w Gdańsku.

Został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi (1938). Po wojnie jedna z ulic w Gdańsku-Oliwie została nazwana jego imieniem. W 2010 r. na domu, w którym mieszkał przy ul. Długiej 20/21 w Gdańsku, odsłonięto tablicę poświęconą jego pamięci.

Nie założył rodziny.

— *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński, G. 2012; *Leksykon Chor. Gdańskiej ZHP*, red. Z. Kuligowski, G. 2018; — Danielewicz G., Koprowska M., Walicka M. *Polki w Wolnym Mieście Gdańsku*, G. 1985; Danielewicz G. *W kręgu Polonii gdańskiej*, G. 1996; Grot E. M. *Doktor Franciszek Leon Kręcki (1883–1940), działacz młodokaszubski i obrońca praw Polaków w Wolnym Mieście Gdańsku stracony w obozie Stutthof w 1940 r.*, „Rocznik Gdański” 2017/18, t. 77/78: s. 89; Grzywacz J., Radys B., Ruta G., Szczecina D. *Harcerskie historie*, Jastrzębie Zdrój 2010; Radys B. *80 lat ZHP w Gdańsku*, „Kalendarz Gdański 2001”, [G.], s. 133, 135; Woźniak R. *Harcerstwo polskie w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, W. 1977; *Wspomnienia Polaków-Gdańszczan*, wyb. i oprac. B. Zwarra, G. 1984; — *Rozkaz*

Naczelnictwa ZHP L. 9 z 25 IV 1936, „WU” 1936, nr 5, s. 71; *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 19 z 14 XI 1935*, „WU” 1935, nr 12, s. 137; tenże *L. 27 z 1 XII 1936*, „WU” 1937, nr 1, s. 7.

Bogdan Radys

MITERA Zygmunt (1903–1940), doktor geofizyk, harcmistrz, p.o. hufcowego Hufca Kraków-Podgórze (1922), porucznik Wojska Polskiego, jeniec obozu w Starobielsku, zamordowany w Charkowie.

Urodził się 17 I 1903 w Skołyszynie k. Jasła w rodzinie Adolfa (1856–1935, kierownika szkoły ludowej w Skołyszynie i Krakowie, założyciela szkoły koszykarskiej w Skołyszynie) i Walerii z d. Hnatowicz (1862–1950, nauczycielki). Miał braci Stanisława (1890–1915, absolwenta UJ, chorążego 6 pułku Legionów Polskich, poległego pod Kostiuchnówką, odznaczonego Krzyżem Srebrnym Virtuti Militari), Kazimierza (1897–1936, legionistę, uczestnika obrony Przemysła i Lwowa, absolwenta ASP i UJ, nauczyciela, krytyka i teoretyka sztuki) i Tadeusza (zob. t. 2) oraz siostry Jadwigę (zameżną Podgórną, 1893–1986, nauczycielkę, uczestniczkę tajnego nauczania podczas II wojny światowej), Helenę (1895–1971, nauczycielkę zakładów dla nauczycieli, uczestniczkę tajnego nauczania) i Mieczysławę (zameżną Mitera-Dobrowolską, 1900–1992, doktor filologii polskiej, docent w Uniw. Śląskim i WSP w Katowicach, uczestniczkę tajnego nauczania i wizytatorkę konspiracyjnych władz oświatowych, działaczkę RGO, aresztowaną i więzioną przez Niemców w l. 1941–1942).

W 1906 r. wraz z rodzicami przeniósł się do Podgórza, gdzie w l. 1909–1913 uczęszczał do Szkoły Powsz. im. J. Długosza, a w l. 1913–1915 był uczniem c.k. gimnazjum męskiego. Naukę kontynuował w 4 Gimnazjum Realnym im. H. Sienkiewicza w Krakowie, gdzie zdał maturę z odznaczeniem.

Służbę harcerską rozpoczął w 1917 r. w 4 Krak. Drużynie Harcerzy (KDH). W 1920 r. współorganizował 9 KDH im. D. Czachowskiego, później przemianowaną na 1 Drużynę Harcerzy w Podgórzu. W l. 1922–1929 (z przerwą w r. 1925) był przybocznym komendy hufca. W 1922 r. razem z Januszem Wojciechowskim pełnił obowiązki hufcowego Męskiego Hufca Harcerskiego w Krakowie-Podgórzu. Był współzałożycielem Zrzeszenia Starszoharcerskiego „Wilcza Gromada” – zespołu, który zdecydował o wspaniałym rozwoju harcerstwa podgórskiego w okresie międzywojennym. W dn. 25 VI 1926 otrzymał stopień przodownika (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. równoważny ze stopniem podharcemistrza), a 26 X 1929 – stopień harcemistrza.

W 1929 r. wziął udział w IX Walnym Zjeździe ZHP w Warszawie. Był referentem harców w Komisariacie Zagranicznym Komendy Jubileuszowego Złotu Harcerstwa Polskiego w Spale w 1935 r. Od 9 II 1935 do 1939 r. był instruktorem Lwowskiej Chor. Harcerzy. Aktywnie uczestniczył w złotach harcerskich w kraju i za granicą. Pisał artykuły na tematy harcerskie oraz z zakresu radiotechniki, które publikował w pismach harcerskich i popularno-naukowych.

Studia wyższe odbył w Akademii Górniczej (AG) w Krakowie, uzyskując w 1929 r. dyplom inżyniera górniczego. Studia uzupełniając z zakresu geofizyki, dzięki otrzymanemu stypendium zagranicznemu, rozpoczął w 1929 r. w Berlinie na Wydz. Górniczym Polit. w Charlottenburgu. W 1931 r. wyjechał do Stanów Zjednoczonych na studia geofizyczne w Colorado School of Mines w Golden. Na dalszy pobyt za granicą pozwoliło mu otrzymane w 1932 r. stypendium z Fundacji Kościuszkowskiej, które umożliwiło mu odbycie praktyk w Teksasie i Kalifornii. Uzyskał tam cenne doświadczenie w zakresie metod geofizycznych stosowa-

nych w przemyśle naftowym. Na krótko powrócił do kraju, by w 1933 r. znów wyjechać na stypendium Fundacji Kościuszkowskiej do Stanów Zjednoczonych, aby ukończyć i obronić rozprawę doktorską. Tutaj jako pierwszy Polak otrzymał stopień doktora nauk technicznych geofizyki stosowanej za pracę z zakresu elektrycznych metod poszukiwawczych.

Jeszcze w czasie studiów w l. 1926–1929 pełnił obowiązki asystenta w Katedrze Fizyki AG. W l. 1933–1939 prowadził wykłady zleczone z zakresu geofizyki stosowanej na wydziale górniczym AG w Krakowie, a w l. 1938–1939 także na lwowskim UJK. Równocześnie kontynuował pracę naukową z myślą o habilitacji. W l. 1934–1939 kierował Działem Geofizyki Spółki S.A. „Pionier” we Lwowie, a w l. 1936–1939 był organizatorem i współwłaścicielem spółki geofizycznej „Geotechnik” we Lwowie, w której przy wykorzystaniu własnej aparatury badawczej prowadził poszukiwania metodami geofizycznymi. Był autorem kilkunastu publikacji naukowych w czasopiśmie „Przemysł Naftowy”, „Przegląd Górniczo-Hutniczy”, „Roczniki Polskiego Tow. Geologicznego” i „Geophysics”.

Był członkiem Polskiego Tow. Geologicznego, Stow. Wychowanków Akademii Górniczej w Colorado, amerykańskiej korporacji „Sigma Gamma Epsilon”, American Institute of Mining and Metallurgical Engineers, Society of Exploration Geophysicists, Tow. Przyrodniczego im. M. Kopernika oraz Stow. Inżynierów Przemysłu Naftowego.

Każdy niemal pobyt za granicą, związany z działalnością naukową, wykorzystywał także na spotkania z Polonią; szczególnie szukał kontaktów z harcerstwem poza granicami kraju. Odbywał z Polonią i harcerzami dziesiątki spotkań, wygłaszał prelekcje o Polsce oraz jako utalentowany śpiewak dawał na tych spotkaniach koncerty śpiewacze. W ramach studiów, działalności naukowej

i artystycznej (z Krak. Chórem Akademickim, którego był członkiem) przebywał w Niemczech, Stanach Zjednoczonych (trzykrotnie), Kanadzie, Francji, Włoszech, Szwajcarii, Austrii, Finlandii, Wielkiej Brytanii, Czechosłowacji, Rumunii, Hiszpanii, Maroku i Szwecji. Zwiedził w tych krajach dziesiątki kopalń, inst. geologicznych i zakładów pracy, a wiele ich doświadczeń przeniósł na grunt polski. Opublikował ponad 20 artykułów naukowych dotyczących badań geofizycznych i poszukiwania surowców.

Już w piętnastym roku życia związał się z działalnością wojskową, w ramach której w listopadzie 1918, w czasie wyzwalania Krakowa, pełnił ochotniczą służbę w Gwardii Studenckiej. W 1920 r. wstąpił ochotniczo do WP i w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 6 pułku artylerii polowej. W 1930 r. ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy Łączności, został przydzielony do Pułku Radiotelegraficznego i awansowany do stopnia podporucznika.

W ramach mobilizacji w obliczu zbliżającej się wojny 15 VIII 1939 został wcielony do kompanii łączności 5 DP. W dn. 28 sierpnia t.r., w ostatnich dniach pokoju, wysłał do rodziny list, w którym napisał: *Obecna chwila tak ważna dla nas, a może i dla całej Europy, zastała mnie w mundurze oficerskim. Jest to dla mnie zaszczyt, że mogę bronić Ojczyzny by zachowywać jej niepodległość, o którą walczyli w szeregach legionów moi bracia – Stach i Kazik.*

W trakcie kampanii wrześniowej trafił do sowieckiej niewoli i został uwięziony w Starobielsku. Jeden ze współwięźniów napisał o nim: *Wśród licznych kolegów, z którymi żyłem blisko, chciałbym wspomnieć [...] Zygmunta Mitere. Był to jedyny Polak, który mając stypendium rockefellerowskie, doktoryzował się z nauk wiertniczo-górnicznych w Ameryce, był jedynym fachowcem swego działy tej miary w Polsce. Bomba z aeroplanu zniszczyła we Lwowie*

doszczętnie jego mieszkanie, w którym miał rękopis swej wielkiej pracy naukowej, nad którą pracował szereg lat [była to praca habilitacyjna, którą miał złożyć w AG w r. akad. 1939/40]. Pisana była w Ameryce; o latach studiów, o swych amerykańskich kolegach i profesorach opowiadał nam zawsze z entuzjazmem. Tejże jesieni 1939 r. miał rozpocząć swoje wykłady jako docent w krakowskiej Akademii Górniczej. [...] Miał w obozie niespożyte siły i humor; pomagał nam wszystkim, wygłaszał odczyty z dziedziny geologii i jeszcze pięknie śpiewał, gdy zbieraliśmy się czasem wieczorami. Ten człowiek o rzadkiej wartości serca i umysłu zginął razem z innymi w chwili, kiedy po wielu latach pracy liczył, że nareszcie wiedzę swoją będzie mógł dać Polsce.

Z. Mitera został zamordowany w Charkowie i pochowany w podcharkowskim parku w zbiorowym grobie wraz z innymi polskimi oficerami. Od 17 VI 2000 spoczywa na Cmentarzu Ofiar Totalitaryzmu w Charkowie. W 2007 r. Min. Obrony Narodowej awansował go pośmiertnie do stopnia porucznika.

Jako pracownik AG upamiętniony został na dwóch tablicach, które znajdują się w głównym gmachu AGH w Krakowie przy al. Mickiewicza 30. Na jednej z nich wymieniony został wśród trzech pracowników naukowych uczelni – ofiar zbrodni katyńskiej, a na drugiej wśród kilkudziesięciu wychowanków AGH poległych w czasie II wojny światowej. Trzecia tablica, na której go upamiętniono, znajduje się na budynku przy ul. Sokolskiej 13, w którym mieściła się Komenda Hufca Kraków-Podgórze; została ufundowana w 50. rocznicę zbrodni katyńskiej.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy nie i harcmistrze*, s. 157; *Zygmunt Mitera*, w: *Historia AGH* [online] https://historia.agh.edu.pl/wiki/Zygmunt_Mitera [dostęp 7 VI 2019]; *Zygmunt Mitera*, w: *Wikipedia* [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Mitera

[dostęp 7 VI 2019]; — Czapski J. *Na nieludzkiej ziemi*, W. 1990; Gawel T., Millan S. *Hufcowi z Podgórze – ofiary zbrodni katyńskiej*, Kr. 1989; Grochowski P. *Hufiec Harcerzy Kraków-Podgórze w l. 1922–1939*, Kr. 2004; Zając M. *Saga rodziny Miterów z Krak. Podgórze*, Kr. 2003, s. 56–69, 75–78; Zając S. *Pokój Wam. Ocalić od zapomnienia*, Kr. 1994, s. 184–188; — *Jubileuszowy Złot Harcerstwa Polskiego. Spała, 11–25 lipca 1935 r. Przewodnik po zlocie. Dzienniczek uczestnika*, red. E. Konopacki, W. [1935], s. 22; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 16 z 25 VI 1926*, „WU” 1926, nr 7/8, s. 23; *Rozkaz Naczelnika GKM L. 16 z 17 XI 1929*, „WU” 1929, nr 7, s. 37; tenże *L. 2 z 9 II 1935*, „WU” 1935, nr 3, s. 20.

Krzysztof Wojtyca

MOTARSKI Tadeusz, pierw. Moskal (1886–1940), nauczyciel, kapitan rezerwy, hufcowy Hufca Harcerzy w Krakowie-Podgórzu (1922).

Urodził się 10 V 1886 w Podgórzu w rodzinie Piotra Moskala i Ludwiki z d. Kurzweil (1844–1920). Miał pięcioro rodzeństwa: siostry Alojzę (zameżną Gawryś, 1882–1966), Janinę (zameżną Palczewską, ok. 1886–1973), Kazimierę (zameżną Stefanek, ur. 1896) i Stanisławę (zameżną Traczewską) oraz brata Andrzeja. W Podgórzu uczęszczał do szkoły powsz. i tutaj ukończył gimnazjum, a następnie seminarium nauczycielskie w Krakowie.

W 1909 r. podjął pracę w trzyklasowej Szkole Wydziałowej Męskiej im. T. Kościuszki w Podgórzu oraz wieczorowej szkole uzupełniającej dla młodzieży rękodzielniczej (rzemieślniczej). Od 1918 do 1934 r. pracował w Szkole Powsz. Męskiej nr 24 im. T. Kościuszki, a następnie szkole powsz. żeńskiej. Pełnił także obowiązki kierownika szkoły zawodowej w Podgórzu. Pracę jako nauczyciel i kierownik szkoły kontynuował do wybuchu II wojny światowej.

W l. 1909–1914 był instruktorem TG „Sokół”, pełniąc funkcję wydziałowego i członka grona nauczycielskiego. W Stałej Drużynie Sokolej miał stopień plutonowego. W 1913 r. uczestniczył w trzytygodniowym skautowym kursie instruktorskim Związku Naczelnictwa Skautowego w Skolem. W t.r. prowadził 1 Drużynę Skautową im. T. Kościuszki w Podgórzu, liczącą 30 skautów, uczniów kl. I–IV gimnazjum. W tym czasie odbyło się 47 zbiórek drużyny, 51 zbiórek zastępów, 11 ćwiczeń polowych i 18 wycieczek, m.in. na Krzemionki, do Wieliczki, Wadowic, Woli Duchackiej, Zakamycza, Rajska, Borku Fałęckiego i Mogilan; miał miejsce także popis gimnastyczny.

Pracę i działalność skautową przerwał mu wybuch I wojny światowej. W 1914 r. został wcielony do armii austriackiej, w której szeregach walczył na froncie wschodnim. Jesienią t.r. trafił do rosyjskiej niewoli i przebywał w niej do 1919 r., będąc kolejno jeńcem Pietropawłowska, Omska i Irkucka. Po powrocie do Polski wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Następnie włączył się ponownie w działalność harcerską. Był jednym z organizatorów Męskiego Hufca Harcerskiego w Krakowie-Podgórzu i pełnił w nim obowiązki hufcowego (15 V–2 IX 1922). W latach późniejszych nadal był związany z harcerstwem. Działal w KPH i pełnił funkcję opiekuna 2 Drużyny Harcerzy im. J. Poniatowskiego w Podgórzu. W 1935 r. na uroczystościach 25-lecia harcerstwa składał raport grupy dawnych skautów podgórskich jako ich były hufcowy.

W 1924 r. zmienił nazwisko Moskal na Motarski. Był z wyboru członkiem Rady Gromadzkiej. Czynnie wspierał działalność kulturalną i społeczną w Łągowiankach. Przez szereg lat pracował w TSL. Był współorganizatorem i prezesem, a potem honorowym prezesem założonego w 1928 r. Klubu Sportowego „Łągowianka” (obecnie „Armatura”).

MOTARSKI TADEUSZ

Odbył szkolenie wojskowe i szereg ćwiczeń, po których otrzymał stopień podporucznika, a następnie porucznika rezerwy (3 V 1919). Służył w 54 pp oraz 21 pp, a w 1933 r. został przydzielony do kadry Okręgu Korpusu V. W l. 1938–1939 organizował koła LOPP. Był aktywnym członkiem Krak. Okręgu Związku Sybiraków.

Z końcem sierpnia 1939 został wcielony do 20 Pułku Piechoty Ziemi Krak. Walczył w środkowej Polsce, a po wkroczeniu do kraju wojsk sowieckich dostał się do niewoli i został umieszczony w obozie jenieckim w Kozielsku. Jedyna wiadomość od niego przysłała w datowanej 28 XI 1939 pocztówce, w której donosił, że przebywa w Kozielsku na terenie ZSRS i jest zdrowy.

Wiosną 1943 na łamach „Gońca Krak.” ukazała się informacja, że komisja badająca zbrodnię katyńską wśród zwłok polskich oficerów wydobytych z „dołów śmierci” w lesie katyńskim zidentyfikowała zwłoki por. T. Motarskiego.

Stanisław Zajac cytuje taką jego charakterystykę: *Człowiek pracowity, rzetelny w każdym postępowaniu, nauczyciel, wychowawca, opiekun młodzieży, skaut i harcerz. Człowiek o mocnym charakterze, wielkiej sile oddziaływania, umiłował młodzież i wolność Ojczyzny, posiadał nieoceniony zmysł obywatelski i poczucie odpowiedzialności społecznej, szczególną opieką otaczał ludzi młodych.*

Został odznaczony Medalem Niepodległości (1933) i Srebrnym Krzyżem Zasługi (1938). W 2007 r. pośmiertnie został awansowany do stopnia kapitana.

W 50. rocznicę jego śmierci na budynku dawnej szkoły przy ul. Sokolskiej 13, w którym mieściła się Komenda Hufca Kraków-Podgórze, odsłonięto tablicę poświęconą pamięci T. Motarskiego oraz hm. Zygmunta Mitery, również hufcowego Hufca Kraków-Podgórze więzionego w Starobielsku i zamordowanego w Charkowie. Pamięć o Motarskim jest szczególnie żywa w Łagiewnikach, gdzie

w 1929 r. zbudował dom i mieszkał do wybuchu wojny. Jego imieniem nazwano jedną z tamtejszych ulic, jego nazwisko znalazło się na pomniku „Polegli za Polskę” (ul. hm. S. Millana 16) poświęconym 37 mieszkańcom Łagiewnik, którzy zginęli w czasie I i II wojny światowej. Łagiewnickie Tow. Kulturalne w 2009 r. nadało mu (jako jednej z pierwszych osób) honorowy tytuł Zasłużonego dla Łagiewnik. W 2018 r. w Parku Solvay w ramach ogólnopolskiej akcji „Katyń – ocalić od zapomnienia” zostały posadzone dwa Dęby Pamięci, z których jeden upamiętnia kpt. T. Motarskiego.

W 1921 r. zawarł związek małżeński z Haliną (Heleną) Warchałowską (zm. 1990, nauczycielką szkoły powsz. w Łagiewnikach). Miał synów Jerzego (pseud. Suza, 1922–1989, żołnierza NOW i AK) i Jana (1927–1999, zam. w Wielkiej Brytanii).

— *Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojskowego w Katyniu*, W. 2000, s. 353, 414 [także online] <http://ksiegicmentarne.muzeum-katynskie.pl/wpis/2452> [dostęp 20 IX 2023]; *Poczet komendantów hufca*, Hufiec ZHP Kraków-Podgórze [online] <https://www.krakowpodgorze.zhp.pl/komendanci-hufca> [dostęp 28 IX 2020]; *Tadeusz Motarski*, w: *Ogrody Wspomnień* [online] <https://www.ogrodywspomnien.pl/index/showd/14388> [dostęp 29 IX 2019]; *Wojtycza K. Harcerskie miejsca pamięci na terenie Krakowa*, Kr. 2008, s. 39, 64; *Zasłużeni dla Łagiewnik*, Łagiewnickie Tow. Kulturalne [online] <http://www.ltk.pl/zasluzeni-dla-lagiewnik> [dostęp 28 IX 2019]; — *Gawel Harcerska sztafeta*, s. 18; *Grochowski P. Hufiec Harcerzy Kraków-Podgórze w l. 1922–1939*, Kr. 2004; *Łesyk M. Działalność harcerzy Hufca Kraków-Podgórze w okresie II wojny światowej*, w: *Udział harcerstwa w odzyskaniu i zachowaniu niepodległości Polski na przestrzeni dziejów*, red. E. Fogelzang-Adler, J. Wojtycza, Kr. 2016, s. 227; tenże. *Harcerstwo męskie w Podgórzu w l. 1939–1950*, Kr. 2015; *Masiarz W. Związek Sybiraków w Krakowie 1928–1939*,

„Zesłaniec”, Pismo Rady Naukowej Zarządu Głównego Sybiraków 1996, nr 1, s. 56; Zając S. *Pokój Wam. Ocalić od zapomnienia*, Kr. 1994, s. 194–196; tenże *Por. Tadeusz Motarski (1886–1940). Oficerowie WP zamordowani przez stalinizm*, „Polska Zbrojna” 1991, nr 166, s. 4 [cyt.]; — *Rozkazy i okólniki Komendy Chor. Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; Wojdak J. *Byłem jednym z wielu. Wspomnienia żołnierza partyzanta NOW i AK*, b.m.w. 1994, s. 61 [dot. brata Jerzego]; — AAN: zesp. akt ZHP, t. 1, *Raporty drużyn skautowych z terenu Galicji z l. 1913–1914*, k. 232–234, *Raport I Podgórskiej Drużyny Skautowej za czas od 1go stycznia 1913 do 1go stycznia 1914*.

Krzysztof Wojtycza

MROZIŃSKI Bernard, pseud. Prus, Mrozik, Zimny (1913–1993), optyk, porucznik marynarki wojennej, podharcemistrz, hufcowy Hufca Szarych Szeregów w Bydgoszczy (1940–1942), komendant Chorągwi Pomorskiej Szarych Szeregów (1942–1943).

Urodził się 8 VI 1913 w Berlinie w rodzinie Seweryna i Franciszki z d. Brzyckiej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości rodzina przeniosła się do Bydgoszczy. Tu ukończył szkołę powsz. i średnią. W czasie nauki wstąpił do ZHP; od 1931 r. należał do 7 Bydgoskiej Drużyny Harcerzy (żeglarskiej), został jej drużynowym i otrzymał stopień podharcemistrza.

W 1935 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w Marynarce Wojennej w Gdyni. Po specjalistycznym szkoleniu, w stopniu porucznika, do 1937 r. jako inspektor sprzętu optycznego kierował służbami optycznymi na jednostkach pływających i obrony wybrzeża. Następnie od września t.r. był wykładowcą w Szkole Specjalistów Morskich, a od czerwca 1939 pracownikiem cywilnym Dowództwa Floty w Gdyni. We wrześniu

1939 brał udział w obronie Gdyni, a po kapitulacji, unikając niewoli, ukrywał się w Borach Tucholskich.

Do Bydgoszczy powrócił w grudniu 1939 i nawiązał kontakt z rodzącym się podziemiem. W maju 1940 został zaprzysiężony przez hm. Benedykta Porożyńskiego w Szarych Szeregach i ZWZ. Objął funkcję hufcowego Hufca Szarych Szeregów w Bydgoszczy. Szybko scalił drużyny w konspiracji i utworzył nowe. Kierował pracą hufca w zakresie wywiadu, akcji pomocowych i kolportażu podziemnych wydawnictw. Nadzorował utworzenie bydgoskiego batalionu harcerzy, który miał brać udział w walkach o miasto w planowanym powszechnym powstaniu. W sklepie optycznym, w którym pracował, utworzył i prowadził ważny punkt łączności Szarych Szeregów i ZWZ.

Latem 1942 wobec zagrożenia dekonspiracją hm. Bernarda Myśliwka przejął od niego kierowanie Pomorską Chor. Szarych Szeregów, krypt. „Ul Lina”. Wkrótce jednak w wyniku fali aresztowań na kilka miesięcy utracił kontakt zarówno z Główną Kwaterą Szarych Szeregów „Pasięka”, jak i jednostkami w terenie. Dopiero wiosną 1943 po spotkaniu z wizytatorem „Pasięki” przystąpił do odtwarzania struktur terenowych, ale nie zdołał rozbudować organizacji. W czasie akcji przeciwko podziemiowi na Pomorzu w dn. 7 V t.r. gestapo aresztowało go w punkcie kontaktowym. Był przesłuchiwany w Bydgoszczy i Gdańsku. Pomimo braku obciążających dowodów okupacyjny sąd skazał go na pobyt w KL Auschwitz. Jednak po wyroku otrzymał propozycję współpracy z gestapo, na którą pozornie się zgodził, widząc w niej szansę na uwolnienie. Po wypuszczeniu z więzienia powiadomił o sytuacji władze Szarych Szeregów i AK. Na polecenie przełożonych przez dwa miesiące pozorował przed Niemcami chęć współpracy i jednocześnie przekazywał Inspektoratowi AK informacje o stanie wiedzy i zainteresowaniach ge-

stapo – dzięki temu udało się ostrzec wielu zagrożonych aresztowaniem.

W obecności wizytatora GK Szarych Szeregów hm. Edwarda Zürna 2 XI 1943 formalnie przekazał obowiązki komendanta chorągwi p hm. Maksymilianowi Jakubowskiemu. Nie skorzystał z propozycji przerwienia go na teren Generalnego Gubernatorstwa. W grudniu 1943 gestapo wysłało za nim list gończy. Ograniczył wówczas kontakty z podziemiem i ukrywał się do końca wojny. U jej schyłku uczestniczył jednak w działaniach placówki AK „Zagroda”, będącej w leśnictwie Emilianowo miejscem schronienia dla poszukiwanych, m.in. pomagał w przerzucie angielskich lotników.

Po wojnie do 1992 r. prowadził prywatny zakład optyczny w Bydgoszczy. Powrócił do harcerskiej służby, ale nie pełnił żadnych ważniejszych funkcji. W 1950 r. na kilka miesięcy został zatrzymany pod zarzutem udziału w akcjach przeciwko Armii Czerwonej, ale z braku dowodów zwolniono go. Zaangażował się w pracę zawodową i społeczną. Współtworzył Tow. Miłośników Szwederowa i należał do Tow. Miłośników Bydgoszczy. Udział w Izbie Rzemieślniczej i Związku Optyków Polskich, gdzie był wieloletnim prezesem. Podnosił swoje kwalifikacje optyka i optometrysty, został jednym z pierwszych w Polsce specjalistów zajmujących się soczewkami kontaktowymi. Był rzeczoznawcą w zakresie optyki przy Min. Zdrowia. W ostatnich latach życia należał do ŚŻŻAK. Opracowywał historię Szarych Szeregów na Pomorzu, jego wspomnienia zostały opublikowane w „Dzienniku Wieczornym” (1968, nr 114) i w „Informatorze Kom. Hist. Chor. Bydgoskiej ZHP” (1983, nr 3).

Zmarł 21 I 1993 w Bydgoszczy i został pochowany na Cmentarzu Nowofarnym.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK, Krzyżem Partyzanckim, Medalem za Udział w Woj-

nie Obronnej 1939, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 oraz Odznaką Honorową PCK III st. W 2015 r. poświęconą mu tablicę odsłonięto na ścianie kamienicy, w której prowadził zakład optyczny, a także konspiracyjny punkt kontaktowy.

Był żonaty, miał trzech synów.

— *Darzbór*, w: Wikipedia [online] [https://pl.wikipedia.org/wiki/Darzb%C3%B3r_\(grupa_konspiracyjna\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Darzb%C3%B3r_(grupa_konspiracyjna)) [dostęp 8 X 2023]; Komorowski K. *Konspiracja pomorska 1939–1947. Leksykon*, G. 1993; *Leksykon* s. 234; *Materiały do HSB*, „Harc.” 1990, nr 7–9, s. 28; *Słownik biogr. konspiracji pomorskiej 1939–1945*, red. H. Maciejewska-Marcinkowska, E. Zawacka, cz. 1, T. 2002, s. 149; *Tym, co odeszli na Wieczną Wartę. Harcerki i harcerze bydgoscy* [online] <https://issuu.com/zhphufiec-bydgoszczmiasto/docs/album>, s. 10–11 [dostęp (ograniczony) 8 X 2021]; — Chrzanowski B., Gąsiorowski A., Steyer K. *Polska Podziemna na Pomorzu w l. 1939–1945*, G. 2005; Gąsiorowski *Szare Szeregi*; Jabrzemski *Harcerze*; Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; *Powojenne losy konspiracji pomorskiej*, red. E. Zawacka, R. Kozłowski, T. 1995; *Szare Szeregi*; Zürn-Zahorski Z. *Pseudonim „Jacek”*, B. 1993, s. 191; — *Bernard Mroziński – optyk, oficer, pierwszy hufcowy bydgoskich Szarych Szeregów* [online] https://bydgoszcz24.pl/pl/11wiadomosci/14497_bernard-mrozinski-optyk-oficer-pierwszy-hufcowy-bydgoskich-szarych-szeregow-.html [dostęp 8 X 2021]; *Tablica pamiątkowa poświęcona ppor. p hm. Bernardowi Mrozińskiemu* [online] <http://www.echrzemiosmetalowych.pl/tablicy-pamiatkowa-poswiecona-ppor-phm-bernardowi-mrozinskiemu/> [dostęp 8 X 2021]; — Arch. Pomorskie AK w T.:teczka Mroziński Bernard, sygn. M: 380/998 Pom.

Dariusz Szczecina

N

NOWAK Zdzisław, pseud. Waligóra (1924–1991), oficer pożarnictwa, harcmistrz, drużynowy Tajnego Hufca Harcerzy w Gdyni (1942–1945), założyciel i komendant grupy Tajny Skauting w Gdyni (1946).

Urodził się 19 XII 1924 w Warszawie w rodzinie Andrzeja (1887–1947, powstańca wkp., oficera wywiadu RP) i Czesławy z d. Piekarzewskiej (1896–1942). Miał brata Jerzego (pseud. Drapieżny Ryś, 1926–1979, drużynowego w 2 plutonie Tajnego Hufca Harcerzy – THH) i siostrę Zofię (zameżną Lewicką, pseud. Bystrooka, 1927–2000, łączniczkę 2 plutonu THH w Gdyni).

W 1927 r. przeprowadził się z rodziną do Gdyni, gdzie jego ojciec założył firmę transportową, a w czasie wojny pracował jako palacz w gmachu niemieckiej policji. W 1931 r. rozpoczął naukę szkolną, a we wrześniu 1936 wstąpił do 4 Drużyny Harcerzy (DH) im. S. Czarneckiego w Morskim Hufcu Harcerzy; później pełnił w niej funkcję przybocznego.

W czasie okupacji niemieckiej pod pseud. Waligóra wstąpił do THH. Od 1942 r. był w nim drużynowym, a po podporządkowaniu w 1943 r. THH Oddziałowi Dywersyjno-Wywiadowczemu (VK) Komendy Okręgu Pomorskiego-AK w stopniu plutonowego podchorążego został dowódcą drużyny w 2 plutonie (02). Pracując w niemieckim Artileriearsenal na gdyńskim Oksywiu, potajemnie dostarczał THH amunicję. Razem z młodszym rodzeństwem na przełomie l. 1944/45 uczestniczył w akcji hufca o krypt. „B2”, polegającej na sporządzeniu planów niemieckich umocnień rejonu Gdyni i dostarczeniu ich w lutym 1945 sztabowi nacierających na miasto wojsk

sowieckich. Akcja B2 przyczyniła się do szybszego wyzwolenia miasta, uratowała wiele istnień ludzkich i uchroniła Gdynię od zniszczeń.

W 1945 r. w ramach CAS ZHP ukończył kurs drużynowych w Osowcu i został drużynowym 4 DH przy Szkole Powsz. nr 1 w Gdyni. W czerwcu t.r. uczestniczył z drużyną w Zlocie Morskiej Chor. Harcerzy w Gdańsku-Brzeźnie, a w sierpniu prowadził obóz drużyny w Suchym Dworze. W 1946 r. zorganizował obóz w Pierszczewie na Kaszubach.

Wobec zaistniałej po wojnie sytuacji politycznej na pocz. 1946 r. powołał do życia w Gdyni organizację Tajny Skauting i został jej komendantem. Celem organizacji było prowadzenie walki propagandowej z narzuconym Polsce ustrojem. Od marca 1946 jej członkowie niszczyli plakaty i materiały propagandowe władz. W wyniku dekonspiracji grupy w poł. sierpnia t.r. zostali aresztowani. Na rozprawie, która odbyła się 25 IX 1946 przed WSR w Gdańsku, został skazany na rok więzienia. Po odbyciu kary w 1947 r. zatrudnił się w Gdyni jako strażak. Przeniesiony do Straży Pożarnej w Gdańsku, pracował tam do 1962 r.; w tym czasie zdobył średnie zawodowe wykształcenie pożarnicze.

Do ZHP powrócił w 1957 r. jako drużynowy 14 Gdyńskiej DH przy Szkole Podst. nr 1 w Gdyni. Prowadził drużynę do 1962 r. Na obozie szkoleniowym drużynowych młodszoharcerskich Gdańskiej Chor. Harcerstwa w Gołuniu w sierpniu 1957 pełnił funkcję oboźnego.

W l. 1962–1970 pracował w Polskiej Żegludze Morskiej w Szczecinie jako bosman-strażak, a następnie do 1985 r. w Polskich Liniach Oceanicznych w Gdyni na stanowisku oficera pożarnictwa. Udzielał się jako sędzia lekkiej atletyki. W czasie urlopów uczestniczył jako oboźny, zastępca komendanta i komendant w obozach oraz kursach hufca w Czernicy i chor. w HOM w Pucku. Stopień harcmistrza otrzymał 1 V 1970. Od 1982 r. był

członkiem Harcerskiego Kręgu Seniorów (HKS) „Korzenie” przy Komendzie Chor. Gdańskiej ZHP. Po przejściu w 1985 r. na emeryturę był gospodarzem Harcerskiej Bazy Obozowej w Czernicy i oboźnym zgrupowania obozów żeglarskich „Maszoperia” na Złocie ZHP pod Grunwaldem w 1988 r.

Zmarł 22 XII 1991. Został pochowany na cmentarzu Witomińskim w Gdyni.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1987), Złotym Krzyżem Zasługi (1979), Medalem Wojska, Krzyżem AK (1980), Odznaką Grunwaldzką (1958), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1959), Krzyżem Partyzanckim (1959), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1990), Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (1985), srebrnym (1961) i złotym (1980) medalem Za Zasługi dla Pożarnictwa, odznaką Zasłużonym Ziemi Gdańskiej (1970), odznaką Zasłużony Instruktor Chor. Gdańskiej ZHP (1989). W 1994 r. Naczelny Sąd Harcerski ZHP wpisał jego nazwisko do *Rejestru represjonowanych harcerzy*. Od 2007 r. ma tabliczkę epitafijną w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku.

W 1948 r. zawarł związek małżeński z Zofią Klassą (1924–2017, harcmistrzynią, drużynową i gospodynią stancy Hufca ZHP Gdynia). Miał syna Edwarda Jerzego (1948–1992, inżyniera mechanika) i córkę Elżbietę (zameżną Gutowską, ur. 1952, magister ekonomii, członkinię HKS „Korzenie”).

— *Leksykon Chor. Gdańskiej ZHP*, red. Z. Kuligowski, G. 2018; — Bolduan R., Podgóreczny M. *Bez mundurów*, Gd. 1966, s. 45–46, 172–173; *Harcerstwo gdańskie*, s. 43, 109; Lubecki L. *Harcerze Wybrzeża w walce z okupantem 1939–1945*, G. 1963, 37–38, 47, 66–70; Rusinek B., Szczurek Z. *Konspiracja niepodległościowa w Gdyni w l. 1945–1956*, Sopot 2007, s. 235–238; — *Czuwaj, Gdynio. Wspomnienia gdynskich harcerek i harcerzy 1928–2011*, red.

J. Ryba, Gd. 2011, s. 92–93; Dubisz R., Napieralski P. *Epitafium mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku*, P. 2011, s. 43; *Rozkaz GK ZHP L. 5/50 z 1 V 1970*, [W. 1970], s. 6; — MH: akta THH i HKS „Korzenie”, sygn. MHAR/11-39/37, MHAR/ZHL/409, 492, 557; — inf. córki Elżbiety Gutowskiej.

Zenon Kuligowski

O

ORŁOWSKI Stanisław Tadeusz (1920–2003), inżynier architekt, harcmistrz, wiceprzewodniczący ZHP poza granicami Kraju (1970–1988), przewodniczący Rady Koordynacyjnej Polonii Wolnego Świata (1986–1994).

Urodził się 24 IX 1920 w Skarżysku w rodzinie Tadeusza (1885–1961, inżyniera leśnika) i Ireny z d. Malawczyk (1897–1977). Miał siostry Jadwigę (zameżną Grela, 1925–2011, prawniczkę) i Józefę (1926–2020, chemiczkę) oraz brata Jerzego Jacka (1937–2014).

Dzieciństwo i młodość spędził w Hubinie (gm. Kisielin, pow. Horochów, woj. wołyńskie), gdzie jego ojciec był nadleśniczym Lasów Państw. Ukończył Państw. Gimnazjum i Liceum im. M. Kopernika we Włodzimierzu Wołyńskim. W 1939 r. zdał maturę. W wieku 11 lat wstąpił do drużyny gimnazjalnej we Włodzimierzu Wołyńskim. Przyrzeczenie harcerskie złożył 24 IV 1932. Od lipca 1934 kierował drużyną, którą założył w Hubinie, a następnie od 1937 r. szczeniem harcerzy im. T. Kościuszki, składającym się z drużyny starszoharcerskiego „Żubry”, należącym do Hufca Harcerzy Włodzimierz Wołyński (Wołyńska Chor. Harcerzy). Dla tych

jednostek przeprowadził w l. 1934–1939 siedem obozów oraz uczestniczył z ich reprezentacją w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (1935). Ukończył kurs wodzów zuchowych w Brennej (1934) i kurs drużynowych harcerzy w Międzychodzie (1936). Po zimowym kursie w Krzemieńcu (1937/38) oraz obozie instruktorskim w Jastrzębiej Górze (1938) w dn. 11 XI 1938 otrzymał stopień podharc mistrza.

Był komendantem Pogotowia Wojennego Harcerzy, złożonego z 22 uzbrojonych harcerzy starszych z jego szczerpu, którzy w dn. 1–17 IX 1939 pełnili służbę patrolową oraz ochraniali mosty drogowy i kolejowy ze stacją pomp w miejscowości Wojnica, pow. Horochów.

Po zajęciu Kresów przez ZSRS zorganizował podziemną organizację o nazwie Harcerska Kompania Bojowa, powiązaną z ZWZ we Włodzimierzu Wołyńskim. Aresztowany przez NKWD w dn. 8 V 1940, po śledztwie i procesie w Łucku, który odbył się w listopadzie 1940, z wieloletnim wyrokiem za działalność harcerską i konspiracyjną ostatecznie trafił do łagru w Peczorze ze Republice Komi na północy Rosji. W tym czasie w głąb ZSRS wywiezieni zostali także jego rodzice i rodzeństwo (wrócili do Polski wiosną 1946).

Zwolniony z łagru we wrześniu 1941, przedzierał się przez kilka miesięcy do organizującej się w ZSRS armii gen. Władysława Andersa. Ze względu na zły stan zdrowia znalazł się w pierwszym transporcie ewakuacyjnym do Iranu. Po rekonwalescencji przez Irak i Jordanię dotarł do Palestyny. Tam po przeszkoleniu został przydzielony do 3 Dywizji Strzelców Karpackich, w której służył do końca działań wojennych. Jako żołnierz 13 kompanii zaopatrywania (transportowej) przeszedł cały szlak bojowy we Włoszech, uczestniczył m.in. w walkach o Monte Cassino i Bolonię. W styczniu 1945 ukończył Szkołę Podchorążych Służby Zaopatrywania i Transportu w Mate-

rze. W r. 1945 otrzymał stopień podporucznika, a następnie został awansowany do stopnia porucznika.

W okresie służby wojskowej w lipcu 1942 założył krąg starszoharcerski „13-Orł”, którym kierował do końca wojny. Nie przyjął propozycji oddelegowania z wojska do pracy z młodzieżą harcerską w polskich obozach cywilnych na Bliskim Wschodzie. Z dn. 1 I 1945 został mianowany harc mistrzem.

Wiosną 1945 został – w gronie kilkudziesięciu polskich żołnierzy – laureatem konkursu na stypendia naukowe w Wielkiej Brytanii, ogłoszonego przez głównodowodzącego wojsk na obszarze śródziemnomorskim marszałka polnego Harolda Alexandra. Po zakończeniu działań wojennych znalazł się w Leicester w Anglii. W l. 1945–1946 studiował ekonomię na tamtejszym uniwersytecie, a następnie w l. 1946–1951 kształcił się w Leicester School of Architecture. Tam w 1951 r. uzyskał tytuł dyplomowanego inżyniera architekta i trzy lata później eksternistycznie – tytuł magistra inżyniera architekta, nadany mu przez Radę Akademickich Szkół Technicznych (działającą w Londynie w l. 1944–1962 polską wyższą szkołę politechniczną). Po ukończeniu studiów pracował krótko jako architekt w inspektoracie szkolnym Leicester (1951). Jako licencjonowany architekt od 1954 r. posiadał pełne prawa praktyki zawodowej w Kanadzie i Wielkiej Brytanii.

W okresie studiów udzielał się w harcerstwie: prowadził obozy, przyczynił się do założenia pisma „Zuch”, był członkiem komisji prób na stopnie instruktorskie. W l. 1950–1951 kierował hufcem „Wrocław” obejmującym drużyny harcerzy z hrabstw Derby, Nottingham, Leicester, Warwick, Lincoln i Stafford. Był członkiem RN ZHPpgK. W lutym 1952 wyjechał do Kanady i osiadł w Toronto. Początkowo został zatrudniony jako architekt w Departamencie Robót Publicznych rzą-

du prowincji Ontario. W l. 1955–1957 pracował w firmie Page and Steele w Toronto pod kierunkiem uznanego architekta Petera Dickinsona. W l. 1957–1965 był zastępcą dyrektora biura projektowego Min. Robót Publicznych kanadyjskiego Rządu Federalnego. Odpowiadał za projekty rządowe (szpitale, poczty, domy dla Indian) na terenie prowincji Ontario. W okresie kryzysu kubańskiego pełnił także funkcję szefa Alokacji Materiałów Budowlanych w Wojennej Agencji Federalnej w Ontario. W l. 1965–1967 współpracował z firmą Allward and Gouinlock Architects Inc. m.in. w Toronto przy budowie Queen Elizabeth Building.

Od 1967 r. pracował dla rządu kanadyjskiego jako naczelny architekt ds. badań i planowania w Min. Oświaty (1967–1972), a następnie p.o. naczelny architekt Min. Szkolnictwa Wyższego (1972–1979). W l. 1980–1985 był zastępcą naczelnego architekta, a w l. 1985–1986 naczelnym architektem Min. Oświaty prowincji Ontario. W ramach swoich obowiązków projektował i kierował budową 22 college'ów – w tym okresie największym tego typu przedsięwzięciem w Kanadzie. Był też odpowiedzialny za prace badawcze, których efektem było przygotowanie i publikacja kilkudziesięciu szczegółowych opracowań dotyczących projektowania budynków dla szkół różnego rodzaju. W nast. latach opracowania te szeroko wykorzystywano w Kanadzie, a także udostępniano innym państwom. Przewodniczył 14 konferencjom zawodowym i opublikował szereg artykułów w kanadyjskich i międzyn. czasopismach fachowych. Prowadził wykłady na wyższych uczelniach oraz konferencjach architektów w Kanadzie i innych krajach. Pełnił obowiązki dyrektora Ontario Universities Capital Aid Corporation (1973–1982). W 1986 r. przeszedł na emeryturę.

Był zaangażowany w prace UNESCO, a także reprezentował Kanadę w grupie panamerykańskiej Międzyn. Unii Archi-

tektów (International Union of Architects). Brał udział w konferencjach tych organizacji, wygłaszając referaty dotyczące projektowania szkół i uczelni, m.in. w Berlinie (1974), Meksyku (1975, 1977) i Warszawie (1977). Uczestniczył w programach planowania szkół w krajach słabo rozwiniętych.

Należał do wielu organizacji zawodowych: Królewskiego Inst. Architektów Brytyjskich (Royal Institute of British Architects), Królewskiego Inst. Architektonicznego Kanady (Royal Architectural Institute of Canada – od 1979 r. jako członek College of Fellows, prestiżowego kolegium ekspertów tej organizacji), Stow. Architektów Prowincji Ontario (Ontario Association of Architects – od 1992 r. jako członek honorowy tego stowarzyszenia), Międzyn. Rady Projektantów Placówek Edukacyjnych (Council of Educational Facility Planners International – w l. 1991 i 1996 otrzymał nagrody tego gremium – Citation of Service), Stow. Inżynierów Polskich w Kanadzie (jako prezes w l. 1967–1970).

Angażował się w działalność polonijną. W l. 1980–1986 pełnił funkcję pierwszego wiceprezesa, a w l. 1986–1990 prezesa Zarządu Głównego Kongresu Polonii Kanadyjskiej i jednocześnie (do r. 1984) przewodniczącego Komisji Charytatywnej tej organizacji. W tym czasie m.in. kierował pomocą Polonii kanadyjskiej dla ogarniętej kryzysem ekonomicznym Polski, doprowadził do podpisania z rządem Kanady umowy, która ułatwiła osiedlanie się w Kanadzie polskich emigrantów, zainicjował utworzenie Katedry Historii Polski na Uniw. w Toronto. W l. 1986–1994 przewodniczył Radzie Koordynacyjnej Polonii Wolnego Świata, a w l. 1993–1996 sprawował funkcję prezesa Zarządu Fundacji Milenium.

Był członkiem Królewskiego Kanadyjskiego Inst. Wojskowego (Royal Canadian Military Institute) i Polskiego Inst. Naukowego w Kanadzie. Należał do

Imperialnego Klubu Kanady (Empire Club of Canada). Udzielał się też w kanadyjskich i polskich organizacjach kombatanckich: Królewskim Legionie Kanadyjskim (Royal Canadian Legion), Stow. Polskich Kombatantów w Kanadzie oraz Stow. Byłych Żołnierzy 3 Dywizji Strzelców Karpackich.

Po przybyciu do Kanady od razu włączył się w działalność harcerską. Już latem 1952 kierował obozem harcerzy i kolonią zuchową w Gananoque nad rzeką św. Wawrzyńca. Był współorganizatorem i w l. 1953–1955 pierwszym komendantem Kanadyjskiej Chor. Harcerzy. W tym czasie doprowadził m.in. do zbudowania od podstaw komendy chor. i jej sekretariatu, przeprowadzenia rejestracji starszyny harcerskiej i pierwszego kursu drużynowych, zorganizowania systemu łączności z podległymi jednostkami i przyjęcia szeregu regulaminów.

Popierając inicjatywę hm. Franciszka Gładkiego, przyczynił się też do powstania w styczniu 1955 czasopisma „Wici Harcerskie Chor. Harcerzy w Kanadzie”. Zapropował tytuł i określił charakter periodyku, który wkrótce stał się ważnym czynnikiem integrującym środowisko harcerskie Kanady i pod zmienionym w końcu 1957 r. tytułem jako „Wici Harcerskie Kanady” ukazuje się do dzisiaj. Pod jego kierownictwem nastąpił rozwój harcerstwa męskiego w Kanadzie – oprócz najwcześniej zorganizowanych hufców w Toronto i Montrealu, samodzielne zastępy oraz drużyny powstały w Hamilton, Niagara Falls, St. Catharines, Ottawie, Welland i Windsor. Jednostki harcerskie zaczęły organizować własne obozy i kolonie, głównie w oparciu o powstałe wówczas stacje harcerskie: „Karpaty” w okolicy Barry’s Bay w prowincji Ontario (1954) i „Gniezno” k. St. Agathe w prowincji Quebec (1955).

Równolegle, w l. 1953–1955, Orłowski stał na czele komitetu organizującego Okręg ZHP w Kanadzie. Trzykrotnie

(w l. 1957–1959, 1961–1963 i 1969–1976) pełnił funkcję przewodniczącego zarządu tego okręgu. Na tym stanowisku starał się umocnić harcerstwo m.in. poprzez zapewnienie mu materialnego wsparcia ze strony Polonii oraz kanadyjskiej administracji. Wiele wysiłku wkładał w zbudowanie pozytywnego wizerunku harcerstwa. Spotykał się z politykami (m.in. z ówczesnym premierem Kanady Pierrem Trudeau), wykorzystywał swoją pozycję w licznych stowarzyszeniach, by stworzyć przychylną harcerstwu atmosferę w środowisku polonijnym. Zapoczątkował zabiegi o formalne uznanie polskiego harcerstwa przez władze federalne Kanady. W tym celu powołał do życia stowarzyszenie Friends of Canadian Polish Youth Inc. Był rzecznikiem współpracy harcerstwa z działającymi w Kanadzie organizacjami skautowymi Estończyków, Litwinów, Łotyszy, Ukraińców i Węgrów (w ramach Canadian Ethnic Scout Conference). Ukoronowaniem jego działań jako przewodniczącego Zarządu Okręgu był II Światowy Zlot ZHPpgK, który odbył się w kanadyjskich Kaszubach w 1976 r. i którego był komendantem.

Podczas I Ogólnego Zjazdu ZHP w Londynie w 1970 r. został wybrany na funkcję wiceprzewodniczącego ZHP. Pełnił ją przez następne 18 lat u boku przewodniczącego ZHP hm. Ryszarda Kaczorowskiego, wybierany na dalsze kadencje przez NRH w Londynie oraz kolejne zjazdy ogólnie ZHP.

Z Ryszardem Kaczorowskim łączyła go głęboka przyjaźń sięgająca czasów służby wojskowej i harcerskiej na Bliskim Wschodzie. Wraz z rodzinami wielokrotnie odwiedzali się wzajemnie w Londynie i Toronto. Kiedy prezydent RP na uchodźstwie Kazimierz Sabbat zaproponował Orłowskiemu przyjęcie stanowiska swego oficjalnego następcy, ten – nie chcąc opuszczać Kanady – zarekomendował Kaczorowskiemu. Orłowski angażował się też na innych odcinkach harcerskiej

pracy: organizował obozy i kursy instruktorskie, kierował Wydz. Kształcenia Chor. Harcerzy w Kanadzie (1960), a w l. 1959–1967 pełnił obowiązki okręgowego kierownika starszego harcerstwa. W 1966 r. był komendantem zlotu harcerzy podczas polonijnego Zlotu Tysiąclecia w Kanadzie. Jako członek komendy wziął udział w światowych zlotach ZHPpgK w Comblain-la-Tour (Belgia 1982) i Rising Sun (USA 1988). W l. 1986–1987 pełnił obowiązki przewodniczącego Associated International Scout and Guide Organizations (stowarzyszenia skupiającego organizacje skautek i skautów z Europy Wschodniej działających poza granicami ich ojczyzn).

Interesował się sytuacją harcerstwa w kraju. Począwszy od 1958 r. co kilka lat przyjeżdżał do Polski. Przede wszystkim odwiedzał wtedy rodzinę, ale spotykał się też ze znajomymi instruktorami harcerskimi oraz przedstawicielami episkopatu, m.in. z kard. Stefanem Wyszyńskim.

Zmarł 24 XII 2003 po trwającej sześć lat ciężkiej chorobie spowodowanej udarem mózgu. Został pochowany na cmentarzu Mount Pleasant w Toronto.

Otrzymał liczne odznaczenia, w tym polskie: Krzyż Komandorski (1989) oraz Krzyż Oficerski (1978) Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Zasługi RP (1996), Medal Wojska (1946), Złoty Krzyż Zasługi (1967), Krzyż Kampanii Wrześniowej (1985), Krzyż Pamiątkowy Monte Cassino (1945), Krzyż Zesłańców Sybiru (pośmiertnie, 2007), Złotą Odznakę Honorową Kongresu Polonii Kanadyjskiej (1975, 1982), Odznakę 85-lecia Związku Polaków w Kanadzie (1992), Srebrny Medal Zasług Fundacji Straż Mogił Polskich Bohaterów (1993), Odznakę Pamiątkową 2 Korpusu (1947), Odznakę Pamiątkową 3 Dywizji Strzelców Karpaccich (1945), brytyjskie: Italy Star (1945), War Medal 1939/45 (1946), Defence Medal (1946), 1939–1945 Star (1946), a także kanadyjskie: Queen Elizabeth II Silver Jubilee Medal (1977), 125th Anniversar

of the Confederation of Canada Medal (1992). Ponadto otrzymał tytuł Honorary Fellow nadany przez Canadian School of Management (1993), Ted A. Glista Memorial Award za działalność społeczną (1995) i Arbor Award przyznana przez University of Toronto (1996).

W 1949 r. zawarł związek małżeński z Krystyną Joanną Przyborowską (pseud. Flamma, Stefa, 1926–2010, żołnierzem AK, uczestniczką powstania warszawskiego, absolwentką School of Commerce, Leicester Polytechnic, dziennikarką, tłumaczką, hacmistrzynią, komendantką Chor. Harcerek w Kanadzie, członkinią NRH w Londynie). Miał córki Aleksandrę Marię Izabelę Kucharczyk (ur. 1950, nauczycielkę, zam. w Kanadzie), Irenę Krystynę Orłowski (ur. 1952, architektkę, zam. w Kanadzie) i Helenę Wiktorię Orłowski (ur. 1955, artystę grafika, zam. w Wielkiej Brytanii).

— Kukla W., Miszczuk M. *Polish Scouting Publishing in the United States of America, the United Kingdom, Canada and Australia (1913–2009). Outline of History and Bibliography. Harcerska działalność wydawnicza w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Australii (1913–2009). Zarys dziejów wraz z bibliografią*, W. 2009, s. 153–154; *The Canadian Who's Who 1999*, Vol. 34, Toronto 1999, s. 957; *The Marquis Who's Who in the World 1987–1988*, Vol. 6, Wilmette 1986, s. 771; *Who's Who in Toronto. A Celebration of this City*, Toronto 1984, s. 232; — Dobroński A. *Ostatni Prezydent RP na Uchodźstwie*, „Biuletyn Historii Pogranicza” 2004, nr 5, s. 9–29; *Genealogia rodziny Zalewskich, Żmichowskich i Kisielnickich oraz rodzin spokrewnionych*, Bibl. w Zielonej [online] <http://bibliotekazielona2.blogspot.com/2012/09/genealogia.html> [dostęp 19 XII 2019, dot. rodziny]; Grodecki J. *Kregi starszoharcerskie w WP (1940–1948)*, „Wici Harcerskie Kanady” 2016, nr 194, s. 28; *Historia harcerzy w Kanadzie* [online] <http://zhpkanada.org/index.php/o-nas/historia-harcerzy> [dostęp

- 20 II 2020]; *Historia Rady Polonii Świata* [online] <http://radapoloniiswiata.org/pl/strona/5/historia> [dostęp 25 XII 2020]; Jankowski S. *Światowy Zjazd ZHP poza Polską*, „Skaut. Komunikat Koła Harcererek i Harcerzy z l. 1910–1945” [L.] 1970, nr 12, s. 16–20; Klisiewicz L. *Z dziejów harcerstwa w Wielkiej Brytanii w l. 1940–1965. W: Dzieje harcerstwa na obczyźnie w l. 1912–1992. Mat. z konferencji naukowej odbytej w dn. 29–30 maja 1992 r. w Rogach k. Gorzowa Wlkp.*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 1992, s. 231–238; Mazurkiewicz A. *Historia harcerstwa polskiego w Kanadzie*, w: *Światowe Harcerstwo. ZHP na obczyźnie w l. 1918–2018. Studia, szkice i materiały*, red. M. Wierzbiński, Lub. – W. 2018, s. 216–217; Muniak L. *Hm. Stanisław Orłowski, 1920–2003*, „Wici Harcerskie Kanady” 2004, nr 170, s. 22–24; Narebski W. *Szkolnictwo średnie i wojskowe 2 Korpusu Polskiego*, „Prace Komisji Historii Nauki PAU” 2010, t. 10, s. 276; *Nasi druhowie, którzy walczyli o Monte Cassino*, tamże 2004, nr 170, s. 16; Orłowski S. T. *Historia Okręgu Kanada*, „Wici Harcerskie Kanady” 1973, nr 100, s. 42; [tenże] St. O. *Krag „13-Orł”*, „Skaut. Czasopismo ZHP na Wschodzie” 1943, nr 7–12, s. 42–43; tenże *Parę słów o „Wiciach”*, „Wici Harcerskie Chor. Harcerzy w Kanadzie” 1955, nr 2, s. 1; Ziółkowska-Boehm A. *Kanada, Kanada...*, W. 1986, s. 50–53; *Zjazdy Polonii i Polaków z zagranicy* [online] <http://www.wspolnotapolska.org.pl/zjazdpolonii/historia.php> [dostęp 11 II 2020]; — „Dziennik Ustaw RP” [L.] 1978, nr 5 z 31 XII, s. 26; tenże 1989, nr 6 z 15 XII, s. 97; Gładki F. *Wspomnienia*, „Wici Harcerskie Kanady” 1973, nr 100, s. 10; *Rozkaz komendanta ZHP na Wschodzie L. 7 z 25 I 1943*, „Skaut. Czasopismo ZHP na Wschodzie” 1943, nr 5/6, s. 24; tenże *L. 15 z 28 IV 1943*, tamże, nr 7–12, s. 42–43; — „Biuletyn Informacyjny Naczelnictwa ZHP” [L.] 1984, X–XI, s. 17, 1986, IX–XII, s. 10, 1988, VII–IX, s. 17 i X–XII, s. 2; „Biuletyn Informacyjny” Stow. Wspólnota Polska 1992, nr 3, s. 11–12; „Echo Tygodnia” [Toronto] 1986, nr 209, s. 9; Gadomski H. *Fundusz Wieczysty Milenium ostoją polskości w Ontario*, „Goniec 24. Życie Polonijne” [online] <http://www.goniec24.com/goniec-zycie-polonijne/item/8443-fundusz-wieczysty-milenium-ostoja-polskosc-w-ontario> [dostęp 7 XI 2020]; „Skaut. Komunikat Koła Harcererek i Harcerzy z l. 1910–1945” [L.] 1972, nr 15, s. 34, 1985/86, nr 36/37, s. 54; „Wici Harcerskie Kanady” 1958, nr 38, s. 2, 24, 1960, nr 56, s. 3, nr 58, s. 22; 1966, nr 78, s. 31–32, 1968, nr 81, s. 40–47, nr 82, s. 6–7, 38, 1971, nr 92, s. 6–7, 39, 1972, nr 96, s. 2, 4–5, 1973, nr 97, s. 32, nr 100, s. 45, 1974, nr 102, s. 7, nr 103, s. 27, 1975, nr 104, s. 6, 10–11, 1976, nr 108, s. 4–5, 23; — dok. i inf. uzyskane od córek: Aleksandry Kucharczyk, Ireny Orłowski i Heleny Orłowski.

Tomasz Śmiałek

ORSZT Henryk (1904–1995), nauczyciel, harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Lipnie (1925–1937).

Urodził się 10 I 1904 w Kikole k. Lipna w rodzinie Ludwika (1868–1938, murażer oraz właściciela piekarni) i Marianny z d. Pawłowskiej (1870–1933). Miał liczne rodzeństwo: braci Stanisława (1891–1907), Ludwika (pseud. Leonard, 1892–1945, legionistę, komendanta POW na zachodnią część pow. lipnowskiego, plutonowego, rannego w wojnie polsko-sowieckiej, w okresie międzywojennym kierownika sklepów Spółdzielni Spożywców, poborcę skarbowego i kancelistę w magistracie, uczestnika kampanii wrześniowej, członka ZWZ/AK, który zginął w niemieckim więzieniu Radegast w Łodzi), Romana (1898–1912), Józefa (1899–1939, kaprała, żołnierza I Brygady Legionów Polskich, uczestnika bitew pod Łowczówkiem i n. Nidą, rannego w boju, organizatora POW w pow. lipnowskim, uczestnika wojny polsko-sowieckiej, poległego w 1939 r. w walkach n. Bzurą) oraz siostry Kazimierę (1895–1974), Mariannę (zameżną Sawicką, 1897–1962), Czesławę (1901–1920, łączniczkę POW, członkinię Ligi Kobiet), Stanisławę (1907–1930), Zo-

ORSZT HENRYK

fię (1910–2006) i Helenę (zameżną Burda, pseud. Kala, 1912–1995, drogistkę, łączniczkę i kurierkę ZWZ/AK, więzioną w KL Ravensbrück i filii KL Neuengamme w Beendorf, po wojnie księgową).

W okresie I wojny światowej rodzina (głównie rodzice, bracia Józef, Ludwik i Henryk oraz siostra Czesława) uczestniczyła w działalności POW; rodzinna piekarnia była ważnym punktem kontaktowym dla pow. lipnowskiego i części pow. włocławskiego, a Henryk specjalizował się w niszczeniu niemieckiej sieci telefonicznej. W tym czasie wstąpił także do Drużyny Harcerskiej im. T. Kościuszki w Kikole (15 III 1916) i złożył przyrzeczenie (2 IV 1916). W 1918 r. został zastępowym i wziął udział w obozie wędrownym wzdłuż Wisły. W 1919 r. po ukończeniu w Wymyślinie preparandy podjął naukę w tamtejszym Państw. Seminarium Nauczycielskim Męskim, wstępując jednocześnie do drużyny im. R. Traugutta. W roku nast. został w niej przybocznym, a w 1921 r. drużynowym.

Odpowiadając na wezwanie do obrony Ojczyzny, podrobił dokumenty i 21 VII 1920 zgłosił się do wojska. Komisja poborowa skierowała go do 14 pp we Włocławku jako pisarza 1 kompanii. Chcąc walczyć na pierwszej linii, wskoczył do pociągu, którym wyjeżdżała na front Syberyjska Brygada Piechoty. W czasie ciężkich walk pod Chorzelami na skraju Puszczy Kurpiowskiej zwrócił uwagę dowódców swoją brawurą i wówczas okazało się, że jest dezerterskim, więc odesłano go do pułku we Włocławku. Po kilku dniach, zaopatrzony w broń i granaty, ponownie „zdezertrował”, by walczyć pod Chełmicą w obronie przyczółka mostowego pod Włocławkiem. Dostał się do niewoli bolszewickiej, z której w czasie pędzenia kolumny jeńców w kierunku Sierpca zbiegł w Karnkowie i 25 sierpnia wrócił do I kompanii zapasowej 14 pp we Włocławku. Jako małoletniego 21 IX 1920 zwolniono go do cywila. Wrócił do Semi-

narium Nauczycielskiego w Wymyślinie. Ukończył je w czerwcu 1925.

We wrześniu t.r. podjął pracę nauczyciela historii, muzyki i wych. fiz. w Szkole Powsz. w Kikole. Od 1927 r. pracował w Bobrownikach n. Wisłą. W l. 1925–1928 prowadził drużyny harcerskie w Kikole i Bobrownikach. Podjął także udaną próbę objęcia działalnością harcerską grupy chłopców zagrożonych demoralizacją, z których powstała „Osiemnastka Włóczykijów”. W l. 1925–1937 był hufcowym Hufca Harcerzy w Lipnie. Organizował wycieczki, biwaki i obozy hufca, m.in. obóz w Osówce-Zaciszu i wspólny obóz z Hufcem Harcerzy w Toruniu zlokalizowany w Orłowie (1937). W 1926 r. był zastępcą komendanta obozu w ramach związkowej grupy obozów przysp. wojsk. w Terle, a w roku nast. zastępcą komendanta chorągwanego kursu drużynowych w Buninowie. Z dn. 16 III 1928 mianowano go członkiem czynnym ZHP – działaczem harcerskim. Został także mianowany podporucznikiem ze starszeństwem od 1 IX 1929.

Od 1932 r. uczył w Lubiczu n. Drwęcą, gdzie założył drużynę i został jej drużynowym. W 1933 r. ukończył kurs podharcemistrzowski Maz. Chor. Harcerzy w Łubie i 2 V 1934 otrzymał stopień podharcemistrza. Współorganizował miesięczny obóz przedzlotowy hufca w Fabiankach k. Włocławka i był przybocznym komendanta podobozu nr 6 na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935. W t.r. wziął udział w konferencji na temat harcerstwa wiejskiego w Kościelisku. W 1936 r. jako przyboczny komendanta uczestniczył w obozie Pomorskiej Chor. Harcerzy w Istebnej, w 1937 r. jako zastępca komendanta w związkowym kursie drużynowych w Waškowicach n. Niemnem oraz w obozie hufców toruńskiego i lipnowskiego. W 1938 r. był zastępcą komendanta związkowego kursu wodzów zuchowych i drużynowych w Górkach Wielkich.

ORSZT HENRYK

W l. 1937–1938 był instruktorem Komendy Hufca Harcerzy we Włocławku. W 1937 r. odbył kurs harcmistrzowski nad jez. Narocz i 10 IV 1938 został mianowany harcmistrzem. W Lubiczu był komendantem Związku Strzeleckiego i zastępcą naczelnika OSP, doprowadzając tę jednostkę do sukcesów w różnych zawodach i pokazach. Jako skrzypek i chórmistrz kierował strażacką orkiestrą dętą. Organizował wsparcie materialne dla działalności oświaty pozaszkolnej Lubicza i okolic. Studiował na Wydz. Pedagog. Konserwatorium Muzycznego.

W 1939 r. w stopniu porucznika został zmobilizowany jako oficer 14 pp we Włocławku. Wziął udział w bitwie n. Bzurą, wykazując się w walkach dużą odwagą. W dn. 19 IX 1939 trafił do niemieckiej niewoli. Przebywał w oflagach: IIA Prenzlau, IIE Neubrandenburg (od 1941, przeniesiony karnie) i IID Gross-Born (od lutego 1944). W tym czasie dokształcał się w zakresie pedagogiki i muzyki oraz należał do zakonspirowanej grupy instruktorów harcerskich. W czasie ewakuacji oflagu (8 I 1945) udało mu się ukryć. Na pocz. lutego 1945 wstąpił do I Armii WP i wziął udział, jako dowódca kompanii, w krwawych walkach o Wał Pomorski, wykazując się dużą skutecznością w dowodzeniu.

Po wojnie został usunięty z wojska jako przedwojenny oficer i uczestnik walk w 1920 r. Z dn. 15 III 1946 także jako instruktor harcerski został przeniesiony do rezerwy. Skierowany do pracy w Kuratorium Oświaty w Toruniu, był tam wizytatorem do 1950 r. Następnie przez pięć lat był dyrektorem administracyjnym i kierownikiem artystycznym Teatru Lalki i Aktora „Baj Pomorski”. Wyreżyserował m.in. przedstawienia *Jaś i Małgosia* Zofii Lorentz (premiera 20 II 1955), *Błyszczący klucz* Romana Długosza (premiera 29 V 1955) i *Dzikie łądzkie* Kazimiery Jeżewskiej (premiera 28 X 1956). Równocześnie kierował Ze-

społem Teatralnym w Międzyszkolnym Ośrodku Prac Pozalekcyjnych. Na krótko powrócił do pracy harcerskiej. W l. 1957–1958 był instruktorem Bydgoskiej Chor. Harcerstwa, jednak w panującej wówczas sytuacji już 1 VI 1958 na własną prośbę został zwolniony z ZHP.

Przez siedem lat wykładał w Studium Nauczycielskim w Kołobrzegu. Po powrocie do Torunia od 1962 r. do przejścia na emeryturę w 1969 r. był kierownikiem Państw. Domu Dziecka „Młody Las”. Otaczał troskliwą opieką przebywające tam dzieci i wspierał powstałą z jego inicjatywy drużynę harcerską.

Zmarł 19 VII 1995. Został pochowany na Centralnym Cmentarzu Komunalnym w Toruniu.

Był odznaczony Krzyżem Walecznych (1939 i 1945), Krzyżem za Udział w Wojnie 1918–1921 (1990) i Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1994). W 1990 r. został awansowany do stopnia kapitana rezerwy.

W 2003 r. Rada Gm. Kikół nadała jego imię jednej z ulic, a w 2006 r. również Rada Gm. Lubicz uczciła go w ten sposób.

W 1927 r. w Skępem zawarł związek małżeński z Feliksą Kieszonką (pseud. Maria, Maria Olszewska, 1910–1998, drużynową, żołnierzem BCh i ZWZ/AK, w powstaniu warszawskim sanitariuszką na Mokotowie, później współpracowniczką partyzantki w Górach Świętokrzyskich). Miał synów Ryszarda (pseud. Wicher, 1929–2015, scenografa, poetę, w powstaniu warszawskim łącznika w Pułku AK „Basztka” na Mokotowie, po wojnie harcerza, zam. na emigracji) i Janusza (pseud. Mały, 1932–2018, majora w stanie spoczynku, w powstaniu warszawskim łącznika na Starym Mieście w Grupie „Północ” – VI Batalion Milicji PPS, prezesa Koła ŚZŻAK w Kołobrzegu, po wojnie harcerza).

— *Almanach sceny polskiej 1954/55* [online] <http://www.pwst.krakow.pl/data/modules/pli->

ki/obr_s5455.html; Jabłczyńska U. *Orsz Feliksa z d. Kieszonka, pseud. Maria*, w: *Słownik biogr. konspiracji pomorskiej 1939–1945*, red. H. Maciejewska-Marcinkowska, E. Zawacka, T. 1994, cz. 1, s. 161 [dot. żony]; *Janusz Orszt*, w: *Powstańcze Biogramy*, MPW [online] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/janusz-orsz,32576.html> [dostęp 22 X 2023, dot. syna], Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 165–166; — Janowski Z. *Państw. Seminarium Nauczycielskie Męskie w Wymyślinie (1867–1916 i 1919–1936)*, „Notatki Płockie” 1997, nr 4, s. 9–20; Konarska-Pabiniak B. *Płock pod znakiem Melpomeny w czterdziestoleciu PRL*, tamże 1984, nr 3, s. 26–46; Kuczkowski K. *Henryk Orszt z Kikola*, „Periodyk. Panorama Kikola” 2015, z. 4, s. 4–5 [online] <https://docplayer.pl/27551724-Periodyk-panorama-kikola-kwartalnik-gminy-kikol> [dostęp 22 V 2023]; — Orszt J. *Powrót do Warszawy*, w: *Exodus Warszawy. Ludzie i miasto po powstaniu 1944*, red. E. Borecka i in., W. 1994, s. 523–525 [dot. syna Janusza]; *Rozkaz GK Harcerstwa L. 8/58 z 1 VI 1958*, „WU” 1958, nr 2, s. 22; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 6 z 2 V 1934*, „WU” 1934, nr 6, s. 23; *Rozkaz Naczelnika GK Harcerzy L. 7 z 17 VII 1931*, „WU” 1931, nr 7/8, s. 50; tenże *L. 4 z 20 III 1934*, „WU” 1934, nr 4, s. 10; tenże *L. 5 z 15 IV 1946*, „WU” 1946, nr 5–8, s. 8; *Wspomnienia i galeria serdeczna. Wymyślin w pamięci nauczycieli i wychowanków z pełnym ich wykazem (1867–1969)*, wybór, wstęp. i oprac. M. Krajewski, „Rocznik Dobrzyński” 2009; — Arch. Urzędu M. w T.:teczka akt pers., sygn. O.IV1024, O/44, cz. A B C D; dok. w pos. autorki: Orszt H. *Moja harcerska służba*, 1989, mps; Fundacja gen. E. Zawackiej:teczka Orszt Feliksa [online] https://kpsc.umk.pl/Content/195885/Orszt_Feliksa_446_446_Pom.pdf [dot. żony]; — inskrypcje nagrobne.

Beata Chomicz

OZAIST z d. Dura Zofia Bronisława Władysława (1901–1971), nauczycielka, harcmistrzyni, hufcowa Hufca Żeńskiego w Sandomierzu (1930), hufcowa Hufca Harcerki w Żywcu (1932–1938, 1945–1947).

Urodziła się 13 V 1901 w Kolbuszowej w rodzinie Władysława (1875–1948, prawnika) i Bronisławy z d. Olszewskiej (1874–1952). Miała siostrę Annę (zameżną Westenholtz, 1903–1965, nauczycielkę, podharc mistrzynię w Nowym Sączu) oraz braci Władysława (1905–1939, magistra historii, nauczyciela, podharc mistrza, drużynowego 1 Poznańskiej Drużyny Harcerzy), Adama (1907–1986, absolwenta Wydz. Leśnictwa Polit. Lwow., sportowca PTG „Sokół”, trenera gimnastyki), Józefa (1909–2003, absolwenta handlu zagranicznego i prawa UJK we Lwowie) i Bronisława (1916–1917).

Naukę rozpoczęła w Powsz. Szkole Ludowej w Kolbuszowej w r. szk. 1908/09. Po przeniesieniu się w 1910 r. z rodzicami do Nowego Sącza ukończyła tam trzy klasy szkoły wydziałowej, a następnie w l. 1917–1921 uczęszczała do Miejskiego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego z prawami publicznymi. W październiku 1918 wstąpiła do drużyny harcerki. W 1919 r. ukończyła kurs zastępowych w Przysietnicy oraz zdobyła stopień ochotniczki. W l. 1919–1921 pełniła funkcję zastępowej w 1 Drużynie Harcerki (DH) im. kr. Jadwigi w Nowym Sączu. W czerwcu 1921 zdała z odnaczeniem egzamin dojrzałości, uzyskując uprawnienia tymczasowej nauczycielki w publicznych szkołach powsz. Podjęła pracę w Szkole Katolickiej w Łobzowcu, pow. jarociński (1 VIII 1921).

W dn. 5–31 VII 1922 była administratorką kursu instruktorskiego Krak. Chor. Żeńskiej w Zawoi. Po wakacjach objęła obowiązki tymczasowej nauczycielki w jednoklasowej Publicznej Szkole Powsz. w Marcinkowicach. Równocześnie ukończyła Roczny Kurs Wych. Fiz. w Krakowie.

Od 8 X 1922 była drużynową 2 Drużyny Żeńskiej im. Z. Chrzanowskiej, a także 4 Drużyny Zuchów im. Dzieci Lwowskich w Nowym Sączu. W dn. 5–26 VIII t.r. była instruktorką gimnastyki i kierowniczką gospodarstwa kursu instruktorskiego chorągwi w Białym Dunajcu.

Od września 1923 pracowała w siedmioklasowej Publicznej Szkole Powsz. Męskiej im. S. Konarskiego w Nowym Sączu, prowadząc także „ćwiczenia cielesne” w Miejskim Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Nowym Sączu. W tym samym czasie w stopniu przewodniczki kontynuowała prowadzenie 2 DH im. Z. Chrzanowskiej w Nowym Sączu. Złożyła egzamin kwalifikacyjny, otrzymując patent nauczyciela szkół powsz. (3 IV 1925) i dyplom nauczyciela szkół średnich z uprawnieniami do nauczania ćwiczeń cielesnych w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich państw. i przyw. (28 V 1926).

W l. 1926 i 1927 prowadziła kolonie harcerskie 2 i 4 Drużyny Żeńskiej w Lipiu k. Nowego Sącza. Należała do najaktywniejszych członkiń komendy hufca. Z dn. 20 I 1927 otrzymała stopień podharcemistrzyni (po zmianie systemu stopni instruktorskich równoważny ze stopniem harcemistrzyni). We wrześniu 1928 objęła funkcję drużynowej 3 Drużyny Żeńskiej im. E. Plater. W tym samym czasie została przeniesiona do pracy w siedmioklasowej Publicznej Szkole Powsz. Żeńskiej im. św. Elżbiety, zaczęła prowadzić „ćwiczenia cielesne” w Pryw. Gimnazjum Żeńskim w Nowym Sączu oraz została powołana w skład komisji egzaminacyjnej dla praktycznego egzaminu dla nauczycieli z siedzibą w Nowym Sączu.

W dn. 1–14 VII 1929 wzięła udział w kursie w szkole gimnastyki Bertramskolen w Danii, obejmującym gimnastykę praktyczną, nauczanie, teorię gimnastyki oraz w zarysie fizjologię i teorię muzyki. Od września 1929 pracowała

jako nauczycielka w Państw. Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Sandomerzu, będąc równocześnie drużynową tamtejszej 1 DH, a od 24 III 1930 także hufcową Hufca Harcerki i kierowniczką Wydz. Wych. Fiz. Komendy Kieleckiej Chor. Żeńskiej. Latem 1930 prowadziła obóz hufca w Lasach Ilżeckich, uczestniczyła w obozie instruktorskim Kielecko-Radomskiej Chor. Harcerki i V Zjeździe Starszoharcerskim w Kielpinach (25–30 VIII), gdzie jako członkini drużyny artystycznej prowadziła gimnastykę i pływ, wzięła też udział w wakacyjnym kursie „roboty kobiece” zorganizowanym przez MWRiOP.

We wrześniu 1930 r. objęła obowiązki nauczycielki wych. fiz. w Państw. Seminarium Nauczycielskim Żeńskim im. M. Konopnickiej w Żywcu. Równocześnie została opiekunką pracujących na terenie seminarium dwóch drużyn żeńskich. Harcerki drużyn seminaryjnych wspierały działalność kolejowej DH im. E. Plater w Zabłociu, a ona sama przyczyniła się do reaktywowania DH im. kr. Jadwigi przy Gimnazjum i Liceum im. M. Kopernika w Żywcu. W dn. 2–16 VII 1932 prowadziła obóz harcerki żywieckich w Maniowach k. Nowego Targu.

Po wakacjach została mianowana hufcową nowo powołanego Hufca Harcerki w Żywcu (22 X 1932). Organizowała wycieczki, propagowała sport i życie na łonie przyrody. Była szczególnie zainteresowana pracą z dziećmi i młodzieżą ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym. Dbała o rozwój kadry, kierując harcerki na kursy w Szkole Instruktorskiej Harcerstwa Żeńskiego na Buczu, której była instruktorką. Zainicjowała tworzenie w środowiskach KPH. Rozwinięła działalność harcerstwa na terenie miasta i poza nim oraz wspierała ruch wychowawczy. W grudniu 1936 hufiec liczył osiem drużyn, a w 1938 r. – osiem drużyn harcerki (181 harcerki) i trzy gromady ruchowe (78 zuchów) w sześciu

miejsowościach, dysponował znacznym inwentarzem i lokalami. Harcerki były widoczne na uroczystościach harcerskich, państwowych i lokalnych.

Opracowała cykl gawęd związanych z historią Żywca i wykorzystywanych w czasie zdobywania sprawności „Przedwodnika po rodzinnym mieście”. Propagowała wśród harcerek umiejętność wykonywania żywieckiego haftu. Drużyna zastępowych żywieckiego hufca wzięła udział w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935.

W dn. 1 IV 1936 została powołana w skład Powiat. Komitetu Wych. Fiz. i Przysp. Wojsk. w Żywcu. W 1937 r. prowadziła obóz przysp. wojsk. Od grudnia 1936 uczyła w Gimnazjum i Liceum im. M. Kopernika oraz dodatkowo w siedmioklasowej Publicznej Szkole Powsz. nr 2 w Żywcu. Była pierwszą nauczycielką wych. fiz. w Gimnazjum i Liceum, która prowadziła systematyczne zajęcia z tego przedmiotu. Wykonała szereg przyrządów do lekcji. Wprowadziła do zajęć elementy tańców ludowych i towarzyskich. Opracowała choreografię do opery H. Miłka *Pielgrzymka życia* oraz układy taneczne do różnych występów.

Ukończyła kurs usprawnienia organizacyjnego przeprowadzony w Krakowie przez GK Harcerek (9–11 V 1938). W ramach pracy Pogotowia Harcerek w 1938 r. zorganizowała wyjazd harcerek żywieckich, które przygotowały Święto Niepodległości dla ludności Zaolzia w Trzyńcu. W październiku 1938 przekazała prowadzenie hufca hm. Kazimierze Szczerbińskiej, pozostając członkinią miejscowej komendy Pogotowia Harcerek.

Wraz z innymi nauczycielkami Gimnazjum i Liceum w Żywcu została zwolniona z pracy przez okupacyjne władze (4 XI 1939). W czasie okupacji zajmowała się wychowaniem dzieci i pomagała mężowi w kontaktach z partyzantką. W kwietniu 1945 zgłosiła się do pracy w Gimnazjum i Liceum. Równocześnie wraz z harcerka-

mi przystąpiła do reaktywowania działalności hufca. W r. szk. 1945/46 korzystała z urlopu zdrowotnego, prowadząc nadal zorganizowaną przez siebie drużynę harcerek przy Szkole Powsz. w Zadziewle. Od listopada 1946 do 1 I 1947 przebywała na bezpłatnym urlopie. Od stycznia 1947 pracowała w Gminnej Szkole Rolniczej w Grojcu, pow. Biała Krak., a od czerwca t.r. w Gminnej Szkole Rolniczej w Klimontowie, pow. Miechów. Od września 1950 do czerwca 1958, kiedy przeszła na emeryturę, była nauczycielką w Szkole Podst. w Kościelnikach. Współpracowała z Kółem Gospodyń Wiejskich i OSP, prowadząc kursy gotowania i tańca oraz przygotowując oprawy artystyczne imprez.

Z dn. 15 X 1947 jako instruktorka harcerska została przeniesiona do rezerwy. Po reaktywowaniu ZHP w 1956 r. założyła i prowadziła 14 DH im. kr. Jadwigi przy Szkole Podst. w Kościelnikach. Była zastępczynią komendanta obozu i kursu drużynowych Hufca Kraków-powiat na Lubogoszczy k. Kasinki Małej (1–16 VII 1957). Od 26 XI 1965 do 17 III 1969 była w Komisji Rewizyjnej Hufca Kraków-powiat, a 15 XI 1963 weszła w skład komisji prób instruktorskich i kształcenia tego hufca. W dn. 22 VII 1967 otrzymała honorowy stopień harcmistrza PL. Uczestniczyła w działalności środowiska dawnych krak. instruktorek harcerskich. Jej wychowanka harcerska Antonina Oślizło napisała: *Wiotka i zgrabna jak sarenka, z rozpalonymi błękitem oczyma, emanowała na otoczenie wyjątkową subtelnością i dobrocią, ucząc nas wrażliwości na piękno otaczającego nas świata. [...] przyjęła zasadę, że organizacja ma skupiać w swoich szeregach nie tylko uczniów zdolnych, ale przede wszystkim słabych, potrzebujących pomocy.*

Zmarła 20 X 1971. Została pochowana na cmentarzu w Wieliczce.

Była odznaczona Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938) i Odznaką 25-lecia ZHP (1936).

W 1931 r. zawarła związek małżeński z Adamem Ozaistem (1903–1986, nauczycielem, działaczem harcerskim, do 1939 r. drużynowym 2 Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego w Żywcu). Miała córkę Barbarę Annę (zameżną Michalikiem, ur. 1936, profesor doktor habilitowaną w Uniw. Rolniczym w Krakowie) oraz synów Jana Andrzeja (ur. 1933, inżyniera geodetę, harcmistrza, honorowego prezesa Harcerskiego Klubu Narciarskiego, kawalera Orderu Uśmiechu), Andrzeja Ludwika (ur. 1943, technika dentystycznego, instruktora harcerskiego w stopniu przewodnika, w l. 60. członka Komendy Hufca i kierownika Ref. Organizacji Wolnego Czasu Hufca Kraków-powiat) i Grzegorza Walentego (ur. 1945, inżyniera mechanika, instruktora w stopniu przewodnika).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 25 [zawiera nieścisłości]; *Słownik biogr. Żywiecczyzny*, t. 3, Żywiec 2000; — Drygała L. *85 lat harcerstwa żywieckiego*, „Kalendarz Żywiecki” 1997, s. 85–88; Mileska *Materiały do historii*, t. 1–2, Kr. 2003–2004 [zawiera nieścisłości]; Woźniak H. *Szkice do dziejów szkolnictwa zawodowego na Żywiecczyźnie*, Żywiec 2012; — *Na harcerskim szlaku. Zarys dziejów harcerstwa na Żywiecczyźnie*, red. H. Woźniak, Żywiec 1998, t. 1, s. 18–19, 23–26; t. 2, s. 91–93 [cyt.]; *Rozkaz komendantki Krak. Chor. Harcerek L. 2 z 30 X 1938*, „Rozkazy i Okólniki Zarządu Okręgu, Komend Chor. Harcerk i Harcerzy” 1938, nr 2; tenże *L. 3 z 26 XI 1938*, „Rozkazy i Okólniki Zarządu Okręgu, Koła Dawnych Harcerzy, Komend Chor. Harcerk i Harcerzy” 1938, nr 3; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 3 z 20 I 1927*, „WU” 1927, nr 2, s. 6; tenże *L. 9 z 25 IV 1936*, „WU” 1936, nr 5, s. 71; *Rozkaz Naczelniczeki GKŻ L. 3 z 24 III 1930*, „WU” 1930, nr 4, s. 20; *Rozkazy Krak. Chor. ZHP z l. 1957–1975*, zebra. i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2019 [CD]; *Spraw. Zarządu Oddziału, Komendy Chor. Harcerk i Harcerzy za r. 1933*, Kr. 1934, s. 30; *toż za r. 1934*, Kr. 1935, s. 23; *Spraw. Zarządu Okręgu, Koła*

Dawnych Harcerzy, Komend Chor. Harcerk i Harcerzy za r. 1938, Kr. 1939, s. 35, 42; — *Żeński Hufiec Harcerski w Nowym Sączu. 1913–1933. Jednodniówka*, Nowy Sącz 1933; — AAN w Warszawie: zesp. akt ZHP, t. 2019, k. 37, *Spraw. Chor. Żeńskiej za r. 1924*; dok. w pos. autora: wykaz służby instruktorki z 27 I 1928, karta służby instruktorskiej w l. 1957–1958, karta ewidencyjna instruktora ZHP, książeczka służbowa instruktorska, dyplom st. harcmistrza PL; Kolekcja dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkaz Krak. Chor. Harcerk L. 3 z 27 XII 1935*, tenże *L. 1 z 21 XII 1936*, tenże *L. 2 z 19 IV 1938*, tenże *L. 4 z 23 V 1938*.

Jan Ozaist

P

PANAS z d. Cehak Barbara Eugenia, pseud. Stary Bór (1925–2010), polonistka, harcmistrzyni, p.o. hufcowa Hufca Harcerk w Wieliczce (1948–1949), komendantka Hufca ZHP Limanowa (1967–1974), Hufca ZHP Mszana Dolna (1975–1977) i Hufca Gorczańskiego ZHP (2003–2007).

Urodziła się 12 IV 1925 w Przemysłu jako jedyne dziecko Karola (1887–1935, majora WP, lekarza weterynarii) i Matyldy z d. Kidallo (1889–1961, aktorki). Po śmierci ojca jej opiekunem prawnym został stryj gen. bryg. Leopold Jan Cehak (1889–1946, w l. 1935–1937 szef Departamentu Artylerii MSWojsk., w l. 1937–1939 dowódca 30 DP, w kampanii wrześniowej dowódca odcinka „Twierdza” obrony Modlina, później więziony w oflagach, po wojnie przebywający we Francji). Siostrą jej babki ojczystej była Leopoldyna Staff, matka poety Leopolda Staffa.

PANAŚ BARBARA

W 1931 r. podjęła naukę w szkole powsz. w Przemyślu, a w r. 1933 wstąpiła tamże do Gromady Zuchów „Polne Kwiatki”. Uczęszczając do Państw. Gimnazjum w Przemyślu, należała do 12 Przemyskiej Drużyny Harcerek (DH). W 1939 r. uczestniczyła w pierwszym obozie harcerskim u źródeł Sanu, pełniąc na nim funkcję sanitariuszki. We wrześniu t.r. w ramach służby Pogotowia Harcerek obsługiwała kuchnię na stacji kolejowej w Przemyślu, z której harcerki roznosiły posiłki i napoje dla żołnierzy.

Wybuch wojny sprawił, że musiała przerwać naukę. Podczas okupacji kontynuowała ją w zakresie gimnazjum i liceum na kompletach tajnego nauczania. W 1940 r. wstąpiła w Przemyślu do konspiracyjnej DH „Las”, w której przyjęła pseud. Stary Bór. Kolportowała podziemną prasę i ulotki, przenosiła broń i dokumenty. W tym czasie (11 XI 1943) złożyła przyrzeczenie harcerskie.

Po wyzwoleniu ujawniła swoją drużynę, która należała do konspiracji do Lwowskiej Chor. Harcerek. W 1945 r. zdała maturę w LO im. J. Słowackiego w Przemyślu i podjęła studia polonistyczne na UJ. W czasie studiów pracowała społecznie w internacie amerykańskich kwaków w Krakowie. Zgłosiła się także do Krak. Chor. Harcerek. Została skierowana do Hufca Harcerek Kraków-Śródmieście i objęła jako drużynowa 39 DH. W 1946 r. otrzymała stopień przewodniczki. W t.r. była komendantką obozu harcerskiego zorganizowanego dla 26 harcerek w Peimiu. W 1947 r. została drużynową drużyny drużynowych „Huragan”. Od 15 X 1948 była p.o. hufcową Hufca Harcerek w Wieliczce. Uczestniczyła w obozie w Łańcucie jako zastępczyni komendantki i obozie w Zielonej Górze jako komendantka. Po ukończeniu w 1949 r. studiów podjęła pracę w Lidze Lotniczej w Krakowie.

Po zawarciu małżeństwa zamieszkała w Mszanie Dolnej. Od 1952 r. pracowa-

ła tam w Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, następnie w Komitecie Powiat. PZPR w Limanowej, a później m.in. w Spółdzielni Mieszkaniowej w Mszanie Dolnej i jako dyrektor Wydz. Kultury Urzędu M. Mszana Dolna.

Wróciła do odrodzonego harcerstwa i 30 V 1958 została zweryfikowana w stopniu przewodniczki. Podjęła pracę jako instruktorka Komendy Hufca w Limanowej i prowadziła drużynę harcerek w Mszanie Dolnej. W 1958 r. była komendantką obozu Hufca Limanowa w Szczawie. Objęła w tym hufcu Ref. Kształcenia Kadry (20 IX 1958) oraz Ref. Drużyn Starszych (10 X 1958). Od 15 X 1963 kierowała Ref. Propagandy. W 1959 r. była delegatką na II Walny Zjazd ZHP w Warszawie. Została także wybrana w skład Komendy Hufca w Limanowej. Otrzymała stopnie podharcemistrzynie (1 V 1960) i harcmistrzynie (1 I 1966). Od 26 II 1967 do 16 XII 1974 była komendantką Hufca Limanowa, a w l. 1975–1977 – nowo powołanego Hufca Mszana Dolna. Działała także na szczeblu Komendy Chor. Krak. ZHP – w Wydz. Młodzieży Młodszej/Harcerskim/Szkół Podst. (1969–1975) i Chor. Nowosądeckiej ZHP, gdzie 18 XI 1983 weszła w skład Prezydium Rady Chor.

W 1992 r. powróciła do pracy w Hufcu w Mszanie Dolnej (od 1999 r. Hufiec Gorczański im. W. Orkana). Była członkinią komendy hufca, a później jego komendantką (15 XI 2003–3 II 2007). W tym czasie w hufcu było ok. 600 harcerek, harcerzy i zuchów w 17 drużynach harcerskich i 16 gromadach zuchowych; hufiec miał stałą bazę nad morzem w Rowach, a później w Płocicach i Pobierowie.

Jako komendantka hufca organizowała coroczne Przeglądy Piosenki Harcerskiej i Turystycznej. W 2006 r. zorganizowała w Mszanie Dolnej Harcerski Dzień Dziecka dla zuchów i harcerzy z całego powiatu. W nast. roku w dn. 1 sierpnia zorganizowała uroczystość rozpoczęcia obchodów 100-lecia skautingu, połączoną

z odnowieniem przez obecnych przyrzeczenia harcerskiego. Co roku organizowała konkurs na świąteczne pisanki. Brała także czynny udział w akcji Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, przekazując na licytację pięknie ozdobiony koszyk, w którym znajdowały się konfitury jej produkcji. Pomimo wieku i pogarszającego się stanu zdrowia nadal prowadziła obozy harcerskie.

Wychowała setki harcerek i harcerzy oraz instruktorek i instruktorów. Była osobą lubianą, szanowaną i w Mszanie Dolnej powszechnie utożsamianą z harcerstwem – nawet siedziba hufca znajdowała się w jej domu. Dołożyła wielu starań, aby młodzi ludzie pielęgowali lokalne obyczaje i kulturę.

Zmarła w Szczyrzycu 28 II 2010. Została pochowana z honorami harcerskimi na cmentarzu w Mszanie Dolnej. Żegnali ją tłumnie zgromadzeni harcerze i zuchy oraz liczni starsi i młodszy mieszkańcy Mszany Dolnej i okolic. Burmistrz Mszany Dolnej Tadeusz Filipiak stwierdził: *Była jak wulkan, niepospolita, nietuzinkowa, kipiąca miłością do każdego, wesola. Dyrygowała wszystkimi, bo była alfą i omegą. [...] Ciężko będzie Ją teraz zastąpić.*

Została odznaczona Krzyżem Oficerskim (2005) i Krzyżem Kawalerskim (1978) Orderu Odrodzenia Polski, Złotym (1973) i Srebrnym (1969) Krzyżem Zasługi, Medalem 30-lecia PL (1974), Medalem 40-lecia PL (1984), Medalem za Długoletnie Pożycie Małżeńskie (2000), brązowym medalem Za Zasługi dla Obronności Kraju (1973), Medalem KEN (1977), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1979), Honorową Odznaką za Zasługi dla ZHP (1969), srebrną odznaką Zasłużony Działacz LOK (1976), odznaką TPD Przyjaciół Dziecka (1974), Złotą Odznaką za Zasługi dla Ziemi Krak. (1969), Honorową Odznaką Ofensywy Zuchowej (1967), Honorową Odznaką Instruktorczą Chor. Nowosądeckiej (1982), Honorową Od-

znaką Zuchową Krak. Chor. ZHP (2001). W 1997 r. otrzymała Order Uśmiechu, a w 1983 r. honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP. Nowosądeccy instruktorzy wysunęli jej kandydaturę w Plebiscycie „Gazety Krak.” pt. „Ludzie Roku 1996”. W 2007 r. otrzymała medal Nauczyciel Wartości przyznany przez kapitułę Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Mszanie Dolnej.

W 1949 r. zawarła związek małżeński z Jerzym Panasiem (1926–2010, artystą malarzem). Miała córki Małgorzatę (zameżną Mucha, ur. 1951, bibliotekarkę, dyrektorkę Bibl. Publicznej, harcmistrzynię, w l. 1996–2003 komendantkę Hufca Mszana Dolna/Gorczańskiego) i Ewę (zameżną Jasińską, ur. 1953, technika, harcmistrzynię, komendantkę Hufca Mszana Dolna/Gorczańskiego w l. 1978–1986, 1990–1996, 2007–2015, zastępczynię komendanta Chor. Krak. ZHP w l. 2000–2002).

— Batko U. *Wybitni instruktorzy harcerscy związani z Mszaną Dolną*, praca dyplomatyczna napisana pod kier. dr. J. Wojtyczy, 2010, Uniw. Pedagog. w Kr., s. 38–48; Bugajska J. *Bratnie słowo*, „Gazeta Krak.” 2004, nr 46 z 24 II; Nalepa T. *Harcerstwo w Wieliczce w l. 1913–1950*, praca magisterska napisana pod kier. dr. J. Wojtyczy, 2011, Uniw. Ped. w Kr., s. 90; — *Ferie w podróży*, „Dziennik Polski” 2000, nr 36 z 10–13 II; Gryźlak P. *Komendantka Barbara*, „Dziennik Polski” 2003, nr 284 z 6/7 XII, dod. „Dziennik Nowosądecki” („DN”), s. 5; tenże *Mszana Dolna*, tamże 2006, nr 130 z 5 VI, dod. „DN”, s. 6; tenże *Pozdrowienia znad morza*, tamże 2004, nr 174 z 27 VII, dod. „DN”, s. 6; tenże *Żeby nie zabrakło chleba...*, tamże 2002, nr 295 z 19 XII, dod. „DN”, s. 3; (HSZ) *Syneczku, nie pamiętasz?*, „Gazeta Krak.” 2000, nr 285 z 7 XII; Klag W. *W Zespole Placówek Oświatowych w Kasinie Wielkiej*, „Dziennik Polski” 2002, nr 270 z 20 XII; Łazarz G. „*Babcia*” z *Mszany Dolnej i Order Uśmiechu*, „Rzecz Powiat.” 1999, nr 1/2, s. XII; Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Mszanie Dolnej [online] <http://mowmszana.internetsl>.

pl/tab1.htm [dostęp 19 I 2021]; *Zmarła niesamowita Babcia Panasiowa* [online] <https://limanowa.in/aktualnosci/zmarla-niesamowita-babcia-panasiowa/1250> [dostęp 19 I 2021]; — *Rozkaz GK Harcerstwa L. 9/60 z 1 V 1960*, „WU” 1960, nr 2/3, s. 63; *Rozkazy Krak. Chor. ZHP z l. 1957–1975*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2019 [CD]; — Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Dziedzic K. Hufce Chor. Krak. i ich komendanci 1911–2009*, Kr. 2010, wydruk komp., *Rozkaz Krak. Chor. Harcerek L. 4/48 z 15 X 1948*, Skiba J. *Hm. Barbara Panaś z d. Cehak*, mps, wniosek o nadanie Krzyża Oficerskiego Orderu Odrodzenia Polski; — inf. córki Ewy Jasińskiej.

Janusz Wojtycza

PIECHOWSKI Franciszek Damazy (1915–1998), technik, harcmistrz, komendant Hufca Harcerzy (1946–1948) i Hufca Harcerstwa/ZHP (1958–1972) w Starogardzie Gdańskim.

Urodził się 11 XII 1915 w Kościerzynie na Pomorzu Gdańskim w rodzinie Franciszka (1886–1976, od 1923 r. drogomistrza w Starostwie Powiat. w Starogardzie) i Pelagii Brygidy z d. Krapkowskiej (1890–1971). Miał siostrę Agnieszkę (zameżną Orłowską, 1918–2002) oraz braci Feliksa (1913–1986, prezesa Sądu Powiat., adwokata w Starogardzie) i Jana (1921–1999, ekonomistę, harcmistrza, w l. 1945–1949 hufcowego Hufca Harcerzy Kraków-powiat, w l. 1958–1960 Hufca Harcerstwa Myślenice, w l. 1960–1965 Hufca Kraków-Zwierzyniec, a później dyrektora Oddziału Centralnej Składnicy Harcerskiej).

Szkołę powsz. ukończył w 1928 r. w Bobowie k. Starogardu, gdzie wówczas mieszkała jego rodzina. Naukę kontynuował w Szkole Rzemieślniczo-Przemysłowej w Tczewie, w 1934 r. ukończył oddział mechaniczny, a w 1935 r. oddział elektryczny tej szkoły. Wstąpił do 1 Drużyny Harcerzy (DH) im. T. Kościuszki

w Starogardzie i w l. 1929–1931 był w niej zastępowym. W latach nauki w Tczewie był przybocznym 67 Pomorskiej Żeglarskiej DH, z którą wziął udział w Międzyn. Zlocie Skautów Wodnych w Garczynie w 1932 r. W t.r. założył w Bobowie 90 Pomorską DH, której drużynowym był do 1935 r. Zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej i uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (1935). W l. 1935–1937 odbył służbę wojskową, w czasie której ukończył szkołę podoficerską w 143 eskadrze dywizjonu myśliwskiego w Toruniu. Do wybuchu II wojny światowej pracował w Warsztatach Kolejowych w Bydgoszczy i był tam przybocznym 7 DH im. K. Chodkiewicza.

W czasie okupacji do 1943 r. pracował w niemieckich firmach budowlanych w Starogardzie i Kijowie; w tym okresie dwukrotnie uczestniczył w przerzucie broni dla AK w Krakowie. W l. 1944–1945 pod zmienionym nazwiskiem ukrywał się w Krakowie i Czernej k. Krzeszowic.

Po wojnie powrócił do Starogardu i razem z żoną do 1949 r. prowadził sklep tekstylny. W tym czasie (15 XI 1946) został mianowany hufcowym Hufca Harcerzy w Starogardzie i pełnił tę funkcję do maja 1948. Stopień podharcmistrza otrzymał 15 II 1948. W okresie, kiedy kierował hufcem, otwarto w mieście wyremontowany Dom Harcerza (1947) i zorganizowano zlot harcerski z okazji 750-lecia Starogardu połączony z pracami społecznymi (czerwiec 1948). W l. 1949–1952 pracował jako kierownik działu technicznego w starogardzkich Zakładach Koksowniczych, a od 1952 r. do przejścia na emeryturę w 1979 r. jako główny mechanik w Zakładach Ogniwi i Baterii „Centra”.

Po odrodzeniu harcerstwa w styczniu 1958 został hufcowym Hufca w Starogardzie Gdańskim i sprawował tę funkcję do października 1972 r. Stopień harcmistrza otrzymał 1 X 1959. Za jego kadencji hufiec otrzymał sztandar (1958), urządził stanicę harcerską w Parku Miejskim

(1959–1961), pozyskał w Cieciorce obiekt na kolonię zuchową, zainicjował też budowę odsłoniętego w 1967 r. Pomnika Starogardzkich Harcerzy Poległych i Zamordowanych w l. 1939–1945 oraz obelisku w Zelgoszczy upamiętniającego członków tajnej organizacji „Jaszczurka” (1981). W 1965 r. hufiec był gospodarzem Zjazdu Młodzieżowych Kręgów Instruktorskich ZHP, a w 1968 r. powstała w nim orkiestra dęta. W 1972 r. ponad sześćcioletni hufiec otrzymał imię gen. J. Wybickiego i został odznaczony Krzyżem za Zasługi dla ZHP. Pełniąc funkcję komendanta hufca, Piechowski był równocześnie członkiem Komisji Rewizyjnej Gdańskiej Chor. Harcerstwa (1960–1962) oraz Rady Chor. Gdańskiej ZHP (1964–1969). Członkiem Komisji Rewizyjnej Chor. Gdańskiej ZHP był również w l. 1974–1993.

W 1970 r. otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL. Przez wiele lat kierował powstałym w 1981 r. w Hufcu Starogard Gdański Kręgiem Instruktorskich Starszych im. Zygmunta Bączkowskiego. Działal także w Związku Zawodowym Metalowców i Tow. Miłośników Ziemi Kociewskiej.

Zmarł 12 VI 1998 w Starogardzie Gdańskim. Został pochowany z honorami harcerskimi (z udziałem tczewskiej Harcerskiej Orkiestry Dętej) na nowym cmentarzu katolickim.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1968), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1981), Honorową Odznaką za Zasługi dla ZHP (1966), odznaką Zasłużonym Ziemi Gdańskiej (1966), Medalem za Zasługi dla Starogardu Gdańskiego (1975), odznaką Zasłużony Instruktor Chor. Gdańskiej ZHP (1995). W 1975 r. został wpisany do „Księgi honorowej zasłużonych dla Starogardu Gdańskiego”. Na wniosek radnych w 2018 r. jedna z ulic tego miasta otrzymała jego imię.

W 1945 r. zawarł związek małżeński z Leokadią Makowską (1913–1991). Miał

córki Ewę (zameżną Seelig, ur. 1945, inżynier obuwnik, zam. w Niemczech), Marię (zameżną Miotk, ur. 1949, nauczycielkę i dyrektorkę szkoły) i Barbarę (zameżną Gliniecką, ur. 1950, technika ekonomistę) oraz syna Juliusza (ur. 1948, inżyniera budownictwa, nauczyciela); wszystkie jego dzieci do ukończenia szkół średnich należały do harcerstwa.

— *Leksykon Chor. Gdańskiej ZHP*, red. Z. Kuligowski, G. 2018; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 300; *Słownik biogr. Kociewia*, red. R. Szwoch, Starogard Gdański 2008, t. 3, s. 186–187; — *Harcerstwo gdańskie 1945–1973*, s. 50, 53, 89, 111, 114, 137, 179, 191; Milewski J. *Z dziejów i tradycji harcerstwa starogardzkiego (1921–1985)*, Starogard Gdański 1989, s. 8, 11, 30, 38, 45, 52, 62, 80–81; Ozimek J. *Trzeba pamiętać. Gawęda o historii starogardzkiego harcerstwa*, „Express Pow. Starogardzkiego” 2007, nr 1, s. 26, nr 2, s. 28; Szwoch R. *Dh Franciszek Piechowski (1915–1998)*, „Biuletyn Parafii św. Mateusza w Starogardzie Gdańskim” 2000, nr 1, s. 18–19; — *Rozkaz GK Harcerstwa L. 18/59 z 1 X 1959*, „WU” 1959, nr 6, s. 13; *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 10 z 15 XI 1946*, „WU” 1946, nr 9–12, s. 17; Wojtycza K. *Hufiec Kraków-Zwierzyniec w l. 1957–1972*, Kr. 2011 [dot. brata Jana Piechowskiego]; — dok. w pos. autorów: Mokwa W. *Historia starogardzkiego harcerstwa we wspomnieniach i starogardzcy komendanci ZHP*, Starogard Gdański 2013–2015, mps; dok. w pos. rodziny: *Wspomnienia Franciszka Damazego Piechowskiego*, Starogard Gdański 1998, rkps; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 2 z 15 II 1948*, s. 3; — inf. syna Juliusza Piechowskiego.

Zenon Kuligowski
Wojciech Mokwa

PIECZARKOWSKI MARIAN

PIECZARKOWSKI Marian (1905–1989), doktor medycyny, harcmistrz, kierownik Wydziałów Komendy Krakowskiej Chor. Harcerzy: Osobowego (1931–1932), Zrzeszeń Starszoharcerskich (1935) i Zdrowia (1947–1948) oraz instruktor Wydziału Harcerskiego Komendy Krakowskiej Chor. Harcerstwa (1957), żołnierz Związku Walki Zbrojnej/Armii Krajowej.

Urodził się w Krakowie 2 XI 1905 w rodzinie Józefa (1864–1942, dyrektora szkoły ludowej w Nowym Sączu) i Marii z d. Filipek (1869–1948). Miał starszego brata Tadeusza (1901–1939, oficera WP, inżyniera architekta) i siostrę Zofię (ok. 1902–1905).

W 1914 r. został wraz z rodziną ewakuowany do Wiednia, gdzie uczęszczał do niemieckiej szkoły ludowej i skąd wrócił do Krakowa w 1916 r. W t.r. wstąpił do 1 Krak. Drużyny Skautowej i rok później złożył przyrzeczenie. W 1919 r. uczestniczył w kolonii skautowej w Kuźnicach, prowadzonej przez prof. Bronisława Piątkiewicza i Stefana Kutę oraz w obozie przesp. wojsk. w Rytrze. Uczył się w IV Gimnazjum w Krakowie. Od 1 XI 1924 do 25 IX 1925 był drużynowym 1 Krakowskiej Drużyny Harcerzy (KDH), działającej w tym czasie przy IV Gimnazjum. Jako drużynowy dzięki systematycznej pracy wyprowadził drużynę z kryzysu; osiągnęła ona stan ok. 30 harcerzy w 5 zastępach i w lutym 1925 otrzymała na Wawelu izbę harcerską, która służyła jej przez następne siedem lat.

Po zdanej w 1925 r. maturze Pieczarkowski rozpoczął studia na Wydz. Lekarskim UJK we Lwowie, gdzie w l. 1925–1927 był członkiem harcerskiej drużyny akademickiej. Przeniósł się do Krakowa i kontynuował studia lekarskie na UJ.

W l. 1928–1939 był członkiem Komendy Krak. Chor. Męskiej/Harcerzy, pełnił w niej funkcje kierownika Wydz. Osobowego (1931–1932) i kierownika Wydz. Zrzeszeń Starszoharcerskich (1935). Od

marca 1928 był przewodniczącym komisji na II st. i sprawności dla 13 KDH. W 1929 r. należał do kadry obozu instruktorskiego w Żegiestowie. Jego zasługą było postawienie w Krak. Chor. Harcerzy na wysokim poziomie szkolenia sanitarnego.

Z dn. 14 VI 1930 otrzymał stopień podharcmistrza. W t.r. uczestniczył w obozie instruktorskim, a w roku nast. w obozie harcmistrzowskim w Brennej k. Skoczowa. W 1931 r. ukończył studia lekarskie i objął asystenturę w Zakładzie Medycyny Sądowej u prof. Leona Wachholtza – pod jego kierunkiem rozpoczął pracę naukową, którą następnie kontynuował u prof. Jana Olbrychta. W 1932 r. odbył przeszkolenie wojskowe w 6 pułku artylerii lekkiej. Od grudnia 1932 był członkiem podkomisji na stopień podharcmistrza przy komendzie chor. oraz członkiem komendy hufców krak. W 1934 r. doktoryzował się w UJ na podstawie rozprawy na temat nagłej śmierci z przyczyn naturalnych.

Jako zamiłowany sportowiec (uprząwał wiele dyscyplin) przyczynił się do powstania i rozwoju Harcerskich Klubów Sportowych i Harcerskich Klubów Narciarskich (HKN). Od 12 V 1935 jako kierownik Wydz. Starszoharcerskiego był członkiem Komendy Krak. Chor. Harcerzy. Jako lekarz podoboju uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 r. W dn. 14–15 III 1936 był lekarzem zawodów zjazdowych krak. HKN oraz Mistrzostw Zjazdowych Krak. Chor. Harcerzy. Z dn. 15 IV 1936 został mianowany harcmistrzem; w tym czasie był współpracownikiem (instruktorem) Wydz. Starszoharcerskiego Krak. Chor. Harcerzy i nadal członkiem komisji próby na stopień podharcmistrza.

W t.r. ukończył specjalizację w zakresie interny i zrezygnował z pracy naukowej, obejmując stanowisko lekarza Ubezpieczalni Społecznej. W marcu 1937 odbył

w UJ kursu medycyny społecznej. Od 12 XI 1937 do wybuchu wojny był członkiem komendy i lekarzem VI Hufca Harcerzy w Krakowie (Podgórze). W 1939 r. uczestniczył w obozie letnim 1 KDH w Ludwikówce. Pod koniec lata uległ nieszczęśliwemu wypadkowi, łamiąc nogę, co sprawiło, że nie wziął udziału jako oficer rezerwy w wojnie obronnej 1939 r.

W czasie okupacji powrócił do pracy w Ubezpieczalni Społecznej. Jesienią 1939 r. wstąpił do ZWZ i w listopadzie t.r. został zaprzysiężony. Pełnił obowiązki lekarza, lecząc i wspomagając zgłaszających się do niego członków konspiracji. Należał również do Szarych Szeregów, gdzie prowadził szkolenie sanitarne. Przez całą wojnę jego mieszkaniem było schronieniem dla uchodźców, najpierw podążających przez Węgry do WP we Francji, później wysiedlonych z Poznańskiego, ukrywających się Żydów i wreszcie pod koniec wojny uchodźców z Warszawy po upadku powstania warszawskiego. Wszystkich ich leczył i wspomagał, przeznaczając na to swoje honoraria lekarskie. Współpracował z aptekami, zaopatrując oddziały partyzanckie w leki i środki opatrunkowe. Dostarczał partyzantom także żywność. Był dwukrotnie zatrzymany (w tym raz w czasie, kiedy posiadał przy sobie transportowaną broń), ale za każdym razem udało mu się uniknąć aresztowania. Pracując w Ubezpieczalni Społecznej, reklamował Polaków wysyłanych na roboty przymusowe do Niemiec i kierowanych do tzw. Baudienstu („służby budowlanej”). W ten sposób udzielił pomocy również ówczesnemu swojemu pacjentowi klerykowi Karolowi Wojtyłce, z którym utrzymywał do końca życia przyjacielskie kontakty. W 1944 r. został mianowany szefem służby zdrowia oddziału AK Kraków-Południe-zachód.

Po wyzwoleniu uczestniczył w odbudowie Krak. Lecznictwa, pełniąc równocześnie od marca 1945 funkcję lekarza Krak. Chor. Harcerzy. Jako lekarz był człon-

kiem komendy kursu podharcemistrzowskiego w ramach II CAS ZHP (1946).

W październiku 1947 objął kierownictwo Wydz. Służby Zdrowia Komendy Krak. Chor. Harcerzy, które sprawował do 1948 r. Do końca t.r. był też radnym MRN jako delegat komend chor. harcerzy i harcerzy. Czynnym instruktorem harcerskim był do czerwca 1949, kiedy został przez ówczesne władze usunięty z organizacji.

Po odrodzeniu ZHP w 1957 r. został instruktorem Wydz. Harcerskiego Komendy Krak. Chor. Harcerstwa. W tym czasie wykładał higienę w AGH. Jako lekarz ZBoWiD niósł pomoc swoim kolegom z AK i Szarych Szeregów. Pracował także jako lekarz pracowników NBP, spółdzielni inwalidów i Lekarskiej Przychodni Rzemieślniczej. Był członkiem Komisji Naukowej Społecznego Komitetu Przeciwalkoholowego i Zarządu Oddziału Wojew. Społecznego Komitetu Przeciwalkoholowego, w którym w 1972 r. objął funkcję przewodniczącego Koła Abstynentów im. A. Małkowskiego.

Wielokrotnie wypowiadał się za utrzymaniem w harcerstwie zasady bezwzględnej abstynencji, sam przestrzegając jej do końca życia. Prowadził szeroką akcję oświatową i popularyzatorską, głównie w formie odczytów, prelekcji i spotkań organizowanych w Pałacu pod Baranami lub siedzibie Krak. Oddziału PAN. Opublikował szereg artykułów i prac naukowych z tej dziedziny. Jego społecznej pasji nie przerwało przejście w 1974 r. na emeryturę. Od 1987 r. poważnie chorował na stawy, co praktycznie uniemożliwiło mu opuszczanie domu.

Zmarł 17 VIII 1989 i został pochowany z honorami harcerskimi na cmentarzu Rakowickim.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego „Za Zasługę” (1948), Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Odznaką 25-

-lecia ZHP (1936), harcerską Odznaką Dziesięciolecia Służby (1930).

W 1934 r. zawarł związek małżeński z Grażyną Sajnog (1911–2001), miał córkę Małgorzatę (zameźną Łagocką, 1944–1923).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy nie i harcmistrze*, s. 170; Wojtycza J. *Pieczarkowski Marian (1905–1989)*, w: *Małopolski słownik*, t. 7, Kr. 2001, s. 160–161; — Kornecki M. *Historia Jedyńki Krak.*, Kr. 1947, za: Tertil Z. *Historia Jedyńki Krak.*, Kr. 2015 [CD]; Leonhard B. *By harcerstwo żyło prawem. Opowieść o hm. dr. Marianie Pieczarkowskim*, Kr. 1993; tenże *Harcerski słowniczek abstynencki*, Kr. 1992, s. 132; tenże *Kalendarium*; tenże *Z dziejów najstarszej drużyny Krakowa*, Kr. 2011, s. 12; Pieczarkowski M. *Bądź abstynentem*, w: *Pięćciolecie Koła Abstynentów im. A. Małkowskiego przy Społecznym Komitecie Przeciwalkoholowym w Krakowie 1971–1976*, Kr. 1976, s. 5; — *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 10 z 14 VI 1930*, „WU” 1930, nr 7, s. 31; tenże *L. 1 z 15 I 1936*, „WU” 1936, nr 2, s. 14; *Rozkaz Naczelnika GKM L. 6 z 20 III 1930*, „WU” 1930, nr 4, s. 21; tenże *L. 14 z 13 VI 1930*, „WU” 1931, nr 2/3, s. 36; tenże *L. 2 z 5 III 1931*, „WU” 1930, nr 7, s. 32; *Rozkaz Naczelnika GK Harcerzy L. 16 z 9 XII 1931*, „WU” 1932, nr 1, s. 4; *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 7 z 30 VI 1945*, „WU” 1945, nr 2, s. 38; tenże *L. 7 z 15 X 1947*, „WU” 1947, nr 1–12, s. 41; — [nekrologi] „Dziennik Polski” 1989, nr 197 z 25 VIII, s. 9, nr 198 z 26/27 VIII, s. 5, nr 201 z 30 VIII, s. 5; — Arch. Kom. Hist. Chor. Krak. ZHP: *Rozkazy Komend Chor. z l. 1920–1939*; — inf. córki M. Łagockiej.

Janusz Wojtycza

PIENIAŹKIEWICZ Czesław (1881–1945), urzędnik, zastępca Naczelnego Komendanta Skautowego (1916–1918), miejscowy komendant skautowy we Lwowie (1916–1917), założyciel i pierwszy drużynowy I Lwowskiej Drużyny Skauto-

wej im. T. Kościuszki (1911–1914, 1915–1916), redaktor lwowskiego „Skauta” (1916–1918).

Urodził się 22 X 1881 w Solotwinie w pow. bohorodczańskim (obecnie Ukraina) w rodzinie Jana (poczmistrza) i Heleny z d. Gromnickiej. Miał brata Stanisława (kapitana c.k. armii austro-węgierskiej, który zginął w sierpniu 1914 w bitwie pod Kraśnikiem).

W l. 1893–1901 uczęszczał do c.k. gimnazjum w Złoczowie, gdzie w 1901 r. zdał maturę. Studiował prawo, a następnie filozofię we Lwowie i w Pradze. W l. 1907–1921 z przerwami spowodowanymi wydarzeniami wojennymi pracował jako urzędnik w Banku Hipotecznym we Lwowie.

W l. 1906–1918 należał do Polskiego Tow. Gimnastycznego „Sokół-Macierz” we Lwowie, gdzie od 1911 r. był kandydatem, a od 1912 r. członkiem grona nauczycielskiego (czyli instruktorem prowadzącym ćwiczenia). W lipcu 1910, w czasie V Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie, zorganizowanego z okazji obchodów 500. rocznicy zwycięstwa pod Grunwaldem, był jednym z sędziów sportowych zawodów sokolich, które odbyły się na Błoniach. W sierpniu t.r. w Skolem uczestniczył w trzytygodniowym kursie gier i zabaw połączonym z ćwiczeniami lekkoatletycznymi oraz gimnastyką, zorganizowanym przez Związek Polskich Gimnastycznych Tow. Sokolich. W 1912 r. wszedł w skład Wydziału (czyli zarządu) PTG Sokola-Macierzy. Wraz z Józefem Hallerem był jednym z organizatorów Stałych Drużyn Sokolich (SDS) we Lwowie i inicjatorem szkoły podoficerskiej SDS przy Sokole-Macierzy (październik 1912 – kwiecień 1913), którą ukończył w stopniu sierżanta. W I SDS był komendantem plutonu.

Od początku zaangażował się w powstający w 1911 r. we Lwowie ruch skautowy. Był organizatorem i pierwszym drużynowym I Lwowskiej Drużyny Skautowej

(LDS) im. T. Kościuszki, wywodzącej się z Drużyny Młodzieży Sokolej, powstałej w styczniu 1911 w bursie uczniowskiej w Domu im. T. Kościuszki przy ul. Dwerneckiego we Lwowie. Do drużyny należało przeszło 30 uczniów, w większości z c.k. VIII Gimnazjum.

Od 20 III 1911 uczestniczył wraz z drużyną w pierwszym kursie skautowym prowadzonym we Lwowie przez A. Małkowskiego. W dn. 21 V 1911 wszedł w skład Komendy Skautowej (od 12 XII 1911 po zmianie nazwy – Związku Naczelnictwa Skautowego – ZNS we Lwowie). Rozkazem A. Małkowskiego z dn. 22 V 1911 został mianowany drużynowym I LDS Naczelnika Kościuszki. W czasie wakacji (5–20 VIII 1911) zorganizował i prowadził obóz wędrowny I LDS z miejscowości Turka k. Lwowa do Zakopanego. We wrześniu 1911 drużyna liczyła 76, a w grudniu t.r. osiągnęła stan ponad 100 członków. W l. 1912–1913 zorganizował i prowadził na zasadach samowystarczalności dwa robocze obozy skautowe I LDS: w lecie 1912 w Ostalowicach, na południe od Przemyślan i w lipcu 1913 w Machnówku pod Belzem. Obóz stały I LDS w Krościenku pod Chyrowem (1–21 VII 1914) miał charakter szkoleniowy i został zakończony obozem wędrownym na trasie z Krościenka do Zakopanego. W czasie pełnienia funkcji drużynowego od stycznia 1911 do sierpnia 1914 Pieniążkiewicz był dwukrotnie urlopowany: od grudnia 1912 do kwietnia 1913 z powodu organizowania SDS i kursu podoficerskiego SDS we Lwowie oraz od września do grudnia 1913, kiedy w zastępstwie pełnił funkcję inspektora Lwowskich Drużyn Skautowych.

Po wybuchu I wojny światowej z polecenia władz sokolich utworzył spośród ochotników pluton liczący 52 skautów, który wszedł w skład 1 kompanii Legionu Wschodniego. Dowodził nim podczas ewakuacji Legionu Wschodniego ze Lwowa do Mszany Dolnej (29 VIII–

–21 IX 1914). Po jego rozwiązaniu schronił się wraz z grupą kilkunastu skautów na Podhalu, tworząc w lasach tatrzańskich tzw. roboczą kolonię skautową dla chłopców odciętych od rodzin przebywających we Lwowie zajętym przez Rosjan (październik – grudzień 1914). Od stycznia 1915 był zaangażowany w działalność I Zakopiańskiej Drużyny Skautowej im. ks. J. Poniatowskiego, a w maju t.r. został jej drużynowym. Latem 1915 jako członek ZNS uczestniczył w uroczystości przyrzeczenia dziesięciu skautów przebywających na kolonii skautowej w Rabie Wyżnej k. Nowego Targu. Od 1 VI do 15 XI 1915 pracował jako nauczyciel gimnastyki w Pryw. Gimnazjum Realnym w Zakopanem.

W listopadzie 1915 powrócił do Lwowa, gdzie przystąpił do odbudowy drużyn skautowych rozwiązanych w wyniku inwazji rosyjskiej. Ponownie powołał do życia 1 LDS, pełniąc w niej funkcję drużynowego (do 10 IV 1916). Z jego inicjatywy 28 II 1916 powstała Bratnia Pomoc Skautowa mająca na celu wsparcie biedniejszych skautów w zdobywaniu środków do życia i poszukiwaniu pracy. Po półtorarocznej przerwie wojennej 1 I 1916 wznowił wydawanie „Skauta. Dwutygodnika Młodzieży Polskiej” i do 1 IX 1918 był jego naczelnym redaktorem. Pismo ukazywało się w nakładzie 2000 egz. i pomimo ciężkich warunków wojennych oraz powszechnej biedy utrzymywało się z prenumeraty drużyn i abonamentów. Z dn. 2 IV 1916 Pieniążkiewicz został mianowany zastępcą Naczelnego Komendanta Skautowego. Od 10 IV 1916 do listopada 1917 pełnił funkcję komendanta miejscowego we Lwowie (inspektora lwowskich drużyn skautowych). Był redaktorem pisemka „Zastępowy. Tyg. dla Lwowskich Zastępowych” (1917). Ukazała się drukiem jego praca *Zasady i regulamin skautowego obozu roboczego* (Lw. 1918), będąca podsumowaniem kilkunastu doświadczeń obozowych I LDS.

W dn. 29–30 VI 1918 uczestniczył w Krakowie w Zjeździe Polskich Pracowników Skautowych oraz w posiedzeniu ZNS, na którym wygłosił sprawozdanie o stanie skautingu we Lwowie.

W czasie wojny polsko-ukraińskiej, odcięty od Lwowa, dopiero 22 XI 1918 przedostał się do miasta i wziął udział w walkach z wojskami ukraińskimi. Na pocz. 1919 r. wstąpił ochotniczo jako szeregowy do 11 pułku ułanów WP. Z dn. 18 III 1919 awansował do stopnia wachmistrza, a 11 V 1919 został mianowany podchorążym. Był kolejno szefem kancelarii sztabu pułku (do 8 V 1919), szefem kancelarii (do 1 X 1919) i adiutantem (do 20 VI 1920) Szwadronu Zapasowego 11 pułku ułanów. Ze względów rodzinnych został urlopowany na rok. Ponownie zgłosił się do WP 28 VII 1920 i służył do 14 X 1920.

Od 1 IV 1921 pracował w Warszawie jako zastępca inspektora filii w Syndykacie Rolniczym Warszawskim S.A., a następnie od 1 VI 1930 jako inspektor i szef centralnego biura Komitetu Floty Narodowej, aż do jego rozwiązania 30 IX 1933. Przez dłuższy czas pozostawał bez stałego zatrudnienia. Od 1 VIII 1938 pracował jako urzędnik cywilny w Generalnym Inspektoracie Sił Zbrojnych. Od 1929 r. mieszkał w Brwinowie, a w czasie okupacji niemieckiej zamieszkał w Grodzisku Maz.

Zmarł 13 V 1945 w Grodzisku i został pochowany w Brwinowie.

Był odznaczony Odznaką Honorową „Orleńta”, harcerską odznaką „Za Zasługę” (1921), „Odznaką Pamiątkową 25-lecia powstania pierwszych drużyn skautowych w Małopolsce – za pracę harcerską w latach niewoli” (1937).

Rodziny nie założył.

— Dall L. *Czesław Pieniążkiewicz (1881–1945), pierwszy drużynowy I Lwowskiej Drużyny Skautowej im. T. Kościuszki, redaktor „Skauty”, „Skaut. Harcerskie Pismo Historyczne”* [Tarnów] 2020, nr 3, s. 3–9; Małkowski A.

O wychowanie skautowe, Chicago 1915, s. 27; Popiel M. *Skauci I Lwowskiej Drużyny Skautowej od stycznia do czerwca 1911 r.*, „Skaut. Harcerskie Pismo Historyczne” [Tarnów] 2020, nr 2, s. 3–4; Rokosz M., Dall L. *Harcerstwo zakopiańskie w l. 1913–1945*, Zakopane 2013, s. 99, 106–109; — *Pamiętnik V Złotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dn. 14–16 lipca 1910*, Lw. 1911, s. 113; *Spraw. Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Złoczowie za r. szk. 1901*, Złoczów 1901, s. 76; *Spraw. Wydz. PTG „Sokół-Macierz” we Lwowie za rok czterdziesty piąty 1911*, Lw. 1912, s. 41, 123; *toż za rok czterdziesty szósty 1912*, Lw. 1913, s. 21; Usarz F. M. *Garść wspomnień osobistych 1911–1931*, „Skaut” [Lw.] IX/X 1931–V 1933; — *Kolonia wakacyjna w Rabie Wyżnej, „Życie Nowe”* [Wiedeń] 1915, nr 11 z 15 X, s. 12–13; *Kurs gier i zabaw*, „Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” [Lw.] 1910, nr 9, s. 78–79; *Posiedzenie Związkowego Naczelnictwa Skautowego*, „Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” [Lw.] 1918, nr 10, s. 38; *Święto dawnych skautów we Lwowie*, „Skaut” [Lw.] 1937, nr 5 z 20 XI, s. 55; *Z wędrówek pieszych po kraju Lwów – Zakopane*, „Słowo Polskie” [Lw.] 1911, nr 392 z 23 VIII, s. 9; — Arch. Archidiecezjalne we Wr.: *Pamiętnik I Lwowskiej Drużyny Skautowej* [za l 1911–1925]; Arch. PAN w W.: sygn. III-97, t. 57, k. 64, 68, 69, *Protokoły posiedzeń Naczelnej Komendy Skautowej 1916–1917*; CAW: AP 8672, akta odzn. odrzucono 2 IV 1936, akta prac. cyw. 170.

Lesław Dall

PIETRASZKO Jan (1911–1988), ksiądz, biskup pomocniczy krakowski (1963–1988), podharemistrz, kapelan Krakowskiej Chorałgi Harcerok (1947), kapelan Hufca Harcerok i Hufca Harcerzy w Zakopanem (1945–1946).

Urodził się 7 VIII 1911 w Buczkowicach (pow. Biała) w rodzinie Józefa (1885–1957, cieśli) i Anny z d. Migdał (1887–1914). Mając niespełna trzy lata, stracił matkę. Jego owdowiał ojciec zawarł związek małżeński z siostrą pierwszej

zony Marianną. Jan był najstarszym dzieckiem w rodzinie. Z dwóch małżeństw ojca miał pięciu braci i pięć siostr. Rodzina żyła skromnie, utrzymując się z niewielkiego gospodarstwa i warsztatu ciesielskiego. Panowała w niej pobożność i kult solidnej pracy.

W l. 1917–1923 uczęszczał do szkoły powsz. w rodzinnej wiosce, a następnie w l. 1923–1931 do Państw. Gimnazjum im. A. Asnyka w Białej Krak. Dużo czytał, a w wolnym czasie wędrował po okolicznych górach. Jako uczeń gimnazjum wstąpił do harcerstwa, w l. 1924–1929 należał do 1 Drużyny im. T. Kościuszki w Białej. Po maturze w 1931 r. wstąpił do Książęco-Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie i równocześnie rozpoczął studia na Wydz. Teologicznym UJ. Należał do Kleryckiego Koła Starszych Harcerzy przy seminarium i jako jego członek uczestniczył w 1934 r. w zorganizowanym przez naczelnego kapelana ZHP ks. hm. Mariana Luzara obozie szkoleniowym dla kleryków-harcery z całej Polski na Huculszczyźnie w Ardżeluzie n. Prutem.

Po ukończeniu Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krak. 5 IV 1936 przyjął święcenia kapłańskie z rąk abpa Adama Stefana Sapięhy w bazylice oo. Franciszkanów w Krakowie. Był kolejno wikariuszem w parafii pw. św. Marii Magdaleny w Rabce (1936–1938 i 1939–1942), parafii pw. Przenajświętszej Trójcy w Czarnym Dunajcu (1942–1943) i parafii pw. Najświętszej Rodziny w Zakopanem (1944–1946).

W l. 1938–1939 i 1943–1944 pełnił funkcję sekretarza ks. abpa A. S. Sapięhy, którego uważał za wzór kapłana i patrioty. Przepuszczalnie kontaktował się w jego imieniu z wojskowym podziemiem. W okresie okupacji przebywał w Generalnym Gubernatorstwie i przez pięć lat był pozbawiony kontaktu z rodziną i rodzinnymi stronami włączonymi do III Rzeszy.

Po wojnie, od 15 VII 1945, jako wikary w Zakopanem był kapelanem Hufca Harcerek i Hufca Harcerzy. W tym czasie udzielał się aktywnie w harcerstwie nie tylko na niwie duszpasterskiej. Pomagał w organizacji obozów, towarzyszył harcerzom na wycieczkach i wygłaszał gawędy przy ogniskach. W 1946 r. pomagał harcerzom w przygotowaniach do obozu w Gdyni. W t.r. był uczestnikiem obozu zakopiańskich harcerek w Szczawnicy. Kilka relacji wskazuje, że zdobył stopień podharcemistrza. Od września 1945 był katechetą w Liceum Pedagog. w Zakopanem.

W listopadzie 1946 został wikarym w parafii św. Szczepana w Krakowie oraz kapelanem Krak. Chor. Harcerek i katechetą VII Państw. Gimnazjum w Krakowie. Jednak w istniejącej sytuacji politycznej w 1948 r. zrezygnował z funkcji kapelana i nie chcąc narażać siebie i swoich współpracowników, zniszczył materiały dotyczące swojej pracy harcerskiej.

Od września 1947 był prefektem Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie. We wrześniu 1948 objął ponadto duszpasterstwo akademickie w Uniwersyteckiej Kolegiacie św. Anny. Z tym kościołem i parafią, której proboszczem został w lutym 1957, związał swoje dalsze kapłańskie życie. Starał się ściągać tam najlepszych kaznodziejów; to dzięki niemu kolegiata św. Anny stała się symbolem religijności pogłębionej intelektualnie. Jest uważany za twórcę powojennego duszpasterstwa akademickiego – jedną z istotnych postaci w życiu religijnym i kulturalnym Krakowa w II poł. XX w. Jako duszpasterz akademicki opiekował się również kołami Juventus Christiana.

Od czasów gimnazjalnych interesował się amatorsko fotografią, a po wojnie również filmem. W l. 40. i na pocz. l. 50. prowadził kronikę filmową z wakacyjnych spotkań harcerskich, a później ze spotkań z młodzieżą akademicką.

Biskupem pomocniczym archidiecezji krak. i biskupem tytularnym Turrisslandy został mianowany 23 XI 1962. Sakrę biskupią otrzymał 15 IV 1963 w archikatedrze wawelskiej z rąk kard. prymasa Stefana Wyszyńskiego oraz bp. Karola Wojtyły i bp. Juliana Groblickiego. Został wikariuszem generalnym odpowiedzialnym za sprawy personalne duchowieństwa. Jako jeden z nielicznych w Episkopacie Polski przez wiele lat łączył urząd biskupa z obowiązkami proboszcza. Z tej funkcji zrezygnował dopiero 25 VI 1984.

Także po konsekracji zachował właściwą sobie skromność i prostotę. Na co dzień nie używał insygniów biskupich poza pierścieniem i nosił czarną sutannę. Biskupstwo traktował jako pełnię kapłaństwa, a nie stopień w karierze.

Tak scharakteryzował go ks. Józef Tischner: *Z natury raczej nieśmiały, potrafił przyciągać do duszpasterstwa studentów i profesorów. Duszę miał wybitnie poetycką. Nigdy nie stał się naukowcem, ale potrafił fascynować swoim ewangelicznym myśleniem i ogromną wrażliwością na godność człowieka, a także pracowitością* i dalej: *Nie słyszałem, żeby ktoś tak mówił kiedy o Ewangelii*. Wywarł wielki wpływ na duchowe oblicze inteligencji Krakowa. Papież Jan Paweł II i filozof ks. prof. Tischner przyznawali, że właśnie od niego uczyli się ewangelicznego myślenia.

Był współpracownikiem i przyjacielem kard. Karola Wojtyły. Od 1964 r. przewodniczył Archidiecezjalnej Komisji ds. Architektury i Sztuki Kościelnej. Jako wikariusz generalny biskupa krak. wielokrotnie reprezentował metropolitę w kontaktach z władzami PRL. Był inwigilowany przez SB. Jako Ojciec Soboru Watykańskiego II brał udział w III i IV Sesji Soboru.

Wśród harcerzy był znany jako kaznodzieja i traktowany przez nich jako harcerski kapelan. Świadczy o tym msza św., którą odprawił w kolegiacie św. Anny 13 X 1969 w intencji poległych lub zamor-

dowanych harcerzy, a także potajemne poświęcenie sztandaru Hufca Kraków-Krowodrza. Sztandary harcerskie święcił jeszcze wielokrotnie, odprawiał również msze św. w rocznice śmierci patronów jednostek harcerskich (m.in. w kolegiacie św. Anny w Krakowie). Z okazji jubileuszu 70-lecia harcerstwa 21 V 1981 odprawił mszę „harcerską” w kolegiacie św. Anny, a 20 IX t.r. był głównym celebransem mszy w Katedrze Wawelskiej odprawionej na zakończenie Jubileuszowego Zlotu 70-lecia Harcerstwa na Błoniach krak. Kontakty z harcerstwem utrzymywał do ostatnich lat życia.

Zmarł 2 III 1988 w Krakowie. W dn. 7 lutego harcerstwo krak. i zakopiańskie pożegnało swego kapelana. Przy jego trumnie stanęła umundurowana honorowa asysta harcerska. Został pochowany w podziemiach kolegiaty św. Anny.

Był człowiekiem szczególnej wrażliwości serca i głębokiej wiary, gorliwym duszpasterzem parafialnym i akademickim. Jedną z Bogiem ludzi, którzy przez długie lata pozostawali poza zasięgiem Bożej łaski i praktyk religijnych. Niósł pomoc bezradnym. Spieszył z pomocą ubogim parafianom i studentom. Biednym zapisał w testamencie swój skromny dobytek.

Zasłynął jako kaznodzieja. W telegramie przesłanym po jego śmierci Ojciec Święty Jan Paweł II napisał: *Obdarzył go Bóg szczególną Mądrością, darem szczególnego rozumienia Słowa Bożego oraz darem prostoty i głębi w jego przekazywaniu*. W 1994 r. na polecenie papieża kard. Franciszek Macharski rozpoczął jego proces beatyfikacyjny. W 2018 r. Watykan ogłosił dekret o heroicznosci jego cnót.

W 2015 r. Buczkowicach, w zabytkowym drewnianym budynku będącym niegdyś rodzinnym domem bp. Pietraszki została otwarta poświęcona mu izba pamięci. W 2018 r. rondo w Buczkowicach otrzymało imię ks. bp. Jana Pietraszki.

Dwukrotnie otrzymał harcerską Odznakę Dziesięciolecia Służby.

— Olszowska M., Trybowska E. *Słownik biogr. Rabki*, Kr. – Rabka Zdrój 2012, s. 220–221; — Boniecki A. *Biskup Jan*, „Tyg. Powsz.” 1988, nr 11 z 13 III, s. 1–2; Bonowicz W. *Ks. Józef Tischner*, W. 2007 [cyt.]; Cierniakówna Z. *Zawsze czujna na drugiego człowieka*, w: *W Wilnie i w Krakowie. Wspomnienia o hm. dr Danucie Sadkowskiej*, red. B. Morawska-Nowak, Kr. 2007, s. 76–78; Gasidło W. *Sluga Boży bp Jan Pietraszko* [online] <http://kolegiata-anna.pl/sluga-bozy-bp-jan-pietraszko> [dostęp 13 III 2019]; Grygiel L. *Prorok ze św. Anny. Biskup Jan Pietraszko*, Kr. 2017; Leonhard B. *Ks. bp Jan Pietraszko – druh podharcistrz*, „Krak. Rocznik Historii Harcerstwa” 2005, t. 1, s. 205–223; *Nigdy przeciw Bogu. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. J. Marecki, F. Musiał, W. – Kr. 2007; *Propozycja programowa dla gromad i drużyn ZHP. Święci skauci*, red. P. Dziewulski, Ł. 2017, s. 39–40; — inf. bratanka Stanisława Pietraszki i hm. Lesława Dalla.

Krzysztof Wojtycza

POMORSKI Edward Władysław, pseud. Bolesław (1901–1995), doktor historii i sławistyki, działacz polonijny, harcistrz, hufcowy Hufca we Francji (1932–1934), komendant harcerzy w Belgii i Luksemburgu (1939–1940), p.o. komendant Chorągwi Harcerzy w Belgii (1950–1951), przewodniczący Okręgu ZHP w Belgii (1962–1982).

Urodził się 29 III 1901 w Węgleszynie w pow. jędrzejowskim w rodzinie Józefa i Marianny z d. Banasik (ur. 1878). W 1911 r. rozpoczął naukę w klasie wstępnej Państw. Gimnazjum w Kielcach. W 1914 r. jako uczeń kl. III przerwał ją z powodu wojny. W 1915 r. został przyjęty do Pryw. Gimnazjum w Jędrzejowie. W 1916 r. wstąpił do drużyny im. K. Dąbrowskiego w Jędrzejowie, a później pełnił w jędrzejowskim harcerstwie funkcje drużynowego i hufcowego. W 1919 r. wskutek likwidacji wyższych klas w Gim-

nazjum w Jędrzejowie przeniósł się do Gimnazjum Koła Macierzy Szkolnej w Końskich. W l. 1919–1921 służył jako ochotnik w WP. W 1920 r. uczestniczył w bitwie warszawskiej.

Po powrocie do gimnazjum uzyskał świadectwo dojrzałości (22 VI 1921) i następnie w l. 1921–1926 studiował filologię polską na UJ. W lutym 1926 podjął pracę jako nauczyciel w Gimnazjum Komunalnym w Siemianowicach. W 1927 r. wyjechał na kurs jęz. francuskiego na uniwersytet w Dijon we Francji. W r. 1927/28 odbywał służbę wojskową; ukończył ją w stopniu porucznika. Podjął pracę jako nauczyciel w Gimnazjum Koedukacyjnym w Jędrzejowie. W styczniu 1929 na Wydz. Filozofii UJ uzyskał absolutorium uprawniające do ubiegania się o stopień doktora. W kwietniu t.r. złożył pracę doktorską *Satyr Kochanowskiego i jego naśladowania*, ocenioną pozytywnie przez prof. Ignacego Chrzanowskiego i prof. Kazimierza Nitscha, przewodu jednak nie ukończył.

Po zawarciu małżeństwa przez dwa lata wraz z żoną uczył w szkołach średnich w Katowicach i Jędrzejowie. W 1932 r. otrzymał paszport dyplomatyczny i wyjechał z rodziną do Monceau w środkowej Francji, aby uczyć młodzież polską oraz udzielać wsparcia polskiej emigracji. W l. 1932–1934 był hufcowym we Francji, a następnie do 1936 r. przewodniczącym Okręgu ZHP we Francji. Stopień podharcistrza otrzymał 24 VI 1935, a stopień harcistrza 10 II 1939. Po pięciu latach pobytu we Francji został przeniesiony do Liège w Belgii, gdzie rozpoczął studia na tamtejszym uniwersytecie.

W 1939 r. po agresji Niemiec na Polskę przerwał studia. Wraz z żoną rekrutował ochotników do armii polskiej we Francji. Od października 1939 do 1940 r. był komendantem harcerzy w Belgii i Luksemburgu. Po przekształceniu hufców w podokręgi, drużyn w placówki, a zastępów w sekcje kierował Okręgiem Liège (1940–

–1944). W 1941 r. wstąpił do organizacji ruchu oporu we Francji – Polskiej Organizacji Walki o Niepodległość (POWN). W 1942 r. został dowódcą POWN na Belgię i Holandię, posługując się pseud. Bolesław. Organizacja liczyła ok. 500 członków, zajmowała się wywiadem wojskowym, organizacją przerzutów i sabotażem; jej członkowie zlokalizowali niemal 200 wyrzutni rakiet V1 i V2. Wydawano biuletyn „Marsz”, którego redaktorem była żona Pomorskiego, będąca równocześnie szefową łączniczek. Pomorski w tym czasie utrzymywał się z nauczania jęz. rosyjskiego w szkole handlowej w Liège.

Po wyzwoleniu Belgii we wrześniu 1944 jako jedyny przedstawiciel polskiej emigracji przejął konsulat w Brukseli, a następnie został mianowany attaché kulturalnym i inspektorem szkolnym. Został też kolejno sekretarzem Rady Harcerskiej w Belgii i Zarządu Okręgu ZHP w Belgii. Organizował sieć szkolną (także na terenie Niemiec) i doprowadził do utworzenia czterech belgijskich hufców ZHP w Limburgii, Liège, Charleroi i Mons. Wobec sytuacji panującej w Polsce pozostał na emigracji. W maju 1945 POWN powołała Komitet Główny Walki o Niepodległość. Po sześciu miesiącach Komitet został przekształcony w Związek Polaków w Belgii, w którym Pomorski przez 5 lat pełnił funkcję sekretarza, a następnie przez 27 lat – prezesa.

Do 1948 r. kontynuował tworzenie w Belgii i Niemczech Zachodnich polskich szkół finansowanych przez Rząd RP na Uchodźstwie. W 1949 r. założył Inst. Polski w Brukseli i szkołę korespondencyjną, która umożliwiała polskiej młodzieży uzyskanie średniego wykształcenia. Później z powodu braku funduszy utrzymanie szkoły przejęły Związek Polaków w Belgii oraz Macierz Szkolna Wolnych Polaków w Belgii. W szkole korzystano z własnych podręczników, organizowano imprezy patriotyczne, sportowe

i kulturalne. Pomorski opracował książki: *Pod opieką Światowida* (Bruksela 1945, dwa wydania), *Nasza szkoła. Podręcznik na klasę trzecią szkół powsz. na emigracji* (Bruksela 1956) i *Nasza rodzina. Podręcznik na klasę piątą szkół powsz. na emigracji* (Bruksela 1956, dwa wydania). Przez wiele lat wydawał biuletyn „Polak w Belgii”, a po śmierci żony przejął „Brukselskie Nowiny”, kontynuując swoje literackie zainteresowania.

W 1951 r. uzyskał doktorat z dziedziny historii i literatury słowiańskiej na Wolnym Uniw. w Brukseli. Przez następne 40 lat prowadził biuro tłumaczeń, dokonując przekładów z 12 języków i kilku dialektów. Przewodniczył stowarzyszeniu tłumaczy belgijskich. Występował na zjazdach Polaków w Liège (1956), Heidelbergu (1957), Kongresie Współczesnej Nauki i Kultury w Londynie (1970) oraz Międzyn. Sympozjum Literackim w Strasburgu (1966), a jako reprezentant polskiej emigracji brał udział w 1975 r. w Kongresie Kultury Polskiej w Waszyngtonie. W l. 1950–1951 pełnił funkcję p.o. komendanta Chor. Harcerzy w Belgii. Z pomocą Związku Polaków w Belgii w 1961 r. nabył nieruchomości w Comblain-la-Tour w Ardenach nazwaną „Millennium”, gdzie organizowane były obozy i odbywały się liczne zajęcia dla Polonii. Od 1962 r. przez 20 lat był przewodniczącym Zarządu Okręgu ZHP w Belgii. W 1970 r. powierzono mu ponadto funkcje przewodniczącego, sekretarza i kierownika Starszego Harcerstwa Okręgu ZHP w Belgii.

W l. 1957–1985 piastował urząd Delegata Rządu na Uchodźstwie ds. polskiej emigracji. W grudniu 1970 premier rządu RP na Uchodźstwie Zygmunt Muchniewski mianował go ministrem pełnomocnym Rządu Polskiego na Uchodźstwie w Belgii; funkcję tę sprawował do końca 1988 r. W 1989 r. został wybrany przez Polonię Belgijską do Rady Narodowej RP. W czasie oficjalnej wizyty prezydenta

Polski Lecha Wałęsy w Brukseli w 1991 r. przewodniczył konferencji na temat działalności polskiej emigracji przed, podczas i po II wojnie światowej. Co roku organizował uroczystości na obchody cmentarzach wojskowych oraz z okazji Dnia Niepodległości. W 1993 r. utworzył Polskie Centrum Kultury i Nauki w Brukseli.

Zmarł 2 I 1995. Został pochowany na cmentarzu Comblain-La-Tour, gdzie spoczywa we wspólnym grobowcu z żoną.

Był odznaczony Krzyżem Komandorskim (1991), Oficerskim (1988) i Kawalerskim (1970) Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (1945), Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1936), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938), Krzyżem za Udział w Wojnie 1918–1921 (1992), francuskim Krzyżem Kombatanckim, belgijskim Krzyżem Walecznych i Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1940–1945 (1956) oraz Medalem Pamiątkowym Królewskiej Armii Jugosłowiańskiej (1965).

W lipcu 1929 zawarł związek małżeński z Jadwigą Górską (1903–1979, filologiem, harcmistrzynią, hufcową Hufca Harcerek w Jędrzejowie w l. 1929–1930, komendantką harcerek w Belgii w l. 1946–1947 i w l. 60. XX wieku). Miał córki Annę i Alinę (redaktorke „Nowin Brukselskich”) oraz syna Andrzeja/Jędrzeja (prezesa Polskiego Inst. Nauki i Kultury w Brukseli).

— *Edward Pomorski*, w: Wikipedia [online] https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Pomorski [dostęp 22 X 2023]; Jarzembowski K. *Mat. do „Słownika biogr. ZHPpgK (1946–1996)”, „Harc.”* 1996, nr 4/5, s. 15; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 30–31 [dot. żony], 174; Puchala *Poczet*, t. 2, s. 350; — Kitowska M. *Z działalności harcerstwa w Belgii, Holandii i Danii do 1940 r.*, w: *Dzieje harcerstwa na obczyźnie*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 1992, s. 157–165; Kołodziej E. *Harcerstwo Polskie w Belgii w latach międzywojennych*, w: *Organizacje polonijne. Dzieje, współczesność, perspektywy*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 2001,

s. 75–83; Kukła W., Miszczuk M. *Harcerska działalność wydawnicza w Europie, Azji, Ameryce Południowej od 1912 r.*, cz. 2. *Harcerska działalność wydawnicza w Belgii w l. 1945–1982*, W. 2012, s. 121–122; Nir R. *Harcerstwo polskie na obczyźnie w l. 1967–1970 w świetle spraw. hm R. Kaczorowskiego*, w: *Studia z dziejów Harcerstwa na Obczyźnie (1912–1946)*, red. S. Łopato, L. Nowak, M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 2012, s. 328; — „Dziennik Ustaw RP” [L.] 1986, nr 2 z 10 IV, s. 27–28; 1989, nr 3 z 10 VI, s. 42; *Rozkaz Naczelniczeki Harcerki L. 4 z 15 IV 1936*, „WU” 1936, nr 5, s. 74 [dot. żony]; — „Ognisko harcerskie” [L.] 1995, nr 1, s. 42; „Więź” 1995, nr 3, s. 205 [nekrolog]; — Arch. UJ: dok. przewodu doktorskiego, sygn. WF II 504; Parafia Węgleszyn: akt urodzenia E. Pomorskiego.

Elżbieta Kubiec

POWALISZ Stanisław, pseud. Stary Bór (1898–1968), artysta plastyk, witrażysta, harcmistrz, założyciel 17 Poznańskiej Drużyny Harcerzy (1919), inicjator budowy Harcerskiej Przystani Żeglarskiej w Kiekrzu, współautor nazwy Szare Szeregi.

Urodził się 7 IV 1898 w Kostrzynie Wlkp. w wielodzietnej rodzinie Augusta (mistrza krawieckiego) i Marii z d. Michałowskiej. W 1906 r. rodzina przeprowadziła się do Poznania, gdzie ukończył szkołę powsz. i gimnazjum zawodowe.

W 1913 r. wstąpił do 5 Drużyny Skautów im. ks. J. Poniatowskiego w Poznaniu. W 1915 r. został mianowany drużynowym. Funkcję tę pełnił do r. 1918, przyjmując miano Stary Bór. Razem z drużyną w dn. 18–20 V 1918 uczestniczył w zlocie skautingu wlkp. w Wierzenicy k. Poznania, w którym brały udział 32 drużyny z zaboru pruskiego. Wobec faktu, że kilka dni wcześniej (14 maja) władze niemieckie rozwiązały skauting wlkp., przeszedł ze swoją drużyną do konspiracji.

POWALISZ STANISŁAW

W 1918 r. został zaprzysiężony w POW Zaboru Pruskiego. Zorganizował w drużynie strukturę dziesiątkową, ustalił sposoby komunikowania się pomiędzy jej członkami i rozpoczął przygotowania do walki zbrojnej. W nocy z 11 na 12 XI 1918 pełnił służbę przy Poczcie Głównej przy ul. Pocztowej w Poznaniu. Następnego dnia otrzymał rozkaz zmobilizowania drużyny i zameldowania się z nią – skauci podjęli służbę gońców, przekazując rozkazy do poszczególnych placówek. W dn. 13 listopada został mianowany kierownikiem Biura Werbunkowego przy ul. Głównej w Poznaniu, gdzie wystawiano fałszywe dokumenty pozwalające Polakom wcielonym do armii niemieckiej nie wracać na front lub w ogóle uniknąć służby wojskowej. Zarządzał tajnym magazynem broni w piwnicy domu przy ul. Wielkie Garbary 53.

Po wybuchu powstania wlkp. (27 XII 1918) został komendantem skautów-gońców przy Głównej Komendzie Skautowej i Komendzie POW Zaboru Pruskiego, a następnie został przeniesiony razem z podkomendnymi do Dowództwa Głównego z dowódcą mjr. Stanisławem Taczakiem w hotelu „Royal” (przy ul. św. Marcin 71). Po objęciu dowództwa przez gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego (16 I 1919) skauci-gońcy pozostali w jego dyspozycji.

W styczniu 1919 Powalisz założył 17 Drużynę Harcerską (DH) im. J. Kilińskiego, do której należała młodzież z rodzin rzemieślniczych. Został jej pierwszym drużynowym. Drużyna osiągnęła stan 250 harcerzy, brała udział w uroczystościach narodowych, m.in. wkopaniu kamienia węgielnego pod Kopiec Wolności na Malcie i obchodach 3 Maja. W celach zarobkowych wystawiała przedstawienia – przygotowując *Szopkę harcerską*. Powalisz ujawnił zdolności plastyczne i literackie. Organizował też z drużyną wycieczki w Góry Świętokrzyskie, w Tatry, do Puszczy Białowieskiej, Krakowa, Wieliczki,

Wilna i Lwowa. W dn. 15 XII 1920 otrzymał stopień podharcemistrza (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. równoważny ze stopniem harcmistrza).

W 1923 r. został drużynowym legendarnej w wlkp. harcerstwie Drużyny „Wilków Morskich”, która powstała na bazie 17 DH. Zainicjował budowę harcerskiej przystani żeglarskiej w Kiekrzu. Po przekazaniu drużyny w 1924 r. został powołany w skład Komendy Wlkp. Chor. Męskiej, której członkiem był do r. 1930, kiedy został przeniesiony do kategorii członków współdziałających ZHP. W l. 30. działał również w kierowanym przez hm. Wincentego Wierzejewskiego Ośrodku Harcerzy-Obywateli w Poznaniu, który m.in. był inicjatorem powstania pamiątkowego ryngrafu dla harcerzy z czasów walk o niepodległość w l. 1912–1920, a także kierował Kołem Harcerzy Artystów.

W l. 1920–1927 studiował na Wydz. Grafiki i Witrażownictwa w Poznańskiej Szkole Sztuk Zdobniczych. Praktykę odbywał w zakładzie artysty plastyka Franciszka Tatuli, zajmując się plakatem i ekslibrisem. W tym czasie zdobył nagrody za projekty plakatów reklamujących Targi Poznańskie (1922, 1923). W 1927 r. podjął pracę w pracowni architektonicznej Adama Ballenstaedta, gdzie do 1932 r. projektował wnętrza i witraże. Doświadczenie z zakresu witrażownictwa zdobywał w warsztacie znanego wówczas witrażysty Dezyderego Mocznaya w Zbąszyniu. Pierwszą indywidualną wystawę zaprezentował w 1929 r. w salonie Związku Wlkp. Artystów Plastyków w Poznaniu. Otrzymał stypendium Starostwa Krajowego w Poznaniu, które umożliwiło mu studia w Académie Colarossi w Paryżu (1930–1931, przebywał tam wcześniej podczas studiów w r. 1925). W 1931 r. zaprojektował sztandar 5 Poznańskich Drużyn im. ks. J. Poniatowskiego.

W l. 1932–1934 wraz z D. Mocznayem zaprojektował zespół 24 witraży dla

nowego kościoła św. Antoniego w Hucie Królewskiej (obecnie Chorzów). Następnym jego projektem był tryptyk *Chrystus na krzyżu*, za który w 1933 r. otrzymał złoty medal na „Wystawie higieny i zdrowia publicznego” w Poznaniu. W kolejnym roku przygotował projekt witraży do okna gabinetu rektora Uniw. Pozn. prezentujących symbole wydziałów (niezrealizowany). Uczestniczył w wystawach zbiorowych, m.in. w 1934 r. wystąpił na wystawie poznańskiego Zrzeszenia Artystów Malarzy i Rzeźbiarzy „Twór” z kompozycjami figuralnymi *Ostatnia wieczerza* i *Szał*, krajobrazem *Most w Paryżu* i witrażami. Na wystawie „Sztuka, kwiaty, wnętrza” w 1936 r. w Poznaniu pokazał sześć projektów i jeden witraż. W roku nast. na takiej samej wystawie otrzymał za witraże nagrodę ministerialną.

W 1936 r. otworzył własną pracownię w Poznaniu na Śródce przy ul. Bydgoskiej 5. Wspólnie z inż. Z. Werbeserem z poznańskiej gazowni zaprojektował i wykonał pierwszy w Polsce gazowy piec mufłowy do wypalania szkła. Dzięki ciężkiej pracy połączonej z talentem zyskał uznanie w środowisku artystycznym oraz wśród licznych zleceniodawców. Do najważniejszych jego prac wykonanych przed wojną należą zespół witraży w kościele św. Marii Magdaleny w Wielichowie (1937–1938) i witraże do kościoła w Starogardzie (1939).

Po wybuchu II wojny światowej wraz z Józefem Wizą, Romanem Łyczywkiem, Witoldem Marcinkowskim oraz Franciszkiem Firlikiem podjął działalność harcerską w konspiracji. Przecistawiając się dokonywanym przez Niemców wysiedleniom Polaków z Wielkopolski, opracował wspólnie z nimi ulotkę w jęz. niemieckim, która podpisana została skrótem „SS”. Ulotka, informująca, że Niemcy zajmują mieszkania po wysiedlonych Polakach, była podrzucana pod drzwi nowo osiedlonych Niemców. Na podstawie skrótu „SS” powstał pomysł nazwania konspiracji

harcerskiej Szarymi Szeregami. Jego autorami byli S. Powalisz i J. Wiza. Kryptonim został zaakceptowany przez naczelnika Floriana Marciniaka i wkrótce rozpowszechniono go w konspiracyjnym harcerstwie w całym kraju.

Wraz z siedmioosobową rodziną 12 II 1940 Powalisz został przymusowo wysiedlony do Obozu Przesiedleńczego przy ul. Głównej w Poznaniu i stamtąd deportowany 15 II 1940 do miejscowości Włoszczowa na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Pod koniec 1940 r. razem z rodziną osiedlił się w Międzyrzecu Podlaskim. Początkowo pozostawał bez pracy, później pracował w składnicy opalu.

Do Poznania powrócił w marcu 1945. Został zniszczone pracownię i mieszkanie. Nie miał pracy, w dodatku zachorował na tyfus. Po powrocie do działalności artystycznej współpracował z parafiami i instytucjami w całym kraju. W jego pracowni powstały m.in. witraże umieszczone w klasztorze Franciszkanów we Wronkach (1946), Izbie Rzemieślniczej w Poznaniu (1946), kościele pw. św. Jana Nepomucena w Wielbarku Warmińskim (1947), kościele pw. NMP Wniebowziętej w Książu Wlkp. (1948–1952) i kościele w Przasnyszu (1949). W tym czasie dotknęły go represje polityczne; nakładane domiary podatkowe miały go zniechęcić do pracy dla Kościoła, jednak nie odniosły skutku. W kolejnych latach wykonał witraże m.in. do kościołów pw. Bożego Ciała i pw. Matki Boskiej Bolesnej w Poznaniu, klasztorów oo. Pasjonistów w Przasnyszu i oo. Kapucynów w Lublinie, kościoła w Gdańsku-Oliwie, Liceum Pedagog. w Wejherowie i kościoła pw. Narodzenia NMP w Ciechanowie. Prawdopodobnie ostatnią realizacją były witraże dla kościoła Nawiedzenia NMP i bł. S. W. Frelichowskiego w Jastrzębiu.

Zyskał uznanie jako wybitny artysta w dziedzinie witrażownictwa. Brał udział w wielu wystawach okręgowych i ogólnopolskich. Otrzymał srebrny medal na

wystawie z okazji 600-lecia Bydgoszczy (1945). Zaprojektował i wykonał witraże dla ok. stu budowli sakralnych i świeckich (część z tych prac została uwieczniona na szklanych negatywach wykonanych przed zamontowaniem witraży). Po latach pracownię przejęła córka Maria, z którą współpracował od 1958 r., a następnie jej prowadzenie objął wnuk Jakub Bardoński z bratem Jerzym.

W latach powojennych Powalisz utrzymywał stały kontakt z harcerzami z 5 DH im. Kazimierza Wielkiego.

Po długiej chorobie zmarł 19 VIII 1968 w Poznaniu, gdzie został pochowany na cmentarzu Miłostowo.

Był odznaczony Medalem Niepodległości (1933). Otrzymał Nagrodę Min. Kultury i Sztuki (1968). W 2020 r. Rada M. Poznania postanowiła nazwać jego imieniem skwer w rejonie ul. Małachowskiego, w pobliżu pętli tramwajowej na Zawadach.

W 1932 r. wstąpił w związek małżeński z Pelagią Kasprzak (1906–1955). Miał sześcioro dzieci: córki Danutę (zameżną Kaczmarek, ur. 1932, nauczycielkę wychowania plastycznego), Marię (zameżną Powalisz-Bardońską, 1935–2021, historyka sztuki, witrażystkę), Zdzisławę (zameżną Doga, ur. 1937, technologa-mechanika), Wiesławę (zameżną Majchrzyk, ur. 1939, działaczkę społeczną) i Katarzynę (1947–1948) oraz syna Andrzeja (1933–1946).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcmistrze*, s. 174; Michałowski P. *Powalisz Stanisław (1898–1968)*, w: PSB, t. 28, Wr. 1985, s. 273; *Powstańcy wlkp. Biogramy uczestników powstania wlkp. 1918–1919*, red. B. Polak, t. 14, P. 2017; — Jabrzemski *Harcerze*; Mulczyński J. *Poznańska Zdobnicza 1919–1939. Historia Państw. Szkoły Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego w Poznaniu w l. 1919–1939*, P. 2009, s. 39, 184, 444, 478, 516, 520, 533, 543, 655; Nowak A. *Skauci poznaniacy w walce o polskość i niepodległość*, oprac.

Z. Pilarczyk, P. 1994; Pietrzykowski M. *Historia harcerstwa wlkp.*, t. 1, 1912–1920. *Od skautingu do harcerstwa*, P. 2004, s. 71, 143; Pilarczyk Z. *Skauci poznaniacy w Powstaniu Wlkp. 1918–1919*, „Wlkp. Powstaniec” [P.] 2005, nr 11, s. 3–19; tenże *Stanisław Powalisz – harcerz, artysta, człowiek czynu*, tamże 2019, nr 25, s. 88–99; Serwański E. *Z dziejów wlkp. konspiracji 1939–1945*, P. 1999, s. 148–149; — Nowak A. *Wspomnienia harcerskie*, W. 1983, s. 58; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP z 15 XII 1920*, „Harcerz” 1920, nr 32, s. 308; tenże *L. 15 z 25 X 1930*, „WU” 1930, nr 12, s. 47; — Arch. Uniw. Artystycznego w P.: świadectwo ukończenia Państw. Szkoły Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego, r. szk. 1926/27; CAW: wniosek o nadanie Medalu Niepodległości, sygn. MN-125.24/5412; Inst. Zachodni w P.: dok. dot. przymusowego wysiedlenia rodziny S. Powalisza, sygn. I.Z. Dok. 1-699.

**Wiesława Majchrzyk
Karol Przesławski**

PRAŻMOWSKA h. Belina, zamężna Prażmowska-Ivánka Wanda Józefa, pseud. Teresa (1901–1944), nauczycielka, harcmistrzyni, komendantka Drużyn Żeńskich Komendy Harcerstwa Cieszyńskiego (1920–1921), członkini prezydium Głównej Kwatery Żeńskiej (1921–1922), Naczelnej Rady Harcerskiej (1924–1926) i Naczelnictwa ZHP (1924–1925).

Urodziła się 6 XII 1901 we Władysławce (obecnie stolica Republiki Północnej Osetii-Alanii) w rodzinie Zdzisława Kaliksta Kazimierza Prażmowskiego h. Belina (ur. ok. 1870, inżyniera górnika) i Marii Kazimiery (1867–1923, córki Gustawa Gebethnera, księgarza i wydawcy, współwłaściciela firmy Gebethner i Wolff). Miała starszą siostrę Jadwigę (zameżną Sapińską, zm. 1971, instruktorkę skautową, w 1916 r. członkinię Komisji Zjazdowej Organizacji Skautowych, a w l. 1917–1918 Komendy Naczelnej ZHP) oraz młodszą Zofię (pseud. Helena, 1906–1944,

zastępczynię szefowej Podwydziału Pomoc Żołnierzowi BIP Komendy Głównej AK, poległą w powstaniu warszawskim).

W 1909 r. rozpoczęła naukę w klasie przedwstępnej ośmioklasowej Szkoły Realnej A. Wereckiej w Warszawie. W czerwcu 1919 otrzymała świadectwo dojrzałości.

W 1913 r. wstąpiła do tajnego plutonu skautek prowadzonego przez Małgorzatę Drecką, który później przekształcił się w 10 Warszawską Drużynę Harcerską im. ks. J. Sułkowskiego. Drużynę tę (należącą do Związku Skautek Polskich) prowadziła w l. 1915–1918 jej starsza siostra Jadwiga. W. Prażmowska była przyboczną tej drużyny (1918–1921), a następnie także jej drużynową (1922–1925). Regularnie pisała do kilku czasopism: „Harcera”, „Ogniska” i „Harc mistrza” – w l. 1919 i 1921 opublikowała w nich kilkanaście artykułów, głównie metodycznych i z dziedziny przyrodoznawstwa. Została członkinią Pogotowia Harcerek utworzonego 9 XI 1918 i do pocz. 1919 r. prowadziła Wydz. Gospody dla Żołnierzy-Harcerzy. W maju 1919 współorganizowała wystawę harcerstwa warszawskiego i razem z Adolfem Zbigniewem Heidrichem redagowała „Koszalki Opalki Wystawowe. Dodatek Nadzwyczajny Połączonych Redakcji «Dwudziestki» i «Nie Może Być»” (ukazało się siedem powielanych numerów).

W 1919 r. została skierowana do pracy w ramach przygotowań do plebiscytu na Śląsku Cieszyńskim. Do czerwca 1920 r. przebywała „na kondycji na wsi”, a następnie pracowała w Cieszynie jako sanitariuszka w szpitalu wojskowej załogi miasta (25 VI–27 X 1920) i jako nauczycielka przyrody w Seminarium Nauczycielskim. Na pocz. 1920 r. utworzyła w Gimnazjum Polskim w Cieszynie 1 Drużynę Harcerską Żeńską im. E. Plater, do której należały uczennice Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego i Szkoły Handlowej. Od kwietnia 1920 do lutego 1921

była komendantką Drużyn Żeńskich Komendy Harcerstwa Cieszyńskiego. Z dn. 24 II 1921 została mianowana przodownicą. W l. 1921–1922 była przyboczną naczelniczki, kierowniczką Działu Organizacyjnego i członkinią prezydium GKŻ.

W 1921 r. wzięła udział w I Konferencji Instruktorskiej kierowniczek pracy żeńskiej w Krakowie, a następnie zgodnie z uchwałami tej konferencji opracowała gawędy z dziedziny krajoznawstwa i obozownictwa, które stały się fundamentem żeńskiego obozownictwa harcerskiego. Zredagowała jednodniówkę *Wykładnik konferencji. W poszukiwaniu nowych dróg czyli Indianizm w harcerstwie* (Kr. 1921). Publikowała na tematy krajoznawstwa i harciców w pracach zbiorowych: *Obozy harcerskie. Krajoznawstwo w harcerstwie* (W. 1921), *Harcerstwo*, cz. 1, pod red. S. Sedlaczka (W. 1922) i na łamach czasopism harcerskich.

W ramach Wydz. Organizacyjnego GKŻ prowadziła Ref. Kolonii i Obozów (1921–1922). Latem 1922 była w komendzie pierwszego obozu-kursu drużynowych Wileńskiej Chor. Żeńskiej w Żyżnie. Z dn. 6 XII 1922 została mianowana podharc mistrzynią (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. stopień ten był równoważny ze stopniem harcmistrzyni). Była członkinią Komendy Warszawskiej Chor. Żeńskiej (1922–1923), NRH (1924–1926) oraz Naczelnictwa ZHP (1924–1925). W czasie XVIII Zjazdu NRH (11 IV 1924) referowała wraz ze Stanisławem Sedlaczkiem temat *Członkowie czynni i starszysza harcerska*. W 1925 r. wraz z Olgierdem Grzymałowskim kierowała Działem Starszego Harcerstwa. W 1927 r. była kierowniczką Wydz. Prasowego GKŻ, ponadto w t.r. objęła Wydz. Kształcenia Starszyszy. Była aktywna w Wydz. Programowym GKŻ.

W 1926 r. prowadziła kurs drużynowych wspólny dla Warszawskich Chor. Żeńskiej i Męskiej (jedyny taki do r. 1945). W 1928 r. była członkinią re-

dakcji czasopisma „Harcerz”. Podczas II Ogólnopolskiego Zlotu Harcerki w Rybieniu k. Wyszkowa (1928) i Zlotu Starszyny Harcerki w Kiełpinach n. Jez. Kiełpińskim k. Lidzarka (1930) była drużynową drużyny terenoznawczej.

W 1921 r. została przyjęta na Wydz. Filozoficzny UW w sekcji przyrodniczej. W r. szk. 1921/22 uczyła równoległe na zajęcia Państw. Roczego Kursu Nauczycielskiego Wych. Fiz., uzyskując świadectwo nauczycielskie. Część naukową egzaminu nauczycielskiego z nauk biologicznych zdała w 1924 r., a w 1926 r. uzyskała pełny dyplom nauczyciela szkół średnich. W l. 1922–1927 pracowała jako nauczycielka prywatna, a następnie państw. Seminarium Nauczycielskich, gdzie uczyła przyrodznawstwa. W lipcu 1927 została kierowniczką Ref. Wychowania Kobiet i Dzieci PUWFIPW. Po pobycie w Stanach Zjednoczonych na przełomie l. 1928/29 założyła w Warszawie przy ul. Bagatela wzorcowy ogród jordanowski.

Od pocz. l. 20. XX w. jej zainteresowania obejmowały szeroko pojęte zagadnienie wypoczynku. Pierwszy artykuł na ten temat opublikowała na łamach „Ogniska. Pisma Młodzieży Polskiej” w 1922 r. Była współorganizatorką i aktywną uczestniczką I Polskiego Kongresu dla spraw Wych. Fiz. i Sportu Kobiet (14–15 IV 1928). Jako członkini prezydium Kongresu wygłosiła referat pt. *Sport a charakter*. Wprowadziła do jęz. polskiego pojęcie „wczasy”.

Od lutego 1930 była wiceprezesem Polskiego Związku Gier Sportowych. Od 1932 r. wykładała w Centralnym Inst. Wych. Fiz. w Warszawie. Zainicjowała powstanie Tow. Ogrodów Jordanowskich (1932), którego przewodniczącą była do 1943 r., a także Tow. Krzewienia Kultury Fizycznej Kobiet (1934). Odok. 1932 r. była radcą MWRiOP z przydziałem do PUWFIPW. Od 1935 r. pracowała w Inst. Spraw Społecznych. W l. 30. wchodziła w skład redakcji pisma

„Zrąb. Kwartalnik Pedagogiczny”, na łamach którego propagowała wychowanie obywatelsko-państwowe. Współpracowała z Polskim Radiem, w którym wygłaszała pogadanki o sprawach rodziny (np. *Wypoczynek, sprawność, kultura*, 1939). Prowadziła wykłady z zakresu wych. fiz. na WWP (1937–1939). Działała w Zrzeszeniu Organizacji Oświatowo-Kulturalnych, prowadzącą społeczną akcję wczasów. Opublikowała *Znaczenie wych. fiz.* (W. 1928, wspólnie z Anną Lewicką) i *Wczasy ludzi miasta* (W. 1937, 1947).

W konspiracji od 1941 r. była kierowniczką komórki zaopatrzenia Gospód Żołnierskich w Podwydziale Pomoc Żołnierzowi BIP Komendy Głównej ZWZ/AK, działała też w Patronacie Opieki nad Więźniami Pawiaka. Od pocz. powstania warszawskiego była kierowniczką Gospody Żołnierskiej w „Adrii” przy ul. Moniuszki 10, gdzie zginęła 15 VIII 1944 wraz z siedmioma współpracownikami. Została pochowana na cmentarzu Powązkowskim.

W powstańczym piśmie „Warszawa Walczy” napisano: *Dotknęła nas strata ciężka i bolesna. Z szeregów Pomocy Żołnierzowi ubyla „Teresa” [...]. Pozostawiła po sobie wspomnienia wartościowego człowieka, najlepszej koleżanki i wybitnego pracownika społecznego.*

Została odznaczona Medalem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Walecznych oraz pośmiertnie awansowana do stopnia podporucznika.

W 1933 r. zawarła związek małżeński z Aleksandrem Konstantym Ivanką (1904–1976, ekonomistą i publicystą). Nie miała dzieci.

— Błażejowski W. *Postaci z dziejów*, W. 1984, s. 39–40; Muszalski E. *Ivanka Wanda (1902–1944)*, w: PSB, t. 10, Wr. 1962, s. 175–176; — Bando A. „Zrąb” – *kwartalnik pedagog.* w l. 1930–1936, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Kr. Prace Bibliotekoznawcze VIII” 1996, z. 178; *Szkoła im. Anieli Wereckiej*, red.

Z. Fronczyk-Stajewska i in., W. 1994; Zawadzka *Dzieje harcerstwa; też Harcerstwo żeńskie; — 8-klasowa Wyższa Realna Szkoła Żeńska A. Wereckiej w Warszawie. Spraw. szkolne z r. 1916–1917*, W. 1918; *Pierwsza Pryw. 8-o Klasowa Szkoła Komercyjna Żeńska A. Wereckiej. Programy wykładanych przedmiotów, Stow. Szkoły Współdzielczej*, W. 1910; Prażmowska W. *Ze wspomnień harcerskich*, w: *Harcerstwo żeńskie w ruchu niepodległościowym 1911–1920. Wspomnienia 1927–1929*, Kr. 2019; — „Warszawa Walczy” 1944, nr 46 z 25 VIII [cyt.]; „Życie Warszawy” 1945, nr 226 z 17 VIII; — Arch. UW: Prażmowska Wanda, sygn. 7409 (tymczasowe zaświadczenie o złożeniu dokumentów w UW, życiorys, zaświadczenie Ligi Akademickiej Obrony Państwa).

Marian Miszczuk

PUKOWIEC (do 1933 Pukowietz) Józef Franciszek, pseud. Chmura, Pukoc, Ryś (1904–1942), nauczyciel, harcmistrz, hufcowy Hufca Rybnik (1927–1935), komendant i komisarz Pogotowia Harcerzy Śląskiej Chorągwi Harcerzy (1939), komendant tajnej Śląskiej Chorągwi Harcerzy (1939–1942).

Urodził się 14 IX 1904 w Świętochłowicach w rodzinie Józefa (1877–1954, górnik, uczestnika trzech powstań śląskich, w l. 1919–1921 członka POW Górnego Śląska, Związku Powstańców Śląskich oraz Polskiego Związku Zachodniego) i Karoliny z d. Bortlik (1876–1961). Miał siostry Martę Marię (zamężną Frelich, 1903–1983), Walerię Emilię (zamężną Pogorzałek, 1906–1954), Łucję Wiktorię (zamężną Brzezina, 1907–1989) i Annę Rozalię (zamężną Piółka, 1911–1985, drużynową 1 Drużyny Harcerek w Chwałowicach) oraz braci Stanisława (ok. 1910–1948, więźnia obozów koncentracyjnych, zmarłego w wyniku zbrodniczych zabiegów doświadczalnych prowadzonych w obozie), Bronisława (1913–1943, magistra historii, asystenta UJ, w l. 1931–1932

drużynowego 9 Drużyny Harcerzy – DH w Chwałowicach, uczestnika kampanii wrześniowej w 1939 r., komendanta SZP/ZWZ w Mysłowicach, rozstrzelanego w KL Auschwitz) i Alojzego (1915–1945, nauczyciela, harcerza, porucznika WP, komendanta obwodu SZP w Chorzowie, żołnierza ZWZ/AK, łącznika pomiędzy Śląskiem i Warszawą, więźnia KL Neuengamme, który zginął w czasie ewakuacji obozu).

Rodzina pochodziła z wioski Bzie Zameckie (obecnie dzielnica Jastrzębia-Zdroju). Od pokoleń walczyła o polskość Śląska i przeciwstawiała się jego germanizacji za cenę szykan, a nawet śmierci. Dziad ojczysty, również Józef (1830–1881), rolnik, współpracownik i przyjaciel Karola Miarki, uczestniczył w powstaniu styczniowym, był szykanowany i skazany na ciężkie więzienie.

Wczesne dzieciństwo Pukowiec spędził w Świętochłowicach, a następnie rodzina przeprowadziła się do Chwałowic (obecnie dzielnica Rybnika). Ze względu na stan zdrowia i szykany niemieckich nauczycieli został wysłany do dziadków w wiosce Bzie, gdzie w 1918 r. ukończył szkołę powsz. W l. 1920–1921, w okresie plebiscytu i powstań śląskich, jako gońiec oraz kolporter prasy i ulotek wspierał działalność Polskiego Komisariatu Plebiscytowego.

W 1921 r. rozpoczął naukę w Seminarium Nauczycielskim w Wągrowcu, a po przyłączeniu Górnego Śląska do Polski przeniósł się w 1923 r. do Seminarium Nauczycielskiego w Pszczynie. Podczas nauki w seminarium zetknął się z harcerstwem. Był wątłego zdrowia, niski, miał wadę kręgosłupa, z powodu której wiele wycierpiał od rówieśników, dlatego też harcerska idea braterstwa i wzajemnej pomocy była mu szczególnie bliska. Podczas wakacji 1925 r. wziął udział w kursie zastępowych w Mszanie (obecnie pow. wodzisławski), gdzie złożył przyrzeczenie harcerskie.

PUKOWIEC JÓZEF

Po zdaniu matury w 1925 r. rozpoczął pracę zawodową w Szkole Powsz. w Baranowicach (obecnie dzielnica m. Żory), a po roku przeniósł się do Szkoły Powsz. w Chwałowicach. Zaangażował się w pracę działającej przy tej szkole 1 Męskiej DH im. T. Kościuszki i po kilku tygodniach został jej drużynowym. Niebawem stała się ona jedną z przodujących drużyn w Hufcu Męskim w Rybniku. Był charyzmatycznym przywódcą oraz zdolnym i pracowitym instruktorem. Inteligentny i wesoły, miał duże poczucie humoru. Jego metody wychowawcze, pracowitość i systematyczność dawały znakomite wyniki. Wśród stosowanych przez niego metod szczególnie miejsce zajmował śpiew. Prowadzone przez niego zespoły harcerskie wyróżniały się umiejętnościami wokalnymi, a chwałowicka drużyna miała nawet własny chór. W tym czasie Pukowiec został także przybocznym drużyny starszoharcerskiej.

Od 1 IV 1927 do 28 II 1934 i od 30 IV 1934 do 1935 r. był hufcowym Hufca Męskiego/Harcerzy w Rybniku, który pod jego kierownictwem stał się jednym z najlepszych hufców chorągwi, a na pocz. l. 30. uważany był nawet za najlepszy. Dbając o wych. fiz. harcerzy, utworzył Harcerski Klub Sportowy, którego członkowie przodowali w zawodach. Z czasem stał się znaczącą postacią w środowisku, wpływając silnie na życie lokalnej społeczności. Wakacje spędzał na obozach, kursach i wędrownkach. W lipcu 1928 był oboźnym na kursie instruktorskim w Ośrodku Harcerskim na Buczu, w sierpniu t.r. prowadził kurs zastępowych hufca w Skale n. Zbruczem. W l. 1928–1929 był drużynowym 5 DH im. Zawiszy Czarnego w Rybniku. W 1929 r. uczestniczył w III Światowym Jamboree Skautowym w Arrowe Park k. Birkenhead w Anglii, przygotowując pokazy regionalne. Angażował się również w utrwalanie polskości na Śląsku Opolskim. W zlocie hufca w Knurowie w czerwcu 1928 z jego inicja-

tyw wzięły udział dwie drużyny ZHPwN. Od tego czasu kilkakrotnie wyjeżdżał na Śląsk Opolski, aby pomóc harcerzom tej organizacji. Kiedy jesienią 1934 został wysłany, aby wesprzeć działające tam harcerstwo, władze niemieckie zorientowawszy się w celu jego przyjazdu, szybko wydalili go z Reichu.

W dn. 6–13 VII 1930 był komendantem II podobozu „Dąbrowa” w czasie Jubileuszowego Zlotu Śląskiej Chor. Męskiej na Buczu. Wkrótce potem (28 X 1930) otrzymał stopień podharcemistrza. W czerwcu 1933 za zgodą władz dokonał sprostowania pisowni nazwiska w aktach stanu cywilnego. Była to formalność, ponieważ cały czas używał nazwiska wg polskiej pisowni. W dn. 9–30 VII 1934 uczestniczył jako instruktor w obozie ZHPwN w Borkach Wielkich, pow. Oleśno. W lipcu 1935 był komisarzem harców i referentem biegu harcerskiego podobozu nr 3 na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale.

Od 14 XI 1935 do 1938 r. był kierownikiem Wydz. Programowego oraz referentem kształcenia starszoznany i kursów, a od 16 XI 1936 także kierownikiem Wydz. Kształcenia Starszoznany Komendy Śląskiej Chor. Harcerzy. Opracował program szkolenia kadry i organizował liczne kursy, m.in. coroczne kursy drużynowych w Suminie nad granicą niemiecką. Po wakacjach w 1935 r. przeprowadził się do Katowic, gdzie zamieszkał przy ul. Marcina 4 i do wybuchu wojny pracował jako nauczyciel w Szkole Powsz. nr 23 im. J. Kochanowskiego w dzielnicy Załęże. Podjął także studia w Inst. Pedagog. w Katowicach.

Otrzymał stopień harcymistrza (10 XII 1935). Był komendantem chorągwianych kursów podharcymistrzowskich w Istebnej (27 XII 1935–8 I 1936) i Brennej (2–10 I 1937). Uczestniczył w V Światowym Jamboree Skautowym w Vogelenzang w Holandii (29 VII–13 VIII 1937). Podczas zjazdu starszoharcerskiego w Błachówce

(25–26 VI 1938) przestrzegał przed nadchodzącym niebezpieczeństwem i działalnością na terenie Śląska wrogich Polsce sił, w tym możliwością infiltracji harcerstwa, oraz przedstawił zadania harcerstwa na wypadek wojny. W t.r. z trzema przyjaciółmi-harcemistrzami odbył kajakową wyprawę rzekami Wileńszczyzny, aby rozważyć i przygotować plan działania w przewidywanej sytuacji. Resztę wakacji spędził na obozach i kursach. Został przeszkolony w zakresie dywersji pozafrontowej organizowanej przez II Oddział Sztabu Głównego WP. W zachowanych aktach tej komórki określono go jako *bardzo dobrego organizatora, nieprzejednanego Polaka i wroga Niemców*. W tym czasie przygotowywał się też do egzaminów końcowych w Inst. Pedagog. w Katowicach.

W okresie 15 V–VIII 1939 pełnił funkcję zastępcy kierownika Wydz. Wych. Fiz. i Przysp. Wojsk. Śląskiej Chor. Harcerzy. W sierpniu 1939 wobec powołania do wojska komendanta Śląskiej Chor. Harcerzy i komisarza Pogotowia Harcerzy objął obie te funkcje, nie będąc objęty planem mobilizacji ze względu na stan zdrowia. Został mianowany komendantem chor. (26 VIII 1939) i od razu przystąpił do działania, prawie w ogóle nie opuszczając siedziby komendy przy ul. Francuskiej 12. W dn. 27 sierpnia zorganizował sieć łączności. Utworzył też harcerską ochotniczą służbę pomocniczą, wyznaczył kurierów i kolumny sanitarne oraz określił zadania w zakresie pomocy dla uchodźców z Rzeszy. W dn. 31 sierpnia zlikwidował archiwum komendy chor., a kartotekę personalną przesłał do komendy chor. w Kielcach.

W momencie wybuchu wojny w porozumieniu z dowództwem wojskowym utworzył ze starszych harcerzy pogotowie służby wartowniczej. Przez pierwsze dwa dni wizytował harcerskie placówki. W ostatnim rozkazie polecił zniszczyć archiwa oraz ukryć sztandary i sprzęt.

Po zajęciu Śląska przez Niemców i rozpoczęciu przez nich krwawych represji wobec polskich patriotów podjął działalność konspiracyjną. Jego mieszkanie na Zależu stało się punktem kontaktowym i miejscem tworzenia organizacji niepodległościowych. W październiku 1939 zorganizował w Katowicach pierwszą harcerską grupę konspiracyjną „Birkuty”, która zajmowała się małym sabotażem. Ustalił również zasady konspiracyjnej pracy drużyn harcerskich na Śląsku i powołał komendę tajnej Śląskiej Chor. Harcerzy, którą w połowie miesiąca podporządkował – z zachowaniem pewnej autonomii – powstającej na tym terenie Polskiej Organizacji Powstańczej – Siłom Zbrojnym Polski, jak nazywano na Śląsku Służbę Zwycięstwu Polski (SZP, później ZWZ). Równocześnie wszedł do jej sztabu okręgowego jako szef propagandy oraz organizator wydawania i kolportażu konspiracyjnej prasy. Był redaktorem podziemnego pisma „Świt” i współredaktorem pisma „Zryw” wydawanego w Chwałowicach. W Katowicach wraz z grupą harcerzy wykrał znaczną liczbę polskich książek przeznaczonych na przemiał.

Był bardzo aktywny, lecz zarazem ostrożny w swoich działaniach. Przeniósł się do mieszkania w domu nr 14 w Zadolu (obecnie ulica w dzielnicy Katowic Ligota-Panewniki), gdyż na Zależu był zbyt dobrze znany. Jednak w drugiej połowie 1940 r. gestapo rozpracowało struktury niepodległościowe na Śląsku. W rezultacie 18 XII 1940 nastąpiły masowe aresztowania członków organizacji podziemnych. Pukowiec został zatrzymany w swoim konspiracyjnym mieszkaniu. Po aresztowaniu przewieziono go na wstępne przesłuchanie do szkoły w Piotrkowicach, a następnie do KL Auschwitz, gdzie został osadzony w bloku nr 14 (po przyjeździe zaimprovizował tam wigilijny kominek). W obozie był naturalnym przywódcą i wsparciem dla innych. W połowie stycznia 1941 został przewieziony do więzie-

nia w Katowicach, następnie przenoszono go do innych więzień na terenie Śląska, a nawet do Berlina. W trakcie przesłuchań nie ujawnił konspiracyjnych tajemnic ani nie wydał żadnego współpracownika. Po długim i niezwykle brutalnym śledztwie został oskarżony o zamach stanu. Wyższy Sąd Krajowy dla Górnego Śląska w Katowicach skazał go na karę śmierci za przygotowanie zdrady państwa.

Wyrok wykonano 14 VIII 1942 poprzez ścięcie gilotyną w więzieniu w Katowicach przy ul. Mikołowskiej. Niemcy, starając się przeciwdziałać powstaniu legendy niezłomnego Ślązaka, nie wydali ciała rodzinie, lecz wywieźli je do KL Auschwitz i tam poddali kremacji.

Pukowiec został odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi (1931) i pośmiertnie Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami oraz Odznaką za Zasługi dla Hufca Rybnik.

Jego imię noszą ulice w Katowicach, Rudzie Śląskiej, Rybniku i Pawłowicach, Szkoła Podst. nr 4 na osiedlu Daszyńskiego w Pszczynie i Szkoła Podst. nr 2 w Pawłowicach, wcześniej nosiły je Gimnazjum nr 4 w Gliwicach i Gimnazjum nr 3 w Rybniku. Nazwisko Pukowca znajduje się na tablicy pamiątkowej w Szkole Podst. nr 1 w Chwałowicach i w Zakładzie Kształcenia Nauczycieli w Pszczynie. W 1982 r. jego imię przyjął Hufiec ZHP Ziemi Rybnickiej. W 2020 r. upamiętniono go tablicą na murze Aresztu Śledczego w Katowicach (od ul. M. Kopernika). J. Kret poświęcił mu obszerny szkic biograficzny w książce *Harcerze wierni do ostatka* (Kat. 1969 i nast.).

Rodziny nie założył.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcistrze*, s. 176; Przewłocki J. *Pukowiec Józef, pseud. Chmura, Pukoc (1904–1942)*, w: PSB, t. 29, Kr. 1986, s. 359–360; — Kapiszewski H. *ZHPwN. Zarys historyczny ze szczególnym uwzględnieniem l. 1933–1939*, W. 1969,

s. 78, 93, 129; Kret J. *Harcerze wierni do ostatka*, Kat. 1969, s. 5–58; Niderliński W. *Szare Szeregi na Śląsku*, w: *Z dziejów harcerstwa śląskiego. Rozwój i działalność harcerstwa na Górnym Śląsku w l. 1920–1945*, red. W. Janota, Kat. 1985, s. 193–217; tenże *W wolnej Polsce. Harcerstwo męskie w l. 1922–1939*, w: tamże, s. 79–124; Pietrzyk F. *Za Polskę... Trzy pokolenia Pukowców*, „Nowiny” 1960, nr 2, s. 4; tenże *Wspomnienie o Józefie Pukowcu*, „Nowiny” 1962, nr 47, s. 3; *Szare Szeregi*; Witkowski K. *Harcerz Śląski (o hm. Józefie Pukowcu) w 90. rocznicę urodzin śląskiego komendanta*, Kat. 1994, mps powielony; *Wszystko, co nasze. Harcerska martyrologia na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w l. II wojny światowej*, red. W. Niderliński i in., W. 1983, s. 92–93; Zürn-Zahorski Z. *Pogotowie Harcerek i Pogotowie Harcerzy we wrześniu 1939 r.*, Kr. 1999, s. 556; — „Monitor Polski” 1931, nr 260, poz. 348; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 15 z 28 X 1930*, „WU” 1930, nr 12, s. 47; *Rozkaz Naczelnika GK Harcerzy L. 3 z 15 IV 1931*, „WU” 1931, nr 4/5, s. 41; tenże *L. 7 z 17 VII 1931*, „WU” 1931, nr 7/8, s. 49; tenże *L. 7 z 12 III 1932*, „WU” 1932, nr 4, s. 53; *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 5 z 12 III 1933*, „WU” 1933, nr 4, s. 66; tenże *L. 4 z 20 III 1934*, „WU” 1934, nr 4, s. 11; tenże *L. 6 z 20 III 1935*, „WU” 1935, nr 4, s. 31; tenże *L. 19 z 14 XI 1935*, „WU” 1935, nr 12, s. 137; tenże *L. 25 z 16 XI 1936*, „WU” 1936, nr 10, s. 146; *Wykaz środowisk harcerskich na terenie Oddziału Śląskiego ZHP*, w: *Harcerstwo Śląskie 1920–1930*, Kat. 1931, s. 54; — A.T. *Józef Pukowiec (5 X 1830–7 II 1881)*, „Gość Niedzielny” 1972, nr 42, s. 8 [dot. dziadka]; *Na posterunku. Jednodniówka Rybnickiego Hufca Harcerzy*, red. Z. Ciętek, Rybnik 1939; — AP w Kat.: akta stanu cywilnego rodziny Pukowców; Kom. Hist. Chor. Śląskiej ZHP: *Rozkaz Komendy Śląskiej Chor. Harcerzy L. 2 z 28 II 1934*; tenże *L. 4 z 30 IV 1934*; tenże *L. 10 z 1 XII 1935*; tenże *L. 27 z 15 V 1939*; tenże *L. 29 z 27 VIII 1939*; *Rozkaz Komendy Podobożu III (złotowy) L. 2 z 5 V 1935*; *Spraw. Zarządu Oddziału Śląskiego ZHP za r. 1927*, zał. 1, s. 3; toż za r. 1928, zał., s. 4; *Spraw. Komendanta Chor. Harcerzy w Kat. za czas od*

1 I do 31 I 1932, s. 33; *Spraw. Komendy Śląskiej Chor. Harcerzy za r. 1937*, s. 32; *Spraw. roczne Komendanta Chor. Śląskiej za r. 1929/30, tj. za czas od 1 IX 1929 do 31 VIII 1930*; — konsultacja i inf. hm. Eugeniusza Loski oraz inf. Łukasza Stangreckiego.

Marian Uherek

R

RADNICKI Maciej Przemysław, pseud. Tropiący Ryś (1952–2009), architekt wnętrz, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie oraz Wyższej Szkoły Sztuki i Projektowania w Łodzi, harcmistrz, członek Rady i Komendy Małopolskiej Chorągwi Harcerzy Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej (2004–2009), sternik jachtowy.

Urodził się 23 VII 1952 w Krakowie w rodzinie Andrzeja (1925–1998, architekta, projektanta krak. osiedli Wrocławska i Ugorek oraz budynków wyróżnionych tytułem Mister Krakowa, podharcmistrza, drużynowego w Piwnicznej w 1945 r., później drużynowego 21 Krak. Drużyny Harcerzy – KDH, w l. 1947–1948 przybocznego hufca, w l. 1948–1949 zastępcy hufcowego II Hufca Harcerzy Kraków-Wschód, w l. 1957–1958 instruktora Komendy Hufca Kraków-Zwierzyniec; projektanta stancji harcerskiej „Bene” Szczepu „Szarej Siódemki” na polanie Jaworzyna Obidowska w Gorcach i wystroju harcówki „Gawra” 7 KDH przy Zakładach Przemysłu Tytoniowego w Krakowie, ul. Dolnych Młynów 8) i Ireny z d. Huza (1923–1998, architektki). Był wnukiem Zygmunta Radnickiego (1894–1969, pochodzącego z Czortkowa artysty malarza, profesora, a w l. 1950–1951 rektora

ASP w Krakowie), prawnikiem Zygmunta Radnickiego (1848–1927, oficera armii austro-węgierskiej) i Marii Anny van Gember (1858–1920, pisarki niemieckiej pochodzenia holenderskiego, pianistki i akwarelistki); siostrzeńcem kapitana żeglugi wielkiej Andrzeja Huzy (1925–2010, współtwórcy i komendanta Liceum Morskiego w Szczecinie). Miał siostrę Marię (zamężną Radnicką-Łukasik, ur. 1956, kreślarkę map geodezyjnych).

Ukończył Szkołę Podst. nr 6 im. J. Kochanowskiego (1967) i II LO im. kr. Jana Sobieskiego (1971). W l. 1971–1976 studiował na Wydz. Architektury Wnętrz ASP w Krakowie, uzyskując tytuł magistra. W 1981 r. ukończył dwuletnie podplomowe Studium Architektury Sakralnej w Inst. Liturgicznym Papieskiego Wydz. Teologicznego w Krakowie. Od 1976 do 2000 r. pracował jako nauczyciel wystawiennictwa i kompozycji w Państw. Liceum Sztuk Plastycznych (PLSP) w Krakowie, a od 1986 r. w Katedrze Projektowania Wystaw na Wydz. Architektury Wnętrz ASP, uzyskując w 1995 r. kwalifikacje I st. Zarówno w liceum, jak i na uczelni wniósł wkład w opracowanie programów nauczania (m.in. w 1991 r. opracował dla PLSP autorski program „Pracownia projektowania przestrzennego”). W 1990 r. odbył staż projektowy w Kuwejcie. W 2000 r. uzyskał kwalifikacje II st. (habilitację) w zakresie sztuk plastycznych na Wydz. Architektury Wnętrz ASP w Krakowie. W t.r. rozpoczął pracę jako profesor nadzwyczajny w Wyższej Szkole Sztuki i Projektowania w Łodzi, gdzie prowadził Pracownię Architektury Okolicznościowej i Wystawowej, a w 2005 r. objął kierownictwo Katedry Projektowania Wystaw na Wydz. Architektury Wnętrz z tytułem profesora ASP. Równocześnie prowadził wykłady z projektowania wnętrz architektury sakralnej w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i w Polit. Krak. Jako przewodniczący Rady Muzeum zaangażował

się w tworzenie Muz. ASP w Krakowie, dla którego zaprojektował adaptację pomieszczeń i ekspozycję stałą.

Zajmował się architekturą wnętrz, wystawiennictwem, grafiką użytkową, projektowaniem mebli, rzeźbą i malarstwem. Jego dorobek obejmuje kilkadziesiąt realizacji w dziedzinie projektowania wystaw oraz wnętrz sakralnych i mieszkalnych. Zajmował się także rysunkiem i projektował drobne formy graficzne (m.in. w 1976 r. zaprojektował wzorowaną na odznace skautów austriackich Honorową Odznakę Szczepu „Szarej Siódemki” oraz wykonał szereg innych projektów plaketek, stempli itp.). Tworzył koncepcje nawiązujące do wielkich tradycji średniowiecznych i kulturowych oby- czajów Polski.

Na szczególną uwagę zasługują projekty wnętrz kaplicy domowej w pałacu biskupim w Tarnowie i kaplicy w Prądniku Korzkiewskim, projekty zrealizowane w Krakowie, np. Grobu Pańskiego w kościele oo. Pijarów i ołtarzy plenerowych budowanych z okazji święta Bożego Ciała w l. 1987–1990, a przy harcerskim kościele św. Idziego także w 2005 r. Wiele projektów i realizacji wykonał we współpracy z Małgorzatą Schubert-Radnicką, m.in. pomnik „Tym, którzy nie powrócili z morza” na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie (1989), projekt i realizacja kaplicy parafialnej we Lwowie (1993–1995), projekt ekspozycji stałej na Zamku w Pieskowej Skale pt. „Europejskie style i mody w sztuce” (1995–2005), projekt prezbiterium kościoła w Wiedniu (2005), stałe ekspozycje „Pradzieje Małopolski” w Muz. Archeologicznym w Krakowie (2001–2005), „Sztuka dawnej Polski” i „Kraków na wyciągnięcie ręki” w Pałacu bpa Erazma Ciołka – oddziale Muz. Narodowego w Krakowie (2007–2010) oraz w Muz. Żup Krakowskich – w komorze Russeger 5 w Kopalni Soli w Wieliczce, coroczne aranżacje wystaw „Dyplom” w krak. ASP, projekty i realizacje wy-

staw w Międzyn. Centrum Kultury w Krakowie („Czarna maska Krzysztofa Pendereckiego”, „Egon Schiele”, „Mistrzowie światła – impresjoniści amerykańscy”, „Dusan Jurkovic” i in.), aranżacja wystawy „Marc Chagall – obrazy biblijne” w Muz. Archidiecezjalnym w Krakowie (2000) oraz „Czterej mistrzowie i ich pracownie. Malarstwo i rysunek w zbiorach ASP” (2007/08). W Muz. AK w Krakowie przygotował koncepcję wystawową oraz wystawę „Stawiliśmy opór... Antykomunistyczne organizacje młodzieżowe w Małopolsce w l. 1944–1956”, poświęconą m.in. drugiej konspiracji harcerskiej (2008).

W czasie nauki w Szkole Podst. nr 6 wstąpił do 7 KDH im. hm. Tadeusza Boya. Był w niej zastępowym zastępy „Rysie” i od 1969 r. honorowym członkiem poczty sztandarowego. Stopień przewodnika otrzymał 22 VII 1969. Zainicjował powstanie 7 KDH im. hm. T. Boya „Czata Wodna”, był w niej plutonowym ds. wykształcenia, a w l. 1972–1973 drużynowym. Czynn timer uczestniczył w budowie stancj harcerskiej 7 KDH „Bene” na Jaworzynie Obidowskiej. Z dn. 1 IX 1973 otrzymał stopień podharcemistrza. Uczestniczył w Morskiej Akcji Szkoleniowej w Centrum Wychowania Morskiego i Wodnego GK ZHP w Gdyni (1972), w rejsie „Finlandia’75” po wielkich jeziorach Finlandii i w rejsie „Nevnen’76” jachtem „Odkrywca” do brzegów Anglii na grób bohatera drużyny kpt. Mamerta Stankiewicza.

W l. 1976–1978 był drużynowym złożonej z dwóch plutonów 7 Krak. Wodnej Drużyny Harcerzy im. kpt. M. Stankiewicza. Pełnił też funkcję zastępcy komendanta Szczepu „Szarej Siódemki” ds. pionu młodzieży starszej. W dn. 24 IX 1977 otrzymał stopień harcmistrza. W 1988 r., w okresie obchodów 400-lecia I LO w Krakowie, zaprojektował oprawę tablicy upamiętniającej powstanie w Krakowie w 1910 r. pierwszego zastępy skautowego.

W następnych latach był instruktorem Małopolskiej Chor. Harcerzy ZHR, członkiem założycielem Kregu Harcmistrzów ZHR (2002), członkiem Komisji Instruktorskiej (2004–2009) i Rady Małopolskiej Chor. Harcerzy (2004–2009) jako inicjator i retman Sztredy Małopolskiej Mazsoperii Żeglarskiej „Namorzyń”. Był też członkiem Komendy Chor. Harcerzy ZHR (2004–2009) i Kapituły Harcerza Rzeczypospolitej. Został delegatem na IX Zjazd ZHR (2006). W 2007 r. wziął udział w Konferencji Harcmistrzowskiej ZHR w Poznaniu.

W 2000 r. był komendantem żeglarskiego obozu wędrownego Szczepu „Szarej Siódemki” po jez. Jeziorak, a w roku nast. uczestniczył jako oficer w harcerskim rejsie „West” po Bałtyku na jachcie „Wodnik II”. Kontynuując pracę w Szczepie „Szarej Siódemki”, w 2004 r. był komendantem kursu na patent żeglarza w HOM w Pucku, a w r. 2005 – komendantem obozu żeglarskiego na Mazurach. W wydawnictwie jubileuszowym Szczepu „Szarej Siódemki” nazwano go niestrudżonym krzewicielem idei wodniactwa w tym środowisku.

Był członkiem Związku Polskich Artystów Plastyków, a w l. 1980–1992 czynnym członkiem NSZZ „Solidarność”. Od 1975 r. był przewodnikiem turystyki górskiej PTTK na Beskid Zachodni.

Zmarł 9 II 2009. Został pochowany na cmentarzu w Tyńcu. W związku z jego śmiercią w Małopolskiej Chor. Harcerki ZHR i Małopolskiej Chor. Harcerzy ZHR została ogłoszona trzymiesięczna żałoba. W październiku 2010 w Galerii PWST w Krakowie miała miejsce pośmiertna wystawa jego prac. „Maciek Radnicki 1952–2009”. GK Harcerzy ZHR zadedykowała mu *Regulamin sprawności harcerzy i wędrowników ZHR* (W. 2010), do powstania którego się przyznał, opracowując sprawności wodniackie. W 2004 r. otrzymał Nagrodę Prezydenta RP jako pedagog i promotor

w konkursie na najlepszy dyplom ukończenia studiów w zakresie sztuk pięknych i projektowych. Został wyróżniony Honorową Odznaką Szczepu „Szarej Siódemki”.

W 1979 r. zawarł związek małżeński z Małgorzatą Szubert (ur. 1952, architektką wnętrz i scenografką, harcerką Szczepu „Wagabundów”). Miał córkę Katarzynę (ur. 1983, doktor archeologii, ceramologa, w l. 2001–2004 drużynową 7 KDW im. hm. J. Orłowicz) i syna Adama (ur. 1990, wokalistę-barytona, absolwenta Akademii Muzycznej, harcerza Szczepu „Słowiki” ZHR im. K. Szymanowskiego).

— *Kilka słów o największym w historii 7 Krak. Wodnej Drużyny Harcerzy wyczynie żeglarskim – wyprawie „Neven-76” czyli rejsie do Anglii*, w: *60 lat „Szarej Siódemki” 1917–1977*, [Kr. 1977]; *Kronika Okregu Małopolskiego ZHR. R. 2004*, oprac. W. Hausner, U. Kret, „*Krak. Rocznik Historii Harcerstwa*” 2005, t. 1, s. 233–234, 240, 245–246, *R. 2005*, oprac. ciż, tamże 2006, t. 2, s. 232; *R. 2006*, oprac. U. Kret, tamże 2007, t. 3, s. 219–220, *R. 2007*, oprac. taż, tamże 2008, t. 4, s. 210, *R. 2008*, oprac. taż, tamże 2009, t. 5, s. 177, 184; *R. 2009*, oprac. taż, tamże 2010, t. 6, s. 185; Radnicka K. *Maciej Radnicki (1952–2009), drużynowy 7 KWDH im. kpt. M. Stankiewicza w l. 1976–1978*, w: *Szczep „Szarej Siódemki”. Opowieści na stulecie*, red. A. Staniewska i in., Kr. 2017, s. 183–190; Radnicki M. „*Bene*” *znaczy dobrze*, w: tamże, s. 409–412; *Regulamin sprawności harcerzy i wędrowników ZHR*, W. 2009, s. 1 i 8; *Siódemkarski komunikat statystyczny*, w: *60 lat „Szarej Siódemki”. 1917–1977*, [Kr. 1977]; Słomiński M. *Cmentarz Centralny w Szczecinie*, Sz. 2005, s. 142–144; *Szczep „Szarej Siódemki”. Opowieści na stulecie*, red. A. Staniewska i in., Kr. 2017, s. 38, 42, 63–66, 68, 79, 120–121, 124–125, 155, 407, 254, 256, 324, 327–332, 337, 382, 385–387, 389, 397, 403–404, 455, 502, 508–509, 514, 524, 528; Wojtycza J. *Wspomnienie o Maćku Radnickim (1952–2009)*, „*Czuj Duch*” 2009, nr 9, s. 6–8; — *Obwieszczenie Przewodniczącej*

go Rady Wyższego Szkolnictwa Artystycznego z dn. 10 V 2001 w sprawie wykazu osób, które uzyskały od 1 I do 31 XII 2000 kwalifikacje II st. w zakresie sztuki i dyscyplin artystycznych [online] <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/wykaz-osob-ktore-uzyskaly-od-1-stycznia-do-31-grudnia-2000-r-33695543> [dostęp 12 IX 2023]; — [nekrologi] „Dziennik Polski” z 11, 12 i 13 II 2009; — Arch. Kom. Hist. Chor. Krak. ZHP: Rozkazy komendanta chor. z l. 1973, 1976–1977; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: ankieta instruktorska M. Radnickiego, Hołań W. *Historia wodniactwa w szczepie „Szara 7”*, wydruk komp., Międzobrodzki J. *Historia wodniactwa w szczepie „Szara 7” w l. 1969–79*, wydruk komp.; — inf. żony M. Szubert-Radnickiej.

Janusz Wojtycza

RĄCZKOWSKI Stanisław Józef, pseud. Stach, Stanisław Remieszko, Zdzisław Dembiński (1912–2006), ekonomista, profesor doktor habilitowany, podharcemistrz, komendant (1939–1940) i wizytator (1940–1941) Chorągwi Krakowskiej Szarych Szeregów, krypt. „Ul Smok”.

Urodził się 26 X 1912 w Krakowie w rodzinie Józefa (1885–1951, literata, działacza ruchu ludowego, posła na Sejm, redaktora tyg. „Piast”) i Joanny Kulczyńskiej (1888–1957). Był wnukiem Władysława Kulczyńskiego (1854–1919, profesora i doktora *honoris causa* UJ, zoologa, arachnologa i taternika) oraz siostrzeńcem Stanisława Leona Kulczyńskiego (1895–1975, profesora botaniki i rektora UJK, rektora połączonych uniwersytetu i politechniki we Wrocławiu, polityka). Miał siostrę Hannę (ur. 1915, ekonomistkę, urzędniczkę).

W 1922 r. rozpoczął naukę w II Gimnazjum Męskim im. św. Jacka w Krakowie. W roku nast. przeniósł się z rodzicami do Poznania, gdzie w 1930 r. zdał maturę w Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny. W 1924 r. wstąpił do dzia-

łającej przy tym gimnazjum 15 Poznańskiej Drużyny Harcerzy im. R. Traugutta, w której był zastępowym i przybocznym. W 1929 r. uczestniczył w III Światowym Jamboree Skautowym w Arrove Park w Wielkiej Brytanii. Od 1930 r. studiował na Uniw. Pozn., uzyskując w 1934 r. tytuł magistra prawa, a w roku nast. także tytuł magistra nauk ekonomiczno-politycznych. W czasie studiów nadal działał w harcerstwie – od 1930 r. w Akademickim Kole Harcerskim im. H. Święcickiego, w którym był wiceprezesem, a w l. 1934–1935 – prezesem. Jako delegat koła wziął udział w XIV Walnym Zjeździe ZHP w Wilnie (11–12 V 1934). Uczestniczył w IV Światowym Jamboree Skautowym w Gödöllő (1933) i Zlocie Starszych Harcerzy w Żabiem (1934). Stopień podharcemistrza otrzymał 15 I 1936. Był redaktorem wydawanego w Poznaniu pisma „Czuj Duch” (1934–1935), a w czasie Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale – redaktorem „Wieści Złotowych” (1935).

Już w czasie studiów pracował w Zarządzie Miejskim w Poznaniu, a potem w administracji Uniw. Pozn. Jesienią 1935 podjął pracę w banku Polska Kasa Opieki S.A. w Warszawie, a w lipcu nast. roku został wysłany do oddziału tego banku w Paryżu. Pracując, odbywał równocześnie studia z zakresu ekonomii na Uniw. Paryskim. Pełnił także funkcję opiekuna drużyny harcerskiej w Le Bourget. Na pocz. 1938 r. wrócił do Poznania, a w lipcu nast. roku opublikował rozprawę z zakresu ekonomii pt. *Teoria pieniądza J. M. Keynesa*. W połowie sierpnia 1939 wrócił do pracy w banku w Warszawie.

W dn. 7 IX 1939 na rozkaz radiowy wyruszył na wschód. Na pocz. listopada wrócił do Poznania. Po wysiedleniu udał się do Krakowa, gdzie 15 XI 1939 jako osoba mało znana w tym mieście w czasie tajnej narady instruktorów krak. został wybrany na komendanta nowo

powołanej konspiracyjnej chor. Dopiero w styczniu 1940 został zatwierdzony na tej funkcji przez przybyłego do Krakowa naczelnika Szarych Szeregów hm. Floria Marciniaka, zaskoczonego postępami prac organizacyjnych tutejszej komendy. Dn. 28 VI 1940 otrzymał wezwanie do stawienia się w siedzibie gestapo. W tej sytuacji po przekazaniu kierowania chor. następcy wyjechał do Warszawy, gdzie otrzymał do realizacji zadania w GK Szarych Szeregów. W końcu października t.r. wrócił do Krakowa i podjął pracę jako lustrator w Spółdzielni „Społem”, będąc równocześnie wizytatorem Chor. Krak. z ramienia GK Szarych Szeregów (lipiec 1940 – lipiec 1941).

W kwietniu 1941 po otrzymaniu ostrzeżenia wyjechał do Rzeszowa i lustrował spółdzielnie w pow. kolbuszowskim. Po raz kolejny ostrzeżony i zdekonspirowany w Krakowie, wyjechał ponownie do Warszawy. Otrzymał polecenie ukrywania się przez trzy miesiące na wsi. Po tym czasie wrócił i od września t.r. pod fałszywym nazwiskiem został zatrudniony w „Społem” jako lustrator w Biłgoraju, a po pół roku w Warszawie. Utrzymywał kontakt z F. Marciniakiem i po jego aresztowaniu był członkiem komisji, która 12 V 1943 powierzyła funkcję naczelnika Szarych Szeregów hm. Stanisławowi Broniewskiemu, pseud. Orsza. Wykładał ekonomię na podziemnych Uniw. Ziemi Zachodnich i Akademii Nauk Politycznych. Brał udział w pracach Departamentu Skarbu Delegatury Rządu. Dn. 11 VII 1944 wyjechał na urlop do Krakowa, skąd nie udało mu się wrócić przed wybuchem powstania warszawskiego.

W 1945 r. jego praca z 1939 r. została uznana za podstawę nadania mu na UJ stopnia doktora. W tym samym czasie został wykładowcą zagadnień z zakresu spółdzielczości w Szkole Głównej Handlowej (SGH), a wkrótce także na UŁ. W l. 1945–1946 był zastępcą profesora w katedrze polityki ekonomicznej

na Uniw. Pozn. Od 1948 r. prowadził w SGH wykłady z zakresu teorii pieniądza i organizacji międzyn. Po zmianie nazwy szkoły na SGPiS zorganizował w niej Katedrę Obiegu Pieniężnego, którą kierował do 1957 r. W 1955 został mianowany docentem. W r. akad. 1956/57 piastował stanowisko dziekana Wydz. Finansów i Statystyki SGPiS. W październiku 1963 wrócił na stanowisko kierownika katedry. W 1972 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1977 r. – profesora zwyczajnego nauk ekonomicznych. W 1983 r. przeszedł na emeryturę.

Równocześnie pracował w instytucjach bankowych i administracji gospodarczej. W lutym 1945 został powołany na stanowisko sekretarza generalnego Związku Rewizyjnego Spółdzielni RP i prowadził akcje organizowania spółdzielni na terenie całej Polski. W l. 1945–1948 był wicedyrektorem departamentu organizacji gospodarki w Centralnym Urzędzie Planowania, a w l. 1948–1957 naczelnikiem Wydz. Bilansu Płatniczego w NBP. W lutym 1957 wyjechał na rokowania kredytowe do Stanów Zjednoczonych. W l. 1957–1963 był radcą finansowym Ambasady PRL w Waszyngtonie, w l. 1963–1970 dyrektorem Zakładu Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, a w l. 1970–1983 doradcą przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów.

Przez wiele lat reprezentował Polskę w stosunkach z międzyn. organizacjami finansowymi oraz na forum ONZ. Brał udział w pracach międzyn. zespołów badawczych i doradczych. Od 1947 r. był członkiem Komitetu Zgromadzenia Ogólnego ONZ ds. pomocy po zakończeniu dostaw UNRRA, od jesieni t.r. przewodniczącym delegacji polskiej na Konferencję w sprawie handlu i zatrudnienia w Hawanie. W 1957 r. był członkiem delegacji polskiej na II sesję Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Wielokrotnie brał udział w pracach Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ w Genewie. W 1964 r. był

wiceprzewodniczącym delegacji polskiej na Konferencję ONZ w sprawie Handlu i Rozwoju (UNCTAD). W l. 1962–1997 był kolejno członkiem trzech różnych Komitetów Finansowych ONZ, wybieranym przez Zgromadzenie Ogólne.

W 1946 r. był współzałożycielem Polskiego Tow. Ekonomicznego, w którym pełnił szereg funkcji, m.in. członka Rady Naukowej. Był też członkiem Komitetu Głównego Olimpiady Wiedzy Ekonomicznej. Od 1964 r. należał do Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN i w l. 1990–1992 był jego przewodniczącym. Od r. 1992 z ramienia tego Komitetu organizował corocznie międzyn. konferencje naukowe. W l. 1991–1998 był wiceprzewodniczącym Rady Naukowej przy prezese NBP, a od 1992 r. – członkiem Rady Nadzorczej Tow. Funduszy Powierniczych „Pionier”.

Był wybitnym specjalistą w zakresie międzyn. stosunków finansowych. Ogłosił drukiem wiele prac z zakresu ekonomii i finansów, głównie na temat światowej sytuacji płatniczej i międzyn. systemu finansowego. Nie należał do żadnej partii politycznej. Po wojnie nie podjął już działalności w harcerstwie.

Zmarł 19 V 2006 w Warszawie. Został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

Został odznaczony Krzyżem Komandorskim i Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Krzyżem AK. Otrzymał tytuł doktora *honoris causa* Szkoły Głównej Handlowej (1992) i AE w Poznaniu (1993). Był honorowym przewodniczącym Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN.

W lipcu 1939 zawarł związek małżeński z Wiesławą Marią Wójcik (1913–1998, tłumaczką). Miał córkę Danutę (1940–2000, nauczycielkę matematyki i jęz. angielskiego).

— Mischuk M. *Bibl. prasy harcerskiej 1911–1939*, W. 2020; *Stanisław Rączkowski*, w: *Nauka Polska, Ośrodek Przetwarzania In-*

formacji – Państw. Inst. Badawczy [online] <https://nauka-polska.pl/#/profile/scientist?id=64115&k=9b87fy> [dostęp 22 IX 2020]; Stankiewicz W. *Rączkowski Józef (1885–1951)*, w: *PSB*, t. 30, Wr. 1987, s. 684–687 [dot. ojca]; — Gawel T. *Komendanci Krak. Chor. Szarych Szeregów, w: Epitafium dla czterdziestu. Pięćdziesiąta rocznica egzekucji przy ul. Botanicznej w Krakowie*, red. Z. Bator i in., Kr. 1994, s. 15–16; tenże *Pokłosie „Pamiętnej daty”*, Kr. 1995, s. 8–12; Leonhard *Kalendarium*; Miłobędzki P. *Harcerze w okupowanym Krakowie*, Kr. 2005; *Porębski Krakowskie; Prof. Stanisław Rączkowski*, *Polskie Tow. Ekonomiczne* [online] https://archiwum.pte.pl/127_profesor_stanislaw_raczkowski.html, [dostęp 22 IX 2020]; *Szare Szeregi; — Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 19 z 12 XII 1934*, „WU” 1935, nr 1, s. 3; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 1 z 15 I 1936*, „WU” 1936, nr 2, s. 15; — inskrypcje nagrobne.

Janusz Wojtycza

RODOWICZ Jan, pseud. Anoda (1923–1949), podharcmistrz, porucznik, żołnierz Armii Krajowej i Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj, harcerz Szarych Szeregów.

Urodził się 7 III 1923 w Warszawie w rodzinie Kazimierza (1885–1951, inżyniera budownictwa wodnego, profesora Polit. Warsz.) i Zofii z d. Bortnowskiej (1895–1990, siostry gen. Władysława Bortnowskiego). Jego obydwaj dziadkowie walczyli w powstaniu styczniowym. Miał starszego brata Zygmunta (1916–1944, podporucznika WP, uczestnika wojny obronnej w 1939 r., odnanzonego Krzyżem Walecznych, żołnierza AK, poległego w powstaniu warszawskim).

W l. 1931–1935 uczęszczał w Warszawie do Pryw. Szkoły Powsz. Tow. Szkoły Ziemi Maz., a później do Państw. Gimnazjum i Liceum im. Stefana Batorego, w którym w czerwcu 1939 zdał tzw. małą maturę. Pod koniec t.r. zaczął naukę na tajnych kompletach prowadzonych

przez nauczycieli, którzy przed wojną pracowali w jego macierzystej szkole. W czerwcu 1941 zdał konspiracyjną maturę i rozpoczął naukę na pryw. Kursie Budowy Maszyn i Elektrotechniki. Po jego ukończeniu w 1942 r. został słuchaczem Wydz. Teletechnicznego w Państw. Szkole Elektrycznej, którą ukończył w 1943 r., uzyskując tytuł teletechnika. Jeszcze przed maturą rozpoczął pracę w warsztacie elektrotechnicznym inż. Tadeusza Czarneckiego, a następnie do czerwca 1944 pracował w Zakładach Radiowych Philipsa.

Jako uczeń szkoły powsz. należał do 21 WDH im. I. Prądzyńskiego, a gdy podjął naukę w gimnazjum, wstąpił do 23 WDH im. Bolesława Chrobrego, tzw. „Pomarańczarni”, do której należeli m.in. bohaterowie książki *Kamienie na szaniec*; w sierpniu 1939 był w niej zastępowym. W styczniu 1940 rozpoczął działalność konspiracyjną. Początkowo były to spotkania samokształceniowe, a po powołaniu przez Aleksandra Kamińskiego Organizacji Małego Sabotażu „Wawer” razem z dawnymi harcerzami 23 WDH włączył się w jej działania. Uchodził za jednego z najzuchwalszych konspiratorów „Wawra”, którzy podejmowali akcje mające na celu utrudnianie życia okupantowi i podtrzymywanie na duchu polskiego społeczeństwa (m.in. wybijali szyby wystawowe fotografom zamieszczającym zdjęcia niemieckich oficerów, przeprowadzali akcje gazowania kin wyświetlających niemieckie filmy propagandowe, rysowali na murach antyhitlerowskie symbole i pisali patriotyczne hasła oraz zrywali hitlerowskie flagi).

Na pocz. 1942 r. włączył się w prace 80 WDH i wraz z wywodzącą się z niej grupą harcerzy wszedł w skład Warszawskich Grup Szturmowych Szarych Szeregów. Należał do drużyny MG 300 w Hufcu Mokotów Górny. Od lipca do grudnia 1942 uczestniczył w II turnusie Zastępczego Kursu Szkoły Podchorążych Re-

zerwy Piechoty AK „Agricola”, po którym uzyskał stopień plutonowego podchorążego. Ukończył też kursy wyszkolenia bojowego i wielkiej dywersji, m.in. dotyczące materiałów wybuchowych, terenoznawstwa i taktyki. Ich uczestnicy odbywali również ćwiczenia w terenie.

W dn. 26 III 1943 po raz pierwszy wziął udział w działaniu z bronią w rękę – uczestniczył w akcji pod Arsenalem (krypt. Meksyk II), przeprowadzonej w celu odbicia z rąk Niemców Jana Bytnara, pseud. Rudy. Dowodził czteroosobową sekcją, która zaatakowała więźniarkę butelkami z benzyną, doprowadzając do zatrzymania samochodu. Ponadto w czasie odwrotu ul. Długą w ostatniej chwili zastrzelił Niemca mierzącego w głowę rannego uczestnika akcji Macieja Aleksiego Dawidowskiego, pseud. Alek. Po akcji pod Arsenalem 3 V 1943 został odznaczony Krzyżem Walecznych *za wyróżniającą się służbę żołnierską w szeregach wojska w konspiracji*.

W nocy z 20 na 21 V 1943 wziął udział w akcji pod Celestynowem, mającej na celu odbicie więźniów przewożonych pociągiem z Lublina do KL Auschwitz, a 27 V 1943 – w zakończonej sukcesem akcji zdobycia i wywiezienia z fabryki na Targówku trzech ton chloranu potasu (substancji niezbędnej do produkcji materiałów wybuchowych). W dn. 20 sierpnia t.r. uczestniczył w zlikwidowaniu posterunku Grenzschutzu w miejscowości Sieczychy (w tej akcji zginął Tadeusz Zawadzki, pseud. Zośka).

W utworzonym 1 IX 1943 Batalionie AK „Zośka” został zastępcą dowódcy II plutonu w I kompani „Felek”. Już dwa dni później dowodził jednym z patroli, które w ramach akcji „Szosy” atakowały niemieckie samochody na trasach wylotowych z Warszawy, a 26 września uczestniczył w jednej z największych akcji batalionu „Zośka”, podczas której zaatakowano niemieckie posterunki w Wilanowie. Z kolei w nocy z 23 na

24 X 1943 pełnił funkcję zastępcy dowódcy podczas wykolejenia i ostrzelania pod Pogorzela pociągu wiozącego na urlop do Rzeszy niemieckich żołnierzy z frontu wschodniego. W listopadzie 1943 został awansowany do stopnia sierżanta podchorążego. W t.r. uczestniczył także w konspiracyjnym montażu 100 odbiorników radiowych – była to akcja przeprowadzana przez komórkę AK Radio przy Zakładach Radiowych Philipsa, w których pracował.

Od końca stycznia do marca 1944 pełnił obowiązki dowódcy II plutonu kompanii „Rudy”. W kwietniu t.r. po raz pierwszy powierzono mu samodzielne dowodzenie działaniem dywersyjnym, polegającym na wysadzeniu przepustu kolejowego na trasie Rzeszów-Przeworsk (akcja Rogoźno). Atak nastąpił w takim momencie, że dodatkowo zostały uszkodzone dwa pociągi jadące z przeciwnych kierunków. Za sprawne i skuteczne przeprowadzenie tej akcji został odznaczony Krzyżem Walecznych po raz drugi.

Od 22 V do 25 VII 1944 był instruktorem w czasie szkolenia bojowego żołnierzy batalionu „Zośka”, zorganizowanego w warunkach polowych w rejonie Puszczy Białej k. Wyszkowa. Prowadził tam intensywne szkolenie wojskowe, musztrę, wykłady z terenoznawstwa, nauki o broni i organizacji armii. Rozkazem naczelnika Szarych Szeregów z 1 VIII 1944 został mianowany podharcemistrzem.

W powstaniu warszawskim walczył w Zgrupowaniu „Radosław” jako zastępca dowódcy plutonu „Felek” kompanii „Rudy” Batalionu AK „Zośka”. W dn. 2 sierpnia uczestniczył ze swoim plutonem w zdobyciu dwóch niemieckich czołgów typu „Pantera” oraz zajęciu budynku szkoły powsz. przy ul. Spokojnej 13 na Woli, a następnie walczył w rejonie cmentarzy na Powązkach. W czasie walk na Woli został ciężko ranny (9 lub 10 sierpnia). Przewieziono go do Szpitala Jana Bożego przy ul. Bonifraterskiej 12 na Starym Mieście,

a następnie do szpitala przy ul. Miodowej 23. Za walki na Woli został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari oraz awansowany do stopnia podporucznika.

Podczas ewakuacji Starówki (30 lub 31 sierpnia) razem z grupą łżej rannych przeszedł kanałami do Śródmieścia, gdzie został umieszczony w szpitalu powstańczym przy ul. Hożej 36. Mimo że przestrelone płuco nie zostało do końca wyleczone, 5 września wrócił do swojego oddziału. W czasie walk o utrzymanie przyczółka czerniakowskiego 15 września został ponownie ranny, tym razem w lewe ramię i łopatkę, a następnego dnia, w drodze do szpitala, znowu został zraniony w lewą rękę. W nocy z 17 na 18 września nieprzytomnego ewakuowali pontonem przez Wisłę na Pragę żołnierze 3 pp z 1 Armii WP.

Trafił do szpitala w Aninie, gdzie przeszedł skomplikowaną operację. Po długim leczeniu w szpitalu w Otwocku w styczniu 1945 dołączył do rodziny przebywającej w Milanówku. Równocześnie nawiązał także kontakt z ocalałymi żołnierzami batalionu „Zośka”. Zaangażował się w prace ekshumacyjne w Warszawie, organizując pogrzeby poległych kolegów w kwaterze batalionu „Zośka” na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach. Rozkazem Delegata Sił Zbrojnych na Kraj z 1 VI 1945 został awansowany do stopnia porucznika. W tym czasie razem z Henrykiem Kozłowskim, pseud. Kmita zorganizował oddział dyspozycyjny szefa Obszaru Centralnego Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj płk. Jana Mazurkiewicza, pseud. Radosław. Z oddziałem tym prowadził akcje propagandowe skierowane przeciwko rządowi komunistycznym, rozpoznawał urzędy bezpieczeństwa publicznego i więzienia, a także ochraniał odprawy dowództwa Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj.

Na apel płk. Mazurkiewicza 19 IX 1945 ujawnił się przed Komisją Li-

kwidacyjną, a następnie przez pewien czas pracował w kancelarii tej komisji. Troszczył się o pamięć o poległych kolegach, był inicjatorem utworzenia archiwum batalionu „Zośka”, porządkował i uzupełniał odnalezione dokumenty. Z jego inicjatywy żyjący koledzy przystąpili do spisywania swoich wspomnień i relacji (zostały one wydane pt. *Pamiętniki żołnierzy Baonu „Zośka”*, W. 1957 i nast.). A. Kamiński w posłowie do książki „*Zośka*” i „*Parasol*” napisał, że był on niezastąpionym organizatorem kontaktów autora z żołnierzami tych batalionów. Był też inicjatorem spotkań byłych żołnierzy batalionu „Zośka”, w tym wspólnych zimowisk: 1945/46 – Zakopane, 1946/47 – Szklarska Poręba, 1947/48 – Karpacz.

W październiku 1945 rozpoczął studia na Wydz. Elektrycznym Polit. Warsz. Powtórna operacja i wytrwałe ćwiczenia pozwoliły mu odzyskać pełną sprawność ręki, dzięki czemu mógł w 1947 r. zmienić kierunek i podjąć studia na Wydz. Architektury, gdzie z łatwością wykonywał prace z projektowania i rysunku, uzyskując najwyższe oceny. Posiadał duże zdolności plastyczne, szczególnie talent rysowniczy, o czym świadczą wykonywane wówczas prace.

Został aresztowany wieczorem 24 XII 1948 w mieszkaniu rodziców w Warszawie przy ul. Lwowskiej 7 przez funkcjonariuszy Min. Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) pod zarzutem działań antypaństwowych. Był przesłuchiwany przez kilkanaście dni. Brutalne śledztwo zostało przerwane 7 I 1949 jego śmiercią. Według prokuratury jej przyczyną był samobójczy skok z okna pokoju przesłuchań na IV piętrze gmachu MBP. Funkcjonariusze UB przewieźli jego ciało do zakładu pogrzebowego i polecieli pracownikom pochować go jako osobę anonimową.

Rodzice zostali powiadomieni o jego śmierci dopiero w marcu 1949. Kilka dni później pracownik zakładu pogrze-

bowego, który wielokrotnie widział go przy okazji pogrzebów kolegów poległych w Powstaniu Warszawskim, wskazał im miejsce jego pochówku. Rodzice zorganizowali ekshumację i przeniesienie ciała do rodzinnego grobu na Starych Powązkach (16 III 1949). Wkrótce potem uzyskali od lekarzy z Zakładu Medycyny Sądowej nieoficjalną informację, że podczas sekcji zwłok nie stwierdzono obrażeń charakterystycznych dla upadku z dużej wysokości.

Przez wiele lat rodzina i towarzysze broni J. Rodowicza podejmowali starania o wyjaśnienie okoliczności jego śmierci – istniały uzasadnione podejrzenia, że zmarł z powodu obrażeń spowodowanych w trakcie przesłuchań przez funkcjonariuszy UB. Oficjalne działania w tej sprawie możliwe były dopiero po zmianach ustrojowych. W l. 1991–1996 Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu i Prokuratura Wojewódzka w Warszawie prowadziły trzy śledztwa w sprawie jego śmierci, wszystkie jednak zostały umorzone. W trakcie jednego z nich, w kwietniu 1995, przeprowadzono drugą ekshumację, ale stan zachowania szczątków nie pozwolił ustalić przyczyny śmierci.

J. Rodowicz został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (1944), Krzyżem Wielkim (pośmiertnie, 2008) i Krzyżem Komandorskim (pośmiertnie, 1994) Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie, 1943 i 1944) oraz Krzyżem AK (pośmiertnie).

Przez lata pamięć o nim pielęgnowana była przede wszystkim przez rodzinę, towarzyszy broni i środowiska harcerskie. Dopiero od l. 90. XX w. informacja o jego losach zaczęła docierać do szerszego grona. W 2005 r. jedną z ulic na warszawskim Ursynowie nazwano jego imieniem, a w 2013 r. u jej zbiegu z ul. Ciszewskiego stanął upamiętniający go obelisk. Jego imieniem nazwano także ulicę w Łodzi.

Ponadto przypominają o nim trzy tablice: na pierwszym piętrze gmachu Wydz. Architektury Polit. Warsz. przy ul. Koszykowej 55, obok wejścia do Min. Sprawiedliwości w Alejach Ujazdowskich (kilka kondygnacji pod pokojem przesłuchań) i na fasadzie budynku, w którym mieszkał przy ul. Lwowskiej 7. Symboliczny grób J. Rodowicza znajduje się w kwaterze „na Łączce” na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie. W 2018 r. na płycie grobu rodziny Rodowiczów na Starych Powązkach została umieszczona rzeźba przedstawiająca jego popiersie, a w 2021 r. jego pomnik odsłonięto przed budynkiem Min. Sprawiedliwości w Alejach Ujazdowskich 11 – autorką obu artefaktów jest krewna „Anody”, artystka Joanna Rodowicz.

Jan Rodowicz jest patronem nagrody ustanowionej w 2011 r. przez MPW dla „powstańców czasu pokoju” – osób odznaczających się szczególnym zaangażowaniem i inicjatywą społeczną, bezinteresownie pracujących dla innych. Jako patrona przyjęły go również środowiska harcerskie, m.in. II Szczęp Drużyn Harcerskich i Zuchowych z Hufca ZHP Poznań-Wilda, 129 Białostocka Drużyna Starszoharcerska (ZHP), 265 Warszawskie Drużyny Harcerzy „Czata” (ZHR) i 1 Drużyna Harcerzy „Las” w Murowanej Goślinie (ZHR).

Rodowicz jest jednym z bohaterów książki A. Kamińskiego o harcerzach z warszawskich Szarych Szeregów (*Kamienie na szaniec*, W. 1943 i nast. oraz „*Zośka*” i „*Parasol*”. *Opowieść o niektórych ludziach i niektórych akcjach dwóch batalionów harcerskich*, W. 1957 i nast.). Jego postać pojawia się również w filmach fabularnych (*Akcja pod Arsenałem*, reż. Tadeusz Łomnicki, 1977 i *Kamienie na szaniec*, reż. Robert Gliński, 2014). Na kanwie jego biografii powstał spektakl Sceny Faktu Teatru Telewizji *Pseudonim Anoda* (scen. Paweł Mossakowski, reż. Mariusz Malec, premiera 2008).

— Broniewski S., Celiński B. *Jan Rodowicz (1923–1949)*, w: PSB, t. 31, Kr. 1988, s. 357–358; *Jan Rodowicz*, w: Wikipedia [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Rodowicz [dostęp 3 I 2020]; Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 37; Zygmun Rodowicz, w: Powstańcze Biogramy, MPW [online] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/zygmunt-rodowicz,37543.html> [dostęp 5 I 2020, dot. brata]; — Benken P. *Łatwiej walczyć niż żyć*, por. *Jan Rodowicz*, „Historia. Polska Zbrojna” 2020, nr 1, s. 53–59; tenże *Tajemnica śmierci Jana Rodowicza „Anody”*, W. 2019 [także online] <https://przystanekhistoria.pl/pa2/biblioteka-cyfrowa/publikacje/43756,Tajemnica-smierci-Jana-Rodowicza-Anody.html> [dostęp 5 I 2020]; Celińska-Spodar E. *Jan Rodowicz „Anoda” (1923–1949)*, W. 2015; Olczak M. *Jan Rodowicz „Anoda”. Życie i śmierć bohatera „Kamieni na szaniec”*, W. 2015; Wachowicz B. *Ulan Batalionu „Zośka”. Gawęda o Janku Rodowiczu „Anodzie”*, W. 2015; — *Pamiętniki żołnierzy baonu „Zośka”*, W. 1970, s. 26–31, 152, 155.

Krzysztof Wojtycza

ROKOSSOWSKI Tadeusz, pseud. Miś, Bury (1925–1996), magister inżynier geolog, harcmistrz, zastępca komendanta „Zawiszy” Krakowskiej Chorągwi Szarych Szeregów (1945), hufcowy w Krakowie (1945–1950), zastępca komendanta Krakowskiej Chorągwi Harcerzy (1948–1949) i Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1958).

Urodził się 12 III 1925 w Wiszence Małej, pow. Gródek Jagielloński (obecnie Ukraina) w rodzinie Wacława (1873–1940, inżyniera rolnika, agronoma, który zginął w KL Dachau) i Salomei z d. Wilczewskiej (1888–1977, urzędniczki, podczas okupacji uczestniczki konspiracji). Pochodził ze starej rycerskiej i ziemiańskiej rodziny spokrewnionej i skoligaconej z najlepszymi domami przedrozbiorowej

Rzeczypospolitej. Miał siostry Zofię (1910–1995) i Annę (1914–2012) oraz braci Zbigniewa (zm. 1984) i Romana (ur. 1919).

Szkolę powsz. i dwie klasy gimnazjum ukończył w Aleksandrowie Kujawskim. W tym czasie był harcerzem 92 Maz. Drużyny Harcerskiej, w której pełnił funkcję zastępowego i zdobył stopień wywiadowcy.

W lipcu 1940 wyjechał do brata do Starachowic, gdzie pracował jako uczeń tokarski w Starachowickich Zakładach Górniczych, a następnie w maju 1941 przyjechał do Krakowa, gdzie do lipca 1944 był zatrudniony jako laborant w Inst. Bakteriologicznym Państw. Zakładu Higieny (Institut für Fleckfieber und Virusforschung) w Krakowie.

W dn. 19 IX 1943 w czasie wycieczki w Gorce przy wieczornym ognisku na Starych Wierchach złożył ślubowanie Szarych Szeregów. Pełnił szereg funkcji: zastępowego zastępy II kadrowego „Zawiszy” (od 1943), drużynowego 14 Drużyny „Zawiszy” (październik 1943–1944), szczepowego szczepu I (od stycznia 1944), zastępowego zastępy kadrowego „Gryfów” 14 Drużyny „Zawiszy” (od lutego 1944), komendanta II „Roju” (od 10 V 1944) i zastępcy komendanta krak. „Zawiszy” (1945). Wziął udział w kursie drużynowych w 1943 r., kursie podoficerskim oraz kursie wielkiej dywersji. W lutym 1944 został mianowany harcerzem orlim, a w 1945 r. harcerzem Rzeczypospolitej.

W konspiracji brał udział w różnych akcjach oraz w drukowaniu i kolportażu prasy podziemnej. W ramach akcji „N” malował na murach napisy, rozklejał afisze z fałszywymi odezwaniami i zarządzeniami o ewakuacji Niemców, a ponadto rozpoznawał topografię miasta pod kątem szybkiego przemieszczania się w przypadku zagrożenia. Dwukrotnie uczestniczył w kolportażu fałszywego „Gońca Krak.”. Od stycznia do czerwca 1944 redagował pismo zawiszaków „Na Tropie”, powielane w jego mieszkaniu (ukazało się dziewięć zeszytów w nakładzie 50 egz.).

W pracach drukarskich pomagała mu matka, a jedna z sióstr pisała artykuły do pisma. Uczestniczył w zdobyciu powielacza z niemieckiej firmy. Wykonywał fotokopie wydanych w konspiracji książek i zdjęć. Razem z Edwardem Więckim, pseud. Żmija i Jagą Więcek 30 I 1944 usunął z gabloty fotografa P. Bielca przy ul. Karłowickiej zdjęcia hitlerowców i wstawił w ich miejsce portret gen. Władysława Sikorskiego. Współorganizował trzy zawiszackie przyrzeczenia: w grotach w Kostrzu (luty 1944), w Burowie na polanie Akanta (kwiecień 1944) oraz w mieszkaniu przy ul. Krupniczej w Krakowie. Po aresztowaniu E. Więcka (2 VII 1944), czując się zagrożony, udał się do zgrupowania partyzanckiego „Kościesz”, działającego na południe od Myślenic, gdzie przebywał do stycznia 1945. Pełnił w nim funkcję łącznika radiostacji Dowództwa Okręgu AK Kraków w terenie na południe od Krakowa. W czasie ataku Niemców uratował radiostację, niosąc ją na plecach. Wziął też do niewoli Niemca.

Uczestniczył w zrywaniu z budynków niemieckich tablic oraz zawieszeniu na gmachu Poczty Głównej w Krakowie polskiej flagi. Wraz z krak. „Zawiszą” ujawnił się 12 X 1945 i został zweryfikowany w stopniu sierżanta. Podjął naukę w szkole średniej, ukończył gimnazjum i w lutym 1947 zdał maturę w Liceum Humanistycznym im. św. Jacka w Krakowie. We wrześniu 1946 wstąpił jako wolny słuchacz na Wydz. Lekarski UJ – kierunek wych. fiz. Ukończył studia, uzyskując absolutorium w 1949 r.

Od 12 XI 1945 pełnił funkcję hufcowego IV Hufca Harcerzy w Krakowie (od 1 XII 1947 Hufiec Harcerzy Kraków-Krowodrza-Łobzów), w którym większość funkcyjnych stanowili dawni zawiszacy. Po połączeniu tego hufca z Hufcem Harcerzy Kraków-Krowodrza w koedukacyjny Hufiec Kraków-Krowodrza (3 IV 1949) był jego hufcowym do 1 II 1950, kiedy hufce w Krakowie zostały połączone

w jeden. Pełnił również inne funkcje – był członkiem komisji dyscyplinarnej chor. (od 15 VII 1945), komisji na stopień harcerza Rzeczypospolitej dla hufców m. Krakowa (od 5 X 1945), komisji próby drużynowego dla hufców m. Krakowa (15 II–15 X 1946), a także przewodniczącym komisji na stopień harcerza orlego IV Hufca Harcerzy w Krakowie (od 15 II 1947) i referentem szkoleniowym Komendy Hufca Kraków-Krowodrza (od 3 IV 1949). W komendzie chor. pełnił funkcję kierownika Wydz. Obozów i Turystyki (1 X–10 XI 1947), zastępcy komendanta chor. ds. programowych (18 XI 1948–3 IV 1949), kierownika Wydz. Pracy Harcerzy (18 XI 1948–15 V 1949), wizytatora dla pow. Tarnów (od 1 IV 1949), inspektora wych. fiz. w Wydz. Pracy Harcerek i Harcerzy w Dziale Programowym (3 IV–1 VI 1949) i zastępcy kierownika tego wydz. (15 V–1 IX 1949). Od 1 I do 1 II 1950 był komendantem (hufców) m. Krakowa. Stopień podharcmistra otrzymał 26 XI 1945, a stopień harcmistra 1 IV 1949.

Był komendantem obozu zimowego 29 KDH i obozu roboczego zastępu łączności IV Hufca w Zakopanem (1945/46), kursu IV Hufca w Trzebieszowicach (1946), zimowiska 33 KDH w Piwnicznej (1946/47), kursu zastępowych Hufca Kraków-Krowodrza-Łobzów w Krościenku (1947) oraz grupy obozowej Akcji Letniej Hufców Kraków-Krowodrza i Kraków-Śródmieście w Rajgrodzie (1949). Na czele delegacji harcerzy krak. uczestniczył w pogrzebie Wincentego Witosa (6 XI 1945).

Po wojnie pracował jako laborant w Inst. Bakteriologicznym Państw. Zakładu Higieny, teletechnik w PKP w Krakowie (1944–1945) i instruktor Komendy Krak. Chor. (1947–1950). Był kilkakrotnie aresztowany – w czasie defilady trzeciomajowej (z pocztym sztandarowym chorągwi) i we wrześniu 1946 oraz w sierpniu i listopadzie 1950. Jako po-

dejrzany o kierowanie tajną organizacją był poddany przesłuchaniom i torturom. Po wyjściu z aresztu nie mógł znaleźć pracy, więc przeniósł się w Tatry, gdzie na Hali Gaśienicowej administrował schroniskiem u Bustryckiej w domku nad schroniskiem PTTK „Murowaniec” (od stycznia do czerwca 1951). Później (od sierpnia 1951 do sierpnia 1952) pracował jako laborant w Krak. Wytwórni Surowic i Szczepionek.

W 1952 r. na Wydz. Wych. Fiz. Wyższej Szkoły Wych. Fiz. w Krakowie uzyskał tytuł dyplomowanego wychowawcy fizycznego, a w 1955 r. – tytuł magistra wych. fiz. W 1961 r. ukończył Wydz. Geologiczno-Poszukiwawczy AGH jako magister inżynier geologii. W 1952 r. rozpoczął pracę w Studium Wych. Fiz. AGH i od tej pory całą swoją działalność zawodową związał z tą uczelnią. Początkowo pracował jako nauczyciel wych. fiz., a następnie pełnił funkcję zastępcy kierownika (1953–1965) i kierownika (1966–1980) Studium Wych. Fiz. Był przewodniczącym koła AZS AGH (1953–1957), koła PTTK w AGH (1956–1957) i koła naukowego (1959). W Klubie Uczelnianym AZS AGH był długoletnim prezesem i wiceprezesem. Działał także w Zarządzie Głównym i Zarządzie Środowiskowym AZS w Krakowie oraz w Komisji Turystyki Narciarskiej Zarządu Głównego PTTK.

W dn. 4 XII 1956 uczestniczył w spotkaniu w Collegium Novum UJ, na którym zapadły uchwały o reaktywowaniu ZHP i powołaniu komendy chor. w Krakowie. Był z wyboru członkiem tejże komendy (9 VI 1957–1 II 1959), pełnił funkcję zastępcy komendanta i kierownika Wydz. Kształcenia Krak. Chor. Harcerstwa (26 VI 1957–1 IV 1958). Na Zjeździe Łódzkim został członkiem NRH i pełnił tę funkcję w okresie 10 XII 1956–21 IV 1959. Został zweryfikowany w stopniu harcmistra (1 XI 1957). Po zakończeniu działalności w ZHP utrzymywał kontakty z niektórymi jednostkami harcerskimi, m.in.

z „Zielonym Szczępem” 27 Krak. Drużyn Harcerskich.

W 1990 r. wstąpił do Stow. Szarych Szeregów, w działalność którego bardzo się zaangażował. Uczestniczył w Zlocie Chor. Dolnośląskiej ZHP na terenie KL Gross-Rosen w 1994 r.

Był członkiem ZMP i ZNP oraz przewodniczącym Koła ZBoWiD na AGH. W 1956 r. wstąpił do PZPR i od 1961 r. pełnił w niej m.in. funkcje I sekretarza Oddziałowej Organizacji Partyjnej, członka Komitetu Zakładowego i egzekutywy Komitetu Zakładowego.

Zmarł nagle na zawał serca 15 II 1996. Został pochowany na cmentarzu Batowickim w Krakowie. We wspomnieniu pośmiertnym napisano o nim: *Jego pasją była praca z młodzieżą. Był nauczycielem i wychowawcą wielu pokoleń absolwentów AGH, całym sercem oddanym tej uczelni i młodzieży. Obdarzony temperamentem, poczuciem humoru, umiejętnie przekazywał swoim studentom zamiłowanie do kultury fizycznej, szczególnie do turystyki górskiej, którą sam uprawiał do końca swoich dni.*

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Partyzanckim, Krzyżem AK, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1946), Medalem KEN, Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1967), złotą odznaką Zasłużony Działacz Kultury Fizycznej, Srebrnym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego „Za Zasługę” (1947), Złotą Odznaką AZS, Złotą Odznaką „Za pracę społeczną dla m. Krakowa” (1969). Otrzymał dwukrotnie Nagrodę Min. Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

W 1950 r. zawarł związek małżeński z Krystyną Chrobak (1925–2011, magister pedagogiki). Miał córki Agnieszkę (zameżną Świętek, ur. 1951) i Małgorzatę (ur. 1952). W związku z Haliną Fuk miał córkę Gabrielę Jagodę Fuk (ur. 1987).

— Kozłowski T. K., Szczepanik H. *Spis tytułów prasy harcerskiej 1939–1945*, W. 1985, s. 18; *Tadeusz Rokossowski*, Historia AGH [online] https://historia.agh.edu.pl/wiki/Tadeusz_Rokossowski [dostęp 20 X 2023]; — *Informator Stow. Wychowanków AGH im. S. Staszica*, red. W. Longa, K. Norwicz, Kr. 1997, s. 125; Leonhard *Kalendarium*; Miłobędzki P. *Harcerze w okupowanym Krakowie 1939–1945*, Kr. 2005; Porębski *Krakowskie; Prasa krak. Szarych Szeregów*, red. E. Fogljang-Adler, J. Wojtycza, Kr. 2017, passim; *Reaktywowanie harcerstwa w Krakowie w 1956 r.*, red. J. Wojtycza, Kr. 1998; Rokossowski T. *Zawiszacy z Krakowa*, „Na Przelaj” 1957, nr 4, s. 6–7; *Szare Szeregi*; — *Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi*, W. 1957, s. 104; Młynarski M. *Moja harcerska służba*, Kr. 2013; *Rozkazy Krak. Chor. Harcerzy/Chor. ZHP w Kr. z l. 1945–1950*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2018 [CD]; *Rozkazy Krak. Chor. ZHP z l. 1957–1975*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2019 [CD]; *Mgr inż. T. Rokossowski, pracownik Studium Wych. Fiz. i Sportu AGH*, „Biuletyn Informacyjny Pracowników AGH” 1996, nr 29, s. 17; „WU” 1945–1947; — Arch. AGH w Kr.:teczka akt osobowych T. Rokossowskiego; Arch. Stow. Szarych Szeregów Oddz. Kr.: ankieta pers. T. Rokossowskiego; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkazy Przewodniczącego ZHP, Naczelnika Harcerzy i Naczelnictwa ZHP z l. 1948–1949*; — inf. hm. prof. dr. hab. Mariana Młynarskiego; relacja hm. dr. Tadeusza Perzanowskiego; — inskrypcje nagrobne.

Krzysztof Wojtycza

RUSINEK Bogdan Zbigniew (1930–2017), inżynier, harcistrz, dowódca organizacji konspiracyjnej Harcerstwo Polskie (1950–1951), hufcowy Hufca Harcerzy (1957–1959) i komendant Harcerskiego Kręgu Seniorów (2003–2013) w Gdyni.

Urodził się 24 I 1930 w Chelmninie. Wisła w rodzinie Ludwika (1901–1955, urzędnika w starostwie) i Wiktorii

RUSINEK BOGDAN

Pauliny z d. Kensik (1899–1985). Miał braci Gwidona Józefa (1923–1992, pracownika magazynowego) i Zenona Zbigniewa (ur. 1925, zm. w niemowlęctwie) oraz siostry Hatfe Higinę Stutz (1924–2016, laborantkę, zam. w Szwajcarii) i Esmiraldę Gizelę Wiszowatą (1931–1995).

We wrześniu 1945 wstąpił do 2 Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego w Chełmnie. W związku z podejmowaniem przez ojca pracy w browarach rodzina zmieniała miejsce zamieszkania, a on zmieniał szkoły oraz harcerskie przydziały służbowe. Od czerwca 1946 był przybocznym, a od lutego 1947 drużynowym 5 Drużyny Harcerzy w Ostrołomce w pow. chełmińskim. Na przełomie l. 1948/49 działał w Hufcu Toruń. W 1948 r. zaliczył próbę drużynowego. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1950 r. w Gorzowie Wlkp.

Już w klasie maturalnej włączył się w nurt drugiej konspiracji niepodległościowej w harcerskiej organizacji podziemnej. Działalność tę kontynuował w Dreźnie w pow. Strzelce Krajeńskie, gdzie jesienią 1950 otrzymał pracę nauczyciela w szkole podst. W l. 1950–1951 dowodził konspiracyjną organizacją niepodległościową Harcerstwo Polskie. Zdekonspirowany, w październiku 1951 został aresztowany przez funkcjonariuszy WUBP w Zielonej Górze pod zarzutem usiłowania dokonania zmiany przemocą ustroju Państwa Polskiego. W dn. 6 II 1952 został skazany przez WSR na karę dziesięciu lat więzienia, którą odbywał w Zielonej Górze i Wronkach oraz w kamieniołomach w Strzelcach Opolskich do 31 V 1956.

Po zwolnieniu z więzienia przybył do matki, która mieszkała w Gdyni. Zatrudnił się jako robotnik w Przedsiębiorstwie Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich (PPDiUR) „Dalmor” i włączył się w prace reaktywowanego ZHP jako drużynowy starszoharcerski. W czerwcu 1957

został mianowany hufcowym Hufca Harcerzy w Gdyni, a 1 XII 1957 otrzymał stopień podharcymistrza. W 1958 r. wziął udział w I Konferencji Hufcowych w Warszawie i prowadził zgrupowanie obozów hufca w Sierakowie, pow. Międzychód. W połączonym w grudniu 1959 gdyńskim Hufcu Harcerstwa objął funkcję sztormana, a od września 1962 do września 1980 pełnił funkcję zastępcy hufcowego. Stopień harcymistrza otrzymał 1 I 1960. W l. 1960–1962 był członkiem Komisji Rewizyjnej Gdańskiej Chor. Harcerstwa, a w l. 1969–1973 członkiem Rady Chor. Gdańskiej ZHP. Przewodniczył też zespołowi ds. budowy Pomnika Gdyńskich Harcerzy poległych za Polskę (odsłoniętego 25 IX 1966) i kom. hist. hufca. W l. 1963–1972 wielokrotnie prowadził zgrupowania obozów gdyńskich w Polanicy, Tolkmicku, Zbicznie i gdyńskiej bazie w Czernicy. Od końca l. 80. był członkiem Harcerskiego Kręgu Seniorów im. hm. B. Porożyńskiego (wcześniej „Strażnica”) w Gdyni, a w l. 2003–2013 pełnił funkcję komendanta tego kręgu.

Do przejścia na emeryturę w 1991 r. pracował na rozmaitych stanowiskach w PPDiUR „Dalmor” w Gdyni. Po uzupełnieniu wykształcenia w Wyższej Szkole Rolniczej w Szczecinie w 1968 r. uzyskał tytuł inżyniera rybołówstwa morskiego. Awansował wówczas na stanowisko głównego specjalisty ds. socjalno-bytowych. Od 1989 r. działał w Związku Byłych Więźniów Politycznych, pełniąc w nim m.in. funkcje sekretarza i wiceprezesa Zarządu Głównego. W 1991 r. Sąd Śląskiego Okręgu Wojskowego we Wrocławiu stwierdził nieważność wyroku WSR z 1952 r.

W l. 1991–1993 B. Rusinek w prasie Wybrzeża opublikował „Informator” z nazwiskami sędziów i prokuratorów wojskowych oraz funkcjonariuszy UB bezpośrednio zaangażowanych w prowadzenie dochodzeń oraz skazywanie członków organizacji niepodległościowych

działających w l. 1945–1955 na terenie woj. gdańskiego. W 1994 r. dla Naczelnego Sądu Harcerskiego opracował materiał dot. represjonowanych w PRL harcerzy Wybrzeża Gdańskiego. Był współautorem prac: *Konspiracyjne organizacje niepodległościowe działające na Pomorzu Gdańskim w l. 1945–1955 w świetle akt byłego WSR w Gdańsku* (G. 1994), *Dzieje drugiej konspiracji niepodległościowej na Pomorzu Gdańskim w l. 1945–1956* (G. 1999) i *Konspiracja niepodległościowa w Gdyni w l. 1945–1956* (Sopot 2007).

Zmarł 27 III 2017 w Gdyni. Został pochowany z ceremoniałem wojskowym i asystą harcerską na cmentarzu Gdynia-Witomino.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1986), Krzyżem Więźnia Politycznego (1995), Krzyżem Niezlomnych (1999), Medalem „Pro Patria” (2012), Medalem „Pro Memoria” (2007), srebrnym medalem Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej (2006), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1982) oraz odznakami Zasłużony Instruktor Chor. Gdańskiej ZHP (2010) i Za Zasługi dla Hufca Gdynia (2014). Został wyróżniony Honorowym Proporcem Komendanta Chor. Gdańskiej ZHP „Za długoletnią zaangażowaną pracę instruktorską” (1974). Otrzymał patent Weterana Walk o Wolność i Niepodległość Ojczyzny (1999). W 2005 r. Min. Obrony Narodowej awansował go do stopnia porucznika.

W 1958 r. poślubił Irenę Marię Wujek (ur. 1936, nauczycielkę historii, harcmistrzynię). Miał córki: Iwonę Aleksandrę (zameżną Niewiadomską, ur. 1959, architektkę) i Agnieszkę Izabellę (zameżną Kalata, ur. 1964, oceanografkę, nauczycielkę).

— *Encyklopedia Gdyni*, red. M. Sokołowska, Gd. 2006, s. 965–967; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 438; — *Harcerstwo gdańskie*, s. 60, 188, 192; Rusinek B., Szczurek Z. *Konspiracja niepodległościowa w Gdyni w l. 1945–1956*, Sopot

2007; Rzeczkowska E. *Bogu, Polsce, Bliźnim. Tajne organizacje harcerskie w Polsce 1944–1956*, Lub. 2014, passim; *Z kart historii i działalności kręgu harcerstwa dorosłych*, red. I. Pawletko, W. 2012, s. 85–88; — *Rozkaz GK Harcerstwa L. 22/57*, „WU” 1958, nr 1, s. 4; tenże *L. 1/60 z 1 I 1960*, „WU” 1960, nr 1, s. 9; tenże *L. 2/61 z 15 I 1961*, „WU” 1961, nr 2, s. 10; — Arch. Harcerskiego Kręgu Seniorów im. hm. B. Porożyńskiego w Gd.; — inf. żony I. Rusinek.

Zenon Kuligowski

RYMARZ Ludwik, pseud. Miś Kudłaty (1919–1965), magister filozofii, dyplomowany ekonomista, harcmistrz, komendant Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy (1945–1947), zastępca naczelnika harcerzy (1947–1948), członek Naczelnictwa ZHP (1948–1949), komendant Warszawskiej Chorągwi Harcerstwa (1949–1950).

Urodził się 3 III 1919 w Boryczówce (pow. Trembowla) na Podolu w rodzinie Marcellego i Marii z d. Kruszelnickiej. Miał brata Józefa (1917–1986, pracownika kolei). W 1937 r. ukończył gimnazjum typu humanistycznego im. J. Słowackiego w Czortkowie; w czasie nauki należał do drużyny harcerskiej. W t.r. przeniósł się do Warszawy, zamieszkał w Podkowie Leśnej i rozpoczął pracę jako stolarz w Harcerskich Warsztatach Szybowniczych na Polu Mokotowskim. Wówczas wstąpił do 42 WDH im. F. Żwirki i S. Wigury, w której pełnił funkcję przybocznego. Zarówno wybór miejsca pracy, jak i drużyny wiązał się z jego zainteresowaniami szybownictwem i lotnictwem.

Okazał się bardzo dobrym wychowawcą i organizatorem. W lipcu 1937 był oboźnym na obozie drużyny w Męcikalach nad jez. Dybrzyk. Podczas kolejnego obozu drużyny zorganizowanego w 1938 r. w Zielonej k. Nadwórnej objął funkcję drużynowego. J. B. Deczkowski wspominał: *Drużynowy E. Maliszewski zakończył*

RYMARZ LUDWIK

wyglaszana przy ognisku gawędę słowami: „Jest ktoś wśród nas, kto lepiej potrafi prowadzić naszą drużynę niż ja. Ma on lepsze zdolności organizacyjne, jest bardziej energiczny, posiada więcej inicjatywy i zapału. Dlatego też bardzo proszę o przejęcie ode mnie funkcji drużynowego”. Podszedł do Ludwika Rymarza, zdjął granatowy sznur z ramienia i założył Ludwikowi, a jego zielony sznur zawiesił na swoim ramieniu. Ludwik był zakłopotany. Druh Edward uściśnął mocno rękę Ludwika, złapali się w ramiona i serdecznie ucałowali. Mieliśmy nowego drużynowego. Formalnie Rymarz został mianowany drużynowym 42 WDH w październiku 1938. W nast. roku dokonał istotnych zmian organizacyjnych, tworząc Szczep 42 WDH. Stopień podharcemistrza otrzymał 10 III 1939. W t.r. zorganizował dwa obozy na Podolu: w lipcu obóz stały w Założcach k. Zborowa i w sierpniu obóz wędrowny na historycznej trasie Założce – Tarnopol – Trembowla – Zbaraż – Założce. W czasie wakacji 1939 r. uczestniczył też w kursie podharcemistrzowskim nad jez. Wigry, z którego wrócił do Warszawy 29 sierpnia.

Już 1 IX 1939 na wieść o wybuchu wojny zarządził alarmową zbiórkę szczechu. W kolejnych dniach harcerze 42 WDH pełnili służbę gońców w budynku wodociągów na pl. Starynkiewicza. Następnie najstarsi z drużyny – w ramach zarządzonej ewakuacji z Warszawy mężczyźni zdolnych do noszenia broni – wyruszyli ze stolicy pod jego dowództwem z ok. 500 harcerzami z innych warszawskich drużyn; 17 września pod Włodawą dowiedzieli się o wejściu na te tereny Armii Czerwonej i ruszyli w drogę powrotną.

W czasie okupacji Rymarz pracował jako konduktor w Elektrycznych Kolejach Dojazdowych. Przyjął pseud. Miś Kudłaty i 11 XI 1939 wraz z 15 najstarszymi harcerzami 42 WDH przeszedł do konspiracji. Zbiórki odbywały się od-tąd w prywatnych mieszkaniach, ukry-

to dokumentację szczechu oraz sprzęt kwatermistrzowski. W ramach przygotowań harcerzy do działania w warunkach wojennych w kwietniu 1940 Rymarz zorganizował egzamin na stopnie harcerskie. Dzięki jego staraniom do konspiracyjnej drużyny dołączyli starsi harcerze z 1 WDH im. R. Traugutta, działającej przed wojną przy Gimnazjum i Liceum im. T. Reytana (podczas okupacji była to VII Zawodowa Szkoła Ogrodnicza). Od 1941 r. drużyna Rymarza należała do Hufca Mokotów Dolny i uczestniczyła w akcjach Organizacji Małego Sabotażu „Wawer”, a jej specjalnością było wypalanie kwasem siarkowym dziur w mundurach jeżdżących tramwajami niemieckich żołnierzy. W tym czasie Rymarz redagował konspiracyjne piśmiśko „Odwet”, przeznaczone dla harcerzy 42 WDH.

W dn. 1 IV 1941 został aresztowany przez gestapo. Przewieziono go najpierw na ul. Szucha, potem na Pawiak, a następnie 6 IV 1941 do KL Auschwitz, gdzie jako więzień polityczny otrzymał numer 13 585. W obozie pracował jako stolarz. Należał do głęboko zakonspirowanej grupy harcerskiej Droga Brzozowa, której działania obejmowały wzajemną samopomoc, podtrzymywanie na duchu osadzonych, a także zadania wywiadowcze i informacyjne.

Inicjator utworzenia Drogi Brzozowej i jej pierwszy komendant hm. Wiktor Śniegucki powołał Rymarza na swojego zastępcę, odpowiadającego głównie za koordynację pracy wywiadowczej i informacyjnej. Zgodnie z porozumieniem o współpracy pomiędzy Drogą Brzozową a kierowanym przez Witolda Pileckiego Związkiem Organizacji Wojskowej Rymarz przekazywał jego współpracownikowi informacje o warunkach panujących w obozie, wykazy osób przywożonych do obozu i informacje o ofiarach egzekucji. Wiadomości te – dzięki pomocy okolicznej ludności – dostarczano następnie do Warszawy i Londynu. Z kolei informacje

z zewnątrz, np. o sytuacji na froncie, otrzymywał Rymarz dzięki ukrytemu w obozie aparatowi radiowemu i przemycanej zza drutów prasie konspiracyjnej. Przekazywał je współpracownikom z różnych bloków, a ci informowali innych metodą „podaj dalej”. W marcu 1943 Śniegucki, zanim został przewieziony do KL Buchenwald, przekazał mu kierownictwo Drogi Brzozowej. Przed wyzwoleniem KL Auschwitz Rymarza wywieziono do obozu w Barth (podobozu KL Ravensbrück). Powrócił do Polski 21 V 1945.

W lecie t.r. podczas I CAS ZHP był komendantem podobozu; 26 VIII 1945 otrzymał stopień harcmistrza. Od 26 XI 1945 był p.o. komendantem, a w okresie 15 XI 1946–15 X 1947 komendantem Maz. Chor. Harcerzy. Mimo trudnych warunków zorganizował na Mazowszu wysoko ocenianą pracę harcerską. W 1946 r. podczas II CAS ZHP nad jez. Turawa był komendantem kursu podharcemistrzowskiego, a we wrześniu t.r. komendantem zlotu chor. na terenach AWF, odbywającego się pod hasłem „Mazowsze odbudowuje Warszawę”, w którym uczestniczyło ponad tysiąc harcerzy.

Od stycznia 1947 był członkiem Komisji Dyscyplinarnej GK Harcerzy (GKH). Pełnił funkcję zastępcy naczelnika harcerzy (1 X 1947–1 X 1948) i kierownika Wydz. Ogólnego GKH (15 X 1947–15 V 1948). Równocześnie od 15 X 1947 był zastępcą przewodniczącego, a od 15 V 1948 przewodniczącym komisji prób na stopnie instruktorskie przy GKH. Był także komendantem zimowej akcji kształcenia GKH (1947/48). Zajmował się m.in. realizacją programu Harcerskiej Służby Polsce. Funkcję zastępcy naczelnika pełnił w trudnym okresie dążenia władz do upolitycznienia harcerstwa i przyjęcia przez ZHP form i metod pracy charakterystycznych dla organizacji pionierskich. Z dn. 1 X 1948 został mianowany członkiem Naczelnictwa ZHP, zastępcą kierownika Działu Organizacyjnego

i kierownikiem Wydz. Terenowego Naczelnictwa ZHP; pełnił te funkcje do lutego 1949. Od 1 IV 1949 był komendantem Warszawskiej Chor. Harcerstwa – w tym okresie ataki PPR na kierownictwo ZHP przybierały na sile. Zaprzestanie w 1950 r. działalności przez ZHP i utworzenie OH ZMP było zakończeniem ważnego etapu w jego życiu.

Od 1947 r. studiował w Wyższej Szkole Higieny Psychiczej. Na podstawie dyplomu ukończenia tej uczelni w 1951 r. został przyjęty na IV r. UW. W 1952 r. ukończył studia na Wydz. Filozoficzno-Społecznym UW, uzyskując dyplom magistra filozofii. W l. 1951–1955 studiował w SGPiS, gdzie ukończył studia pierwszego stopnia i otrzymał dyplom ekonomisty. W kwietniu 1953 jako absolwent UW otrzymał nakaz pracy w Urzędzie Rady Ministrów, gdzie został zatrudniony jako kierownik działu gospodarczego. Nie należał do żadnej partii politycznej. Był członkiem ZBOWiD, aktywnie działał w Związku Zawodowym Pracowników Państw. i Społecznych (gdzie był przewodniczącym koła), angażował się także w działalność KPH i Komitetu Rodzicielskiego w szkole, do której uczęszczała jego dzieci. Był członkiem PTTK.

Po Zjeździe Łódzkim (1956) i reaktywowaniu ZHP na krótko wrócił do działalności harcerskiej jako zastępca przewodniczącego Centralnej Komisji Dyscyplinarnej (od 1 X 1957) i członek Zespołu Instruktorów Gospodarczych GK Harcerstwa (od 1 I 1958).

Pogarszający się stan zdrowia (gruźlica płuc nabyta w KL Auschwitz) utrudniał mu pracę zawodową i społeczną. Dzięki pomocy ZBoWiD razem z grupą innych więźniów obozów koncentracyjnych został wysłany na leczenie do Danii. Od września 1959 do grudnia 1960 przebywał w sanatorium w Skørping, ponadto w szpitalu w Hobro przeszedł dwie operacje klatki piersiowej. Ponieważ lekarze zalecali mu dłuższy pobyt w ciepłym

klimacie, w kwietniu 1965 Min. Handlu Zagranicznego powołało go na stanowisko kierownika działu w Biurze Rady Handlowego przy Ambasadzie PRL w Egipcie.

Miał opinię znakomitego wychowawcy, obdarzonego dużym talentem pedagoga. Bronił zachowania zasad ideowych, organizacyjnych i metodycznych harcerstwa. Był instruktorem powszechnie lubianym, ceniono go za życzliwość w stosunku do współpracowników i pomoc, którą od niego otrzymywali. W prowadzonej przez niego drużynie wyrosli żołnierze Batalionu AK „Zośka”, m.in. Eugeniusz Koehler, pseud. Kołczan i J. B. Deczkowski, pseud. Laudański, który wspominając go napisał: *Ludwik był wielkim przyjacielem młodzieży, kochał swą Ojczyznę. W najtrudniejszych sytuacjach życiowych (Pawiak, Oświęcim) codziennie udawał swą postawą tę miłość... Postępował tak, jak wychowało go harcerstwo.*

Zmarł 1 VI 1965 w Kairze. Został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach. Jego nazwisko znajduje się na tablicy poświęconej pamięci harcerzy Hufca Mokotów Dolny, żołnierzy AK i Szarych Szeregów w 156 LO w Warszawie przy ul. Podchorążych 49/61.

Został odznaczony Krzyżem Oficerskim (1964) i Krzyżem Kawalerskim (1959) Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi (1956), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1946), Medalem 10-lecia PL (1955), Srebrnym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego „Za Zasługę” (1946), Krzyżem za Zasługi dla ZHP.

W 1946 r. zawarł związek małżeński z Lidią Kleszczow (pseud. Królik, 1925–2010, harcmistrzynią, w Szarych Szeregach przyboczną 18 WDH, w l. 1945–1947 drużynową 42 WDH, w r. 1947 – 43 WDH, a w l. 1948–1949 – 6 WZDH). Miał córkę Grażynę (zameżną Zwolińską, ur. 1947, inżynier chemik) i syna Andrzeja (ur. 1949, radiotechnika).

— *Instruktorzy w służbie Ojczyźnie, Warszawa, dziecku 1945–2004*, oprac. R. Karweczka, W. 2004, s. 11–12; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 68, 181; Kozłowski T. K., Szczepanik H. *Spis tytułów prasy harcerskiej 1939–1945. Konspiracja i powstanie warszawskie*, W. 1985, s. 19; *Leksykon*, s. 74; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 450; — Borkowski J. *Harcerska działalność konspiracyjna, pobyt na Pawiaku i dalsze losy J.B. Deczkowskiego „Bejota”, „Laudańskiego”, „Niepodległość i Pamięć”* 2015, nr 22/4, s. 105–154 [także online] [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2015-t22-n4_\(52\)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2015-t22-n4_\(52\)-s105-154.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2015-t22-n4_(52)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2015-t22-n4_(52)-s105-154/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2015-t22-n4_(52)-s105-154.pdf) [dostęp 12 IX 2023]; Morawski T. *42 WDH im. F. Żwirki i S. Wigury. Zarys historyczny*, W. 2020, passim; tenże. *Biografia hm Ludwika Rymarza 1919–1965*, W. 2020; Sikorski. *Harcerskie odznaki*, s. 124; Zonik Z. *Długi egzamin*, W. 1985; tenże. *Wyrwani z szeregów*, W. 1988; — Deczkowski J. B. *Wspomnienia żołnierza baonu AK „Zośka”*, W. 1988; *Komuniści wobec harcerstwa 1944–1950*, wybór i oprac. K. Persak, W. 1998; Kret J. *Ze wspomnień oświęcimskich*, „Przegląd Lekarski” 1968, nr 1; Tytus J. Karlikowski, w: *Arch. Historii Mówionej*, MPW [online] <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/tytus-jozef-karlikowski.1246.html> [dostęp 23 II 2020]; — *Rozkaz GK Harcerstwa L. 20/57 z 1 X 1957*, tenże *L. 1/58*, „WU” 1958, nr 1, s. 6; „WU” 1945–1947; „WU” 1957, nr 6, s. 13; — AAN: teczka J. B. Deczkowskiego, sygn. 2369 [cyt.]; MH: materiały dot. L. Rymarza, sygn. T-1-Maz/36 nr 32; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkazy Przewodniczącego ZHP, Naczelnika Harcerzy i Naczelnictwa ZHP z l. 1948–1949*; — inf. córki i syna oraz Witolda Sikorskiego i hm. Marka Wardęckiego.

Tadeusz Morawski

RYMSZEWICZ Jan, pseud. Szczepan (1907–2001), inżynier elektryk, harcmistrz, drużynowy 7 Wileńskiej Drużyny Harcerzy (1939–1944), zastępca szefa łączności Okręgu Wileńskiego Związku Walki Zbrojnej/Armii Krajowej i Szarych Szeregów (1941–1944), dowódca harcerskiego oddziału „Zielona Cerkiew” (1944).

Urodził się 9 VI 1907 w Nugaryszkach k. Wilna w rodzinie Stanisława i Malwiny z d. Juniewicz. Nauki pobierał w Wilnie, w 1933 r. ukończył Państw. Szkołę Techniczną im. Marszałka J. Piłsudskiego, w której następnie pracował jako instruktor warsztatów, prowadząc zajęcia w laboratorium fizycznym. Jako uczeń udzielał się w Sodalicii Mariańskiej, będąc w l. 1931–1933 prezesem koła. Od 1921 r. należał do 9 Wileńskiej Drużyny Harcerzy im. S. Czarnieckiego, a następnie do 7 Wileńskiej Drużyny Harcerzy im. J. Jasińskiego, w której był przybocznym. Zdobył stopnie harcerskie do harcerza Rzeczypospolitej włącznie. W 1939 r. objął funkcję p.o. kierownika Wydz. Finansowego Wileńskiej Chor. Harcerzy. W sierpniu 1939 wyjechał do Warszawy, gdzie miał podjąć pracę w Zakładach Wytwórczych Aparatury Wysokiego Napięcia. Po wybuchu wojny na apel prezydenta stolicy S. Starzyńskiego wraz z innymi ochotnikami wyruszył do formułujących się oddziałów, jednak naloty niemieckie rozbiły maszerującą kolumnę. Po ustaniu walk wrócił do Wilna, przekraczając granice niemiecko-sowiecką i litewską. Po wrócił do pracy w szkole.

Wobec braku zgody władz litewskich na działalność ZHP drużyny harcerskie w Wilnie zawiesiły swoją pracę lub przeszły do konspiracji. W tym czasie popularny w środowisku drużynowy 7 Wileńskiej Drużyny Harcerzy hm. Paweł Puciata ze względów bezpieczeństwa przekazał Rymszewiczowi jako przybocznemu prowadzenie drużyny. Funkcję drużynowego pełnił do wkroczenia do miasta wojsk sowieckich w lipcu 1944.

Podjął działalność w konspiracji wojskowej (SZP/ZWZ/AK), kiedy w grudniu 1939 poproszono go o ocenę przydatności radiostacji ukrywanych przez chłopów w okolicznych wsiach. Przyjął pseud. Szczepan. Szkolił harcerzy w zakresie obserwacji, rozpoznania i przenoszenia meldunków; z czasem najstarsi z nich zostali włączeni do grupy dalekiego wywiadu i specjalizowali się w utrzymywaniu łączności z oddziałami partyzanckimi w terenie. Ponadto Rymszewicz razem z harcerzami niósł pomoc ludności znajdującej się w trudnej sytuacji materialnej (harcerze kupowali zepsute sprzęt elektryczny, naprawiali go i odsprzedawali, przeznaczając dochód na wsparcie potrzebujących). W konspiracji został mianowany podharcmistrzem (11 XI 1941) i harcmistrzem (23 IV 1943).

W czerwcu 1941, po zajęciu Wilna przez Niemców i likwidacji szkoły, w której pracował, założył warsztat elektrotechniczny „Elektrodirtbuve” świadczący usługi dla ludności. Był zastępcą szefa łączności Okręgu Wileńskiego ZWZ/AK i Szarych Szeregów (1941–1944), a jego warsztat stał się konspiracyjnym punktem kontaktowym. W warsztacie ładowano także akumulatory i naprawiano radiostacje dla oddziałów leśnych. Po uzyskaniu u Niemców licencji miał możliwość wydawania zaświadczeń o zatrudnieniu i przepustek pozwalających na poruszanie się po całej Wileńszczyźnie. Z tych przepustek korzystał m.in. dowódca wileńskiego okręgu AK płk Aleksander Krzyżanowski, pseud. Wilk.

W lipcu 1944 w ramach operacji „Ostra Brama” został mianowany dowódcą harcerskiego oddziału „Zielona Cerkiew” operującego w prawobrzeżnych dzielnicach Wilna. Po wejściu do miasta Armii Czerwonej uniknął aresztowania. Dopiero 22 XII 1944 został zatrzymany przez funkcjonariuszy NKWD. Po miesięcznym brutalnym przesłuchaniu deportowano go do sowieckich łagrów, pracował

m.in. w fabryce „Chimkombinat” w Stalinogorsku i kopalni węgla w Bobryniu Dońskim.

W 1946 r. powrócił do Polski i osiadł w Sopocie. Otrzymał pracę w Zarządzie Budynków Mieszkalnych w Gdańsku i rozpoczął studia wieczorowe na Polit. Gdańskiej. W 1950 r. uzyskał dyplom inżyniera elektryka i podjął pracę na stanowisku kierownika budowy linii wysokiego napięcia w Bydgoszczy. Od 1955 r. aż do odejścia na emeryturę w 1972 r. był zatrudniony w Kolejowym Biurze Projektów w Gdańsku. W 1954 r. opracował udoskonalenie techniczne „Piła z osłoną bezpieczeństwa do cięcia kabli”, które zostało zarejestrowane w Urzędzie Patentowym. Był aktywnym członkiem NOT oraz Stow. Elektryków Polskich.

Do harcerstwa powrócił w 1957 r. Został członkiem Komendy Hufca Harcerstwa w Sopocie. Wkrótce jednak wobec zachodzących przemian ideologicznych oraz odejścia z funkcji komendanta chor. hm. Józefa Grzesiaka, pseud. Czarny zrezygnował z czynnej służby instruktorskiej. Powrócił do ZHP w 1976 r., gdy w Gdańsku powstał Krąg Instruktorów Seniorów „Korzenie” (był członkiem Rady Kręgu).

Od 1980 r. działał w gdańskim KIHAM. Został redaktorem naczelnym pisma KIHAM pt. „ONC. Ojczyzna, Nauka, Cnota”. W 1981 r. współorganizował wystawę prezentowaną z okazji 70-lecia harcerstwa w gdańskim ratuszu. Należał do Kom. Hist. Chor. Gdańskiej. W l. 90. XX w. był członkiem Wileńskiego Środowiska ŚZŻAK i Stow. Szarych Szeregów.

Zmarł 5 V 2001. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Sopocie.

Był odznaczony Medalem Wojska (czterokrotnie, 1946), Krzyżem AK, Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (1983), odznakami NOT i SEP. W 1984 r. otrzymał honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP. W 2007 r. tabliczkę epitafijną z jego nazwiskiem

umieszczono w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku.

W 1944 r. zawarł związek małżeński z Anną Sadowską (1913–1992, nauczycielką, organizatorką domów dziecka w Sopocie, łączniczką AK), świadkiem na ślubie był hm. Józef Grzesiak. Miał syna Tadeusza (ur. 1950, ekonomistę, działacza Stronnictwa Demokratycznego).

— Golec J. *Sopocki słownik biograf.*, Cieszyn 2008; Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 45; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcemistrzynie i harcemiście*, s. 181; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 451; *Tadeusz Rymaszewicz*, w: Wikipedia [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Rymaszewicz [dostęp 24 VII 2020, dot. syna]; — Balul M. *Państw. Szkoła Techniczna w Wilnie im. Marszałka Józefa Piłsudskiego*, W. 1991, s. 70, 258, 350, 352; *Harcerskie historie*, red. J. Grzywacz, B. Radys, G. Ruta, D. Szczecina, Jelenia Góra 2010, s. 294–296; Jabrzemski *Harcerze; Szare Szeregi; Szczeci* na D. *Księga stulecia sopockiego harcerstwa*, Sopot 2019, s. 74, 166; tenże *Ocalić od zapomnienia*, Sopot 1998/1999, s. 34–36; tenże *Sopockie harce*, Sopot 1997, s. 89; Tomaszewski L. *Kronika wileńska* t. 2, W. 1992, s. 87; tenże *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, W. 1999; — *Udoskonalenia techniczne*, „Wiadomości Urzędu Patentowego” 1955, nr 2, s. 104; — inskrypcje nagrobne.

Dariusz Szczecina

S

SANAKIEWICZ Zbigniew, pseud. Toporski (1924–1986), ekonomista, podharcemistrz, harcerz Szarych Szeregów, podchorąży, żołnierz Armii Krajowej.

Urodził się 17 II 1924 w Krakowie w rodzinie Stanisława (mechanika lotnictwa, zawodowego wojskowego w dywizjonie krak., w czasie wojny w RAF) i Emilii z d. Stoszko (1893–1938, właścicielki sklepu spożywczego). Miał młodszą siostrę Elżbietę (zamężną Blicharz, ur. 1927).

Uczęszczał do IV Gimnazjum i Liceum Męskiego im. H. Sienkiewicza w Krakowie. Z dniem 28 XI 1938 objął funkcję drużynowego 19 Krak. Drużyny Harcerzy (KDH) po Franciszku Baraniuku, który wyjechał na Śląsk w ramach prac przysp. wojsk. W kwietniu 1939 ukończył teoretyczny kurs dla drużynowych w Ojcowie i 1 V 1939 przyznano mu próbę drużynowego, a prowadzona przez niego drużyna została sklasyfikowana jako przodująca.

W 1942 r. razem z F. Baraniukiem odbył szkolenie w pierwszej „piątce” kursu podchorążych krak. Szarych Szeregów. Stopień podharcemistrza otrzymał 3 V 1943. We wrześniu t.r. podczas manewrów na szczeblu plutonów zorganizowanych w okolicy Kostrzy i Tyńca dowodził grupą atakującą. Jako podchorąży od listopada 1943 był dowódcą plutonu „Felicja” w kompanii „Bartek” krak. Szarych Szeregów. Przyczynił się do włączenia do Szarych Szeregów grupy harcerzy wywodzących się z 24 KDH.

Został aresztowany w sierpniu 1944, w okresie wzmózonych aresztowań po wybuchu powstania warszawskiego. Był więziony kolejno w sześciu niemieckich obozach: Płaszów, Gross Rosen, Fünf-teichen, Dyhernfurth, Mittelbau-Dora i Woffleben B12. Na terenie Niemiec uciekł z transportu wiezionego na straconie. Po dwóch tygodniach nocnego przedzierania się w obozowym pasiaku przez wrogi kraj w kwietniu 1945 dotarł do oddziałów kanadyjskich stanowiących szpicę frontu zachodniego. Po długim leczeniu szpitalnym służył w angielskich jednostkach na terenie Niemiec w cha-

rakterze tłumacza angielsko-niemieckiego (znał biegle oba te języki) przy sądzie denazyfikacyjnym. Pomimo że jego ojciec przebywał w Anglii wrócił do kraju, bo jak powiedział *nie mógł żyć bez widoku Wieży Mariackiej*. Studiował w Akademii Handlowej. Jako ekonomista pracował m.in. na stanowisku głównego księgowego w przemyśle węglowym. Działał społecznie, współpracując przy organizacji rajdów samochodowych. Do końca życia utrzymywał kontakt z harcerstwem. Nie chwalił się przeszłością i nie eksponował swoich zasług.

Zmarł 11 VI 1986 w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim – Prandoty.

W 1948 r. zawarł związek małżeński z Zofią z d. Kolarzowską (1921–2016). Miał synów Tadeusza (ur. 1949, operatora filmowego) i Pawła (1954–2023, aktora).

— Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995 nr 7/8, s. 38; — Miłobędzki P. *Harcerze w okupowanym Krakowie*, Kr. 2005; Porębski *Krakowski; Szare Szeregi*; — Kolarzowska-Sanakiewicz Z. *Wspomnienia*, Publiczna Szkoła Podst. w Łoniewej im. Jana Pawła II [online] <https://sploniowa.edupage.org/text/1/?subpage=4%2023%20XI%202011>; — *Rozkaz L. 8 z 1 V 1939*, „Rozkazy i Okólniki Zarządu Okręgu, Koła Dawnych Harcerzy, Komend Chor. Harcerki i Harcerzy” 1939, nr 8; *Rozkazy i okólniki Krak. Chor. Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; — relacja żony Z. Sanakiewicz; — inskrypcja nagrobna.

Krzysztof Wojtycza

SIDOR Czesław Tadeusz, pseud. Srebrny Lis (1919–1991), harcmistrz, komendant konspiracyjnego Hufca Harcerzy/Roju Szarych Szeregów im. Romualda Traugutta we Włocławku (1940–1944),

SIDOR CZESŁAW

porucznik Wojska Polskiego, żołnierz Armii Krajowej.

Urodził się 8 XI 1919 w Jarosławiu jako drugi syn Aleksandra (podoficera w 14 pp WP) i Wandy z d. Kwiatkowskiej. Od 1921 r. mieszkał we Włocławku, gdzie rodzina Sidorów przeprowadziła się w związku ze zmianą miejsca stacjonowania 14 pp. W 1928 r. rozpoczął naukę w Szkole Powsz. nr 4, a następnie do 31 VIII 1939 był uczniem Gimnazjum i Liceum im. ks. J. Długosza we Włocławku.

We wrześniu 1928 wstąpił do Gromady Zuchów „Indian”, a 1 IX 1932 został przyjęty do zastępu „Jeleni” 138 Maz. Drużyny Harcerzy (MDH) im. Jana III Sobieskiego; 20 XII tr. zdobył stopień młodzika i dwa dni później złożył przyrzeczenie harcerskie. Uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (11–25 VII 1935), w czasie którego zdobył stopień wywiadowcy. Z dn. 1 IX 1937 został mianowany zastępowym zastępu „Sępów” 138 MDH (od 1 X 1938 była to 2 Drużyna Harcerzy im. Jana III Sobieskiego). Zdobyl stopień ćwika (22 XII 1937) i harcerza orlego (15 VII 1938). Uczestniczył w kursie podharcemistrzowskim zorganizowanym we Włocławku przez Komendę Pomorskiej Chor. Harcerzy (20 III–23 IV 1939). Pełnił funkcję drużynowego 1 Gromady Zuchów „Indian”, wchodzącej w skład Szczepu Harcerskiego im. Jana III Sobieskiego przy Gimnazjum i Liceum im. ks. J. Długosza (1 IX 1928–31 VIII 1939). Od 29 VI 1938 do 31 VIII 1939 pełnił funkcję przybocznego 19 Zawisłańskiej Drużyny Harcerzy im. T. Kościuszki na Dolnym Szpetalu (obecnie Zawisłe). Zdobyl stopień harcerza Rzeczypospolitej (20 VII 1939).

Po spotkaniu dowódcy 14 pp ppłk. Włodzimierza Bratyczewskiego z kierownictwem obozu harcerskiego nad jez. Łuba w dn. 27 VIII 1939 wziął udział w odprawie instruktorów i starszych harcerzy

zorganizowanej przez hm. Teofila Woźnickiego w siedzibie komendy hufca przy ul. Żabiej. W rezultacie tych rozmów zainicjowano działalność Pogotowia Harcerzy we Włocławku.

Na pocz. września 1939 zgłosił się jako ochotnik do 14. pp. i otrzymał przydział do 6 kompanii 2 batalionu. Wraz z pułkiem 4 września wyruszył w kierunku Warszawy, gdzie w dn. 19–28 września pełnił obowiązki sanitariusza w forcie Bema na odcinku Warszawa-Zachód. Do Włocławka powrócił na pocz. października t.r. Już 4 listopada zainicjował (z inspiracji Aleksandra Kamińskiego) działalność Harcerskiego Pogotowia Wojennego im. R. Traugutta, a 11 listopada uzyskał dla swych planów akceptację hm. T. Woźnickiego, komendanta Pogotowia Harcerzy, pełniącego równocześnie obowiązki hufcowego na czas wojny. Sidor został zastępcą komendanta Wojennego Pogotowia Harcerzy (funkcję komendanta pełnił Tadeusz Kuderski). Na pocz. stycznia 1940, kiedy T. Kuderski został wywieziony na roboty, objął funkcję komendanta konspiracyjnego Hufca Harcerzy im. R. Traugutta, późniejszego Roju Szarych Szeregów im. R. Traugutta we Włocławku.

Razem z Marią Woźnicką i ks. Zenonem Krupińskim koordynował działalność tajnego nauczania. Od 1 XII 1939 do 15 VI 1940 był zatrudniony jako robotnik w Krupp AG (koncern Kruppa, odpowiedzialny za odbudowę mostu na Wiśle we Włocławku). W 1940 r. odbył tajne szkolenie wojskowe w zakresie szkoły podoficerskiej prowadzone przez podoficerów 14 pp, uzyskując stopień kaprala. Od poł. czerwca 1940 przebywał na robotach przymusowych w Bremie, gdzie pracował jako robotnik w Weser Flugzeuggesellschaft Bremen-Burg przy produkcji części do samolotów. Uciekł stamtąd 14 VIII 1940, powrócił do Włocławka i tu się ukrył. Jednak już 16 sierpnia został aresztowany pod zarzutem

ucieczki z robót przymusowych i przynależności do tajnej organizacji. Osadzono go w areszcie policyjnym nr 2 we Włocławku. Wyszedł na wolność 1 IX 1940 za poręczeniem Zbigniewa Zürna, pseud. Zahorski. W okresie 2 IX 1940–1 VII 1941 był pracownikiem Weichselmühlen (zakładów produkujących celulozę i papier). Za pośrednictwem Henryka Promisa utrzymywał kontakty z komórką ZWZ w pow. włocławskim. Równocześnie (od września 1940 do 2 II 1941) współpracował z Kujawskim Stow. Społeczno-Literackim, przede wszystkim pomagając w kolportażu pisma „Piorun”. W związku z falą aresztowań, która dotknęła to stowarzyszenie, pozostawał w ukryciu, a następnie w sierpniu 1941 wyjechał do Myszkowa. W okolicach Żarek w Zagłębiu Dąbrowskim przekroczył granicę Generalnego Gubernatorstwa i przedostał się do Warszawy, gdzie we wrześniu 1941 uczestniczył w kursie podchorążych ZWZ, który ukończył w stopniu plutonowego podchorążego. Został mianowany podharcmistrem (3 V 1942).

Wraz z M. Woźnicką zorganizował w 1942 r. we Włocławku konspiracyjny kurs drużynowych. Działając w strukturach Szarych Szeregów, kierował w hufcu małym sabotażem. W czerwcu 1942 uczestniczył w akcji uwolnienia jeńca angielskiego nazwiskiem Jull z obozu na Słodowie (obecnie osiedle Włocławka). Był organizatorem i koordynatorem akcji „Sabinki”, która polegała na uwalnianiu kobiet, przede wszystkim poważnie chorych, z robót przymusowych w Rzeszy. Na przełomie l. 1943 i 1944 był komendantem kursu podharcmistrowskiego. Zorganizował w lasach wienieckich k. Włocławka konspiracyjny zlot hufca (23 IV 1944). Otrzymał stopień harcmistra (3 V 1944) i nominację na podporucznika (15 VIII 1944). Wkrótce potem z obawy przed aresztowaniem przekazał funkcję komendanta hufca Szarych Szeregów i opuścił Włocławek. Przebywał na

Zaolziu, w okolicach Frysztatu, Olbrachcic oraz Karwiny, pracując jako robotnik przy wyrębie lasu (16 VIII–23 XII 1944). Następnie (24 XII 1944–21 I 1945) ukrywał się w Szczakowej, gdzie 22 I 1945 doznał wkroczenia Armii Czerwonej.

W okresie 1 II–30 VI 1945 był członkiem Komendy Hufca w Sosnowcu (Chor. Zagłębiowska) ds. kursów i obozów oraz drużynowym 61 Zagłębiowskiej Drużyny Harcerzy im. T. Kościuszki w Sosnowcu. W końcu czerwca t.r. przybył do Jeleniej Góry, gdzie dzięki znajomości jęz. niemieckiego podjął pracę w Powiat. Urzędzie Repatriacyjnym.

Włączył się aktywnie w proces budowania struktur ZHP na Dolnym Śląsku, będąc od 1 VII 1945 do 31 VIII 1948 kierownikiem Wydz. Harcerskiego i wizytatorem Dolnośląskiej Komendy Chor. z siedzibą najpierw w Jeleniej Górze, a następnie we Wrocławiu. W tym czasie mianowano go kierownikiem Harcerskiego Ośrodka Szkoleniowego Dolnośląskiej Chor. „Wykapka” w Karpaczu przy ówczesnej ul. Wielkopolskiej 169. Rozkazem Komendy Dolnośląskiej Chor. Harcerzy z dn. 26 XI 1945 został zwerifikowany w stopniu podharcmistra. W czerwcu 1949 ukończył LO im. S. Żeromskiego w Jeleniej Górze. W tym samym czasie pracował w Jeleniogórskich Zakładach Terenowego Przemysłu Materiałów Budowlanych na stanowisku szefa produkcji Fabryki Kafli w Jeleniej Górze. Od 1948 do października 1956 należał jako instruktor do OH ZMP.

W 1956 r. powrócił do Włocławka, gdzie w okresie 1 XI 1956–31 VIII 1957 pełnił funkcję komendanta drużyny przy Liceum Przemysłowo-Pedagog. Od 1 IX 1957 do 31 VIII 1959 był komendantem 1 Szczepu im. K. Pułaskiego przy Liceum Ziemi Kujawskiej (Hufiec Włocławek-miasto). W l. 1959–1966 prowadził drużynę harcerską przy Państw. Gospodarstwie Rolnym w Dębicach (Hufiec Włocławek-powiat), a w l. 1966–1969

drużynę przy Państw. Domu Dziecka nr 1 w Cieclocinku (Hufiec Aleksandrów Kujawski). Został zweryfikowany w stopniu harcmistrza (25 X 1969).

W lutym 1972 zainicjował powstanie we Włocławku Kręgu Instruktorskiego „Powiśle”, skupiającego harcerzy seniorów. Od 1 II 1973 do 15 III 1975 współpracował z Komendą Hufca w Radziejowie. We wrześniu 1975 ufundował na murze okalającym dziedziniec klasztoru oo. Franciszkanów Reformatów we Włocławku tablicę pamiątkową ku czci harcerzy włocławskich pomordowanych w wojnie obronnej 1939 r. oraz w czasie okupacji hitlerowskiej. Od 1 IX 1975 do 31 VIII 1978 pełnił funkcję komendanta Hufca w Konecku k. Aleksandrowa Kujawskiego, gdzie w lipcu 1978 zorganizował grupę harcerzy do pracy przy budowie Pomnika Szpitala Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie. Otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL (22 VII 1977).

We wrześniu 1979 ofiarował na Jasną Górę sztandar włocławskich Szarych Szeregów wraz z ryngrafem jako wotum za uratowanie życia z pożogi wojennej (znajdują się w Sali Rycerskiej i Arsenale). Był prześladowany przez władze komunistyczne, głównie za działalność konspiracyjną podczas okupacji oraz w związku z próbami budowania struktur harcerskich wśród służby liturgicznej przy parafiach rzymskokatolickich. W dn. 13 XII 1981 został zatrzymany przez SB i przez kilka dni przetrzymywano go w areszcie śledczym w Toruniu.

Od powrotu na Kujawy wschodnie w 1956 r. pracował na różnych stanowiskach, m.in. do chwili przejścia na emeryturę (1 III 1980) w Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Konecku na stanowisku inspektora kontroli wewnętrznej.

Był autorem opracowania pt. *W podziemnym Włocławku* (w: *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*, red. J. Jabrzemski, t. 2, W. 1988, s. 186–191). Był autorem opracowania pt. *W podziemnym Wło-*

clawku (w: *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*, red. J. Jabrzemski, t. 2, W. 1988, s. 186–191).

Zmarł 13 V 1991 w Cieclocinku. Został pochowany na cmentarzu komunalnym we Włocławku, w grobie ojca w kwaterze żołnierzy 14 pp.

Był odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (1945), Krzyżem Walecznych (1944), Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1945), Medalem Wojska (czterokrotnie), Krzyżem AK (1976), Medalem za Warszawę 1939–1945 (1965), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1987).

— Skotnicki W. J. *Włocławski słownik biogr.*, red. S. Kunikowski, Włocławek 2005, t. 2, s. 156–159; — b.a. *Jakie były włocławskie Szare Szeregi?*, „Życie Włocławka” 1969, nr 27, s. 9; Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; Jastrzębski W. *Młodzież polska w walce z okupantem hitlerowskim na terenie Kujaw i Pomorza Gdańskiego w l. 1939–1945*, w: *Szkice z dziejów ruchu młodzieżowego w woj. pomorskim (bydgoskim) w l. 1920–1981*, red. W. Jastrzębski, B. 1987, s. 36–50; Jaszowski T. *Młodzi konspiratorzy we Włocławku*, „Za Wolność i Lud” 1980, nr 28, s. 14–15, 18; Krajewski M. *Harcerskiemu prawu wierni*, „WTK” 1978, nr 46, s. 6–7; tenże *Harcerskiemu prawu wierni. Szare Szeregi we Włocławku*, „Harc.” 1980, nr 5, s. 28–30; tenże *Z historii ruchu młodzieżowego woj. włocławskiego. Konspiracyjne harcerstwo na Kujawach*, „Echo Papiernika i Meblarza” 1978, nr 22, s. 6; Kunikowski S. *Z dziejów harcerstwa Polskiego we Włocławku w 75-lecie istnienia*, Włocławek 1986; Sidor C. *W podziemnym Włocławku*, w: *Szare Szeregi*, s. 186–191; Skotnicki W. J. *Harcerstwo męskie we Włocławku w l. 1911–1945*, T. 2002; tenże *Szare Szeregi we Włocławku*, „Wiadomości Włocławskie” 1991, nr 47, s. 5, 1992, nr 1, s. 5, 1992, nr 2, s. 5, 1992, nr 3, s. 5; Solarz A. *Harcerze jeleniogórcy 1945–1950. Wspomnienia*, cz. 2, Jelenia Góra 2017, s. 11, 15, 77; Tomaszewski W. *Tajne harcerstwo Włocławka 1939–1945*, „WTK” 1981, nr 12, s. 7; — dok. w pos.

autora: oświadczenie Anny Julii Promis dla C. Sidora z 3 III 1945, zaświadczenie Komendy Hufca Włocławek z 2 III 1945, zaświadczenie nr 180/04 IPN Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Delegatura w Bydgoszczy z 6 V 2004 o uznaniu C. Sidora za represjonowanego przez SB PRL.

Wojciech Jerzy Skotnicki

SIERPINA z d. Zabilska Ligia Maria, pseud. Sosna (1925–2011), nauczycielka, harcmistrzyni, hufcowa Hufca Harcerek Głubczyce (1945–1949).

Urodziła się 3 IV 1926 w Tarnopolu w rodzinie Władysława (1901–1983, legionisty, pracownika kolei, odznaczonego medalem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata) i Kornelii z Kordubów (1900–1958). Miała siostrę Lubomirę (1925–2002) oraz braci Romualda (1941–2005, nauczyciela, oficera WP, harcmistrza) i Zbigniewa (ur. 1946, technika ogrodnika, zam. w Opolu).

Do harcerstwa wstąpiła w 1935 r. i na obozie w Zelemiance w Karpatach w 1939 r. złożyła przysiężenie. W czasie okupacji należała do Szarych Szezegów i AK. Posługiwała się pseud. Sosna. Posiadała ukryte radio i wiadomości z nasłuchu radiowego przekazywała redakcji pisma „Polak Kresowiec”, które kolportowała razem z „Biuletynem Informacyjnym”. Zbierała porzuconą w czasie walk wrześniowych broń, jako łączniczka dostarczała rozkazy, broń i prasę partyzantom w oddalonych miejscowościach Białoskórka (15 km) i Grabowiec (20 km). Zajmowała się obserwacją ruchów wojsk niemieckich, przygotowaniem kryjówek dla osób zagrożonych aresztowaniem i ochroną młodzieży przed wywózką na roboty do Niemiec. Uczestniczyła w tajnym nauczaniu. W ostatnim roku wojny w gospodarstwie jej rodziców przez osiem miesięcy ukrywała się czteroosobowa żydowska rodzina, która przetrwała wojnę.

Sama też przez pewien czas musiała się ukrywać. W czasie walk o miasto została aresztowana.

Po dwutygodniowej podróży odkrytym towarowym wagonem jako repatriantka 17 VI 1945 znalazła się w Głubczycach, gdzie podjęła naukę w gimnazjum. Od 1 IX 1945 do 1 IX 1949 była hufcową Hufca Harcerek w Głubczycach w Chor. Śląsko-Dąbrowskiej. W dn. 1–24 VII 1946 ukończyła chorągwiany kurs drużynowych, a w dn. 1–12 VII 1947 kurs hufcowych w Górkach Wielkich. Otrzymała stopień przewodniczki, a 18 VII 1948 podharcmistrzyni. Po zdaniu w 1947 r. matury podjęła studia na Uniw. Wrocławskim, skąd po kilku miesiącach została usunięta z powodu działalności konspiracyjnej w czasie wojny. Podjęła pracę w gimnazjum. Z mężem oficerem WP mieszkała w Ostródzie i Koźlu, a od 1956 r. w Łodzi. Od jesieni 1956 była członkinią komendy w jednym z hufców Łódzkiej Chor. Harcerstwa. Na UŁ ukończyła polonistykę.

W 1960 r. zamieszkała w Toruniu, gdzie we wrześniu t.r. podjęła pracę jako nauczycielka w Szkole Podst. nr 16, będąc równocześnie od 1 IX 1960 do 1 IX 1966 szczepową 28 Szczepu Harcerskiego przy tej szkole. Została mianowana harcmistrzynią (10 X 1961). Od 1 IX 1966 pracowała w Szkole Podst. nr 22, gdzie prowadziła 33 Szczep „Kolumbowie” (1 IX 1966–1 IX 1975). Była również kierowniczką Ref. Drużyn Młodszoharcerskich Komendy Hufca Toruń (1 I 1968 do 1 IX 1975). Otrzymała honorowy stopień harcmistrza PL (22 VII 1969).

Od 1978 r. pracowała w Centrum Kształcenia Ustawicznego (CKU), skąd przeszła na emeryturę w 1993 r. Była drużynową 18 Toruńskiej Drużyny Harcerskiej (TDH) „Chabrowej” przy Szkole Podst. nr 6 (1982–1985), 18 TDH „Puszcza” im. O. Małkowskiej (1985–1987), a następnie komendantką działającego przy CKU Szczepu „Czahary” im. A. Mał-

kowskiego (1987–2000) oraz przewodniczącą działającego w tym szczepie Kręgu Instruktorskiego „Kamyk” (1983–1999). Wielokrotnie organizowała wakacyjną wymianę młodzieży z różnych krajów. Należała do KIHAM w Toruniu. Była członkinią Rady Hufca Toruń (wybrana 1 IX 1980 i ponownie 22 III 1982). Była w hufcu komendantką Harcerskiego Pogotowia Zimowego (1981/82), zastępczynią przewodniczącego komisji stopni instruktorskich (1 IV 1981–1 VI 1984) i przewodniczącą tej komisji (od 1986).

Była również zastępczynią przewodniczącego Chorągwianej Komisji Rewizyjnej (1 IX 1985–1 IX 2000) i przewodniczącą komisji stopni harcerskich w Hufcu Toruń (1985–2005). Od 1989 r. wchodziła w skład zespołu programowo-metodycznego hufca. Od 1992 r. należała do Harcerskiego Kręgu Seniorów „Bartek”, w którym od 3 IV 1994 do 2007 r. była zastępczynią przewodniczącego. Należała do Kom. Hist. i Kapituły Odznaczeń Hufca Toruń.

Była komendantką lub zastępcą komendanta ds. programowych 51 obozów, uczestniczyła w 6 kursach instruktorskich, 11 zlotach oraz wielu zimowiskach, biwakach i rajdach. Podkreślała znaczenie obrzędów, szacunek dla munduru oraz wykorzystanie w pracy harcerskiej gier. Wychowała około 100 instruktorów, z których część utworzyła w Toruniu Hufiec ZHR.

W 1948 r. wstąpiła do ZNP. Od 1956 r. należała do ZBoWiD.

Zmarła 4 IV 2011. Została pochowana na Centralnym Cmentarzu Komunalnym w Toruniu.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1984), Złotym (1976) i Srebrnym (1972) Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK, Krzyżem Partyzanckim (1959), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1970), Medalem KEN (1980), Medalem 40-lecia PL (1984), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Krzy-

żem za Zasługi dla ZHP (1972) i Rozetą-Mieczami (1985).

W 1983 r. otrzymała honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP. W 2000 r. została wpisana do „Złotej księgi woj. toruńskiego” i otrzymała tytuł Harcmistrza Stulecia.

W 1951 r. zawarła związek małżeński ze Stanisławem Sierpiną (1927–1981, podpułkownikiem, lekarzem, instruktorem harcerskim). Miała córki Marię (zamężną Wroniecką, ur. 1952, magister geografii, pracowniczkę UMK) i Izabelę (zamężną Świtalską, ur. 1954, magister inżynier telekomunikacji, pracowniczkę AM w Bydgoszczy).

— Arch. Komendy Hufca Toruń: dok. w pos. autorki: wspomnienia L. Sierpiny, [b.d.], wydruk komp.; karta ewidencyjna instruktora, rozkazy hufca; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 1 z 15 II 1949*, s. 8; — inf. uzyskane w miejscach pracy L. Sierpiny i od instruktorów harcerskich w Toruniu.

Beata Chomicz

SIKORA Zdzisław Hubert, pseud. Mruczący Chomik (1928–1989), lekarz, harcmistrz, członek władz Hufca Rzeszów i Chorągwi Rzeszowskiej, przewodniczący Kręgu Seniora przy Komendzie Chorągwi w Rzeszowie.

Urodził się 25 X 1928 w Rzeszowie na Staromieściu w rodzinie Michała (1888–1974, zawodowego wojskowego) i Agnieszki (1900–1990). Miał brata Mieczysława (lekarza) oraz siostry Natalię i Alicję.

Naukę w Szkole Ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim w Rzeszowie rozpoczął w 1935 r., a w 1937 r. został zuchem w Gromadzie „Orlików”. W czasie okupacji hitlerowskiej ukończył szkołę powsz. i dwie klasy gimnazjum na tajnych kompletach.

W grudniu 1944 wstąpił do 1 Drużyny Harcerzy (DH) im. W. Sikorskiego i złożył przyrzeczenie harcerskie na ręce hufcowego hm. Stanisława Sokolowskiego. Wiosną 1945 ukończył kurs zastępowych, a w lecie t.r. – kurs drużynowych suchowych w Łodzi. W r. szk. 1945/46 był drużynowym 2 Drużyny Suchów Stasia Tarkowskiego, a w roku nast. – drużynowym 3 DH im. L. Lisa-Kuli, przemianowanej potem na 13 Wodną DH w Rzeszowie. W l. 1947–1948 pełnił funkcję namiestnika suchowego Hufca Harcerzy w Rzeszowie. Z dn. 15 XII 1947 został mianowany podharc mistrzem (wcześniej zdobył stopień harcerza Rzeczpospolitej). Od 15 III 1948 był członkiem chorągwianej komisji prób na stopnie podharc mistrza i działacza.

W 1948 r. zdał maturę w 1 Gimnazjum im. S. Konarskiego i rozpoczął studia w AM w Łodzi. W czasie studiów był zastępcą hufcowego ds. suchowych Hufca Harcerzy Łódź-Chojny i zorganizował w hufcu Krąg Pracy Drużynowych Suchowych. W tym czasie ukończył kurs namiestników suchowych w Koprach k. Rudnika i kurs podharc mistrzowski ze specjalnością suchową w Warszawie.

Po ukończeniu studiów wrócił do Rzeszowa i w dn. 1 I 1954 rozpoczął pracę zawodową w Szpitalu Wojew., gdzie był zatrudniony nieprzerwanie 35 lat. Od 1965 r. pełnił obowiązki ordynatora Chirurgii Dziecięcej, a w listopadzie 1968 został powołany na stanowisko ordynatora Oddziału Chirurgii Dzieci, na którym pozostawał do 19 V 1989.

W Rzeszowie wrócił do służby harcerskiej. Od stycznia 1957 był przybocznym hufcowego ds. suchowych, następnie kierownikiem ref. harcerskiego i suchowego oraz lekarzem hufca. Od 1 XII 1957 był zastępcą kierownika Wydz. Kształcenia Kadry GK Harcerstwa w Warszawie. W lipcu 1958 został przyjęty do Instruktorskiego Kręgu Totemowo-Puszczańskiego „Czarnego Dębu”, otrzymując mia-

no Mruczający Chomik. Latem 1957 był instruktorem na kursie podharc mistrzów suchowych w Cieplicach. W 1958 r. zdobył Znak Harcerskiej Służby Zdrowia. Został zweryfikowany w stopniu podharc mistrza (20 XII 1958) i mianowany harc mistrzem (w maju 1959).

Wobec zmian zachodzących w ZHP po 1959 r. odszedł z czynnej służby harcerskiej, by powrócić do niej w 1977 r. Znów był czynnym instruktorem, szkolił harcerzy, jeździł na kursy, obozy harcerskie i kolonie suchowe. W l. 1977–1988 był instruktorem i lekarzem na siedmiu obozach. W tym okresie pełnił różne funkcje instruktorskie: był członkiem Chorągwianej Komisji Instruktorskiej, przewodniczącym Komisji Instruktorskiej i Komisji Stopni Instruktorskich Hufca Rzeszów, członkiem Kom. Hist. Chor. Rzeszowskiej ZHP i przewodniczącym Kręgu Seniora przy komendzie chor. (od stycznia 1988). Od 21 VI 1984 był przewodnikiem „Gromady Lisów” Instruktorskiego Kręgu Totemowo-Puszczańskiego „Czarnego Dębu”. Honorowy stopień harc mistrza PL otrzymał 22 VII 1986. Działał społecznie w TPD i Polskim Związku Łowieckim.

Zmarł 19 V 1989 w Krakowie. Został pochowany w Rzeszowie na Cmentarzu Pobicinińskim.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1987), Złotym Krzyżem Zasługi (1979), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1986), Złotą Odznaką Zasłużonego Działacza TPD (1986), odznaką TPD Przyjaciół Dziecka (1973), odznaką Zasłużony dla Woj. Rzeszowskiego (1984), brązowym (1977) i srebrnym (1983) Medalem Zasługi Łowieckiej. Otrzymał honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP (1986).

W 1959 r. zawarł związek małżeński z Lidią Gil (1936–2002, lekarka). Miał syna Marcina (ur. 1965, technika dentystycznego) i córkę Agnieszkę (zameżną Zalewską, ur. 1967, biologa).

— Jarosińska M. *Harcerskie groby na rzeszowskich cmentarzach*, Rz. 2010; — *taż 20 lat Harcerskiego Kregu Seniora w Rzeszowie (1987–2007)*, Rz. 2007; — *Rozkaz GK Harcerstwa L. 22/57*, „WU” 1958, nr 1, s. 3; *tenże L. 18/58*, „WU” 1959, nr 1, s. 10; — Arch. Klinicznego Szpitala Wojew. nr 1 im. F. Chopina w Rzeszowie; dok. w pos. autorki: Sikora Z. *Raport z przebiegu służby instruktorskiej*, 1985, mps; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 3 z 15 III 1948*, s. 3; — inf. syna Marcina i córki Agnieszki.

Małgorzata Jarosińska

SIODELSKI Andrzej (1943–2008), doktor inżynier energetyk, nauczyciel akademicki, harcmistrz, kapitan jachtowy i motorowodny, pilot Chorągwi Gdańskiej ZHP (1972–1974, 1990–1991).

Urodził się 24 I 1943 w Łyszkowicach w pow. łowickim w rodzinie Tadeusza (1908–1980, stolarza) i Jadwigi z d. Bisinger (1911–1986, krawcowej). Miał siostrę Krystynę (ur. 1950, ekonomistkę). Po wojnie rodzina zamieszkała w Gdańsku, gdzie w 1956 r. ukończył szkołę podst. i uczył się w Technikum Przemysłu Okrętowego (później Technikum Mechaniczno-Elektryczne, mieszczące się w gmachu historycznego Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej z czasów Wolnego Miasta Gdańska).

W 1961 r. ukończył technikum i rozpoczął studia na Wydz. Elektrycznym Politechniki Gdańskiej (PG). W 1968 r. uzyskał dyplom magistra inżyniera elektryka i podjął pracę w PKP. Po roku powrócił na PG na studia doktoranckie na Wydz. Elektrycznym i rozpoczął pracę jako nauczyciel akademicki w Katedrze Elektroenergetyki. Prowadził badania z zakresu gospodarki cieplno-elektrycznej, co zaowocowało rozprawą doktorską obronioną w 1976 r. W nast. latach zajmował się regulacją w systemach elektroenergetycznych i elektrowniami wiatrowymi.

Ta problematyka była przedmiotem jego wykładów, prac badawczych, licznych artykułów (także obcojęzycznych), referatów konferencyjnych i ekspertyz.

Był członkiem Senatu PG i Rady Wydz. Elektroenergetyki i Automatyki PG. Od 1995 r. należał do zespołu organizatorów cyklicznych konferencji naukowych „Aktualne Problemy w Elektroenergetyce”. We wspomnieniu o nim napisano: *Elektryka i żeglarstwo ukształtowały nieugięty charakter, precyzję myślenia i działania oraz nawyk przestrzegania procedur gwarantujących skuteczność i bezpieczeństwo. Mówił, co myśli, nie tylko na jachcie, ale i na co dzień, również jako członek Rady Wydziału, w której przez wiele lat reprezentował asystentów i adiunktów, zasłużenie zyskując ich wdzięczność*. Do końca życia pracował na PG.

W 1957 r., w okresie nauki w technikum, wstąpił do 3 Gdańskiej Wodnej Drużyny Harcerzy w Hufcu Gdańsk-Śródmieście, która po okresie próbnym otrzymała numer 5. W t.r. złożył przyrzeczenie harcerskie. W l. 1959–1962 był drużynowym macierzystej drużyny. Uzyskał stopień przewodnika (1960), podharcmistra (1970) oraz harcmistrza (1977).

Uczestniczył w Zlocie Grunwaldzkim (lipiec 1960) oraz w rejsie harcerskiej flotylli „Czerwone Żagle” na Światowy Festiwal Młodzieży i Studentów w Helsinkach (1962). W 1973 r. był delegatem na V Zjazd ZHP. Dwukrotnie, w l. 1972–1974 i 1990–1991, był pilotem Chor. Gdańskiej. Był również kierownikiem Wydz. Wychowania Wodnego Komendy Chor. Gdańskiej oraz wieloletnim komandorem i wicekomandorem Harcerskiego Jachtklubu „Wodnik”. Harcerstwo i żeglarstwo były jego pasją. W 1963 r. uzyskał stopień sternika morskiego, a w 1970 r. został kapitanem jachtowym. W 1990 r. zdobył patent kapitana motorowodnego. Posiadał uprawnienia instruktora żeglarstwa i instruktora motorowodnego. Był organizatorem, komendantem oraz prowadzącym

specjalistyczne zajęcia żeglarskie na harcerskich obozach wodnych i kursach na stopnie żeglarskie oraz rejsach i wyprawach morskich. Szkolił harcerzy żeglarszy w HOM w Pucku i CWM ZHP w Gdyni, będąc komendantem szkolenia żeglarskiego i egzaminatorem na stopnie żeglarskie, a równocześnie reprezentując ZHP we władzach PZŻ.

W l. 1972–1974 i 1990–2000 jako kapitan jachtowy prowadził liczne rejsy morskie z harcerskimi załogami. Były to głównie tzw. rejsy stażowe do portów bałtyckich: Sztokholmu, Kalmaru, Visby, Kopenhagi, na Bornholm i Aleuty, w trakcie których uczestnicy uzyskiwali warunki do zdobycia wyższych stopni żeglarskich. Był organizatorem i współorganizatorem Harcerskich Spartakiad Drużyn Wodnych Chor. Gdańskiej. Znany był jako zaangażowany i odpowiedzialny instruktor, oddany harcerskiej służbie. Za wiedzę, kompetencje i postawę był ceniony i lubiany przez młodzież i przełożonych. Po 1989 r. na kilka kolejnych kadencji powoływany był przez ministra resortowego na funkcję ławnika w Orzekającej Izbie Morskiej w Gdyni.

Zmarł 5 VIII 2008 w Warszawie. Został pochowany na Cmentarzu Emaus w Gdańsku.

Był odznaczony Złotym (1993) i Brązowym (1979) Krzyżem Zasługi, Medalem KEN (2004), brązową odznaką Zasłużony Działacz Kultury Fizycznej (1973), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1974), złotą (2004) i srebrną (1993) Odznaką Honorową Polskiego Związku Motorowodnego i Narciarstwa Wodnego, odznaką Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (1973), srebrną Odznaką Centralnego Związku Spółdzielni Budownictwa Mieszkaniowego (1974), odznaką Za Zasługi dla Gdańska (1982). W 1992 r. otrzymał odznakę Zasłużony Instruktor Chor. Gdańskiej ZHP. Od 2016 r. tabliczka epitafijna z jego nazwiskiem znajduje się w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku.

W 1973 r. zawarł związek małżeński z Regiłą Dąbrowską (ur. 1942, lekarką). Miał córkę Magdalенę (ur. 1974, lekarke, jachtowego sternika morskiego) oraz synów Wojciecha (ur. 1978, inżyniera, kapitana jachtowego) i Marcina (ur. 1982, inżyniera, kapitana jachtowego). W 2007 r. zawarł związek małżeński z Danutą Parys (nauczycielką, harcmistrzynią, członkinią Prezydium RN ZHP).

— Puchała *Poczet*, t. 2, s. 501–502; *Siodelski Andrzej, adiunkt Polit. Gdańskiej, żeglarz*, w: *Gedanopedia* [online] https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=siodelski_andrzej_adiunkt_Politechniki_Gda%C5%84skiej_%C5%BCeglarz [dostęp 15 IX 2023]; — *Harcerstwo gdańskie*, s. 66, 183; *Niezwykłe biografie harcerskie Tezewa i Pomorza*, red. J. Kulas, Pelplin 2016, s. 108–111; *Pamięci zmarłych pracowników Wydz. Elektrotechniki i Automatyki Polit. Gdańskiej*, red. D. Świsulski, G. 2011, s. 38 [cyt.]; — arch. rodzinne.

Zenon Kuligowski Danuta Parys-Siodelska

SKŁODOWSKI Zbigniew, pseud. Kura (1920–1942), podharcmistrz, drużynowy w Kownie i organizator drużyn harcerskich na Litwie Kowieńskiej, komendant Szarych Szeregów na Litwie (1941–1942).

Urodził się 1 I 1920 w rodzinnym majątku Towianki w pow. Kiejdany na Litwie jako syn Stanisława (1884–1940, artysty rzeźbiarza, legionisty) i Zofii z d. Abramowicz (1887–1982, pielęgniarki). Miał młodsze siostry: Kalinę Annę (zamężną Skłodowską-Antonowicz, pseud. Irka, Róża, 1923–2003, harcerkę, łączniczkę AK, muzealniczkę, etnografkę) i Sławę Marię (zamężną Haupt, 1926–1995, harcerkę, łączniczkę AK).

Jego pradziad Dionizy Skłodowski brał udział w powstaniu styczniowym. Rodzina była spokrewniona z Marią Skłodowską-Curie.

Nauki pobierał w domu, dopiero po zdaniu egzaminów w 1935 r. rozpoczął edukację w polskim pryw. Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Kownie. Tam wstąpił do działającego nielegalnie (jako koło Czerwonego Krzyża) harcerstwa. Uczestniczył w kursach instruktorskich organizowanych w Polsce dla harcerstwa zagranicą: w 1936 r. w Brennej na Śląsku (inne źródła podają Górki Wielkie), w 1937 r. w Spale i w 1939 r. w obozie szkoleniowym nad Narwią. Był założycielem drużyn harcerskich w Kownie i Wilkomierzu, przyczynił się do powstania drużyn w okolicznych wsiach i opiekował się drużyną w Poniewieżu. W 1938 r. został drużynowym jawnie działającej 2 Drużyny Harcerzy im. ks. J. Poniatowskiego w Kownie. W 1939 r., gdy było to już możliwe, napisał kilka tekstów do „Głosu Młodych”, przedstawiając czytelnikom idee harcerskie i relacje z harcerskich wypraw.

We wrześniu 1939 razem z Tadeuszem Kognowickim (1922–1941, hufcowym Hufca Harcerzy na Litwie, komendantem Szarych Szeregów na Kowieńszczyźnie) organizował pomoc dla polskich uchodźców. Do chwili likwidacji polskiego gimnazjum jesienią 1940 r. redagował i wydawał dwutygodnik dla polskiej młodzieży „Zarzewie”. Był jednym z twórców kowieńskiej konspiracji, dając podwaliny pod powstanie podokręgu Litwa Kowieńska ZWZ, utrzymywał też kontakt z komendantem Chor. Wileńskiej Szarych Szeregów hm. Józefem Grzesiakiem, pseud. Czarny, który po aresztowaniu T. Kognowickiego mianował go w 1941 r. komendantem Szarych Szeregów na Litwie (wg innych źródeł Skłodowski na tę funkcję został powołany już wiosną 1940). Organizował szkolenie wojskowe, ucieczki oraz wykup Polaków z obozu koncentracyjnego w Prawieniszkach. Poszukiwany przez litewską policję bezpieczeństwa (Saugumę) i gestapo, został zatrzymany w marcu 1942. Po cięż-

kich przesłuchaniach i torturach w wileńskim więzieniu na Łukiszkach został skazany na karę śmierci i stracony 13 VI 1942 w Ponarach.

Pośmiertnie został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami i Medalem Wojska. Jego nazwisko znajduje się na tablicy epitafijnej w polskiej kwaterze wojennej w Ponarach.

Rodziny nie założył.

— Jackiewicz M. *Polacy na Litwie 1918–2000. Słownik biograf.*, W. 2002; Kalina Skłodowska-Antonowicz, w: Wikipedia [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Kalina_Sk%C5%82odowska-Antonowicz [dostęp 18 I 2021, dot. siostry]; *Polskie upamiętnienie ofiar zbrodni w Ponarach*, w: Katalog miejsc pamięci [online] <https://www.naszapamiec.pl/miejsca/polskie-upamietnienie-ofiar-zbrodni-w-ponarach/> [dostęp 12 X 2023]; *Zbigniew Skłodowski*, w: Wikipedia [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbigniew_Sk%C5%82odowski [dostęp 18 I 2021]; — Bojko K. *Zbigniew Skłodowski „Kura”, „Wileńskie Rozmaitości”* 2005, nr 5, s. 10–12; Buchowski K. *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918–1940*, Białystok 1999; Dowgird J. *Działalność harcerstwa polskiego na Kowieńszczyźnie podczas okupacji radzieckiej*, „Bunt” [online] <https://bunt.com.pl/buntmlodychduchem/162521/Dzialalnosc-harcerstwa-polskiego-na-Kowieńszczyźnie-podczas-okupacji-radzieckiej-cz-4-> [dostęp 18 I 2021]; Gašiorowski A. *Z dziejów Harcerstwa Polskiego w Republice Litewskiej 1918–1940*, „Przegląd Wschodni” 2015, t. 14, z. 1, s. 5, 7, 8, 10, 13, tenże Jabrzemski J. *Chor. Wschodnie Szarych Szeregów (2)*, „Harc.” 1995, nr 6, s. 21; Jabrzemski *Harcerze*; Pasiębska H. *Wileńskie Ponary*, G. 1999; Roman W. K. *Działalność niepodległościowa żołnierzy polskich na Litwie i Wileńszczyźnie*, Piotrków Trybunalski 2003; — Paczkowska C. *Wspominając rodzinę Skłodowskich* [online] <http://www.tygodnik.lt/200504/ng2.html> [dostęp 1 I 2021]; — Arch. Harcerskie. Arch. Czesława i Ryszarda Mackiewiczów. Harcerstwo na Litwie Kowieńskiej [online] <https://>

archiwumharcerskie.pl/index.php?title=Kategoria:Kolekcja_Czes%C5%82aw_i_Ryszard_Mackiewicz [dostęp 10 X 2023]; — inskrypcje nagrobne.

Dariusz Szczecina

SOBIENIAK Stanisław, pseud. Fikus, Figus (1932–2018), harcmistrz, hufcowy Hufca Gdańsk-Wrzeszcz (1963–1966), kierownik Wydziału Drużyn Miejskich (Młodszych) Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa (1958–1963).

Urodził się 16 III 1932 w Milanówku w woj. warszawskim w rodzinie Władysława (1900–1980, mistrza ślusarskiego zatrudnionego w PKP, a potem w Przedsiębiorstwie Robót Czerpalnych i Podwodnych w Gdańsku) i Wiktorii z d. Olszewskiej (1901–1987). Miał siostrę Wandę (zamężną Szajder, 1924–1987) oraz braci Andrzeja Mieczysława (pseud. Lis, 1926–2008, magistra inżyniera mechanika) i Czesława (pseud. Dusiciel, 1928–2008, pracownika umysłowego, drużynowego „Zawiszy” w Szarych Szeregach).

Podczas okupacji niemieckiej cała rodzina Sobieniaków była zaangażowana w konspirację antyhitlerowską. Po II wojnie światowej ojciec i bracia w Gdańsku kontynuowali tajną działalność niepodległościową, pomagając osobom zagrożonym aresztowaniem w opuszczeniu kraju drogą morską. W związku z tym brat Andrzej w 1950 r. został skazany na cztery lata więzienia *jako szczególnie niebezpieczny w okresie odbudowy Państwa* (w 1993 r. został zrehabilitowany). Represje dotknęły też ojca i brata Czesława.

W czasie okupacji w l. 1943–1945 Sobieniak pobierał naukę, również na tajnych kompletach. Od czerwca 1944 należał w Milanówku do III Oddziału „Zawiszków”. Po wyzwoleniu był harcerzem w 18 Drużynie Harcerzy (DH), a potem zastępowym i przybocznym w 148 DH im. R. Traugutta przy Szkole Powsz. nr 2

w Milanówku. W marcu 1946 rodzina przeniosła się do Gdańska, gdzie kontynuował naukę i działał w Gdańsko-Morskiej Chor. Harcerzy. W l. 1946–1948 prowadził drużynę harcerzy przy Szkole Powsz. nr 11 na gdańskich Stogach. Jako uczeń I Gimnazjum i Liceum wstąpił do 1 Gdańskiej DH w Hufcu Harcerzy Gdańsk-Śródmieście i jednocześnie w l. 1948–1949 prowadził kolejną drużynę przy Szkole Powsz. nr 6 w Gdańsku. Próbę drużynowego uzyskał w lutym 1949.

Po aresztowaniu ojca oraz braci przerwał naukę i w 1949 r. podjął pracę zawodową w charakterze stażysty w gdańskich przedsiębiorstwach – budowlanym i wodno-kanalizacyjnym. Następnie do 1956 r. był zatrudniony jako pracownik umysłowy w gdańskim Wydz. Oświaty (1950–1952), Zakładach Nawozów Fosforowych i Teatrze Lalek „Łątek”. Maturę uzyskał w 2 LO dla Pracujących w Gdańsku w 1956 r.

Po reaktywowaniu ZHP zorganizował i prowadził w l. 1957–1958 19 DH przy 6 LO w Hufcu Harcerzy Gdańsk-Śródmieście. Pracę społeczną w harcerstwie łączył z pracą etatową w Wydz. Gospodarczym Komendy Gdańskiej Chor. Harcerstwa (1957–1958), pracował też jako kierownik Wydz. Drużyn Miejskich (Młodszych) komendy chor. (1958–1963). Stopień podharcemistrza otrzymał 1 X 1958, a harcmistrza 1 XI 1959. Od 1 IX 1959 do 20 III 1960 był członkiem komendy chor., a od 1 XI 1959 sekretarzem Komisji Prób Instruktorskich przy komendzie chor. W 1963 r. objął funkcję komendanta Hufca Gdańsk-Wrzeszcz, którą sprawował do grudnia 1966.

Od marca 1964 do przejścia na emeryturę w listopadzie 1990 pracował zawodowo w Gdańskim Oddziale Przedsiębiorstwa Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków (PKZ) na stanowiskach: kierownika działu, kierownika bazy przedsiębiorstwa w Gdańsku i Tallinie oraz zastępcy dyrektora oddziału ds. admini-

stracyjno-ekonomicznych. Miał znaczący udział w budowie i wyposażeniu przez PKZ oddanego do użytku w 1970 r. gdańskiego Domu Harcerza (odbudowanego z ruin dawnego Dworu Miejskiego).

W l. 1970–1977 był przewodniczącym Komisji Rewizyjnej (1970–1974) i Komisji Instruktorskiej (1974–1977) Chor. Gdańskiej. Został delegatem na II (1959) i V (1973) Zjazd ZHP. Prowadził liczne obozy, zimowiska i kursy instruktorskie, a także jedną z tras II Harcerskiego Rajdu Pomorskiego (1961). W 1962 r. był zastępcą komendanta Złotu Chor. Gdańskiej, który odbywał się pod hasłem „X wieków Gdańska”. W 1970 r. otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL.

Po przejściu na emeryturę wspierał działaniem Harcerski Krąg Seniorów „Korzenie”, a gdy zły stan zdrowia uwięził go w domu, dzielił się wiedzą i materiałami ikonograficznymi z autorami opracowań z zakresu historii Chor. Gdańskiej. Od 1975 r. był członkiem ZBoWiD, a od 1990 r. Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych.

Zmarł 21 V 2018. Został pochowany z honorami harcerskimi na cmentarzu w Gdańsku-Oliwie.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1985), Złotym (1976) i Srebrnym (1971) Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK (1995), srebrnym medalem Za Zasługi dla Obronności Kraju (2005), srebrnym medalem Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej (1977), odznaką Zasłużony Działacz Kultury (1973), złotą odznaką „Za opiekę nad zabytkami” (1990), odznaką Za Zasługi dla Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych (1995), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1970) oraz odznakami Zasłużonym Ziemi Gdańskiej (1968) i Za Zasługi dla Gdańska (1962). W 1974 r. został wyróżniony Honorowym Proporcem Komendanta Chor. Gdańskiej ZHP „Za długoletnią zaangażowaną pracę instruktorską w ZHP”.

W Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku znajduje się poświęcona mu tabliczka epitafijna.

W 1973 r. w Gdańsku zawarł związek małżeński ze Zdzisławą Bielawską (ur. 1947, inżynier budownictwa). Miał syna Adama (ur. 1974, inżyniera elektryka i magistrą zarządzania).

— *Leksykon Chor. Gdańskiej ZHP*, red. Z. Kuligowski, G. 2018, s. 73–75; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 536; — *Harcerstwo gdańskie*, s. 103, 170, 184, 187; Pettyn A. *Milanówek „Mały Londyn”. Spacer po miejscach pamięci związanych ze śladami II wojny światowej w Milanówku*, Grodzisk Maz. 2004, s. 315, 339–342; Pykosz Z. *Kalendarium wydarzeń Gdańskiej Chor. ZHP 1945–1991*, G. 1991 [druk powielany na prawach mps.], s. 12–13; Sowiński T. *Jedwabna konspiracja*, W. 1988, s. 147; — *Rozkazy GK Harcerstwa 1957–1960*, „WU” 1957–1960; — dok. w pos. autora: *Autobiografia S. Sobieniaka*, 2014, mps, Kuligowski Z. *Pożegnanie hm. S. Sobieniaka* [wygłoszone na pogrzebie], rps, kwestionariusz pers. hm. S. Sobieniaka [kopia]; oświadczenie Wacława Wdowiaka, pseud. Las, rks [kopia].

Zenon Kuligowski

SPÓLNIK Stanisław Mikołaj (1939–2013), magister pedagogiki, harcmistrz, szczerpowy Szczepu „Zielona Gromada” w Łagiewnikach (1964–1966), komendant Hufca Kraków-Podgórze (1965–1975), sekretarz Dzielnicowej Rady Przyjaciół Harcerstwa (1971–1983), drużynowy Kręgu Seniorów Harcerstwa Hufca Kraków-Podgórze (1992–2011).

Urodził się 6 XII 1939 w Krakowie w rodzinie Stanisława (1902–1963, rolnika, w czasie II wojny światowej przebywającego na przymusowych robotach w Niemczech) i Antoniny z d. Cholewa (1912–1997, pracowniczki Krak. Fabryki Mebli). Miał braci Mariana (1933–2004, kierowcę) oraz Stefana (1953–1993,

SPÓLNIK STANISŁAW

pracownika budownictwa). Z rodzinnego domu wyniósł szacunek dla ciężkiej i uczciwej pracy.

W 1947 r. rozpoczął naukę w Szkole Podst. im. T. Rejtana w Łagiewnikach. Pomimo trudnych warunków materialnych ukończył IV LO im. T. Kościuszki w Podgórzu i otrzymał świadectwo dojrzałości. W 1949 r. wstąpił do drużyny zuchowej w Łagiewnikach, a 19 I 1957 do 15 Łagiewnickiej Drużyny Harcerzy (ŁDH) im. T. Rejtana. Przyrzeczenie harcerskie złożył 15 VI 1957 na ręce hufcowego hm. Ryszarda Stefańskiego. W l. 1957–1959 pełnił funkcje zastępowego i przybocznego. Był oboźnym kilku obozów: wędrownego w Beskidzie Sądeckim i Gorcach (1957), w Binczarowej (1958), w Powroźniku (1959) i rowerowego Szlakiem Orlich Gniazd (1959). W 1957 r. zdobył stopień ćwika.

W l. 1959–1961 odbył zasadniczą służbę wojskową w Karpackiej Brygadzie WOP; ukończył ją w stopniu plutonowego. Po odbyciu służby wojskowej powrócił do macierzystej 15 ŁDH, której od r. harc. 1962/63 był drużynowym. Był komendantem obozów: w Podwilku (1962), w Obidowej (1963), wędrownego w Tatrach (1963), w Sopotni Wielkiej (1964), wędrownego w Beskidzie Sądeckim i Gorcach (1964) oraz w Zubrzycy Górnej (1965). Od 25 X 1964 był szczerpowym szczerpu „Zielona Gromada” przy Szkole Podst. nr 56 w Łagiewnikach. W 1966 r. przekazał funkcję zastępowego hm. Stanisławowi Milanowi.

Równocześnie od grudnia 1961 był instruktorem organizacyjnym w Komendzie Hufca Kraków-Podgórze, którego hufcowym był hm. Zdzisław Trylski. Jako instruktor komendy hufca prowadził szkolenie drużynowych i zastępowych. W r. harc. 1962/63 został zastępcą hufcowego. W l. 1963–1965 był również kierownikiem ref. młodszoharcerskiego i drużynowym Kręgu Pracy „Bezdomne Złaziki”. Stopień podharcemistrza otrzy-

mał 1 I 1963, a stopień harcemistrza 18 IX 1965. Po rezygnacji z funkcji hufcowego hm. Z. Trylskiego na I Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej Hufca ZHP Kraków-Podgórze (8 XI 1965) został wybrany na komendanta tego hufca i funkcję tę pełnił do 3 III 1975.

Był członkiem Rady Hufca Kraków-Podgórze (1965–1984), członkiem Rady i Komendy Chor. Krak. ZHP (od 1967), komendantem Rejonu Hufców m. Krakowa oraz przewodniczącym komisji kształcenia i stopni instruktorskich m. Krakowa (1967–1975). W 1973 r. uczestniczył w V Zjeździe ZHP.

Po rezygnacji z funkcji komendanta hufca pozostał czynnym instruktorem w Hufcu Kraków-Podgórze, pełniąc w nim m.in. funkcje przewodniczącego komisji prób instruktorskich oraz komisji kształcenia i prób instruktorskich (1975–1981). Był także sekretarzem Dzielnicowej RPH (1971–1983), przewodniczącym Komisji Rewizyjnej Hufca (1992–1995) oraz drużynowym Kręgu Seniorów Harcerstwa Hufca Kraków-Podgórze (1992–2011). Otrzymał honorowy stopień harcemistrza PL (22 VII 1976). Organizował kolejne jubileusze harcerstwa w Łagiewnikach w 50-lecie (1984), 60-lecie (1994) i 75-lecie (2009) jego istnienia oraz coroczne spotkania harcerzy seniorów z Łagiewnik. Należał do założycieli Stow. Przyjaciół Harcerstwa (SPH), był sekretarzem jego zarządu (2000–2010) i członkiem komisji rewizyjnej (2011–2013). W dn. 5 III 2012 Krąg Seniorów Harcerstwa Hufca Kraków-Podgórze i SPH zorganizowały mu benefis z okazji jubileuszu 55-lecia działalności harcerskiej.

W 1977 r. ukończył zaoczne studia w WSP, uzyskując tytuł magistra pedagogiki. Ukończył również podyplomowe studia ekonomiczne.

Od 1975 r. był członkiem Komitetu Dzielnicowego PZPR Kraków-Podgórze. W l. 1978–1981 pracował w Krak. Zakładach Armatury. Pracę zawodową zakończył

czył na stanowisku zastępcy dyrektora ds. ekonomicznych w Przedsiębiorstwie Modernizacji Przemysłu Maszynowego „Techma” w Krakowie, skąd przeszedł na emeryturę.

Poza działalnością harcerską aktywnie uczestniczył w życiu społecznym dzielnicy Kraków-Łagiewniki-Borek Fałęcki, a szczególnie w działalności Łagiewnickiego Tow. Kulturalnego, którego był współzałożycielem (1993), a później sekretarzem (1995–1998), wiceprezesem (1996–2000) i prezesem zarządu (2000–2010). Udział wzięty także w Polskim Związku Działkowców, będąc przez wiele lat przewodniczącym Komisji Rewizyjnej w Rodzinnym Ogrodzie Działkowym Kraków-Dębniaki.

Dla wielu pokoleń harcerzy i instruktorów stanowił wzór i autorytet moralny. Poprzez swoje społeczne zaangażowanie, optymizm i życzliwość zjednywał sobie sympatię każdego, z kim się spotkał.

Zmarł 30 VI 2013. Został pochowany z harcerskimi honorami w rodzinnym grobowcu na cmentarzu parafialnym w Piaskach Wielkich przy ul. Niebieskiej.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (2001), Srebrnym (1984) i Brązowym (1971) Krzyżem Zasługi, Medalem 40-lecia PL (1986), Medalem KEN (1981), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1966), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1979), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1969), Złotym Odznaczeniem im. Janka Krasickiego (1974), odznaką TPD Przyjaciół Dziecka (1964), złotą (2008) i srebrną (2005) Odznaką Polskiego Związku Działkowców, Złotą Odznaką „Za Zasługi dla Ziemi Krak.” (1977), Złotą Odznaką „Za pracę społeczną dla m. Krakowa” (1969), Odznaką „Honoris Gratia” (2009), odznaką Zasłużony dla Podgórza, medalem Za Zasługi dla Chor. Krak. ZHP (1984), Honorowym Odznaczeniem z okazji 100-lecia Harcerstwa w Krakowie w st. złotym (2010), odznaką Za Zasługi dla Hufca ZHP Kraków-Podgórze (1980), Sygnetem

i tytułem Kawalera SPH oraz medalem „Za Zasługi dla SPH w Krakowie” (2010). Został wpisany do „Księgi zasłużonych dla dzielnicy Podgórze” (1976), „Księgi zasłużonych dla Hufca Kraków-Podgórze” (1978) i „Księgi zasłużonych dla Łagiewnik” (2009).

W 1965 r. zawarł związek małżeński z Bogumiłą Calik (ur. 1941, magister sztuki, muzykiem, nauczycielką, przewodniczką). Miał córki Katarzynę (zameżną Hryniewicz, ur. 1967, magister edukacji wczesnoszkolnej, pedagoga specjalnego, muzyka, przewodniczkę) oraz Agnieszkę (zameżną Cholewa, ur. 1974, magister filologii polskiej, nauczycielkę, harcerkę).

— *60 lat Harcerstwa w Łagiewnikach. 1934–1994*, red. S. Spólnik, Kr. 1994; *Harcerstwo Podgórza*, red. tenże i in., Kr. 1978; *Łagiewniki w XX w. Kalendarium*, red. J. Wardas, Kr. 2002; *Sady R. Kraków i jego dzielnice 1945–2002*, s. 242; *Stow. Przyjaciół Harcerstwa, Kraków 2000–2015*, red. A. Gaczorek, S. Piasecki, W. Wójcik, Kr. 2015; — [nekrologi] „Dziennik Polski” 2013, nr 153 z 3 VII, nr 154 z 4 VII; — Arch. Kom. Hist. Chor.Krak. ZHP: Rozkazy Komendy i Komendanta Chor. z l. 1963–2010; dok. w pos. rodziny; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: ankieta osobowa instruktora z 8 XII 1980; — inf. córki Katarzyny.

Andrzej Gaczorek

SULEK Zofia Marianna (1916–2016), nauczycielka, harcmistrzyni, kierowniczka Referatu Nieprzetartego Szlaku Komendy Krakowskiej Chorągwi ZHP (1976–1981).

Urodziła się 26 IX 1916 w rodzinie Jana (1876–1933, urzędnika miejskiego) i Marii z d. Żwirek (1883–1970). Miała brata Eugeniusza (1912–1939, studenta matematyki, podporucznika rezerwy, poległego w obronie Modlina w kampanii wrześnieowej w 1939 r.) i siostrę Janinę (1914–1915). Mieszkała przy ul.

Wrocławskiej w mieszkaniu służbowym ojca w budynku rogatki miejskiej nr 5; później ojciec wybudował własny dom przy ul. Radzikowskiego (obecnie nr 18, przebudowany). Z rodzicami, bratem i kuzynostwem uprawiała turystykę. Należała do Sodalicii Mariańskiej.

W l. 1922–1930 uczęszczała do ośmioletniej 20 Publicznej Szkoły Powsz. Żeńskiej im. Z. Oleśnickiego przy Rynku Kleparskim 18. W l. 1930–1935 ukończyła Pryw. Seminarium Nauczycielskie Żeńskie Inst. Marii w Krakowie przy ul. Pędzichów 16, uzyskując dyplom nauczycielki szkół powsz. Nie otrzymała posady, dawała prywatnie lekcje. W 1935 r. spędziła wakacje w Książniczkach k. Krakowa, opiekując się czwórka dzieci hm. RP Tadeusza Strumiłły. W tym czasie wzięła udział w sypaniu kopca Piłsudskiego. Kontakty z rodziną Strumiłłów utrzymywała do końca życia. Od września 1935 była harcerką 16 Krak. Drużyny Harcererek „Beskidy” im. Jadwigi Tejszerskiej, w której prowadziła najmłodszy zastęp „Sarenek”. Zdobyła stopień pionierki.

Od maja 1936 do wybuchu wojny była nauczycielką-wychowawczynią w Zakładzie Leczniczym dla Dzieci Funkcjonaariuszy Państw. „Ustronie” k. Opatowa, pow. Kępno. Po rocznej przerwie wojennej 1 VIII 1940 została przyjęta do pracy przez prof. Emila Godlewskiego w charakterze wychowawczyni w Zakładzie Leczniczo-Wychowawczym UJ dla Dzieci Chorych na Jaglicę w Witkovicach k. Krakowa i przez trzy lata prowadziła oddział dziecięcy (w czasie okupacji szpital nadzorował niemiecki dyrektor, ale pracował w nim polski personel). W 1945 r. otrzymała etat w Szkole Podst. nr 69 funkcjonującej w tym zakładzie, będąc równocześnie jeszcze przez trzy lata wychowawczynią.

W l. 1948–1949 studiowała w Państw. Inst. Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. W 1951 r. otrzymała uprawnienia do nauczania w szkołach specjalnych dla

przewlekłe chorych. Jej praca dyplomowa nosiła tytuł *Organizacja zakładu w Witkovicach pod względem wychowawczym*. Kontynuowała pracę w Szkole Podst. nr 69 działającej w placówce leczniczej, która pod koniec l. 50. została przekształcona w Wojew. Szpital Okulistyczny (od 1975 r. Krak. Szpital Okulistyczny). Od 1 I 1954 była kierowniczką tej szkoły i stąd w 1976 r. przeszła na emeryturę.

W 1956 r. zorganizowała w placówce 63 Krak. Drużynę Harcerską im. prof. E. Godlewskiego juniora (założyciela oraz pierwszego kuratora zakładu), należąca do Hufca Kraków-Łobzów (później do Hufca Kraków-Kleparz-Łobzów). Wzięła udział w zorganizowanym przez GK Harcerstwa w Rabce w okresie 18 II–10 III 1958 kursie dla drużynowych z zakładów leczniczych, prewatoriów i sanatoriów, kierowanym przez hm. Marię Łyczko, na którym powstała idea powołania Nieprzetartego Szlaku (NS) – specjalnego pionu pracy harcerskiej w takich zakładach. Z dn. 20 VI 1958 została mianowana drużynową, stopień przewodniczki otrzymała 30 V 1958, a stopień podharcemistrzyni – 2 V 1959. Już na drugim kursie w Rabce była członkinią kadry. Od 1 XII 1959 współpracowała z Samodzielnym Ref. Drużyn przy Zakładach Specjalnych w Komendzie Krak. Chor. Harcerstwa. Jej drużyna z uwagi na zakaźny charakter jaglicy nie mogła uczestniczyć w imprezach hufca, ale prowadziła systematyczną śródroczną pracę, uprawiając m.in. aktywnie turystykę. Harcerki i harcerze opiekowali się najmłodszymi pacjentami i wykonywali prace porządkowe, prowadzili także działalność zarobkową, zbierając zioła, hodując jedwabniki i obsługując sklepik szkolny. Przy drużynie powstało prężne KPH. Drużyna była wysoko oceniana przez wizytacje, prezentowana w prasie i radiu. Na jej bazie powstał Szczep „Niwa”, w skład którego wchodziły dwie drużyny harcerskie i dwie drużyny zuchowe.

SULEK ZOFIA

W dn. 1 I 1963 Z. Sulek otrzymała stopień harcmistrzyni. Od 1 III 1964 była kierowniczką Kręgu Młodszo-harcerskiego hufca, a od września 1964 do września 1965 komendantką ośrodka I „Granicznego”. Od stycznia 1965 była członkinią Rady Hufca Kraków-Kleparz-Łobzów. Do końca pracy zawodowej kierowała pracą harcerską w szkole.

Po przejściu na emeryturę w 1976 r. objęła funkcję kierowniczką Ref. NS w Komendzie Chor. Krak. ZHP i pełniła tę funkcję do 25 XI 1981. W l. 1959–1996 aż 44 razy uczestniczyła, przeważnie w składzie kadry, w rabczańskich kursach instruktorskich NS. Uczestniczyła też w obozach dla kadry NS (w tym zagranicznych) będących formą wyróżnienia dla instruktorów. Brała aktywny udział w kolejnych jubileuszach ruchu NS. Należała do powstałego z inspiracji kadry kursów rabczańskich Kręgu Instruktorów Seniorów NS, spotykającego się regularnie dwa razy w roku. W l. 1991–1997 była członkinią Rady Programowej Wyzd. NS GK ZHP. W 2010 r. dokonała odsłonięcia pamiątkowej tablicy na domu, gdzie powstał system pracy harcerskiej z niepełnosprawnymi dziećmi. Dopóki pozwalał jej na to stan zdrowia, pracowała w składzie Ref. NS Komendy Chor. Krak. ZHP. Zebrała materiał i opublikowała *Pół wieku na Nieprzetartym Szlaku 1958–2008. Wspomnienia i relacje z pracy instruktorów harcerskich drużyn Nieprzetartego Szlaku przy zakładach specjalnych* (Kr. 2007). Opracowała także historię Szkoły Podst. i Przedszkola w Wojew. Dziecięcym Szpitalu Okulistycznym w Krakowie-Witkowicach.

W dn. 25 IX 2016 w kościele pw. NMP Matki Kościoła w Krakowie została odprawiona msza św. w jej intencji, a 1 X 2016 w Centrum Kultury Dworek Białoprądnicki odbyła się harcerska uroczystość z okazji 100. rocznicy jej urodzin.

Większą część swego życia poświęciła dzieciom chorym i niepełnosprawnym. Zys-

kała opinię osoby skromnej, która uważała, że swoją pracą wypełnia jedynie podjęte obowiązki i z pewnym zażenowaniem przyjmowała w pełni zasłużone wyróżnienia. Była osobą głęboko wierzącą.

Zmarła 19 XII 2016 w Krakowie. Została pochowana z honorami harcerskimi na cmentarzu Rakowickim.

Była odznaczona Krzyżem Komandorskim (2003) i Krzyżem Kawalerskim (1978) Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi (1973), Medalem 40-lecia PL (1984), Medalem KEN (1977), Medalem Pamiątkowym 200-lecia KEN (1973), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1966), Odznaką „Za wzorową pracę w służbie zdrowia” (1965), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1983), Honorową Odznaką za Zasługi dla ZHP (1968), odznaką TPD Przyjaciół Dziecka (1989), Złotą Odznaką „Za pracę społeczną dla m. Krakowa” (1973), Odznaką „Honoris Gratia” (2016), Medalem 600-lecia Kleparza (1966), medalem Za Zasługi dla Krak. Chor. ZHP (1988) i Honorowym Odznaczeniem z okazji 100-lecia Harcerstwa w Krakowie w st. złotym (2010). Kilkakrotnie została uhonorowana Nagrodą Ministra Zdrowia I i II st. Otrzymała Order Uśmiechu (2003), a także honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP (1988).

Rodziny nie założyła.

— Sulek Z. *Sulek Eugeniusz (1912–1939)*, w: *Małopolski słownik*, t. 7, Kr. 2001, s. 191 [dot. brata]; *Zofia Sulek, Kto jest kim w Krakowie*, „Dziennik Polski” 2006, nr 223 z 24 IX, s. 8; — *Historia*, Wojew. Szpital Okulistyczny w Kr. [online] <https://wso.krakow.pl/o-szpitalu/historia> [dostęp 12 IX 2019]; Wojtycza K. *Hufiec Kraków Kleparz-Łobzów w l. 1957–1972*, Kr. 2007; — *Pół wieku na Nieprzetartym Szlaku 1958–2008. Wspomnienia i relacje z pracy instruktorów harcerskich drużyn Nieprzetartego Szlaku przy zakładach specjalnych*, red. Z. Sulek, J. Wojtycza, Kr. 2007; *Rozkazy Krak. Chor. ZHP z l. 1975–1975*, zebrał i oprac.

J. Wojtycza, Kr. 2019 [CD]; „WU” 1957–1959; — P.S. [Stachnik P.] *Zmarła Zofia Sulek*, „Dziennik Polski” 2016, nr 301 z 27 grudnia, „Kronika Krak.”, s. B3; — Arch. Kom. Hist. Chor. Krak. ZHP: Rozkazy komendanta Chor. z l. 1980–1990; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: notatki hm. J. Skiby z rozmów z Z. Sulek, Sulek Z. 1957–1972. *Hufiec Kleparz-Łobzów i moja drużyna*, Kr. 2005, rkps [kopia]; Szymańska M. *Druhá hm. Z. Sulek umie pięknie żyć* [prezentacja z okazji 100. rocznicy urodzin, 2016, CD].

Janusz Wojtycza

SZAFRAŃSKI Bronisław (1924–2017), harcistrz, kwatermistrz hufców gdańskich i Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1966).

Urodził się 29 X 1924 w Wolnym Mieście Gdańsku (WMG) w polskiej rodzinie Józefa (1903–1976, woźnego w Komisariacie Generalnym RP w WMG, marynarza na ORP „Kaszub”) i Anny Turek (1902–1985). Miał braci Romana (1926–1997) i Zygmunta (1931–2016) oraz siostrę Wandę (zamężną Karamara, 1927–2002).

Do 1939 r. uczęszczał do Polskiej Szkoły Powsz. im. J. Piłsudskiego Gdańskiej Macierzy Szkolnej, która mieściła się w Domu Polskim przy obecnej ul. Wałowej. W 1933 r. wstąpił do gromady „Wilczków”, a w 1935 r. – do Drużyny Harcerzy (DH) im. T. Kościuszki w III Hufcu Gdańskiej Chor. Harcerzy. Brał udział w koloniach, obozach i zimowiskach organizowanych na terenie Polski; w 1938 r. zdobył stopień ćwika.

Kiedy po wybuchu II wojny światowej rodzina została wysiedlona z Gdańska, schronienie i pracę znalazła w Łodzi. Po powrocie do Gdańska (w kwietniu 1945) do 1953 r. Szafrański pracował jako funkcjonariusz Służby Ochrony Kolei, pracownik socjalny PKP, magazynier w drukarni Miejskich Zakładów Graficz-

nych i sekretarz Rady Okręgowej Zrzeszenia Sportowego „Włóknierz”.

W l. 1945–1949 pełnił funkcje drużynowego 19 (101) DH im. Alfa Liczmańskiego, gospodarza w Gdańskim Rejonie ZHP i członka komendy HOM, a później sekretarza Komendy Hufca Harcerzy Gdańsk-Wrzeszcz. Został mianowany działaczem harcerskim (15 II 1949), zdobył też stopień harcerza Rzeczypospolitej. Na obozach Harcerskiej Służby Polsce (1948–1949) w Niechorzu i Osieczowie pełnił funkcję kwatermistrza.

Po podporządkowaniu harcerstwa ZMP w l. 1950–1953 należał do konspiracyjnej harcersko-studenckiej organizacji Szczerb w Gdańsku, dostarczał papier do drukowania ulotek i medykamenty. Po jej dekonspiracji został w grudniu 1953 aresztowany i skazany na dziewięć miesięcy więzienia. Karę odbywał w kopalni „Dymitrow” w Bytomiu; został zwolniony w lipcu 1954. W l. 1954–1960 pracował w gastronomii, Okręgowym Związku Lekkiej Atletyki i Zarządzie Okręgu PTTK.

Po odrodzeniu ZHP w Hufcu Harcerzy Gdańsk-Śródmieście pełnił funkcję kwatermistrza, a w Hufcu Harcerzy Gdańsk-Wrzeszcz kwatermistrza i zastępcy hufcowego (1959–1960). Stopień harcistrza otrzymał 1 V 1961, w t.r. został powołany na funkcję zastępcy kierownika Wydz. Finansowo-Gospodarczego Komendy Gdańskiej Chor. Harcerstwa jako kwatermistrz chor. Był też kwatermistrzem Chorągwanego Ośrodka Kształcenia, kursów żeglarskich w HOM w Pucku oraz chorągwanianych zlotów w Gdańsku (1962, 1969) i Sztutowie (1968). Na kursach chorągwanianych wykształcił wielu instruktorów pionu gospodarczego. W 1968 r. otrzymał honorowy stopień harcistrza PL.

W l. 1966–1967 pracował w Ref. Wczasów Wydz. Oświaty Prezydium MRN w Gdańsku, a następnie w l. 1967–1973 w Oddziale Przedsiębiorstwa Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków (PKZ) w Gdańsku jako administrator Bazy Pro-

dukcyjno-Usługowej i kierownik Działu Zaopatrzenia. Wspierał prace związane z odbudową przez PKZ dawnego Dworu Miejskiego – przyszłego Domu Harcerza w Gdańsku. W 1968 r. w trybie zaocznym ukończył szkołę średnią i zdał maturę w III LO w Gdańsku. Pięć lat kierował Ośrodkiem Kolonijno-Wczasowym i Domem Wczasowym „Żeglarz” w Jastrzębiej Górze (1973–1978). W l. 1979–1981 był zatrudniony w Wojew. Federacji Sportu w Gdańsku na stanowisku kierownika administracyjno-gospodarczego. Na emeryturę odszedł 31 XII 1981.

Od 1982 r. należał do Kręgu Harcerzy WMG, a od 1992 r. do Harcerskiego Kręgu Seniorów „Korzenie” przy Komendzie Chor. Gdańskiej ZHP. Angażował się w pracę pomorskich struktur Związku Byłych Więźniów Politycznych RP i Osób Represjonowanych. Z dn. 12 X 1991 Naczelny Sąd Harcerski ZHP wpisał jego nazwisko do *Rejestru represjonowanych harcerzy*. W czerwcu t.r. uzyskał uprawnienia kombatanckie.

Zmarł 22 VI 2017. Został pochowany z harcerską asystą na Cmentarzu Garnizonowym w Gdańsku.

Był odznaczony Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1964), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1970) i Rozetą-Mieczami (1993), odznakami: Za Zasługi dla Gdańska (1962) i Zasłużonym Ziemi Gdańskiej (1968). Kapituła medalu Niepokorni na Polit. Gdańskiej 1945–1989 przyznała mu w 2010 r. odznaczenie za godną postawę, wspieranie i działanie na rzecz odzyskania przez Polskę suwerenności. Upamiętniająca go tabliczka epitafijna została umieszczona w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku (2019).

W 1953 r. zawarł związek małżeński ze Stefanią Prabucką (1926–2014, starszą kasjerką Biura Podróży „Orbis”). Miał córkę Barbarę (zameżną Wencką, ur. 1958) i syna Bogdana (ur. 1961, technika).

— *Leksykon Chor. Gdańskiej ZHP*, red. Z. Kuligowski, G. 2018; Puchala *Poczet*, t. 2, s. 614; — Fajkowski J., Polak T. *Z dziejów konspiracyjnego harcerstwa polskiego 1944–1955 (nieznane karty)*, W. 1993, s. 54–63; *Gdańsk, jego dzieje i kultura*, red. F. Mamuszka, W. 1969, s. 578–580; *Harcerstwo gdańskie*, s. 60; Rusinek B., Szczurek Z. *Dzieje drugiej konspiracji niepodległościowej na Pomorzu Gdańskim w l. 1945–1956*, G. 1999, s. 369–375; *ciż. Konspiracyjne organizacje niepodległościowe działające na Pomorzu Gdańskim w l. 1945–1955*, G. 1994, s. 166–169; — *Rozkaz GK Harcerstwa L. 9/61 z 1 V 1961*, „WU” 1961, nr 5, s. 4; — dok. w pos. autora: deklaracja przynależności B. Szafrąńskiego do HKS „Korzenie” z 1992, książeczka służbowa ZHP z 1947 r., kwestionariusz harcmistrza z 2015 r., kwestionariusz pers. z 1966 r., legitymacja członka starszyzny ZHP z 1949 r., przebieg pracy harcerskiej B. Szafrąńskiego z 1992 r., wniosek o nadanie Krzyża za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami z 1992 r.; dok. w pos. rodziny; — inf. hm. Romana Zagórskiego.

Zenon Kuligowski

SZEWCZUK z d. Rotecka Jadwiga Anna, pseud. Jadzia, Jadwiga (1911–1959), nauczycielka, harcmistrzynie, hufcowa Hufca Harcerek w Gdyni (1938–1939, 1945–1947), komendantka Morskiego Środowiska Harcerek w Gdyni (1945).

Urodziła się 5 IX 1911 w Berlinie w rodzinie Stanisława (1883–1945, stolarza) i Weroniki z d. Kryszak (1881–1956). Miała liczne rodzeństwo, m.in. braci Wiktora (1911–1970), Alfonsa (1915–1948) i Aleksandra (1922–1983) oraz siostry Łucję (zameżną Downarowicz, 1913–2011) i Janinę (zameżną Urbaniak, 1924–2013).

W 1923 r. z rodziną powróciła do Polski, zamieszkała początkowo w Koronowie pod Bydgoszczą, a w 1930 r. przeniósła się do Gdyni. Po ukończeniu w Koronowie szkoły powsz. i wydziałowej podjęła

naukę w Państw. Seminarium Nauczycielskim w Inowrocławiu.

W 1931 r. otrzymała dyplom nauczycielki szkół powsz. i do 1933 r. pracowała jako nauczycielka w pryw. domu w Dobrem k. Nieszawy. Następnie do wybuchu wojny uczyła w szkołach powsz. w Gdyni.

Do harcerstwa wstąpiła w 1923 r., później była zastępową, przyboczną i drużynową drużyny harcerek w seminarium nauczycielskim. Po przyjeździe do Gdyni zainicjowała zakładanie drużyn harcerskich w szkołach, w których uczyła. Została opiekunką 5 Drużyny Żeńskiej im. kr. Jadwigi przy Szkole Powsz. nr 7 w robotniczej dzielnicy Gdynia-Grabówek. W l. 1933–1938 była instruktorką Komendy Hufca Harcerek w Gdyni. W 1938 r. objęła funkcję hufcowej II Hufca dziewcząt młodszych oraz III Hufca zuchów w Morskim Środowisku Harcerek w Gdyni. Weszła w skład Komendy Pogotowia Harcerek w Gdyni i została przeszkolona w zakresie służby łączności, sanitarnej, gospodarczej, obrony przeciwlotniczej i przeciwigazowej oraz posługiwania się bronią.

W sierpniu 1938 i w 1939 r. została oddelegowana przez Wydz. Zagraniczny GK Harcerek do prowadzenia obozów harcerskich dla dzieci polskich robotników we Francji. Tam zastał ją wybuch wojny. Powróciła do Gdyni przez Włochy i Jugosławię. Początkowo była zatrudniona jako nauczycielka, a następnie jako pracowniczka biurowa w obozie jeńców angielskich w Gdyni-Redłowie. Nawiązała kontakt z ugrupowaniami konspiracyjnymi. Współpracując z hm. Lucjanem Cyłkowskim i hm. Benedyktem Porożyńskim, kierowała siecią łączniczek, którą zorganizowała na potrzeby miejscowych struktur Szarych Szeregów i ZWZ/AK. Zorganizowała też i prowadziła drużynę harcerek działającą w ramach gdyńskich Szarych Szeregów. Gestapo aresztowało ją 19 X 1942. Po intensywnych przesłuchaniach

została skierowana do KL Stutthof. Tu nawiązała kontakt z osadzonymi harcerkami i instruktorkami, m.in. była naczelniczką harcerek hm. Anną Dydyńską-Paszkowską. Pełniąc funkcję sztabowej, dbała o sprawiedliwy podział żywności, łagodziła konflikty i spory, interweniowała u wachmanki, kiedy praca przekraczała możliwości kobiet. Zaangażowała się w organizację wśród więźniarek życia religijnego, kulturalnego i samopomocy. W czasie ewakuacji obozu (od 24 I 1945) uczestniczyła w „marszu śmierci”, podczas którego pomagała słabszym więźniarkom. W obozie w Gniewinie (pow. Lębork) była blokową. Wstawiała się u władz obozowych za innymi więźniarkami, chociaż wielokrotnie grożono jej za to biciem. Potrafiła wyjednać złagodzenie zarządzeń, uzyskując m.in. zgodę na kontakty uwięzionych z rodzinami.

Wolność odzyskała 10 III 1945. Przebywając w kwarantannie pod Wejherowem, odszukała ciężko chorego hm. B. Porożyńskiego, którym opiekowała się przez ostatnie dni jego życia w zorganizowanym przez siebie szpitaliku. Po powrocie do Gdyni (12 IV t.r.) zgłosiła gotowość do pracy w szkole. Równocześnie przystąpiła do odbudowy miejscowego harcerstwa. Już w 1945 r. została hufcową i pełniła tę funkcję do 1947 r. Z dn. 20 VI 1946 została mianowana podharcemistrzynią.

Jesienią 1947 objęła funkcję komendantki Morskiego Środowiska Harcerek w Gdyni. Na pocz. października 1947 powołano ją w skład Komendy Morskiej Chor. Harcerek. W l. 1947–1948 pełniła funkcję kierowniczką Wydz. Zuchów Morskiej Chor. Harcerek z siedzibą w Gdyni. Kierowała Domem Harcerek w Gdyni. Zmiany i naciski polityczne na ZHP skłoniły ją (podobnie jak wielu innych instruktorów) do przerwania działalności harcerskiej. Z dn. 15 II 1949 została zwolniona z ZHP. Powróciła do harcerstwa po Zjeździe Łódzkim.

W 1957 r. została zastępczynią hufcowej Hufca Harcerek w Gdyni. Zorganizowała i prowadziła drużynę harcerską w Szkole Podst. nr 12 na gdyńskim osiedlu Witomino, gdzie pracowała. Na stopień harcistrzynie została mianowana 1 IV 1959.

Zmarła 21 V 1959. Została pochowana na Cmentarzu Witomińskim w Gdyni.

Pośmiertnie została odznaczona Krzyżem AK (1978). W 1968 r. jej imię otrzymał Szczep przy Szkole Podst. nr 2 w Gdyni. W 2008 r. w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku odsłonięto poświęconą jej tabliczkę epitafijną.

W czerwcu 1945 poślubiła Mirosława Szewczuka (1909–1986). Miała czworo dzieci.

— *Encyklopedia Gdyni*, red. M. Sokółowska, Gd. 2006, s. 680; *Leksykon Chor. Gdańskiej ZHP*, red. Z. Kuligowski, G. 2015; *Słownik biogr. konspiracji pomorskiej 1939–1945*, red. A. Zakrzewska, E. Zawacka, T. 1997, cz. 3, s. 148–149; — Bolduan R., Podgóreczny M. *Bez mundurów*, odc. 84, „Dziennik Bałtycki” 1961, nr 254, s. 2; Buller A. *Wódz gdyńskich harcerzy*, „Pomerania” 1985, nr 11, s. 24; Chrzanowski B., Gašiorowski A., Steyer K. *Polska Podziemna na Pomorzu w l. 1939–1945*, G. 2005; Drzewuska M. *Jadwiga Rotecka-Szewczukowa*, „Pomorze” 1989, nr 2, s. 7–8; Gašiorowski Szare Szeregi; *Harcerki 1939–1945; Harcerstwo gdańskie*, s. 43; Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; Komorowski K. *Konspiracja pomorska 1939–1947*, G. 1993; Małszycki D. *Harcerstwo w Gdyni w okresie międzywojennym i w czasie okupacji (1928–1945)*, Gd. 1997, s. 11–13, 56; Narski Z. *Pierwsza Morska Kompania Szarych Szeregów*, „Pomerania” 1978, nr 1, s. 16; Nowaczyk K. *Anioł małej Jadzi* [online] <https://docplayer.pl/5141754-Pierwsza-zasada-strategii-trafna-ocena-wroga-od-maja-1940-rozpoznala-prace-w-konspiracji-jako-najblizsza-wspolpracownica-i-lacniczka-hm.html> [dostęp 7 VIII 2020]; Salmonowicz S. *Kobiety z l. 1939–1945*, „Pomerania” 2013, nr 12, s. 31; *Stutthof*, W. 1988, s. 131; Śmierzchal-

ski A. *Spod znaku lilijki*, Gd. 2011, s. 18, 44, 221; — *Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 2 z 20 VI 1946*, „WU” 1946, nr 5–8, s. 5; tenże *L. 6 z 10 III 1947*, „WU” 1947, nr 1/2, s. 16; *Rozkaz GK Harcerstwa L. 8/59 z 1 IV 1959*, „WU” 1959, nr 2, s. 23; — E. *Szczep harcerski otrzymał imię Jadwigi Roteckiej-Szewczukowej*, „Dziennik Bałtycki” 1968, nr 140, s. 4; Polkowski B. *Jadwiga Rotecka-Szewczukowa nie żyje*, „Dziennik Bałtycki” 1959, nr 125, s. 2; — Arch. Pomorskie AK w T.:teczka Rotecka Jadwiga, sygn. JK-170/170 Pom.; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtczy: *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 1 z 15 II 1959*, s. 33; — inskrypcje nagrobne.

Dariusz Szczecina

SZMELTER Kazimierz, pseud. Skaut, Jan Szawłowski (1922–1992), podharcistrz, p.o. komendant Harcerskiego Ośrodka Morskiego (1947), hufcowy Hufca Malmö z siedzibą w Lund (1949), założyciel pierwszych struktur ZHP poza granicami Kraju w Kanadzie (1950), kierownik Harcerzy Starszych Okręgu Kanada ZHP poza granicami Kraju w Kanadzie (1952–1954, 1958–1960).

Urodził się 31 III 1922 w Grudziądzu w rodzinie Franciszka (1892–1941, legionisty, później oficera wywiadu, restauratora, który został zamordowany w KL Stutthof) i Marii Hildegardy z d. Ritterman (1899–1987). Miał brata Zygmunta (1923–1976).

W 1928 r. wstąpił do drużyny zuchowej przy szkole powsz. w Toruniu. Po przeprowadzce do Gdańska uczęszczał do Polskiego Gimnazjum i był harcerzem w drużynie gimnazjalnej im. Zygmunta Augusta. Następnie uczył się w polskiej Wyższej Szkole Handlowej, gdzie nauczycielami byli Alf Liczmański i Maria Ostrowska (komendanci chorągwi) oraz Alfons Żurek (komendant hufca). W tym czasie Szmelter należał do 3 Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego.

Brał udział w szkoleniu z zakresu przysp. wojsk. na wypadek wojny i pracy dywersyjnej. Z ostatniego obozu szkoleniowego w Gdyni powrócił 31 VIII 1939, kiedy rodzice i brat już się ewakuowali. Niemcy, którzy 1 września przyszli po ojca, aresztowali zamiast niego syna. Został przesłuchany w Victoriashule i wysłany do KL Stutthof, gdzie bardzo osłabiony trafił pod opiekę dr. Stefana Miraua, który przed wojną był lekarzem rodzinnym Szmelterów i który teraz uratował mu życie.

W czerwcu 1940 K. Szmelter został zwolniony z obozu po wcześniejszym ukaraniu ciężką chłostą (25 batów). Wyjechał do rodziców, którzy zamieszkali w Jósefowie k. Warszawy. Leczył się przez kilka miesięcy (skutki obozowej gehenny odczuwał później przez wiele lat). Zdążył zobaczyć się z ojcem, który wkrótce potem został w Warszawie rozpoznany przez gdańskiego Niemca i wywieziony do Gdańska, a następnie do KL Stutthof.

Po odzyskaniu sił K. Szmelter wstąpił do konspiracji, przyjmując pseud. Skaut. Działał na terenie pow. siedleckiego. Brał udział w ataku na magazyny „Rolnika” w Siedlcach (akcja „Siedlecki prima-aprilis”). Otrzymał dokumenty na nazwisko Jan Szawłowski, którymi posługiwał się także po ucieczce z Polski do Szwecji i na początku pobytu w Kanadzie.

Po zakończeniu wojny został powołany do służby wojskowej; był zastępcą dowódcy plutonu w stopniu sierżanta. Ponieważ biegle znał jęz. niemiecki, przeniesiono go do Trzcianki w Wielkopolsce, gdzie przez rok pełnił funkcję komendanta obozu jenieckiego dla Niemców. Pomimo doznanych krzywd dbał o to, aby jeńcy nie byli szykanowani. Zdemobilizowany w 1946 r., powrócił do Gdańska. Wspólnie z matką odrestaurował prowadzoną przez rodzinę przed wojną restaurację na Dworcu Głównym (matka prowadziła ją później do r. 1950). Włączył się do odbudowy harcerstwa w Gdańsku i 15 III

1947 został mianowany p.o. komendantem HOM w Gdańsku. Odważnie wystąpił na wiecu politycznym w Stoczni Gdańskiej, krytykując niektóre decyzje władz. Kiedy w kręgu jego znajomych i harcerzy rozpoczęły się aresztowania, nawiązał znajomość z pracowniczką Konsulatu Szwedzkiego, która pomogła mu uciec z kraju. Ukryty pod pokładem statku transportującego węgiel do Szwecji, dotarł do portu w Kalmar. Potem udał się do miasta Lund, otrzymał azyl polityczny i nawiązał kontakty z działającymi tam harcerzami. Brał udział w szkoleniach i kursach harcerskich, a na życie zarabiał, pracując w hucie szkła i fabryce armatury. Komenda ZHP Obszaru Szwecji w styczniu 1949 mianowała go hufcowym Hufca Malmö z siedzibą w Lund. Rozkazem GK Harcerzy ZHPpgK w Londynie z 6 VIII 1949 został mianowany podharcemistrzem. W grudniu t.r. opuścił Szwecję i z grupą Polaków na statku „Gen. Ballou” przez Kopenhagę i Bremę udał się do Kanady. Na statku zorganizował z podróżujących emigrantów zastęp starszych skautów, który niósł pomoc pasażerom, urządzał zabawy i przedstawienia. Dn. statek 24 XII 1949 dopłynął do portu Halifax.

W Kanadzie Szmelter początkowo pracował na farmie, później jako kelner w Ottawie, a następnie przeniósł się do Toronto. W tym największym w Kanadzie skupisku polskich emigrantów szybko nawiązał kontakty harcerskie. W październiku 1950 został kierownikiem utworzonego wówczas koedukacyjnego Kręgu Starszoharcerskiego „Tatry”, który otrzymał w GK w Londynie nr 31 i był pierwszą jednostką organizacyjną ZHPpgK w Kanadzie; w grudniu 1950 krąg liczył 18 członków w wieku 18–26 lat. Członkowie kręgu założyli pierwsze drużyny – harcerską i zuchową – przy parafii pw. św. Stanisława w Toronto.

W 1951 r. z inicjatywy K. Szmeltera powstał Krąg Starszozuchowy „Morskie Oko”

w Montrealu, a w 1953 r. krąg „Giewont” w Toronto.

Był inicjatorem powołania Zarządu Okręgu ZHP w Kanadzie i wszedł w jego skład. W celu nawiązania kontaktów z emigracją kaszubską oraz znalezienia terenów na biwaki i obozy wraz z kilkoma członkami kręgu udał się na pierwszą wyprawę na Kaszuby w Ontario. Zauroczeni tym miejscem uczestnicy wyprawy zorganizowali w 1952 r. pierwszy Zlot Starszyny Harcerskiej Kanady w miejscowości Wilno na Kaszubach. Zlot zaszczycił swoją obecnością abp. Józef Gawlina. W następnym roku zakupiono teren nad jez. Halfway pod budowę stacji harcerskiej, którą nazwano „Karpaty” i poświęcono w 1955 r. W 1976 r. na terenie tejże stacji odbył się Jubileuszowy Zlot ZHPpgK „Kaszuby 76”, podczas którego K. Szmelter pełnił funkcję komendanta gniazda Starszego Harcerstwa. Kręgiem „Tatry” kierował w l. 1950–1953, 1958, 1975 oraz 1980, a Kręgiem „Giewont” w l. 1954–1960. Kierownikiem Harcerzy Starszych Okręgu Kanada był w l. 1952–1954 i 1958–1960.

Na Uniw. w Toronto ukończył kurs księgowych i zarządzania przedsiębiorstwem. Prowadził własną firmę sprzedaży i napraw aparatów słuchowych. W l. 70. i 80. XX w. często odwiedzał mieszkającą w Gdańsku matkę. W czasie tych wizyt uczestniczył w zbiórkach Kręgu Byłych Harcerzy Wolnego Miasta Gdańska. W stanie wojennym organizował z Kręgiem „Tatry” cenną pomoc dla seniorów harcerskich w kraju. W 1983 r. wysłał do Gdańska kontener wypełniony 300 paczkami z żywnością, środkami czystości i odzieżą. Wśród Polonii w Kanadzie Szmelter cieszył się dużym autorytetem i szacunkiem. Bezwzględnie przestrzegał prawa harcerskiego, wszystkich jego punktów, co nie było powszechne wśród powojennej dorosłej kadry harcerskiej. Nowym polskim emigrantom służył pomocą i radą w znalezieniu pracy i mieszkania.

Zmarł nagle 10 III 1992. Harcerskie pożegnanie odbyło się w kościele św. Kazimierza w Toronto. Jego prochy złożono w grobie rodzinnym matki i brata na cmentarzu Srebrzysko w Gdańsku.

Został odznaczony odznaką Min. Imigracji i Kultury za pracę społeczną w harcerstwie (1985), kanadyjską odznaką gm. Mississauga za pracę wolontariusa w ośrodku wielokulturowym (1989) oraz Krzyżem za Zasługę ZHP Kanady (1976).

W 1968 r. zawarł związek małżeński z Leontyną Szostak (1923–2019, ekonomistka). Nie miał dzieci.

— Puchala *Poczet*, t. 2; — Englert J., Witting J. *W harcerskiej służbie 1946–1996. ZHP na obczyźnie*, L. 1997; s. 170, 255; Grodecki J. *Krąg Tatry, 1950–2004*, Kanada 2004, s. 11, 13, 16, 16a, 16b, 20, 25, 26, 28, 30, 33, 34, 37, 40, 44, 50b, 59, 70, zał. 17, 19, 21, 22, 24; tenże *ZHP na pięciu kontynentach, 1940–1950*, Kanada 2018, s. 4, 5, 126–130, 133–134, 136, 138, 140, 142–143; Grzywacz J., Radys B., Ruta G., Szczecina D. *Harcerskie historie*, Jastrzębie Zdrój 2010, s. 344; Gużkowski A. *Tatry. Starsze Harcerstwo. Phm. Kazimierz Szmelter*, „Wici Harcerskie Kanady” nr 147 s. 28; Radys B. *80 lat ZHP w Gdańsku*, „Kalendarz Gdański 2001”, s. 135; tenże *Czytelnicy piszą... Czy Kanada pachnie jeszcze żywicą?*, „Wici Harcerskie Kanady” nr 145 s. 49; — *Gdańsk 1939. Wspomnienia Polaków-Gdańszczan*, wybór i oprac. B. Zwarra, G. 1984; *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 3 z 15 III 1947*, „WU” 1947, nr 1–12, s. 29.

Bogdan Radys

ŚLIWA Antoni, pseud. Pędziwiatr (1926–2013), doktor geografii, harcmistrz, jachtowy sternik morski, żołnierz Armii Krajowej, pilot Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (1961–1968).

Urodził się 18 VI 1926 w Wilnie (wg metryki w Warszawie) w rodzinie Stefana (1893–1961, inżyniera budownictwa, legionisty, po kryzysie przysięgowym żołnierza armii austro-węgierskiej, inwalidy wojennego, znanego piłkarza i działacza Tow. Sportowego „Wisła” Kraków, kierownika budów obiektów naziemnych w kopalniach soli potasowych w Kałuszu, Stebniku oraz Hołyniu) i Katarzyny z d. Piecko (1903–1996).

Do szkoły powsz. (Szkoły Ćwiczeń przy Państw. Pedagogium w Krakowie) uczęszczał w l. 1933–1938. W 1937 r. wstąpił do 6 Drużyny Zuchów. Po wakacjach w 1937 r. wraz z rodziną przeniósł się do Kałusza w woj. stanisławowskim, gdzie kontynuował naukę i wstąpił do Drużyny Harcerskiej im. Jana III Sobieskiego. W 1938 r. wziął udział w obozie w miejscowości Hryńków w Gorganach, na którym złożył przyrzeczenie harcerskie na ręce hufcowego Hufca Harcerzy w Stanisławowie hm. Zdzisława Bałabuszyńskiego. Po obozie został w drużynie zastępowym. Zimą 1938/39 wziął udział w kursie zastępowych w Worochcie w Czarnohorze, a w lipcu 1939 w obozie w Rumunii (Czerniowce, Bukareszt, Konstanca, Mamaja) z trzytygodniowym pobytem w miejscowości Pojana Mikului. W 1939 r. został przyjęty do 8 Gimnazjum i Liceum Męskiego im. A. Witkowskiego w Krakowie.

Po wybuchu II wojny światowej, w listopadzie 1939, wraz z rodziną wyjechał

z Kałusza i przebywał w Przemyślu, skąd w nocy 9/10 II 1940 przez zieloną granicę rodzina przeprawiła się po zamrzniętym Sanie i dotarła do Krakowa.

W czasie okupacji ukończył gimnazjum i zdał małą maturę na tajnych kompletach w Ośrodku nr 2 w Krakowie. W 1944 r. złożył przysięgę w AK na ręce Adama Olesiaka, pseud. Olek i dowódcy drużyny Marka Marawskiego, pseud. Nowy. Został przydzielony do 1 drużyny 7 plutonu 2 kompanii 1 batalionu 20 pp AK „Żelbet” Kraków-miasto, wchodzącego w skład 6 DP AK. Przeszedł przeszkolenie wojskowe i uczestniczył w działalności kontrwywiadowczej, rozpoznając konfidentów w ramach akcji „Sprężyna”, kierowanej przez Stanisława Kostkę-Czapkiewicza, pseud. Sprężyna. Prowadził działalność wywiadowczą w instytucjach niemieckich i obiektach wojskowych, m.in. obserwując skład amunicji w forcie „Skala-Chelm”. Zajmował się również kolportażem podziemnej prasy. Od czasu przygotowań do akcji „Burza” przechowywał w swoim domu na Woli Justowskiej niewielki magazyn broni, co w razie odkrycia groziło rozstrzelaniem i spaleniem domu przez Niemców, a po wojnie co najmniej ciężkim więzieniem oraz torturami w śledztwie. Wstąpił do Zrzeszenia WiN.

Ukończył I Liceum im. B. Nowodworskiego, zdając maturę w 1946 r. W l. 1945–1949 odbył studia z zakresu geografii na Wydz. Matematyczno-Przyrodniczym UJ (początkowo wobec braku matury uczestniczył w zajęciach jako wolny słuchacz). W grudniu 1950 uzyskał stopień magistra geografii na podstawie pracy z zakresu antropogeografii pt. *Rzeczne granice polityczne na świecie*, napisanej pod kierunkiem prof. Józefa Szaflarskiego.

Od 1 XII 1950 do 1 II 1954 pracował zgodnie z nakazem pracy w Wojew. Komisji Planowania Gospodarczego w Kielcach – początkowo jako pracownik Działu Lokalizacji, a od 1 I 1953 jako kierownik

Działu Gospodarki Wodnej. W tym czasie opracował na zlecenie Komitetu Turystyki w Warszawie *Plan rozwoju turystyki w woj. kieleckim* (1953, mps). Później pracował w Wojew. Zarządzie Przedsiębiorstw Komunalnych (1 VIII 1954–30 IX 1955) i w WSP jako starszy asystent w Zakładzie Geografii Ekonomicznej (1 X 1955–30 IX 1959). Był autorem pracy *Zaopatrzenie w wodę do picia ludności w obszarze górnego dorzecza Rudawy (w obrębie pow. chrzanowskiego)*, (1956, mps, streszczenie w „Roczniku Naukowo-Dydaktycznym WSP” 1958, t. 6, z. 8) oraz pracował nad *Rozwojem urbanistycznym Jaworzna do Monografii pow. chrzanowskiego*. W czerwcu 1968 obronił pracę doktorską pt. *Jaworzno. Zarys monografii zespołu miejskiego* napisaną na Wydz. Biologii i Nauk o Ziemi UJ pod kierunkiem prof. dr. Antoniego Wrzowska, uzyskując stopień doktora nauk przyrodniczych. W l. 1972–1991 pracował najpierw w Inst. Nauk Społecznych, a później jako wykładowca na Wydz. Organizacji i Zarządzania Przemysłem AGH w Krakowie.

Po wojnie powrócił do działalności w harcerstwie. Uczestniczył w obozach w Obornikach Śląskich, Krościenku oraz Bukowinie-Podszklu. Zdobył stopień harcerza orlego i odbył próbę drużynowego. Od 1 III 1948 do 1 IX 1949 prowadził 80 Krak. Drużynę Harcerzy (KDH) im. płk. L. Lisa-Kuli na Woli Justowskiej (Hufiec Kraków-powiat, od 1 VII 1949 Hufiec Kraków-Wawel). Jako instruktor uczestniczył też we wszystkich obozach 20 KDH prowadzonej przez phm. Mariana Młynarskiego. Należał również do nieformalnego Kręgu „Dębów”. W 1949 r. przerwał działalność harcerską, ale utrzymywał kontakty z grupą byłych harcerzy, uprawiając wspólnie z nimi turystykę. W 1950 r. razem z tym gronem zorganizował rejs po jeziorach mazurskich. W tym czasie zainteresował się żeglarsstwem. Przeszkolenie zdobył na kursach

Ligi Morskiej pod kierunkiem wychowanków gen. Mariusza Zaruskiego.

W dn. 4 XII 1956 uczestniczył w spotkaniu w Collegium Novum UJ, na którym podjęto decyzję o reaktywowaniu harcerstwa krak. Od 30 I 1957 do 1 XII 1958 był drużynowym akademickiej 37 Drużyny Harcerskiej im. Szarych Szeregów, działającej przy WSP. Swoje doświadczenia i refleksje z tej pracy przedstawił w artykule *Praca z młodzieżą starszą* na łamach „Biuletynu Harcerskich Drużyn Wodnych” (1959, nr 6, s. 7–10). Od 13 X 1957 był lustratorem z ramienia komendy hufca.

Zweryfikowany w stopniu przewodnika (1 XII 1958), został mianowany retmanem Hufca Kraków-Zwierzyniec. W 1959 r. uzyskał patent jachtowego sternika morskiego. W listopadzie 1959 z samodzielnego zastępu wodnego „Braci Jomsborskich” przy Komendzie Hufca Kraków-Zwierzyniec została utworzona 30 Drużyna Żeglarska „Bractwo Jomsborskie”, którą prowadził do 1 XI 1960. Był komendantem zimowiska 30 KDH w Rzekach (1959/60) i szkoleniowego rejsu na Mazurach (1960). Od 1 X 1960 do 15 X 1961 był w hufcu członkiem komendy, zastępcą hufcowego ds. wychowania technicznego oraz członkiem komisji prób instruktorskich.

Od r. harc. 1961/62 był kierownikiem Ref. Wodnego i pilotem Krak. Chor. Harcerstwa. W pracy Ref. Wodnego wspierała go wychowankowie z „Bractwa Jomsborskiego”. Pomimo trudności rozwinął działalność na terenie całej chor. – wzrosła wówczas liczba drużyn żeglarskich, a niektóre z nich uzyskały nadany przez GK ZHP tytuł Drużyny Flagowej. W 1968 r., w okresie zmian metodycznych i zwiększającego się nacisku politycznego na harcerstwo, przekazał funkcję swojemu zastępcy. Od 1 I 1969 był zastępcą pilota chorągwi. W czasie służby instruktorskiej zdobył stopnie: przewodnika (30 V 1958 – w trybie weryfikacji), podharcymistrza (22 VII 1960) i harcymistrza

(1 V 1967). W 1958 r. zweryfikował także stopień harcerza Rzeczypospolitej.

Po 1989 r. włączył się do pracy w organizacjach kombatanckich, m.in. współpracował przy wystawie „Nasza droga do Niepodległości 1939–1989”, która stała się załącznikiem Muz. Historii AK. W 1991 r. przekazał do tego muzeum swoje bezcenne pamiątki – zasób broni ukrywanej z narażeniem życia. Był współzałożycielem i członkiem Zarządu Fundacji Muz. Historii AK, członkiem Zarządu Oddziału Krak. ŚZZAK (gdzie pełnił funkcję sekretarza, a następnie przewodniczącego Kom. Hist.) i członka Rady Muz. AK, w pracach której aktywnie uczestniczył do ostatnich tygodni życia.

Zmarł 27 VI 2013. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. W ostatniej drodze towarzyszyły mu kompania honorowa WP, poczet sztandarowy oraz delegacja nauczycieli z 10 LO w Krakowie i przedstawiciele Muz. AK.

Został odznaczony Srebrnym (1989) i Brązowym (1984) Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK (1994), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1982), Odznaką „Honoris Gratia” (2006), odznaką Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (1966) oraz odznaką Zasłużony dla Okręgu Małopolska ŚZZAK (1994).

W 1975 r. poślubił Józefę Babiarcz (ur. 1936, nauczycielkę nauczania początkowego, harcerkę), z którą miał córkę Agnieszkę (ur. 1976, architektkę).

— Koszarek M. *Zmarł por. dr Antoni Śliwa* [online] <https://muzeum-ak.pl/szareszeregi/zmarl-por-dr-antoni-sliwa/> [dostęp 20 IX 2023]; Młynarski M. *Moja harcerska służba*, Kr. 2013; *Państw. Pedagogium i Szkoła Ćwiczeń w Krakowie. Z tradycji kształcenia nauczycieli*, red. Z. Czarnecka, Kr. 2011; Wojtycza K. *Hufiec Kraków-Zwierzyniec w l. 1957–1972*, Kr. 2011; — Grzesiak J. A. *Na słonecznym szlaku*, w: W. Bodnicki i in. *Kopiec wspomnień*, Kr. 1964, s. 105–128; *Rozkazy Krak. Chor.*

Harcery/Chor. ZHP w Krakowie z l. 1945–1950, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2018 [CD]; *Rozkazy Krak. Chor. ZHP z l. 1957–1975*, zebrał i oprac. tenże, Kr. 2019 [CD]; Śliwa A. *Moje harcerskie lata*, Kr. 1992; — Arch. UJ: dok. egzaminu magisterskiego, sygn. KM 56, A. Śliwa,teczka doktorska, sygn. BNZ-166 (m.in. życiorysy z 29 XI 1950 i 18 XI 1963); Kolekcja hm. dr hab. J. Wojtyczy: *Rozkazy Komendy Hufca Kraków-Zwierzyniec z l. 1957–1961*; — inf. córki Agnieszki i hm. prof. dr hab. Mariana Młynarskiego; — inskrypcje nagrobne.

Janusz Wojtycza
Krzysztof Wojtycza

T

TAZBIR (Tazbirówna) Wanda Maria, pseud. Dobrochna Suliborska, Dopływ (1920–2006), filolog polski, magister filozofii, redaktorka, harcmistrzyni, kierowniczka ogólnopolskiego metodycznego kręgu pracy instruktorów drużyn głuchych (1958–1975).

Urodziła się 11 VIII 1920 w Lublinie w rodzinie Stanisława (1892–1978, prawnika, pracownika administracji oświatowej, w l. 1939–1944 kierownika Sekcji Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą RGO, organizatora tajnego nauczania, w l. 1940–1944 członka Delegatury Rządu na kraj, w l. 1947–1950 współtwórcy i redaktora naczelnego Wydawnictwa „Wiedza Powszechna”) i Lilii Ludwiki z d. Włodarskiej, pseud. Czesława, Wisła (1888–1973, harcmistrzyni, członkini POW i AK, uczestniczki powstania warszawskiego, w l. 1930–1938 sekretarza Polskiego Tow. Esperantystów, w l. 1963–1973 instruktorki

w harcerskich drużynach głuchych). Miała siostry Bożennę (pseud. Czesława Rawicz, Bożenka Biała, zamężną Tazbir-Tomaszewską, 1923–2006, redaktorke naukową, poetkę, w powstaniu warszawskim łączniczkę kanałową, po powstaniu w obozach niemieckich, potem w służbie pomocniczej brytyjskich sił powietrznych, w l. 1980–2006 przewodniczącą Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość przy AAN, współredaktorke *Słownika uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939–1945. Poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej*, W. 1988) i Lesławę Lucynę (pseud. Morawińska, Marta, zamężną Kilian, 1925–1949, żołnierza AK, uczestniczkę powstania warszawskiego, po powstaniu w obozach niemieckich, a potem w służbie pomocniczej brytyjskich sił powietrznych, studentkę filozofii).

Początkowo wraz z siostrami uczyła się w domu, a do programu nauczania wchodziło esperanto, które rodzice uważali za język przyszłości; ponadto dzieci m.in. wystawiały przedstawienia, same przygotowując do nich kostiumy i dekoracje. W 1931 r. rozpoczęła naukę w gimnazjum, a potem uczyła się w Liceum im. kr. Jadwigi przy pl. Trzech Krzyży w Warszawie. W 1934 r. wstąpiła do 14 WZDH przy tej szkole, a w 1937 r. do drużyny niewidomych i głuchych przy Inst. Głuchoniemych przy pl. Trzech Krzyży. W l. 1937–1939 była zastępową w drużynie ociemniałych. W 1939 r. uzyskała maturę o profilu humanistycznym.

W 1942 r. podjęła służbę w Pogotowiu Harcerek. W AK należała do II Obwodu „Żywiciel” (Żoliborz) Warszawskiego Okręgu AK – zgrupowanie „Żyrafa”. Po ukończeniu kilkumiesięcznego intensywnego szkolenia sanitarnego została referentką terenową na powiaty miński i siedlecki. Do jej obowiązków należało szkolenie sanitariuszek i kontrola ilości posiadanego sprzętu i środków medycznych przeznaczonych dla szpitali polowych. Równocześnie studiowała poloni-

stykę na tajnym UW, a także pracowała w męskiej szkole zawodowej ślusarsko-mechanicznej, oficjalnie jako sekretarka, a faktycznie jako nauczycielka jęz. polskiego i historii. W 1944 r. otrzymała stopień instruktorski przewodniczkki.

Wraz z ojcem aktywnie pomagała Żydom. Ułatwiła ucieczkę z getta Salomei Szlifersztejn z d. Bergstein, przeprowadzając ją przez Warszawę i znajdując dla niej schronienie. Później przeprowadziła w ten sposób również jej męża Jakuba. W mieszkaniu przy ul. Hożej 74 m. 5, narażając własną rodzinę na śmierć (oficynę domu zajmowali żołnierze niemieccy), ukrywała żydowską dziewczynkę Rittę Rosenberg (ur. 1940), dla której zdobyła aryjskie dokumenty. Ponadto znalazła bezpieczne schronienie dla Heleny Rosenberg (matki Ritty), nieznannej z imienia Gurfinkiel, matki z córką Guttą, Anny Cegielskiej (wówczas pod innym nazwiskiem) i Piotra Karniola.

W czasie powstania warszawskiego była sanitariuszką w szpitalu polowym znajdującym się na rogu ulic Hożej i Poznańskiej (krypt. „Bakcył” – Sanitariat Okręgu Warszawskiego AK, batalion „Zaremba” – „Piorun”, Szpital Polowy, ul. Hoża 39/41). Po upadku powstania została zapędzona wraz z matką i siostrami do Ożarowa. Później razem przebywały w stalagach: 344 Lamsdorf, IVB Mühlberg, IVE Altenburg i stalagu o zaostrowym rygorze w VIC Oberlangen. Zostały wyzwolone 12 IV 1945 przez patrol 3 szwadronu 10 Pułku Strzelców Konnych z 1 Dywizji Pancerniej gen. Stanisława Maczka. Następnie z 80 innymi kobietami zostały przewiezione do Anglii i wcielone do RAF (Women’s Auxiliary Air Force). Po przeszkoleniu W. Tazbir pracowała w kancelarii stacji lotniczej.

W grudniu 1947 wróciła do Polski. W 1950 r. ukończyła studia, przedstawiając pracę magisterską pt. *Mowa gestów i jej stosunek do mowy głosowej*. Podjęła pracę jako redaktor Redakcji

Słowników Jęz. Polskiego, podległej kolejno wydawnictwom: Państw. Inst. Wydawniczy, Wiedza Powszechna i Państw. Wydawnictwo Naukowe, skąd przeszła na emeryturę. Brała m.in. udział w pracach nad *Słownikiem jęz. polskiego* pod kierunkiem prof. Witolda Doroszewskiego.

W l. 1948–1950 i 1957–1972 prowadziła 43 WZDH przy Inst. Głuchoniemych, a w l. 1959–2000 była tamże kometantką szczepu „Tęcza”. Stopień podharc mistrzyni otrzymała 1 III 1958, a harc mistrzyni 1 X 1959. W l. 1958–1975 kierowała ogólnopolskim metodycznym kręgiem pracy instruktorów drużyn głuchych, przystosowując programy oraz wymagania na stopnie i sprawności harcerskie do potrzeb i możliwości dzieci głuchych. W l. 1986–1988 wykładała metodykę wychowania w Pomaturalnej Szkole Pedagog.

Do jej osiągnięć należy zaliczyć wypracowanie przez lata bogatej w obrzędowość metody pracy wśród dzieci głuchych, a także zorganizowanie 29 obozów oraz 6 zimowisk drużyny i szczepu. Obozy prowadzone w l. 1973, 1975 i 1976 uzyskały I miejsca w konkursach tyg. „Motywy”. W. Tazbir należała do kadry wielu kursów dla instruktorów Nieprzetartego Szlaku, w tym trzech w Rabce. Opracowała historię szczepu „Tęcza”, opublikowała książkę *Oni też wędrują harcerskim szlakiem* (W. 1993) i szereg artykułów dotyczących pracy harcerskiej oraz pracy z dzieckiem niesłyszącym. Działała w Tow. Przyjaźni Polsko-Izraelskiej.

Zmarła 3 II 2006 w Warszawie. Została pochowana w grobie rodzinnym na cmentarzu Stare Powązki.

Była odznaczona Krzyżem Komandorskim (2003) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Wojska, Medalem Lotniczym, Krzyżem AK, Medalem za Warszawę 1939–1945, Medalem KEN, odznaką Zasłużony Działacz Kultury, Złotym Krzyżem za Zasługi dla

ZHP i Rozetą-Mieczami, Medalem „Polonia Mater Nostra Est” (2001), Orderem Uśmiechu (2001), medalem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata (wraz z ojcem, 1994) i brytyjskim medalem wojskowym za służbę w czasie wojny. Otrzymała tytuł Honorowej Obywatelki Izraela (2002), oraz Nagrodę Min. Oświaty i Wychowania I st. i Nagrodę M. Warszawy. Została awansowana do stopnia podporucznika WP (2000). W 2007 r. pomnik W. Tazbir odsłonięto na dziedzińcu Inst. Głuchoniemych im. ks. J. Falkowskiego w Warszawie.

W zamieszczonej na nim inskrypcji napisano: *W ciągu ponad 60 lat pracy wychowała tysiące niesłyszących harcerzy i liczne grono instruktorów. Wszystkim przekazywała zasady skautingu, uczyła miłości do Polski, braterstwa i poszanowania każdego człowieka. Nikomu nigdy nie odmówiła pomocy. Organizowała spotkania, podczas których opowiadała młodzieży polskiej i żydowskiej o okrutnych latach wojny, o holocauście, o powstaniu warszawskim. Szczep „Tęcza” przy Inst. Głuchoniemych przyjął imię hm. Wandy Tazbir. W listopadzie 2018 w sali kominkowej GK ZHP odbyło się spotkanie poświęcone jej pamięci, zorganizowane przez Kom. Hist. Chor. Stołecznej ZHP.*

Rodziny nie założyła.

— Dzieciolowska K. *Rodzina Tazbirów*, w: *Polscy Sprawiedliwi. Historie Pomocy* [online] <https://sprawiedliwi.org.pl/pl/historie-pomocy/personel-internatu-nie-skladal-sie-ani-zeswietych-ani-z-bohaterow-wylacznie-ale-z-zupelnie-zwyklych> [dostęp 22 II 2020]; *Instruktorzy w służbie Ojczyźnie, Warszawie, dziecku 1945–2004*, red. R. Muranyi i in., W. 2002, s. 162–163, 216; *Wanda Tazbir*, w: *Powstańcze Biogramy, MPW* [online] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/wanda-tazbir,45783.html> [dostęp 22 II 2020]; — *Tazbirówna W. Obrońca dzieci wojny – Stanisław Tazbir*, w: *Pomoc dzieciom w czasie wojny. Sympozjum*, W. 2002, s. 11–25 [dot. ojca];

— *Pół wieku na Nieprzetartym Szlaku 1958–2008. Wspomnienia i relacje z pracy instruktorów harcerskich drużyn Nieprzetartego Szlaku przy zakładach specjalnych*, red. Z. Sulek, J. Wojtycza, Kr. 2007, s. 7–10, 178; — inskrypcje nagrobne.

Janusz Wojtycza

TELAKOWSKA z d. Kryńska Kryszyna, pseud. Krystyna, Seweryna (1919–1979), harcmistrzyni, instruktorka służby sanitarnej konspiracyjnej Mazowieckiej Chorągwi Harcerek (1941–1942), instruktorka Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerstwa, żołnierz Armii Krajowej, uczestniczka powstania warszawskiego.

Urodziła się 17 V 1919 w Warszawie w rodzinie Józefa (handlowca) i Sabiny z d. Anioł (nauczycielki). Miała brata Krzysztofa.

Maturę uzyskała w 1936 r. w Gimnazjum Żeńskim Zofii z Wróblewskich Kurmanowej w Warszawie, a następnie ukończyła pomaturalną szkołę handlową. Do ZHP wstąpiła w 1932 r. i w t.r. złożyła przyrzeczenie harcerskie. W 1935 r. utworzyła 9 WZDH im. Anny Dworzeckiej-Bogdanowicz przy Gimnazjum i Liceum Handlowym Julii Siatkowskiej. Była jej drużynową w l. 1935–1938. Znała jęz. francuski i w l. 1935–1937 została oddelegowana przez GK Harcerek do Belgii, gdzie pod kierunkiem komendantki Harcerek Polskich w Belgii hm. Haliny Stoessel prowadziła letnie obozy oraz organizowała pracę kulturalną polskiej młodzieży. Zawodowo pracowała w Chemiczno-Farmaceutycznych Zakładach Przemysłowo-Handlowych Leon Nasierowski.

W październiku 1939 wznowiła działalność 9 WZDH, początkowo jako zastępu starszoharcerskiego w ramach Pogotowia Harcerek. W listopadzie t.r. podjęła służbę jako łączniczka w redakcji „Biuletynu Informacyjnego”. W styczniu 1940 z zespo-

łem starszych harcerzek 9 WZDH weszła do komórki ZWZ. Przeszła instruktorskie szkolenie sanitarne w ramach Pogotowia Harcerek pod kierunkiem hm. Anny Piotrowskiej i przeszkolenie wojskowe zakończone złożeniem przysięgi. Otrzymała stopień starszego sierżanta podchorążego. W l. 1941–1942 mieszkała w Grodzisku Maz., mając przydział do konspiracyjnej Maz. Chor. Harcerek, w której była instruktorką służby sanitarnej. Szkoliła patrole sanitarne w rejonie Sochaczew – Błonie.

W 1942 r. prowadziła szkolenie patroli sanitarnych jako instruktorka WSK AK i brała udział w przygotowaniu punktów pierwszej pomocy na wypadek działań zbrojnych. W t.r. ukończyła kurs motorowy. Od 1942 r. do powstania warszawskiego pracowała w firmie elektronicznej Tadeusz Schuch – Adam Bogdanowicz – Witold Telakowski przy ul. Widok 8 i Poznańskiej 7. W listopadzie 1943 uzyskała formalny przydział do Dywizjonu Motorowego Obszar Warszawa, dowodzonego przez por. inż. Tadeusza Schucha, pseud. Żaba, z którym współpracowała już od 1942 r. Zajmowała się przygotowaniem materiałów szkoleniowych dla żołnierzy dywizjonu. Zorganizowała patrol sanitarny i apteczkę.

Na pocz. powstania warszawskiego prowadziła patrol sanitarny Dywizjonu Motorowego Obszaru Warszawskiego AK, Grupa „Północ” – odcinek „Kuba”-„Sosna”. Od poł. sierpnia 1944 kierowała szpitalem w budynku Hotelu Polskiego przy ul. Długiej 29 (tzw. Reduta Matki Boskiej). Przed upadkiem Starego Miasta z oddziałem i rannymi przeszła kanałami do Śródmieścia, gdzie Dywizjon Motorowy walczył w składzie baonu „Ruczaj” w rejonie Al. Ujazdowskich, m.in. w dawnej Ambasadzie Bułgarskiej; była kancelistką 4 komp. aż do upadku powstania. W dn. 30 sierpnia otrzymała awans do stopnia starszego sierżanta. Po kapitulacji powstania podstawionym przez Niemców

pociągiem sanitarnym przeznaczonym dla rannych wyjechała z Warszawy do stalagu XIA Gross-Lübbers, gdzie pełniła funkcję sanitariuszki w obozie-szpitalu. Stamtąd 19 XII 1944 została wywieziona do stalagu VIC Oberlangen, gdzie przebywała do uwolnienia 12 IV 1945 przez 1 Dywizję Pancerną gen. Stanisława Maczka. Po wyzwoleniu była p.o. komendantką kompanii, później przebywała w Lingen (Ems) w Niemczech, gdzie w ramach UNRRA prowadziła izbę chorych dla Polaków. W tym czasie przedstawiono wniosek o awansowanie jej do stopnia podporucznika.

Do Polski wróciła w sierpniu 1946. Pracowała w prywatnej firmie, a potem jako redaktor techniczny w Inst. Spraw Międzyn. W Komendzie Warszawskiej Chor. Harcerstwa od 1957 r. pracowała w Ref. Drużyn Nieprzetartego Szlaku, od 1958 r. pełniła funkcję zastępczyni kierownika Wydz. Akcji Letniej i Zimowisk, a od 1959 r. – kierowniczką Wydz. Drużyn Młodszych. Od 1960 r. była zastępczynią członka Komisji Rewizyjnej. Stopień harcmistrzyni otrzymała 2 V 1959. Pracowała w zespole redakcyjnym pracy zbiorowej *Harcerki 1939–1945* (W. 1973) i złożyła obszerną relację zdeponowaną w Inst. Historii PAN, Zakład Historii Polski w II wojnie światowej.

Przeżycia wojenne pociągnęły za sobą chorobę wrzodową, która była powodem przyznania inwalidztwa wojennego i przyczyniła się do jej śmierci. Zmarła 24 XII 1979 w Warszawie. Została pochowana na cmentarzu Stare Powązki.

Była odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1944), Medalem Wojska (1948), Krzyżem AK (1967), Medalem za Warszawę 1939–1945 (1973), Warszawskim Krzyżem Powstańczym (1982), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1961), Odznaką Grunwaldzką (1973) i Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1979).

W 1948 r. zawarła związek małżeński z Witoldem Telakowskim (1913–2011,

pseud. Motor, inżynierem, podporucznikiem, żołnierzem AK, powstańcem warszawskim). Miała córkę Annę (zameżną Pawłowską, ur. 1949).

— Puchała *Poczet*, t. 2; *Kryszyna Kryńska*, w: *Powstańcze Biogramy*, MPW [online] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/kryszyna-krynska,24807.html> [dostęp 12 IX 2021]; — *Harcerki 1939–1945*; Zawadzka *Harcerstwo żeńskie*; — *Rozkaz GKH L. 10/59 z 2 V 1959*, „WU” 1959, nr 2, s. 29; — AAN: Arch. R. Śreniawy-Szypiońskiego, ankieta uczestnika powstania warszawskiego, Telakowska K.; dok. w pos. autora: Telakowski W. *Relacja o niezyczącej uczestnicze walk o niepodległość Polski*, 1988, mps; Inst. Polski Podziemnej: wniosek nominacyjny na stopień podporucznika, sygn. 4288; MH: Tyszyńska D. *Dane dot. pracy wojennej 9 WZDH „Burza” im. A. Dworzeckiej-Bohdanowiczówny*, mps, sygn. 1966ZHL/185.

Marian Miszczuk

THUN pierw. de Thun Stanisław Marian, pseud. Leszcz, Malcz, Janusz, Nawrot (1894–1944), podpułkownik Wojska Polskiego, dowódca Grupy/Kompanii Harcerskiej przy 2 Dywizji Piechoty Legionów (1919), zastępowy jednego z pierwszych zastępów skautowych w Krakowie (1911), legionista, kapitan jachtowy żegluga morskiej.

Urodził się 19 XI 1894 w Dzierżnie Dworskim k. Rypina w rodzinie Jana Franciszka (1848–1911, właściciela ziemskiego) i Władysławy z d. Zaleskiej (1870–1918) z Bożejewiczek w pow. żnińskim. Pochodził ze spolonizowanej rodziny niemieckiej; jego przodkowie wywodzili się od Karla de Thun, rotmistrza króla Danii przybyłego do Polski z Napoleonem. Miał osiem lat, kiedy rodzice (prawdopodobnie na skutek utraty majątku) postanowili zamieszkać osobno; pozostał wówczas z matką. Od lutego 1902 do grudnia 1904 pobierał nauki w Gnieźnie. Następ-

nie uczył się w Krakowie, gdzie należał do Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”. W marcu 1911 wstąpił do organizacji Armii Polskiej i należał do kompanii pod dowództwem Juliusza Ulrycha. W sierpniu 1911 wstąpił do Polskich Drużyn Strzeleckich i we wrześniu t.r. został odkomenderowany do skautingu, gdzie został zastępowym jednego z pierwszych zastępów skautowych, powstałego w Krakowie w listopadzie 1911.

W marcu 1912 był zastępowym II zastępu i plutonowym 3 Drużyny Skautowej przy III c.k. Gimnazjum męskim, zastępcą drużynowego 2 Drużyny Skautowej, a w listopadzie 1913 członkiem Rady Drużynowych. W lipcu 1914 współorganizował z Bronisławem Piątkiewiczem i Marianem Luzarem kurs skautowo-wojskowy dla 50 uczestników w Zarebkach k. Dobczyc. Prowadził ćwiczenia skautów w szermierce w pomieszczeniach przystani wioślarskiej koło mostu Dębnickiego. W tym czasie pracował też w Drużynie Polowej „Sokoła”. W czerwcu 1913 uzyskał świadectwo dojrzałości w III c.k. Gimnazjum męskim (obecnie II LO) i rozpoczął studia medyczne na UJ, gdzie zaliczył dwa semestry.

W dn. 16 VIII 1914 wstąpił do Legionów. Zaprzysiężony 4 września, już 29 września otrzymał awans na chorążego. Na froncie karpackim służył w 2 pp Legionów jako dowódca plutonu, a potem adiutant 2 batalionu. W bitwie pod Mołotkowem został ranny w nogę i dostał się do niewoli rosyjskiej. Przez kilka miesięcy pozostawał w szpitalu w Płoskirowie, a potem w obozie pracy przymusowej w Irkucku.

W czerwcu 1917, posługując się fałszywymi dokumentami na nazwisko Malczewski, uciekł z niewoli. Błąkał się po Rosji aż do przejścia frontu w dn. 2 II 1918, kiedy został internowany w Wiedniu, a później w Witkowicach. Do Krakowa wrócił w kwietniu 1918. Pracował jako urzędnik w Inspektoracie Zasiłko-

wym Centrali Krajowej dla Gospodarczej Odbudowy Galicji oraz był dowódcą plutonu i instruktorem POW.

Już 1 XI 1918 wstąpił do WP. Początkowo był oficerem ordynansowym w stopniu podporucznika, a 12 XI t.r. został mianowany porucznikiem. Potem służył jako dowódca oddziału gońców bojowych w 4 pp Legionów. W styczniu 1919 był adiutantem dowódcy Okręgu Generalnego (OG) Warszawa. W dn. 6 II 1919 została powołana Grupa Harcerska przy 2 DP, która miała być związkiem oddziału wydzielonego; 18 V 1919 wraz z 2 DP wyruszyła ona na front do Lidy, gdzie pozostawała w odwodzie; 3 VI 1919 został zatwierdzony skład Grupy Harcerskiej z por. S. Thunem jako jej dowódcą. Od 29 VI 1919 Grupa Harcerska brała udział w walkach, a 9 lipca otrzymała jako zadanie wywiad i wypady w kierunku Mińska. W toku dalszych walk jako 1 Kompania Harcerska odznaczyła się dzielnością w bojach z bolszewikami na froncie litewsko-białoruskim. Została wyróżniona przez gen. Bolesława Roję, który napisał w rozkazie nr 103 z 24 VII 1919: *Waleczna 1-sza kompania harcerska pod d-twem jej wzorowego i dzielnego d-cy por. Thuna Stanisława odznaczyła się i zastrzyła w walkach w okolicach Radoszkowic, pod Rogowają [Rogowaj] i Puchlakami, gdzie w silnym ogniu nieprzyjacielskiej artylerii odbijała zwycięsko ataki wielokrotnie liczniejszego nieprzyjaciela, stojąc twarzą do na wyznaczonych jej stanowiskach.* We wrześniu 1919 w związku z reorganizacją oddziałów ochotniczych grupa została rozformowana.

Od września 1919 do marca 1920 Thun był adiutantem dowódców OG Kielce, a następnie OG Pomorze, Grupy Pomorskiej, 2 Armii i ponownie OG Pomorze; 19 VIII 1920 został zatwierdzony z dn. 1 IV 1920 w stopniu kapitana w grupie oficerów byłych Legionów Polskich. We wrześniu 1920 był dowódcą kompanii

THUN STANISŁAW

w 4 pp, a od września do grudnia t.r. – oficerem łącznikowym komendy m. Warszawy w Wyższej Szkole Handlowej (WSH) i Szkole Wyższej Gospodarstwa Wiejskiego, równocześnie studiując w WSH. W czerwcu 1922 ukończył studia handlowe na podstawie pracy dyplomowej *Wychodźstwo polskie w Paranie po wojnie światowej*; 3 V 1922 został zweryfikowany w stopniu kapitana ze starszeństwem z 1 VI 1919 w korpusie oficerów piechoty z przydziałem do 4 pp Legionów.

Pełnił służbę w 20 pp w Krakowie. W dn. 23 X 1922 rozpoczął służbę w Wojskowym Inst. Naukowo-Wydawniczym (WINW) na stanowisku kierownika wydawnictw. W okresie 1 IX–1 XII 1924 odbył unifikacyjny kurs doskonalący w Rembertowie, po czym 1 XII 1924 został mianowany majorem ze starszeństwem z 15 VIII 1924 w korpusie oficerów piechoty. Później został przeniesiony do korpusu oficerów administracyjnych. W kwietniu 1926 został szefem Wydz. II WINW.

W dn. 15 VI 1930 uratował tonącego. W l. 1931 i 1932 odbył rejsy na Bornholm i do Visby, po czym uzyskał patent kapitana jachtowej żeglugi morskiej.

Z dn. 29 II 1932 został przeniesiony w stan spoczynku, a 1 IV t.r. został mianowany dyrektorem Głównej Księgarni Wojskowej. Był członkiem (1924–1925) i zastępcą członka (1935–1937) Zarządu Głównego Tow. Wiedzy Wojskowej, redaktorem „Wojskowego Przeglądu Wydawniczego” oraz członkiem komitetów redakcyjnych „Przeglądu Piechoty” i „Przeglądu Wojskowego” (1929–1933). Pozostawał w ewidencji Pow. Komendy Uzupełnień (PKU) jako oficer administracji w stanie spoczynku. W 1935 r. wziął udział w zjeździe dawnych skautów krak. i został członkiem-założycielem Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość przy Zarządzie Okręgu ZHP w Krakowie. W 1936 r. prawdopodobnie przebywał w Palestynie, a w r. 1937/38

w Constancy. Znał trzy języki obce: niemiecki, rosyjski i francuski. Był zdeklarowanym pilsudczykiem.

W chwili wybuchu wojny zgłosił się do PKU, lecz nie przyjęto go. Dopiero 7 IX 1939 został wezwany i przydzielony do stacji zbernej na terenie Cytadeli. Dowodził ochotniczym II batalionem 2 PP „Obrony Pragi” (później 336 pp), który 9 września opuścił Cytadelę i obsadził odcinek od mostu kolejowego Żoliborz do Dworca Gdańskiego. Po kapitulacji, w dn. 3 X 1939, wziął udział w spotkaniu w podziemiach gmachu Pocztovej Kasy Oszczędności z założycielami organizacji SZP. Był współorganizatorem i pierwszym dowódcą obwodu SZP Warszawa-Żoliborz, a następnie szefem Oddziału VII (Biuro Finansów i Kontroli) w Dowództwie Głównym SZP i KG ZWZ/AK. Rozkazem KG ZWZ z dn. 1 VII 1940 został mianowany podpułkownikiem piechoty. Jako członek Komendy Głównej AK otrzymał rozkaz, aby w chwili wybuchu powstania w Warszawie pozostać w miejscu zamieszkania i nie ujawniać się. Na dalsze rozkazy oczekiwał przy ul. Leszno 24. W dn. 3 VIII 1944 postanowił wyjść na dach budynku, aby zorientować się w sytuacji. Kiedy wyjrzał przez właz, został trafiony przez snajpera. Pochowano go na podwórku, po wojnie został ekshumowany i spoczął na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

Został odznaczony Krzyżem Złotym (1944) i Srebrnym (1926) Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Niepodległości (1932), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1926), Krzyżem Walecznych (czterokrotnie, trzeci i czwarty raz we wrześniu 1944), Złotym Krzyżem Zasługi (1938), Srebrnym Wawrzynem Akademickim (1935), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921 (1928), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928), Warszawskim Krzyżem Powstańcym (pośmiertnie, 1992), Medalem za Ratowanie Ginących (1931), Odznaką Pa-

miątkową Więźniów Ideowych z l. 1914–1921 (1932), Honorowym Krzyżem Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość (1939), Odznaką Pamiątkową 2 pp Legionów (1932), Znakiem Swastyki II kl. 4 pp Legionów (1916).

Dn. 15 V 1921 w Warszawie zawarł związek małżeński z Zofią Aleksandrą Wołoszyńską (1902–1970, znaną tenisistką). Miał syna Jerzego (pseud. Kot, 1924–1982, kapitana. żeglugi wielkiej, żołnierza AK, uczestnika powstania warszawskiego). Po rozwodzie, który uzyskał w 1932 r., ożenił się (przed r. 1935) z Elią Zofią Wachnowską (ur. 1908, autorką książek).

— Kunert A. K. *Słownik konspiracji warszawskiej*, t. 1, s. 155–156; — Bagiński H. *U podstaw organizacji WP 1908–1914*, W. 1935, s. 447–448; Biedrzycki W., Marewicz J. *Zielona Trójka 1911–1986*, Kr. 1986, s. 13; Bugajski J., Bugajski K. *Harcerska służba III Krak. Drużyny im. K. Pułaskiego w l. 1911–1958*, Kr. 1958, s. 2, 6; Hausner W. *Krak. skauting 1910–1914*, Kr. 1994; *Historia Zielonej Trójki Krak.*, red. W. Biedrzycki i in. Kr. 2011, s. 21–22, 24; Grzesiak J. A. *Na słonecznym szlaku*, w: W. Bodnicki i in., *Kopiec wspomnień*, Kr. 1964 s. 105–128; Leonhard *Kalendarium*; Nekrasz *Harcerze w bojach*, t. 1; Ney-Krwawicz M. *Komenda Główna AK 1939–1945*, W. 1990, s. 464–465; Sitko J. *Zarys historii wojennej 2-go Pułku Piechoty Legionów*, W. 1928; *Thunstory. Mój dziadek Stanisław* [online] https://web.archive.org/web/20160304122701/http://thun.com.pl/thunstory/index.php?option=com_content&task=view&id=10&Itemid=18 [dostęp 23 I 2023]; — *Z życia skautów. Kraków. III Drużyna skautowa*, „Skaut” 1913 nr 13 (35) z 15 III, s. 207; — Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: „Komunikat nr 2 Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość przy Zarządzie Okręgu ZHP w Kr.” 1937 z 1 XI.

Janusz Wojtycza

WEINBRENNER Leon, pseud. Organ, używał zdrobnienia Olek (1916–1944), organista, harcerz orli, instruktor komendy Hufca Limanowa (1939), członek harcerskiej konspiracji i Związku Walki Zbrojnej/Armii Krajowej.

Urodził się 14 XII 1916 w Limanowej w rodzinie Jana (1880–1937, organisty, buchaltera) i Stefanii z d. Kalarus (1887–1971). Miał siostry Marię (zameżną Smyła, 1909–1986, uczestniczką tajnego nauczania), Kazimierę (zameżną Rosiek, 1912–1988, członkinię AK, żonę kpt. rezerwy Wincentego Rośka, pseud. Dołner, 1915–1973, dowódcy placówki AK „Ulga” w Ujanowicach) i Stanisławę (zameżną Dutka, 1919–1987, członkinię AK, żonę starszego sierżanta, żołnierza AK Stanisława Dutki, pseud. Sęk, 1911–1984, członka WiN) oraz brata Władysława (pseud. Kleryk, od l. 60. XX w. Winiewskiego, 1914–1975, organistę, nauczyciela religii i gry organowej, kierownika chóru, plastyka i fotografika, członka ZWZ, aresztowanego w 1940 r., więzionego przez pięć lat m.in. w KL Oranienburg).

Uczył się w szkole powsz. w Limanowej, a maturę zdał w gimnazjum w Nowym Sączu w 1935 r. W l. 1936–1939 ukończył dwa lata studiów na Wydz. Prawa i Administracji UJ. Należał do 2 Drużyny Harcerzy (DH) w Limanowej. W 1934 r. w stopniu wywiadowcy uczestniczył w obozie stałym w Porębie Wielkiej. W t.r. wystąpił z zespołem muzycznym na wieczorku zorganizowanym wspólnie z obozującą w okolicy 29 WZDH. W stopniu ćwika pełnił funkcję przybocznego 1 DH w Limanowej, prowadzonej przez phm. Stanisława Baczyńskiego. Jako zastępowy w lipcu 1935 uczestniczył w składzie drużyny limanowskiej

w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. Prowadzony przez niego zastęp „Orłów” w ramach zlotowych harców otrzymał ocenę bardzo dobrą za dwudniową wycieczkę oraz oceny dobre w technikach harcerskich – z samarytan-ki i biegu harcerskiego.

Od jesieni 1935 do 12 XI 1937 był drużynowym 1 DH im. T. Kościuszki w Limanowej, liczącej w 1936 r. 19 harcerzy i zakwalifikowanej do kategorii A. W dn. 28 VII–10 VIII 1936 w stopniu harcerza orlego był komendantem obozu wędrownego 2 DH im. J. Sobieskiego (przy Rodzinie Kolejowej) po Pieninach i Gorcach, a w roku nast. komendantem obozu stałego teŝe drużyny w Łososinie Dolnej (6–26 lipca) i obozu wędrownego kolejną po Wileńszczyźnie (Landwarów, Wilno, Troki) z pobytem w Warszawie i Częstochowie (3–18 sierpnia). W 1938 r. był komendantem 24-dniowego obozu stałego 1 DH w Muszynie-Polwarku. Dn. 12 XI 1937 został mianowany referentem drużyny, 1 XI 1938 wszedł w skład hufcowej komisji na stopień harcerza orlego oraz został ponownie mianowany drużynowym 1 DH, a 1 II 1939 objął funkcję referenta skarbowo-gospodarczego komendy hufca.

Był organistą w Mystkowie k. Nowego Sącza. Występował w teatrze amatorskim w Limanowej.

W październiku 1939 na polecenie komendanta Krak. Chor. Harcerzy pod kierunkiem hufcowego hm. Stanisława Baczyńskiego, wspólnie ze Stanisławem Biedroniem i Mieczysławem Czechowskim zorganizował harcerską grupę konspiracyjną, która zajmowała się zbieraniem informacji na temat wojska niemieckiego, jego dyslokacji, ruchów, aprowizacji itp. Jej działalność przerwały aresztowania na pocz. 1940 r. W tym czasie Weinbrenner był przetrzymywany jako zakładnik w więzieniu w Nowym Sączu, gdzie organizował pomoc dla współwięźniów. Po wyjściu z więzienia przez pewien czas ukrywał się, ponieważ przez

dejrzał, że może być śledzony, ponadto Niemcy usiłowali skłonić go do podpisania volkslisty. W tym czasie wstąpił do ZWZ. Zajmował się zbieraniem informacji o ruchach wojsk niemieckich, a zwłaszcza transportach kolejowych i drogowych. Przekazywał je następnie partyzantom, którzy na ich podstawie planowali akcje sabotażowe. Podobnie jak inni harcerze wykonujący funkcje łączników między Limanową, Krakowem, Rabką i Nowym Sączem, prznosił rozkazy, informacje i zaopatrzenie oraz kolportował prasę konspiracyjną.

Zadenuncjowany, 31 V 1944 został zastrzelony przez granatowego policjanta Bednarza w czasie wykonywania zadań związanych z pomocą partyzantom i uciekinierom z niemieckiego transportu, znajdującym się w masywie Mogielicy. Został pochowany na cmentarzu komunalnym w Limanowej.

Jego nazwisko zostało wymienione na tablicy poświęconej ofiarom II wojny światowej, umieszczonej na zewnątrz kościoła pw. Matki Boskiej Bolesnej w Limanowej, odsłoniętej w 1979 r. oraz na tablicy w kwaterze wojskowej na cmentarzu parafialnym w Limanowej.

Rodziny nie założył.

— Czechowski B. *Czechowski Mieczysław, „Maty”, „Miecz”, „Motor” (1917–1997) – żołnierz ZWZ/AK, członek WiN, instruktor harcerski*, w: *Małopolski słownik*, t. 9, Kr. 2003, s. 27; *Limanowa – tablica upamiętniająca poległych w czasie II wojny światowej*, w: Miejsca Pamięci Narodowej [online] <http://www.miejscapamiecinarodowej.pl/index.php/malopolskie/1042-limanowa-tablica-upamietniajaca-poległych-w-czasie-ii-ws> [dostęp 12 IX 2023]; Wojtas-Ciborska E. *Księga limanowian. Biografie ludzi związanych z Ziemią Limanowską*, cz. 1, Limanowa 2006, s. 652–653 [błędne dane, m.in. data urodzenia]; — Bogacz J. *Drużyna kolejowa. Z dziejów limanowskiego harcerstwa*, „Almanach Ziemi Limanowskiej” 2012, nr 44, s. 55; Pazdur A. *Działalność har-*

cerstwa w Limanowskim w l. 1929–1949, praca magisterska napisana pod kier. dr E. Żmijewskiej, 2010, UP w Kr., w: *Pokłosie konkursu na prace magisterskie o tematyce harcerskiej*, red. J. Wojtycza, Kr. 2010, s. 66, 68–69, 78, 80, 85–86, 88, 90–91, 94–95, 98, 103; — *Rozkazy i okólniki Krak. Chor. Męskiej/Harczerzy z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; — *Skazanie kata niemieckiego. Z sądów „Rzeczpospolita” 1945*, nr 347, s. 6; — Arch. UJ: wpisy i katalogi studentów, WP II 365, WP II 368, WP II 371; Kolekcja hm. dr hab. J. Wojtyczy: Czechowski B. *Historia harcerstwa męskiego w Limanowej i pow. limanowskim. Moje wspomnienia – okres do 31 VIII 1939*, wydruk komp., tenże *Lata okupacji hitlerowskiej. Okres od 1 IX 1939 do 1945 r.*, wydruk komp.; Kolekcja J. Czyżowskiego: *Kronika Hufca w Limanowej [1931–1939]*; — inf. bratanka Jana Winowskiego z Limanowej; — inskrypcje nagrobne.

Janusz Wojtycza

WĘGRZYNOWICZ Leopold Stanisław (1881–1960), nauczyciel, przodownik, komendant drużyn skautowych w Krakowie (1919).

Urodził się 19 IX 1881 w Tuchowie k. Tarnowa w rodzinie Jakuba (1843–1908, pocztmistrza w Dobrej k. Limanowej) i Heleny z d. Warchałowskiej (1851–1921). Miał trzech młodszych braci: Władysława (1884–1885), Mariana (1886–1974) i Jana (1889–1954).

Wkrótce rodzina przeniosła się do Dobrej, gdzie ukończył trzy klasy szkoły powsz., a następnie przez rok kontynuował naukę w Piłźnie. W 1892 r. zdał egzamin do c.k. Gimnazjum Wyższego (obecnie I LO) w Nowym Sączu. W latach gimnazjalnych wykazywał się szczególnymi zdolnościami w zakresie nauk ścisłych, interesował się też fotografią i pieszymi wędrówkami. Opiekował się swoimi młodszymi braćmi, uczniami tego samego gimnazjum. Po zdaniu matury w 1900 r. rozpoczął studia w zakresie matematy-

ki i fizyki na Wydz. Filozoficznym UJ. Urzeczony kulturalną ofertą miasta, zanedbywał naukę i w konsekwencji decyzji matki musiał utrzymywać się sam, udzielając korepetycji. W tym czasie poznał swoją przyszłą żonę. Jego stosunek do życia i obowiązków zmienił się z chwilą wstąpienia w 1903 r. do stowarzyszenia abstynenckiego „Eleusis”, dążącego do odrodzenia Polski poprzez samowychowanie swoich członków.

Poza zajęciami z przedmiotów kierunkowych uczęszczał na wykłady z filozofii, historii sztuki i literatury. Uczestniczył w licznych spotkaniach i zebraniach. W 1905 r. złożył egzamin kończący studia. Podjął pracę jako bibliotekarz Tow. Uniw. Ludowego w Krakowie. W 1908 r. przeprowadził się do Lwowa, gdzie pracował jako starszy prefekt Bursy Urzędników Pryw. Tam poznał krajoznawcę Mieczysława Orłowicza. Pod jego wpływem zainteresował się formami oraz metodami pracy krajoznawczej, które wzbudziły w nim chęć pracy z młodzieżą.

W 1909 r. rozpoczął pracę jako nauczyciel matematyki, fizyki, geografii, przyrody, chemii i łaciny w gimnazjach w Kutach, a następnie w Borszczowie. W środowiskach tych rozwijał również działalność krajoznawczą i skautową. Organizował drużyny skautowe, widząc w nich możliwość zaszczepienia młodzieży pasji do poznawania historii, kultury i krajoznawstwa. Organizował wyprawy na Podole i Huculszczyznę, fotografował obiekty sztuki ludowej, kultury materialnej i typy ludności. Prowadził badania terenowe. Pozyskane rzeźby, obrazy na szkle, stroje, archiwalia i przedmioty związane z obrzędowością przesyłał do Muz. Etnograficznego w Krakowie. Pomagał przy katalogowaniu i inwentaryzowaniu zbiorów muzealnych. Opublikował *Przegląd zabytków przedhistorycznych w okolicach Borszczowa* (Borszczów 1913).

PO wybuchu I wojny światowej został powołany do armii austro-węgierskiej,

w której służył do 1916 r. Następnie przez dwa lata uczył w gimnazjum w Stryju. Tutaj także podjął działalność skautową i 24 IX 1917 został mianowany drużynowym. Od września do grudnia 1918 pracował jako nauczyciel w Nowym Targu, gdzie organizował wycieczki krajoznawcze i prowadził drużynę skautową, którą rozwinął do czterech zastępów. Dzięki współpracy z Muz. Etnograficznym w Krakowie z dn. 1 I 1919 został przeniesiony do filii Gimnazjum św. Jacka (później VII Gimnazjum im. A. Mickiewicza) w Krakowie, gdzie pracował do emerytury.

Po przyjeździe do Krakowa włączył się czynnie w pracę skautową. W styczniu 1919 został mianowany komendantem krakowskich drużyn skautowych. W lipcu t.r. poprowadził obóz wędrowny w Beskidach. Od września 1919 do 22 II 1920 jako nauczyciel VII Gimnazjum Męskiego był drużynowym, a następnie opiekunem 7 Krak. Drużyny im. T. Rejtana, którą przeniósł z bursy do VII Gimnazjum i połączył z nowym zaciągiem. W 1921 r. jako delegat Krak. Tow. Nauczycieli Szkół Wyższych był członkiem Zarządu Oddziału ZHP w Krakowie. Otrzymał stopień przodownika (25 V 1923). W swojej pracy harcerskiej kładł nacisk na rozwój krajoznawstwa, prowadząc m.in. obozy wędrownie. Nadal współpracował z Muz. Etnograficznym, zbierał artefakty, przeprowadzał wywiady dotyczące życia ludu, katalogował zbiory i wykonywał przezrocza.

Jego praca zwróciła uwagę Ludomira Sawickiego, profesora UJ, wybitnego geografa i podróżnika, a równocześnie prezesa Oddziału Polskiego Tow. Krajoznawczego (PTK) w Krakowie, który zaproponował mu zorganizowanie Sekcji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej (KKMS). Miały one wdrażać młodzież do samodzielnej pracy krajoznawczej, krzewić zasady ochrony zabytków, przyrody i dzieł ludzkiej pracy. W listopadzie 1919 przyjęto regulamin ich funkcjonowania

i wybrano Komitet Wykonawczy. Do lutego 1920 Węgrzynowicz zorganizował 11 kół, które liczyły łącznie 548 członków. Wkrótce Sekcja przy poparciu władz oświatowych utworzyła koła na terenie całej Polski. Powołano do życia czasopismo „Orli Lot”, organ kół krajoznawczych młodzieży PTK, którego Węgrzynowicz był redaktorem do 1938 r. GKM zachęcała do jego prenumeraty i korzystania z publikowanych w nim opracowań oraz przesyłania do redakcji zbieranych w czasie obozów i wycieczek materiałów. Pismo, ukazujące się w nakładzie 4 tys. egz., osiągnęło sukces wychowawczy, skutecznie zachęcając młodzież do aktywności krajoznawczej. Towarzyszyła mu „Biblioteczka Krajoznawcza”, również redagowana przez Węgrzynowicza, który poświęcił się całkowicie pracy na rzecz rozwoju KKMS. Przygotowywał koncepcję ich działalności, prowadził wycieczki i obozy, wizytował sekcje i koła, wygłaszał przemówienia i prelekcje. Prowadził także kursy dla nauczycieli.

W 1922 r. podjął dodatkową pracę w Pryw. Gimnazjum Żeńskim im. kr. Jadwigi. Pomimo rozluźnienia związków z harcerstwem nadal żywo interesował się jego działalnością. Konsultował kwestie krajoznawcze i opiniował regulaminy sprawności harcerskich, a 29 I 1931 został powołany w skład Rady Krajoznawczej i Przyrodniczej w Wydz. Programowym GKM.

Wobec stałego rozwoju młodzieżowych kół krajoznawczych Węgrzynowicz dążył do utworzenia autonomicznej ogólnopolskiej młodzieżowej organizacji krajoznawczej. Jednak w 1927 r. Rada Główna PTK powołała tylko centralną Komisję KKMS z siedzibą w Krakowie, której został pierwszym przewodniczącym (początkowo przystąpiło do niej 47 kół). W kolejnych latach organizował ogólnopolskie Zjazdy KKMS. W 1929 r. był odpowiedzialny za przygotowanie stoiska działu krajoznawczego i pedagog. na Powsz.

Wystawie Krajowej w Poznaniu. W t.r. na Ogólnopolskim Kongresie Krajoznawczym zwołanym przez PTK wyrażono mu uznanie za pracę na polu młodzieżowych kół krajoznawczych. Również w 1929 r. Kuratorium Okręgu Szkolnego Krak. przyznało mu tytuł profesora. W l. 1931–1933 kierował kursami dla nauczycieli-instruktorów kół (Komisja KKMS koordynowała wówczas działalność 366 kół).

Węgrzynowicz pełnił także funkcję prezesa Oddziału Krak. Polskiego Tow. Ludoznawczego (PTL). Publikował prace dotyczące działalności krajoznawczej, m.in. *Organizacja ruchu krajoznawczego młodzieży szkolnej w Polsce* (W. 1929), *Praca krajoznawcza młodzieży szkolnej* („Turystyka w Polsce” 1931, nr 1), *Koła krajoznawcze młodzieży szkolnej* (Kr. 1934, 1937, W. 1947), *Ośrodek krajoznawczy* („Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Kraków” 1937, nr 1) oraz liczne artykuły etnograficzne. W grudniu 1936 został współpracownikiem Komisji Etnograficznej PAU.

Okres okupacji spędził w Krakowie, w miarę możliwości utrzymywał kontakty z nauczycielami i młodzieżą. Uczył w Liceum Administracyjno-Handlowym oraz włączył się w tajne nauczanie.

Po wojnie przystąpił do pracy krajoznawczej w ramach PTK reaktywowanego w listopadzie 1945 r. Organizowano wakacyjne obozy krajoznawcze – piesze i kolarskie. Pod jego kierunkiem funkcjonował w Krakowie najsilniejszy Ośrodek Młodzieży Szkolnej PTK. Z jego inicjatywy wznowiono wydawanie pisma „Orli Lot”, którego redaktorem był ponownie w l. 1947–1950. W maju 1948 z udziałem 800 delegatów odbył się pierwszy powojenny zjazd KKMS, podczas którego Węgrzynowicz jako przewodniczący Komisji wraz z delegacją spotkał się z prezydentem Bolesławem Bierutem, przedstawiając mu kierunki pracy KKMS, których w tym czasie działało już ponad 600. W 1950 r. odszedł na przymusową eme-

ryturę, został też zmuszony do odejścia z pracy w oświacie. Władze zlikwidowały PTK, Komisję KKMS oraz „Orli Lot”, powołując nową organizację – PTTK.

Po przejściu na emeryturę osiadł w Dobrej k. Limanowej. Pomagał nauczycielom w przygotowywaniu wycieczek, pisał artykuły i gromadził materiały etnograficzne. Dzięki jego determinacji i zaangażowaniu w Limanowej (1953) i Mszanie Dolnej powstały oddziały PTL. Przyczynił się do powstania gimnazjum w Ujanowicach, gdzie uczył przez rok.

W 1957 r., po październikowych przemianach, został przewodniczącym Centralnej Komisji ds. Krajoznawstwa i Turystyki. Włączył się do pracy na rzecz odradzającego się ruchu krajoznawczego młodzieży. Konsultował nowe założenia, spotykał się z młodzieżą, uczestniczył w zebraniach, pisał artykuły i prowadził wycieczki. Wychował kilka pokoleń krajoznawców. Podkreślali oni we wspomnieniach, że zasadnicze znaczenie dla efektów pracy miała jego osobowość: *Skromny i przystępny, o dużej wiedzy i kulturze osobistej, sprzyjał zawsze innym, którzy mieli coś istotnego do powiedzenia, lub łagodnie naprowadzał na właściwe tory. Każdy niemal pomysł i chęć działania znajdowały życzliwe przyjęcie i twórczą podbudowę Profesora.*

Zmarł 11 VIII 1960 w Dobrej, gdzie został pochowany na starym cmentarzu. Po śmierci ukazały się jego *Wspomnienia* (Kr. 1973).

W 1969 r. Szkoła Podst. w Dobrej przyjęła jego imię. Noszą je również Szkoła Podst. nr 113 w Krakowie, schronisko Polskiego Tow. Schronisk Młodzieżowych w Krakowie, zielony szlak turystyczny w Beskidzie Wyspowym (z Dobrej do Łukowicy przez Łopień i Mogielicę), odbywający się od 1978 r. w Beskidzie Wyspowym Ogólnopolski Rajd Turystyczny, ulica w Limanowej oraz kilka klubów i szkolnych kół krajoznawczo-turystycznych PTTK. Na jego domu rodzinnym

w 1981 r. Tow. Miłośników Ziemi Limanowskiej umieściło pamiątkową tablicę.

Został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1956), Złotym Krzyżem Zasługi (1936) oraz Złotą Honorową Odznaką PTTK nr 1 (1956). W 1958 r. otrzymał honorowy tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL. W 1948 r. został Honorowym Członkiem PTL. W 1957 r. otrzymał Nagrodę PAN.

Ok. 1909 r. ożenił się z hrabianką Jadwigą Wodzińską. Małżeństwo trwało krótko i zakończyło się unieważnieniem. W 1922 r. ożenił się ponownie z Karoliną Bujarowicz 1^ovoto Klimaszewską. Przysposobił jej dzieci, Klimaszewskich: Jadwigę, Janinę, Mieczysława Mariana (1908–1995, geografa, profesora i rektora UJ, posła na Sejm, członka i zastępcę przewodniczącego Rady Państwa), Bolesława i Augustynę. Miał córkę Zofię (zameżną Barbacką, 1922–2007).

— Boczukowa B. *Leopold Węgrzynowicz jako twórca koncepcji i redaktor pisma dla młodzieży „Orli Lot”, „Ziemia”* 1999, s. 205–216; Czarnowski A. *Leopold Węgrzynowicz – organizator krajoznawstwa wśród młodzieży*, W. 1987; tenże, Gawel T. *Leopold Węgrzynowicz – wybitny nauczyciel krajoznawstwa*, „Ziemia” 1983, s. 221–230 [cyt.]; Duda K. *Historia 7 KDH (1917–1950)*, w: Szczep „Szarej Siódemki”. *Opowieści na stulecie*, red. A. Staniewska i in., Kr. 2017, s. 23; Gawel T. *Nauczyciele krajoznawcy regionu krak.*, Kr. 1976, s. 21–23; tenże *Od drużynowego do hufcowego*, Kr. 1987, s. 17–18; Kolarska A. *Leopold Węgrzynowicz (1881–1960) – nauczyciel, krajoznawca*, praca magisterska napisana pod kier. prof. dr. hab. T. Biedronia, AP 2005, Kr.; Leonhard *Kalendarium; Leopold Węgrzynowicz. Wybitny nauczyciel i krajoznawca*, red. T. Gawel, C. Szewczyk, S. Witek, Kr. 1975; *Limanowa. Dzieje miasta*, t. 2, red. T. Biedroń, Kr. 2002; *Pięćdziesiąt Komisji KKMS Rady Głównej PTK (od 5 VI 1927 do 30 III 1932)*, „Orli Lot” 1932, nr 5, s. 69–72; Skowron W. *Czy można było dokonać więcej? Ostatnie – po-*

wojenne lata działalności PTK 1945–1950, Kr. 2003; Twaróg J. *Z kart historii oddziału krak. PTK 1919–1950*, Kr. 2003; — *Pamiętnik stulecia Czarnej Trzynastki Krak.*, red. A. Kacperski, Kr. 2018, s. 39–40; *Protokół z pierwszego posiedzenia w sprawie tworzenia KKMS*, „Orli Lot” 1920, nr 1/2, s. 3; *Rozkaz Naczelnika GKM L. 16 z 17 XI 1929*, „WU” 1929, nr 7, s. 37; tenże *L. 1 z 29 I 1931*, „WU” 1931, nr 2/3, s. 35; *Rozkazy i okólniki Krak. Chor. Męskiej/Harcery z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; *Spraw. Dyrekcji c.k. Gimnazjum Wyższego w Nowym Sączu za r. szk. 1893*, s. 53; toż za r. szk. 1900, s. 114; — arch. rodzinne: Węgrzynowicz J. *Historia rodziny Warchałowskich z Tarnowa i rodziny Węgrzynowiczów z Bochni, Tuchowa i Dobrej k. Limanowej*, 1983, mps, Węgrzynowicz L. *Wspomnienia*, Kr. 1973; dok. w pos. autora: *pismo ZNS z 24 IX 1917 z nominacją na drużynowego w Stryju*.

Bartosz Rzońca

WIECKI Aleksander Antoni (1905–1966), inżynier budownictwa, harcmistrz, hufcowy Morskiego Hufca Harcerzy w Pucku (1935–1939), Hufca Harcerstwa w Pucku (1946–1948), Hufca Harcerzy w Pucku (1948–1949) i Hufca Puck (1962–1964).

Urodził się 15 X 1905 w Czersku na Pomorzu (Prusy Zachodnie) w rodzinie Antoniego (restauratora) i Marii z d. Szwedowskiej. Miał braci Apolinarego (1907–1957, kupca w Bydgoszczy, harcerza) i Zygmunta (1908–1971, księdza, katechetę, więźnia KL Stutthof i KL Mauthausen, harcerza) oraz siostrę (zameżną Wiaźmin, 1909–1990, żonę Jerzego, nauczyciela, podporucznika rezerwy, który zginął w kampanii wrześniowej 1939).

Naukę rozpoczął w Czersku, a kontynuował w Starogardzie, dokąd w 1920 r. przeniosła się jego rodzina. Jako uczeń starogardzkiego gimnazjum wstąpił do powstałej w 1921 r. przy tej szkole 1 Dru-

WIECKI ALEKSANDER

żyny Harcerzy (DH) im. T. Kościuszki. W 1923 r. był współorganizatorem pozaszkolnej 3 DH im. Jana III Sobieskiego o specjalności wodnej, należącej do Toruńskiej Chor. Męskiej (od 1926 Pomorskiej Chor. Męskiej), był w niej od początku przybocznym, a w l. 1924–1933 – drużynowym. W 1925 r. miał III st. (ćwika). W l. 1926–1929 kontynuował naukę w Państw. Szkole Budownictwa w Poznaniu.

Razem ze swoją drużyną brał udział w I Narodowym Zlocie Harcerzy w Warszawie (1924) i II Narodowym Zlocie Harcerzy w Poznaniu (1929) oraz w zlotach Pomorskiej Chor. Harcerzy i Międzyn. Zlocie Skautów Wodnych w Garczynie (1932). W 1933 r. zainicjował w Starogardzie budowę przystani wodnej drużyny, wykonał jej projekt i nadzorował budowę, którą ukończono w maju 1933. Od 1929 r. był członkiem Komendy Hufca Harcerzy. W tym czasie ukończył szkolenie „Naród pod bronią” według programu PUWFiPW.

W 1933 r. przeniósł się do Pucka i podjął pracę w firmie budowlanej dalekiego krewnego Leona Klebby. Został wspólnikiem, a po jego śmierci właścicielem tejże firmy. Brał udział m.in. w budowie Juraty – kurortu na Półwyspie Helskim. W 1934 r. zorganizował w Pucku 6 DH Żeglarzy im. Władysława IV i z grupą instruktorów doprowadził do powstania Morskiego Hufca Harcerzy, którego został pierwszym hufcowym (1935–1939). Drużyny harcerzy i gromady zachowe hufca działały na terenie od Helu po Żarnowiec. Jego reprezentacja uczestniczyła w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w 1935 r. Od 1936 r. hufiec corocznie współorganizował na wodach Zatoki Puckiej regaty – Mistrzostwa Polski w klasie P-7. Harcerze zbudowali własne łodzie Beemki (BM), zwodowane w 1938 r. W t.r. w hufcu powstał Harcerski Klub Sportowy oraz rozpoczęto szkolenia wojskowe w ramach Pogotowia Wojennego Harcerzy.

Po wybuchu II wojny światowej, nie będąc zmobilizowany, Wiecki ukrywał się wraz z rodziną w Smolnie k. Żelistrzewa w pow. puckim. Na przełomie l. 1940 i 1941 nawiązał współpracę z Tajną Organizacją Wojskową „Gryf Kaszubski”. Nie podpisał volkslisty i w ramach represji w 1943 r. został skierowany do pracy przymusowej. Wywieziony do Norwegii, budował nad Skagerrakiem umocnienia Wału Atlantyckiego. Po kapitulacji Niemiec przebywał w obozie jenieckim Franken w Porsgrunn na południu Norwegii, a następnie w Camp Hel P-3 w niemieckiej Lubece, gdzie był kwarttermistrzem. W lipcu 1946 przez Szczecin powrócił do Pucka. W listopadzie t.r. funkcję hufcowego powierzyli mu instruktorzy koedukacyjnego puckiego Hufca Harcerstwa. Po podziale hufca pełnił funkcję hufcowego Hufca Harcerzy w Pucku (1948–1949). W dn. 1 IV 1949 w stopniu podharcemistrza został zwolniony z ZHP.

Po wojnie Wiecki pracował zawodowo jako architekt miejski w Pucku (1947–1950) oraz architekt powiat. w Wejherowie (1951–1954) i Pucku (1955–1966). Nadzorował m.in. odbudowę puckiego rynku, rozbudowę szpitala i budowę stadionu. W 1955 r. zaprojektował Pomnik Ofiar Zbrodni Piaśnickiej, dokonanej przez Niemców 11 XI 1939 w lesie piaśnickim. W 1952 r. Państw. Komisja Weryfikacyjno-Egzaminacyjna przy Polit. Gdańskiej uznała jego kwalifikacje i przyznała mu tytuł zawodowy inżyniera budownictwa lądowego w zakresie konstrukcji budowlanych.

W dn. 10 XII 1956 puccy instruktorzy powołali Komitet Rewolucyjny i reaktowali hufiec harcerstwa. Ponieważ nie odzyskano dawnej siedziby hufca i terenu HOM z 1946 r., zapadła decyzja o budowie nowego ośrodka morskiego (na terenie obok portu rybackiego). Wiecki stanął wówczas na czele honorowego komitetu jego budowy. Wykonał projekt obiektu

oraz nadzorował budowę – w rezultacie 18 VII 1960 otwarto drugi HOM w Pucku, który rozbudowany funkcjonuje nadal. Dla rodzinnego Starogardu Gdańskiego w l. 1958–1959 Wiecki zaprojektował nową harcerską stację wodną (z siedzibą komendy hufca) w Parku Miejskim; otwarto ją w maju 1961. W t.r. otrzymał stopień harcmistrza. W 1962 r. po raz trzeci został hufcowym w Pucku, funkcję tę sprawował do 1964 r. Ponadto założył w Pucku oddziały Polskiego Związku Filatelistów i Związku Hodowców Gołębi Poczтовых, angażował się w rozwój sportu w mieście i powiecie, zwłaszcza żeglarstwa, wioślarstwa i żużla. W życiu był wierny dewizie Baden-Powella: *Stieruj własną łodzią, nie polegaj na sterowaniu nią przez innych*.

Zmarł 22 III 1966. Został pochowany z honorami i w harcerskiej asyście na cmentarzu Przy Dworcu w Pucku.

Był odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi (1953), Odznaką Budownicze-go Floty Harcerskiej (1960), harcerską Odznaką Dziesięciolecia Służby (1936) i medalem Za Zasługi dla Morskiego Hufca ZHP Puck (pośmiertnie, 1983). Inż. Eugeniusz Kwiatkowski w 1946 r. (jako przewodniczący Zarządu Okręgu ZHP w Gdańsku) i w 1947 r. (jako delegat rządu ds. odbudowy Wybrzeża) przyznał mu nagrody w dowód uznania dla jego pracy społecznej i zawodowej.

W 1936 r. poślubił Hildegardę Klebba (1906–1976). Miał dwóch synów: Aleksandra Leona (ur. 1938–2023, inżyniera budownictwa lądowego) i Tadeusza (1939–1987, lekarza weterynarii).

— Droszcz R. *Dzieje harcerstwa na Ziemi Puckiej (katalog wystawy)*, Puck 1989, s.7–13; *Leksykon Chor. Gdańskiej ZHP*, red. Z. Kuligowski, G. 2018; — Droszcz R. *Dzieje harcerstwa na Ziemi Puckiej*, „Zapiski Puckie” [Puck] 2002, nr 1, s.71–84; Godlewski J., Odyniec W. *Ziemia pucka. Przeszłość i teraźniejszość*, G. 1974, passim; *Harcerstwo gdańskie*,

s. 178, 190; Jankowski *Harcerstwo Pomorza; — Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 15 z 28 V 1936*, „WU” 1936, nr 6, s. 91; Szczepaniak E. *Problem repatriacji Polaków z Norwegii*, „Zapiski Historyczne” [T.] 2014, t. 79, z. 1, s. 37–62; *Wpis drużyn męskich do ZHP na r. 1925*, „WU” 1925, nr 7/8 [wl. 8/9], s. 43; *Wpis drużyn męskich do ZHP na r. 1926*, „Harcmistrz” 1926, nr 9; — Arch. Komendy Hufca ZHP i HOM w Pucku: kolekcja archiwaliów i pamiątek po hm. A. Wieckim; arch. rodzinne; dok. w pos. autora: Mokwa W. *Historia starogardzkiego harcerstwa we wspomnieniach*, Starogard Gd. 2013–2015, mps; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkaz pers. Naczelnictwa ZHP L. 1 z 1 IV 1949*; — inf. syna A. L. Wieckiego i phm. Jacka Ozimka ze Starogardu Gd.

**Ludwika Dębicka
Zenon Kuligowski**

WITCZAK Wojciech, pseud. Zawisza (1913–1990), pedagog, kapitan Wojska Polskiego, podharcmistrz, organizator hufców w Bielsku Podlaskim i Częstochowie (1944/45), kierownik Wydziału Wychowania Fizycznego Gdańsko-Morskiej/Morskiej Chorągwi Harcerzy (1945–1949), organizator (1946) i prezes (1948–1949) Harcerskiego Klubu Sportowego „Wybrzeże”.

Urodził się 30 III 1913 w Bottrop w Zagłębiu Ruhry w rodzinie Tomasza (1883–1940, komendant posterunku Policji w Chojnicach, więźnia obozu w Ostaszkuwie, zamordowanego przez NKWD w Twerze) oraz Rozalii (córki powstańca styczniowego). Miał brata Władysława i siostrę Helenę (zameżną Żmuda, ur. 1926). W 1920 r. przeniósł się z rodzicami do Chojnic, gdzie ojciec otrzymał posadę funkcjonariusza polskiej Policji Państw. Tam rozpoczął naukę w szkole powsz., równocześnie wstępując do miejscowej drużyny harcerskiej. Dzięki harcerstwu zafascynował się łucznictwem. W 1926 r. zajął pierwsze miejsce podczas eliminacji

do harcerskich mistrzostw w tej dyscyplinie, jednak ze względu na zbyt młody wiek w samych mistrzostwach nie mógł wystartować. W 1932 r. w Poznaniu zdobył w łucznictwie wicemistrzostwo Złotu 20-lecia Harcerstwa Włkp.

Kontynuował naukę w Państw. Seminarium Nauczycielskim w Grudziądzu, po ukończeniu którego w 1934 r. odbył roczne szkolenie w Szkole Podchorążych w Brodnicy. Następnie został skierowany do pracy w szkole w Pokrzydowie, a później pracował w Jagodnikach na Podlasiu, gdzie również opiekował się drużynami harcerskimi.

W lecie 1939 został zmobilizowany. Podczas kampanii wrześniowej walczył w Grupie Operacyjnej „Wschód”, a następnie dowodził kompanią w sztabie Armii „Pomorze” gen. Władysława Bortnowskiego. W czasie walk n. Bzurą został ranny w nogę. Ukrywając się przed wrogiem, wycofał się na wschód i dotarł do domu, gdzie po unormowaniu się sytuacji otrzymał pracę kierownika Niepełnej Szkoły Średniej we wsi Holonki na Podlasiu. Od 1941 r. zarabiał na utrzymanie pracą w leśnictwie, prowadząc jednocześnie tajne nauczanie i działając w konspiracji. W BCH i AK używał pseud. Zawisza. Został adiutantem komendanta obwodu. Uczestniczył w odbijaniu robotników z łapanek i likwidacji posterunków niemieckich.

W 1944 r. po przejściu frontu zorganizował Hufiec Harcerzy w Bielsku Podlaskim, a następnie, by uniknąć represji lub wcielenia do Armii Czerwonej, za namową brata wstąpił do II Armii WP. Został skierowany do Kraśnika, a później walczył o Częstochowę. Stacjonując w mieście przez kilka kolejnych miesięcy, pomagał w organizacji odradzającego się harcerstwa. W tym okresie został mianowany podharcemistrzem.

W październiku 1945, po pobycie w szpitalu z powodu odnowienia się rany, został zdemobilizowany w stopniu ka-

pitana. Przeniósł się do Sopotu, gdzie otrzymał posadę naczelnika Wydz. Wojskowego. Jednocześnie podjął służbę w Komendzie Gdańsko-Morskiej Chor. Harcerzy (od kwietnia 1948 – Morskiej Chor. Harcerzy) z siedzibą w Sopocie, kierując od 15 XI 1946 do 1 IV 1949 Wydz. Wych. Fiz. Z jego inicjatywy powstało kilka Harcerskich Klubów Sportowych (HKS) i zorganizowano wiele harcerskich imprez sportowych. W 1946 r. zorganizował HKS Sopot i wszedł w skład jego zarządu, w l. 1948–1949 pełniąc funkcję prezesa. HKS Sopot, później pod nazwą HKS Wybrzeże, stał się reprezentacyjnym klubem sportowym chorągwi. Z inicjatywy Witczaka powstały też gdańskie oddziały Polskiego Związku Motorowego i Polskiego Związku Łuczniczego (PZŁ). Przez 15 lat zasiadał we władzach naczelnym PZŁ, był trenerem II kl. i sędzią w tej dyscyplinie.

W 1948 r. przeszedł do pracy w jednej z sopockich firm. W styczniu 1954 na skutek donosu sąsiada (o nieujawnieniu działalności konspiracyjnej w AK) został zatrzymany przez UB i tymczasowo osadzony w areszcie. Po ponad miesięcznym śledztwie (w trakcie brutalnych przesłuchań stracił trzy zęby) skierowano do sądu akt oskarżenia o rozpowszechnianie fałszywych, mogących *wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego wiadomości o stosunkach politycznych i gospodarczych w Polsce*. Sąd Wojew. w Gdańsku 29 III 1954 skazał go na karę dziesięciu miesięcy pozbawienia wolności. Po jej odbyciu znalazł zatrudnienie jako trener w Klubie Sportowym „Start”.

W 1957 r. powrócił do zawodu pedagoga. Był nauczycielem wych. fiz. w Szkole Podst. nr 4 w Sopocie. W l. 1959–1962 pracował jako zastępca kierownika nowo powstałej Szkoły Podst. nr 6 w Sopocie, a później został przeniesiony do Szkoły Podst. nr 4 na równorzędne stanowisko, skąd w 1972 r. odszedł na emeryturę. W międzyczasie ukończył Wyższy Kurs

Nauczycielski oraz AWF w Warszawie. W szkołach, w których pracował, popularyzował łucznicтво. Jego podopieczni zdobywali medale na ponadregionalnych, krajowych i międz. mistrzostwach, sięgając nawet po tytuły Mistrza Polski Młodzików (1962, 1965) i Międz. Mistrza Młodzików (1963).

Po odrodzeniu ZHP w grudniu 1956 powrócił do służby harcerskiej. W 1957 r. powierzono mu prowadzenie Samodzielnego Ref. Wych. Fiz. w Gdańskiej Chor. Harcerstwa. Z czasem, nie zgadzając się z zachodzącymi w ZHP zmianami ideowymi, zrezygnował z działalności harcerskiej. Po przejściu na emeryturę zaangażował się w działalność kombatancką. Nie mógł pogodzić się z faktem, że do tej samej organizacji kombatanckiej należą zarówno żołnierze i partyzanci, jak i oprawcy z UB.

Zmarł 16 VIII 1990 w Sopocie. Został pochowany na miejscowym Cmentarzu Komunalnym.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Krzyżem Partyzantkim, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945, Medalem KEN, Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (pośmiertnie, 1992), Złotą Odznaką PZŁ, honorowymi odznakami sportowymi Międz. Federacji Łuczniczej oraz odznaczeniami Francji, Czechosłowacji, Jugosławii, Norwegii i Chin.

W 1941 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Żarniewicz (1920–2000, nauczycielką z Brańska). Miał syna Janusza Jerzego (ur. 1944, kreślarka, stocznio-wca, działacza podziemnej „Solidarności”) oraz córkę Grażynę (zameżną Jewstafiew).

— Golec J. *Sopocki album biogr.*, Cieszyn 2008; tenże *Sopot. Kronika XX wieku*, Gd. 2001; Janusz Jerzy Witczak, w: Katalog Osób Rozpracowywanych, IPN [online] <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/23727> [dostęp 10 VI 2019, dot. syna]; Wojciech Witczak, w: tamże

[online] <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/162688> [dostęp 10 VI 2019]; — Golec J., Głembin R. *Dwa wieki sopockiego szkolnictwa*, Cieszyn 2014, s. 176–177, 184, 467–468; Golec J. *Sopockie szkolnictwo podstawowe w czterdziestoleciu 1945–1985*, „Rocznik Sopocki” 1982–1984; s. 84, 85–86, 109; *Harcerstwo gdańskie*, s. 174, 186; Janowczyk G. *Chojnice. Odkrywamy nieznaną kartę z historii policji w naszym mieście* [online] <https://chojnice.naszemiasto.pl/chojnice-odkrywamy-nieznaną-kartę-z-historii-policji-w/ar/c1-6835525> [dostęp 22 III 2020, dot. ojca]; Szczecińska D. *Harcerski Klub Sportowy Sopot i jego następcy*, Sopot 2016, s. 15, 20, 55–56; tenże *Ocalić od zapomnienia*, Sopot 1998/99, s. 32–34; tenże *Sopockie harce*, Sopot 1997, s. 20, 25, 93; tenże *Sopockie harcerstwo. Kalendarium 1920–1991*, Sopot 1992, s. 9; — *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 10 z 15 XI 1946*, „WU” 1946, nr 9–12, s. 17; — Arch. Kom. Hist. Chor. Krak. ZHP: Rozkazy Naczelnika Harcerzy z l. 1947–1949; — inf. wnuczki Agaty Jewstafiew.

Dariusz Szczecińska

WOCALEWSKA zameżna Szletyńska Jadwiga (1895–1944), harcistrzyni, inspektorka Okręgu VIB ZHP (1919–1921), komendantka Wydziału Pogotowia Wojennego Głównej Kwatery Żeńskiej (1920), komendantka Łódzkiej Chorągwi Żeńskiej (1921–1922).

Urodziła się 6 VIII 1895 w Łodzi w rodzinie Bolesława Tadeusza (1856–1924, pedagoga, autora i wydawcy serii podręczników do nauki czytania i pisania „Strzecha Rodzinna”, jednego z pierwszych opiekunów ruchu skautowego w Łodzi) i Anny z d. Zakrzewskiej (1861–1936). Miała trzy siostry: Marię Eleonorę (zob. t. 1), Annę Bolesławę (1889–1983) i Zofię (zob. t. 2) oraz trzech braci: Józefa (ur. i zm. 1884), Witolda Tadeusza (ur. i zm. 1886) i Jana (1900–1917, drużynowego 1 ŁDH im. T. Kościuszki, śmiertelnie rannego w wypadku tram-

WOCALEWSKA JADWIGA

wajowym, patrona Kasy Zapomogowej im. Jaśka Wocalewskiego).

Prawdopodobnie uczęszczała do siedmioklasowej żeńskiej Pryw. Szkoły Powsz. Julii Zbijewskiej w Łodzi z jęz. polskim jako wykładowym. W 1911 r. wstąpiła do jednego z pierwszych zastępów skautek w Łodzi, który dał początek 1 Łódzkiej Drużynie Żeńskiej im. E. Plater. Przyniesienie złożyła w 1912 r. W t.r., dojeżdżając na zbiórki, kierowała zastępem tej drużyny skupiającym harcerki zamieszkałe w Zgierzu pod Łodzią. Jesienią 1914 została przyboczną, a we wrześniu 1916 drużynową macierzystej drużyny. Kiedy w 1914 r. jej siostra Maria objęła kierownictwo łódzkich skautek, została jej przyboczną.

W 1914 r. włączyła się do działań Komitetu Obywatelskiego Niesienia Pomocy Biednym w Łodzi. Podczas I wojny światowej, kiedy w listopadzie 1914 Łódź znalazła się w centrum szczególnie zacieklej działalności wojennych, zaangażowała się w pomoc społeczną, prowadząc kuchnię dla bezrobotnych i ich rodzin, zajmowała się też zbieraniem ciepłej odzieży i rozdzielaniem jej wśród potrzebujących. Wspólnie z siostrami Marią i Zofią pracowała na sali opatrunkowej w szpitalu dla rannych, zorganizowanym w lokalu Ogniska Robotniczego Tow. Ochrony Kobiet przy ul. Długiej 10 (obecnie ul. Gdańska) w Łodzi. Z chwilą przyłączenia się łódzkiego Związku Skautek Polskich do POS (związanej ideowo z Józefem Piłsudskim i Legionami Polskimi) oraz utworzenia żeńskiego Okręgu VI POS (Łódź) weszła w skład Komendy Okręgowej.

W dn. 1–2 XI 1916 uczestniczyła w Warszawie w zjeździe zjednoczeniowym organizacji skautowych działających na terenie Królestwa Polskiego, podczas którego jednoczące się organizacje utworzyły ZHP działający na terenie Królestwa. Wkrótce potem weszła w skład Komendy Okręgu VIB (łódzkiego żeńskiego) ZHP, którego komendantką została jej

siostra Maria.

W trakcie kursu instruktorskiego zorganizowanego przez Naczelny Inspektorat Harcerstwa Polskiego w Staszowie (19 VII–17 VIII 1918) pełniła funkcję oboźnej kursu żeńskiego. Od 30 IX 1919 do 26 VII 1920 była inspektorką Okręgu VIB (łódzkiego żeńskiego) ZHP (utworzonego w listopadzie 1918). Uchwałą Naczelnictwa ZHP z 30 XII 1919 została mianowana przodownicą.

W czasie wojny polsko-bolszewickiej od 10 VII 1920 kierowała pracami Wydz. Pogotowia Wojennego GKŻ w Warszawie. We wrześniu t.r. przekazała pełnioną funkcję Józefinie Łapińskiej, zgłaszając się w charakterze sanitariuszki do służby w pociągu sanitarnym. Okólnikiem Naczelnictwa ZHP z 15 XII 1920 została mianowana podharcmistrzynią (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. stopień równoważny ze stopniem harcmistrzynie). Od grudnia 1920 przebywała na Górnym Śląsku. Jako kierowniczka pracy harcerskiej współpracowała z Inspektorem Harcerskim Górnego Śląska i uczestniczyła w kampanii plebiscytowej.

Po niepowodzeniu plebiscytu razem z grupą łódzkich instruktorek w kwietniu 1921 opuściła Górny Śląsk i wróciła do Łodzi. Formalnie funkcję inspektorki Okręgu VIB ZHP pełniła do kwietnia 1921. Po wprowadzeniu zmian w strukturze i nazewnictwie ZHP 17 IV 1921 została powołana na funkcję komendantki Łódzkiej Chorażwi Żeńskiej, którą pełniła do stycznia 1922. W 1923 r. włączyła się w prace GKŻ. Była członkinią GKŻ, od grudnia t.r. kierowała Wydz. Obozów i Kursów GKŻ, a w okresie 2 VI–VII 1924 – Wydz. VI Obozów i Kolonii GKŻ. W lutym 1924 weszła w skład Żeńskiej Komisji Próby Instruktorskiej Łódzkiej Chor.

W 1924 r. zamieszkała w Nieszawie w związku z podjęciem przez S. Szletyńskiego pracy w tamtejszym Państwowym Męskim Seminarium Nauczycielskim. Po urodzeniu dwójki dzieci zaprzestała

aktywnej działalności harcerskiej i 19 IX 1928 została przeniesiona do rezerwy. W lipcu 1930 zamieszkała z rodziną na Buczu, gdzie S. Szletyński objął funkcję komendanta Harcerskiej Szkoły Instruktorskiej. W poł. 1932 r. razem z mężem i dziećmi wróciła do Łodzi i zamieszkała na drugim piętrze rodzinnej kamienicy Wocalewskich przy ul. Konstancyńskiej 51 (obecnie ul. Legionów). W 1938 r. wróciła do czynnej działalności harcerskiej. Podczas Zjazdu Okręgu Łódzkiego ZHP, w dn. 27 III 1938 została wybrana na funkcję zastępczyni członka Sądu Harcerskiego Zarządu Okręgu Łódzkiego ZHP.

Po wybuchu II wojny światowej i zmobilizowaniu męża pozostawała w Łodzi do 12 XII 1939, kiedy wraz z dziećmi została wysiedlona z miasta. Pociągami towarowymi dotarła do Krosna. Tam odnalazła ją siostra Maria, z której pomocą na krótko przeniosła się do Krakowa (do rodziny męża). Potem zamieszkała w budynku szkoły rolniczej w Mokoszyńcu (obecnie dzielnica Sandomierza), której dyrektorką w l. 1923–1934 była jej siostra Zofia, a następnie w dworcu w pobliskim Gierlachowie k. Sandomierza. W 1941 r. Maria Wocalewska sprowadziła do Warszawy dwójkę jej starszych dzieci – Zofię i Jerzego, a ona sama przeniosła się tam z młodszymi synami Stanisławem i Andrzejem w 1942 r. Podjęła pracę w internacie RGO dla dziewcząt przy ul. 6 Sierpnia 16, obejmując stanowisko zastępczyni kierowniczkii tej placówki (od pocz. powstania była kierowniczką internatu).

W powstaniu warszawskim miała przydział do I Obwodu „Radwan” (Śródmieście) Warszawskiego Okręgu AK, dowodzonego przez łódzkiego skauta i przyjaciela rodziny płk. Edwarda Pfeiffera, pseud. Radwan. Prowadzona przez nią placówka na wypadek wybuchu powstania była przewidziana na siedzibę szpitala polowego i bazę komendantki Pogotowia Harcerek. Kiedy 3 VIII 1944 Niemcy

opanowali obszar wokół internatu, z niewiadomych przyczyn razem z siostrą Marią oraz dwiema innymi instruktorkami, Ireną Riessówną i Marią Burkówną, wyszła na ulicę przed budynkiem zamiast ewakuować się specjalnie przygotowanym przejściem. Wszystkie cztery zostały zabrane przez Niemców. Prawdopodobnie 4 lub 5 VIII 1944 rozstrzelano ją razem z nimi w grupie ok. 200 osób, których ciała spalono, lub zginęła pędzona jako tzw. żywa tarcza przed czołgami niemieckimi nacierającymi na pozycje powstańców atakujących tzw. Małą PAST-ę i broniących powstańczej barykady na ul. Piłsusa XI (obecnie ul. Piękna). Jej symboliczny grób stanowi rodzinny grobowiec Wocalewskich i Szletyńskich na Starym Cmentarzu pw. św. Józefa przy ul. Ogrodowej w Łodzi.

Została odznaczona Krzyżem Niepodległości (1934), Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (pośmiertnie, 1987) i Odznaką 25-lecia ZHP (1936).

W dn. 21 VI 1923 zawarła w Łodzi związek małżeński ze Stefanem Szletyńskim (zob. t. 2). Miała córkę Zofię (zameżną Rogowską, pseud. Teresa, Urszulanka, 1925–2012, nauczycielkę, żołnierza AK, uczestniczkę powstania warszawskiego, więzioną w Stalagu VIC Oberlangen, żołnierza 1 Dywizji Pancerniej) oraz synów Jerzego Jana (pseud. Gryf, 1927–2015, kreślarka, harcerza Szarych Szeregów, żołnierza AK, łącznika kanałowego w powstaniu warszawskim, jeńca stalagów XIB Fallingbommel i VIJ Dorsten, żołnierza 3 Dywizji Strzelców Karpaccich), Jana (ur. i zm. 1929), Stanisława (1931–2014, zawieszaka w Szarych Szeregach w Warszawie, uczestnika powstania warszawskiego, zastępowego 15 Łódzkiej Drużyny Harcerzy – ŁDH im. A. Małkowskiego, działacza sportowego) i Andrzeja (ur. 1932, chemika, w 1949 r. drużynowego 15 ŁDH im. A. Małkowskiego, w l. 1949–1950 przywódcę tajnej młodzieżowej organizacji niepodległościowej

Związek Białej Tarczy, w l. 1950–1954 więzionego w Łodzi, Rawiczu i Jaworznie; w l. 1955–1957 w ramach represji powołanego do 27 Wojskowego Batalionu Górniczego Zabrze-Wschód Wojskowego Korpusu Górniczego).

— *Jadwiga Szletyńska*, w: Powstańcze Biogramy, MPW [online] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/jadwiga-szletynska,44069.html> [dostęp 2 XI 2020]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 84; *Wocalewska-Szletyńska Jadwiga*, w: Niezwyciężeni 1918–2018. Lista Odznaczonych Krzyżem i Medalem Niepodległości [online] <https://niezwyciezeni1918-2018.pl/nief/form/r21473319,wocalewska-szletynska-jadwiga.html> [dostęp 17 XI 2020]; *Zofia Szletyńska*, w: Powstańcze Biogramy, MPW [online] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/zofia-szletynska,44070.html> [dostęp 3 XI 2020, dot. córek]; — Grodecka E. *Pierwsze ćwierćwiecze harcerstwa żeńskiego. Materiały do historii*, cz. 1, 1911–1914, W. 1937, s. 142, cz. 2, *Slużba wojenna I*, W. 1938, s. 84, 86, cz. 4, *Slużba wojenna III*, W. 1938, s. 21–29, 97–100; *Harcerki 1911–1939; Harcerki 1939–1945*; Jurek K. *Lilijka i łódka. Historia harcerstwa łódzkiego do 1939 r.*, Ł. 2006; Nekrasz *Harcerze w bojach*, t. 2; Opieńska-Blauth J. *Polskie harcerki w dziesięcioleciu 1911–1921*, W. 1988, s. 42–43, 53, 63–64, 81–82, 84; Pionk M. *Harcerze w plebiscycie i powstaniach śląskich*, Lubliniec 1971, s. 15; Węglarzówna E. *Śląska Chor. Harcerki w okresie międzywojennym*, w: *Z dziejów harcerstwa śląskiego*, red. W. Janota, Kat. 1985, s. 54–55; Toborek T. *Szletyńscy i Wocalewscy. Historia dwóch niezwykłych łódzkich rodów* [online] <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/66837,Szletynscy-i-Wocalewscy-Historia-dwoch-niezwyklych-lodzki-rodow.html> [dostęp 18 XI 2020]; Zawadzka *Dzieje harcerstwa*; też *Harcerstwo żeńskie*; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*; Jerzy Szletyński, w: Arch. Historii Mówionej, MPW [online] <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/jerzy-szletynski,761.html> [dostęp 3 XI 2020]; — „Harcerz Śląski” 1921, nr 12, s.

5; „WU” 1924, nr 2, s. 6–7, nr 4, s. 16, nr 6, s. 39, 1928, nr 9/10, s. 31, 1936, nr 2, s. 13, 1938, nr 6, s. 93; — Arch. Kom. Hist. Chor. Łódzkiej ZHP: *Mat. do historii Łódzkiej Chor. Harcerki w l. 1911 do 1939*, opr. I. Chwiałkowska-Gembalska i in., mps, Łódź [1978];teczka biogr. J. Wocalewskiej, nr 107; — inf. hm. Magdaleny Królikowskiej, wnuczki A. Szletyńskiego.

Marcin Binasiak

WOJCIECHOWSKA zamężna Biernakiewiczowa Jadwiga (1900–1990), nauczycielka, harcmistrzyni, komendantka Krakowskiej Choraży Żeńskiej (1921–1922), hufcowa Hufca Żeńskiego w Krakowie (1924–1925).

Urodziła się 12 V 1900 w Krakowie w rodzinie Franciszka Teodora (1859–1940, prawnika, adwokata, siostrzeńca prof. ASP Leona Dembowskiego) i Henryki de Teisseyre (1867–1953, prawnuczki francuskiego oficera straconego we Francji w czasie rewolucji, siostry geologa prof. Wawrzyńca Teisseyre).

Miała braci Henryka Korab Wojciechowskiego (1894–1945, kapitana WP, prezesa Polskiego Tow. Fotograficznego, który zginął w obozie jenieckim w Kaisersteinbruch) i Tadeusza (1902–1982, artystę malarza, witrażystę); obydwoj bracia uczestniczyli w obronie Lwowa w 1918 r.

Po maturze w gimnazjum klasycznym od 1919 r. studiowała na Wydz. Filozoficznym UJ nauki przyrodnicze i anglistykę. Była współzałożycielką „klubu angielskiego”, skupiającego krakowian zainteresowanych kulturą i jęz. angielskim. W r. akad. 1921/22 ukończyła roczny kurs wych. fiz. przy Wydz. Medycyny UJ. Pracowała jako nauczycielka jęz. angielskiego oraz wych. fiz. w krak. gimnazjach i seminariach nauczycielskich, m.in. w 10 Gimnazjum Żeńskim im. kr. Wandy i Pryw. Gimnazjum im. św. Urszuli.

Jako uczennica 17 VIII 1914 wstąpiła do 2 Zakopiańskiej Drużyny Skautek im.

E. Plater, prowadzonej przez Olgę Małkowską (z którą później przyjaźniła się i która odwiedzała ją w Krakowie). Należała do zastępu „Lisów” prowadzonego przez Helenę Gepner. Brała udział w pracy intendenty Legionów Polskich, m.in. jako goniec i listonoszka. Zdobyła stopień ochotniczki (24 VIII 1914).

Od 20 XI 1914 do 2 X 1915 pozostawała na urlopie z powodu ewakuacji rodziny do Grazu. Później wstąpiła do 2 Krak. Drużyny Skautek „Życie Nowe” im. N. Żmichowskiej i 28 XI 1915 złożyła przyrzeczenie; od grudnia 1915 do maja 1919 była zastępową. W tym czasie ukończyła kursy zastępowych w Krakowie (27–30 XII 1916) i Lwowie (23–28 III 1918). W 1918 r. była jedną z kierowniczek herbaciarni skautowej. Od 1919 r. pełniła funkcję przybocznej 3 Krak. Drużyny Skautek. W t.r. ukończyła kurs pierwszej pomocy dr. Stanisława Frackiewicza). Dojeżdżając z Krakowa, prowadziła 1 Drużynę Harcerek w Wieliczce, liczącą 70 dziewcząt (26 I–5 XI 1919). Ukończyła kurs związkowy w Zwierzyńcu Zamajskim (17 VII–16 VIII 1919), w czasie którego zdobyła II st. harcerski – przewodniczki. Uczestniczyła w wycieczce na trasie Lublin – Puławy – Kazimierz – Janowiec – Sandomierz – Tarnobrzeg – Baranów – Osiek – Sulisławice – Przysławice – Ossolin – Klimontów – Konary – Ujazd – Iwańsk – Bogorja – Jędrzejów – Kielce – Kraków (20 VIII–5 IX 1919).

W czasie studiów brała udział w pracy Klubu Starszej Młodzieży Harcerskiej. Objęła samodzielny zastęp „Wiewiórek” (22 X 1919), który w kwietniu 1920 rozwinęła w 3 DH im. R. Traugutta przy seminarium nauczycielskim, prowadzoną przez nią do 2 II 1921. Zorganizowała kolonie w Zawoi (1921) i Białym Dunajcu (1922). W okresie 6 IX 1919–6 VIII 1920 pełniła funkcję sekretarki Komendy Miejscowej Żeńskiej w Krakowie. W lipcu 1920 pracowała w Akademickiej Egzekutywie Wojskowej UJ. Od 6 IX 1920 do 1 II

1921 była przyboczną komendantki Krak. Chor. Żeńskiej. W październiku 1920 pracowała w gospodzie dla legionistów w Warszawie. Z dn. 9 XII 1920 otrzymała stopień instruktorski przodownicy. Wzięła udział w I Zjeździe Walnym ZHP w Warszawie (31 XII 1920–2 I 1921).

Została mianowana zastępczynią komendantki oraz p.o. komendantką (15 I 1921), a następnie komendantką chor. (13 X 1921). W międzyczasie (23 VI 1921) otrzymała stopień podharcemistrzyni (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. równoważny ze stopniem harcemistrzyni). Wzięła udział w I konferencji kierowniczek pracy harcerstwa żeńskiego w Krakowie (30 III–2 IV 1921) i zlocie 10-lecia harcerstwa we Lwowie (31 VI–2 VII 1921), organizując przejazd pociągiem reprezentacji chorągwi.

Uczestniczyła w kursie instruktorskim Naczelnictwa ZHP w Rydzynie (28 VII–27 VIII 1921), w czasie którego okresowo pełniła funkcję obożnej i zdobyła stopień harcerski samarytanki. W lipcu 1922 prowadziła kurs drużynowych w Zawoi.

W 1924 r. była ponownie zastępczynią komendantki chorągwi, a w 1925 – referentką wych. fiz. komendy chorągwi. Od 6 II 1924 była członkinią Komisji Prób Instruktorskich Krak. Chor. Żeńskiej, a od listopada 1924 do września 1925 – hufcową Hufca Żeńskiego w Krakowie. W 1925 r. na kursie instruktorskim pod namiotami w Jachówce pełniła funkcję obożnej. Od października 1925 do lipca 1926 przebywała w Londynie w celu lepszego opanowania jęz. angielskiego. Wspominała, że wraz z delegacją ZHP była z wizytą u twórcy skautingu Roberta Baden-Powella (trudno określić, kiedy to miało miejsce).

Z dn. 28 X 1927 została przeniesiona do kategorii członków czynnych w rezerwie. Wzięła udział w I Zlocie Żeńskiej Starszyny Harcerskiej w Kiełpinach (11–25 VIII 1930), gdzie była instruktorką drużyny gier polowych. W 1932 r.

weszła w skład obywatelskiego komitetu przyjęcia w Krakowie uczestniczek Międzyn. Konferencji Instruktoerek Skautowych oraz uczestników Zlotu Wodnego Skautów Słowiańskich; 30 V 1933 cofnięto jej na własną prośbę stopień harcmistrzyni. Na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 była zastępczynią kwatermistrzyni hm. Aliny Ratajczakowej. W 1937 r. uczestniczyła w obozie żeglarskim w Jastarni, który prowadziła kpt. żeglugi wielkiej Jadviga Skąpska.

Aktywnie działała w Sekcji Wych. Fiz. Tow. Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, będąc zastępczynią przewodniczącego prof. Stanisława Ciechanowskiego. Dzięki staraniom Sekcji przy Wydz. Lekarskim UJ powstało Studium Wych. Fiz., prowadzące trzyletnie studia magisterskie. Ukończyła je z pierwszym rocznikiem. W ramach działalności Sekcji brała udział w pracach komisji ujednoczających zasady gimnastyki, gier i sportów.

Zainteresowała się jazdą na nartach i po opanowaniu tej umiejętności pod kierunkiem Bronisława Czecha jako instruktorka narciarstwa organizowała kursy, obozy i wycieczki narciarskie. Gdy Polski Związek Narciarski powołał do życia Komisję Kajakową w Krakowie, podjęła aktywną działalność w tej dziedzinie. Należała do Sekcji Kajakowej Ligi Morskiej w Krakowie. Uczestniczyła w spływach, m.in. Dunajem w Rumunii, Zbruczem i Dniestrem. W trakcie jednej z wypraw Ligi Morskiej dotarła aż do Stambułu.

Okres II wojny światowej spędziła w Krakowie. Na pocz. okupacji pracowała w PCK, pełniąc dyżury w kantinie dla uchodźców przy ul. Lubicz oraz w punkcie żywienia dla jeńców wojennych na dworcu kolejowym. W jej mieszkaniu mieścił się punkt przerzutowy dla młodych Ślązaków uchodzących przed wcieleniem do armii niemieckiej. Nocował u niej p. Pieńkowski, który ją zaprzyściągl, ponownie została zaprzysiężona

przez Adama Żeleńskiego w 1943 r. Przepisywała matryce konspiracyjnej prasy, która przez pewien czas była powielana w jej mieszkaniu. Utrzymywała się z pracy w Inst. Bakteriologicznym Państw. Zakładu Higieny (Institut für Fleckfieber und Virusforschung) jako karmicielka wszy. Uczestniczyła w tajnym nauczaniu.

W rodzinnej Kamienicy Egipskiej przy ul. Smoleńsk ukrywała hm. A. Ratajczakową po aresztowaniu jej męża hm. Józefa Ratajczaka, a także malarzkę Margit Reich-Sielską. Wśród osób, którym udzielała pomocy, byli Żydzi, m.in. Bronisława Langrodowa i Ewa Gewürz. Po upadku powstania warszawskiego żywiła ok. 20 uchodźców z Warszawy.

W l. 1923–1934 była żoną Tadeusza Stefana Biernakiewicza (1898–1965, magistra wych. fiz., pracownika Studium Wych. Fiz. UJ i Centralnego Inst. Wych. Fiz., harcmistrza, w l. 1920–1921 komendanta Krak. Chor. Męskiej, w l. 1921–1923 członka NRH). Dzieci nie miała.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 84, 97; — Gawel *Pokłon tym, którzy tworzyli*, s. 32–36; Leonhard *Kalendarium*; Mileska *Materiały do historii*, t. 1–2; Wszelaczyńska A. *Jadwiga z Wojciechowskich Biernakiewiczowa 1900–1990*, w: *Międzypokoleniowe historie*, red. E. Furgał, Kr. 2013, s. 125–135; Zawadzka *Dzieje harcerstwa*; — *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 7 z 25 III 1921*, „Harcerz” 1921, nr 21/22, s. 163; tenże *L. 15 z 15 VII 1921*, „Rozkazy, Okólniki i Instrukcje” [Naczelnictwa ZHP] 1921, nr 11, s. 19; tenże *L. 4 z 12 I 1922*, tamże, nr 12 z 21 I 1922, s. 1; tenże *L. 11 z 30 V 1933*, „WU” 1933, nr 6, s. 100; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 12 z 30 VI 1933*, „WU” 1933, nr 7, s. 138 [errata]; — Arch. UJ: Studium Wych. Fiz. przy Wydz. Med., sygn. PKWF 6; Kolekcja hm. dr hab. J. Wojtyczy: ankieta instruktorki ZHP z 1981; dok. osobiste J. Wojciechowskiej [kopie]; — inf. Anny Wszelaczyńskiej z Krakowa.

Janusz Wojtycza

WOŁUCKI (do 1921 Wołudski, od 1952 do 1975 Wołudzi) Edward, pseud. Parufka, Chudy, Srebrny Lis (1912–1985), magister prawa, nauczyciel, podharc mistrz, przyboczny Czarnej Trzynastki Wileńskiej (1934–1939), hufcowy Hufca Harcerzy Golub (1947–1948), hufcowy Hufca Toruń-powiat (1957–1958), członek Komendy Bydgoskiej Chorągwi Harcerstwa (1957).

Urodził się 5 VI 1912 w Sankt Petersburgu w rodzinie Antoniego Wołudskiego herbu Rawicz (1864–1917) i Emilii z d. Sturlis (1881–1965). Miał brata Michała (1907–1973, nauczyciela, uczestnika kampanii wrześniowej 1939 r. i tajnego nauczania, zesłanego do Archangielska) i siostrę Antoninę (zameżną Sikora, 1910–1943). Jego dziad ojczysty Aleksander był zubożałym ziemianinem ze Żmudzi, dziedzicem majątku Wołucza k. Szawli (lit. Šiauliai).

Naukę rozpoczął w polskiej szkole w Petersburgu. W 1921 r. w ramach repatriacji przeniósł się z rodziną do Wilna. Tam uczęszczał do Szkoły Powsz. nr 34 przy zakładzie księży Salezjanów, a potem Szkoły Powsz. nr 38. W 1925 r. wstąpił do nowo założonej w jego szkole 9 Wileńskiej Drużyny Harcerzy im. W. Syrokomli. W 1928 r., będąc już w stopniu wywiadowcy, wstąpił do Czarnej Trzynastki Wileńskiej (CTW) prowadzonej przez hm. Józefa Grzesiaka, pseud. Czarny. Z drużyną wziął udział w obozie nad jez. Gawas k. Ignalina (1928), obozie przedzlotowym w Mickunach (1929) i II Zlocie Narodowym w Poznaniu (lipiec 1929).

We wrześniu 1929 podjął naukę w Seminarium Nauczycielskim im. T. Zana, gdzie m.in. uczył się gry na skrzypcach, a później także na innych instrumentach muzycznych. Śpiewał w chórze szkolnym.

Na obozie CTW nad jez. Bałtis k. Ignalina (1930) był inwentarzewym, a po obozie został zastępowym „Lisów”. Uczestniczył w Świącie Wych. Fiz. i Przysp. Wojsk. w Spale (11–15 VI 1931), obozie

przedzlotowym w Janowie k. Katowic, Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze (28 VI–2 VII 1931, wraz z Czarną Trzynastką w składzie hufca reprezentacyjnego), a po nim w dwutygodniowym obozie na Buczu. Odwiedził także obóz 9 Wileńskiej Drużyny Harcerzy k. Rykont. W 1932 r. wziął udział w zorganizowanym k. Wilna dwutygodniowym zlocie chorągwi z okazji 20-lecia wileńskiego harcerstwa, zlocie narodowym skautów estońskich w Pärnu (w składzie CTW jako drużyny reprezentacyjnej) i jako gość w Międzyn. Zlocie Skautów Wodnych w Garczynie. Latem 1934 uczestniczył w obozie k. Kobylnika nad jez. Szwakszta, I Zlocie Starszego Harcerstwa w Żabiem na Huculszczynie i obozie wędrownym. W lipcu t.r. został przyjęty do Gromady Włóczęgów CTW, a we wrześniu objął w drużynie funkcję przybocznego.

W r. szk. 1934/35 odbył bezpłatną praktykę nauczycielską w Szkole Powsz. nr 23 w Kolonii Wileńskiej k. Wilna. Jako dowódca pocztu sztandarowego uczestniczył w uroczystościach żałobnych po śmierci J. Piłsudskiego. W 1935 r. był oboźnym na obozie przedzlotowym pod Wołokumpiami, następnie referentem ds. harców z techniki harcerskiej i oboźnym obozu CTW na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale, a później sanitariuszem na 11-osobowym rowerowym obozie wędrownym Gromady Włóczęgów przez Czechosłowację, Austrię i Węgry.

We wrześniu 1935 został kierownikiem czteroklasowej szkoły powsz. w Mejlunach na granicy z Litwą. Latem 1936 był oboźnym obozu nad jez. Szwakszta, następnie wziął udział w kursie podharcmi-strzowskim nad jez. Narocz, a po nim w rowerowym obozie wędrownym w Rumunii. W nast. roku jako komendant obozu CTW uczestniczył w dwutygodniowym zlocie Wileńskiej Chor. Harcerzy z okazji jej 25-lecia (czerwiec/lipiec 1937), a potem w również dwutygodniowym obozie i rowerowej wyprawie przez Niemcy na

V Światowe Jamboree Skautowe w Vogelzang w Holandii.

Został mianowany podharc mistrzem (10 II 1938). W tym czasie w harcerskim piśmie o profilu kulturalno-społecznym, redagowanym przez Antoniego Wasilewskiego, opublikował artykuł *W sprawie ważniejszej po prawicy niż tytuł inżyniera i strona sali wykładowej* („Brzask” 1938, nr 3), w którym poruszył temat nierówności społecznych i zacofania panującego wśród mieszkańców wsi. Latem 1938 był komendantem obozu stałego nad jez. Szwakszta i wędrownego w Beskidach Zachodnich, który miał swój początek w Górkach Wielkich.

Po wakacjach podjął studia w Szkole Nauk Politycznych przy Inst. Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej w Wilnie, pracując równocześnie w Oddziale Ewidencji Ludności Zarządu M. Wilna. Należał do studenckiego Koła Turkologów. W 1939 r. był drużynowym drużyny wędrowników, komisarzem wystawy dorobku CTW i kolejny raz komendantem obozu nad jez. Szwakszta.

W 1939 r. z przyczyn zdrowotnych nie podlegał mobilizacji. Po wybuchu wojny, w poł. września, zgłosił się do Ochotniczego Batalionu Legii Akademickiej, który jednak wobec wkroczenia wojsk sowieckich do Wilna został rozwiązany. Jako urzędnik miejskiego oddziału ewidencji pomagał ukrywać tożsamość wracających z wojny polskich oficerów. Wstąpił do konspiracyjnego Związku Bojowników Niepodległości, zajmując się redakcją biuletynu. W poł. 1940 r. po odmowie przyjęcia obywatelstwa litewskiego został zwolniony z pracy. Był aresztowany na ponad miesiąc pod zarzutem działalności konspiracyjnej. Po wejściu do Wilna Niemców, aby uniknąć wywiezienia, wstąpił do ochotniczej straży pożarnej.

W czerwcu 1941 wstąpił do ZWZ i na polecenie kpt. J. Grzesiaka, pseud. Kmita, dowódcy dzielnicy D garnizonu Wilno, zorganizował samodzielny pluton AK

w Niemenczynie, którego głównym zadaniem było gromadzenie broni i wyposażenia. Używał pseud. Chudy. Pod koniec okupacji został na krótko komendantem straży pożarnej w Niemenczynie. Po opuszczeniu miasteczka przez Niemców i Litwinów wyruszył na czele plutonu, aby dołączyć do zgrupowania oddziałów partyzanckich. Zawrócił po otrzymaniu informacji o aresztowaniu dowództwa i rozbrojeniu partyzantów przez Sowieców.

Pod sowiecką administracją w r. szk. 1944/45 został powołany do pracy w niemenczyńskim progimnazjum, początkowo jako nauczyciel, a później dyrektor. W tym czasie odmówił dowodzenia obławą na polskich partyzantów. W takiej sytuacji zdecydował się na repatriację do Polski. Zamieszkał w Golubiu i przez rok pracował tam w Publicznej Szkole Powsz. nr 1. Wstąpił do ZNP. W październiku 1946 podjął studia na Wydz. Prawno-Ekonomicznym UMK w Toruniu, jednocześnie pracując w Zasadniczej Szkole Zawodowej w Golubiu. Latem 1947 uczestniczył w kursie instruktorskim Gdańsko-Morskiej Chor. Harcerzy w Głębocku. Od 15 X 1947 do 15 II 1948 był hufcowym Hufca Harcerzy w Golubiu. Został również członkiem Akademickiej Drużyny Harcerskiej przy UMK, rozwiązanej w 1949 r. We wrześniu 1947 rozpoczął pracę jako nauczyciel fizyki i chemii w Państw. Koedukacyjnym Gimnazjum Spółdzielczym w Kowalewie Pomorskim. Wstąpił do Koła Prawników Studentów UMK.

Został aresztowany 6 X 1948; był więziony w Bydgoszczy i od 9 VII 1949 w Gdańsku. Pretekstem do zatrzymania była przynależność do rzekomo podziemnej organizacji Czarnej Trzynastki, ale w rzeczywistości chodziło o rozpracowanie i likwidację Okręgu Wileńskiego AK. W czasie śledztwa wskutek pobicia doznał uszkodzenia słuchu, a nie mogąc jeść więziennego wikt, wychudł i osłabł. Oskarżono go, podobnie jak innych aresztowanych trzynastaków, o próbę obalenia siłą

ustroju Rzeczypospolitej poprzez udział w działalności nielegalnej organizacji powiązanej z prolondyńskim podziemiem. WSR w Gdańsku skazał go na trzy lata więzienia. W 1950 r. po uchyleniu wyroku przez Najwyższy Sąd Wojsk. i ponownym rozpatrzeniu sprawy został uniewinniony. Przebywał w więzieniu 21 miesięcy.

Po wyjściu na wolność (1 VII 1950) podjął przerwane studia, które ukończył w marcu 1952 z tytułem magistra prawa. W drodze samokształcenia uzyskał uprawnienia pedagogiczne. Od 1 I 1951 pracował w 15 Państw. Ośrodku Szkolenia Zawodowego w Toruniu (od września t.r. Technikum Budowlane) jako nauczyciel jęz. rosyjskiego, uczył też w Państw. Szkole Pracy Społecznej. Dodatkowo pracował w Technikum Finansowym w Toruniu, ucząc ekonomii politycznej. W tym czasie ustalił pisownię swego nazwiska na Wołudzki.

Wstąpił do sekcji żeglarskiej AZS, której członkiem był do 1958 r. W l. 1952–1958 wziął udział m.in. w rejsach po Jez. Mazurskich i zdobył stopień sternika III kl. Po odrodzeniu harcerstwa w 1956 r. prowadził przez krótki czas drużynę przy Technikum Budowlanym, a następnie w lutym 1957 objął prowadzenie Akademickiej Drużyny Harcerskiej (od 1959 r. Instruktorska Drużyna Akademicka), która z jego inicjatywy przyjęła jako patrona Leszka Domańskiego, pseud. Zeus. Pomimo krótkiego okresu kierowania drużyną nawiązał w niej przyjaźnię utrzymywane przez dziesięciolecie. W kwietniu 1957 został hufcowym Hufca Toruń-powiat. W okresie 28 V–1 XI 1957 był członkiem Komendy Bydgoskiej Chor. Harcerstwa. Podczas wakacji był komendantem kursu instruktorskiego w Osówce, zorganizowanego przez Komendę Ośrodka w Toruniu (8–31 VI 1957).

W czerwcu 1958 przeprowadził się z rodziną do Gdyni. Został zatrudniony jako instruktor Ref. Obozów Komendy Gdańskiej Chor. Harcerstwa, kierowanej

przez hm. J. Grzesiaka. Latem prowadził wizytacje obozów i kolonii organizowanych przez jednostki chor. Odszedł z pracy wkrótce po tym, jak GK Harcerstwa odwołała J. Grzesiaka z funkcji komendanta chorągwi (1 X 1958). Nie bez trudności znalazł zatrudnienie w filii Szkoły Podst. nr 21 w Gdyni, skupiającej tzw. trudną młodzież. Po roku został przyjęty na etat bibliotekarza w Szkole Rybołówstwa Morskiego (później Państw. Szkoła Rybołówstwa Morskiego), gdzie prowadził także wykłady. Zaprzyjaźnił się wówczas z wykładającym w niej kpt. żeglugi wielkiej Karolem Olgierdem Borchardtem. Jako wychowawca wziął udział w rejsie do Kopenhagi na statku szkolnym „Henryk Rutkowski” (5 VI–14 VI 1964).

W 1965 r. przeprowadził się do Warszawy. Od września t.r. pracował w Głównym Urzędzie Statystycznym (GUS). Początkowo był zatrudniony na etacie Biura Spisów, od 1972 r. w Gabinetcie Prezesa GUS jako radca prawny i od 1975 r. jako starszy radca prawny. Przygotował do druku opublikowany w 1968 r. informator o GUS w jęz. polskim, rosyjskim i angielskim. W roku nast. uczestniczył w organizacji w Warszawie Międzyn. Seminarium Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ na temat problemów statystyki regionalnej. Ponadto wykładał prawo w wieczorowym Technikum Mechaniczno-Elektrycznym nr 2. Na emeryturę przeszedł 31 III 1977.

W 1968 r. wstąpił do Klubu Żeglarskiego „Łopot” przy kole TKKF GUS. W 1978 r. uzyskał patent żeglarza. Należał do PTTK. Uprawiał turystykę górską, pieszą, żeglarstwo, jazdę na rowerze i tenis. W 1970 r. został członkiem ZBoWiD. Brał udział w spotkaniach dawnych harcerzy CTW (trzynastaków) oraz członków drużyny akademickiej przy UMK (zeusiaków). W 1975 r. uczestniczył w pogrzebie hm. J. Grzesiaka w Gdańsku.

Po wyprawie w okolicie Rawy Mazowieckiej, gdzie we wsi szlacheckiej Wołu-

cza zamieszkiwali jego dalecy przodkowie, w 1975 r. powrócił do oryginalnej pisowni rodowego nazwiska Wołucki.

Od 1980 r. mieszkał na przemian w Warszawie i Gdańsku. W 1981 r. wstąpił do NSZZ „Solidarność” przy GUS. W marcu t.r. podpisał się pod listem otwartym instruktorów Trójmiasta *Do wszystkich harcerzy i sympatyków harcerstwa w Polsce*. Włączył się w organizację obchodów 70-lecia ZHP, eksponując swoją ciupagę (element wyposażenia harcerzy CTW) na wystawie „70 lat harcerstwa polskiego” w Muz. Woli i występując jako chorąży sztandaru CTW na uroczystościach w katedrze warszawskiej. Nawiązał kontakt z KIHAM w Gdańsku i odwiedził obozy związanych z nim środowisk. W 1983 r. zaczął publikować wspomnienia i gawędy w piśmie „ONC. Ojczyzna, Nauka, Cnota” gdańskiego KIHAM.

Uczestniczył w przekazaniu Jasną Górę sztandarów CTW i Wileńskiej Chor. Harcerzy. Statystował na Jasnej Górze i na Zamku Królewskim w Warszawie w fabularyzowanym dokumencie *Na odsiecz Wiedniowi*, w której produkcji uczestniczył jego syn Paweł. Pozostawił obszernie, napisane ze swadą wspomnienia.

Zmarł 12 VII 1985 w Warszawie. Został pochowany w obecności dawnych trzynastaków oraz harcerzy gdańskich na Cmentarzu Komunalnym Północnym w Wólce Węglowej. W 20. rocznicę śmierci przy jego grobie spotkało się kilkunastu dawnych członków Instruktorskiej Drużyny Akademickiej przy UMK.

Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1976), Medalem Wojska (czterokrotnie, 1970), Krzyżem AK (1970), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1976), Medalem 30-lecia PL (1974), odznaką honorową Zasłużony Pracownik Państw. (1976), srebrną odznaką honorową Zasłużony Pracownik Morza (1964), Honorową Odznaką Żołnierza AK Okrę-

gów Wileńskiego „Wiano” i Nowogródzkiego „Nów” (1984) oraz harcerską Odznaką Dziesięciolecia Służby (1936).

W dn. 6 II 1944 zawarł związek małżeński z Marią Sibiłak (1925–2013, nauczycielką, artystką grafiką). Miał córkę Marię (ur. 1944, zmarłą w niemowlęctwie) oraz synów Pawła Wojciecha Wołodzkiego (1951–2012, magistra prawa, filmowca) i Jana Marię Wołuckiego (ur. 1955, magistra farmacji, autora i tłumacza książek historycznych).

— Wasilewski A. *Czarna Trzynastka*, [b.m.w.] 1987; — *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 7 z 15 X 1947*, „WU” 1947, nr 1–12, s. 40; *Rozkaz GK Harcerzy L. 13/57 z 28 V 1957*, „WU” 1957, nr 4/5, s. 19; tenże *L. 21/57 z 1 XI 1957*, „WU” 1957, nr 6, s. 13; — dok. w pos. autora: wspomnienia i dok. osobiste E. Wołuckiego; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 2 z 15 II 1948*, s. 2.

Jan Maria Wołucki

Z

ZALESKI Karol Wilhelm herbu Jeli-ta (1890–1969), profesor fitopatolog, legionista, podharc mistrz, kierownik Sekcji Harcerstwa Polskiego przy Polskim Komitecie Wojennym (1919), komendant Naczelnej Komendy Harcerstwa Polskiego na Syberii (1919–1920), redaktor pisma „Harcerz Polski na Syberii” (1919).

Urodził się 27 XI 1890 w Sanoku w rodzinie Karola (1856–1941, doktora medycyny, społecznika, przewodniczącego sanockiego oddziału Eleuterii, radnego, lekarza miejskiego, działacza KPH w Sanoku) i Wilhelminy z d. Leixner (1859–

–1912, nauczycielki). Jego dziad ojczysty Ludwik był powstańcem styczniowym. Miał ośmioro rodzeństwa: braci Tadeusza (1887–1920, doktora medycyny), Juliusza (1889–1940, filologa, zamordowanego w Katyniu), Zygmunta (1893–1952, doktora praw), Władysława (1894–1982, uczestnika delegacji polskiej na zlot skautowy w Birmingham w 1913 r., oficera WP, prezesa NIK Rządu RP na uchodźstwie), Jakuba (1899–1940, inżyniera chemika, zamordowanego w Katyniu) oraz siostry Marię (zameżną Hanus, 1896–1967, hufcową harcerek w Sanoku, działaczkę społeczną), Jadwigę (zob. t. 5) i Zofię (1903–1906).

Uczył się w c.k. Gimnazjum w Sanoku, w którym zdał maturę w 1909 r., a następnie studiował na Akademii Rolniczej w Dublinach k. Lwowa. Wstąpił tam do TG „Sokół”. Po uzyskaniu dyplomu w 1913 r. rozpoczął w Krakowie studia teologiczne, które po roku przerwał z powodu wybuchu I wojny światowej. We wrześniu 1914 zaciągnął się do Legionów. Służył w I Brygadzie, a następnie w składzie II Brygady walczył w Karpatach. Po bitwie pod Mołotkowem 29 X 1914 dostał się do rosyjskiej niewoli. Był więziony w kilku obozach jenieckich; w końcu trafił do obozu Skobielew, gdzie przebywał trzy lata. W tym czasie wykładał na tamtejszym Uniw. Ludowym oraz działał na rzecz miejscowej Polonii.

W kwietniu 1918, posługując się fałszywymi dokumentami, zbiegł do Samary. Tam zgłosił się do punktu werbunkowego i wraz z innymi ochotnikami wyjechał do Nowonikołajewska (obecnie Nowosybirsk) na Syberii, gdzie formowała się 5 Dywizja Syberyjska. Został mianowany kapralem i skierowany do Polskiego Komitetu Wojennego, przy którym stworzył Sekcję Harcerstwa Polskiego i został jej kierownikiem. Dzięki staraniom Sekcji 3 IV 1919 została powołana Naczelna Komenda Harcerstwa Polskiego (NKHP) na Syberii, w której Zaleski został refe-

rentem i pełnomocnikiem. Z odczytami i pogadankami propagującymi harcerstwo objeżdżał Daleki Wschód aż po Władywostok i zakładał nowe drużyny. Był w kadrze kursu instruktorskiego zorganizowanego w dn. 22 VI–10 VIII 1919 pod Nowonikołajewskiem n. Obem.

Zjazd delegatów środkowej i zachodniej Syberii 3 VIII 1919 wybrał nowy skład NKHP, w której Zaleski został powołany na funkcję komendanta. Uchwałą NKHP z dn. 18 VIII t.r. przyznano mu stopień podharcymistrza. Został redaktorem naczelnym pisma „Harcercz Polski na Syberii” (od maja do września 1919 ukazało się pięć numerów tego periodyku). Publikował także na łamach pisma „Harcercz Polski w Azji”. Od grudnia t.r. był instruktorem Okręgu Harcerskiego Dalekiego Wschodu, z ramienia którego informował władze harcerskie w Warszawie o stanie harcerstwa na Syberii i Dalekim Wschodzie.

W czerwcu 1920 razem z żołnierzami 5 Dywizji Syberyjskiej opuścił Władywostok, by drogą morską powrócić do Polski. Po demobilizacji w październiku t.r. powrócił do domu rodzinnego w Sanoku. Po powrocie do Polski utrzymywał kontakt z harcerzami aż do wybuchu II wojny światowej i uczestniczył w działalności środowiska dawnych harcerzy Sybiraków.

Już w 1920 r. został zatrudniony jako asystent na Polit. Lwowskiej. Jednocześnie podjął studia polonistyczne na UJK we Lwowie. W nast. roku przeniósł się do Poznania, gdzie otrzymał pracę młodszego asystenta na tamtejszym uniw. w Zakładzie Botaniki Ogólnej i Fitopatologii Wydz. Rolno-Leśnego. Okazał się zdolnym i pracowitym naukowcem, doktorat z zakresu rolnictwa otrzymał w 1926 r. Habilitował się w 1935 r. z fitopatologii. W l. 1930–1931 dzięki stypendium Funduszu Kultury Naukowej odbył studia w Stanach Zjednoczonych oraz w Belgii. W 1938 r. przebywał na stażach naukowych w Niemczech, Danii i Holandii. Zaj-

mował się badaniami chorób zbóż i ziemniaków. Był współautorem koncepcji ochrony sadów.

Lata II wojny światowej spędził w Lublinie, dokąd został wysiedlony razem z rodziną. Pracował jako kierownik Stacji Ochrony Roślin. Po wyzwoleniu tych terenów spod okupacji niemieckiej organizował Katedrę Chorób Roślin na tworzonej UMCS, gdzie był profesorem do maja 1945. Po powrocie do Poznania podjął pracę etatowego docenta na Uniw. Pozn., w l. 1946–1955 był kierownikiem Oddziału Inst. Ochrony Roślin w Gorzowie, równoległe od 1947 r. kierował Zakładem Fitopatologii, a od 1948 r. jako profesor nadzwyczajny Katedrą Fitopatologii na Uniw. Pozn. Po 1951 r. zajmował równorzędne stanowisko w utworzonej z Wydz. Rolniczego Uniw. Pozn. Wyższej Szkole Rolniczej (obecnie Uniw. Przyrodniczy). Tytuł profesora zwyczajnego otrzymał w 1957 r.

Po przejściu na emeryturę w 1961 r. nadal pracował naukowo. Współpracował z Inst. Ochrony Roślin, Państw. Inst. Naukowym Lecznicych Surowców Roślinnych (później Inst. Przemysłu Zielarskiego) i Zakładem Genetyki Roślin PAN. Należał do Polskiego Tow. Botanicznego, Polskiego Tow. Przyrodników im. M. Kopernika i Poznańskiego Tow. Przyjaciół Nauk. Był autorem wielu prac naukowych i badawczych, m.in. samodzielnie lub we współpracy opublikował prawie 40 pozycji książkowych z zakresu fitopatologii i ochrony roślin. Polskie Tow. Fitopatologiczne uznało go za pioniera polskiej fitopatologii.

Zmarł 19 VII 1969 w Poznaniu. Został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym św. Jana Vianneya.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1956).

W związku małżeńskim ze Stefanią Moss (zm. 1965) miał synów Stanisława (1929–2016), Andrzeja (1940–2017) i Jana Zygmunta.

— *Karol Zaleski*, w: Wikipedia [online] [https://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Zaleski_\(fitopatolog\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Zaleski_(fitopatolog)) [dostęp 1 X 2020]; — Błaszczak W. *Prof. dr Karol Zaleski*, „Kronika Miasta Poznania” 1970, nr 7–9, s. 133–137; *Księga pamiątkowa obchodów 100-lecia Gimnazjum oraz I LO w Sanoku*, red. Z. Bandurska, Sanok 1980, s. 167; Kukla W., Miszczuk M. *Harcerska działalność wydawnicza w Europie, Azji, Ameryce Południowej od 1912 r.*, W. 2012; Lech Z. *Syberia Polską pachnąca*, W. 2002, s. 255 i nast; Mazurczak C. *Harcerstwo sanockie 1910–1949*, Kr. 1990, s. 42–43; *Organizacja Harcerstwa Polskiego (Skautyzmu Polskiego) w Azji*, „Harcercz Polski w Azji” 1919, nr 1, s. 2–3; Sedlaczek S. *Harcerstwo na Rusi i w Rosji 1913–1920*, W. 1936; Wojstomski S. *Zarys historii Harcerstwa Polskiego na Wschodzie*, „Sybirak” 1938, nr 1/2, s. 30, 36–38; — *Dział urzędowy*, „Harcercz Polski na Syberii” 1919, nr 5, s. 5; Filipecki S. *Spraw. z działalności Pełnomocnika NKHP*, tamże 1919, nr 5, s. 2–3; Sołtys W. *Sanockie w okresie I wojny światowej w relacjach pamiętnikarzy i w prasie*, „Rocznik Sanocki” 1995, s. 68–69; *Spraw. Jubileuszowe z działalności Państw. Gimnazjum w Sanoku w l. 1988–1938 wydane z okazji Wielkiego Zjazdu wychowawców i wychowanków Zakładu w 50. rocznicę pierwszego egzaminu dojrzałości*, Sanok 1938, s. 48; — *Kronika*, „Gazeta Lwowska” 1939, nr 135, s. 4 [dot. ojca]; *Ukonstytuowanie się Naczelnej Komendy Harcerstwa na Syberii w Nowonikołajewsku*, „Harcercz Polski w Azji” 1919, nr 1, s. 4–5; *Z sanockiego oddziału „Eleuterii”*, „Gazeta Sanocka” 1906, nr 125, s. 2 [dot. ojca].

Dariusz Szczecina

ZAWADZKI Jan, pseud. Arcy (1908–1997), technik budowlany, harcmistrz, komendant konspiracyjnego Hufca Harcerzy w Kielcach (1939–1941), p.o. komendant Kieleckiej Chorągwi Harcerzy (1945–1947), honorowy przewodniczący Rady Kręgu „Łysica-Jodła” w Kielcach.

Urodził się 7 XI 1908 w Sitkówce k. Kielc w rodzinie robotniczej Antoniego i Antoniny z d. Hajduk. Po ukończeniu szkoły powsz. w Sitkówce we wrześniu 1924 rozpoczął naukę w Gimnazjum im. św. Stanisława Kostki w Kielcach. Do szkoły chodził pieszo, pokonując dziennie w jedną stronę 8 km. W maju 1925 wstąpił do 8 Kieleckiej Drużyny Harcerzy (KDH) „Czarnej Ósemki” im. H. Sienkiewicza. W grudniu t.r. złożył przyrzeczenie. Był zastępowym zastępu „Orłów”, a następnie przybocznym. Uczestniczył w obozach i biwakach drużyny. Zdobył kolejne stopnie harcerskie – do harcerza Rzeczypospolitej.

W 1929 r. uczestniczył w II Narodowym Zlocie Harcerzy w Poznaniu. Od 1 VI 1932 do 1 IX 1934 był drużynowym 1 Białogońskiej Drużyny Harcerzy im. T. Kościuszki, a następnie do 1939 r. drużynowym 8 KDH. W lipcu 1935 uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. Po ukończeniu kursu (15 IX 1935) został mianowany podharcemistrzem. W maju 1937 wziął udział w zlocie na stadionie w Kielcach, zorganizowanym z okazji 25-lecia kieleckiego harcerstwa. W t.r. uczestniczył w V Światowym Jamboree Skautowym w Vogelenzang w Holandii, a po nim w wyprawie do środowisk polonijnych we Francji i Niemczech. W l. 1937–1939 redagował gazetkę 8 KDH „Harcerska Dola”. W 1932 r. podjął pracę jako wychowawca w internacie Gimnazjum św. Stanisława Kostki. W 1937 r. rozpoczął na UW studia prawnicze, które przerwał wybuch wojny.

Dla uczczenia Święta Niepodległości 11 XI 1939 zorganizował w podkieleckiej dzielnicy Sieje przyrzeczenie dla harcerzy 4 KDH. W listopadzie t.r. uczestniczył w tajnej zbiórce drużynowych i przybocznych kieleckiego hufca w mieszkaniu phm. Jana Schweinitza przy ul. Spacerowej 3. Został wybrany na komendanta konspiracyjnego hufca harcerzy, obejmujące-

go drużyny z Kielc, Białogonu, Jaworzni i Słowika. Funkcję tę pełnił do nawiązania kontaktu z Kielecką Chor. Szarych Szeregów, krypt. „Ul Skala”. Następnie jako członek komendy konspiracyjnej chor. zajmował się akcją bieżącą. Przyjął pseud. Arcy. W rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja w 1940 r. zorganizował konspiracyjny zlot harcerzy kieleckich pod tzw. krzyżem harcerskim na wzgórzu Brusznia (wzięło w nim udział 60 osób). W 1941 r. przekazał hufiec Szarych Szeregów (Rój „Zawiszy” i BS) phm. Janowi Sulidze, pseud. Ziomomysł, a sam objął kierownictwo akcji „N”, która polegała na szerzeniu defetyzmu wśród Niemców.

Podczas okupacji był zatrudniony na stacji benzynowej, która mieściła się na skrzyżowaniu obecnych ulic J. Paderewskiego i H. Sienkiewicza w Kielcach; znajdowała się tam skryniczka kontaktowa oddziałów ZWZ/AK. We wrześniu 1943 od hm. Jerzego Jabrzemskiego, wizytatora „Ula Skala” z ramienia GK Szarych Szeregów „Pasiaki” przejął paczkę z plakatami zawierającymi treści antyhitlerowskie. W dn. 27 IX 1944 został aresztowany za kolportaż podziemnej prasy. Ze złamanymi ręką i nogą wykupiono go od komendanta niemieckiej żandarmerii.

W lutym 1945 wraz z innymi kieleckimi instruktorami podjął jawną pracę harcerską; 26 XI t.r. został mianowany p.o. komendantem Chor. Harcerzy w Kielcach. W dn. 12–14 IV 1946 uczestniczył w Zlocie Młodzieży w Szczecinie odbywającym się pod hasłem „Trzymamy straż nad Odrą”. W t.r. uczestniczył w kursie harcistrzowskim, który odbył się w dn. 1–12 lipca nad jez. Turawa w Opolskiem w ramach II CAS ZHP; nie ukończył go jednak ze względu na chorobę małego syna. W 1947 r. zrzekł się funkcji komendanta chor. i 15 V t.r. został z niej zwolniony. Ze względu na zmiany zachodzące wówczas w Polsce wycofał się z pracy harcerskiej. Za działalność okupacyjną był szykanowany przez władze.

ZAWADZKI JAN

Powrócił do ZHP po Zjeździe Łódzkim w 1956 r. Został członkiem Kręgu Instruktorskiego „Łysica”, który skupiał wówczas najstarszych, doświadczonych instruktorów z lat międzywojennych. W 1962 r. współpracował z hm. Natalią Machałową przy organizacji w Sielpi obozu szczerpu harcerek z kieleckiej dzielnicy Białogon. Następnie przerwał działalność harcerek do 1980 r.

W l. 1950–1959 był prezesem Spółdzielni Remontowo-Budowlanej nr 7 w Kielcach. W tym czasie zaocznie ukończył technikum budowlane. W l. 1960–1961 był zatrudniony w Zakładach Wytwórczych „Społem” w Kielcach, a w l. 1961–1963 w Wydz. Rolnictwa Prezydium WRN. Od 1963 r. do przejścia na emeryturę (31 III 1977) pracował w Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch”.

W 1980 r. włączył się w pracę powołanych ponownie przez Komendę Chor. Kieleckiej Kręgów Instruktorskich „Łysica”, które wówczas działały w hufcach. Brał udział w dorocznych sejmikach kręgów w Sielpi, spotkaniach, opłatkach, złotych i wystawach harcerek. W tym czasie otrzymał stopień harcmistrza (29 XI 1980). W 1993 r. został Honorowym Przewodniczącym Rady Kręgu „Łysica-Jodła” w Kielcach. Był również Honorowym Prezesem Koła Szarych Szeregów w Kielcach.

Zmarł 28 I 1997. Został pochowany na Cmentarzu Starym w Kielcach.

Był odznaczony Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, srebrnym medalem Za Zasługi dla Pożarnictwa, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1982), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1981) i Rozetą-Mieczami (1985), Odznaką AK Okręgu Radomsko-Kieleckiego, odznaką Za Zasługi dla Kielecczyny i Odznaką 25-lecia Harcerstwa na Ziemi Kieleckiej (1937). Z okazji 16. Złazu Seniorów i Starszyny Harcerskiej, który odbył się w 2007 r. w Kielcach, Poczta Polska wy-

dała okolicznościową kartę z fotografią J. Zawadzkiego na tle krzyża powstańczego na wzgórzu Brusznia.

W 1940 r. zawarł związek małżeński z Krystyną Chojnowską. Miał syna Marka.

— Rembalski A. *Zawadzki Jan*, w: *Harc. słownik biogr. Kielecczyny*; — Borzobohaty W. „Jodła” Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ/AK. 1939–1945, W. 1988, s. 106; Dobski J. *Na kieleckich szlakach*, w: *Szare Szeregi*, t. 1, s. 68–111; *Harcerstwo Kielecczyny w walce*, s. 4, 10, 13; Kateusz A., Rembalski A. *Kroki do syntezy. Kieleckie*, „Harc.” 1991, nr 1/2, s. 41; Mazur R. *Harcerstwo męskie na Kielecczyźnie w l. 1912–1939*, w: *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912–1982*, s. 96; Pabis M. *Odeszli na wieczną wartę. ZHP Hufiec im. Obrońców Westerplatte*, K. 2000, s. 53–56; Prokop P., Kordyżon Ł. *Karawaniarze. Dzieje „Czarnej Ósemki” w Kielcach*, K. 2013, s. 9, 10, 15–23, 25–28, 30, 32, 35–36, 39, 41, 99, 101, 106; Rembalski A. *Hufiec ZHP im. Obrońców Westerplatte w Kielcach w l. 1956–1979*, K. 1980, s. 28; tenże *Kalendarium harcerstwa na Kielecczyźnie 1911–1981*, K. 1982, s. 48, 54, 55, 71; tenże *Scenariusz wystawy zorganizowanej przez Muzeum Historii Kielc i Komendę Chor. Kieleckiej ZHP, październik 2012 – grudzień 2013*, w: *ZHP Chor. Kielecka im. S. Żeromskiego w l. 2002–2012. Sesja historyczna*, red. S. Adamczyk, A. Rembalski, K. 2018, s. 197–2007; Szcześniak M. *Szkice do dziejów harcerzy kieleckich w l. 1945–1950*, w: *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912–1982*, s. 139–143; — *Jan Zawadzki był bardzo religijny i kochał ludzi*, „Goniec Świętokrzyski” 2006, nr 3; — *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 11 z 16 XI 1945*, „WU” 1945, nr 3, s. 17; tenże *L. 5 z 15 V 1947*, „WU” 1947, nr 1–12, s. 33; — Arch. Chor. Kieleckiej; ankieta biogr. działacza ZHP – Jan Zawadzki, Misiec E. *Hm. Jan Zawadzki*, mps.

Andrzej Rembalski

ZIELIŃSKA ROZALIA

ZIELIŃSKA Rozalia (1913–2012), nauczycielka, harcmistrzyni, hufcowa II Hufca Harcerek w Toruniu (1945–1949) i II Hufca w Toruniu (1957–1958).

Urodziła się 28 XII 1913 w Chabarowsku na Syberii w rodzinie Kazimierza (1887–1972, powołanego do rosyjskiego wojska bez prawa powrotu do Polski, później podoficera, majstra kowalskiego) i Marii z d. Szwedo (1892–1979, córki ześląńców). Miała siostrę Weronikę (1923–2013) i brata Leona (1925–2013).

Rodzinie Zielińskich w powrocie do Polski pomógł Polski Komitet Ratunkowy powołany w 1919 r. w zajęтым przez Japończyków Władywostoku. W 1920 r. Zielińscy zostali przewiezieni do Władywostoku, skąd w 1921 r. okrętem francuskim popłynęli do Triestu, a dalej pociągiem dojechali do Warszawy. Ojciec wstąpił do WP i w 1923 r. został skierowany do Torunia.

R. Zielińska uczęszczała do gimnazjum, a od 1931 r. do Seminarium Nauczycielskiego w Toruniu, w którym pracowała hm. Jadwiga Luśniak, komendantka Pomorskiej Chor. Harcerek. W 1933 r. wzięła udział w obozie wędrownym po woj. pomorskim, po którym w 1934 r. wstąpiła do drużyny harcerek. W dn. 28 VI–6 VII 1935 uczestniczyła w wędrownym po Kaszubach, a następnie w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale, podczas którego złożyła przysiężenie harcerskie.

W 1936 r. ukończyła seminarium nauczycielskie. Latem t.r. uczestniczyła w obozie szkoleniowym dla drużynowych w Zawojeli k. Worochty, a w październiku w kursie metodycznym dla drużynowych w Szkole Instruktorskiej Harcerstwa Żeńskiego na Buczu. Podjęła pracę w pułku saperów oraz w świetlicy szkoły powsz. w Mokrem, gdzie została też drużynową 5 Drużyny Harcerek (DH). W 1937 r. w czasie wakacji zorganizowała obóz swojej drużyny w Łysomicach, a po nim, w sierpniu, na prośbę kome-

dantki chor. prowadziła kolonię harcerską dla dzieci z Wolnego Miasta Gdańska w Sulminie k. Kartuz. W r. szk. 1937/38 prowadziła drużynę w Pryw. Koedukacyjnej Szkole Powsz. im. św. Teresy w Mokrem i świetlicę dla dzieci przed-szkolnych u oo. Redemptorystów na Dębowej Górze. W 1938 r. była komendantką obozu 5 DH w Dąbkach, a w roku nast. obozu w Dziemionach.

We wrześniu 1939 uczestniczyła w Pogotowiu Harcerek i całodobowych dyżurach na dworcu kolejowym w Toruniu. W czasie okupacji pracowała najpierw jako służąca, a od 1942 r. w fabryce bieliźny trykotowej w Toruniu.

Po wojnie w l. 1945–1951 uczyła w Szkole Powsz. nr 9 na Wrzosach, gdzie w 1945 r. zorganizowała drużynę harcerską. W dn. 5–28 VIII t.r. wzięła udział w CAS ZHP w Radziejowicach. Po wakacjach objęła funkcję hufcowej II Hufca młodszych dziewcząt w Toruniu. W dn. 4–27 VII 1946 była komendantką obozu w Grabiu, a następnie obozu 6 DH w Szklarskiej Porębie, wzięła także udział w kursie podharc mistrzowskim w Sianowie k. Kartuz. Stopień podharc mistrzyni otrzymała 8 X 1946. W 1947 r. uczestniczyła w zlocie z okazji 30-lecia harcerstwa pomorskiego (20–25 czerwca), prowadziła obóz w Łobodzie (6–27 lipca) i obóz dla drużynowych II Hufca (sierpień). Z dn. 15 VI 1948 została mianowana harcmistrzynią. W lipcu t.r. była komendantką grupy obozów harcerek.

W dn. 15 VI 1949, kiedy przygotowywała obóz w Krzeszowie, została zwolniona z funkcji hufcowej, a Hufce Harcerek I i II połączono. Wtedy też otrzymała zakaż pracy w harcerstwie. Wkrótce przeniesiono ją z przyczyn politycznych do Szkoły Podst. nr 6, a w r. 1954 do Szkoły Podst. nr 8 w Toruniu, gdzie przez kilka lat pełniła funkcję zastępczyni kierownika, a następnie pracowała jako nauczycielka do 1971 r., kiedy przeszła na emeryturę.

W 1956 r. wróciła do harcerstwa i objęła funkcję hufcowej II Hufca w Toruniu, jednak w 1958 r. praca zawodowa i podjęcie studiów zmusiły ją do rezygnacji z działalności harcerskiej. Od momentu jej powstania należała do oświatowej „Solidarności”. Do 1984 r. pracowała jako katechetka w parafii Chrystusa Króla w Toruniu. Dopóki zdrowie jej pozwalało chętnie uczestniczyła w imprezach organizowanych przez toruński hufiec i spotkaniach seniorów.

Zmarła 7 VII 2012. Została pochowana w Toruniu na Cmentarzu Komunalnym nr 2 przy ul. Grudziądzkiej.

Była odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi (2007).

Rodziny nie założyła.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy nie i harcmistrze*, s. 88; — Chomicz B. *Druhna Rózia*, „Nowości” 2012, nr 145; — *Rozkaz Naczelniczeki Harcerki L. 3 z 8 X 1946*, „WU” 1946, nr 9–12, s. 5; tenże *L. 6 z 10 III 1947*, „WU” 1947, nr 1–12, s. 16; — dok. w pos. autorki; Kolekcja hm. dr. hab. J. Wojtyczy: *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 1 z 15 II 1949*, s. 7; *Rozkaz pers. Naczelnictwa ZHP L. 3 z 15 VI 1949*, s. 6.

Beata Chomicz

Ż

ŻAWROCKA z d. Filipkowska Jadwiga (1902–1992), podharcmistrzyni, komendantka Gdańskiej Chorągwi Harcerki (1937–1938).

Urodziła się 23 V 1902 w Kowlu w rodzinie Stanisława (1857–1917, kolejarza, kierownika parowozowni w Kowlu) i Teodory z d. Jasińskiej (1862–1943). Miała dwoje starszego rodzeństwa, które zmar-

ło w dzieciństwie, oraz siostrę Stanisławę (zamężną Ostrowską, 1889–1977) i brata Juliusza (oficera wojsk polskich na Syberii i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie).

Wybuch wojny przerwał jej edukację, została ewakuowana z rodziną do Samary, gdzie w 1919 r. zdała egzamin dojrzałości i wstąpiła na miejskowy uniwersytet. Studiując historię, równolegle pracowała w ubezpieczalni społecznej. W 1921 r. powróciła do Polski i kontynuowała naukę na Wolnej Wszechnicy w Warszawie, pracując jednocześnie jako wychowawczyni w bursie dla sierot wojennych w Pruszkowie, gdzie poznała przyszłego męża Oskara Żawrockiego i zaprzyjaźniła się z Aleksandrem Kamińskim. Z harcerstwem była związana od 1914 r., a od 1922 r. pełniła funkcje instruktorskie.

W 1928 r. przeprowadziła się do Rydzyny, gdzie jej mąż uczył w Gimnazjum i Liceum im. Sułkowskich. Udzielała się tam społecznie. W 1936 r., kiedy O. Żawrocki został skierowany do pracy w Wolnym Mieście Gdańsku (WMG), zamieszkała w Sopocie. Włączyła się w działalność harcerską; 6 XII 1937 została mianowana p.o. komendantką i kierowniczką Wydz. Kształcenia Starszozyny, a 15 I 1938 – komendantką Gdańskiej Chor. Harcerki. Funkcję tą pełniła do wybuchu wojny; 18 II 1938 została mianowana podharcmistrzynią.

Harcerstwo w WMG działało w bardzo trudnych warunkach, szczególnie w ostatnich latach przed wybuchem wojny. Mimo to Żawrocka postawiła na rozwój drużyn, zwłaszcza na terenie pozamiejskim, gdyż młodzież stamtąd najczęściej uczyła się w niemieckich szkołach i istniała pilna potrzeba dostarczenia jej patriotycznych wzorców. Za jej kadencji zwiększyła się liczba organizowanych obozów i przybyło harcerki zrzeszonych w kręgach starszoharcerskich. W 1938 r. uczestniczyła w powołaniu do życia „Kućnicy”, która jako ośrodek pracy harcerskiej wносиła do polskiego społeczeństwa

zasady harcerskie i w przyszłości miała dać nowe kadry. Powołała w chorągwi nowy hufiec. W maju 1938 współorganizowała Tydzień Harcerstwa, który był wielką manifestacją polskości w Gdańsku, a jesienią t.r. zorganizowała kurs w Suminie.

Ostatnie obozy harcerek za jej kadencji odbyły się latem 1939. W sierpniu t.r. Żawrocka przewodziła grupie harcerek z WMG na odbywającej się w Krakowie defiladzie zorganizowanej w rocznicę wymarszu Pierwszej Kompanii Kadrowej. Z harcerkami odwiedziła wówczas także Wieliczkę i Częstochowę. Już w drodze powrotnej dotarło do niej polecenie władz, by nie wracała do Gdańska.

Okres okupacji spędziła w trudnych warunkach w Pruszkowie i Opatowie Kieleckim, zajmując się pracą, wychowaniem i edukacją dzieci. Jednocześnie udzielała wsparcia i opieki potrzebującym. W 1945 r. nie mogąc dojechać do Gdańska, zatrzymała się w Elblągu, gdzie znalazła posadę sekretarki i tłumaczki w miejscowym magistracie. Po powrocie męża z niewoli wróciła do Sopotu. Początkowo kierowała domem dziecka dla sierot powracających ze wschodu. Następnie prowadziła Tow. Przyjaciół Młodzieży Szkół Wyższych, a po jego likwidacji w 1951 r. została zatrudniona w Bibl. PAN w Gdańsku, gdzie doczekała emerytury.

Po wojnie nie podjęła działalności harcerskiej. Spisała wspomnienia ze swojej harcerskiej służby *Uwagi dotyczące Gdańskiej Chor. Harcerek przed 1 IX 1939 r.* oraz *Teren działalności Gdańskiej Chor. Harcerek i charakterystyka środowiska*, a także *Moje lata okupacji*, które zostały zdeponowane w Inst. Historii PAN.

Zmarła 30 IX 1992 w Sopocie, została pochowana na miejscowym cmentarzu komunalnym.

W 1924 r. zawarła związek małżeński z Oskarem Żawrockim (zob. t. 1). Miała cztery córki: Marię Danutę (zameżną Ży-

dowo-Żawrocką, 1926–2013, lekarzkę dentystkę), Teresę (zameżną Żawrocką-Wrzolek, 1928–2022, lekarzkę patomorfologa, profesor AMG), Lidię (zameżną Żawrocką-Krysiak, 1929–2020, absolwentkę AWF, nauczycielkę i lektorkę w SGGW, później zam. w Szwecji) oraz Krystynę (zameżną Czerniewską, 1932–2017, lekarzkę mikrobiologa). Wszystkie córki w młodości były harcerkami.

— *Encyklopedia Gdańska*, G. 2012, s. 383–384; Golec J. *Sopocki album biogr.*, Cieszyn 2008, s. 302; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 929; — *Harcerki 1911–1939; Harcerki 1939–1945; Harcerstwo gdańskie*, s. 169; Kubik K. *Harcerstwo polskie w WMG*, „Rocznik Gdański” 1972, t. 32, z. 1, s. 110–112; Szczecina D. *Sopockie harce*, Sopot 1997, s. 94; tenże., Ruta G., Marchlewicz P. *Drużyna ze sztandarem*, Sopot 2017, s. 15; Woźniak R. *Harcerstwo polskie w WMG 1920–1939*, W. 1977, s. 73–80; Zawadzka *Dzieje harcerstwa; — Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki; Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 11 z 6 XII 1937*, „WU” 1937, nr 11, s. 166; tenże *L. 1 z 15 I 1938*, „WU” 1938, nr 1, s. 1; tenże *L. 2 z 18 II 1938*, „WU” 1938, nr 2, s. 17; tenże *L. 15 z 10 XII 1938*, „WU” 1938, nr 10, s. 196; — inf. córki T. Żawrockiej-Wrzolek.

Dariusz Szczecina

ŻYWICKI Piotr (1964–2017), harcmistrz, członek Rady Naczelnej ZHP (1993–1997), zastępca komendanta Hufca Gdańsk-Wrzeszcz-Oliwa (1993–1994, 1998–1999), komendant Szczepu „Rodło” (1991–2004).

Urodził się 23 III 1964 w Gdańsku jako jedyne dziecko Mieczysława (ur. 1939, stolarza) i Janiny z d. Tomkowiak (ur. 1943, handlowca).

W 1978 r. ukończył Szkołę Podst. nr 55 w Gdańsku-Nowym Porcie, w której należał do wyróżniających się uczniów. Kontynuował naukę w Zespole Szkół Łączności

im. Obrońców Poczty Polskiej w Gdańsku, gdzie działał prężnie szczep harcerski kierowany przez hm. Bogdana Radyśsa. Wstąpił do 168 Drużyny Harcerskiej, prowadzonej przez pwd. Marka Selaua, która jako pierwsza w kraju w 1979 r. przyjęła imię hm. Aleksandra Kamińskiego. W 1982 r. zdobył stopień organizatora, a w roku nast. w stopniu przewodnika został drużynowym 94 Gdańskiej Drużyny Harcerzy (GDH) im. R. Baden-Powella w Hufcu Gdańsk-Wrzeszcz-Oliwa.

Na pocz. l. 80., w okresie zmian programowych i organizacyjnych w ZHP, wstąpił do gdańskiego KIHAM, gdzie poznał m.in. założyciela i przewodniczącego kręgu hm. Witolda Lecha Rusiniaka oraz hm. Marię Hrabowską, którzy wywarli wpływ na jego przyszłą działalność harcerską.

Po ukończeniu w 1983 r. technikum podjął pracę w Gdańskich Zakładach Telewizyjnych „Unimor”, jednak już jesienią został powołany do służby wojskowej, którą do 1985 r. odbywał w jednostce Wojsk Obrony Przeciwlotniczej w Elblągu. W tym czasie podjął służbę instruktorską w Hufcu Elbląg, gdzie w l. 1984–1985 pełnił funkcję drużynowego 88 Elbląskiej Drużyny Harcerzy. Po zakończeniu służby wojskowej powrócił do Gdańska. Kontynuował pracę w Zakładach Telewizyjnych oraz działalność w Hufcu Gdańsk-Wrzeszcz-Oliwa. Przez rok prowadził 14 GDH im. T. Zawadzkiego „Zośki”, a w 1986 r. założył 15 GDH im. E. T. Setona w Szczepie Harcerskim „Rodło”. W 1987 r. został mianowany podharc mistrzem, a w 1990 r. harcmistrzem. W 1991 r. objął funkcję komendanta Szczepu „Rodło” i pełnił ją do 2004 r. Prowadził szereg obozów letnich i zimowych oraz szkoleń instruktorskich. W tym czasie Szczep „Rodło” rozwinał się i był jednym z wyróżniających się środowisk harcerskich w Gdańsku.

W 1993 r. P. Żywicki założył rodzinną firmę handlową, która przejęła niewielki

sklep harcerski „Dziupla” funkcjonujący w Domu Harcerza w Gdańsku. Wkrótce prowadzona przez niego firma zajęła czołowe miejsce wśród przedsiębiorstw zaopatrujących harcerzy w mundury, akcesoria harcerskie i turystyczne oraz literaturę harcerską.

Dwukrotnie pełnił funkcję zastępcy komendanta Hufca ZHP Gdańsk-Wrzeszcz-Oliwa (1993–1994 oraz 1998–1999). Był członkiem RN ZHP (1993–1997), przewodniczącym Komisji Stopni Instruktorskich Hufca (1995–1997 i 2002–2005), członkiem Komisji Stopni Instruktorskich Chor. (1997–1999) i jej wiceprzewodniczącym (1999–2004). Przewodniczył Komisji Rewizyjnej Hufca (1999–2002) i należał do Zespołu ds. wspierania komisji stopni instruktorskich przy Centralnej Szkole Instruktorskiej ZHP (2004–2005). Był członkiem komendy Szkoły Instruktorskiej „Macierzysta Akademia Kształcenia” Chor. Gdańskiej ZHP (w l. 2005–2012).

W l. 2006–2010 kierował kapitułą stopni harcerskich w Szczepie „Rodło”, gdzie w 2004 r. nadano mu tytuł Honorowego Komendanta Szczepu. W l. 2009–2011 był członkiem Komisji Stopni Instruktorskich GK ZHP, a w l. 2014–2017 zastępcą przewodniczącego Rady Chor. Gdańskiej. Był delegatem na Zjazdy ZHP od XXVIII do XXXI (w l. 1990, 1993, 1995 i 1997).

W 1997 r. założył Drużynę Sztandarową Chor. Gdańskiej i prowadził ją do 2016 r. Współtworzył zasady musztry i ceremoniału harcerskiego obowiązujące w ZHP. Zorganizował trzy akcje obozowe wymiany ze skautami z Austrii i Niemiec. Na Zlocie ZHP „Gniezno 2000” był zastępcą komendanta gniazda (obozu) Chor. Gdańskiej. Był pomysłodawcą i sponsorem nagrody instruktorskiej przyznawanej corocznie od 1996 r. pod nazwą Instruktorska Osobowość Roku Chor. Gdańskiej ZHP i wyróżnienia Drużynowy Roku Hufca Gdańsk-Wrzeszcz-

ŻYWICKI PIOTR

-Oliwa. Samochodem dostawczym swojej firmy, jako kierowca, służył harcerzom w wielu akcjach Szczepu „Rodło”, hufca i chorągwi. Kilkakrotnie kierował delegacją gdańskich harcerzy, która przywoziła Betlejemskie Światło Pokoju z Zakopanego do Gdańska. Służył także samochodem hm. Marii Hrabowskiej w ostatnich latach jej życia, kiedy choroba ograniczyła jej możliwości poruszania się.

W 2002 r. ukończył Wydz. Zarządzania i Marketingu w Wyższej Szkole Administracji i Bankowości w Gdyni, a w 2007 r. studia podyplomowe na Wydz. Zarządzania i Ekonomii Polit. Gdańskiej.

W czasie wolnym uprawiał turystykę kwalifikowaną i krajoznawstwo. Był aktywnym działaczem Oddziału Regionalnego PTTK w Gdańsku; od 2009 r. pełnił funkcję wiceprezesa Oddziału Gdańskiego PTTK. Przewodniczył Pomorskiej Komisji Imprez na Orientację PTTK. Zorganizował wiele turniejów turystyczno-krajoznawczych. Posiadał uprawnienia przodownika z zakresu turystyki pieszej, kajakowej i górskiej. Był kibicem

Piłkarskiego Klubu Sportowego „Lechia”.

Zmarł 11 I 2017. Został pochowany na gdańskim Cmentarzu Łostowice w obecności naczelniczki ZHP, władz harcerskich chorągwi i hufca oraz wielu swoich wychowanków – instruktorów i harcerzy, a także działaczy PTTK.

Został odznaczony Złotym (2016) oraz Srebrnym (2009) Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Srebrną Honorową Odznaką PTTK (2012), złotą (2017) i srebrną (2010) odznaką „Zasłużony w pracy PTTK wśród młodzieży” oraz odznaką Zasłużony Instruktor Chor. Gdańskiej ZHP.

W 1989 r. zawarł związek małżeński z Zofią Kaczorowską (ur. 1965, ekonomistką). Miał córkę Kamilę (zameżną Bryksy, ur. 1992, neurologopedę, podharcemistrzynię, w l. 2014–2019 komendantkę Szczepu „Rodło”).

— Puchala *Poczet*, t. 2, s. 944; — Arch. Hufca Gdańsk-Wrzeszcz-Oliwa; Arch. Szczepu „Rodło”; — inf. żony.

Bogdan Radys

Anna Wanda Andrusikiewicz

Kazimierz Badziąg

Jan Banach

Jerzy Bazylewski

Wojciech Bąk

Marian Bąkowski

Witold Bielecki

Tadeusz Boy

Halina Bretsznajder

Wojciech Brzechowski

Stanisław Bugajski

Ludwik Danielak

Zdzisław Dziędzielewicz

Ignacy Fik

Władysława Maria Francuz

Helena Furmańczykowa

Paweł Gajdzik

Józef Golec

Salomea Janina Golka

Jan Górzewski

Władysław Grohs de Rosenberg

Józef Hała

Zygmunt Imbierowicz

Maksymilian Jakubowski

Aleksander Jamrozek

Zygmunt Jamroży

Jan Jankowski

Bogusława Janusz

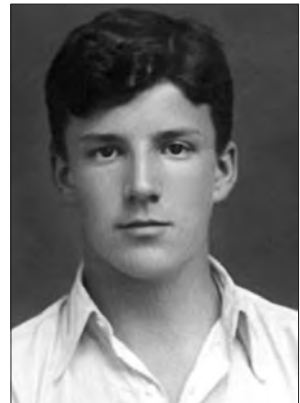
Stanisława Jaworska

Damazny Jaworski

Tadeusz Keller

Tadeusz Kognowicki

Irena Konieczna

Zofia Kopciówna

Józef Koziński

Wiesław Krymski

Wanda Kwiatkowska

Zbigniew Kwieciński

Józef Kwietniewski

Paweł Kwoczek

Karolina Lee

Jerzy Lewakowski

Aleksander Lewandowski

Zygfryd Linda

Karolina Lublinerówna

Paulina Maciejowska

Małgorzata Masiak

Zofia Meisnerówna

Stefan Mirau

Zygmunt Mitera

Tadeusz Motarski

Bernard Mroziński

Zdzisław Nowak

Stanisław Orłowski

Henryk Orszt

Zofia Ozaist

Barbara Panaś

Franciszek Piechowski

Marian Pieczarkowski

Czesław Pieniżkiewicz

Jan Pietraszko

Stanisław Powalisz

Wanda Prażmowska

Józef Pukowiec

Maciej Radnicki

Stanisław Rączkowski

Jan Rodowicz

Tadeusz Rokossowski

Bogdan Rusinek

Ludwik Rymarz

Jan Rymszewicz

Zbigniew Sanakiewicz

Czesław Sidor

Ligia Sierpina

Zdzisław Sikora

Andrzej Siodelski

Zbigniew Skłodowski

Stanisław Sobieniak

Stanisław Spólnik

Zofia Sulek

Bronisław Szafrąński

Jadwiga Szewczuk

Kazimierz Szmelter

Antoni Śliwa

Wanda Tazbir

Stanisław Thun

Leon Weinbrenner

Leopold Węrzynowicz

Aleksander Wiecki

Wojciech Witzak

Jadwiga Wocalewska

Jadwiga Wojciehowska

Edward Wołucki

Karol Zaleski

Jan Zawadzki

Rozalia Zielińska

Jadwiga Żawrocka

Piotr Żywicki

WYKAZ BIOGRAMÓW

zamieszczonych w tomach 1–6

- ACKERMANN Jadwiga t. 2
ADAMCIO Leopold t. 2
AFFANASOWICZ Michał t. 1
ANDRUSIKIEWICZ Anna Wanda t. 6
ANDRZEJOWSKA Elżbieta t. 5
BACZYŃSKI Krzysztof Kamil t. 3
BACZYŃSKI Stanisław t. 2
BADZIAĞ Kazimierz t. 6
BAGIŃSKI Henryk t. 3
BANACH Jan t. 6
BANDURSKI Władysław t. 5
BARANIUK Franciszek t. 5
BARTKIEWICZÓWNA Janina t. 2
BARTOSZEK Hedda t. 5
BASTER Zofia t. 4
BAZYLEWSKI Jerzy t. 6
BAK Wojciech t. 6
BAKOWSKI Marian t. 6
BEDNARSKI Wojciech t. 3
BEŁCH Józef t. 4
BEM Janina t. 4
BEM Stanisław t. 5
BERKOWSKI Roman t. 2
BERNASIK Wincenty t. 4
BESZCZYŃSKI Feliks t. 3
BIAŁKIEWICZ Feliks t. 4
BIAŁOUS Ryszard t. 4
BIELEC Józef t. 1
BIELECKI Witold t. 6
BIEŃKOWSKI Tadeusz t. 4
BILSKI Ryszard t. 5
BITTNER Apolinary t. 5
BLACHNICKI Franciszek t. 5
BLICHARSKI Waclaw t. 4
BŁAŻEJEWSKI Waclaw t. 2
BŁESZYŃSKA Róża t. 1
BNIŃSKI Roman t. 4
BOGDANOWICZ Stefan t. 4
BOGDAŃSKI Antoni t. 2
BOJARSKI Jan t. 5
BOROWIEC Barbara t. 5
BOROWIECKI Tadeusz t. 1
BOUFFAŁŁ Bronisław t. 4
BOY Tadeusz t. 6
BRAUN Jerzy t. 2
BRAUNOWA Henryka t. 3
BREDE Halina t. 4
BRETSZNAJDER Halina t. 6
BRONIEWSKI Stanisław t. 1
BRZECHOWSKI Wojciech t. 6
BRZEZIŃSKI Kazimierz t. 3
BUBLEWSKI Witold t. 3
BUGAJSKI Jan t. 4
BUGAJSKI Kazimierz t. 5
BUGAJSKI Stanisław t. 6
BURMAJSTER Kazimierz t. 3
BYTNAR Jan t. 2
BZDĘGA Stefan t. 1
CABAŁA Bożena t. 5
CHODNIKIEWICZ Maria t. 4
CHODZIŃSKA Stanisława t. 2
CHOMA Władysław t. 3

CICHOŃSKA Maria t. 5
CIECHANOWSKI Stanisław Marek t. 3
CIECHANOWSKI Stanisław Witalis t. 2
CIEPLAK Władysław t. 3
CIEPLIK Tadeusz t. 1
CIERNIAKOWA Zofia t. 2
CIEŚLA Wiesław t. 5
CIEŚLAWSKI Piotr t. 5
CIOŁKOSZ Adam t. 3
CYBULSKI Zbigniew t. 5
CYLKOWSKI Lucjan t. 5
CYRUS-SOBOLEWSKI Kazimierz t. 1
CZAJKA Jadwiga t. 4
CZARNECKI Władysław t. 2
CZARNOŁĘSKI Eugeniusz t. 4
CZEKAŃSKI Zbigniew t. 2
CZERWIŃSKA Magdalena t. 2
CZWACZKA Antoni t. 4
CZYŻOWSKI Józef t. 5
DANIELAK Ludwik t. 6
DARGIEL Jerzy t. 1
DAWIDOWSKI Maciej Aleksy t. 2
DĄBROWSKI Juliusz t. 2
DECZKOWSKI Juliusz Bogdan t. 5
DELONG Teodor t. 4
DERENGOWSKI Franciszek t. 2
DEWITZOWA Wiktoria t. 3
DĘBSKI Franciszek t. 5
DŁUGOSZEWSKI Włodzimierz t. 4
DMYTROWSKI Leon t. 1
DOBROWOLSKI Zbigniew t. 4
DOBSKI Józef t. 1
DOMAŃSKI Lechosław t. 2
DONIEC Waldemar t. 4
DOPIERAŁA Mariusz t. 5
DROGOMIRECKI Jerzy t. 4
DRYŚ Janina t. 4
DUCHNIAKOWA Helena t. 2
DUDA Ludwik t. 3
DYDYŃSKA zamężna Paszkowska Anna t. 2
DYLĄG Zygmunt t. 4
DZIAMIANKA (Dziama) Maria t. 5
DZIERŻYKRAY-ROGALSKI Tadeusz t. 3
DZIĘBOWSKA Elżbieta t. 5
DZIĘDZIELEWICZ Zdzisław t. 6
EUSTACHIEWICZ Lesław t. 2
EYCHHORN Natalia t. 2
FABER Wincenty t. 3
FABER Zygmunt t. 5
FALISZEWSKA Irena t. 3
FALKOWSKA Jadwiga t. 1
FELSKI Adam t. 3
FIEDLER Maria t. 2
FIETKIEWICZ Olgierd t. 4
FIK Eugeniusz t. 1
FIK Ignacy t. 6
FIRLIK Franciszek t. 2
FLEURY Wacława t. 5
FLIS Jan t. 3
FLORCZAK Zofia t. 2
FRANCUZ Władysława Maria t. 6
FRELICHOWSKI Wincenty t. 2
FURMAŃCZYKOWA Helena t. 6
FUSEK Witold t. 2
GAJDOWSKI Leon t. 3
GAJDZIK Paweł t. 6
GARBACIK Józef t. 2
GĘBICOWA Antonina t. 1
GIBESS Stanisław t. 4
GIERTYCH Jędrzej t. 5
GLASS Henryk t. 2
GŁADYSZ Franciszek t. 4
GOGOLIŃSKI-ELSTON Rafał t. 1
GOLEC Józef t. 6
GOLISZ Maksymilian t. 3
GOLKA Salomea Janina t. 6
GOŁASZEWSKI Czesław t. 2
GOŁOGÓRSKI Daniel t. 2

GOŁOŃSKI Jerzy t. 2
 GORZKOWSKI Kazimierz t. 3
 GÓRZEWSKI Jan t. 6
 GRAŻYŃSKA Helena t. 3
 GRAŻYŃSKI Michał t. 1
 GREGORKIEWICZ Antoni t. 3
 GREENDA Kazimierz t. 2
 GROBELNY Stefan t. 3
 GRODECKA Ewa t. 1
 GRODYŃSKI Jerzy t. 1
 GROHS de ROSENBERG Władysław t. 6
 GROMSKI Antoni t. 2
 GROMULSKI Stanisław t. 5
 GRONOSTAJSKA Jadwiga t. 1
 GROT Otylia t. 5
 GRUSZCZYŃSKI Tadeusz t. 4
 GRYGŁOWSKI Antoni t. 4
 GRZESIAK Józef t. 1
 GRZONDZIEL Rafał t. 5
 GRZYMAŁA-GRZYMAŁOWSKI Olgierd t. 1
 GUMOWSKI Kazimierz t. 4
 GURYCKA Antonina t. 4
 GUZY Leszek t. 5
 HAJDUK Feliks t. 3
 HALLER Józef t. 1
 HAŁA Józef t. 6
 HAŁLASOWA Kazimiera t. 3
 HARSDFORD Ewa t. 2
 HARSDFORD-BROMOWICZOWA Teresa t. 2
 HEIDRICH Adolf Zbigniew t. 4
 HEIL Edward t. 1
 HENDLER Julian t. 4
 HERMACHOWA Urszula t. 2
 HRABOWSKA Maria t. 4
 IMBIEROWICZ Zygmunt t. 6
 IWANOW-SZAJNOWICZ Jerzy t. 3
 JAKÓBKIEWICZ Józef t. 3
 JAKUBOWSKI Maksymilian t. 6
 JAMROZEK Aleksander t. 6
 JAMROŻY Zygmunt t. 6
 JANCZY Zofia t. 3
 JÄNICH Tadeusz t. 3
 JANKOWSKI Czesław t. 5
 JANKOWSKI Jan t. 6
 JANUSZ Bogusława t. 6
 JARECKA Jadwiga t. 3
 JARZEBMOWSKI Kazimierz t. 5
 JASIŃSKI Władysław t. 5
 JAWORSKA Stanisława t. 6
 JAWORSKI Damazy t. 6
 JEZIERSKA Maria t. 1
 JEŚIAK Edward t. 4
 JINDRA Cezary t. 1
 JONIEC Józef t. 3
 JORDAN zamężna Łowińska Wanda t. 3
 KACHEL Józef t. 1
 KACZOROWSKI Ryszard t. 3
 KALIŃSKI (pierw. Kuta) Stefan t. 5
 KAMIENIECKA-GRYCKO Wanda t. 1
 KAMIŃSKI Aleksander t. 1
 KANN Maria t. 3
 KANTOR Józefa t. 1
 KAPISZEWSKA Maria t. 4
 KAPISZEWSKI Henryk t. 1
 KARWIŃSKI Mieczysław t. 5
 KAWALEC Romuald t. 5
 KAWECKA Zofia t. 4
 KELLER Tadeusz t. 6
 KENIŻANKA zamężna Olbromska
     Władysława t. 2
 KIERZKOWSKI Roman t. 4
 KISZA Jan t. 5
 KLECZEWSKA Alina t. 1
 KŁODAWSKI Józef t. 4
 KŁYS Zygmunt t. 3
 KOGNOWICKI Tadeusz t. 6
 KOŁANKO Eugeniusz t. 5
 KOŁOMŁOCKI Tadeusz Władysław t. 4

KONCKI Roman t. 5
KONIECZNA Irena t. 6
KONOPACKI Eugeniusz t. 3
KOPCIÓWNA (Kopeć) Zofia t. 6
KORPAŁA Józef t. 5
KORZENIOWSKI Rudolf t. 2
KOSSOWSKA Izydora t. 2
KOWALSKI Bogdan t. 5
KOWALSKI Jarosław t. 2
KOZIELEWSKI Ignacy t. 3
KOZIŃSKI Józef t. 6
KOZŁOWSKI Jerzy t. 2
KOZŁOWSKI Tadeusz t. 1
KRAHELSKA Krystyna t. 2
KRAWCZYK Wolfgang Paweł t. 5
KRAWCZYŃSKI Zdzisław t. 5
KREINER Jerzy t. 4
KRET Józef t. 1
KRĘCKI Franciszek t. 1
KRÓKOWSKA Zofia t. 3
KRÓL Tadeusz t. 2
KRYMSKI Wiesław t. 6
KRYNICKA Maria t. 1
KUBICKI Jan t. 3
KUCZYŃSKI Jan t. 4
KUKUCZKA Jerzy t. 2
KUROŃ Jacek t. 3
KWAŚNIEWSKI Tadeusz t. 3
KWIATKOWSKA Wanda t. 6
KWIATKOWSKI Eugeniusz t. 5
KWIATKOWSKI Tadeusz t. 3
KWIECIŃSKI Zbigniew t. 6
KWIETNIEWSKI Józef t. 6
KWOCZEK Paweł t. 6
LANGNER Władysław t. 2
LEE Karolina t. 6
LEJCZAK Helena t. 4
LEPALCZYK Irena t. 2
LEWAKOWSKI Jerzy t. 6
LEWANDOWSKA Irena t. 2
LEWANDOWSKI Aleksander t. 6
LEWIŃSKI Mieczysław t. 4
LIBIONKA Aniela t. 3
LICZMAŃSKI Alf (właśc. Alfons) t. 1
LINDA Zygfryd t. 6
LINDNER Jadwiga t. 1
LISIŃSKI Kazimierz t. 1
LIS-KULA Leopold t. 2
LUBLINERÓWNA Karolina t. 6
LUBOŃSKI Zygmunt t. 3
LUDWIG Władysław t. 3
LUŚNIAKÓWNA Jadwiga t. 1
LUTOSŁAWSKI Kazimierz t. 1
LUZAR Marian t. 1
ŁACIAK Leon t. 3
ŁAPIŃSKA Józefina t. 1
ŁOŚ Stefan t. 5
ŁOWIŃSKI Marian t. 3
ŁYCZKO Maria t. 1
MACHALSKI Franciszek t. 4
MACHAŁOWA Natalia t. 2
MACHUTTA Jan t. 3
MACIEJEWSKA-JANKE Teodora t. 4
MACIEJOWSKA Paulina t. 6
MAGIERSKA Danuta t. 1
MAJEWSKI Andrzej t. 4
MALISZEWSKI Edward t. 3
MALSKI Adam t. 5
MAŁKOWSKA Olga t. 1
MAŁKOWSKI Andrzej t. 1
MARCINIAK Florian t. 1
MARCINIEC Leszek t. 4
MARESZ Tadeusz t. 1
MARSZAŁEK Leon t. 2
MARTYNOWICZÓWNA Władysława t. 2
MASIAK Małgorzata t. 6
MASSALSKI Edmund t. 1
MAUERSBERGER Jan t. 1

MAZUR Ryszard t. 4
MAZURKIEWICZ Ludmiła t. 4
MEISNERÓWNA Zofia t. 6
MĘDYK Józef t. 5
MILESKA Maria t. 1
MILEWSKI Janusz t. 3
MILIK Karol t. 5
MIRAU Stefan t. 6
MIROSZEWSKI Stanisław t. 2
MIROWSKI Stefan t. 1
MITERA Tadeusz t. 2
MITERA Zygmunt t. 6
MITKOWSKI Władysław t. 4
MLEKODAJ Jan t. 4
MŁODKOWSKI Tadeusz t. 4
MOJMIR Herman t. 4
MOKŁOWSKA Antonina t. 5
MOLENDĄ Bogusław t. 2
MONIUSZKO Stanisław t. 3
MOŚCICKI Stanisław t. 3
MOTARSKI (pierw. Moskal) Tadeusz t. 6
MROWEC Stanisław t. 4
MROZIŃSKI Bernard t. 6
MUCHA Wincenty t. 1
MUŻ Władysław t. 1
MYDLARZOWA Irena t. 4
MYŚLIWEK Bernard t. 4
NEKRASZ Władysław t. 2
NEKRASZOWA Natalia t. 2
NIEBORAK Ryszard t. 4
NIEBUDEK Stefania t. 2
NIEDERLIŃSKI Wojciech t. 3
NIEMIEC Gustaw t. 3
NORWID-NEUGEBAUER Mieczysław t. 1
NOWAK Zdzisław t. 6
NOWAKOWSKI Stanisław t. 1
NOWAK-PRZYGODZKI Antoni t. 2
OKOŃ Stanisław t. 1
OLBROMSKI Antoni t. 2
OLEWIŃSKI Piotr t. 2
OLIZAR Bohdan t. 2
OMIECZYŃSKI Aleksander t. 3
OPIEŃSKA-BLAUTH Janina t. 3
ORŁOWICZÓWNA Jadwiga t. 1
ORŁOWSKI Stanisław t. 6
ORSZT Henryk t. 6
OSIŃSKI Aleksander t. 4
OSTROWSKA Maria t. 4
OZAIST Zofia t. 6
OŹDŹYŃSKI Jan t. 5
PACUT Stanisław t. 5
PACUT Zofia t. 5
PANAS̄ Barbara t. 6
PANCEWICZ Bronisław t. 2
PANEK Kazimierz t. 5
PANKOWICZ Andrzej t. 5
PAWEŁEK Alojzy t. 1
PAWŁOWSKI Eugeniusz t. 2
PAWŁOWSKI Longin t. 3
PIASECKI Eugeniusz t. 1
PIĄTKIEWICZ Bronisław t. 1
PIECHOWSKI Franciszek t. 6
PIECZARKOWSKI Marian t. 6
PIENIAŻKIEWICZ Czesław t. 6
PIETRASZKO Jan t. 6
PIGONIÓWNA Aniela t. 3
PIGOŃ Stanisław t. 3
PILARCZYK Leon t. 3
PILIŃSKI Władysław t. 4
PIONK Marian t. 5
PIOTROWSKA Anna t. 2
PISKORSKI Tomasz t. 3
PŁONKA Ignacy t. 3
PŁOSZAJSKI Tadeusz t. 4
POLAK Tadeusz t. 2
POLKOWSKA Zofia t. 5
POLKOWSKI Bolesław t. 5
POLLAK Roman t. 3

POMORSKI Edward t. 6
 PONIATOWSKA Janina t. 5
 PORADZISZ Edward t. 3
 POREBSKI Stanisław t. 5
 POROŻYŃSKI Benedykt t. 4
 POSADZKI Wojciech t. 4
 POWALISZ Stanisław t. 6
 PRAŻMOWSKA zamężna Prażmowska-
   -Ivánka Wanda t. 6
 PRECHITKO Tadeusz t. 5
 PREIS Mieczysław t. 4
 PROKOP Jan t. 4
 PRZYJEMSKI Jerzy t. 4
 PTASZYCKA Anna t. 3
 PTASZYCKI Tadeusz t. 3
 PUCIATA Paweł t. 3
 PUKOWIEC Józef t. 6
 PUZON Czesława t. 4
 PYKOSZOWA Zofia t. 4
 PYTLIŃSKA Bogdana t. 2
 RACHWAŁ Jan t. 4
 RADNICKI Maciej t. 6
 RATAJCZAK Józef t. 1
 RĄCZKOWSKI Stanisław t. 6
 REGER Witold t. 3
 REMI Zenon t. 2
 REYMAN Cecylia t. 4
 RIESSÓWNA Irena t. 5
 RODOWICZ Jan t. 6
 ROKOSSOWSKI Tadeusz t. 6
 ROLEWICZ Jan t. 5
 ROSSMAN Jan t. 2
 ROSTWOROWSKI Tomasz t. 5
 RÓŻEWICZ Marian t. 5
 RUDNICKI Aleksander t. 2
 RUDNICKI Janusz t. 3
 RUDNICKI Stanisław t. 3
 RUDOWSKI Zdzisław t. 5
 RUSINEK Bogdan t. 6
 RUSINIAK Witold Lech t. 4
 RYBLEWSKI Jan t. 3
 RYBSKI Bogusław t. 3
 RYDAROWSKA Maria t. 2
 RYMARÓWNA Zofia t. 1
 RYMARZ Ludwik t. 6
 RYMSZEWICZ Jan t. 6
 RZAŚA Adam t. 4
 SABBAT Kazimierz t. 1
 SADKOWSKA Halina t. 1
 SADOWSKI Andrzej t. 2
 SAJKOWSKI Michał t. 1
 SANAKIEWICZ Zbigniew t. 6
 SARNOWSKI Franciszek t. 5
 SAWICKI Witold t. 3
 SEDLACZEK Stanisław t. 1
 SERWAŃSKA Wanda t. 3
 SERWAŃSKI Edward t. 3
 SIDOR Czesław t. 6
 SIELECKI Stanisław t. 1
 SIERADZKI Władysław t. 1
 SIERPINA Ligia t. 6
 SIKORA Zdzisław t. 6
 SIKORSKI Antoni t. 5
 SIODELSKI Andrzej t. 6
 SIUDA Ryszard t. 2
 SKIBA Jadwiga t. 4
 SKŁODOWSKI Zbigniew t. 6
 SKORACZEWSKI Władysław t. 3
 SKORUPKA Ignacy t. 2
 SKRZYPCZAK Jan t. 2
 SŁABY Wilhelm t. 1
 SMOLARSKI Władysław t. 5
 SMOLEŃ Zygmunt t. 4
 SOBCZYK Zbigniew t. 4
 SOBIENIAK Stanisław t. 6
 SOBIERAJ Leon t. 4
 SOBIESKA Kazimiera t. 3
 SOLIŃSKI Aleksander t. 3

SOŁTAN Władysław t. 5
SOŁTYS Miłosz t. 3
SOŁTYSOWA Jadwiga t. 3
SOSABOWSKI Stanisław t. 3
SOSNOWSKI Józef t. 2
SOSNOWSKI Stefan t. 5
SPŁAWSKA Władysława t. 4
SPÓLNIK Stanisław t. 6
STADLER Jerzy t. 4
STANEK Stanisław t. 5
STASIECKI Eugeniusz t. 1
STAŚKO Józef t. 1
STECKIEWICZ Maria t. 2
STIEBER Zdzisław t. 1
STIPAL Stefania t. 1
STRÓŻYŃSKI Jan t. 5
STRUMIŁŁO Tadeusz t. 1
STRUSIOWA Józefa t. 3
STRZELECKI Bolesław t. 5
STUDZIŃSKI Franciszek t. 5
STUDZIŃSKI Gustaw t. 2
SULIGA Jan t. 2
SULEK Zofia t. 6
SURZYCKI Jan t. 2
SZADKOWSKI Zygmunt t. 4
SZAFRAN Wisława t. 3
SZAFRAŃSKI Bronisław t. 6
SZCZEPAŃCÓWNA Bronisława t. 2
SZCZEPAŃSKI Józef t. 4
SZCZERBA Stanisław t. 5
SZCZEŚCIKIEWICZ Aleksander t. 4
SZCZYGIEŁ Bogdan t. 5
SZCZYGIEŁ Władysław t. 1
SZELBURG-ZAREMBINA Ewa t. 4
SZELIGA Anna t. 4
SZELIŃSKI Wiktor t. 4
SZEWCZUK Jadwiga t. 6
SZLETYŃSKI Jerzy t. 2
SZLETYŃSKI Stefan t. 2
SZMELTER Kazimierz t. 6
SZMYD Gerard t. 5
SZPUNAR Julian t. 2
SZUL Bogusław t. 4
SZYMAŃSKA Maria t. 2
SZYMAŃSKI Henryk t. 5
SZYMAŃSKI Jerzy t. 5
SZYMBORSKI Stanisław t. 5
SZYRYŃSKI Wiktor t. 3
ŚLEDZIEWSKA Halina t. 2
ŚLEDZIEWSKI Waclaw t. 2
ŚLIWA Antoni t. 6
ŚLIWIŃSKI Walerian t. 2
ŚMIAŁEK Władysław t. 5
ŚMIGAJ Józef t. 4
ŚNIEGOCKI Henryk t. 1
ŚWIADER Tadeusz t. 5
ŚWIDZIŃSKA Antonina t. 5
ŚWIĘSZKOWSKI Marek t. 5
ŚWITALSKA Maria t. 2
TABOR Adam t. 4
TANAŚ Zygmunt t. 4
TARNOWSKA Irena t. 3
TAZBIR Wanda t. 6
TELAKOWSKA Krystyna t. 6
THUN Stanisław t. 6
TOKARZ Alojza t. 2
TOLIŃSKI Julian t. 5
TOMASZEWSKA Wanda t. 1
TRAPP Ferdynand t. 3
TRUSZCZYŃSKI Roman t. 1
TRYLSKA Jadwiga t. 4
TRYLSKI Zbigniew t. 1
TRYLSKI Zdzisław t. 4
TUCHOLSKA Bożena t. 4
TUSZYŃSKI Mieczysław t. 3
TWORKOWSKA Janina t. 3
TYCZKOWSKI Franciszek t. 5
UDZIELA Seweryn t. 1

UHL-KUBISZOWA Zofia t. 2
 UKLEJSKA Maria t. 2
 UNGEHEUER Leopold t. 4
 URBANEK Michał t. 4
 URBANOWICZ-WOYKE Halina t. 4
 USARZ Franciszek t. 5
 WACIÓRSKI Stefan t. 2
 WAGNER Władysław t. 3
 WALCISZEWSKA Maria t. 2
 WALCZAK Adam t. 5
 WASILEWSKI Mieczysław t. 4
 WĄDOŁKOWSKI Ignacy t. 3
 WĄDOŁKOWSKI Jerzy t. 3
 WĄSOWICZ Stanisław t. 2
 WĄSOWICZ Tadeusz t. 1
 WCISŁO Ryszard t. 5
 WEINBRENNER Leon t. 6
 WĘGRZYNOWICZ Leopold t. 6
 WIECKI Aleksander t. 6
 WIERUSZ-KOWALSKI Janusz t. 3
 WIERZBIAŃSKA Jadwiga t. 1
 WIERZBIAŃSKI Marian t. 1
 WIERZEJEWSKI Jan t. 1
 WIERZEJEWSKI Wincenty t. 1
 WIETRZYKOWSKI Sylwester t. 3
 WIKTOROWSKI Alfred t. 5
 WILKOSZ Andrzej Edmund t. 5
 WINOWSKA Janina t. 5
 WISZNIOWSKI Roman t. 4
 WIŚNIEWSKA Halina t. 4
 WITCZAK Wojciech t. 6
 WITKOWSKI Franciszek t. 5
 WIZA Józef t. 2
 WOCALEWSKA zamężna Szletyńska
     Jadwiga t. 6
 WOCALEWSKA Maria t. 1
 WOCALEWSKA Zofia t. 2
 WODNIECKI Władysław t. 2
 WOJCIECHOWSKA Jadwiga t. 6
 WOŁOSZYN Edward t. 1
 WOŁOWSKA Zofia t. 2
 WOŁUCKI Edward t. 6
 WORONIECKI Jacek t. 1
 WOŹNICKI Teofil t. 4
 WRÓBLEWSKI Witold t. 3
 WYROBEK Zygmunt t. 1
 WYRWALSKI Tadeusz t. 4
 WYRZYKOWSKI Kazimierz t. 2
 ZAHORSKI (pierw. Zürn) Zbigniew t. 3
 ZAJĄC Marian t. 5
 ZALESKA Anna t. 5
 ZALESKA Jadwiga t. 5
 ZALESKI Karol t. 6
 ZARUSKI Mariusz t. 1
 ZARZYCKI Ryszard t. 3
 ZAWADZKA Anna t. 1
 ZAWADZKI Jan t. 6
 ZAWADZKI Tadeusz t. 2
 ZEMBRZUSKI Konrad t. 3
 ZIAJA zamężna Bukowska Joanna t. 5
 ZIEJA Jan t. 5
 ZIELIŃSKA Rozalia t. 6
 ZIENKIEWICZÓWNA Jadwiga t. 3
 ZIÓŁEK Leon t. 5
 ZÜRN Edward t. 1
 ZWOLAKOWSKA Jadwiga t. 1
 ŻAWROCKA Jadwiga t. 6
 ŻAWROCKI Oskar t. 1
 ŻELAZOWSKI Ładysław t. 3
 ŻEROMSKI Adam t. 4
 ŻUCHOWSKI Teodor t. 1
 ŻUREK Alfons t. 5
 ŻYWICKI Piotr t. 6

INFORMACJE O AUTORACH

mgr **Marcin Binasiak**, harcmistrz, kulturoznawca, muzeolog, historyk harcerstwa

mgr **Julian Borkowski**, historyk, Muzeum Warszawy

Beata Chomicz, harcmistrzyni, Komisja Historyczna Hufca ZHP Toruń

inż. **Michał Czerwiński**, harcmistrz, Komisja Historyczna Chorągwi Śląskiej ZHP, Krag Terenowy Stowarzyszenia Ruchu Harcerskiego „Czuwaj” w Knurowie

mgr **Lesław Dall**, harcmistrz, historyk, kierownik Muzeum K. Szymanowskiego w wili „Atma” w Zakopanem, oddział Muzeum Narodowego w Krakowie (2006–2013), prezes Stowarzyszenia – Muzeum Harcerskie im. O. i A. Małkowskich w Zakopanem

mgr **Ludwika Dębicka**, harcmistrzyni, pedagog, komendantka Hufca ZHP Puck (1991–2007)

mgr **Andrzej Gaczorek**, harcmistrz, pedagog, Komisja Historyczna Chorągwi Krakowskiej ZHP

mgr **Małgorzata Jarosińska**, harcmistrzyni, historyk, muzealniczka, przewodnicząca Komisji Historycznej Chorągwi Podkarpackiej ZHP, Muzeum Harcerstwa w Warszawie

Roman Kopitkowski, harcmistrz, historyk harcerstwa, Komisja Historyczna Chorągwi Gdańskiej ZHP

mgr **Dariusz Koziński**, historyk, autor strony internetowej Koła Naukowego Historyków przy Zespole Szkół Samochodowych we Włocławku i serwisu internetowego o *Dzienniku Bojowym 14 Pułku Piechoty*, Włocławskie Towarzystwo Naukowe

Elżbieta Kubiec, Komisja Historyczna Chorągwi Kieleckiej ZHP

mgr **Zenon Kuligowski**, harcmistrz, histo-

ryk, Komisja Historyczna Gdańskiej Chorągwi ZHP, redaktor *Leksykonu Chorągwi Gdańskiej ZHP* (Gdańsk 2018)

mgr **Eugeniusz Loska**, harcmistrz, współautor *Kalendarium ważniejszych wydarzeń z historii harcerstwa na terenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice w latach 1911–2011* (Czechowice-Dziedzice 2013)

Wiesława Majchrzyk

dr **Marian Miszczyk** (1953–2022), harcmistrz, medioznawca, historyk harcerstwa
Wojciech Mokwa, harcmistrz, przewodniczący Rady Chorągwi Gdańskiej ZHP

mgr **Tadeusz Morawski**, harcmistrz, pedagog, hufcowy Hufca Mokotów-Wschód (1959–1960)

pplk rez. mgr **Krzysztof Nawrocki**, badacz historii rodzinnej

inż. **Jan Ozaist**, harcmistrz, honorowy prezes Harcerskiego Klubu Narciarskiego w Krakowie

mgr **Danuta Parys-Siodelska**, harcmistrzyni, Harcerski Krag Seniorów „Korzenie” przy Komendzie Chorągwi Gdańskiej ZHP

mgr **Karol Przesławski**, członek Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919

mgr inż. **Bogdan Radys**, harcmistrz, przewodniczący Komisji Historycznej Chorągwi Gdańskiej ZHP, kierownik Wydziału Seniorów i Starszyny Harcerskiej GK ZHP

dr **Andrzej Rembalski**, harcmistrz, historyk, Komisja Historyczna Chorągwi Kieleckiej ZHP (przewodniczący w l. 1981–2018), Kieleckie Towarzystwo Naukowe, autor *Harcerskiego słownika biograficznego Kielecczyzny* (t. 1, Kielce 2012, t. 2, Kielce 2022)

- mgr **Bartosz Rzońca**, podharcistrz, historyk, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa – kierownik oddziału Muzeum i Centrum Ruchu Harcerskiego, członek redakcji „Krakowskiego Rocznika Historii Harcerstwa”, ZHR
- mgr **Brygida Serafin**, plastyczka, autorka wystawy „Druhini Helena”, poświęconej H. Bibulskiej-Furmańczykowej (2016)
- dr **Wojciech Jerzy Skotnicki**, Akademia Jagiellońska – Toruńska Szkoła Wyższa, autor publikacji *Wychowanie w skautingu – harcerstwie* (Toruń 2021)
- Dariusz Szczecina**, harcmistrz, historyk harcerstwa, Komisja Historyczna Chorągwi Gdańskiej ZHP, redaktor *Zeszytów Historycznych „Pomorskie Harcerstwo”* (1999–2010)
- mgr **Tomasz Śmialek**, podharcistrz, historyk
- mgr **Marian Uherek**, harcmistrz, autor *Paulek Krawczyk – legenda śląskich wodniaków* (Mikolów 2016), Wydział Wychowania Wodnego Głównej Kwatery ZHP
- lek. med. **Lesław J. Welker**, harcmistrz, Komisja Historyczna Hufca ZHP Toruń
- dr hab. **Janusz Wojtycza**, harcmistrz, historyk, profesor Krakowskiej Akademii im. A. Frycza Modrzewskiego, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP
- mgr inż. **Krzysztof Wojtycza**, harcmistrz, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, autor serii monografii hufców krakowskich oraz publikacji *Harcerskie miejsca pamięci na terenie Krakowa* (Kraków 2008)
- mgr **Jan Maria Wołucki**, autor książek historycznych i biograficznych dotyczących Pomorza
- dr **Adam Wróbel**, profesor Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, sekretarz generalny Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, prezes Zarządu Towarzystwa Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie
- dr **Zdzisław Jan Zasada**, harcmistrz, wiceprzewodniczący Komisji Historycznej Zarządu Głównego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP, prezes Włocławskiego Towarzystwa Naukowego współredaktor publikacji *Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium* (Włocławek – Kowal 2006)

Słownik prezentuje sylwetki wybitnych instruktorek i instruktorów zaangażowanych w pracę harcerską na ziemiach polskich, a także poza granicami kraju. Wiele z tych postaci odegrało znaczącą rolę w ogólnonarodowym życiu politycznym, gospodarczym, społecznym, naukowym lub kulturalnym, inne były znane i cenione w środowisku lokalnym.

W wydawnictwie został przyjęty system holenderski, który zakłada, że w każdym kolejnym tomie biogramy umieszczone są w układzie alfabetycznym – od A do Z.

Autorami zamieszczonych haseł biograficznych są naukowcy, historycy, członkowie komisji historycznych chorągwi i hufców ZHP, a także członkowie rodzin opisywanych postaci.

ISBN 978-83-953754-4-6

9 788395 375446 >

ISBN 978-83-66193-25-3

9 788366 193253 >

